

National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Arkivexemplar

SOU
1967 47

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:45

Ecklesiastikdepartementet

1958 ÅRS UTREDNING KYRKA-STAT:IX

KYRKLIG ORGANISATION OCH FÖRVALTNING

Stockholm 1967

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Kronologisk förteckning

1. Kommunal bostadsförmedling. Hæggström. I.
2. Allmänna arvsfonden. Esselte. Ju.
3. Utsökningsrätt VI. Esselte. Ju.
4. Ny domkretsindelning för underrätterna. Esselte. Ju.
5. Statlig publicering. Norstedt & Söner. Fi.
6. Finansiella långtidsperspektiv. Esselte. Fi.
7. Den framtida jordbrukspolitiken. Svenska Reproduktions AB. Jo.
8. Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. Kihlström. S.
9. Rikskonserter. Esselte. E.
10. Linköpings högskola. Del I. Victor Petterson. E.
11. Programbudgetering. Del I. Esselte. Fi.
12. Programbudgetering. Del II. — Studier och försök. Esselte. Fi.
13. Programbudgetering. Del III. — En sammanfattning. Esselte. Fi.
14. Skolans arbetstider. Esselte. E.
15. Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. Fö.
16. 1958 års utredning kyrka—stat. VII. Folkbokföringen. Beckman. E.
17. 1958 års utredning kyrka—stat. VIII. De teologiska fakulteterna. Almqvist & Wiksell, Uppsala. E.
18. Invandringen. Esselte. I.
19. Statens stöd till ungdomsverksamhet. Esselte. E.
20. Den statliga länsförvaltningen. I. Norstedt & Söner. K.
21. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. Norstedt & Söner. K.
22. Skatteförvaltningen. Norstedt & Söner. K.
23. Länsindelningsutredningen. Victor Petterson. K.
24. Lag om skatterätt. Hæggström. Fi.
25. Narkotikaproblemet. Del I. Hæggström. S.
26. Partiell författningsreform. Esselte. Ju.
27. Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval. Esselte. Ju.
28. Tryckfrihet och upphovsrätt. Berlingska boktryckeriet, Lund. Ju.
29. Transportkostnaderna i Gotlandstrafiken. Esselte. K.
30. Höga eller låga hus? Esselte. I.
31. Filmens inflytande på sin publik. Hæggström, E.
32. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Esselte. K.
33. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Bilagor. Esselte. K.
34. Kompensation i vissa fall för bensinskatt som utgår vid användande av motorsåg och snöskoter. Berlingska boktryckeriet, Lund. Fi.
35. Firmaskydd. Esselte. Ju.
36. Nykterhetsvårdens läge. Del I. Esselte. S.
37. Nykterhetsvårdens läge. Del II. Bilagor. Esselte. S.
38. Skoglig yrkesutbildning. II. Esselte. Jo.
39. Samhällets barntillsyn, barnstugor och familjedaghem. Esselte. S.
40. Företagareföreningarnas framtida organisation och verksamhet. Kihlström. I.
41. Narkotikaproblemet. Del II. Hæggström. S.
42. Utsädesbetningens effekter. Isaac Marcus. Jo.
43. Miljövårdsforskning. Del I. Forskningsområdet. Kihlström. Jo. Utkommer senare.
44. Miljövårdsforskning. Del II. Organisation och resurser. Kihlström. Utkommer senare.
45. 1958 års utredning kyrka—stat. IX. Kyrklig organisation och förvaltning. Beckman. E.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:45

Ecklesiastikdepartementet

1958 ÅRS UTREDNING KYRKA-STAT:IX

KYRKLIG ORGANISATION OCH FÖRVALTNING

STOCKHOLM 1967

K L BECKMANS TRYCKERIER AB

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet 5

Sammanfattande översikt . . . . . 7—27

Allmänna delen . . . . . 29—305
(Innehållsförteckning för den allmänna delen se sid. 31—34)

Speciella delen . . . . . 307—566
(Innehållsförteckning för den speciella delen se sid. 309—312)

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

1958 års utredning kyrka-stat får härmed vördsamt överlämna sitt betänkande IX, angående kyrklig organisation och förvaltning.

Vid det grundläggande utredningsarbetet för betänkandet och vid avfattningen därav har medverkat hovrättsrådet Lars Wilhelmson rörande den allmänna delen och hovrättsassessorn Iwan Lindh beträffande den speciella delen med undantag av en avdelning om extraparokiala uppgifter, vid vars utarbetande församlingssekreteraren vid Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete Bengt Hallgren medverkat såsom utredningens expert.

Ledamoten av riksdagens andra kammare, pastor primarius Åke Zetterberg, som i egenskap av ledamot av utredningen i allt väsentligt deltagit i arbetet med betänkandet, har på grund av sjukdom ej kunnat närvara vid den slutliga utformningen av detta. Efter förordnande den 6 februari 1967 har ledamoten av riksdagens andra kammare, ombudsmannen Gunnar Gustafsson, som tillkallats att under Zetterbergs sjukdom vara sakkunnig i dennes ställe, deltagit i arbetet med betänkandet.

I en av de frågor, som utredningen behandlat i betänkandets allmänna del, har särskilt yttrande avgivits av ledamoten Bertil Bolin.

Stockholm den 31 oktober 1967.

Erik Tammelin

Bertil Bolin
Gunnar Gustafsson

Olle Engström
Ruben Josefson

/K.-G. Lindelöw
Lars Wilhelmson
Iwan Lindh

Sammanfattande översikt

Utredningen har funnit lämpligt att vid behandlingen av frågan om kyrklig organisation och förvaltning uppdela redogörelsen på två huvudavdelningar, en allmän och en speciell del. I *den allmänna delen* behandlas huvudsakligen förhållanden, som är att hänföra till frågor av förvaltningsnatur i egentlig mening och som har en mera direkt betydelse för kyrkans förvaltningsmässiga uppbyggnad och för dess relation till staten. *Den speciella delen* omfattar redogörelser för *dels* sådana spörsmål, som icke har en sådan allmän prägel utan är av mera intern kyrklig karaktär, såsom frågor rörande bekännelse, gudstjänster och andra kyrkliga förrättningar, *dels* ämnen av förvaltningsnatur, som utredningen funnit lämpligt att behandla särskilt.

Den allmänna delen

Denna del är uppdelad på två underavdelningar, av vilka avdelning I huvudsakligen rör gällande rätt, medan utredningen i avdelning II framlägger sina synpunkter på tänkbara reformer i fråga om kyrkans framtida organisation och förvaltning.

I de tre kapitel, som ingår i *avdelning I* lämnas i nu nämnd ordning redogörelser för *Svenska kyrkans nuvarande organisation* på lokalplanet (kapitel 1), stiftsplanet (kapitel 2) och riksplanet (kapitel 3). Rörande de frågor som avhandlas i dessa kapitel hänvisas till innehållsförteckningen (s. 31—34) och till de olika kapitlen.

I den allmänna delens *avdelning II* ger utredningen i *kapitel 1* vissa *allmänna synpunkter på Svenska kyrkans organisation och förvaltning vid eventuella förändringar av relationerna mellan kyrkan och staten (s. 121 — 126)*.

Såsom i andra sammanhang angivits har utredningen till ledning för sin behandling av olika tänkbara lösningar på skilda områden avseende förhållandet kyrka—stat uppställt fyra hypotetiska lägen, vilka betecknats såsom A-, B-, C- och D-lägena. I *A-läget* förutsättes relationerna mellan kyrka och stat vara i väsentliga delar oförändrade. För de övriga lägena är den förutsättningen gemensam att det organisatoriska sambandet mellan kyr-

kan och staten är upplöst. I *D-läget* skulle kyrkan sakna såväl beskattningsrätt och statlig medverkan i annan form vid uppbärandet av avgifter till den kyrkliga verksamheten som även tillgång till nuvarande kyrklig egendom med undantag dock för kyrkobyggnaderna och därtill hörande markområden. För *B-läget* gäller att kyrkan har beskattningsrätt eller därmed jämförlig förmån samt äger tillgång till den kyrkliga egendomen. I *C-läget* slutligen förutsättes kyrkan, liksom i B-läget, ha tillgång till nämnda egendom men däremot sakna beskattningsrätt eller liknande förmån.

När det gäller tänkbara reformer beträffande kyrkans förvaltningsorganisation bör enligt utredningens mening både principiella och praktiska synpunkter beaktas. Bl. a. bör hänsyn tagas till principerna om religionsfrihet och demokrati. Religionsfrihetsprincipen är att tillämpa såväl i fråga om trossamfunden som med avseende å individen. Detta kan dock föranleda tillämpningssvårigheter, enär i vissa fall samfundens och individens intressen kan komma att stå emot varandra, exempelvis i fråga om tillhörighet till visst trossamfund. Ett hänsynstagande till demokratins princip aktualiserar frågan om bestämmanderätten i församlingar och skilda organ och är därvid av intresse bl. a. för spörsmålet om fördelningen av inflytandet på kyrkliga frågor mellan lekmän och präster. Stundom kan en viss uppfattning om kyrkans väsen, exempelvis beträffande ämbetssynen, leda till att principerna om religionsfrihet och demokrati kommer i konflikt med varandra. Av särskilt intresse i detta sammanhang är hur reglerna om tillhörigheten till kyrkan bör utformas. Med hänsyn till religionsfrihetsprincipen ter det sig naturligt att staten — i den mån den anser sig ha anledning att medverka vid denna utformning — så långt som möjligt tar hänsyn till den kyrkliga synen på frågan. Att med allmänt accepterade föreningsrättsliga förebilder fixera ett visst rättsligt medlemsbegrepp och samtidigt med hänsyn till religionsfrihetsprincipen beakta kyrkosynen är emellertid förenat med särskilda svårigheter, inte minst på grund av att kyrkosynen i fråga om medlemskapet icke är enhetlig inom Svenska kyrkan.

I *kapitel 1* riktar utredningen vidare uppmärksamheten på frågan om kyrkan efter ett eventuellt upplösande av det organisatoriska sambandet med staten skall anses vara densamma som den nuvarande kyrkan. Utredningen finner det uppenbart att trossamfundet Svenska kyrkan under alla förhållanden blir bestående såsom en andlig, kyrklig och som en reell enhet i samhället. De för närvarande såsom rättssubjekt existerande kyrkliga enheterna, exempelvis församlingarna, måste anses alltjämt bestå efter en »skilsmässa». Att räkna med en situation, i vilken Svenska kyrkan såsom trossamfund med sina skilda rättssubjekt upphört att existera och den kyrkliga verksamheten förbjudits är helt orealistiskt, och utredningen har med hänsyn bl. a. till sina direktiv icke ansett sig ha anledning att behandla en sådan situation.

I *kapitel 2* (s. 127—167) i förevarande underavdelning redogöres för *organisation och förvaltning inom andra kyrkor och samfund i Sverige och inom kyrkor i vissa andra länder*. I fråga om de fria evangeliska samfunden i vårt land behandlas bl. a. inom dessa samfund gällande regler rörande medlemskapet, som i regel bygger på en vid mogen ålder personligt bekänd tro. Att märka är, att samfunden ifråga i allmänhet är av kongregationalistisk typ, innebärande att de lokala församlingarna intar en självständig ställning i förhållande till vederbörande samfund. — Den redogörelse, som lämnas rörande kyrkor i andra länder, omfattar Finland, Norge, Danmark, Västtyskland, England, Skottland och USA.

En fråga, som i samtliga av utredningen uppställda hypotetiska lägen är ur organisationsmässig synpunkt av central betydelse och därjämte kontroversiell, är spörsmålet *hur reglerna om tillhörigheten till Svenska kyrkan bör utformas*. *Kapitel 3* i förevarande avdelning av betänkandet ägnas åt denna fråga (s. 168—201).

Till en början är att märka, att reglerna för medlemskap i organisationer i allmänhet, t. ex. ideella föreningar, fastställes av organisationerna själva och att medlemskapet i dessa i regel vinnes efter anmälan eller ansökan om inträde. Medlemskapet medför rättigheter och skyldigheter gentemot organisationen och upphör i och med att medlemmen utträder eller uteslutes. Då det gäller tillhörighet till Svenska kyrkan finns emellertid från religiösa utgångspunkter ett annat synsätt i fråga om medlemskap. Den inom kyrkan företrädda folkkyrkosynen utgår från kyrkans erbjudande till människorna av Guds förekommande nåd och från att i princip alla människor i riket omfattas av kyrkans verksamhet. Frågeställningen inträde-utträde och den »föreningsmässiga» uppfattningen om medlemskapet framstår därför inte som adekvat ur kyrklig synpunkt. Kyrkan kan, hävdas det, inte jämföras med organisationer av föreningsmässig typ och vad som gäller om dessa behöver således inte vara modellbildande för kyrkan vare sig faktiskt eller rättsligt.

Då det gäller spörsmålet i vilken utsträckning staten kan ha anledning att medverka vid fastställandet av reglerna för medlemskapet i kyrkan, finner utredningen det ligga närmast till hands att ifrågavarande bestämmelser i ett A-läge, liksom hittills, meddelas genom lagstiftning. I ett fritt läge bör utformningen av reglerna i princip ankomma enbart på kyrkans egna organ. Kyrkan är i ett sådant läge ur rättslig synpunkt att betrakta som en ideell förening, och staten utövar för närvarande icke någon kontroll över sådana föreningars stadgar. I ett B-läge uppkommer dock det särskilda spörsmålet om och i vilken utsträckning statligt bestämmande beträffande medlemskapet kan anses motiverat med hänsyn till att kyrkan tillerkännes beskattningsrätt eller liknande förmån.

De olika alternativ som främst är tänkbara i fråga om grunden för med-

lemskap i Svenska kyrkan är följande, nämligen 1) ansökan vid mogen ålder, 2) ansökan utan bestämd minimiålder, 3) dop och 4) beträffande barn föräldrarnas förhållande då det gäller medlemskap i kyrkan. Vad angår sistnämnda alternativ må erinras om den för närvarande enligt religionsfrihetslagen gällande ordningen att barn vid födelsen i regel inträder i Svenska kyrkan om, då fråga är om barn i äktenskap, båda föräldrarna eller den ene av dem och, då det gäller utomäktenskapligt barn, modern tillhör kyrkan.

Mot den nu gällande ordningen har riktats stark kritik både från religiösa och från allmänrättsliga sypunkter. Från kyrklig sida hävdas i ökande omfattning att dopet, som religiöst sett innebär ett upptagande i den religiösa gemenskapen, bör bli grundläggande för inträdet även i legalt avseende. Närmast från frikyrkligt håll har framhållits, att medlemskapet i Svenska kyrkan till stor del kan härledas från tidigare förhållanden, då varje svensk medborgare skulle vara medlem av kyrkan, och att nu ett stort antal av kyrkans medlemmar är helt likgiltiga för den kyrkliga verksamheten och en del till och med fientliga mot kyrkan. Utredningen bedömer läget så, att det inte längre föreligger opinionsmässiga förutsättningar för bibehållande av nuvarande regler om barns inträde i kyrkan vid födseln.

Den centrala frågan vid ett val mellan de olika tänkbara alternativen i fråga om grunden för medlemskapet är spörsmålet om barn överhuvudtaget bör upptagas såsom medlemmar i kyrkan. Uppfattningen att så icke bör ske motiveras med att anslutning till ett religiöst samfund är ett ställningstagande av livsåskådningskaraktär, vilket — vare sig inträde sker efter ansökan eller grundas på dop — inte bör avgöras av annan än individen själv sedan denne nått mogen ålder. Mot en ordning med inträde genom ansökan vid mogen ålder åberopas, att en sådan ordning skulle komma att grundas på uppfattningar rörande medlemskapet, som inte överensstämmer med den grundläggande kyrkosynen inom Svenska kyrkan utan med en religiös syn, som är kännetecknande för de frikyrkliga samfunden.

De skilda synsätten på frågan om barn bör kunna inträda som medlemmar i ett trossamfund eller ej bottnar bl. a. i olika uppfattningar om föräldrars bestämmanderätt beträffande barns uppfostran. Såväl i Sverige som i internationella sammanhang råder övervägande den uppfattningen att föräldrarna har bestämmanderätt i detta avseende, och i denna befogenhet torde i allmänhet inbegripas en rätt att träffa avgörande om barnens tillhörighet till visst religiöst samfund.

Om det organisatoriska sambandet mellan Svenska kyrkan och staten skulle upplösas, aktualiseras bl. a. *frågan om medlemmarna i den med staten förbundna kyrkan utan vidare skall anses vara medlemmar i den fria kyrkan eller ej.* Å ena sidan hävdas, att det är självfallet att medlemmar i statskyrkan, om de inte själva skulle finna anledning att utträda, fortfarande skall anses såsom kyrkomedlemmar. Å andra sidan göres gällande,

att det efter en skilsmässa föreligger en helt ny situation, som måste få konsekvenser för medlemskapet, varför de medlemmar, som även i fortsättningen vill tillhöra kyrkan, bör genom en aktiv handling — eventuellt en anmälan — bekräfta sitt medlemskap. Ett tredje alternativ är tänkbart, nämligen att en upplysningsskrift om de ändrade relationerna mellan kyrkan och staten och deras inverkan på de med medlemskapet förenade rättigheterna och skyldigheterna tillställes alla invånare i riket. Vid skriften skulle fogas blanketter såväl för anmälan om utträde ur kyrkan som för ansökan om inträde (för icke-medlemmar). På så sätt skulle frågan om medlemskapet aktualiseras för alla invånare inför en förestående skilsmässa.

I anslutning till utredningens redogörelse angående medlemskapsfrågan har *ledamoten Bolin* i *särskilt yttrande* (s. 304 f.) sammanfattningsvis framfört följande synpunkter: De som menar att det är kyrkans egen religiösa grundsyn som skall bestämma över medlemskapets utformning synes för närvarande röra sig med två alternativ, det ena att barn inträder i kyrkan vid födseln, om föräldrarna tillhör kyrkan, det andra att medlemskap kan vinnas endast genom dopet. Skillnaden är att i det första fallet överhuvudtaget inte krävs någon viljeakt ens från föräldrarnas sida, medan i det andra åtminstone föräldrarna måste taga ett initiativ. Opinionsmässigt föreligger icke längre förutsättningar för ett bibehållande av nuvarande regler om barns inträde i kyrkan vid födseln. Vad angår föräldrarnas rätt att bestämma över barnens religiösa uppfostran är att märka, att skolan enligt av de svenska statsmakterna fastställd uppfattning icke skall påverka barnen i någon bestämd religiös riktning utan göra dem skickade att vid vuxen ålder själva taga ställning. Detta ställningstagande bör gärna inte vara prejudicerat av dopet eller av kyrkans uppfattning om dettas betydelse. Barnmedlemskap i organisationer i allmänhet strider mot de allmänrättsliga och demokratiska uppfattningarna i vårt land. Medlemskapet i kyrkan bör så länge de traditionella, organisatoriska och lagstiftningsmässiga banden mellan staten och kyrkan finns kvar bestämmas utifrån allmänrättsliga och demokratiska utgångspunkter, d. v. s. individen själv avgör om han vill ikläda sig de skyldigheter och utnyttja de rättigheter som följer av medlemskapet. Av de nu framförda synpunkterna följer också att vid en skilsmässa de som önskar vara medlemmar i kyrkan bör genom en anmälan inträda i kyrkan. — I utredningens C- och D-lägen torde det få ankomma på kyrkan själv att utforma medlemskapsreglerna. Vid en övergång till en fri kyrka bör medlemskapet inte automatiskt överföras till den fria kyrkan utan den enskilde måste få möjlighet att ta ställning till om han önskar bli medlem i den fria kyrkan.

I *kapitel 4* (s. 202—253) behandlar utredningen frågan om *inrättande av en centralstyrelse för kyrkan*. Såväl i ett A-läge som för det fall att det organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat upplöses (B-, C- och D-

lägena) kan denna fråga komma att aktualiseras. I ett A-läge kan det tänkas att centralstyrelsen antingen får karaktären av ett statligt organ *(statlig centralstyrelse)*, till vilket sammanföres flertalet av de uppgifter, som nu handhas av olika statliga myndigheter på riksplanet, eller också blir ett rent kyrkligt organ *(kyrklig centralstyrelse)* med uppgifter, som för närvarande ankommer på olika kyrkliga organ, och möjligen också med uppgifter, som nu åvilar statliga myndigheter. I de fria lägena kan uppenbarligen icke en centralstyrelse av statlig karaktär utan endast en kyrklig sådan ifrågakomma. Utredningen finner sig kunna utgå från att ett organ av sist angivet slag blir erforderligt, om det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten upplöses.

Då det gäller ett *A-läge* kan olika *argument för inrättande av en statlig centralstyrelse* tänkas åberopade, exempelvis en önskan att öka den statliga kontrollen över den kyrkliga verksamheten eller att avlasta Kungl. Maj:t en del uppgifter rörande kyrkliga frågor. Vidare kan göras gällande, att en bättre överblick skulle kunna vinnas i fråga om de skilda uppgifter rörande kyrkan, som nu handlägges av olika statliga myndigheter på riksplanet, om dessa uppgifter anförtroddes ett enda organ.

Mot införande av en statlig centralstyrelse kan också argument av olika slag tänkas åberopade. På sina håll kan göras gällande, att en sådan åtgärd skulle leda till en icke önskvärd utvidgning av den statliga kontrollen över kyrkans verksamhet. Det kunde också uttalas tveksamhet huruvida genom en dylik åtgärd några fördelar av organisatorisk art skulle stå att vinna. Ett önskemål om avlastning av Kungl. Maj:ts arbetsbörda kunde tillgodoses genom en utökning av beslutanderätten för de myndigheter, som nu handlägger kyrkliga ärenden, eller genom ett överförande av en del uppgifter till en kyrklig centralstyrelse.

Inrättande av en kyrklig centralstyrelse är såsom ovan berörts tänkbart i A-läget och får förutsättas ske i de fria lägena.

För tillskapande av ett sådant organ i A-läget kan följande argument tänkas anförda. På grund av att kyrkan saknar ett centralt organ på riksplanet handhar ärkebiskopen och biskopsmötet i betydande omfattning uppgifter av rikskyrklig karaktär. Eftersom lekmän saknar representation i biskopsmötet är de förhindrade att deltaga i åtskilliga frågor av stor vikt för kyrkan. Genom inrättande av en kyrklig centralstyrelse skulle lekmannainflytandet på riksplanet kunna ökas. Såväl ur kyrkans som ur statens synpunkt kan det också befinnas lämpligt att en del kyrkliga ärenden, som nu handlägges av statliga myndigheter, överföres till kyrkans bestämmande och därvid handhas av ett förhållandevis allsidigt sammansatt kyrkligt organ.

Mot förslaget att inrätta en kyrklig centralstyrelse kan — utöver tveksamhet om behov föreligger av ett sådant organ — följande argument tänkas anförda. Det kan föreligga en viss fara för att församlingarnas och

stiftens självständighet i den kyrkliga riksenheten minskades liksom också att den kyrkliga förvaltningen på riksplanet bleve alltför ämbetsmannabetonad. På en del håll torde hysas farhågor för att en eller flera riktningar inom kyrkan kunde få en alltför stark ställning i en centralstyrelse och skulle utnyttja denna ställning till nackdel för andra riktningar, varigenom motsättningar inom kyrkan skulle kunna skärpas. En kyrklig centralstyrelse skulle bli en styrelse för kyrkan vid sidan av Kungl. Maj:t, och det kunde då bli tämligen oklart vilka uppgifter centralstyrelsen skulle få.

I ett sista avsnitt i kapitel 4 berör utredningen kyrkans behov av ett centralt representativt organ såsom företrädare för kyrkan vid sådana överläggningar med statsmakterna, som kan komma att föregå ett slutligt ställningstagande till frågan om de framtida relationerna mellan staten och kyrkan. Ett beslut, varigenom det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten skulle upplösas, kan ske i två olika former. *Antingen* kan frågan — efter erforderliga grundlagsändringar — avgöras av regering och riksdag utan att något kyrkligt lagstiftande organ deltager i beslutet, *eller* också kan kyrkomötet medverka till beslutet i enlighet med nuvarande grundlagsreglering. Oavsett vilken av dessa vägar som väljes ter det sig naturligt att före ett ställningstagande ingående överläggningar äger rum mellan företrädare för stat och kyrka.

I *kapitel 5* (s. 254—288) behandlar utredningen frågan om *tänkbara reformer beträffande Svenska kyrkans organisation och förvaltning i ett A-läge*. Utredningen utgår därvid från att i detta läge kyrkans organisatoriska uppbyggnad med nuvarande kyrkliga enheter och institutioner i stort sett kommer att bibehållas.

Utredningen berör i detta kapitel uppdelningen på legal och fri verksamhet och belyser den organisatoriska utveckling som ägt rum i fråga om den fria verksamheten med inrättande av stiftsting m. m.

I fråga om *lokalplanet* behandlas kyrkofullmäktigevalen och övriga kyrkliga val, medlemskap i församling, kyrklig kommuns kompetens och skyldigheter m. fl. frågor.

Därjämte ingår utredningen på det ur principiell synpunkt mest genomgripande förslag som framförts (bl. a. i riksdagsmotioner) rörande ändringar beträffande förvaltningen på lokalplanet, nämligen frågan om överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till den borgerliga kommunen. Detta skulle innebära att kyrkostämma, kyrkofullmäktige och församlingsdelegerade avskaffades och dessas uppgifter överfördes till stads- och kommunalfullmäktige. Kyrkoråd och andra organ för kyrkliga angelägenheter skulle eventuellt utses av den borgerliga kommunens fullmäktige. Kyrkorådet kunde därvid få samma ställning som kommunala nämnder — t. ex. hälsovårdsnämnd och lönenämnd — har i förhållande till kommunens styrelse och sålunda få sin verksamhet starkt

integrerad i den kommunala enheten. Ett annat alternativ är att kyrkorådet kunde få samma ställning då det gäller kyrkliga ärenden som kommunalnämnden (drätselkammaren) har för borgerligt kommunala ärenden.

Genom en reform av nu angivet slag skulle kunna ernås en jämnare utdebitering i kommuner med flera församlingar och en minskning av antalet kommunala organ. Dessutom skulle en central planering i större utsträckning än för närvarande kunna ske av de utgiftsbehov, som tillgodoses genom kommunal skatt. Mot en dylik reform skulle kunna åberopas att uppfattningen av kyrkan såsom ett trossamfund (och icke en statsinstitution), vilken uppfattning under årens lopp ökat i styrka, skulle kunna fördunklas. Vidare skulle församlingen genom reformen förlora sin nuvarande särart principiellt och ekonomiskt. Tendensen med en skarpare gränsdragning mellan kyrkligt och borgerligt — utvecklingen på området under det senaste seklet har nämligen präglats av att borgerlig och kyrklig verksamhet i allt större utsträckning skilts åt — skulle brytas.

Såsom tänkbara reformer på *stiftsplanet* anger utredningen bl. a. en översyn av stiftsindelningen, vissa ändringar i gällande bestämmelser om utseende av representanter i domkapitlet samt utfärdande lagstiftningsvägen av bestämmelser beträffande stiftsting, stiftsmöte och stiftsråd.

Vad slutligen angår tänkbara organisatoriska och förvaltningsmässiga reformer på *riksplanet* i ett A-läge är att märka, att reformer av större omfattning på detta plan förutsätter inrättande av en centralstyrelse för kyrkan. Tillkomsten av en sådan styrelse, statlig eller kyrklig, skulle kunna medföra att en stor del av Kungl. Maj:ts och de centrala ämbetsverkens befattning med kyrkliga ärenden bortföll och att dessa ärenden överfördes till centralstyrelsen. Under alla förhållanden skulle en kyrklig centralstyrelse få en del uppgifter, som nu utövas av andra kyrkliga organ, t. ex. biskopsmötet.

Frågor om *kyrkans organisation och förvaltning i de fria lägena* belyser utredningen i *kapitel 6* (s. 289—303). Utredningen utgår från att det för ett ställningstagande i huvudfrågan — om statskyrkosystemet skall bestå eller ej — kan vara av betydelse att ha tillgång till ett material, som ger en viss bild av hur en fri kyrka kan tänkas gestaltad i organisatoriskt avseende.

Beträffande spörsmålet vilka olika slag av statliga bestämmelser, som kan tänkas komma att ha avseende på en fri kyrka, hänvisar utredningen till vad som anförts i dess lagstiftningsbetänkande (SOU 1965: 70, s. 120—171).

I händelse av ett eventuellt upplösande av kyrkans organisatoriska samband med staten måste tillses att kyrkan vid själva övergången till det nya läget har organ som kan övertaga de förvaltningsuppgifter som nu ankommer på statliga myndigheter. En möjlighet är att kyrkomötet genom lagstift-

ning ges befogenhet att fatta beslut om vad som skall gälla i organisatoriskt avseende för kyrkan efter en skilsmässa.

Vid en skilsmässa bortfaller de författningsbestämmelser som för närvarande gäller i fråga om Svenska kyrkan. Den fria kyrkan har i stort sett att själv bestämma vad som i form av stadgar skall träda i stället för dessa bestämmelser. Det får förutsättas att vid ett beslut om skilsmässa tidpunkten för denna sättes så långt fram i tiden att kyrkan ges tillräcklig tid för utarbetande av erforderlig stadga.

En av de frågor, som kan förutsättas komma att regleras i stadgan, är frågan om grundvalen för medlemskapet i den fria kyrkan samt de rättigheter och skyldigheter som följer med detta medlemskap. Vidare kan i stadgan, utöver bestämmelser om kyrkans organisation på lokal-, stifts- och riksplanen, komma att intagas vissa allmänna föreskrifter om t. ex. kyrkans indelning i stift, kontrakt, pastorat och församlingar samt de olika organens och enheternas befogenheter bl. a. i ekonomiska angelägenheter. Härjämte kan i stadgan inflyta bestämmelser om kyrkliga förrättningar samt om kyrkans olika ämbeten och befattningar.

Då det gäller organisationen på *lokalplanet* är en central fråga församlingens ställning i den kyrkliga enheten. Det kan förutsättas att vid uppbyggnaden av en från staten friställd kyrka församlingarnas självständighet kommer att så långt som möjligt tillvaratagas och att överhuvudtaget demokratiska principer kommer att tillämpas.

På *stiftsplanet* kommer sannolikt att föreligga behov av ett representativt organ, närmast efter förebild av de nuvarande stiftstingen. Biskopens ställning såsom stiftschef torde inte i någon större omfattning komma att påverkas av kyrkans förändrade ställning, och domkapitlet lärer i stort sett komma att behålla samma funktioner som för närvarande men kan därjämte komma att tilldelas ytterligare en del uppgifter, bl. a. på det ekonomiska området.

Om det organisatoriska sambandet med staten upplöses, bortfaller Kungl. Maj:ts, riksdagens och statliga ämbetsverks befattning med kyrkliga ärenden. Kyrkan kommer därför att få behov av ett beslutande organ och ett förvaltningsorgan på *riksplanet*. Kyrkomötet kan med hänsyn härtill förutsättas få en mera framträdande ställning än för närvarande. Biskopsmötets uppgifter kan tänkas bli närmare reglerade. Slutligen finnes, såsom i det föregående angivits, anledning räkna med att i en friställd kyrka inrättas en kyrklig centralstyrelse.

Den speciella delen

I denna del lämnas i fråga om varje särskilt där behandlat ämnesområde, i den mån utredningen funnit det erforderligt, en historisk översikt samt

redogörelse för tidigare lagstiftning ävensom för gällande rätt och förarbeten till denna samt för förhållanden inom en del andra länder. I anslutning härtill framför utredningen inom varje avsnitt sina synpunkter på de problem, som i fråga om det aktuella ämnesområdet kan tänkas uppkomma i de olika hypotetiska lägena.

I det första avsnittet (s. 313—324), som avser *Svenska kyrkans bekännelse*, framför utredningen sammanfattningsvis följande synpunkter. I ett *A-läge* synes några reformer rörande utövandet av bestämmanderätten i fråga om fastställandet av kyrkans lära och bekännelseskrifter ej aktualiseras, förutsatt att kyrkolag bibehålles som ett särskilt lagbegrepp med kyrkomötet som medbestämmande i lagstiftningsprocessen. Frågan om kyrkans lära och bekännelseskrifter lärer vara att hänföra till kyrkolagsområdet. Skulle emellertid — såsom författningsutredningen förutsatt — kyrkomötets medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag upphöra, kommer frågan i ett annat läge. Utredningen räknar med att en sådan reform skulle komma att kombineras med införande av en ordning, enligt vilken kyrkomötet på vissa områden skulle äga utöva en självständig bestämmanderätt. I en sådan situation synes det utredningen naturligt att regleringen av bekännelsefrågorna, däribland angivandet av bekännelseurkunderna, förklaras ankomma på kyrkomötet ensamt; dock att — med beaktande av kyrkans karaktär av statskyrka — någon form av stadfästande från riksdagens sida kan övervägas. Vad gäller *B-, C- och D-lägena* finner utredningen, att skäl för att staten i dessa lägen skulle ingripa reglerande i här avhandlade frågor svårligen torde kunna andragas.

I ett andra avsnitt (s. 324—347) upptar utredningen till behandling frågan om *bekännelsekravet för innehavare av ämbeten och tjänster*. Aktuella i detta sammanhang är särskilt bestämmelserna i 2 och 28 §§ regeringsformen. I fråga om bestämmelsen i § 2 att Konungen skall vara av den rena evangeliska läran finner utredningen, såvitt angår *A-läget*, att ett upphävande av denna bestämmelse varken praktiskt eller principiellt torde medföra några mera betydelsefulla konsekvenser för kyrka—statrelationen i vårt land. Detsamma gäller i fråga om det i successionsordningen stadgade bekännelsekravet för prinsar av det kungliga huset. Ett upphävande av gällande bekännelsekrav för prästerliga befattningshavare är uppenbarligen icke tänkbart. Beträffande såväl lärare vid teologisk fakultet som kristendomslärare anser utredningen det vara svårt att i dagens läge finna några bärande skäl för att bibehålla en konfessionsbestämmelse. Den för befattningshavare i allmänhet gällande jävsregeln i § 28 regeringsformen sammanhänger med det organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat, vilket medför att statliga myndigheter i viss utsträckning har att handlägga frågor, vilkas avgörande skulle ankommit på inomkyrkliga organ, om sam-

band ej förelegat. Vid ett eventuellt framtida ställningstagande till frågan om den sistnämnda jävsbestämmelsens berättigande måste en avvägning ske mellan, å ena sidan, synpunkten att de kyrkoärenden statlig myndighet har att handlägga ytterst utgör medlemsangelägenheter och, å andra sidan, vissa principiella och praktiska synpunkter, bl. a. den för 1951 års religionsfrihetslagstiftning bärande grundtanken att i princip konfessionella behörighetsvillkor bör undvikas. Vad nu anförts om befattningshavare i allmänhet är tillämpligt även å statsrådets ledamöter.

Införes något av *B-, C- eller D-lägena,* synes därav naturligen följa att bekännelsekravet för konung och prinsar upphäves. Regleringen av bekännelsekravet för präster får i dessa lägen ankomma på kyrkan själv. Vad ovan anförts rörande lärare vid teologisk fakultet samt kristendomslärare är självfallet tillämpligt jämväl då fråga är om ett B-, C- eller D-läge. I dessa lägen med en från staten friställd kyrka föreligger icke längre något behov av en särskild jävsregel av konfessionell art i fråga om befattningshavare i allmänhet, ej heller beträffande statsrådets ledamöter.

Nästa avsnitt i den speciella delen (s. 348—352) gäller *kyrkans böcker,* nämligen bibelöversättning, psalmbok, evangeliebok, kyrkohandbok och katekes. Befogenhet att fastställa innehållet i dessa böcker tillkommer för närvarande Kungl. Maj:t i administrativ ordning. Kyrkomötet äger i dessa frågor formellt endast yttranderätt.

Enligt utredningens mening bör kyrkan också i ett *A-läge* så långt som möjligt åtnjuta samma frihet som de enskilda samfunden i fråga om formerna för kyrkans religiösa verksamhet, vari de kyrkliga böckerna intager en central plats. Det må emellertid i detta sammanhang erinras om den synpunkten att ett beträffande bibel och psalmbok föreliggande allmänkulturellt intresse kan anses motivera att nämnda böcker i ett A-läge icke helt undandrages en statlig bestämmanderätt. — I *ett läge med en fri kyrka* synes det uppenbart att bestämmanderätten beträffande kyrkans böcker skall tillkomma kyrkan själv och att således något stadfästelseförfarande från statens sida ej kommer i fråga. En annan sak är att beträffande bibeln staten kan finna sig böra genom ekonomiskt stöd eller på annat sätt stödja tillkomsten av nya utgåvor, detta med hänsyn bl. a. till bibelns allmänna kulturvärde och till att en god bibelöversättning är erforderlig i såväl skolans som universitetens undervisning.

En särskild avdelning (s. 353—390) har utredningen ägnat åt frågor om gudstjänster, dop, konfirmation och nattvard, bikt, vignings- och invigningsakter samt jordfästning.

Den nu rådande ordningen att de generella föreskrifterna rörande *gudstjänstfirandet* utfärdas genom samfällt beslut (lagstiftningsvägen) av Kungl. Maj:t, riksdag och kyrkomöte kan givetvis tänkas bibehållen i ett

A-läge. I detta läge kan emellertid, såsom utredningen i sitt betänkande om lagstiftning (SOU 1965: 70) angivit, tänkas olika förändringar beträffande bestämmanderättens utövande i kyrkliga angelägenheter. Skulle ett *B-, C- eller D-läge* inträda, synes det utredningen klart att kyrkans egna organ skall äga bestämma i gudstjänstfrågor. — Vad angår vissa särskilda gudstjänster, *rättegångs- och riksdagsgudstjänsterna,* finnes skäl att, om i ett *A-läge* dessa kvarstår såsom i lag föreskrivna, låta anordnandet av desamma förbli en skyldighet för Svenska kyrkan, vilket givetvis icke utesluter att möjlighet skapas för en frivillig medverkan från de fria samfundens sida. I *B-, C- och D-lägena* torde det icke böra ifrågakomma att staten ålägger Svenska kyrkan skyldighet att utföra sådana religiösa förrättningar i offentliga sammanhang, varom nu är fråga. Det kan synas tveksamt huruvida i dessa lägen föreskrifter överhuvudtaget bör givas i lag om sådana förrättningar.

Bestämmelser i frågor rörande kyrkans sakrament, *dop och nattvard,* ävensom beträffande *konfirmation* och *bikt* är ur materiell synpunkt att hänföra till kyrkans »inre» angelägenheter. I ett *B-, C- eller D-läge* bör därför bestämmanderätten på dessa områden helt utövas av kyrkans egna organ. Vad gäller *A-läget* hänvisar utredningen till sin i lagstiftningsbetänkandet lämnade redogörelse för de olika former för bestämmanderättens utövande som synes tänkbara i ett dylikt läge.

De *vigningsakter,* som förekommer inom Svenska kyrkan, är biskops-, präst-, missionärs-, diakon- och diakonissvigning samt vigning av pastorsdiakon och församlingssyster. I ett *A-läge* synes bestämmanderätten i fråga om samtliga dessa vigningsakter med undantag för prästvigningen kunna överföras på kyrkomötet ensamt, om en ensambestämningsrätt för kyrkomötet i en del kyrkliga frågor skulle tillskapas (jmfr lagstiftningsbetänkandet). I fråga om prästvigningen är förutsättningarna för ett sådant överförande icke lika klara, beroende på det föreliggande sambandet mellan det genom prästvigningen erhållna prästämbetet och innehavet av prästerlig befattning inom kyrkan. De kvalifikationskrav, som staten bl. a. ur arbetsgivarsynpunkt kan ha anledning ställa på ifrågavarande befattningshavare, är nämligen för närvarande knutna till prästvigningen, som därför synes icke kunna helt undantagas från statlig reglering. Skulle kontrollen över kvalifikationerna flyttas till utnämningsstadiet torde det kunna anförtros åt kyrkomötet att ensamt bestämma förutsättningarna för prästvigning. I *B-, C- och D-lägena* måste det få ankomma på kyrkans egna organ att utfärda erforderliga bestämmelser angående omförmälda vigningsakter.

De *invigningsakter,* som förekommer inom Svenska kyrkan, är invigning av ny kyrka och återöppnande av kyrka, grundstensläggning för ny kyrka samt invigning av altare, dopfunt, predikstol, orgel och kyrkklocka samt invigning av begravningsplats och kapell. Invigning av begravningsplats (och gravkapell) behandlas särskilt nedan. Vad angår övriga invignings-

akter torde av dessa endast invigning av kyrka äga rättslig betydelse, medan de andra enbart har karaktär av kulthandlingar. Av staten meddelade föreskrifter om kyrkoinvigningen — som anses förläna Svenska kyrkans gudstjänstlokaler ett rättsskydd, vilket icke tillkommer andra trossamfunds motsvarande lokaler — lärer det icke finnas anledning att bibehålla i andra lägen än i *A-läget*. Det torde knappast kunna andragas några skäl för att i *de fria lägena* göra någon åtskillnad mellan Svenska kyrkans och andra fria trossamfunds gudstjänstlokaler. Bestämmanderätten i fråga om övriga nu ifrågakomna invigningsakter torde i ett *A-läge* kunna överföras på kyrkomötet. I *de övriga hypotetiska lägena* saknas uppenbarligen anledning att utfärda statliga bestämmelser beträffande sistnämnda invigningsakter.

I fråga om *jordfästning* må framhållas, att några mera omfattande krav på reformer på detta område icke framförts, dock att frågan om officianter vid icke-religiösa jordfästningar aktualiserats genom en motion vid 1953 års riksdag och även uppmärksammats på kommunalt håll. Skulle i ett *A-läge* kyrkomötet bibehållas vid sin nuvarande medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag, synes i stort sett några förändringar icke aktualiseras med avseende å den konstitutionella författningsregleringen av hithörande spörsmål. Om däremot kyrkomötets nämnda medbestämmanderätt skulle upphöra, blir bedömandet annorlunda. Det kan för sådant fall tänkas antingen en lagstiftningsform med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som beslutande organ eller en viss självständig bestämmanderätt för kyrkomötet. I sistnämnda fall synes de frågor som nu regleras i 6—11 §§ i jordfästningslagen nämligen om jordfästning i Svenska kyrkans ordning och om upplåtande av Svenska kyrkans rum för jordfästning i annan ordning kunna i stort sett anförtros kyrkomötet, dock att vad angår förutsättningarna för upplåtelse av kyrka för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans de statliga intressena torde vara av sådan styrka, att utfärdandet av generella bestämmelser därom måste tillkomma statliga organ. Det sist anförda kan möjligen också anses tillämpligt i fråga om garanterad rätt till jordfästning i kyrkans ordning för medlem av Svenska kyrkan, en rätt som nu föreligger jämlikt 7 § jordfästningslagen, jämförd med 1 § samma lag. — Att den kyrkliga jordfästningen är reglerad i lag synes vara betingat av det rådande organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat. Det är därför naturligt att i *de fria lägena* den författningsmässiga regleringen på detta område begränsas till i huvudsak sådana allmänna frågor som i nuläget regleras genom jordfästningslagens 1—5 §§, således frågor om tillgodoseende av avlidens önskemål beträffande jordfästning och gravsättning, om på vilka platser gravsättning må äga rum och om skydd för den helgd som bör vara förknippad med jordfästning och gravsättning. Därjämte kan det tänkas vara lämpligt med sådan reglering i fråga om förutsättningarna för tillgång till kyrka vid jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans.

I den speciella delen behandlas vidare frågan om *ingående av äktenskap* och vissa därmed sammanhängande spörsmål (s. 391—429). Hithörande frågor är för närvarande föremål för överväganden inom justitiedepartementet, och utredningen har därför i denna del i huvudsak begränsat behandlingen till spörsmål, som är av mera direkt intresse ur kyrka—statsynpunkt.

Vad till en början angår *lysningsförfarandet* är den därmed sammanhängande, prästerna åliggande hindersprövningen omedelbart betingad av folkbokföringens nuvarande utformning, som innebär, såvitt nu är i fråga, att pastorsämbetena genom kyrkobokföringen ombesörjer den fortlöpande lokala registreringen av befolkningen. Så länge sistnämnda åliggande kvarstår för pastorsämbetena synes det svårt att finna några bärande skäl för att överföra hindersprövningen till annan myndighet. Skulle däremot kyrkans befattning med folkbokföringen bringas att upphöra — en fråga som utredningen behandlat i annat sammanhang (SOU 1967: 16) — synes därav böra följa att hindersprövningen, som är en uppgift av rent borgerlig karaktär, överförs till vederbörande borgerliga myndighet.

I frågan om införande av *obligatoriskt civiläktenskap* anser utredningen sin uppgift vara begränsad till att undersöka i vad mån ändrade kyrka—statrelationer må kunna anses motivera en sådan reform, dock att det får anses ankomma på utredningen att ange principiella aspekter på denna fråga ur religionsfrihetssynpunkt.

Obligatoriskt civiläktenskap kan tänkas utformat antingen på det sättet att rättsverkningarna anknytes till en inför borgerlig myndighet förrättad vigselakt eller också med en ordning innebärande att äktenskapets ingående sker genom ett registreringsförfarande. Framförda förslag om en ordning av sist angivet slag utgår från att de som så vill skall kunna komplettera registreringsförfarandet med de ceremonier de önskar, således ceremonier med eller utan religiös prägel. Registreringen och den därmed sammanhängande hindersprövningen synes icke böra anförtros kyrkan utan någon existerande eller för ändamålet tillskapad borgerlig myndighet. Enligt utredningens mening kan införande av obligatoriskt civiläktenskap i den ena eller den andra formen icke anses möta något hinder ur synpunkten av trossamfundens och individernas religionsfrihet under förutsättning att kontrahenterna äger möjlighet att till äktenskapets ingående knyta en välsignelseakt.

I *B-, C- och D-lägena,* där det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten förutsättes vara upphävt, kan frågan om införande av en ordning med obligatoriskt civiläktenskap antagas få särskild aktualitet. Det synes dock endast vara på en punkt, som den ändrade kyrka—statrelationen kan påverka bedömningen av de allmänna synpunkterna på en sådan ordning. Härmed åsyftas det förhållandet att det icke torde komma att fram-

stå som sakligt motiverat att, därest nuvarande ordning för äktenskapets ingående skulle bevaras, bibehålla vigselskyldighet för en fri kyrkas präster. Därest Svenska kyrkan i ett *A-läge* skulle bibehållas vid sin vigselrätt, är givetvis frågan om *präst vigselskyldighet* ett problem, som påkallar lösning i någon form. En praktisk framkomlig väg synes vara det av hovrättspresidenten Kjellin framlagda förslaget, innebärande att vigselskyldigheten lyftes bort från den enskilde prästen och i stället lägges på den prästerliga organisationen. Mot förslaget kan invändas att det icke innefattar någon principiell lösning av frågan om vigselskyldigheten, eftersom denna kvarstår, om än överförd på kyrkan som organisatorisk enhet.

Utredningen, som i ett särskilt kapitel (s. 429—436) i betänkandets speciella del behandlar frågan om *medling vid söndring i äktenskap*, har ansett självfallet att den icke har att ingå på frågan om medlingsinstitutets bestånd. För utredningens del knytes intresset främst till frågan om de kyrkliga medlarnas framtida ställning. Den faktiska begränsning som för närvarande på grund av den borgerliga medlarinstitutionens bristfälliga utbyggnad föreligger vid valet mellan att anlita kyrklig respektive annan medlare är otillfredsställande ur olika synpunkter. Detta utgör dock icke något skäl för att i grunden förändra de nuvarande reglerna i fråga om behörigheten för de kyrkliga medlarna. Skulle emellertid en ordning med obligatoriskt civiläktenskap införas, kan krav komma att resas på att medling skall få verkställas endast av i viss ordning utsedda medlingsförrättare. De för *A-läget* gällande förutsättningarna synes icke i och för sig påkalla några förändringar i fråga om medlingsförfarandet såsom sådant eller behörigheten för de kyrkliga medlarna. Ej heller den i *B-, C- och D-lägena* förutsatta förändrade kyrka—statrelationen synes i och för sig påkalla några ur principiell synpunkt vittgående reformer i fråga om de kyrkliga medlarna. En annan sak är att en utbyggnad av den borgerliga medlarorganisationen kan framstå som särskilt angelägen i dessa lägen.

Av den översiktliga redogörelse, som utredningen i betänkandet lämnar för gällande bestämmelser rörande *begravningsväsendet* (s. 437—468) framgår, att det i landet finns två skilda slag av begravningsplatser, nämligen allmänna och enskilda sådana. Enligt lagen om gravrätt åligger det församling eller, om konungen för särskilt fall så förordnat, borgerlig kommun att hålla allmän begravningsplats. Huruvida och på vilka villkor enskild begravningsplats må anordnas ankommer på Kungl. Maj:ts prövning. Anordnandet och förvaltningen av de allmänna begravningsplatserna har i princip kvarstått som en uppgift för kyrkoförsamlingarna. För Stockholms del har dock den förändringen skett att ifrågavarande uppgift i huvudsak övergått på de borgerligt-kommunala organen.

Det torde numera allmänt anses som självklart, att det borgerliga samhället icke kan frånsäga sig ansvaret för att begravningsplatsfrågorna är lösta på ett ur olika synpunkter tillfredsställande sätt. Vilka skäl som än kan anföras för och emot å ena sidan ett principiellt borgerligt huvudmannaskap för begravningsplatserna och å andra sidan ett principiellt kyrkligt sådant, måste enligt utredningens mening målsättningen vara att ordna huvudmannaskapet på ett från praktisk synpunkt så ändamålsenligt sätt som möjligt.

Det synes ej finnas anledning att i ett *A-läge* räkna med sådana förändringar av församlingarnas rättsliga status att till följd därav påkallas en principiell förändring av den nuvarande ordningen i fråga om huvudmannaskapet för begravningsplatserna. Redan det förhållandet att Svenska kyrkans ställning i samhället genom pågående utredningsarbete görs till föremål för en allmän omprövning kan emellertid utgöra skäl för att till diskussion upptaga frågan om ett överflyttande av den principiella skyldigheten att anskaffa och vårda begravningsplatser till den borgerliga kommunen. De olika problem, som skulle uppkomma vid ett eventuellt överförande av i bruk varande begravningsplatser till borgerlig kommun, måste i förekommande fall göras till föremål för särskild utredning. Ett sådant överförande kan tänkas komma att gälla antingen endast dispositionsrätten eller också jämväl äganderätten. Frågan huruvida vid överlåtelse ekonomisk ersättning bör utgå till församling får övervägas i särskild ordning från fall till fall.

Om borgerlig kommun skulle komma att dels nyanlägga, dels från församlingar övertaga en del befintliga begravningsplatser, synes det ligga närmast till hands att såväl nu nämnda begravningsplatser som även sådana, som eventuellt kommer att kvarstå under kyrklig förvaltning, skall stå till förfogande för samtliga kommun- respektive församlingsmedlemmar, oberoende av t. ex. konfessionell tillhörighet. Möjligen kan emellertid vid en ordning med ett principiellt borgerligt huvudmannaskap en del trossamfund vilja anlägga egna begravningsplatser för sina medlemmar. För Svenska kyrkans del kan ett sådant önskemål tänkas grundat på den uppfattningen att ett kyrkligt huvudmannaskap utgör en garanti för att frågor om begravningsplatsernas utformning, tillåten symbolik på gravstenar och dylikt får en från kyrklig synpunkt tillfredsställande lösning.

Den omständigheten att i *B-, C- och D-lägena* det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten bringas att upphöra utesluter icke i och för sig att anskaffande och vård av begravningsplatser med hänsyn till praktiska överväganden bibehålles som en uppgift för församlingarna. Skälen för ett borgerligt huvudmannaskap framträder dock från principiell synpunkt i dessa lägen med särskild styrka, bl. a. därför att församlingarna efter en skilsmässa icke bibehålles vid sin karaktär av kyrkokommuner.

Ett överflyttande av huvudmannaskapet för begravningsplatserna till de borgerliga kommunerna skulle i de fria lägena bli förknippade med liknande

problem som en motsvarande åtgärd i ett A-läge. Möjligen kan under angivna förutsättning ett önskemål från Svenska kyrkans sida att få egna begravningsplatser komma att hävdas starkare än i det statskyrkobetonade A-läget.

Vad angår *invigning av begravningsplatser* kan man räkna med att kyrkan, vilka reformer som än kommer att vidtagas i fråga om kyrka—statrelationerna och beträffande huvudmannaskapet för nämnda platser, kommer att vilja inviga de begravningsplatser som tages i anspråk för dess medlemmar. I ett *A-läge* bör då erforderliga föreskrifter om sådana invigningar utfärdas lagstiftningsvägen genom statsmakternas bestämmande. Skulle kyrkomötet i viss utsträckning erhålla ensambestämmanderätt i kyrkliga ärenden, synes det naturligt att en sådan rätt får omfatta frågor om invigningens rituella utformning. I *de fria lägena* synes det naturligt att frågan om invigning av begravningsplatser lämnas helt oreglerad i lagstiftningen.

I fråga om *de kyrkliga befattningshavarna* (s. 469—528) lämnar utredningen till en början en redogörelse för kyrkans nuvarande personalorganisation och olika befattningshavares anställningsförhållanden, varefter utredningen i nu nämnd ordning behandlar följande frågor, nämligen om de kyrkliga befattningshavarna är att betrakta såsom stats- eller kommunalanställda, hur ordningen för bestämmandet av personalorganisationen kan tänkas bli utformad i de olika av utredningen uppställda hypotetiska lägena samt hur befattningshavarnas ställning kan komma att gestaltas vid eventuell övergång till en fri kyrka.

Vad angår frågan om befattningshavarna är att betrakta såsom *stats- eller kommunalanställda,* har utredningen funnit behandlingen av denna fråga kunna begränsas till att avse församlingspräster och kyrkomusiker. Stiftskanslitjänstemännens ställning av statstjänstemän är nämligen tveklös, åtskilliga kyrkokommunalt anställda befattningshavare (församlingsassistenter, diakoner m. fl.) måste anses vara att betrakta såsom kommunalanställda, och beträffande andra inom kyrkan anställda präster än församlingspräster, t. ex. biskopar och stiftsadjunkter, saknas i stort sett kommunal anknytning, medan däremot för dessa befattningshavare de för statstjänstemannaanställning karakteristiska dragen är övervägande.

Församlingsprästerna och kyrkomusikerna synes inte entydigt kunna klassificeras vare sig som stats- eller som kommunalanställda. En sådan klassificering torde inte heller vara erforderlig för att lösa de inom ramen för utredningens arbete uppkommande problemen med avseende å dessa befattningshavare.

I fråga om *de prästerliga befattningshavarna* gäller *att* Kungl. Maj:t förordnar om pastoratsindelning och prästerlig tjänsteorganisation inom pastoratet, *att* tjänster i befordringsgång för pastoratsadjunkter får inrät-

tas av domkapitel till det antal som fordras för att uppehålla den prästerliga verksamheten i stiftet och *att* stifts- och kontraktsadjunkttjänster får inrättas till det antal Kungl. Maj:t medger. *Kyrkomusikerorganisationen* är ytterst beroende på bestämmelser utfärdade av Kungl. Maj:t. Vad angår den kyrkokommunalt anställda personalen härledes kyrkokommuns kompetens att anställa personal ur bestämmelser i församlingsstyrelselagen. Några bestämmelser som begränsar denna kompetens är inte givna. Personalorganisationen vid stiftskanslierna fastställes enligt de regler som gäller för statsförvaltningen i allmänhet.

I ett *A-läge* synes några *reformer i fråga om ordningen för bestämmandet av personalorganisationen* icke tänkbara såvitt angår andra befattningshavare än präster och kyrkomusiker.

Beträffande prästerna lärer några mera vittgående reformer icke kunna ske med mindre en kyrklig centralstyrelse tillskapas. En viss bestämmanderätt då det gäller indelnings- och tjänsteorganisationsfrågor skulle kunna tilläggas en sådan styrelse, dock att det torde få förutsättas att indelningen i pastorat och därmed frågan om antalet kyrkoherdar alltfort skall ankomma på Kungl. Maj:t.

I fråga om kyrkomusiker kan det tänkas, att domkapitlen tillägges generell rätt att besluta rörande indelningen i kyrkomusikerdistrikt och tjänstetyperna för de olika distrikten.

I *B-läget* kan det näppeligen komma i fråga att staten — med motiv utifrån en kyrklig beskattningsrätt eller därmed jämförlig förmån — med normerande bestämmelser skulle ingripa reglerande i den kyrkliga personalorganisationen. Dock kan staten genom att fastställa ett tak för medlemsavgifterna till kyrkan rent faktiskt påverka personalorganisationens storlek och utformning.

I *C-läget* är att beakta betydelsen av de kyrkliga avlöningstillgångarna — fastigheter och vissa fonder — som förutsättes skola få disponeras av kyrkan med någon form av besittningsrätt. Enligt utredningens mening kan denna förutsättning icke motivera en statlig reglering av personalorganisationen.

Något skäl för staten att i ett *D-läge* ingripa reglerande i nämnda hänseende föreligger uppenbarligen icke.

Beträffande *de kyrkliga befattningshavarnas ställning vid en eventuell övergång till fri kyrka* får förutsättas, att Svenska kyrkans församlingar kommer att efter en skilsmässa bestå såsom juridiska personer. Existerande avtalsförhållanden mellan å ena sidan församlingarna och å andra sidan *församlingsanställd (kyrkokommunalt anställd) personal* beröres därför icke i och för sig av att det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten bringas att upphöra. Enligt Allmänna bestämmelser i kollektivavtal för heltidsanställda tjänstemän, som gäller för nu nämnda personal, må tjänsteman — med iakttagande av fastställd uppsägningstid — uppsägas

från sin tjänst om saklig grund därtill föreligger. Uppsägningsåtgärder med anledning av en skilsmässa och en därav föranledd försämring av kyrkans ekonomiska situation torde komma att framstå som sakligt grundade. Några förpliktelser från församlings sida gentemot sålunda entledigade befattningshavare — bortsett från eventuell pensioneringsskyldighet — föreligger icke.

Verkningarna av en skilsmässa i nu angivet hänseende för *präster, kyrkomusiker och stiftskanslitjänstemän* är svårare att ange, beroende på att deras anställningsförhållanden i hög grad är präglade av eller ett direkt uttryck för det historiskt utvecklade sambandet mellan Svenska kyrkan och staten. Stiftskanslitjänstemännen är att betrakta såsom statstjänstemän, och andra befattningshavare, t. ex. biskopar och stiftsadjunkter, ligger denna kategori mycket nära. För övriga här avsedda befattningshavare, nämligen flertalet präster samt kyrkomusikerna, är en sådan direkt klassificering icke möjlig.

En skilsmässa mellan stat och kyrka skulle innebära att befattningshavarna inom kyrkan inte längre skulle ha kvar sin nuvarande ställning av offentliga tjänstemän. Detta innebär bl. a. att Statens avtalsverk skulle upphöra att fungera som förhandlingspart i deras anställningsförhållanden och måste ersättas av ett kyrkligt förhandlingsorgan. Vidare skulle de statliga pensionsbestämmelserna endast övergångsvis bli att tillämpa å kyrkliga befattningshavare och den särskilda författningsmässiga regleringen av anställningsförhållandena skulle upphöra. De nuvarande offentligrättsligt reglerade tjänsterna skulle därför komma att indragas. I en sådan situation aktualiseras spörsmålet vilka rättigheter tjänsteinnehavarna har möjlighet att hävda.

Vad först gäller frågan om *anspråk på lön* finner utredningen, att *de icke ordinarie prästerna, kyrkomusikerna och stiftskanslitjänstemännen* icke äger rätt till löneförmåner under längre tid än den fastställda uppsägningstiden. I fråga om ordinarie innehavare av sådana tjänster är läget annorlunda. *Ordinarie stiftskanslitjänsteman* äger, i likhet med andra ordinarie innehavare av statstjänster, rätt att vid indragning av hans tjänst överföras å indragnings- eller övergångsstat med den rätt till avlöningsförmåner varom överenskommelse kan träffas mellan staten och arbetstagaren och/eller hans arbetstagarorganisation. I vad mån man därvid har att beakta något befattningshavaren med utgångspunkt från en lönegaranti tillkommande minimibelopp är en fråga, varom skilda meningar kan komma att göra sig gällande. I flertalet fall torde ett överförande å särskild stat kunna undvikas genom föreliggande möjlighet att förflytta vederbörande till annan statlig tjänst.

Principen om överförande å särskild stat torde gälla även *ordinarie präster och kyrkomusiker*. Möjligheterna att undvika sådant överförande genom förflyttningar till andra tjänster är i fråga om dessa befattningshavare mera begränsade.

Ansvaret för de på specialstat överförda befattningshavarnas löner kan i princip tänkas åvila den fria kyrkan eller staten eller båda dessa subjekt gemensamt. Lösningen av denna fråga måste enligt utredningens bedömande bli beroende av resultatet av överläggningar mellan staten, kyrkan och vederbörande personalorganisationer och är uppenbarligen avhängig av det slutliga ställningstagandet till hur relationerna mellan kyrkan och staten i sina huvuddrag skall utformas.

Att märka är att det övervägande antalet av de kyrkliga befattningshavarna kan förutsättas komma att efter en övergång till en fri kyrka vilja fortsätta tjänstgöringen inom denna kyrka och att den fria kyrkan kommer att söka i möjligaste mån bibehålla den nuvarande personalstaten. Huruvida detta låter sig göra blir självfallet till stor del beroende på de ekonomiska villkor som står den fria kyrkan till buds.

Någon skyldighet för befattningshavarna att övergå i den fria kyrkans tjänst föreligger icke. Förmånerna åt den som fortsätter i kyrkans tjänst liksom åt den som eventuellt överföres å specialstat är beroende av förhandlingar.

Jämväl då det gäller problem, hänförliga till pensionsområdet, måste det antagas att en lösning blir beroende av förhandlingar mellan berörda parter. Befattningshavarnas rätt till förmåner enligt lagen om allmän försäkring röner icke någon påverkan av det förhållandet i och för sig att en skilsmässa mellan stat och kyrka äger rum. Däremot skulle en sådan reform få betydelse i olika avseenden när det gäller den försäkringen kompletterande tjänstepensioneringen. En väsentlig fråga i sammanhanget är vem som skall bära ansvaret för de pensioner, vilka kan komma att utgå åt de vid tiden för en skilsmässa i tjänst varande stiftskanslitjänstemännen, prästerna och kyrkomusikerna. Lösningen av denna fråga får — liksom löneansvaret — förutsättas bli beroende av en förhandlingsöverenskommelse.

Den andliga vården vid sjukhusen, vid kriminalvårdsanstalterna, inom krigsmakten och bland de döva behandlar utredningen under rubriken Extraparokiala uppgifter (s. 529—545).

För den andliga vården inom förenämnda fyra områden torde följande principiella synpunkter bli vägledande, nämligen

1) De personer, varom fråga är, bör i möjligaste mån ha tillgång till samma vård, som de har under normala förhållanden, och

2) vården bör utövas så, att den icke får något inslag av tvång.

För att kunna erbjuda andlig vård åt personer, som tillhör olika trossamfund, fordras ett samarbete mellan trossamfunden.

I ett *A-läge* är för organiseringen av vården ifråga två olika alternativ tänkbara. Ett är att vården över hela linjen (med undantag för vården bland döva) ingår i uppgifterna för Svenska kyrkans församlingsorganisation. Den frikyrkliga insatsen får då, såsom föreslagits, ske genom kontaktpas-

torer, förslagsvis via särskilt inrättade ekumeniska nämnder. Ett annat är att vården organiseras på ekumenisk bas genom särskilda nämnder såsom skett inom kriminalvården. Ett tredje alternativ är inrättande inom de olika institutionerna av specialtjänster med hel- eller deltidssysselsättning. I sistnämnda fall får övervägas vilka kvalifikationskrav som skall uppställas för befattningshavarna.

I *B-, C- och D-lägena* är det en huvudfråga om och i vilken utsträckning staten kan tänkas ikläda sig ansvar för den andliga vården på ifrågavarande områden. Flera olika alternativ är tänkbara då det gäller att i dessa lägen organisera sagda vård. Ett alternativ är att vården genom avtal mellan staten och Svenska kyrkan integreras i kyrkans församlingsorganisation. Den frikyrkliga insatsen får då regleras på motsvarande sätt som i ett A-läge. Även övriga för A-läget angivna alternativ är tänkbara i de fria lägena.

I ett avsnitt rörande *sön- och helgdagar* (s. 546—566) erinrar utredningen om att den författningsmässiga regleringen av de kyrkliga helgdagarna i praxis räknats till kyrkolag i regeringsformens mening, medan lagstiftning rörande helgdagar utan kyrklig karaktär beslutas av Kungl. Maj:t och riksdag utan medverkan av kyrkomötet. Utredningens behandling på förevarande område är väsentligen ägnad frågan hur bestämmanderätten beträffande helgdagarnas antal och förläggande kan tänkas utformas i de olika av utredningen uppställda hypotetiska lägena. Vad först angår *A-läget* synes, om kyrkomötet bibehålles vid sin bestämmanderätt i fråga om kyrkolag, den nuvarande ordningen beträffande regleringen av helgdagarna vara ägnad att tillgodose de statliga och kyrkliga intressena. Skulle den ordningen genomföras att stiftande av kyrkolag sker utan kyrkomötets formella medverkan men kyrkomötet i vissa hänseenden äger utöva en självständig bestämmanderätt, uppkommer spörsmålet om en kompetensfördelning mellan de statliga organen och kyrkomötet i vad angår bestämmanderätten i helgdagsfrågor. Som princip synes då böra gälla att det ankommer på kyrkan själv att bestämma, vilka högtidsdagar den vill fira, under det staten har att avgöra vilka av dessa kyrkliga högtidsdagar som skall tillerkännas karaktären av allmänna helgdagar i den meningen att de skall vara i princip arbetsfria.

I *B-, C- och D-lägena* torde det på samma sätt som nyss angivits böra tillkomma kyrkan själv — liksom övriga trossamfund — att bestämma vilka högtidsdagar den vill fira och staten att besluta vilka av dessa dagar som ha karaktär av allmänna helgdagar.

ALLMÄNNA DELEN

Innehållsförteckning

(beträffande den allmänna delen)

INLEDNING 35

AVDELNING I. GÄLLANDE RÄTT M.M.

Kap. 1. Lokalplanet (församlingar och pastorat)

I. översikt rörande den förvaltningsmässiga regleringen på lokalplanet 37

II. Ändringar i kyrklig indelning 40
A. Församlingsindelningen 40
B. Pastoratsindelningen 42

III. Medlemskap m.m. 44

IV. Kyrklig kommuns kompetens och skyldigheter 48
A. Kyrklig kommuns kompetens 48
B. Kyrklig kommuns skyldigheter 54

V. De kyrkokommunala organen 55
A. Beslutande organ 56
a) i församling 56
b) i kyrklig samfällighet 56
B. Administrativa organ 57
1. Kyrkorådet 57
a) i församling 57
b) i kyrklig samfällighet 59
2. Särskild nämnd 59
C. Kyrkoherdens ställning i de kyrkokommunala organen . . 60
D. Frågan om uppdelning av kyrkorådets uppgifter på olika organ 62
E. Frågan om överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun . . . 65
F. Frågan om beslutanderätten rörande upplåtande av kyrka 70

VI. Om deltagande i kyrkofullmäktigeval och om ändrad tidpunkt för dessa val 72

VII. Regler om kyrklig kommuns ekonomi 75
A. Skydd för den kyrkliga kommunens förmögenhet 75
B. Inkomster och utgifter 75
C. Medelsförvaltningen 76

VIII. Kontroll över de kyrkliga kommunerna 76
A. Underställning 76
B. Besvär 77
C. Effektivitetskontroll 78

IX. Den rättsliga karaktären hos församlingar och kyrkliga samfälligheter 78
A. Den historiska utvecklingen 79
B. Gällande rätt 81

Kap. 2. Stiftsplanet

I. Rikets indelning i stift m.m. 84

II. Biskopen 85

III. Domkapitlet 87
A. Domkapitlets organisation 88
B. Domkapitlets uppgifter 89
C. Besvär över domkapitlets beslut 90

IV. Stiftsnämnd och boställsnämnd 91
A. Stiftsnämndens organisation 91
B. Stiftsnämndens uppgifter 92
C. Besvär över stiftsnämnds beslut 93
D. Boställsnämnd 93

V. Stiftsmöte, stiftsstämma, stiftsting och stiftsråd 94

VI. Prästmöte 96

VII. Kontrakt 96

Kap. 3. Riksplanet

I. Kungl Maj:t 98
A. Konungen i statsrådet 98
B. Regeringsrätten 102
C. Justitiekanslern 103

II. Riksdagen 103

III. Kyrkomötet 104

IV. Centrala ämbetsverk 105
A. Kammarkollegiet 106
B. Statskontoret 107
C. Riksrevisionsverket 107
D. Statens personalpensionsverk 108
E. Kammarrätten 108
F. Byggnadsstyrelsen 108
G. Riksantikvarieämbetet 109
H. Riksarkivet 109
I. Statistiska centralbyrån 109
J. Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden 110
K. Skolöverstyrelsen 110
L. Universitetskanslerämbetet 110
M. Statens avtalsverk 110

V. Ärkebiskopen 111

VI. Biskopsmötet 112

VII. Centrala kyrkliga organ av legal natur 114
A. Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete 115

B. Svenska kyrkans missionsstyrelse 116
C. Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse 116
D. Svenska kyrkans diakoninämnd 117

VIII. Vissa andra kyrkliga organ 118
Allmänna kyrkliga mötet s. 118. Stiftelsen kyrkliga arbetsfonden s. 118. Svenska pastoratens riksförbund s. 118. (Kommitté för eventuellt bildande av ett församlingsförbund s. 119.) Kyrkans byggnadsbyrå s. 120.

AVDELNING II. UTREDNINGEN

Kap. 1. Allmänna synpunkter rörande den kyrkliga organisationen och förvaltningen vid förändrade relationer mellan kyrka och stat m.m. . . 121

Kap. 2. Organisation och förvaltning inom andra kyrkor och trossamfund i Sverige och utomlands 127

I. Fria evangeliska samfund i Sverige 127

II. Förhållandena inom ledande kyrkor i vissa främmande länder 131
Finland s. 131 — Norge s 139. — Danmark s. 144 — Västtyskland s. 147 — England s. 152 — Skottland s. 158 — U.S.A. s. 161.

Kap. 3. Medlemskap i Svenska kyrkan 168
Inledning 168

I. Förarbetena till relionsfrihetslagen, m.m. 172

II. Olika alternativ i fråga om grunden för medlemskapet . . . 178
1. Inträde i kyrkan efter ansökan vid mogen ålder 179
2. Inträde i kyrkan efter ansökan utan någon bestämd minimiålder för den inträdande 185
3. Inträde i kyrkan genom dop 186
4. Nuvarande ordning för inträde 189
5. Medlemskap utan någon organisationsmässig reglering . . 191

Differentierat medlemskap 192

III. Medlemskapet i relation till A-, B-, C- och D-lägena 193
1. A-läget 194
2. B-, C- och D-lägena 196
D-läget 196
C-läget 197
B-läget 197

IV. Medlemskapet vid själva övergången till något av B-, C- eller D-lägena 198

Kap. 4. Frågan om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan 202

Inledning 202

I. Historik 204

II. Vissa kyrkliga centrala organ utomlands 218
Finland s. 218 — Västtyskland s. 221 — England s. 222.

III. Förslag av kyrkoorganisationskommittén 222

IV. Utredningen 223
Inledande synpunkter på frågan om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan 223
för kyrkan 223
1. Inrättande av en statlig centralstyrelse 225
Sammanfattande synpunkter 229
2. Inrättande av en kyrklig centralstyrelse 230
A. Allmänna synpunkter 230
B. Uppgifter som kan tänkas överförda från kyrkliga organ . . 232
C. Uppgifter som kan tänkas överförda från statliga organ . . 237
D. Huvudmannaskap, sammansättning och andra organisatoriska frågor 246
Sammanfattande synpunkter m.m. 248
Allmänt 248
A-läget 249
B-, C- och D-lägena 251
3. Frågan om överläggningar mellan staten och kyrkan . . . 252

Kap. 5. Tänkbara reformer beträffande förvaltningen i A-läget 254
Inledning 254

I. Om legal och fri verksamhet 254

II. Tänkbara reformer på lokalplanet 259
A. Fråga om överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun . . . 259
B. Några synpunkter rörande kyrkofullmäktigevalen m.m. . . 263
C. Övriga kyrkliga val och utnämning till prästerliga tjänster 265
D. Fråga om medlemskap i församling 267
E. Rösträtt, valbarhet och besvärsrätt 268
F. Kyrklig kommuns kompetens och skyldigheter m.m. . . . 270

III. Tänkbara reformer på stiftsplanet 271
A. Stiftsindelningen 271
B. Legala och fria organ 272
a) Legala organ 272
b) Fria organ 273

IV. Tänkbara reformer på riksplanet 281
Kungl. Maj:t s. 281 — Riksdagen s. 282 — Centrala ämbetsverk s. 283 — Kyrkomötet s. 284 — Biskopsmötet s. 286 — Ärkebiskopen s. 287 — De centrala kyrkliga styrelserna s. 287.

Kap. 6. Något om organisatoriska frågor m.m. i B-, C- och D-lägena . . . 289

I. Inledande synpunkter 289

II. Stadga för en fri kyrka m.m. 292
A. Vissa allmänna frågor 293
B. Lokalplanet 295
C. Stiftsplanet 296
D. Riksplanet 298

III. Något om möjlighet för församling att utträda ur kyrkan . . 301

Särskilt yttrande av ledamoten Bertil Bolin rörande medlemskap i Svenska kyrkan 304

Inledning

Sambandet mellan stat och kyrka har, såsom utredningen i annat sammanhang framhållit, växt fram under lång tid och under påverkan av olika idéer och intressen samt berör många skilda rättsområden. Kyrkans relationer till staten bär spår av olika, ofta motstridiga inflytanden och uppvisar kompromisser mellan statliga och kyrkliga intressen.

Förvaltningsfrågor med anknytning till kyrkliga förhållanden handhas av en rad organ som handlägger såväl statliga som kyrkliga ärenden. Sålunda handlägges kyrkliga ärenden i stor utsträckning av statliga myndigheter, och allmän förvaltning har utövats och utövas alltjämt i viss mån genom kyrkliga organ.[1] Utvecklingen under de senaste hundra åren har dock klart gått i riktning mot att kyrkliga och borgerliga uppgifter särskiljes. Skolväsendet liksom sjukvården och allmänt socialvårdande uppgifter var tidigare kyrkliga uppgifter men handhas nu sedan lång tid tillbaka av det borgerliga samhället.

Det bör emellertid också pekas på att samverkan och samråd förekommer i ganska stor utsträckning mellan statliga eller kommunala organ, å ena, och kyrkliga organ, å andra sidan, i frågor där statliga eller kommunala intressen och kyrkliga sådana möter varandra.

[1] En särskild fråga är huruvida domkapitel, stiftsnämnd och boställsnämnd bör betecknas som statliga eller som kyrkliga organ (myndigheter). I domkapitel ingår två självskrivna ledamöter (biskopen och domprosten; för Visby stift, där domprost ej finnes, biskopen och en av Kungl. Maj:t förordnad kyrkoherde), två valda ledamöter (en präst vald av stiftets präster och en lekman vald av ombud för pastoraten inom stiftet), två av Kungl. Maj:t efter förslag av domkapitlet förordnade lekmän samt i Uppsala och Lunds stift två teologie professorer, varjämte stiftssekreteraren har säte och stämma i domkapitlet vid prövning av disciplinära frågor. Stiftsnämnden består av tre utav Kungl. Maj:t och två utav domkapitlet utsedda ledamöter. I boställsnämnd förordnas två ledamöter av länsstyrelsen — varvid yttrande brukar inhämtas från stiftsnämnden — varjämte varje pastorat utser en inom detta boende person för tjänstgöring som tredje ledamot. Lagen om domkapitel och ecklesiastik boställningsordning, i vilka bestämmelserna om ifrågavarande organ återfinnes, har utfärdats i den för kyrkolag stadgade ordningen. Kostnaderna för domkapitlen bestrides av statsmedel (genom den statliga budgeten), medan kostnaderna för stiftsnämnderna och boställsnämnderna utgår av kyrkofondsmedel. För domkapitlens uppgifter redogöres närmare nedan å s. 89 f., för stiftsnämndernas å s. 92 och för boställsnämndernas å s. 93 f. Domkapitlen har hand om ärenden berörande många olika ämnesområden, medan stiftsnämndernas och boställsnämndernas uppgifter är av mera begränsad natur (uppsikt över pastoratens boställsförvaltning samt beträffande stiftsnämnderna även bl. a. ärenden om försäljning m. m. av ecklesiastik boställsjord, fastställande av skogshushållningsplaner, m. m.).

Av den sålunda lämnade redogörelsen torde framgå, att domkapitel, stiftsnämnd och boställsnämnd icke kan betecknas vare sig som rent statliga eller som rent kyrkliga organ. De kan betecknas som blandat statliga och kyrkliga organ. I helhetsbilden ingår för vart och ett av organen olika inslag, där statliga, kyrkliga eller båda dessa intressen gör sig gällande.

Utredningens redogörelse för förvaltningen på det kyrkliga området har i görlig mån uppdelats på de tre regionala plan, på vilka förvaltningen i vårt land kan indelas, nämligen *lokalplanet* med församlingar och pastorat, *stiftsplanet* och *riksplanet*. Mellan lokalplanet och stiftsplanet finns *kontraktet*, som är en underavdelning av stiftet. I det följande redovisas kontraktet under rubriken stiftsplanet. Någon förvaltningsmässig verksamhet bedrives dock ej inom kontraktet såsom sådant. Åtskillnad kan vidare göras mellan s. k. *legal verksamhet* med lagstiftningsvägen reglerade uppgifter och former samt s. k. *fri verksamhet*. I anslutning härtill skiljes mellan *legala* och *fria organ*. Det må dock anmärkas att en klar och otvetydig avgränsning mellan vad som är legal och vad som är fri verksamhet i en del fall är svår att göra.

I det följande redovisas i Avdelning I under rubriken Gällande rätt m. m. nuvarande bestämmelser för den förvaltningsmässiga regleringen, och berörres därvid en del äldre bestämmelser, förarbeten m. m. Därjämte redovisas vissa andra förhållanden, exempelvis omfattningen av särskilda kyrkliga samfälligheter i riket (s. 39) och valdeltagande m. m. vid kyrkofullmäktigeval (s. 72 f.). Rörande den fria verksamheten får även hänvisas till utredningens redogörelse därom i betänkandet nr II »Kyrkor och samfund i Sverige. Omfattning och verksamhet» (SOU 1963: 39). I Avdelning I beröres i fråga om den fria verksamheten endast vissa särskilda förhållanden, nämligen en del frågor om församlingens kompetens enligt lagen om församlingsstyrelse och dess befogenhet att lämna anslag av utdebiterade medel till olika slag av verksamhet, varjämte redogörelse lämnas för de rikskyrkliga organ för den fria verksamheten, som har av Kungl. Maj:t fastställda stadgar, samt för några andra kyrkliga organ på riksplanet.

I Avdelning II behandlar utredningen förvaltningsfrågor som kan antagas bli föremål för överväganden vid en förändring av nuvarande relationer mellan kyrka och stat, antingen detta skulle komma att ske inom statskyrkosystemets ram (A-läget) eller genom ett upplösande av det organisatoriska sambandet (B-, C- och D-lägena). Beträffande förutsättningarna för nämnda av utredningen uppställda hypotetiska lägen se ovan s. 7 f.

AVDELNING 1

Gällande rätt m.m.

Kap. 1. Lokalplanet (församlingar och pastorat)

I utredningens betänkande nr IV (SOU 1964: 16) har docenten Per-Olov Ahrén under rubriken »Stat och kyrka i Sverige. Historisk översikt» lämnat en redogörelse om socknen samt om kyrklig och borgerlig kommun ur historisk synpunkt. I dessa avseenden hänvisas till s. XIII—XIV (socknen i den medeltida kyrkoprovinsens organisation), XXII—XXIII (socknen och sockenpräst efter reformationen) och XLIX—LIII (kyrklig och borgerlig kommun efter 1809).

I betänkandet nr II »Kyrkor och samfund i Sverige. Omfattning och verksamhet» (SOU 1963: 39) har utredningen kortfattat redogjort bl. a. för rikets kyrkliga indelning (s. 21—23), begreppen legal och fri verksamhet (s. 23—24), kyrkans organisation på lokalplanet (s. 25—29) och för den kyrkliga verksamhetens art och omfattning på detta plan (s. 31—54).

I. Översikt rörande den förvaltningsmässiga regleringen på lokalplanet

Ordet *församling* har i den svenska kyrkan nästan undantagslöst syftat på en enhet av territoriell art, nämligen socknen. Till socknen har den kyrkliga verksamheten varit knuten alltsedan kristendomens inträde i landet, och i sockenorganisationens form har kyrkan utfört sin uppgift med större eller mindre självständighet i förhållande till staten och statliga myndigheter. Socknen har emellertid även sedan gammalt utgjort en territoriell enhet för angelägenheter av rent borgerlig natur. Därjämte blev benämningen socken överflyttad på den grupp fastigheter som för beskattningsändamål i jordeboken redovisades under en enhet — den kamerala jordebokssocknen. Sockenindelningen och församlingsindelningen äger fortfarande ett intimt samband. På landet överensstämmer dessa indelningar fortfarande nästan helt med varandra. I flertalet fall utgör också en stad egen församling, men uppdelning på flera församlingar är vanlig i de större städerna.

Flertalet församlingar är territoriella, d. v. s. omfattar ett bestämt geo-

grafiskt område. Dessutom finnes icke-territoriella eller personella församlingar.

Den 1 januari 1967 fanns enligt Statistisk matrikel över Svenska kyrkans prästerskap 2 557 territoriella församlingar samt 6 icke-territoriella församlingar. De sistnämnda utgjordes av hovförsamlingen, två militära församlingar och tre nationella (tyska och finska församlingarna i Stockholm och tyska församlingen i Göteborg). Därjämte finnes svenska utlandsförsamlingar, för vilka Kungl. Maj:t fastställt kyrkoordning, i Berlin, Buenos Aires, Helsingfors, Köpenhamn, London, Oslo och Paris.

För de territoriella församlingarna äger lagen den 2 juni 1961 om församlingsstyrelse (nr 436) tillämpning (i fortsättningen benämnd LFS). Så är också fallet med de icke-territoriella församlingarna, dock att sådan församling äger besluta, att den ordning, som förut varit övlig, i stället skall tillämpas. För utlandsförsamlingarna gäller av Kungl. Maj:t utfärdade kyrkoordningar.

Pastorat kan vara territoriella eller icke-territoriella. Alla icke-territoriella församlingar bildar egna pastorat.

Pastoratet är en enhet för bestridande av kostnader för avlöning åt församlingspräster och kyrkomusiker samt för förvaltning av prästerskapets och kyrkomusikernas avlöningstillgångar, bl. a. de ecklesiastika boställena. Territoriellt pastorat omfattar det område, inom vilket en kyrkoherde har att tjänstgöra. Därjämte kan i pastorat tjänstgöra även annan präst. Sådan präst kan ha tjänstgöringsskyldighet även i närliggande pastorat. I pastoratet ingår en eller flera församlingar. Församling uppdelas aldrig på skilda pastorat.

Rikets indelning i territoriella pastorat ändrades i förhållandevis stor utsträckning från den 1 januari 1962 (pastoratsindelningsreformen). Den 1 januari 1967 fanns 1 136 sådana pastorat. Av dessa var omkring 480 enförsamlingspastorat.

Enligt 3 § LFS är flerförsamlingspastorat, där Kungl. Maj:t ej annorlunda förordnar, en *kyrklig samfällighet* för de angelägenheter, som enligt lag och författning ankommer på pastoratet. Detta innebär att LFS:s regler blir tillämpliga på dessa pastorat, som utgör särskilda kyrkokommuner för vården av pastoratsangelägenheterna. För enförsamlingspastoraten fordras inte några särskilda regler. LFS:s regler blir där undantagslöst tillämpliga. — De angelägenheter, som enligt lag och författning ankommer på pastoratet, är i huvudsak prästlönerna, kyrkofondsavgifterna, förvaltning av prästlönefonderna, byggande samt förvaltning och underhåll av prästgård, de kontanta lönekostnaderna för kyrkomusikerna och kostnaderna för folkbokföringen.

Särskilda kyrkliga samfälligheter förekommer. Även andra församlingsangelägenheter av ekonomisk natur än pastoratsangelägenheter kan, om

Kungl. Maj:t så förordnar, tilläggas flerförsamlingspastorat. En förutsättning härför är att församlingarna lämnat sitt samtycke eller att åtgärden finnes vara påkallad av betydande allmänt behov (3 § 1 mom. andra stycket LFS).

Även församlingar som inte tillsammans bildar ett pastorat kan under ovannämnda förutsättning förenas till kyrklig samfällighet för handhavande av en eller flera ekonomiska församlingsangelägenheter. Om bildandet av sådan samfällighet förordnar Kungl. Maj:t (3 § 1 mom. tredje stycket LFS). De samfälligheter, som jämlikt förordnande före LFS:s ikraftträdande anförtrotts församlingsangelägenheter av även annan än ekonomisk natur, får jämlikt 3 § lagen om införande av lagen om församlingsstyrelse bestå. Nya sådana samfälligheter får dock inte bildas.

Om samfälligheterna i Stockholm och Göteborg ges särskilda bestämmelser i LFS (3 § 2 och 3 mom.). I *Stockholm* skall sålunda de territoriella församlingarna utgöra en samfällighet, som handlägger frågor om kostnaderna för kontanta avlöningsförmåner åt präster och kyrkomusiker, vården av sådan egendom, som är avsedd för bestridande av dessa kostnader, samt den allmänna kyrkoavgiften. Samfälligheten äger också bevilja församling anslag till avlöning av annan personal än präster och kyrkomusiker och till anskaffande av och vård om kyrka, församlingshus, pastorsexpedition och tjänstebostad. Även annan ekonomisk angelägenhet, som är gemensam för flera församlingar, äger samfälligheten handlägga. Slutligen äger den att på uppdrag av församling med bindande verkan för denna enhetligt reglera anställningsvillkoren för vissa arbetstagare i församlingens tjänst.

I *Göteborg* bildar de territoriella församlingarna en kyrklig samfällighet med uppgift att handha alla församlingsangelägenheter av ekonomisk natur.

Det bör i detta sammanhang nämnas, att församlingar kommunalrättsligt kan samverka utan att samfällighetsbildning kommer till stånd. Två församlingar får sålunda förena sig om gemensamt kyrkoråd eller — med bibehållande av de särskilda kyrkoråden — utse gemensamt kyrkoråd för vård om viss eller vissa angelägenheter (42 § LFS).

Redogörelse för de särskilda kyrkliga samfälligheterna i riket den 1 juli 1964 har lämnats i två artiklar i Tidskrift för Pastoratsförvaltning år 1964 (nr 2, s. 34—40 och nr 8, s. 199—216) av byrådirektören Lars Ericson. I de av rikets 26 städer med mer än 30 000 invånare den 1 januari 1963, som hade mer än en församling (21 städer), fanns kyrklig samfällighet för vården av alla eller vissa församlingsangelägenheter av ekonomisk natur i samtliga dessa städer, i regel omfattande alla församlingar i staden. Samfällighet handhade i några fall även andra än ekonomiska angelägenheter. I övrigt fanns den 1 juli 1964 i riket 86 särskilda kyrkliga samfälligheter varom Kungl. Maj:t förordnat. Dessa samfälligheter handhade församlingsangelägenheter i olika vidsträckt omfattning, nämligen antingen a) alla församlingsangelägenheter, b) alla sådana angelägenheter av ekonomiska natur, c) alla församlingsangelägenheter utom pastoratsangelägenheter, d) alla församlingsangelägenheter av ekonomisk natur utom pas-

toratsangelägenheter eller e) särskilt angivna församlingsangelägenheter. Dispens från skyldighet att ha kyrkofullmäktige i en, flera eller alla församlingar inom samfälligheten hade meddelats beträffande omkring hälften av dessa särskilda samfälligheter. — Sammanfattningsvis kan sägas att de särskilda samfälligheterna i stor utsträckning omfattar församlingar i eller invid tätorter. De små landsförsamlingarna på något hundratal invånare eller därunder ingår däremot i förhållandevis ringa utsträckning i dessa samfälligheter.[1] — Samfälligheternas antal den 1 juli 1966 utgjorde 121 (omfattande sammanlagt omkring 375 församlingar). Samfällighetsbildningen torde väsentligt komma att öka under de närmaste åren, bl. a. med hänsyn till den fortsatta utvecklingen med s. k. kommunblock.

II. Ändringar i kyrklig indelning

A. Församlingsindelningen

Genom 1862 års kommunallagstiftning uppdelades socknen i en borgerlig och en kyrklig kommun (församling). Den nya lagstiftningen avsåg dock icke att göra den borgerliga kommunen och församlingen till självständiga områdesenheter, utan båda dessa enheter var alltjämt bundna vid sockenindelningen. I förordningen om kommunalstyrelse på landet stadgades uttryckligen att »varje socken på landet utgör för sig en särskild kommun». På samma sätt stadgades i förordningen om kommunalstyrelse i stad att »varje stad, med därunder lydande område, utgör för sig en särskild kommun».

Efterhand framträdde ett behov av att kunna befria den kommunala indelningen från dess beroende av den kyrkliga och kamerala indelningen. En kommitté tillsattes år 1913 för att utreda denna fråga och avgav år 1917 betänkande med förslag till lagstiftning om kommunala nybildningar. Kommittén utgick i sitt arbete från att församling — liksom kommun — icke ägde rätt att bliva bibehållen vid sitt innehavande territorium. År 1919 förelades riksdagen proposition (nr 310) med förslag till lag om ordning och villkor för ändring i rikets kommunala och ecklesiastika indelning (indelningslagen). Riksdagen godkände förslaget, vilket utfärdades som lag den 13 juni 1919 och efter betydande ändringar fortfarande äger giltighet.

Som framgår av indelningslagens rubrik gäller den såväl kommunal som ecklesiastik indelning. I fråga om den sistnämnda avser den dock endast församlingsindelningen. Det övervägdes under förarbetena, att även pastorat och kyrkliga samfälligheter skulle omfattas av lagen. Föredragande de-

[1] Frågor om samgående till större enheter för handhavande av ekonomiska angelägenheter behandlades i två uppsatser i Tidskrift för Pastoratsförvaltning 1965 under rubriken »Församlingsstyrelse och kommunal samverkan» av stiftssekreteraren Göran Göransson (nr 5 s. 110—114) och under rubriken »Församling och ekonomisk samfällighet» av byrådirektören Lars Ericson (nr 8 s. 185—192), till vilken senare artikel fogades genmäle av Göransson (s. 192—194).

partementschefen avvisade — liksom kommittén — emellertid denna tanke men framhöll, att lagens bestämmelser understundom kunde erhålla analogisk användning beträffande pastorat, nämligen då det vid ändring i församlingsindelningen ifrågasattes att ändringen jämväl borde föranleda ändring i pastoratsindelningen (prop. 310/1919, s. 112).

Om ändringar av rikets indelning i församlingar — liksom i kommuner — förordnar jämlikt indelningslagen (35 §) Kungl. Maj:t. Därvid må två eller flera församlingar sammanläggas, del av församling överföras till annan församling, så ock eljest församling upplösas eller ny församling bildas. Förutsättningarna för indelningsändring angives för kommuner (3 §) men ej för församlingar. Det stadgas om kommuner bl. a., att kommun som motsätter sig indelningsändring, innebärande avsevärd olägenhet för kommunen, endast får underkastas sådan, då ändringen finnes vara påkallad av betydande allmänt behov. Att motsvarande stadgande ej infördes beträffande ändringar i församlingsindelningen motiverades av föredragande departementschefen på följande sätt:

> De i 3 § av förslaget givna reglerna för kommunal indelningsändring hava icke gjorts tillämpliga å den ecklesiastika indelningen. Detta synes lämpligt bland annat ur den synpunkten, att överensstämmelse mellan de olika indelningarna bör så långt möjligt åstadkommas. Det ligger därvid nära till hands att i fall av behov jämka den ecklesiastika indelningen efter den kommunala. En önskvärd kommunal indelningsändring bör i och för sig vara skäl till en motsvarande ecklesiastik, även om denna senare ej är av särskilda skäl motiverad, naturligtvis under förutsättning, att viktiga skäl av sistnämnda slag ej tala däremot. Med hänsyn härtill synes det vara riktigt att icke göra ändring i ecklesiastik indelning beroende av församlings medgivande eller förekomsten av sådana omständigheter, som finnes upptagna i 3 §. Uppkommer åter fråga om ecklesiastik indelningsändring utan samband med frågan om ändring i kommunal indelning, lärer det vara att antaga, att Kungl. Maj:t icke utan tvingande skäl förordnar om ändring, därest församlingen motsätter sig densamma.

Om förfarandet vid indelningsändringar ger lagen i huvudsak likartade bestämmelser för kommuner och församlingar. Församling eller medlem av församling, som vill väcka fråga om ändring i ecklesiastik indelning berörande församlingen, skall ingiva ansökan till kammarkollegiet. Sådan fråga kan också väckas av kollegiet, länsstyrelsen eller domkapitlet. Särskild utredning i frågan skall verkställas, där skäl härtill finnes. Finner kollegiet med hänsyn till ärendets omfattning m. m., att utredning bör verkställas under kollegiets eget inseende, uppdrager kollegiet åt särskild utredningsman att verkställa utredningen. I annat fall ombesörjer kollegiet själv utredningen eller överlämnar åt länsstyrelsen att ombesörja densamma, och äger länsstyrelsen till sitt biträde förordna utredningsman. Utredning i fråga om ändrad församlingsindelning skall äga rum under vederbörlig samverkan med domkapitlet. I ärende, som utretts av kollegiet eller under dess inseende, skall länsstyrelsens utlåtande infordras (29 §). I

ärende angående ändring i församlingsindelningen, som hänskjutes till Kungl. Maj:ts avgörande, skall kollegiet avgiva utlåtande. Finner Kungl. Maj:t skäligt anbefalla utredning om ändrad indelning, förordnar Kungl. Maj:t om utredningen på sätt finnes lämpligt (31 och 44 §§).

Vid ändring i församlingsindelningen — liksom vid kommunala indelningsändringar — skall, där så befinnes nödigt, de av indelningsändringen berörda församlingarnas inbördes ekonomiska förhållanden ordnas genom uppgörelse, som fastställes av Kungl. Maj:t i samband med förordnande om ändringen (6 och 36 §§). Närmare regler om sådan uppgörelse lämnas i lagen. I denna finnes också stadgande om indelningsändrings ikraftträdande och åtgärder med avseende därå samt om särskild besvärsrätt vid indelningsändring.

B. Pastoratsindelningen

Ordningen att Kungl. Maj:t bestämmer om ändringar rörande pastoratsindelningen har ansetts utgöra ett starkt statskyrkligt drag i relationen mellan stat och kyrka. Som tidigare nämnts gäller indelningslagen icke direkt pastoratsindelningen. Om ändringar i denna stadgas i prästlönekostnadslagen den 29 juni 1951 (nr 570), i vars 2 § säges: »Om pastoratsindelning och om prästerlig tjänsteorganisation i pastorat förordnar Konungen». I propositionen (nr 156/1951, s. 142) som låg till grund för detta stadgande anslöt sig föredragande departementschefen till ett av 1946 års prästlönekommitté gjort uttalande (se SOU 1950: 43, s. 183), enligt vilket det vore tveksamt om stadgandet var behövligt, då beslutanderätten i fråga om ändring i pastoratsindelningen av ålder sedvanerättsligt tillkommit Kungl. Maj:t.

Om det närmare förfarandet vid ändringar i pastoratsindelningen saknas bestämmelser. Det kan emellertid vara av intresse att här något beröra bakgrunden till och tillvägagångssättet vid den pastoratsindelningsreform som trädde i kraft den 1 januari 1962.

Före år 1952, då den år 1946 beslutade reformen om ny indelning av riket i borgerliga s. k. storkommuner trädde i kraft, byggde såväl kommunsom församlingsindelningen på sockenindelningen. Reformens syfte var att sammanföra mindre socknar till borgerligt kommunala enheter med i regel minst 2 000 innevånare. Reformen berörde alltså icke vare sig socknen som kameral enhet eller församlingen.

Beträffande den nya kommunindelningens förhållande till pastoratsindelningen framhölls i förarbetena till 1946 års lag, att man vid nyindelningen borde taga den hänsyn till pastoratsindelningen, som var möjlig utan eftergivande av väsentliga med kommunindelningsreformen avsedda syften. Det fick därför anses uteslutet, att man enbart av pietetsskäl skulle godtaga pastoraten som indelningsgrund. I de fall, då gamla indelningsgränser, sålunda även pastoratsgränserna, kunde följas var det likväl önskvärt att så skedde.

I propositionen nr 204/1949 angående nya grunder för avlöningen av präster m. m. upptog föredragande departementschefen till särskild behandling frågan om sambandet mellan avlöningsreformen samt pastoratsindelningen och den prästerliga organisationen inom pastoraten. Han framhöll därvid (s. 43 f.) att indelnings- och organisationsfrågorna komme att under den närmaste framtiden påkalla en förstärkt uppmärksamhet, bland annat med hänsyn till utfallet av omregleringen av de borgerliga kommunerna. Det gällde härvid närmast att undanröja de »geografiska oregelbundenheter», som uppkom för de fall, då gränserna för de nya borgerliga kommunerna skar pastoratsgräns. Det blev då också nödvändigt att taga itu med de kyrkliga indelnings- och organisationsfrågorna, icke isolerat för ett särskilt pastorat i sänder utan i ett sammanhang för alla pastoraten inom ett stift eller inom en länsdel av ett stift. Möjligen kom därvid tillika att anmäla sig ett särskilt avvägningsproblem med hänsyn till den rätt stora ojämnhet, som obestridligen rådde i avseende å fördelningen av de tillgängliga prästerliga arbetskrafterna mellan rikets olika delar, varvid i förgrunden kom den missgynnade ställning, som de stora landsbygdsområdena i Övre Norrland intog.

Riksdagens sammansatta stats- och första lagutskott underströk (utl. nr 2, s. 69) vikten av att en rationalisering av pastoratsindelningen snarast kom till stånd. Härvid borde framför allt eftersträvas, att de till icke ringa antal förekommande alltför små pastoraten bringades att uppgå i större enheter. Det syntes lämpligt att i görligaste mån hänsyn togs till indelningen i borgerliga kommuner, sådan densamma kom att gestalta sig enligt den år 1946 beslutade reformen. Härigenom skulle vissa besparingar kunna vinnas, och det var angeläget att alla möjligheter härtill tillvaratogs.

Kungl. Maj:t tillkallade 1950 sakkunniga för översyn av pastoratsindelningen och den församlingsprästerliga organisationen. De sakkunniga (pastoratsindelningssakkunniga) överlämnade 1953 betänkande med förslag till allmänna riktlinjer för den territoriella pastoratsindelningen och den församlingsprästerliga organisationen m. m. (SOU 1953: 11). Över förslaget avgavs remissyttranden av ett stort antal myndigheter och organisationer. De sakkunnigas förslag jämte remissyttrandena överlämnades därefter till 1953 års kyrkomöte för yttrande. (Rörande kyrkomötets yttrande, som är förhållandevis omfattande, må hänvisas till särskilda utskottets betänkande nr 1 och kyrkomötets skrivelse nr 34.)

I en till 1957 års riksdag avlåten proposition nr 153 föreslogs härefter riktlinjer för en reform av den territoriella pastoratsindelningen och den församlingsprästerliga organisationen. Reformen förklarades vara betingad främst av den ojämnhet beträffande fördelningen av de prästerliga arbetskrafterna, som under årens lopp uppkommit på grund av en betydande omflyttning av befolkningen och andra folkmängdförändringar samt en markerad strukturförändring av samhället. I propositionen, som i allt

väsentligt blev godtagen av riksdagen (SU 175, Rskr 388), angavs även vissa allmänna normer, som skulle tjäna till ledning vid reformarbetet. Enligt dessa normer skulle indelningen och organisationen i första hand fotas på pastoratens folkmängdstal och omfattning i landareal. Indelningen borde vidare i princip anknytas till den nya kommunindelningen sålunda, att pastoratets gränser icke kom att skära den borgerliga kommunens. Beträffande själva tillvägagångssättet vid reformen föreskrev sedermera Kungl Maj:t, att varje domkapitel skulle — sedan berörda församlingar och därvarande prästerskap beretts tillfälle att yttra sig — avgiva förslag till ny indelning och organisation för respektive stift i enlighet med de av riksdagen godtagna riktlinjerna samt översända förslaget till kammarkollegiet för avgivande av utlåtande. Vid kammarkollegiets behandling av hithörande ärenden deltog — förutom tre av kollegiets egna ledamöter — två adjungerade sådana, en präst och en lekman, vilka Kungl. Maj:t utsett såsom representanter för Svenska kyrkan. Vidare var en representant för de lokala intressena, präst eller lekman, närvarande, men denne hade blott yttrande- och förslagsrätt. Sedan nu berörda handläggning avslutats fattade Kungl. Maj:t beslut om indelningsändringen.

III. Medlemskap m. m.

Regler för medlemskapet i Svenska kyrkan är en av de frågor, som varit under särskilt livlig diskussion i den allmänna debatten sedan lång tid tillbaka. I det följande lämnas redovisning för nu gällande bestämmelser härom. Utredningen återkommer i avdelning II (s. 168 ff.) till mera principiella frågor rörande medlemskapet. Stadganden om *medlemskap i Svenska kyrkan* återfinnes i religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 under 6—12 §§.[2]

Bestämmelserna har följande lydelse:

6 §. Endast svensk medborgare eller här i riket bosatt utlänning må vara medlem av svenska kyrkan.

7 §. Barn i äktenskap inträder vid födelsen i svenska kyrkan, om båda föräldrarna tillhöra kyrkan.

Vad nu sagts skall även gälla, då endast den ene av föräldrarna tillhör kyrkan; dock skall barnet i sådant fall icke anses hava inträtt i kyrkan, om föräldrarna eller, då vårdnaden ej tillkommer dem gemensamt, den som har vårdnaden inom sex veckor från barnets födelse till pastor i den församling, där barnet skall kyrkobokföras, anmäler att barnet icke skall tillhöra kyrkan. Hava föräldrarna, i fall som nu sagts, före äktenskapets ingående eller eljest före barnets födelse skriftligen med vittnen överenskommit att barnet icke skall tillhöra kyrkan, må

[2] Enligt sammanställning av Statistiska centralbyrån med ledning av uppgifter i vallängderna för 1966 års kommunala val tillhörde 98,25 procent av vuxna svenska medborgare (födda 1946 och tidigare) kyrkan.

en av dem, utan hinder av att även den andre har del i vårdnaden, göra sådan anmälan.

8 §. Barn utom äktenskap inträder vid födelsen i svenska kyrkan, om modern tillhör kyrkan.

Erhåller barn, som icke enligt första stycket inträtt i kyrkan, innan det fyllt tolv år äktenskaplig börd genom att föräldrarna ingå äktenskap med varandra och tillhör en av föräldrarna kyrkan, inträder barnet i kyrkan vid föräldrarnas giftermål; dock skall barnet icke anses hava inträtt i kyrkan, om föräldrarna eller, då vårdnaden ej tillkommer dem gemensamt, den som har vårdnaden inom sex veckor från äktenskapets ingående till pastor i den församling, där barnet är kyrkobokfört, anmäler att barnet icke skall tillhöra kyrkan.

9 §. Den som förvärvar svenskt medborgarskap och ej tillhör svenska kyrkan skall, utan särskild ansökan, anses upptagen i kyrkan, om han är evangelisk-luthersk trosbekännare; dock skall vad nu sagts ej gälla, om han hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd, anmält att han icke vill inträda i kyrkan.

10 §. Vill någon, i annat fall än nu sagts, vinna inträde i svenska kyrkan, göre ansökan hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd.

Visar sökanden att han är döpt i svenska kyrkans ordning, skall han upptagas i kyrkan. Detsamma skall ock gälla, om sökanden erhållit den undervisning i kyrkans lära, som med hänsyn till hans ålder och övriga omständigheter bör fordras, och inför pastor avgiver muntlig försäkran att ansökningen är grundad på allvarliga religiösa skäl.

11 §. Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, göre anmälan om utträde hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd. Anmälan skall göras personligen eller ock enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevittnad handling. (Nuvarande lydelse gällande sedan den 1 januari 1964.)

12 §. För den som står under annans vårdnad och ej fyllt aderton år göres ansökan eller anmälan som avses i 9, 10 eller 11 § av vårdnadshavaren. Ansökan eller anmälan för barn som fyllt femton år må göras endast om barnet själv samtyckt därtill. Då ansökan om inträde i svenska kyrkan för den som står under annans vårdnad göres av vårdnadshavaren, skall vad i 10 § andra stycket stadgas om muntlig försäkran icke äga tillämpning.

Frågan vem som skall anses som *medlem i kyrkokommunen* har varit föremål för en ganska ingående diskussion. I 1930 års lag om församlingsstyrelse fanns ingen definition av begreppet medlem. Det användes emellertid i lagtexten (68 och 71 §§). Bestämningen av begreppet hade främst betydelse när det gällde att fastställa vem som ägde besvärsrätt över kyrkokommunens beslut. Doktrin och praxis utformade emellertid begreppet så, att den ansågs som medlem i församling, som var där kyrkoskriven eller som var pliktig att bidraga till församlingens utgifter. Vidare ansågs som medlem den som i församlingen ägde fast egendom, oberoende av mantals- eller kyrkoskrivning. För bestämmandet av medlemskapet saknade det helt betydelse om vederbörande tillhörde Svenska kyrkan eller ej eller om det var fråga om en fysisk eller en juridisk person.

Medlemsbegreppet hade i 1930 års lag som nämnts sin huvudsakliga betydelse för besvärsrätten. När det gällde t. ex. rösträtt och valbarhet gällde särskilda regler, som innebar att medlemmar i kyrkan och andra ej var jämställda.

Församlingsstyrelsekommittén förordade i 2 § av sitt förslag till församlingslag (SOU 1957: 15) en definition av medlemskap i församling, som i stort sett innebar kodifiering av gällande praxis. Enligt förslaget var medlem av församling envar, som var mantalsskriven inom församlingen, ävensom var och en, vilken, utan att vara mantalsskriven inom församlingen, därstädes var kyrkoskriven eller ägde eller brukade fast egendom eller var taxerad till allmän kommunalskatt. Under remissbehandlingen av detta förslag riktades kritik bl. a. mot att medlemsbegreppet då det gällde församling inte överensstämde med medlemskapet i Svenska kyrkan. I anledning härav överarbetades förslaget inom ecklesiastikdepartementet så att ordet »medlem» helt uttogs ur lagtexten. Det omarbetade förslaget remitterades härefter till besvärssakkunniga för yttrande.

Besvärssakkunniga förklarade i sitt yttrande inledningsvis, att man ansåg församlingen vara en kommunalrättslig juridisk person, som byggde på medlemskap av enskilda, vilka bildade dess personliga underlag. Med sådan utgångspunkt tedde det sig oegentligt att vid lagstiftning om församling inte — i analogi med vad som skett i övriga kommunallagar — klargöra vilka som är medlemmar i denna. Bland annat för tillämpning av den kommunala likställighetsgrundsatsen erfordrades enligt de sakkunnigas åsikt klarhet härutinnan. De sakkunniga förklarade vidare, att församlingen närmast syntes böra betraktas som en kommunal sammanslutning för vård av kyrkans angelägenheter. Medlemskap i Svenska kyrkan torde därför i princip böra uppställas som en allmän förutsättning för medlemskap i församling. Det syntes vidare i ifrågavarande sammanhang naturligare att anknyta till kyrkoskrivningen än till mantalsskrivningen. Särskilda problem uppkomme dock på grund av den beskattningsmakt, som territoriell församling hade gentemot andra än dem som betraktades som dess medlemmar. Det kunde därför, ansåg de sakkunniga, ifrågasättas att efter förebild av 2 § kommunallagen föreskriva, att medlem av territoriell församling icke blott var sådan medlem av Svenska kyrkan, som var kyrkoskriven i församlingen, utan även var och en, som därstädes ägde eller brukade fast egendom eller var taxerad till allmän kommunalskatt.

I propositionen med förslag till lag om församlingsstyrelse anförde föredragande departementschefen (prop. nr 70/1961, s. 197) i frågan, att det inte kunde vara tillfredsställande att den som utträtt ur Svenska kyrkan skulle — låt vara ur kommunalrättslig synvinkel — betraktas som församlingsmedlem. Med församlingsmedlem ansågs enligt departementschefens mening i dagligt tal endast fysiska personer, som tillhörde Svenska kyrkan och genom kyrkoskrivningen var knutna till församlingen. På ett liknande medlemsbegrepp byggde också reglerna om rösträtt och valbarhet. Departementschefen förklarade, att ett mera vidgat medlemsbegrepp måste användas när det gällde rätten att anföra besvär. Här tillkom de ekonomiska intressen, som var knutna till skyldigheten att utge skatt till för-

samlingen. Med beaktande av det sagda ansåg departementschefen något entydigt medlemskap inte böra anges för församlings vidkommande, och någon regel om medlemskap upptogs inte i lagförslaget. Riksdagen riktade ingen erinran mot vad departementschefen i detta hänseende anfört.

LFS anger inte vilka som är medlemmar i församling. I stället ges där regler t. ex. om vem som har besvärsrätt och rösträtt, om vem som är valbar och om vem som skall erlägga församlingsskatt. *Besvärsrätt* tillkommer envar som är kyrkoskriven i församlingen, ävensom var och en, vilken utan att vara kyrkoskriven i församlingen har att till denna enligt taxering till kommunal inkomstskatt utgöra församlingsskatt (89 § 3 mom. LFS). *Rösträtt* vid val av kyrkofullmäktige tillkommer envar inom församlingen mantalsskriven svensk medborgare, som är medlem av Svenska kyrkan och som senast under nästföregående kalenderår uppnått tjugu års ålder och ej på grund av domstolsförklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbli omyndig (9 § LFS). *Valbar* till kyrkofullmäktige är röstberättigade, som bor inom församlingen och uppnått tjugutre års ålder. Den som är omyndig eller är i konkurstillstånd kan ej väljas till fullmäktig. Valbar är ej heller biskop och vissa länsstyrelsetjänstemän (10 § LFS). Motsvarande bestämmelser gäller för kyrkostämma (34 och 37 §§ LFS). Den som uppnått 60 års ålder må *avsäga* sig uppdrag att vara kyrkofullmäktig. Eljest må ej någon avsäga sig sådant uppdrag med mindre han uppgiver hinder, vilket godkännes av fullmäktige (10 §). *Om erläggande av församlingsskatt* stadgas (82 § LFS) att den i allmänhet skall utgå som allmän kommunalskatt.

Även i andra författningar lämnas bestämmelser rörande rättigheter och skyldigheter, som är förenade med medlemskap i kyrkan. Vissa förhållanden av mera religiöst betonad karaktär, t. ex. tillträde till nattvardsbordet, beror på ställningstaganden från kyrkans sida.[3]

[3] I ett uttalande 1964 rörande konsekvenserna av utträde ur Svenska kyrkan angav biskopsmötet att följande riktlinjer skulle gälla som dess uppfattning (publicerat bl. a. i Svensk Kyrkotidning nr 45/1964):

»Genom utträde upphör man att vara medlem i Svenska kyrkan och befrias från skyldigheten att erlägga den del av kyrkoskatten, som avser rent kyrkliga ändamål (lag den 26 oktober 1951, nr 691, om viss lindring i skattskyldigheten för den som icke tillhör Svenska kyrkan, 1 §). Samtidigt förlorar man kyrklig rösträtt (lag den 2 juni 1961, nr 436, om församlingsstyrelse, 9, 34 §§) samt rätten att delta i kyrkliga val (lag den 25 oktober 1957, nr 577, om prästval, 2 § st. 2) och är icke längre valbar till kyrkliga förtroendeuppdrag (församlingsstyrelselagen, 10, 40, 45 §§; lag den 13 november 1936, nr 567, om domkapitel, 4 § 3 mom., 8 §; förordningen den 22 april 1949, nr 174, angående allmänt kyrkomöte, 3 § st. 1, 7 § 4 och 7 mom.). Den kommunala besvärsrätten har man däremot kvar. Vidare förlorar man den lagfästa tillgången till vissa av kyrkans tjänster, som följer av medlemskapet. Så kan föräldrar, som utträtt ur kyrkan, icke göra anspråk på att få sina barn döpta såvida de inte anmäler, att barnen i samband därmed skall bli medlemmar av kyrkan. Inte heller kan konfirmation förekomma utan att konfirmanden samtidigt inträder i kyrkan.

För tillträde till nattvardsbordet erfordras enligt kyrkans ordning förutom medlemskap även dop och konfirmation. Svenska kyrkan tillämpar emellertid s. k. öppet nattvardsbord och prästen är icke skyldig att övertyga sig om att alla som går till nattvarden är på detta sätt berättigade. Om prästen tillfrågas, kan han, där särskilda skäl därtill är,

IV. Kyrklig kommuns kompetens och skyldigheter

Kyrklig kommuns uppgifter är bestämda i lag och författning. Med kyrklik kommun avses församling, pastorat och särskild kyrklig samfällighet. LFS gäller för samtliga dessa enheter. I LFS göres inte någon redovisning vilka angelägenheter som ankommer på församling och vilka på pastorat (eller särskild samfällighet). De i 2 § LFS givna bestämmelserna (närmare redovisade nedan) torde böra förstås så, att där angives vilka angelägenheter, som hänföres till kyrklig kommun och ej till borgerlig kommun men ej att det uteslutande är församlingens organ, som skall handha de ifrågavarande angelägenheterna. Avlöningsförmåner åt församlingspräst och åt kyrkomusiker (omnämnda i 2 § 1 mom. c) LFS som församlingsangelägenheter) bestrides av pastoratet, och ärenden därom handhas därför inte av församlingens utan av pastoratets organ. Bestämmelserna om den kyrkliga kommunens uppgifter avser både gränsen för dess behörighet, d. v. s. dess kompetens, och de skyldigheter som den har att fullgöra. I fortsättningen skall frågorna om kompetens och skyldigheter behandlas var för sig.

A. Kyrklig kommuns kompetens

Historisk översikt av församlingens (den kyrkliga kommunens) kompetens finnes i församlingsstyrelsekommitténs betänkande Församlingslag (SOU 1957: 15), s. 104—117. En kortfattad historik jämte översikt av då gällande bestämmelser och deras tillkomst m. m. lämnades i propositionen nr 70 till 1961 års riksdag med förslag till lag om församlingsstyrelse, s. 42—48.

Den allmänna utvecklingen har varit att den kyrkliga kommunens kompetens alltsedan 1862 successivt inskränkts, så att flertalet ärenden av borgerlig art överförts till den borgerliga kommunen. De viktigaste förändringarna har varit barnavårdens och skolväsendets överflyttande från kyrklig till borgerlig kommun.

Metoden för angivande av kyrklig kommuns kompetens har alltsedan tillkomsten av 1862 års kommunalförfattningar varit i huvudsak densamma

till den som icke är medlem av Svenska kyrkan lämna tillåtelse att gå till nattvarden, t. ex. till den som tillhör ett oss närstående kyrkosamfund.

Till kyrklig vigsel är man berättigad om man tillhör kyrkan, även om man gifter sig med någon, som icke gör det (giftermålsbalken, 4 kap. 2 § st. 1). Om däremot båda parterna står utanför kyrkan, äger prästen icke rätt att viga. Medling kan påkallas hos vederbörande präst, oavsett tillhörighet till kyrkan (giftermålsbalken, 14 kap. 1 §).

Om en avliden utträtt ur kyrkan, måste detta betraktas som ett uttryck för hans önskan att icke erhålla kyrklig jordfästning och denna hans önskan bör respekteras. Utträdet betyder, att man avhänt sig sin lagfästa rätt till jordfästning i kyrkans ordning. Sådan jordfästning kan emellertid medges, om det finns särskilda skäl till det (lag den 25 oktober 1957 nr 585, om jordfästning m. m. 8 §). Tillkännagivande av dödsfall vid högmässogudstjänst, s. k. »tacksägelse», skall ske även för avliden, som ej var medlem av kyrkan, på särskild framställning härom (6 § st. 2). Rätt till plats på kyrkogård eller annan begravningsplats samt till klockringning vid jordfästning eller gravsättning föreligger för alla, oberoende av kyrkotillhörighet (4, 11 §§).»

som nu. I *församlingsstyrelselagen* (2 §) anges att församling själv äger vårda sina angelägenheter såvitt inte handhavandet därav enligt LFS eller särskild författning tillkommer annan. Därefter anges genom en i princip uttömmande uppräkning vilka dessa angelägenheter är. Enligt LFS (2 § 1 mom.) avses med församlings angelägenheter fråga om

a) anskaffande av och vård om kyrka, begravningsplats, församlingshus, tjänstebostäder och annan för kyrkligt ändamål avsedd egendom;

b) åtgärder till främjande av gudstjänstliv och kyrklig förkunnelse i övrigt samt av kristen verksamhet bland barn och ungdom, ålderstigna, sjuka och andra, som är i behov av omvårdnad; samt

c) avlöningsförmåner åt präst, kyrkomusiker och annan personal.

Därutöver hänvisar LFS till vad särskilt är stadgat angående vissa på församling ankommande angelägenheter.

Beträffande anskaffande av begravningsplats kan Kungl. Maj:t för särskilt fall förordna att sådan skall anskaffas eller vårdas av borgerlig kommun (2 § 2 mom. LFS). I propositionen med förslag till lag om församlingsstyrelse (prop. nr 70/1961) uttalade departementschefen att sådan överflyttning borde ske endast när starka praktiska skäl förelåg och att det i regel var uteslutet att vården om en kyrkogård, på vilken sockenkyrkan var belägen, skulle kunna överflyttas. Detta uttalande underströks av riksdagen (KU:s utl. nr 16/1961, s. 55).

Att närmare angiva gränsen för de kyrkliga kommunernas kompetens är i praktiken ofta svårt. Av förarbetena till lagstiftningen och av rättspraxis kan emellertid ledning erhållas vid tolkningen av hithörande bestämmelser.

I nyssnämnda *proposition* underströk föredragande departementschefen (s. 100) att det här gällde ta ställning till vilken verksamhet församling ägde driva eller stödja med utdebiterade skattemedel. Spörsmålet berörde inte direkt den verksamhet församling kunde utöva med kollektmedel, donerade medel eller andra frivilliga bidrag. Genom att utnyttja sådana medel ges i viss mån möjlighet att verka utanför de gränser, som drages upp i LFS. Även beträffande sådana medel förelåg dock enligt departementschefen den begränsning av mera allmän räckvidd, som låg i att den verksamhet, som skulle stödjas, till sin natur inte fick vara främmande för församlingslivet.

Departementschefen framhöll också den allmänna grundsatsen att verksamheten måste vara knuten till den egna församlingen (kyrkliga kommunen) och således vara av lokal natur. Av denna regel följer enligt departementschefen att anslagsgivning till rikskyrklig verksamhet eller till verksamhet inom stiftets ram eller inom annan församling än den egna i princip anses otillåten. Regeln anses emellertid inte undantagslös. Departementschefen uttalade, att om verksamheten bedrives utom den egna församlingen men fullföljer syften, som ligger inom ramen för den allmänna

kompetensregeln och direkt eller indirekt är till gagn för församlingens arbete, det i allmänhet inte förelåg något hinder att främja verksamheten med utdebiterade medel. På den grunden ansåg departementschefen att sjömansvården och de centrala diakonianstalterna i allmänhet kunde stödjas med sådana medel (propositionen s. 110).

Några större problem i fråga om gränsdragningen beträffande kompetensen föreligger nu ej när det gäller så typiska kyrkliga angelägenheter som anskaffande och vård av kyrka, begravningsplats, församlingshus, tjänstebostäder och annan för kyrkliga ändamål avsedd egendom. Betydligt svårare blir det att bedöma den kyrkliga kommunens kompetens att bedriva församlingsvård i mera vidsträckt betydelse. Här gäller det särskilt gränsen mot den borgerliga kommunen. Denna fråga avhandlades i propositionen med förslag till LFS. Frågan var om den borgerliga och den kyrkliga kommunens arbete principiellt måste särskiljas så att båda kommunerna inte kunde ge anslag till samma ändamål eller om det — såsom ett domkapitel uttalat — skulle anses att inom flera verksamhetsgrenar förelåg en gemensam intressesfär för den kyrkliga och den borgerliga kommunen. I den nämnda propositionen (s. 105) sade sig föredragande departementschefen ansluta sig till den sist angivna uppfattningen, om man väsentligen såg till de yttre kriterierna. I fråga om ändamålet förelåg dock enligt departementschefens mening en skillnad därigenom, att den kyrkokommunala verksamheten var betingad av innehållet i det kristna budskapet. När en verksamhet övertagits av det borgerliga samhället kunde därför i visst fall församlingens motsvarande arbete utgöra ett värdefullt komplement genom att vara utformat på annat sätt och ha annan inriktning. Man kunde också tänka sig att den borgerliga och den kyrkliga kommunen stödde olika grenar av samma verksamhet, om bara grenarna vore klart åtskiljbara.

Det sist anförda gällde enligt departementschefens uppfattning främst arbetet bland ålderstigna och sjuka samt bland barn och ungdom. Som ett kriterium på den verksamhet församling här äger stödja angav departementschefen, att verksamheten måste ha en klart kristen inriktning. Därvid kommer det inte an endast på de yttre former, under vilka verksamheten bedrives, utan även på syftemålen därmed, nämligen viljan att ge en kristen omvårdnad eller en kristen fostran, samt på att denna religiösa karaktär hos verksamheten i det enskilda fallet var entydigt och påtagligt ådagalagd.

Från dessa utgångspunkter fann departementschefen, att det borgerliga samhällets socialvård och den kyrkliga diakonien utan hinder kunde verka vid sidan av varandra. Till verksamhet som föll utanför kompetensen fick emellertid vanlig hemhjälp och nykterhetsvård räknas. Det bör emellertid nämnas, att konstitutionsutskottet i anledning av yrkanden i motioner i sitt utlåtande över propositionen uttalade, att nykterhetsbefrämjande åtgärder utanför den egentliga nykterhetsvårdens ram i vissa fall borde få stödjas av församling.

Departementschefen framhöll utifrån ovannämnda utgångspunkter, att särskilt när det gällde verksamhet, som är inriktad på barn och ungdom, vissa entydigt socialt inriktade angelägenheter inom barn- och ungdomsvården borde avskiljas från församlingens kompetens. Så ansåg departementschefen skäl inte föreligga att låta församling driva eller stödja barnhem, barnkolonier eller barnstugor (anstalter för halvöppen barnavård). I fråga om sommarlovskolonier uttalade departementschefen, att det kom an på syftet och inriktningen huruvida församling ägde stödja sådana.

Frågor rörande undervisningsväsendet förklarade departementschefen i princip ligga utanför församlingens kompetens. Dock fann han skäl till att församling, om den hade gagn av en folkhögskolas verksamhet, skulle kunna få anslå medel till denna.

De riktlinjer för församlings kompetens, för vilka redogjorts i det föregående, överensstämmer i huvudsak med vad som gällde före LFS:s ikraftträdande.[4] Det kan vara av intresse att därefter lämna en kort redogörelse för *rättspraxis* på området, huvudsakligen hänförlig till tiden före LFS:s ikraftträdande. (En översikt över rättspraxis lämnas i SOU 1957: 15, s. 369—379).

De spörsmål, som i rättspraxis behandlats i fråga om åtgärder till främjande av församlingsvården, har framför allt avsett gränsdragningen för sådan verksamhet mot den borgerliga kommunens socialvård. Sålunda har församling ansetts obehörig att uppföra byggnad, huvudsakligen avsedd för barnkrubbeverksamhet (RÅ 1943 ref. 38), liksom att lämna bidrag till driften av barnhem (RÅ 1946 E 5) och att anslå medel till hem för gamla (RÅ 1950 E 27). Ej heller ansågs församling kunna lämna bidrag till kostnaden för behövande husmödrars vistelse på semesterhem (RÅ 1951 E 11) eller bevilja anslag till De blindas förening (RÅ 1960 E 32).

Däremot var församling behörig anslå medel till stiftelsen »Unga kvinnors värn i Jacob», Stockholms kyrkliga socialråd och Stockholms stadsmission (RÅ 1952 E 12). De två förstnämnda institutionerna bedriver verksamhet bland kvinnlig ungdom, som i bland annat moraliskt avseende behöver stöd; stadsmissionen främjar kristna insatser för främst barns och ungdoms vård samt hjälp åt ålderstigna och sjuka. Det må anmärkas, att inrättningarna också erhöll anslag av Stockholms stad. Klart är att församling äger stödja diakoniverksamhet (RÅ 1926 E 78). I fråga om

[4] I propositionen (s. 109) redogöres för en rekommendation om vissa riktlinjer rörande kompetensfördelning mellan borgerlig och kyrklig kommun i Stockholms stad, varom enighet uppnåtts mellan representanter för Stockholms stad och församlingarnas kyrkoråd. Rekommendationen innebär i huvudsak att verksamhet av väsentligen socialvårdande och allmänt ungdomsvårdande karaktär skulle omhänderhas av staden, medan till församlingarnas kompetens skulle hänföras verksamhet, vars syfte och innehåll ägde ett direkt samband med församlings förkunnande, själavårdande eller diakonala arbete. Departementschefen ansåg det vara av stor vikt att överenskommelsen följdes av de enskilda kommunenheterna och att staden och församlingarna i fortsättningen handhade sina angelägenheter inom ramen för uppdragna kompetenslinjer.

ungdomsverksamhet märks att anslag till KFUM ansetts tillåtligt (RÅ 1942 E 10). Likaså godkändes anslag av medel till kostnader för uppförande av ett av Moralisk upprustning presenterat skådespel (RÅ 1960 E 33).

I rättsfallet RÅ 1956 ref. 17 har regeringsrätten tagit ställning till församlings (Örnsköldsvik) behörighet att anslå medel till understöd på skilda verksamhetsområden. Rättsfallet är av betydelse för bedömande av gränserna till social verksamhet och undervisning samt också ur den lokala kompetensens synpunkt, bl. a. rörande anslag till organ på stifts- och rikSplanet. Det må framhållas, att domstolen beträffande de ändamål som godkändes uttryckligen förklarade, att församlingen inte kunde anses ha överskridit sin befogenhet genom att bevilja anslag av den storleksordning varom var fråga. Tillåtna var anslag till stiftelsen Norra Ångermanlands kyrkliga ungdomsgård (500 kronor), Härnösands stiftsråds arbetsfond och dess soldathemsverksamhet (100 kronor), stiftelsen Gålsjö stiftsgård (200 kronor), stiftelsen Vårsta diakonissanstalt (100 kronor), norrländska avdelningen av Sveriges kristliga gymnasiströrelse (150 kronor), Svenska kyrkans diakonistyrelse (100 kronor), Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse (100 kronor), Diakoniens centrala råd (200 kronor), Soldaternas vänner i Östersund (100 kronor), Evangeliska fosterlandsstiftelsens soldathem i Härnösand (100 kronor) samt andra än kyrkliga söndagsskolor i Örnsköldsvik (900 kronor). Däremot var församlingen obehörig anslå medel till Lutherska världsförbundets svenska sektion (100 kronor), Anundssjöbygdens realskola (200 kronor), Svenska ekumeniska nämnden (100 kronor) och Svenska missionssällskapet (50 kronor).

I två den 27 oktober 1964 av regeringsrätten avgjorda mål förekom till prövning beslut rörande anslag resp. anslutning till stiftsting. I det ena målet hade kyrkofullmäktige i Huskvarna församling i sin utgifts- och inkomststat upptagit ett anslag »Till stiftstingets disposition» å 6 300 kronor. Reg. R. förklarade bl. a., att med hänsyn till vad i målet upplysts rörande arten av stiftstingets verksamhet församlingen fick anses ha varit befogad att genom beviljande av bidrag av den storleksordning, varom var fråga, ekonomiskt stödja verksamheten på sätt genom klandrade beslutet skett. — I det andra målet hade kyrkofullmäktige i samfällighet beslutat ansluta församlingarna i samfälligheten till Luleå stiftsting. Reg. R. angav att av stiftstingets stadgar framgick bl. a.: Varje församling som deltog i stiftstinget förband sig att erlägga årlig avgift som stiftstinget beslutade (stiftstingsavgift). Stiftstinget ägde att för kyrkliga ändamål av gemensamt intresse för stiftets församlingar besluta om stiftstingsavgiften, dock med högst ett öre per skattekrona. Genom anslag ägde stiftstinget stödja sådana institutioner, organ och företag, vilkas verksamhet prövades vara till gagn för församlingslivet. Om utträde ur stiftstinget meddelades icke bestämmelser i stadgarna. Vad stadgarna sålunda innehöll, uttalade regeringsrätten, måste anses innebära, att kyrkofullmäktige genom beslutet om anslut-

ning till stiftstinget förpliktat sig att för framtiden erlägga stiftstingsavgift med belopp, som stiftstinget ägde bestämma, och att fullmäktige i så måtto på stiftstinget överlåtit rätt att bevilja anslag av den kyrkliga samfällighetens medel. Enär kyrkofullmäktige därigenom överskridit sin befogenhet prövades lagligt att upphäva det klandrade beslutet. (Anmärkas bör att stiftstingets stadgar ändrats efter detta avgörande och innehåller stadgande om att församling genom beslut om erläggande av stiftstingsavgift ansluter sig för ett år i taget.)

Stockholms stads församlingsdelegerade ansågs vara befogade att genom beviljande av anslag av skälig storleksordning ekonomiskt stödja Stockholms teologiska institut. Genom beviljande av anslag för ett år 50 000 kronor och för ett annat år 100 000 kronor ansågs församlingsdelegerade inte ha överskridit sin befogenhet. Däremot ansågs församlingsdelegerade genom att åtaga sig att bestrida avlöningskostnader för två professurer, avsedda att inrättas vid institutet, och att vara huvudman för dessa ha överskridit sin befogenhet. (Utslag av regeringsrätten den 6 juni 1967.)

I byggnadsfrågor har församling ansetts ej behörig att besluta om byggnad, i vilken i väsentlig omfattning skulle ingå lokaler för icke kyrkliga ändamål (RÅ 1938 E 149), men har däremot tillåtits uppföra byggnad, inrymmande utom lokaler för församlingsändamål bostäder, avsedda för uthyrning (RÅ 1924 E 145 och 1931 E 165). Församling äger vidare stödja förening, som tillhandahåller samlingslokaler för kyrkligt och ideellt uppbyggande församlingsarbete (RÅ 1951 E 5). Anslag till församlingslokaler i byar (i Överluleå församling), vilka användes för gudstjänster, godkändes. Klaganden hade bl. a. åberopat, att anslaget skulle avse renovering av enskilda fastighetsägare tillhöriga samlingslokaler (RÅ 1960 E 6).

I RÅ 1962 E 8 hade kyrkofullmäktige beviljat en baptistförsamling anslag (1 000 kronor) som bidrag till ett församlingens kapell. Kyrkofullmäktige åberopade i förklaring över anförda besvär bl. a. att baptistkapellet skulle under tiden för sockenstugans förestående reparation användas som kyrkofullmäktiges och kyrkorådets sammanträdeslokal. Reg. R. (3 led.) uttalade, att väl ägde kyrkofullmäktige anslå medel till bekostande av lokal för fullmäktiges och kyrkorådets sammanträden, men, enär av utredningen i målet måste anses framgå, att kyrkofullmäktige genom beslutet överskridit vad härutinnan var tillbörligt, upphävdes beslutet. Två ledamöter var skiljaktiga och röstade för fastställande av kyrkofullmäktiges beslut.

I fråga om begravningsplatser m. m. har församling ansetts inte vara behörig teckna andel i ekonomisk förening med ändamål att driva begravningsrörelse (RÅ 1948 ref. 54). Däremot har församling fått bevilja anslag till krematorieanläggning och för upplysningar i eldbegängelsefrågan (RÅ 1931 E 131 och 1933 E 19).

Den gränsdragning, som skedde genom LFS, tillkom i stort sett i enighet. Stadgarna i LFS innebar också i stort lagfästande av rättspraxis i fråga om församlingens kompetens, bl. a. den praxis som kommit till uttryck genom avgöranden för vilka ovan redogjorts. Vid riksdagsbehandlingen avgavs ej reservation eller särskilt yttrande i förevarande fråga i vidare mån än att fyra ledamöter i KU yrkade, att begravningsplats skulle få överflyttas till borgerlig kommun endast om församling tillstyrkt detta.

B. Kyrklig kommuns skyldigheter

De åligganden, som staten ålagt kyrklig kommun, finns inte samlade i någon författning. I åtskilliga fall är det tveksamt om och i vilken omfattning skyldigheter föreligger. När i det följande en sammanfattning lämnas rörande kyrklig kommuns skyldigheter, gör redogörelsen därför inte anspråk på fullständighet.

Det är till en början ett åliggande för pastoratet att tillhandahålla löneförmåner åt församlingsprästerskapet. Enligt 3 § 1 mom. prästlönekostnadslagen skall pastoratet bestrida lön, kallortstillägg, språktillägg, vikariatsersättning och tjänstedubbleringsarvode[5] till församlingspräst samt ersättning för åkning i tjänsten och tjänsteresa inom pastoratet till församlingspräst m. fl. I 7 a § prästlönereglementet, vilket upphävdes från den 1 januari 1966 i samband med genomförandet av förhandlingsrättsreformen för offentliga tjänstemän, stadgades att domprost, kyrkoherde och komminister samt likställd garnisons- och amiralitetspräst skulle, där Kungl. Maj:t så förordnade, av vederbörande pastorat tillhandahållas tjänstebostad i prästgård. Motsvarande bestämmelser har intagits i kungörelse den 17 december 1965 angående vissa bestämmelser i anledning av prästlönereglementets upphävande m. m. Närmare bestämmelser om pastoratets förpliktelser med avseende å prästgård och löneboställe ges i ecklesiastika boställsordningen. (Det kan tilläggas att befattningshavare, som innehar tjänstebostad, betalar hyra enligt statliga bestämmelser.)

Även beträffande kyrkomusikernas löneförmåner m. m. har vederbörande församling och pastorat ålagts förpliktelser. I 58—65 §§ kyrkomusikerstadgan angives sålunda hur kostnader för kyrkomusikers verksamhet skall gäldas. Bestämmelserna innebär i stort att kostnader för lön och pensionering skall betalas av pastoratet och kostnader för notmaterial, instrument, lokaler m. m. av församlingen.

Några lagbestämmelser, som ålägger kyrklig kommun att bygga kyrka, torde icke finnas. Det har emellertid gjorts gällande, att statsmyndighet äger behörighet att föreskriva ny- eller ombyggnad av församlingskyrka

[5] Med tjänstedubblering avses förordnande för präst att vid sidan av tjänstgöring i egen tjänst bestrida tjänst i närbeläget pastorat.

utan hinder av att åtagande från vederbörande menighet inte föreligger (se härom Schalling i Förvaltningsrättslig tidskrift 1938, s. 293).

Enligt 2 § lagen den 18 oktober 1963 om gravrätt m. m. åligger det församling eller, om konungen för särskilt fall så förordnat, borgerlig kommun att hålla allmän begravningsplats med erforderligt antal gravplatser av vedertagen typ. Bestämmelserna angavs i propositionen (nr 141/1963, s. 40) innebära en kodifiering av vad tidigare ansågs gälla utan att lagstadgande därom fanns. (Frågan om huvudmannaskapet för begravningsplatser m. m. avhandlas senare i betänkandets speciella del, se s. 446 ff.)

Jämlikt 5 § lagen om kyrkofond skall allmän kyrkoavgift bestridas (utgöras) av varje pastorat.

Även inom folkbokföringens område har pastoraten åligganden. I 30 § folkbokföringsförordningen stadgas att pastoratet skall tillhandahålla inventarier, materiel och vad övrigt erfordras för kyrkobokföringen ävensom tjänstetelefon samt, därest förhållandet så påkallar, skrivbiträde. Det åligger också pastorat, som anordnat särskild lokal för pastorsexpedition, att bekosta möblering, uppvärmning och städning av lokalen (2 kap. 14 § ecklesiastik boställsordning). — Enligt den nya folkbokföringsförordning, som träder i kraft den 1 oktober 1967, skall pastoratet tillhandahålla pastorsämbetet erforderlig biträdespersonal, kontorslokaler, inventarier, materiel, tjänstetelefon och det som i övrigt fordras för kyrkobokföringen (58 §).

Slutligen må framhållas att LFS har ansetts på ett mera markant sätt än tidigare ha betonat de kyrkliga kommunernas uppgift att utveckla och stödja den religiösa verksamheten inom församlingen. Sålunda anges det t. ex. i 43 § LFS att kyrkorådet skall ha omsorg om församlingslivet och verka för dess utveckling.

V. De kyrkokommunala organen

I utredningens betänkande nr IV (SOU 1964: 16) har berörts den utveckling, som lett till nuvarande kyrkokommunala organisation (se betänkandet s. XLIX—LIII). I stora drag är denna organisation fortfarande likartad med den borgerligt kommunala. Karakteristiskt för dem båda är uppdelningen på beslutande och administrativa organ. Denna uppdelning kommer till uttryck i LFS genom det allmänt hållna stadgandet (4 §) att församlings beslutanderätt utövas av kyrkofullmäktige eller å kyrkostämma samt att förvaltning och verkställighet tillkommer församlingens kyrkoråd och övriga nämnder. I det följande skall de beslutande och de administrativa organen behandlas var för sig.

A. Beslutande organ

a) i församling

I församling med mera än 1 000 invånare skall beslutanderätten utövas av kyrkofullmäktige. Detta skall dock ej gälla församling i Göteborg, ej heller, om konungen så förordnar, annan församling som ingår i kyrklig samfällighet, vilken handlägger andra ärenden än pastoratsangelägenheter. Församling med mindre antal invånare än ovan sagts äger att uppdraga beslutanderätten åt fullmäktige (5 § LFS). Om kyrkofullmäktige icke finnes, kommer beslutanderätten att utövas på kyrkostämma.

Om antalet fullmäktige äger församlingen själv besluta inom av LFS (8 §) uppdragna gränser, vilket innebär att församling beroende på folkmängdens storlek får utse högst 40 och lägst 15 fullmäktige. Rösträtt vid kyrkostämma äger alla som har sådan rätt vid val av kyrkofullmäktige (9 och 34 §§ LFS).

Fullmäktige och stämma väljer själv ordförande och vice ordförande. Kyrkoherden äger alltid att deltaga i överläggningarna. Fullmäktig och vid kyrkostämma röstberättigad äger rätt att framställa förslag samt att till ordföranden i kyrkorådet eller annan församlingens nämnd eller beredning framställa interpellation. Särskilda bestämmelser finnes rörande kungörelse om kyrkofullmäktigesammanträde, protokollföring, ersättning till ordförande m. fl. och om det formella förfarandet i övrigt.

b) i kyrklig samfällighet

Kyrkliga samfälligheter utgöres av flerförsamlingspastoraten, Stockholms kyrkliga samfällighet, den kyrkliga samfälligheten i Göteborg samt kyrkliga samfälligheter, om vilka Kungl. Maj:t förordnat. Kyrklig samfällighet kan i ekonomiskt avseende vara total eller partiell.

I Stockholms kyrkliga samfällighet liksom i annan kyrklig samfällighet, som ej handhar alla församlingsangelägenheter av ekonomisk natur, utövas beslutanderätten av *församlingsdelegerade*. I den kyrkliga samfälligheten i Göteborg samt i annan kyrklig samfällighet, som handhar alla ekonomiska församlingsangelägenheter, s. k. total ekonomisk samfällighet, utövas beslutanderätten av *samfällighetens fullmäktige* (6 § LFS). De angivna reglerna innebär alltså, att fullmäktige finnes endast i totala ekonomiska samfälligheter och att eljest beslutanderätten utövas av församlingsdelegerade. Gemensam stämma med församlingarna — något som kunde förekomma enligt 1930 års lag om församlingsstyrelse — får ej längre hållas.

Antalet fullmäktige i totala ekonomiska samfälligheter bestämmes av Kungl. Maj:t (32 § LFS). För fullmäktige i samfällighet har i huvudsak bestämmelserna om kyrkofullmäktige i församling motsvarande tillämpning (33 § LFS).

Församlingsdelegerade utses av kyrkofullmäktige eller å kyrkostämma i varje församling, som ingår i samfälligheten (40 § LFS). Antalet delegerade är beroende av folkmängden i samfälligheten och skall med undantag för Stockholm, för vilken stad särskilda regler gäller, vara lägst 15 och högst 60. Det närmare antalet delegerade bestämmes första gången delegerade skall utses genom överenskommelse mellan församlingarna eller, därest församlingarna ej kan enas, av länsstyrelsen. Ändring av antalet delegerade inom de angivna latituderna kan sedermera beslutas av delegerade själva (39 § LFS).

För församlingsdelegerade gäller i övrigt i huvudsak samma regler som för kyrkofullmäktige (41 § LFS).

B. Administrativa organ

1. Kyrkorådet

a) i församling

I församling skall såsom dess styrelse finnas ett kyrkoråd. Församlingar får förena sig om gemensamt kyrkoråd, ändå att de inte utgör kyrklig samfällighet, eller också, med bibehållande av de egna kyrkoråden, utse gemensamt kyrkoråd för vård av viss eller vissa angelägenheter. Om församling ingår i kyrklig samfällighet, som handhar alla församlingsangelägenheter av ekonomisk natur, kan Kungl. Maj:t i vissa fall förordna att kyrkoråd ej skall finnas i församlingen (42 § LFS, jfr 3 § lagen om införande av lagen om församlingsstyrelse).

Kyrkorådet skall, såsom i annat sammanhang berörts, ha omsorg om församlingslivet och verka för dess utveckling. Det skall leda förvaltningen av församlingens angelägenheter och ha inseende över övriga nämnders verksamhet. Rådet skall med uppmärksamhet följa de frågor, som kan inverka på församlingens ekonomiska ställning, samt hos kyrkofullmäktige eller kyrkostämma och övriga nämnder ävensom hos andra myndigheter göra de framställningar, som finnes påkallade. Kyrkorådet har vidare att bereda de ärenden, som skall avgöras av det beslutande organet, att handha församlingens drätsel samt att i allmänhet självt förvalta kyrkans och församlingens egendom, att ombesörja verkställighet av kyrkofullmäktiges eller kyrkostämmas beslut, att i vissa fall föra församlingens talan samt att i övrigt fullgöra de uppdrag det beslutande organet ger rådet. Kyrkorådet skall också ta befattning »med de ärenden, vilkas handläggning enligt särskilda författningar ankommer på rådet» (43 § LFS).

Enligt kyrkomusikerstadgan har kyrkorådet befattning med kyrkomusikerärenden; det äger förordna kyrkomusiker av olika slag, dock ej skolkantorer, samt tillsätta vikarie å sådana tjänster. Rådet intar i stor utsträckning förmansskap i förhållande till församlingens kyrkomusiker och hand-

lägger frågor om löneutbetalning m. m. till dessa. Enligt lagen om domkapitel, 4 § 2 mom., har pastoratets (samfällighetens) kyrkoråd att utse ombud för val av ledamot och suppleant i domkapitel. — Enligt kungörelsen den 26 november 1920 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet, 33 §, skall vid byggande eller ändring av kyrka och andra för kyrkliga ändamål avsedda byggnader m. m. kyrkorådet eller annan, som å församlingens vägnar handhar verkställandet, tillse att arbetet utföres med skicklighet och noggrannhet samt att fastställda ritningar och givna föreskrifter följes. — Enligt kungörelse den 27 juni 1957 med föreskrifter angående fullgörande av staten, landstingskommun, kommun och annan dylik menighet åliggande deklarationsskyldighet m. m. har vederbörande kyrkoråd vissa skyldigheter med avseende å deklaration och taxering. — Kungörelsen den 18 oktober 1963 om begravningsplatser och gravar stadgar i 31 § att för flyttning av gravsatt aska inom begravningsplats eller mellan begravningsplatser tillhörande samma församling fordras tillstånd av den som förvaltar begravningsplatsen, således i allmänhet av kyrkorådet.

I kungörelsen den 30 december 1953 angående kollekter, 3 §, ges stadganden om att kyrkorådet beslutar om upptagande av församlingskollekt och i samband därmed bestämmer såväl ändamålet med kollekten som när den skall upptagas. Enligt sistnämnda kungörelse 7 § har kyrkorådet att utöva en viss granskning av församlingskollekts användning.

Kyrkoherden är ledamot av kyrkorådet. I annexförsamling — varmed förstås en församling där annan präst än kyrkoherden i pastoratet handhar de kyrkliga uppgifterna — äger han sätta annan där tjänstgörande präst i sitt ställe. Övriga ledamöter väljes av församlingens beslutande organ till det antal detta bestämmer, dock att det sammanlagda antalet ledamöter ej må understiga fem (44 § LFS). Ordförande och vice ordförande i rådet utses av det beslutande organet (47 § LFS). Beträffande valbarhet till rådet gäller i huvudsak samma regler som för valbarhet till kyrkofullmäktige (45 § LFS). Enligt 1930 års lag om församlingsstyrelse var endast den valbar till kyrkorådet, som kunde anses vilja främja församlingslivet. Som skäl till att detta stadgande borttogs — invändningar däremot framfördes bl. a. motionsvis (I: 646 och II: 762) vid 1961 års riksdag — anförde konstitutionsutskottet att kyrkorådets verksamhet med avseende å församlingslivet kommit till direkt uttryck i lagförslaget. Med hänsyn till den omfattning stadgandet härom erhållit fann utskottet det självfallet, att endast sådana personer, som hade intresse för församlingslivets utveckling, borde inväljas i kyrkorådet. Då en anvisning härom till de väljande innefattades i själva kompetensbestämmelsen för kyrkorådet, ansåg utskottet något särskilt valbarhetsvillkor motsvarande det som gällde enligt 1930 års församlingsstyrelselag icke behöva uppställas (KU:s utl. 16/1961, s. 58).

Kyrkorådet skall välja kyrkvärdar bland rådets ledamöter eller supple-

anter. Vidare har rådet i allmänhet att inom eller utom sig utse en kassaförvaltare (54 § LFS).

I LFS ges slutligen vissa regler om sammanträden (48 §), beslutmässighet (50 §), förfarandet vid fattande av beslut (51 §), protokoll (52 §), kungörande var och på vilka tider framställningar till kyrkorådet mottages (53 §) och medelsförvaltning (56 §).

Även om det ankommer på pastorat att bestrida kostnader för avlöning till prästerna i pastoratet har dock kyrkorådet inte något förmansskap i förhållande till vederbörande präster. Dessa har som sina förmän biskop och domkapitel.

b) i kyrklig samfällighet

För kyrkoråd i samfällighet gäller i huvudsak samma regler som beträffande kyrkoråd i församling. Det är emellertid att märka, att samfälligheterna — om man bortser från vissa av dem som beröres av övergångsbestämmelserna till LFS — endast handhar angelägenheter av ekonomisk natur. Kyrkorådets uppgifter inskränker sig därför till sådana angelägenheter. Det är också självklart att kyrkorådet endast får befatta sig med sådana ekonomiska angelägenheter, som samfälligheten omhänderhar. I den mån samfälligheten omhänderhar viss uppgift befrias församlingen från de därmed förenade göromålen.

Vissa särskilda regler har erfordrats för samfällighets kyrkoråd. I Stockholm och Göteborg är sålunda ingen präst självskriven ledamot i samfällighetens kyrkoråd (61 § och 63 § 2 mom. b) LFS). (Kyrkoherden är emellertid ledamot i vederbörande församlings kyrkoråd.) Om i andra fall samfälligheten består av församlingar från skilda pastorat, förordnar domkapitlet prästerlig ledamot (63 § 2 mom. c) LFS). I Stockholm utövar församlingsdelegerades ordförande och vice ordförande samma funktioner i samfällighetens kyrkoråd (61 § LFS). Det bör också nämnas att samfällighetens beslutande organ får ge samfällighetens kyrkoråd annan benämning än kyrkoråd, 62 § d) och 63 § 2 mom. h) LFS.

Rörande kyrkorådets ställning bör slutligen framhållas, att kyrkorådet genom församlingsstyrelselagen av år 1961 fått ett starkare betonat ansvar för det andliga livet inom församlingen (samfälligheten) och att tendensen till större aktivitet från kyrkorådens sida i detta avseende är påtaglig.

2. Särskild nämnd

I vissa fall kan kyrkorådets uppgifter i församling eller i samfällighet rörande vissa förvaltnings- och verkställighetsbestyr överflyttas på särskild nämnd (57 § LFS). Kyrkorådet skall dock ha inseende över sådan nämnds verksamhet (43 § LFS). För sådan särskild nämnd, till vilken motsvarighet

finns i kommunallagen, gäller i huvudsak samma regler som för kyrkorådet. Kyrkoherden eller annan präst är dock inte självskriven ledamot (57 § LFS).

Beträffande vissa förvaltningsuppgifter och sättet för deras handhavande finns föreskrifter i andra författningar än LFS. Det gäller främst den särskilda boställsstyrelse, som enligt reglerna i ecklesiastika boställsordningen (3 §) kan fullgöra de åligganden som eljest tillhör kyrkorådet med avseende å förvaltningen av prästgård och löneboställe.

C. Kyrkoherdens ställning i de kyrkokommunala organen

I den redogörelse för gällande rätt som lämnats i det föregående har berörts vilken ställning kyrkoherden intar i de olika organen. Då frågan härom varit föremål för omfattande diskussioner under de senaste årtiondena, skall här lämnas en relativt utförlig redogörelse för frågans behandling.

Genom prästerskapets privilegier hade församlingens pastor bevarats vid sin från medeltiden härstammande »makt att hålla allmänneliga sockenstämmor», och när genom kommunallagarna av år 1862 sockenstämman delades i två organ, överfördes denna »makt» till att gälla den kyrkliga stämman, i vilken pastor blev självskriven ordförande. I kyrkorådet hade pastor såväl före som efter 1817 års sockenstämmoförordning intagit platsen såsom ordförande, och varken kommunallagstiftningskommittén eller riksdagen anförde någon invändning däremot vid tillkomsten av 1862 års kommunallagar. I kyrkofullmäktigsakkunnigas betänkande (SOU 1923: 4) föreslogs att kyrkoherdens självskrivenhet såsom ordförande i kyrkostämman skulle upphöra. Motiveringen härför var den syn på den kommunala självstyrelsens innebörd, som enligt de sakkunniga var allmänt omfattad och som innebar rätt för en beslutande församling att själv välja sin ordförande; samma syn måste göra sig gällande också inom den kyrkliga kommunen. Konstitutionsutskottet vid 1930 års riksdag delade de sakkunnigas uppfattning och gjorde därför ändring i Kungl. Maj:ts förslag, som bevarat pastors självskrivenhet såsom ordförande i kyrkostämma resp. kyrkofullmäktige. Riksdagen följde utskottet, och 1930 års församlingsstyrelselag fick alltså det innehållet, att såväl kyrkostämma som kyrkofullmäktige själva skulle välja sin ordförande. Däremot gavs pastor rätt dels att påfordra kyrkostämmas hållande eller fullmäktiges sammankallande, dels att yttra sig och framställa förslag, även om han inte var rösträttigad i stämman eller ledamot av fullmäktige. Genom 1961 års församlingsstyrelselag upphävdes även dessa befogenheter med undantag för rätten att vara tillstädes och deltaga i fullmäktiges eller stämmans överläggningar.

Frågan om pastors ställning i *kyrkorådet* har varit mera komplicerad då detta har ansetts som organ inte bara för kyrkokommunal förvaltning

utan även för församlingens andliga liv. Under förarbetena till 1930 års församlingsstyrelselag framhöll sålunda kyrkofullmäktigsakkunniga, att kyrkorådet enligt lagen ägde utöva sådana funktioner, att kyrkoherdens ledning av dess arbete i hög grad syntes påkallad, och konstitutionsutskottet uttalade, att ordförandeskapet borde tillkomma kyrkoherden på grund av hans ämbetsställning enligt gällande kyrkolag. Utskottet anförde vidare, att det även för undvikande av motsättning mellan ämbetsförvaltning och självförvaltning vore lämpligt, att kyrkoherden även i fortsättningen kvarstod som rådets självskrivna ordförande. Riksdagen godkände utskottets utlåtande utan debatt.

Vid 1955 års riksdag hemställdes i likalydande motioner i vardera kammaren (I: 121 och II: 153), att kyrkoherdens självskrivenhet såsom ordförande i kyrkorådet skulle upphävas. Det stod enligt motionärerna i strid mot demokratisk ordning att en person vore självskriven ordförande i en kommunal nämnd. Det torde, tillade motionärerna, inte heller vara så, att den självskrivne ordföranden alltid vore den mest lämplige för en så viktig post som ordförandeskapet i kyrkorådet. Konstitutionsutskottet hänvisade i sitt utlåtande (nr 5) till den då tillsatta församlingsstyrelsekommittén, inom vilken frågan var föremål för övervägande, och hemställde att motionerna inte måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen följde utskottet.

Församlingsstyrelsekommittén diskuterade i sitt betänkande frågan om kyrkoherdens ställning i kyrkorådet (SOU 1957: 15 s. 194—200). Kommittén framhöll, att det samband, som förelåg mellan kyrkorådets arbete för det andliga livet i församlingen och prästens gärning, gjorde det naturligt, att kyrkoherden ägde medinflytande i rådet. Därav följde dock icke, att ordförandeskapet borde vara bundet till honom. Kyrkorådets verksamhet ingick som ett led i den kommunala självstyrelsen, och det överensstämde bäst med principerna för denna, att rådets ordförande utsågs genom val i vanlig ordning. Det var icke heller med nödvändighet så, att en präst kvalifikationer att vara församlingens herde gjorde honom lämpad att utöva ordförandeskapet i ett organ med viktiga kommunala uppgifter. Kyrkorådet hade också betydelsefulla ekonomiska uppgifter, vilka krävde ett omdöme och en erfarenhet i kommunala och ekonomiska angelägenheter, som icke alltid kunde finnas hos en kyrkans befattningshavare. Kommittén föreslog därför, att kyrkoherden skulle vara självskriven ledamot av kyrkorådet, men att detta självt skulle välja sin ordförande.

Kommitténs förslag väckte kritik från åtskilliga remissorgan. Kammarkollegiet och samtliga kyrkliga organ, däri inbegripet kyrkomötet, avvisade tanken på att borttaga kyrkoherdens självskrivna ordförandeskap i kyrkorådet. Kyrkomötet framhöll sålunda att, eftersom kyrkorådet skall främja församlingslivet, det syntes naturligt, att prästen — med hänsyn till sin speciella ställning inom församlingen — blev den som i egenskap

av ordförande i rådet såg till att kyrkorådets verksamhet blev inriktad på detta mål. Bland dem som tillstyrkte förslaget märktes statskontoret och styrelsen för Svenska landskommunernas förbund.

I propositionen med förslag till LFS (70/1961, s. 126 f.) anförde föredragande departementschefen i frågan bl. a. följande.

Behovet av att kyrkoherden såsom församlingens föreståndare medverkar i kyrkorådets arbete får alltså vägas mot det krav som utifrån kommunala självstyrelseprinciper ställes på rådets sammansättning. En viktig omständighet finner jag därvid vara, att kyrkoherdens uppgifter är sådana, att han knappast kan jämföras med någon befattningshavare i den borgerliga kommunens tjänst. Kyrkoherden måste till följd av sin ställning ha medansvar för rådets verksamhet, och hans medverkan inom rådet kan därför inte inskränkas till föredragning och verkställighet. Det bör också erinras om att kyrkoherden i allmänhet erhållit sitt ämbete efter församlingens val. Jag anser därför övervägande skäl tala för bifall till kommitténs förslag, att kyrkoherden även i fortsättningen skall vara ledamot i rådet omedelbart på grund av sitt ämbete.

Större tvekan kan föreligga om kyrkoherden bör vara självskriven ledamot också i samfällighets kyrkoråd. Jag vill dock erinra om att redan bestående samfälligheter kan handha även andra än ekonomiska angelägenheter. Bland annat med hänsyn härtill är jag inte beredd förorda avsteg från den ordning, som föreslagits för församlingskyrkoråd. I Stockholms och Göteborgs samfälligheter bör dock nuvarande ordning bestå, nämligen att präst inte är självskriven ledamot i det administrativa organet.

Att kyrkoherden sålunda bör vara självskriven ledamot i kyrkorådet medför enligt min uppfattning inte utan vidare att han också skall vara rådets ordförande. Hans ställning i församlingen skulle visserligen kunna anföras som skäl för ett självskrivet ordförandeskap. Olika praktiska synpunkter talar dock för en motsatt ordning. Kommittén har framhållit flera omständigheter, som jag finner vägande. Anlägger man vidare på församlingslivet det betraktelsesättet, att det skall vara uttryck för en folkkyrkas levande verksamhet, grundat på ett aktivt samarbete mellan präster och lekmän, så leder detta — antingen man främst ser till kyrkorådets kyrkliga eller till dess kyrkokommunala uppgifter — ovedersägligen till att valet av ordförande bland kyrkorådets medlemmar bör stå församlingens representativa organ helt fritt.

Motioner om att tidigare ordning skulle bibehållas avvisades i enlighet med konstitutionsutskottets förslag (utlåtande nr 16/1961) av riksdagen, vars beslut sålunda innebar godkännande av förslaget i propositionen. Ett annat motionsyrkande — innebärande att rådets ordförande skulle väljas av kyrkorådet och inte av det beslutande organet — liksom förslag att kyrkoherden skulle förklaras inte vara valbar till ledamot av kyrkorådet eller, därest detta yrkande inte vann bifall, att dennes självskrivenhet som ledamot av kyrkorådet skulle utgå avslogs av riksdagen.

D. Frågan om uppdelning av kyrkorådets uppgifter på olika organ

I det föregående har framhållits att kyrkorådet är organ för vården både av församlingslivet och av församlingens ekonomiska angelägenheter. Detta

har gjort att vid olika tillfällen framförts förslag om att uppdela rådet. Med olika motiveringar och olika syften har man velat dela kyrkorådet i två organ med vartdera sina uppgifter inom församlingen.

Vid samtliga kyrkomöten under 1800-talets sista decennier debatterades kyrkorådets befattning med upprätthållande av kyrkotukten. Kyrkomötet antog 1893 i anledning av en Kungl. Maj:ts skrivelse ett förslag till lag angående förfarande vid kyrkotukt m. m., enligt vilket kyrkorådet alltjämt skulle vara det organ som handhade dessa frågor. I en reservation till kyrkomötets beslut förordade biskop Rundgren inrättande av ett församlingsråd med uppgift att bistå prästen i hans egenskap av själasörjare. Kyrkorådets verksamhet borde enligt Rundgren inskränkas till vården om kyrkans yttre angelägenheter, och församlingsrådet borde överta dess befogenheter på kyrkotuktens område. Också vid kyrkomötena 1908 och 1909 föreslogs i motioner inrättande av församlingsråd (1909 under namn av diakonistyrelse) vid kyrkorådens sida. Vid dessa kyrkomöten hänvisades inte till kyrkotukten utan till de nya former för församlingsverksamhet, som höll på att växa fram i t. ex. söndagsskola och ungdomsarbete. För denna verksamhet behövde prästen enligt motionärerna lekmän som medhjälpare, vilket kunde ordnas genom inrättande av ett församlingsråd, i vilket prästen skulle vara ordförande och till ledamöter skulle utses personer som stod i ledningen för dessa nya arbetsformer. Såväl 1908 som 1909 avvisade kyrkomötet motionerna under motivering, att formerna för berörda arbete icke borde fixeras i lag utan utveckla sig fritt efter lokala förutsättningar. I ett flertal församlingar inrättades också på frivillig väg församlingsråd med arbetsuppgifter, som ungefär motsvarade vad motionärerna vid dessa kyrkomöten tänkt sig.

Vid 1946 års kyrkomöte återkom i motion av två lekmän (herrar Envall och Lagerström) förslaget om ett särskilt församlingsråd, med kyrkoherden som självskriven ordförande vid sidan om kyrkorådet. Som bakgrund till motionen, vari begärdes utredning om denna fråga, angavs dels kyrkans växande svårigheter att få kontakt med folket, dels prästernas ökade arbete med expeditionsgöromål. Lekmannaintresset borde aktiviseras och former skapas för ett livligare samarbete mellan präster och lekmän.

I sitt utlåtande över motionen avstyrkte vederbörande utskott motionärernas begäran om utredning under hänvisning till den utveckling av synen på kyrkorådets uppgifter inom församlingen, som skett sedan 1908—1909. Det samarbete mellan präster och lekmän, som motionärerna åsyftade, borde ske inom det existerande kyrkorådet. På många håll i landet hade redan initiativ tagits i avsikt att aktivisera kyrkorådens ansvarstagande, då det gällde församlingslivet i dess helhet. Motionens syfte borde därför enligt utskottet i första hand eftersträvas genom att redan befintliga möjligheter utnyttjades.

Samma synpunkter på kyrkorådet såsom organ för församlingslivet i

dess helhet återkom i en skrivelse till Kungl. Maj:t av 1953 års kyrkomöte i anledning av motioner av biskoparna Giertz och Hultgren.

En uppdelning av kyrkorådets verksamhet har aktualiserats även från andra synpunkter. I ett särskilt yttrande till pastoratsindelningssakkunnigas betänkande (SOU 1953: 11) förordade sålunda kanslirådet N. E. Brolin en översyn av församlingsstyrelselagen i syfte att avskaffa prästernas obligatoriska bundenhet vid sådana kommunala uppdrag, som icke direkt sammanhängde med deras församlingsverksamhet. Brolin tänkte sig församlingens mera väsentliga ekonomiska angelägenheter överflyttade från kyrkorådet till annan nämnd, vari pastor icke var självskriven ordförande. Denna nämnd skulle ges karaktären av församlingens verkliga styrelse, medan kyrkorådet, vari pastor fortfarande skulle vara självskriven ordförande, blev en underordnad nämnd för speciella förvaltnings- och verkställighetsbestyr. Samma synpunkter framfördes av Brolin också i särskilt yttrande till kyrkomöteskommitténs betänkande 1955 (SOU 1955: 47, s. 306 nederst), i vilket yttrande kyrkorådet sades genom angivna ordning bli ett specialorgan för församlingens församlingsvård.

Vid remissbehandlingen av pastoratsindelningssakkunnigas betänkande avvisades Brolins förslag av de kyrkliga myndigheter som yttrade sig över detsamma, medan sympatier för förslaget uttalades av några länsstyrelser.

I församlingsstyrelsekommittén, där Brolin var ledamot, återkom Brolin med samma förslag, vilket dock inte vann anslutning av kommittén. Den hävdade i stället att det var av väsentlig betydelse, att kyrkorådet intog en central ställning i församlingen, något som icke skulle bli fallet, om de ekonomiska angelägenheterna undantogs från rådets verksamhetsfält. Något verkligt behov att uppdela förvaltningen på skilda organ ansåg kommittén inte föreligga.

I särskilt yttrande till kommitténs betänkande vidhöll Brolin sin uppfattning men sade sig också kunna godtaga ett av kommittén i betänkandet diskussionsvis framställt alternativ, vilket gick ut på att församling, som så önskade, skulle få en i lag reglerad möjlighet att bryta ut den ekonomiska förvaltningen från kyrkorådets verksamhetsområde och uppdraga denna åt ett särskilt organ, benämnt ekonominämnd eller drätselnämnd.

I propositionen med förslag till lag om församlingsstyrelse biträdde föredragande departementschefen församlingsstyrelsekommitténs uppfattning att kyrkorådet även i fortsättningen borde ha den dubbla funktionen att vårda sig om församlingslivet och att förvalta församlingens medel. Departementschefen framhöll, att församlingens verksamhet var begränsad till ett förhållandevis snävt område. Kyrkorådets uppgifter var därför inte av så vittutgrenad natur som angelägenheterna för den borgerliga kommunens styrelse. Departementschefen fann det uppenbart, att en uppdelning av rådets verksamhet i fråga om de mindre församlingarna skulle innebära en överorganisation. Spörsmålet berörde därför i huvudsak de större för-

samlingarna, men även här kunde enligt departementschefen en smidig organisation skapas inom nuvarande ram, då det i sådana församlingar fanns bättre tillgång på personal. En särskild beredningsnämnd kunde också tillsättas för att avlasta kyrkorådet bestyret med vissa ekonomiska angelägenheter.

Inte heller konstitutionsutskottet ansåg i sitt av riksdagen godkända utlåtande, att en generell uppdelning av den på kyrkorådet ankommande förvaltningen på två skilda organ borde äga rum och tillstyrkte utan reservation propositionen i denna del.

E. Frågan om överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun

Kyrkofullmäktigesakkunniga fick år 1919 i uppdrag jämväl att utreda frågan, »huruvida och i vilken utsträckning ekonomiska angelägenheter, även i vad de avsåge kyrkliga ändamål, må handläggas av den myndighet, som äger besluta om den borgerliga kommunens ekonomiska angelägenheter». I en motion vid 1919 års riksdag hade hemställts om utredning av denna fråga. (Motioner av liknande innehåll hade för övrigt avgivits även vid riksdagarna 1870, 1871 och 1914.) Motionen hade tillstyrkts av konstitutionsutskottet med bl. a. följande motivering.

Granskas närmare de utgifter, vilka äro av kyrklig natur, synes uppenbart, att grundade skäl knappast kunna göras gällande mot att överföra beslutanderätten över vissa sådana utgifter till den borgerliga kommunen. Sålunda torde bland annat frågor om utgifter för anläggning och underhåll av kyrkogård, vilka icke endast beröra medlemmar av statskyrkan utan även övriga statsmedborgare, böra handläggas och avgöras av de borgerliga myndigheterna. I ännu högre grad gör sig nödvändigheten att överföra beslutanderätten över utgifter av denna art gällande, om rätt till utträde ur statskyrkan utan att anmäla övergång till annat kyrkosamfund kommer att medgivas. Skulle i detta fall de kyrkliga kommunerna komma att bestå av ett väsentligt färre antal medlemmar än de borgerliga kommunerna, vore det tydligen en orättvisa mot de kyrkliga kommunernas medlemmar, att de medlemmar i borgerlig kommun, som icke samtidigt tillhörde statskyrkan, helt eller delvis voro befriade från att deltaga i anläggning och underhåll av kyrkogård. Var gränsen skall sättas mellan de kyrkliga utgifter, som böra överföras till den borgerliga kommunen, och de kyrkliga utgifter, som uteslutande böra vara en den kyrkliga kommunens angelägenhet, torde icke utan en mera ingående undersökning kunna avgöras. En dylik undersökning torde böra verkställas av Kungl. Maj:t. Utskottet anser sig därför böra föreslå skrivelse i detta syfte.

Första kammaren avvisade utskottsförslaget, och det var i stället på de sakkunnigas egen begäran, som dessa fick frågan om hand.

I sitt betänkande ansåg kyrkofullmäktigsakkunniga sig inte böra förorda ett sådant överflyttande av församlings ekonomiska angelägenheter till de borgerliga kommunerna. Motiveringen härför var dels av principiell, dels

av praktisk art. De skäl, som 1862 motiverade en skilsmässa mellan kyrklig och borgerlig kommun, hade enligt de sakkunniga icke minskat i betydelse sedan dess. Tvärtom hade utvecklingen fört till en skarpare gränsdragning mellan borgerlig och kyrklig kommun och den av riksdagen begärda rättigheten till fritt utträde ur statskyrkan stärkte ytterligare skälen för en uppdelning av förekommande ärenden mellan borgerlig och kyrklig kommun. De som utträtt ur kyrkan kunde icke ges rätt att inverka på behandlingen av kyrkliga ärenden, en synpunkt som skulle vålla stora praktiska svårigheter om ett och samma organ skulle besluta i kyrkliga och borgerliga angelägenheter. I stället föreslog de sakkunniga överflyttning av vissa ärenden från kyrklig till borgerlig kommun, och detta blev också den linje, som följdes vid omredigeringen av församlingsstyrelselagen 1930. (Beträffande ändringar i övrigt, som genomfördes genom 1930 års lagstiftning, se utredningens betänkande IV, s. LI f.)

Förslaget att helt överföra de ekonomiska ärendena till den borgerliga kommunen återkom i vad som rör förhållandena i Stockholm i ett av kammarrådet Tom Wohlin avgivet betänkande 1939 (SOU 1940: 1). För att råda bot på den rådande dualismen i anslagsväsendet på det sociala området föreslog Wohlin som bästa lösning, att den kyrkligt-kommunala budgeten lades under stadsfullmäktiges bestämmanderätt. De principiella och praktiska betänkligheter mot en dylik ordning, som redovisats av kyrkofullmäktigesakkunniga, ansåg Wohlin inte vara övertygande, i varje fall icke i jämförelse med olägenheterna av rådande anslagspraxis. Enligt Wohlin var en kyrkoförsamling inte en exklusiv kyrklig bildning, genom vilken statskyrkan såsom sådan hade att utöva någon av staten oberoende självstyrelse. Den utgjorde i stället liksom den borgerliga kommunen ett led i den civila samhällsorganisationen. För denna organisation var det av uppenbar betydelse, att största möjliga enhetlighet upprätthölls, icke minst då det gällde de organ, som utrustades med beskattningskompetens. Då den kyrkliga kommunens ekonomiska förvaltningsuppgifter till övervägande delen var av legal och tvingande karaktär och då för de kyrkliga inrättningarnas underhåll ställdes till förfogande anslag såväl av rena statsmedel som ur kyrkofonden, kunde Wohlin inte inse varför en till Svenska kyrkan formellt icke ansluten medlem skulle behöva utestängas från behandlingen av en kyrklig anslagsfråga. Då härtill kom att deltagande i val till kyrkofullmäktige var påfallande ringa, åtminstone för Stockholms del, borde överförandet till stadsfullmäktige av beslutanderätten i kyrkligt-ekonomiska angelägenheter vara välbetänkt också med hänsyn till kyrkans bästa.

I första hand föreslog Wohlin, att beslutanderätten beträffande utgifterna för de territoriella församlingarnas verksamhet samt dessas ekonomi i övrigt skulle övertagas av stadsfullmäktige. En kyrkonämnd skulle inrättas, som i avseende på kyrkoväsendet intog liknande ställning som övriga

i Stockholm förefintliga kommunala nämnder. Församlingens angelägenheter av icke-ekonomisk natur skulle hänföras till församlingarnas kyrkostämmor med bibehållande av de nuvarande kyrkoråden såsom lokala verkställande och förvaltande organ. Skulle detta förslag icke anses genomförbart för Stockholms del, då det ju föregrep ett liknande överförande av kyrkligt-ekonomiska angelägenheter till borgerlig kommun i landet i övrigt, föreslog Wohlin såsom alternativ en tillfällig centralisering av Stockholmsförsamlingarnas ekonomiska angelägenheter till en gemensam kyrkofullmäktigerepresentation.

Vid remissbehandlingen avstyrktes Wohlins förslag såväl då det gällde centraliseringen överhuvud som då det gällde de kyrkligt-ekonomiska angelägenheternas överflyttande till stadsfullmäktige både av samtliga församlingar i huvudstaden och av majoriteten av övriga remissinstanser. Såsom motivering framhölls i första hand att centralisering skulle innebära ett omintetgörande av de särskilda församlingarnas självbestämmanderätt samt att frågan om beslutanderättens överflyttande till stadsfullmäktige var en principiell fråga, som inte borde upptagas ensamt för Stockholms del. På grund av en fortsatt utredning, som utfördes av professor Åke Hassler, föreslogs en partiell samfällighet, en ordning som också genomfördes.

Frågan om ett överflyttande av den kyrkliga kommunens angelägenheter av ekonomisk art till den borgerliga kommunen behandlades på nytt i riksdagen 1943, 1949 och 1955 i anledning av motioner, samtliga med herr Lundberg i Uppsala som huvudmotionär. Som motiv åberopades behovet av en gemensam budgetbehandling inom kommunen samt det ringa valdeltagandet vid val till kyrkofullmäktige. Motionerna avvisades varje gång av riksdagen, sedan de avstyrkts av konstitutionsutskottet. Beträffande frågans behandling vid 1955 års riksdag kan följande anföras.

Motionärerna, som var 30 i andra kammaren och 5 i första, anförde att utvecklingen själv skapat en situation, »där starka skäl tala för en återgång till att samtliga kommunala angelägenheter och beskattningsrätten handhaves av ett och samma beslutande organ, nämligen stads- eller kommunalfullmäktige. De kyrkliga frågorna kunde handhavas av ett kyrkoråd eller kyrkostyrelse, som tillsattes av stads- eller kommunalfullmäktige. Kyrkofullmäktige och kyrkostämma skulle alltså uppgå i stads- och kommunalfullmäktigeorganisationerna. För detta tala icke blott ekonomiska och organisatoriska utan jämväl valtekniska skäl. Vid senaste kyrkofullmäktigevalet voro intresset och valdeltagandet minimala». Visserligen fanns enligt motionärernas mening praktiska svårigheter, men dessa kunde inte tillmätas avgörande betydelse. — Liksom 1943 och 1949 åsyftade motionärerna en begäran om utredning.

Konstitutionsutskottet avvisade motionerna med motivering, att ett beträdande av den anbefallda vägen skulle innebära den kyrkliga kommunens

försvinnande och uppgående i den borgerliga. Detta skulle bl. a. innebära att de redan nu invecklade kyrkliga äganderättsförhållandena inte kunde undgå att rubbas vid ett avskaffande av den kyrkliga kommunens förvaltningsorgan. Motionärerna hade icke heller enligt utskottet påvisat några påtagliga nackdelar med den nuvarande organisationen (KU:s utl. 4/1955). Tre reservanter hemställde om utredning av frågan. Riksdagen följde utskottets förslag.

Församlingsstyrelsekommittén tog i sitt betänkande 1957 — i samband med att den angav sin principiella bestämning av församlingens kompetens — ställning till frågan om ett överförande till borgerlig kommun av den kyrkliga kommunens beslutanderätt i ekonomiska angelägenheter. Församlingen och den borgerliga kommunen verkade, uttalade kommittén, sida vid sida för skilda ändamål och båda var utrustade med anslags- och utdebiteringsrätt. Kommittén utgick från att denna principiella ordning alltjämt skulle bestå och att församlingen även framdeles skulle äga rätt att själv anslå och i mån av behov utdebitera medel till ändamål, som föll inom ramen för dess verksamhet. Kommittén fann därför ej anledning att biträda den framförda tanken att till den borgerliga kommunen överföra beslutanderätten i fråga om församlings ekonomiska angelägenheter (SOU 1957: 15, s. 118).

Frågan återkom i likalydande motioner vid 1960 års riksdag (I: 54 av herr Lars Larsson m. fl. och II: 63 av herr Thapper m. fl.; kallas i det följande för den Thapperska motionen). I dessa hemställdes att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla om utredning huruvida och i vilken omfattning ekonomiska angelägenheter, i vad de avsåg kyrkliga ändamål, måtte kunna handläggas av organ, som ägde besluta om den borgerliga kommunens ekonomiska angelägenheter. Det framhölls i motionen bl. a., att det ur demokratisk synpunkt var otillfredsställande att kyrkofullmäktigevalen omfattades av allt mindre intresse av valmanskåren. Man ifrågasatte, om inte tiden var mogen för att avskaffa kyrkofullmäktigeinstitutionen och överföra den kyrkliga förvaltningen till den borgerligt kommunala. Utvecklingen inom kommunerna hade medfört att kravet på en enhetlig beskattning hade aktualiserats. De kyrkliga frågorna skulle kunna handhas av organ, som tillsatts av stads- eller kommunalfullmäktige. Genom en sådan ordning kunde, ansåg motionärerna, förvaltningen i kommunerna förenklas och besparingar åstadkommas både beträffande förvaltningsorganisationen och valkostnaderna. — Det bör framhållas att motionärerna med sitt förslag inte förordat inskränkning av den kyrkliga verksamheten och de ekonomiska betingelserna för denna.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 25/1960) hänvisade konstitutionsutskottet till det av 1958 års utredning kyrka—stat bedrivna arbetet. Härefter anförde utskottet:

Utskottet finner att de i motionen framlagda förslagen bör närmare övervägas.

Emellertid lär inte utredningen kyrka—stat kunna undgå att ta upp spörsmålet i hela dess vidd, då utredningen enligt vad ovan berörts behandlar de kyrkliga organens ställning. Med hänsyn härtill finner utskottet att — även om det fortsatta arbetet inom utredningen bör bli tidsödande — den förevarande frågan inte rimligen bör utbrytas och göras till föremål för utredning i särskild ordning. Utskottet kan därför inte nu tillstyrka det i motionen framställda yrkandet om skrivelse till Kungl. Maj:t med hemställan om utredning av frågan om förutsättningarna för ett överförande av församlings beslutanderätt till den borgerliga kommunen.

I fortsättningen pekade utskottet på möjligheten av att genomföra vissa partiella reformer. Bland dessa nämnde utskottet såsom betydelsefull frågan om att skapa former för samverkan mellan de skilda kyrkliga och borgerliga organen i ekonomiska frågor.

I propositionen med förslag till lag om församlingsstyrelse berörde föredragande departementschefen spörsmålet om överflyttande av beslutanderätten i ekonomiska frågor till den borgerliga kommunen. Efter att ha redogjort för församlingsstyrelsekommitténs och 1960 års riksdags här tidigare refererade uttalanden anförde han (prop. nr 70/1961 s. 69):

Såsom konstitutionsutskottet anfört måste förevarande spörsmål om den kyrkokommunala ekonomiska förvaltningen bedömas mot bakgrunden av det för den framtida gestaltningen av kyrkans ställning i samhället viktiga utredningsarbete, som bedrives av utredningen kyrka—stat. Så länge detta arbete pågår bör såvitt möjligt inte förändringar av stor principiell betydelse eller eljest djupt ingripande art äga rum inom den lagstiftning, som rör kyrkans verksamhet. Reformarbetet på området bör i första hand inriktas på angelägna, praktiska förbättringar, som inte ändrar grundläggande principer för områdets nuvarande rättsliga reglering. På nu anförda skäl kan jag ansluta mig till kommittén i dess uppläggning av lagstiftningsfrågan; utgångspunkten för reformarbetet bör således vara, att församlingen är en fristående, med den borgerliga kommunen sidoordnad kommunal enhet.

Härefter förordade departementschefen att riksdagens önskemål om en samverkan i ekonomiska frågor mellan den borgerliga och kyrkliga kommunen skulle tillgodoses. Han föreslog därför att det i 69 § LFS infördes ett stadgande om att kyrkorådet, innan förslaget till inkomst- och utgiftsstat uppgjordes, skulle samråda med kommunens styrelse. Denna samverkan borde, framhöll departementschefen, vara av rådgivande och beredande natur. Formerna för samrådet borde kunna varieras. Departementschefen ville emellertid erinra om att underlåtenhet att samråda med den borgerliga kommunen kunde föranleda till att ett fattat statbeslut efter besvär undanröjdes såsom inte i laga ordning tillkommet.

Riksdagen biföll propositionens förslag om samråd mellan borgerlig och kyrklig kommun. Avslag hade under riksdagens behandling yrkats på förslaget i denna del, då man ansåg det inte förenligt med den kyrkliga kommunens självbestämmanderätt.

Vid 1963 års riksdag avslogs två likalydande motioner (I: 97 och II: 114

av kommunistiska riksdagsmän) om att kyrkofullmäktigeinstitutionen skulle slopas och dess uppgifter överföras till stads- och kommunalfullmäktige. I sitt utlåtande (nr 3) hänvisade konstitutionsutskottet till att riksdagen två år tidigare haft att ta ställning till den kyrkokommunala kompetensen i samband med behandlingen av propositionen om ny församlingsstyrelselag, vilken lag trätt i kraft för då endast några månader sedan, och till att arbetet inom utredningen kyrka—stat pågick.

Vid 1967 års riksdag framlades två likalydande motioner (I: 252 och II: 324 av socialdemokratiska riksdagsmän) om avskaffande av kyrkofullmäktige. Motiveringen var det låga valdeltagandet vid kyrkofullmäktigevalen, som visat en fallande tendens och numera låg vid cirka 10 % av de röstberättigade. Den naturliga lösningen att komma till rätta med detta ur demokratisk synpunkt djupt otillfredsställande förhållande var att avskaffa kyrkofullmäktige och överföra deras uppgifter till stads- och kommunalfullmäktige. Kyrkorådet skulle bestå och utses av fullmäktige. Det material kyrka—statutredningen kommer att framlägga om den kyrkliga förvaltningen borde snabbt kompletteras med den ytterligare utredning som är erforderlig för att överföra kyrkofullmäktiges uppgifter på andra organ. — Behandlingen av motionerna har uppskjutits till riksdagens höstsession 1967.

F. Frågan om beslutanderätten rörande upplåtande av kyrka

En av de frågor, som under de senaste årtiondena varit föremål för meningsskiljaktigheter, är spörsmålet om vem som skall besluta beträffande kyrkas upplåtande.

Genom lagen den 11 oktober 1963 (nr 501) om upplåtande av kyrkorum i vissa fall, vilken trädde i kraft den 1 januari 1964, har givits bestämmelser om upplåtande av kyrka för annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning. Kyrka må sålunda tillfälligt upplåtas för sådant annat ändamål (2 §) under villkor, a) att upplåtelsen icke hindrar eller försvårar bruket av kyrkorummet för gudstjänst, annan på präst ankommande förrättning eller kyrkans verksamhet i övrigt, b) att den icke innebär något som strider mot kyrkorummets helgd eller kyrkans ordning och c) att det kan tagas för visst, att kyrkorummet och dess inventarier skall behandlas med aktsamhet och pietet. Beträffande kyrkas upplåtande för jordfästning i annan ordning än svenska kyrkans gäller enligt 10 § lagen den 25 oktober 1957 om jordfästning m. m. att kyrkorum må upplåtas för sådant ändamål, »om särskilda skäl därtill äro».

Kyrkorådet skall besluta när det gäller upplåtande av kyrka för andra ändamål än gudstjänst och därmed jämförliga förrättningar, vari innefattas bl. a. upplåtelse för borgerlig begravning. Kyrkorådet kan uppdraga åt kyrkoherden ensam eller till avdelning av kyrkorådet, i vilken kyrko-

herden ingår, att på dess vägnar fatta beslut om upplåtande av kyrkorummet.

Kyrkorådets beslut kan överklagas till domkapitlet. Har beslut fattats i strid mot kyrkoherdens mening, kan han anföra besvär. Domkapitlets beslut kan inte överklagas.

Rörande kyrkas upplåtande för gudstjänst eller därmed jämförlig förrättning saknas bestämmelser i lag. Enligt sedvana och praxis gäller att beslutanderätten i dessa angelägenheter tillkommer kyrkoherden. Dennes beslut kan överklagas till domkapitlet. Föredragande departementschefen förklarade sig inte anse tillräckliga skäl föreligga att i författning reglera kyrkoherdens befogenheter då det gällde dispositionen av kyrkorummet för kyrkligt ändamål.[6]

[6] Beträffande den tidigare behandlingen av frågan rörande beslutanderätten om kyrkorummets upplåtande kan hänvisas till den redogörelse om gällande rättsläge, frågans tidigare behandling m. m., som återfinnes i propositionen (prop. nr 149/1963, s. 5—25). Rörande föredragande statsrådets uttalanden och specialmotivering till lagförslaget hänvisas till samma proposition s. 25—35. Första lagutskottets uttalande återfinnes i dess av riksdagen godkända utlåtande nr 34/1963, s. 11—13. — Vid behandlingen i kyrkomötet hemställde kyrkolagsutskottet — med sju röster mot sju — att kyrkomötet måtte förklara sig icke kunna godkänna lagförslaget (utlåtande nr 21/1963, s. 3—11). Reservanterna röstade för att lagförslaget skulle godkännas (utlåtandet s. 11—14). Lagförslaget antogs av kyrkomötet med 70 röster mot 23 (kyrkomötets protokoll nr 7 s. 41).

Frågan om kyrkoherdes upplåtande av kyrka för vigsel i annan ordning än Svenska kyrkans (i det ifrågavarande fallet i Frälsningsarméns) ordning har varit föremål för prövning av JO. I sitt beslut den 8 juli 1966 konstaterade JO att det råder stor ovisshet om innebörden i och omfattningen av pastors rätt att upplåta kyrka för frikyrklig vigsel och att ökad klarhet härutinnan måste vinnas. Biskopsmötet hade redan till behandling upptagit vissa närbesläktade frågor och avsåg att söka åstadkomma erforderliga riktlinjer. I avbidan på resultatet därav ansåg JO att saken inte gagnades genom en utredning i annan ordning genom det allmännas försorg.

Biskopsmötet har därefter den 18 april 1967 fastställt följande riktlinjer för upplåtelse av kyrka för vigsel i annan ordning än Svenska kyrkans.

A. Normalt bör varje trossamfunds gudstjänster och förrättningar äga rum i det egna kyrkorummet.

B. Svenska kyrkans kyrkorum är invigda och avsedda för Svenska kyrkans gudstjänster och förrättningar. Svenska kyrkan är ett trossamfund med evangelisk-luthersk bekännelse, och dess gudstjänstrum får icke likställas med profana lokaler och ej heller betraktas som gudstjänstrum av allmänreligiös karaktär.

C. Med hänsyn till vigselns kristna helgd och dess betydelse för det kristna livet i församlingen bör den om möjligt förrättas på det rum, där församlingen firar sin gudstjänst. Det ligger i varje samfunds intresse, att dess medlemmar normalt väljer den egna församlingens kyrka för detta ändamål.

D. Under vissa omständigheter kan det vara skäl att gudstjänstrum upplåtes för vigsel av annat samfunds vigselförrättare. Sådana omständigheter föreligger:
   a) då uppenbart hinder föreligger att nyttja det egna samfundets gudstjänstrum, t. ex. då närliggande sådant saknas eller icke kan användas;
   b) då särskilda personliga relationer föreligger, t. ex. då någon av kontrahenterna är bunden vid en viss kyrka genom att vara döpt eller konfirmerad där och vigselparet å andra sidan önskar där vigas av en nära anförvant, tillhörande annat samfund.

E. Vid överläggningar med representanter för de berörda trossamfunden har enighet rått om att framställning om sådan upplåtelse icke bör göras, då den skulle försämra det ekumeniska klimatet. Biskopsmötet utgår därför ifrån att ingen genom påtryckningar söker förskaffa sig dispositionsrätten till ett annat samfunds gudstjänstrum.

F. En förutsättning för varje upplåtelse är att ritualen kan förutsättas icke strida mot Svenska kyrkans lära.

G. Där skilda uppfattningar om tillämpningen av ovanstående riktlinjer föreligger,

VI. Om deltagande i kyrkofullmäktigeval och om ändrad tidpunkt för dessa val

Som motivering för framförda förslag att avskaffa kyrkostämma, kyrkofullmäktige och församlingsdelegerade (se ovan s. 65 ff.) har angivits bl.a. det ringa deltagandet i kyrkofullmäktigevalen. Frågan om förläggande av kyrkofullmäktigevalen till annan tid än den nuvarande för att därigenom söka stimulera till bättre valdeltagande har varit aktuell under lång tid. Riksdagen har 1955 och 1960 uttalat sig för lämpligheten av att söka finna en annan ordning än den nuvarande. Statsrådet och chefen för inrikesdepartementet har i svar på en interpellation 1962 understrukit riksdagens uttalande om önskvärdheten av en ändrad ordning rörande dessa val. Även vid 1963 års kyrkomöte diskuterades frågan om ändrad tidpunkt för kyrkofullmäktigevalen. Utredningen anser sig i förevarande sammanhang böra redogöra för valdeltagande m. m. vid kyrkofullmäktigevalen under de två senaste årtiondena samt för framförda förslag m. m. rörande annan tidpunkt för dessa val.

Stadgandena i församlingsstyrelselagen om församlingens beslutande organ har behandlats ovan (s. 56 f.) och innebär i korthet att kyrkofullmäktige skall finnas i församling med mera än 1 000 invånare (enligt den äldre församlingsstyrelselagen var gränsen satt vid 1 500 invånare) och att församling med mindre antal invånare äger uppdraga beslutanderätten åt fullmäktige.

Då det gäller församlingar[7], som ej ingick i särskild kyrklig samfällighet, fanns 1963 (efter 1962 års kyrkofullmäktigeval) kyrkofullmäktige i sammanlagt 1 125 församlingar och saknades sådana i 1 136 församlingar. Vad angick församlingar, som ingick i kyrklig samfällighet (totalt 308 församlingar), fanns kyrkofullmäktige både i samfälligheten och i församlingen i 26 församlingar, endast i samfälligheten i 200 församlingar, endast i församlingen i 42 församlingar samt saknades i 40 församlingar.[8]

Vid kyrkofullmäktigevalen 1962 förekom alltså val i sammanlagt 1 393 församlingar (54,2 % av hela antalet), medan kyrkofullmäktigeval inte förekom i 1 176 församlingar. Valet var obligatoriskt (församling med mer än 1 000 invånare) i 1 256 församlingar och fakultativt i 137 församlingar. I 492 församlingar förekom vid valet s. k. politiska listor, i

skall, innan avgörande träffas, präst, resp. pastor söka kontakt med sin biskop, resp. distriktsföreståndare.

7 De statistiska uppgifterna rörande kyrkofullmäktigevalen i det följande har hämtats ur Sveriges Officiella Statistik. Allmänna val, Kommunala valen II. Uppgifterna om valen 1962 finnes i angivna publikation för år 1962 å s. 14, 41 och 102—105.

8 En redovisning med utgångspunkt från de då befintliga 109 särskilda kyrkliga samfälligheterna visade, att det fanns kyrkofullmäktige både i samfälligheten och i varje församling i 9 samfälligheter, både i samfälligheten och i vissa församlingar i 2 samfälligheter, endast i samfälligheten i 73 samfälligheter, endast i varje församling i 5 samfälligheter, endast i vissa församlingar i 6 samfälligheter samt saknades i 14 samfälligheter.

65 flera s. k. opolitiska listor och i 836 endast en lista.[9] Valdeltagandet var i församlingarna enligt nyssnämnda indelningsgrund — politiska listor, flera opolitiska listor resp. en lista — genomsnittligt 17,9 % (24,4 % i landsförsamlingar och 14,4 % i stadsförsamlingar), 8,9 % (17,9 % och 4,9 %) resp. 6,4 % (6,9 % och 5,8 %). Sammanlagt avgavs vid 1962 års kyrkofullmäktigeval 445 768, 19 517 resp. 118 181 röster i församlingarna, indelade enligt angiven grund, eller tillhopa 583 466 röster i hela riket. Genomsnittligt i samtliga församlingar med kyrkofullmäktigeval var deltagandet *12,8 procent* (15,2 % i landsförsamlingar och 11,0 % i stadsförsamlingar). Högsta valdeltagandet redovisas för Norrbottens län, 22,5 %, och det lägsta i Östergötlands län, 5,5 %, i vilket län val med s. k. politiska listor förekom i endast två församlingar. — I den officiella statistiken har angivits att vid val av den första typen har utsetts 7 625 kyrkofullmäktige med känd partitillhörighet och 2 298 utan känd partitillhörighet, vid val av den andra typen 95 resp. 922 kyrkofullmäktige och vid val av den tredje typen 427 resp. 14 189 kyrkofullmäktige. Av sammanlagt valda 25 556 kyrkofullmäktigeledamöter angavs sålunda i den statistiska redovisningen partitillhörigheten som känd för 8 147 personer och som ej känd för 17 409 personer. Av de valda var 5 775 kvinnor (22,6 % av hela antalet). Det må anmärkas, att den procentuella andelen kvinnor i kyrkofullmäktige är avsevärt större än procenten kvinnor, som valts till ledamöter i riksdagens andra kammare (1960 års val 14,2 %, 1964 års val 13,3 %), landstingen (1962 12,5 %), stadsfullmäktige (14,3 %) och kommunalfullmäktige (10,1 %).

Vid kyrkofullmäktigvalen *1966* förekom — enligt uppgifter av statistiska centralbyrån — val i sammanlagt 1 444 församlingar, medan sådana val inte förekom i 1 119 församlingar. Valet var obligatoriskt i 1 256 församlingar och fakultativt i 188 församlingar. I 547 församlingar förekom s. k. politiska listor, i 68 flera s. k. opolitiska listor och i 829 endast en lista. Valdeltagandet i församlingarna enligt nyssnämnda indelningsgrund var genomsnittligt 17,0 %, 10,4 % och 5,4 %. Det totala antalet röster var 603 277 och det genomsnittliga valdeltagandet *12,5 %*.

Vid jämförelse med tidigare kyrkofullmäktigeval må till en början erinras om att kyrkofullmäktigeinstitutionen vid dessa val inte var obligatorisk i församlingar med invånarantal å 1 500 eller därunder. 1958 hölls kyrkofullmäktigeval i 1 237 församlingar (48,5 % av samtliga församlingar), 1954 i 1 204 (47,3 %) och 1950 i 1 136 församlingar (44,6 %). Skillnaderna i valdeltagandet vid val med s. k. politiska listor, flera s. k. opolitiska listor och en lista företedde i stort sett samma skillnader som vid 1962 års val. — Det genomsnittliga valdeltagandet bland de röstberättigade var 1958

[9] Vid redovisningen av statistiken har anmärkts att det i många fall är svårt att avgöra till vilken av de angivna typerna en församling skall föras och att många gränsfall finns.

13,5 % (15,4 % på landsbygden och 12,1 % i städerna), 1954 *14,8* % (16,9 % och 13,0 %), 1950 *18,8* % (20,2 % och 17,5 %) samt 1946 *17,2* % (18,2 % och 16,2 %).

Församlingsstyrelsekommittén framlade i särskilt betänkande förslag om ändrad tidpunkt för kyrkofullmäktigeval (SOU 1958: 42). Den föreslog, att kyrkofullmäktigevalen skulle äga rum samma valdag som de borgerliga kommunalvalen, varvid kyrkofullmäktigevalen skulle förrättas åtskilda från de övriga valen, såvitt möjligt i särskilda rum. Kommittén åberopade särskilt erfarenheter från kyrkofullmäktigeval 1956 i sex nybildade församlingar i Stockholm (Hägersten, Brännkyrka, Vantör, Enskede, Skarpnäck och Farsta), vilka val företogs samtidigt med riksdagsmannaval. Valdeltagandet i sistnämnda kyrkofullmäktigeval uppgick till cirka 71 % mot ca 11 % vid kyrkofullmäktigevalen i motsvarande församlingar (de odelade församlingarna Brännkyrka och Enskede) 1954. Totalt avgavs 1956 i dessa församlingar 129 042 röster vid riksdagsmannavalet och 112 485 vid kyrkofullmäktigevalet (mot 17 002 röster vid det ordinarie kyrkofullmäktigevalet 1954). Det må anmärkas, att antalet ogilla valsedlar i dessa församlingar var förhållandevis stort, vid riksdagsmannavalet 4 638 och vid kyrkofullmäktigevalet 3 348.

Förslaget mötte kritik vid remissbehandlingen, varvid särskilt invändes att man finge befara en i hög grad ökad kassation av valsedlar samt att de åtskilda förrättningarna skapade behov av ytterligare vallokaler och kompetent personal, vilka behov i många fall inte skulle kunna tillgodoses. I sitt utlåtande (nr 25/1960) angående överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk natur till borgerlig kommun (den Thapperska motionen, se ovan s. 68 f.) sade sig konstitutionsutskottet förvänta, att det i församlingsstyrelsekommitténs betänkande redovisade materialet skulle överarbetas, innan förslag framlades till ny lagstiftning på området, vilket utskottet jämväl förväntade skulle komma att ske. I ett interpellationssvar i riksdagen år 1962 uttalade statsrådet och chefen för inrikesdepartementet, att han, som delade uppfattningen att det ständigt minskade deltagandet i kyrkofullmäktigevalen var otillfredsställande från allmän synpunkt, nödgades konstatera att det förslag som dittills framlagts för att råda bot därpå inte kunnat accepteras, varför slutförandet av författningsutredningens arbete borde avvaktas för att se om detta kunde öppna nya vägar för lösningen av ifrågavarande problem (FK A4, 35: 18—19). — Författningsutredningen framlade inte något förslag i nu förevarande fråga.

Vid 1963 års kyrkomöte behandlades med anledning av en motion frågan om samordnande av kyrkofullmäktigevalen med övriga kommunala val (motion nr 62, särskilda utskottets betänkande nr 7 och protokollet 7: 55—68). Kyrkomötet beslöt att motionen icke skulle föranleda någon kyrko-

mötets åtgärd.[10] Det uttalades vid debatten bl. a. att det togs för givet att frågan skulle behandlas av utredningen kyrka—stat.

Grundlagberedningen har i betänkande »Partiell författningsreform» (SOU 1967: 26) föreslagit gemensam valdag för val av riksdagsmän, landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige samt att därvid valperioderna för dessa avkortas till tre år. Beredningen anför (s. 112) i fråga om kyrkofullmäktige, att motsvarande avkortning av valperioderna bör eventuellt övervägas också i fråga om (municipalfullmäktige och) kyrkofullmäktige och att dessa och andra ändringar som kan komma i fråga i kommunallagstiftningen emellertid lämpligen bör utredas i annat sammanhang. I förslag till ändring i kommunala vallagen föreslås kyrkofullmäktigeval äga rum tredje söndagen i oktober månad de år allmänna kommunalval äger rum.

VII. Regler om kyrklig kommuns ekonomi

LFS:s regler om drätsel och ekonomi i övrigt överensstämmer i stora delar med kommunallagens. Det är också naturligt då de båda lagarna i huvudsak har samma syften, nämligen att främja en effektiv förvaltning, att underlätta offentlig insyn och att i görligaste mån åstadkomma att varje generation får bära sin egen ekonomiska börda för verksamheten.

A. Skydd för den kyrkliga kommunens förmögenhet

I 65 § LFS stadgas att vad församling tillhör i fast eller lös egendom bör så förvaltas, att församlingens förmögenhet ej minskas. Medel, som församling uppburit såsom vederlag för anläggningstillgång eller på grund av försäkring av sådan tillgång, får sålunda tagas i anspråk endast för återbetalning av lån som upptagits för förvärv av tillgångar eller för anskaffande av annan dylik tillgång. För att även i övrigt åstadkomma att församlingens ekonomiska ställning hålles någorlunda konstant ges vidare regler om fondbildning (70—72 §§) och lånerätt (73—74 §§), vilka regler begränsar den kyrkliga kommunens handlingsfrihet med avseende å förmögenhetsställningen.

B. Inkomster och utgifter

Kyrklig kommun skall årligen upprätta en utgifts- och en inkomststat för det nästföljande kalenderåret (68 § LFS). I denna skall anges beslutade

[10] Utskottet, som föreslog en skrivelse till Kungl. Maj:t om fortsatt utredning av frågan om lämpligaste tidpunkten för kyrkofullmäktigevalen, uttalade bl. a. att de valtekniska svårigheterna vid ett samordnande av kyrkofullmäktigevalen med de borgerliga valen i viss mån överbetonats. — Kyrkomötet följde förslag av tre reservanter i utskottet att motionen icke måtte föranleda någon kyrkomötets åtgärd.

utgifter, belopp som anslås vid statens fastställande, däribland ett anslag för oförutsedda utgifter, samt sättet för utgifternas täckande. Överhuvudtaget skall alltid beslut om anslag även innefatta anvisning av medel för anslagets täckande (67 § LFS). I den mån församlings medelsbehov ej fylles på annat sätt, t. ex. genom ianspråktagande av kyrkokassan inom församlingen, skall det täckas med församlingsskatt. Sådan skatt skall i princip utgå som allmän kommunalskatt. Det bör här anmärkas, att den som inte är medlem i Svenska kyrkan jämlikt lagen om viss lindring i skattskyldigheten för den som inte tillhör Svenska kyrkan betalar församlingsskatt med sextio procent av vad kyrkomedlem erlägger. Närmare regler om församlingsskatt ges i 82—86 §§ LFS.

C. Medelsförvaltningen

Som tidigare nämnts skall kyrkorådet enligt 54 § LFS utse en kassaförvaltare, »där ej rådets medelsförvaltning är ordnad på ett sätt som gör sådan kassaförvaltare obehövlig». Detta stadgande gör det möjligt för kyrklig kommun att uppdraga förvaltningen åt t. ex. en bank eller att »inackordera» sin medelsförvaltning hos borgerlig kommun. Denna möjlighet infördes genom LFS. Mot dess genomförande riktades under remissbehandlingen viss kritik, men föredragande departementschefen uttalade i propositionen att församling borde kunna ordna sin kassaförvaltning på sätt, som befanns lämpligt i varje särskilt fall. Vid medelsförvaltning av sist angivet slag fordras inte, att det medelsförvaltande organet har den kyrkliga kommunens tillgångar helt avskilda från andra. Har däremot en kassaförvaltare utsetts skall han hålla medlen avskilda.

VIII. Kontroll över de kyrkliga kommunerna[11]

Som i det föregående framhållits äger enligt 2 § LFS kyrkokommunerna att själva vårda sina angelägenheter. Detta hindrar inte att viss kontroll utövas över kyrkokommunen — liksom sker beträffande den borgerliga kommunen. Denna kontroll utövas efter sakens beskaffenhet på olika sätt. De viktigaste av dessa skall beröras i det följande.

A. Underställning

För att vissa av den kyrkliga kommunens beslut skall få verkställas fordras att de underställes Kungl. Maj:ts eller länsstyrelsens prövning och

11 Den kontroll som sker utövas i en del fall av organ, som kan betecknas såsom rent statliga, t. ex. Kungl. Maj:t och länsstyrelse, och i andra fall av organ, som kan betecknas som »blandat» statliga och kyrkliga, t. ex. domkapitel och stiftsnämnd. Jfr s. 35 noten.

att de därvid fastställes. Sålunda skall i vissa fall beslut om fondbildning eller ianspråktagande av fond underställas Kungl. Maj:ts prövning (de närmare bestämmelserna härom återfinnes i 71 och 72 §§ LFS). Vidare får kyrkokommunen icke annat än i särskilt angivna fall upptaga lån eller ingå borgen utan Kungl. Maj:ts medgivande (73 och 74 §§ LFS).

Länsstyrelsens prövning är erforderlig om anslag beviljas att täckas genom utdebitering under mer än fem år (67 §). Detsamma är fallet om kyrkokommuns penningmedel anbringas på annat sätt än hos bank, centralkassa för jordbrukskredit eller å postgirokonto eller i sådana tillgånger, i vilka förmyndare äger utan överförmyndarens tillstånd anbringa omyndigs medel (75 § LFS).

Länsstyrelsen underställt beslut skall antingen oförändrat fastställas eller ogillas. Vägras fastställelse skall skälen därtill uppgivas. Kyrklig kommun äger föra talan hos Kungl. Maj:t över vägrad fastställelse (88 §).

Även i särskilda författningar finns bestämmelser om underställning. Som exempel härpå kan nämnas att domkapitlets tillstånd i vissa fall skall inhämtas vid placering av prästlönefonds medel (7 § 3 mom. prästlönekostnadslagen).

B. Besvär

I visa fall kan kyrklig kommuns beslut ändras efter besvär, som anförts av därtill berättigad. Besvär får grundas endast därpå, att beslutet icke tillkommit i laga ordning, att det står i strid mot allmän lag eller författning eller annorledes överskrider deras befogenhet, som fattat beslutet, eller att det kränker klagandens enskilda rätt eller eljest vilar på orättvis grund, de s. k. kommunala besvärsgrunderna (89 § LFS). Det besvärsprövande organet kan således inte på annan grund pröva riktigheten av det överklagade beslutet. Grundas besvären på att klagandens enskilda rätt blivit kränkt genom beslutet och blir besvären godkända, gäller rättelsen till förmån för den som klagat, medan beslutet i övrigt står fast, utom för det fall att det befinnes strida mot allmän lag eller författning eller eljest vilar på orättvis grund, då länsstyrelsen må förordna om upphävande av beslutet i dess helhet (90 § LFS).

Beträffande besvär över beslut av kyrkoråd eller särskild nämnd gäller, där ej annat är särskilt stadgat, samma regler som ovan nämnts beträffande de beslutande organen. Mot beslut av rent förberedande eller verkställande art får talan ej föras.

Enligt 1930 års församlingsstyrelselag var domkapitlet och länsstyrelsen alltefter sakens beskaffenhet besvärsmyndighet. Domkapitlet var sålunda besvärsprövande instans i mål, som avsåg åtgärder till främjande av församlingsvården och särskilda anordningar till kyrkomusikens höjande, tillsättande och avskedande av kyrkobetjänte, kyrkomedels användande samt åtgärder till vidmakthållande av ordning under gudstjänsten, även-

som i mål om val till bl. a. kyrkoråd samt om granskning av kyrkorådets räkenskaper. I övrigt var länsstyrelsen besvärsinstans. Genom LFS gjordes den ändringen (89 § LFS) att länsstyrelsen alltid är besvärsinstans, men att domkapitlets yttrande skall inhämtas över besvären om det icke är uppenbart, att sådan åtgärd är obehövlig. Denna ändring skedde mot avstyrkande från en del remissmyndigheter, vilka ansåg att den gamla ordningen borde bibehållas. Under riksdagsbehandlingen framställdes ej något yrkande i denna riktning.

Länsstyrelsens beslut i här nämnd fråga kan överklagas hos Kungl. Maj :t, där besvären i allmänhet avgöres i regeringsrätten.

I särskilda författningar ges understundom besvärsregler. Som exempel härpå kan nämnas att kyrkorådets beslut jämlikt kyrkomusikerstadgan i vissa fall överklagas hos domkapitlet (se 33 § 1 mom. avseende besvär över beslut om tillsättning av organisttjänst).

C. Effektivitetskontroll

De tidigare nämnda formerna för kontroll över de kyrkliga kommunerna — underställning och besvär — utövas först sedan ett beslut fattats i viss angelägenhet. Därutöver kan emellertid myndigheter på eget initiativ ingripa för att kontrollera att kyrklig kommun på ett tillfredsställande sätt sköter sina åligganden. Så till exempel står enligt ecklesiastik boställsordning (1 kap. 4 §) pastorats boställsförvaltning under uppsikt av boställsnämnd och stiftsnämnd. Vidare finns i kungörelsen angående vård av vissa kyrkliga inventarier bestämmelser om tillsyn utövad av riksantikvarien.

I detta sammanhang bör även nämnas att riksdagens justitieombudsman numera — om än med ganska starka begränsningar — har tillsyn över kommunala organ och tjänstemän. De kyrkliga kommunerna är därigenom i viss utsträckning underkastade kontroll även av denne.

IX. Den rättsliga karaktären av församlingar och kyrkliga samfälligheter

I den föregående redogörelsen har frågan om den rättsliga karaktären hos församling och kyrklig samfällighet inte närmare berörts. Åtskilliga synpunkter får beaktas vid en bedömning härav. Det gäller sålunda att undersöka i vad mån de olika bildningarna är juridiska personer, d. v. s. i vilken utsträckning de kan vara bärare av rättigheter och skyldigheter samt kära och svara inför domstol. Frågan om den offentliga rättens och privaträttens tillämplighet på församling och kyrklig samfällighet kan komma att tillmätas viss betydelse, bl. a. för församlings eller samfällighets ställning vid förändrade relationer mellan stat och kyrka. Det är även av

intresse att behandla spörsmålet i vilken utsträckning man kan beteckna församling och kyrklig samfällighet enbart som kommun eller även som ett Svenska kyrkans lokala organ.

A. Den historiska utvecklingen [12]

Enligt den kanoniska rätten framträdde lokalförsamling (parochia) som en osjälvständig underavdelning av biskopens ämbetsområde. Viss självständighet åtnjöt dock sockenmännen i Sverige under medeltiden t. ex. i fråga om prästval. De hade också att fullgöra vissa skyldigheter såsom kyrkobyggande och underhåll åt präst. Beslutanderätten utövades av sockenstämma, där de jordägande sockenmännen sammankom under kyrkoherdens ordförandeskap. Under 1600-talet började sockenmännen medverka till upprätthållandet av kyrkotukten, och därigenom kom sockenförvaltningen att innefatta även ett moment av rättskipning. I 1723 års prästerliga privilegier erkändes prästerskapets rätt att hålla sockenstämmor. Beträffande städerna stadgades att med kyrkoråd och sockenstämma skulle förfaras »efter vanligheten eller på det sätt som förberört är». I princip förutsattes enhällighet för menighetsbesluten vid sockenstämma. Enligt en resolution av år 1697 på prästerskapets besvär medförde förfallolös utevaro bundenhet vid överenskommelser, som träffades på stämma. Menighetens deltagande i stämmorna uppfattades mera som en skyldighet än som en rättighet och torde huvudsakligen ha erfordrats för beslut om behövliga arbeten och anskaffande av medel därtill samt för kontroll av medeldispositionen. Från samma tid kan nämnas att Nehrman i sin »Inledning till then swenska jurisprudentiam civilem» (1729) förklarade, att hela menigheter, vilka betecknades som »personae morales eller mysticae», kan förvärva äganderätt (s. 117 överst). Som menighet (universitas), varmed avsågs flera »personers samling och menighet, inrättad till ett visst och enhälligt syfte- och ändamål uti den borgerliga sammanlevnaden», angives bl. a. »universitas sacra» eller »Kyrkio-Församling» (s. 100).

Om det är tveksamt hur man skall betrakta socknens och kyrkoförsamlingens karaktär före år 1817, anses det dock i regel att socknen genom sagda års sockenstämmoförordning, som närmast gällde landsbygden, fick karaktären av juridisk person. Socknens organ fick genom denna förordning en rättslig reglering, och majoritetens beslut blev bindande för minoriteten. Om de städer, där sockenstämma mera sällan hölls, sades i förordningen, att man borde iakttaga vad som dittills kunde vara stadgat och kyrkorådet av församlingen uppdraget. En enhetlig reglering (utom beträffande Stockholm) kom till stånd genom tre år 1843 utfärdade för-

[12] En utförligare historik finnes intagen i församlingsstyrelsekommitténs betänkande Församlingslag (SOU 1957:15), s. 104—112. Angående historiken hänvisas även till utredningens betänkande om bl. a. kyrklig egendom.

fattningar, nämligen förordningen om sockenstämmor i riket, förordningen om kyrkoråd samt förordningen om sockennämnder på landet. De två förstnämnda författningarna gällde både stad och land.

Genom 1862 års kommunallagstiftning tillskapades grunddragen i den ordning som fortfarande gäller i och med att de borgerliga och kyrkliga kommunerna helt skildes åt. Som motiv för denna skilsmässa anförde kommunallagskommittén (återgivet i SOU 1957: 15, s. 107):

> Kommitterade hava ansett ——— den borgerliga kommunalstämman och den kyrkliga stämman böra särskiljas. ——— Vardera av dessa stämmor, båda utgående från alldeles olika grunder, kan därigenom utbildas i överensstämmelse med sin särskilda princip ———. Den kyrkliga stämman har i själva verket med den borgerliga kommunen till sin princip så litet gemensamt, att den förening eller korporation, vars organ den är, icke ens, rätteligen uppfattad, själv utgör någon kommun utan däremot endast en kyrkoförsamling utan något nödvändigt territoriellt samband. Intet bevisar detta bättre eller gör det åskådligare än det förhållande, att inom samma borgerliga kommun flera självständiga kyrkoförsamlingar kunna finnas och i verkligheten finnas, en var, enligt den protestantiska kyrkans fordringar, med sin särskilda kyrkostämma såsom organ för lekmännens deltagande i vården om kyrkans angelägenheter. Just detta av reformatorerna fordrade deltagande utgör grunden för kyrkostämmans tillvaro, då däremot den borgerliga kommunalstämman äger sin grund och sitt berättigande uti själva statsförvaltningens behov. Att kommunen och kyrkoförsamlingen i de jämförelsevis flesta fall sammanfalla i ett är visserligen en faktisk sanning, men ändrar ej i något avseende den anförda olikheten i deras princip och betydelse, och även om kommunen och kyrkoförsamlingen, vad området angår, skulle sammanfalla i ett, följer dock därav ej, att alla medlemmar av den ena även kunna vara medlemmar av den andra.

Under riksdagsbehandlingen av kommitténs förslag togs i ständernas skrivelse till Kungl. Maj:t i viss mån avstånd från kommitténs uttalande om kyrkoförsamlingens icke-territoriella natur. Ständerna uttalade, att »den territoriala karaktär, som hittills tillhört våra kyrkoförsamlingar och gjort den verkliga skillnaden mellan den borgerliga kommunen mindre åskådlig, kommer att i följd av en utvidgad bekännelsefrihet i religiöst avseende undergå till äfventyrs ej obetydliga modifikationer».

Några mera principiella ändringar i församlingens uppbyggnad har inte företagits i lagstiftningen efter 1862. Genom 1930 års och särskilt 1961 års församlingsstyrelselagstiftning har emellertid sådana regler givits, att det framstår som klart att flerförsamlingspastoraten och andra kyrkliga samfälligheter är juridiska personer. Den tvekan om särskilt pastoratens rättsliga ställning, som tidigare funnits, har genom denna lagstiftning undanröjts.

En utförligare redogörelse av frågan från vilken tidpunkt församling kan anses ha fått karaktär av juridisk person och därmed kunnat förvärva äganderätt till egendom lämnas i betänkande, som bl. a. behandlar den kyrkliga jorden och dess rättsliga ställning.

B. Gällande rätt

Av det föregående framgår att man enligt gällande rätt betraktar församlingen som juridisk person. Även för det fall att församlingen ingår i en samfällighet — antingen total samfällighet enligt 3 § lagen om införande av LFS eller samfällighet av mindre omfattande slag — är församlingen bärare av rättigheter och skyldigheter och bibehåller sin egenskap av juridisk person. Församling äger i sådant fall dock inte eller inte till alla delar själv vårda sina angelägenheter utan företrädes helt eller delvis av samfällighetens organ. Ingår en församling i en total samfällighet enligt 3 § lagen om införande av LFS, har den icke något eget organ för vårdande av församlingsangelägenheterna utan företrädes i alla avseenden av samfällighetens organ och saknar således — ehuru den alltjämt är att betrakta som juridisk person — rättslig handlingsförmåga.

I LFS framträder de kyrkliga samfälligheterna, till vilka flerförsamlingspastoraten räknas, som juridiska personer. De har egna organ och innehar ofta värdefull egendom. När det gäller enförsamlingspastoraten, vilka var för sig företrädes av samma organ som församlingen, finns det ingen anledning att framställa dem som från församlingarna skilda rättssubjekt.

Av ett visst intresse kan vara att något beröra frågan huruvida församlings och kyrklig samfällighets karaktär av juridisk person kan anses vila på offentligrättslig och/eller privaträttslig grund.

Församlingens utveckling har till följd av statskyrkosystemet kommit att äga rum under statens överinseende, och den närmare regleringen av dess organisation och verksamhet har skett genom statliga bestämmelser. Ser man väsentligen till den rättsliga reglering, som för närvarande gäller beträffande församling, kan det konstateras, att denna reglering tillkommit i den för kommunallags stiftande föreskrivna ordningen. Församlings organisation och området för dess verksamhet är i sin helhet reglerad i lag. Den äger inte annorledes än inom av lagen angivna gränser själv bestämma vilka beslutande och verkställande organ som skall finnas, ej heller om medlemskap och om ekonomisk förvaltning. De territoriella gränserna för församlingens verksamhetsområde fastställes ej av församlingen själv. Församling kan mot sin vilja delas eller sammanslås med annan församling genom beslut av Kungl. Maj:t. Församlings utgifter bestrides i huvudsak med medel, som erhålles genom utdebitering, verkställd med stöd av statliga bestämmelser. De offentligrättsliga momenten i församlings organisation och verksamhet är alltså betydande.

Liksom staten, borgerlig kommun m. fl. offentligrättsliga subjekt äger församling även ur privaträttslig synpunkt rättskapacitet och kan vara bärare av civilrättsliga rättigheter och förpliktelser. Den är i detta hänseen-

de jämställd med enskilda personer och sammanslutningar och kan t. ex. med tillämpning av privaträttsliga regler föra talan inför domstol.

De rent privaträttsliga inslagen i församlings juridiska status är allmänt sett svagare än de offentligrättsliga. Det må härutinnan till en början framhållas, att den lokala kyrkoenheten ursprungligen under den s. k. missionsepoken i Sverige kan betecknas som en persongemenskap, bestående av personer som mottagit dopet, tillsammans uppförde en kyrka och där samlades för utövning av sin religion. Dessa mera rent privträttsliga moment i de ursprungliga kyrkoenheterna får i någon mån anses ha levat kvar under den offentligrättsliga reglering, som ägt rum under tidernas lopp. I fråga om ändamålet med församlings verksamhet — bl. a. att verka för att Guds ord predikades inom församlingen, att sakramenten förvaltades och att den kristna tron vann anslutning och befästades — har denna väl tidvis ansetts tillgodose även ett mera renodlat statligt intresse men får för nutida förhållanden anses innefatta en målsättning av rent religiös natur. Vidare kan framhållas att inom församling vanligen förekommer s. k. fri — ej i lag reglerad — verksamhet, vilken delvis bekostas genom insamlade medel och andra gåvor. Många församlingar har också för olika ändamål erhållit donationer. I fråga om medlemskap i Svenska kyrkan (och därmed av församling) kan pekas på det förhållandet att det inte föreligger någon skyldighet att tillhöra denna utan att i princip den som vill stå utanför Svenska kyrkan kan göra så.

Utredningen anser sig inte ha anledning att mera utförligt än här har skett behandla frågan om församlingens rättsliga karaktär enligt gällande rätt. Sammanfattningsvis kan sägas att församlingen främst är ett offentligrättsligt subjekt och att dess karaktär jämväl i civilrättsligt hänseende av juridisk person till stor del har samband med dess offentligrättsliga ställning.

De kyrkliga samfälligheterna har såsom tillskapade för huvudsakligen ekonomisk förvaltning av församlingsangelägenheter också främst offentligrättslig karaktär.

En annan fråga, som synes böra något beröras, är i vilken utsträckning man kan beteckna församling och kyrklig samfällighet enbart som kommun eller även som ett Svenska kyrkans lokala organ.

Församlingarna är såsom förut nämnts med ett fåtal undantag territoriella. Alla inom en viss församlings område boende skattskyldiga har att ekonomiskt bidraga till församlingens verksamhet. Av det föregående torde framgå att församlingarna i de flesta avseenden är att betrakta som offentligrättsliga juridiska personer, och de har i allmänhet rättshandlingsförmåga. Det har vid sådant förhållande synts självklart att i princip betrakta dem som kommuner. Så har också allmänt skett. Som exempel härpå kan nämnas, att besvärssakkunniga i sitt remissutlåtande över besvärsreglerna i LFS (prop. nr 70/1961 s. 194 nederst) förklarade, att för-

samlingen syntes böra betraktas som en kommunal sammanslutning för vård av kyrkans angelägenheter.

Rörande församlingsstyrelselagens natur ur lagstiftningssynpunkt och den diskussion som förekommit därom hänvisas till utredningens betänkande nr VI Lagtiftning och rättskipning (SOU 1965: 70, s. 49—51 och 108).

Uppfattningen att församlingen utöver sin egenskap av kyrkokommun också är ett organ i den lokala kyrkostyrelsen förekommer i den juridiska doktrinen. Professor C. A. Reutersköld betecknar i sina år 1919 utgivna föreläsningar i stats- och förvaltningsrätt (III: 3 s. 65) församlingen enligt då gällande rätt, vid sidan av dess egenskap av kommun, som en lokal samfällighet (en lekmannamenighet) under ledning av ett kyrkligt ämbetsorgan (jfr också Sundberg: Kyrkorätt, s. 128 f. och Brilioth: Svensk Kyrkokunskap s. 138 f.). Beträffande kyrkorådet har allmänt hävdats, att det inte bara framträder som ett kyrkokommunalt organ, utan även som ett kyrkligt. Detta underströks t. ex. av 1953 års kyrkomöte, som (se särskilda utskottets betänkande nr 1, s. 10) framhöll, att kyrkorådet borde betraktas som ett kyrkligt organ med uppgift att vårda församlingslivet, varjämte det fungerar som församlingens främsta administrativa organ. Att kyrkorådet har uppgifter, som är av utpräglad kyrklig natur och som icke kan jämföras med de bestyr som tillkommer den borgerliga kommunens styrelse, underströks också under förarbetena till LFS (se prop. 70/1961, s. 124).

Prästerskapets och stiftsstyrelsens ställning i förhållande till församlingarna bör beaktas i detta sammanhang. Prästerskapet står icke i lydnadsförhållande till församlingens organ. De flesta åtgärderna i församlingen vidtager prästen inte på församlingens uppdrag utan till följd av sitt ämbete. Biskopen har också att vårda sig om församlingen och har att visitera den. Ur här nämnd synvinkel framträder församlingen som ett område för lokal kyrkoförvaltning.

De kyrkliga samfälligheternas egenskap av kommuner kan icke bestridas. De torde inte framträda som områden för lokal kyrkoförvaltning i andra fall än då fråga är om flerförsamlingspastorat.

Kap. 2. Stiftsplanet

För den historiska utvecklingen under äldre tid rörande inrättande av stift i riket m. m. hänvisas till den redogörelse, som lämnats i utredningens betänkande nr IV (SOU 1964: 16), s. XI—XII, XIV—XV och XIX—XXII.

Utredningen har i sitt betänkande nr II »Kyrkor och samfund i Sverige. Omfattning och verksamhet» (SOU 1963: 39) redogjort för kyrkans verksamhet på stiftsplanet, s. 65—88.

I. Rikets indelning i stift m. m.

Landet är för närvarande indelat i 13 stift, vartill kommer hovkonsistorium. Stiften, deras indelning i kontrakt, pastorat och församlingar samt uppgifter angående folkmängden 1 januari 1967[1] framgår av nedanstående tabell:

Stift	Kontrakt	Pastorat	Församlingar	Folkmängd
Uppsala	17	98	216	568 103
Linköping	15	90	213	500 261
Skara	15	88	368	475 965
Strängnäs	12	73	149	481 699
Västerås	15	80	123	569 891
Växjö	17	114	253	557 793
Lund	21	168	437	1 079 610
Göteborg	17	124	282	962 985
Karlstad	12	72	140	392 710
Härnösand	14	82	129	408 448
Luleå	12	70	79	493 698
Visby	3	21	92	53 742
Stockholm	9	56	76	1 227 757
Summa	179	1 136	2 557[2]	7 772 662

Rörande förfarandet vid ändring i stiftsindelning har yppats olika meningar. I artikel 4 av prästerskapets privilegier av år 1723 stadgas att biskoparna »må oförändrat njuta och behålla efter gammal hävd sina biskopsstift». Frågan om tillämpning av detta privilegium har kommit upp vid de förändringar i stiftsindelningen, som ägt rum efter utfärdandet av nämnda privilegier, nämligen dels 1903 vid inrättandet av Luleå stift och sammanslagningen av Växjö stift med Kalmar stift, dels ock 1941—1942 vid bildandet av Stockholms stift. Den förra förändringen under-

[1] Uppgifterna har hämtats ur Statistisk matrikel för Svenska kyrkans prästerskap 1967, utgiven av Håkan Ohlssons Förlag.

[2] Härtill kommer sex icke-territoriella församlingar.

ställdes kyrkomötet som privilegiefråga för »godkännande» medan så icke var fallet vid inrättandet av Stockholms stift, då kyrkomötets »yttrande» över förslaget att inrätta ett särskilt stift för Stockholm inhämtades. Spörsmålet huruvida frågan om ändring i stiftsindelningen var av privilegienatur berördes då inte varken i Kungl. Maj:ts skrivelse till kyrkomötet eller av kyrkomötet. Kyrkomöteskommittén, som i sitt betänkande (SOU 1955: 47, s. 105 f.) behandlat denna fråga, har som sin mening om gällande rätt uttalat, att privilegiet alltjämt gäller som skydd för kyrkan i avseende å biskopsämbetet och stiftsindelningen och att därför förändringar i stiftsindelningen jämlikt regeringsformen § 114 bör underställas kyrkomötet för godkännande. Smärre justeringar i denna indelning har kommittén dock icke ansett skola behandlas som privilegiefrågor. En av kommitténs ledamöter — kanslirådet N.-E. Brolin — uttalade i särskilt yttrande (s. 278) att något privilegieskydd ej kvarstod för stiftsindelningen (och för biskopsämbetet) enär privilegierna för biskoparna enligt hans uppfattning eftergivits vid genomförandet av 1936 års biskopslönereform. En annan av ledamöterna, riksdagsmannen I. Andersson, förklarade att — i konsekvens med att beslut om grunderna för församlings- och pastoratsindelningen inte tillhörde kyrkomötets lagstiftningsområde — samma borde gälla i fråga om stiftsindelningen (s. 252).

Vid remissbehandlingen har av de myndigheter som yttrat sig i frågan några domkapitel anslutit sig till kommitténs uppfattning, medan justitiekanslersämbetet, kammarkollegiet och statskontoret uttalat sig för att något privilegieskydd inte föreligger.

Utredningen behandlar frågor om prästerskapets privilegier i sitt betänkande om kyrklig egendom m.m. (s. 331 ff.)

II. Biskopen

Om biskop stadgas i kyrkolagen (24 kap. 1 §) följande: »Biskopar, som äro satta såsom tillsynesmän uti stiften över Guds församling, skola icke allenast själva predika den rena läran, utan ock giva grann akt uppå, att de präster, som äro under deras vårdnad, i lika måtto Guds ord klart, rent och oförfalskat sina åhörare föreställa, sakramentena efter Kristi instiftelse rätteligen utdela, fliteligen driva barnaläran, hålla folket till bön och kristeliga kärleksverk, såsom allmosor till de fattiga, de sjukas skötsel, de bedrövades tröst och de dödas begravning; och i allt sådant föregå med goda exempel och ett oförargligt leverne. De skola ock tillse, att gudstjänsten så förrättas som Guds ord bjuder och denna Vår förordning innehåller.»

Regeringsformen innehåller bestämmelser om ärkebiskops- och biskopsval. Dess 29 § stadgar, att Konungen till ärkebiskop och biskop äger ut-

nämna en av de tre, som i den ordning kyrkolagen stadgar, blivit föreslagna. Tidigare meddelades bestämmelser om val av biskop och ärkebiskop i 20 kap. kyrkolagen. Närmare bestämmelser om valen meddelas numera i lagen den 13 december 1963 om biskopsval (nr 633). Biskopsval förrättas av en valkorporation, vilken består av domkapitlets ledamöter, präster, vilka vid tidpunkten för valet innehar i stiftet inrättade tjänster såsom församlingspräst, stiftsadjunkt eller kontraktsadjunkt eller också enligt förordnande uppehåller obesatta sådana tjänster, samt särskilt utsedda elektorer för stiftets lekmän. I Stockholms stift ingår i valkorporationen jämväl präster, vilka innehar tjänster som kyrkoherde för döva. I stift, inom vilket diakonianstalt är belägen, ingår i valkorporationen jämväl präst som är anställd som föreståndare för anstalten. Elektorerna för valkorporationens lekmän utses för varje pastorat till det antal, som motsvarar antalet i pastoratet inrättade tjänster såsom församlingspräst med undantag av sådana tjänster som är obesatta och ej uppehålles enligt förordnande. För elektorer skall utses suppleanter till lika antal. Elektorsvalet förrättas av kyrkofullmäktige om sådan finnes (se i övrigt 6 §).

Vid valet, som förrättas av domkapitelsledamöterna i domkapitlet och av övriga röstberättigade inom varje kontrakt inför kontraktsprosten, skall varje väljande på sin valsedel upptaga tre namn. Varje godkänd valsedel räknas som hel röst för det första, som halv röst för det andra och som en tredjedels röst för det tredje på valsedeln upptagna namnet.

Domkapitlet uppför på förslag till biskopsämbetet de tre, som vid valet fått högsta röstetal. Vid lika röstetal skiljes genom lottning (i den mån så fordras för bestämmande av vilka som skall uppföras på förslaget).

I Kungl. Maj:ts stadga den 30 juni 1965 (nr 486) om biskopsval har lämnats kompletterande bestämmelser om förfarandet vid biskops- och ärkebiskopsval.

Biskopen kan som andra befattningshavare i allmän tjänst avsättas från sin befattning av (allmän) domstol. Regeringsrätten har att pröva frågor om avstängande av biskop från utövningen av hans befattning, om skyldighet för biskop som övergivit svenska kyrkans lära att avgå från sin befattning samt om biskops skiljande från prästämbetet eller obehörighet för honom att utöva detsamma (lagen om Kungl. Maj:ts regeringsrätt 5 §).

Biskopen äger en auktoritativ ställning i religiösa spörsmål. Detta har ansetts följa av 24 kap. 2 § kyrkolagen, enligt vilket stadgande biskoparna skall »med all rättrådighet hantera och avgöra» sådana »tvistiga saker, som till kyrkans dom egentligen höra och här ovan specificerade äro». Så skall t. ex. prästvigning utföras av biskop (19 kap. 1 § kyrkolagen). Vissa andra kulthandlingar kan företagas endast av biskopen eller av annan efter biskopens förordnande. Installation av kyrkoherde skall förrättas av biskopen eller »annan å hans vägnar» (23 kap. 1 §). Vidare skall

kyrka invigas av biskopen »eller någon annan i hans ställe» (27 kap. 1 §). Även andra vigningsakter, t. ex. av missionär och diakon samt av kapell och kyrkogård skall i allmänhet ske av biskop eller efter hans förordnande.

Som stiftets chef har biskopen uppgifter av kyrkligt-administrativ karaktär. Han är preses i domkapitlet (lagen om domkapitel 2 § 1 mom.) och han avgör på domkapitlets vägnar ärenden, som ej är pleniärenden (8 § instruktionen för domkapitlen den 3 december 1965). Biskopen intar i allmänhet en mycket stark ställning i domkapitlet, särskilt i frågor som gäller personbedömning, t. ex. i samband med tjänstetillsättningar. Biskopen förordnar kontraktsprost (kyrkolagen 24 kap. 18 §), varjämte han sedvanemässigt äger utse »prost över egna församlingar». Domkyrkosysslomän utnämnes också av biskopen (26 kap. 2 §). Biskopen har att meddela s. k. venia concionandi, d. v. s. tillstånd för icke prästvigd att predika eller förrätta vissa andra kyrkliga handlingar (19 kap. 5 § och 22 kap. 4 §).

Som framgår av det inledningsvis i detta avsnitt citerade stadgandet i 24 kap. 1 § kyrkolagen skall biskopen utöva tillsyn över stiftets prästerskap. Sådan tillsyn är bl. a. avsedd att äga rum vid de visitationer, som kyrkolagen (24 kap. 6 §) ålägger biskopen att hålla.

Biskopen är sedvanemässigt ledamot och ordförande i stiftsnämnden, vilken uppgift vanligen är av ganska stor omfattning. Ärenden i stiftsnämnden som ej är pleniärenden avgöres av ordföranden (biskopen) ensam.

Biskopens uppgifter har under senare tid avsevärt förändrats. De frivilliga kyrkliga organisationerna har i stor utsträckning kommit att utvecklas inom stiftets ram. Biskopen har därvid fått en central plats i detta arbete och han är vanligen ordförande i en mängd organ av frivillig natur. Den därav följande anhopningen av arbetsuppgifter har på senare tid föranlett viss debatt.

III. Domkapitlet

I 24 kap. 5 § kyrkolagen stadgas: »Efter stiften äro stora och ämbetet svårt, förmedelst de många ärenden, som därvid förrättas måste, skall biskopen hava sig till hjälp konsistoriales samt i städer och på landet prostar, med vilkas råd han ett och annat å ämbetets vägnar skall uträtta.» Närmare bestämmelser om domkapitel lämnades i Kungl. Maj:ts förordning den 11 februari 1687 huru vid rättegång uti domkapitlen skall förhållas. Denna förordning har numera i väsentliga delar ersatts av lagen den 13 november 1936 (nr 567) om domkapitel och lagen den 1 april 1942 (nr 157) om upphörande av det särskilda domkapitlet för Stockholms stad. Olika detaljer, huvudsakligen om det formella förfarandet vid ärendenas behandling, är fortfarande reglerade i ett antal äldre författningar. Även dessa har emellertid, om än formellt giltiga, i praktiken ganska liten betydelse. De viktigaste stadgandena om domkapitel ges i lagen om dom-

kapitel, i vilken upptages regler om domkapitlets sammansättning, uppgifter, arbetsordning m. m. Närmare bestämmelser i dessa hänseenden meddelas också i instruktionen den 3 december 1965 (nr 738) för domkapitlen.

Bestämmelser rörande hovkonsistoriet finnes i Kungl. Maj:ts instruktion den 28 juni 1681, varefter dess Consistorium aulicum vid de där förfallande ärenden skall hava sig att rätta, samt i kungl. brevet den 5 mars 1792 angående pastorns vid Skeppsholms församling säte i hovkonsistorium. Lagen om domkapitel gäller också i tillämpliga delar beträffande hovkonsistoriet (22 §).

En mängd andra författningar har betydelse för domkapitlets verksamhet. De väsentligaste av dessa kommer att nämnas i samband med behandlingen av domkapitlets uppgifter.

A. Domkapitlets organisation

Domkapitel skall jämlikt 1 § lagen om domkapitel finnas i varje stift. Det skall enligt 2 § 1 mom. samma lag bestå av biskopen som preses, domprosten eller, där domprost ej finnes (Visby stift), en av konungen för sex år i sänder bland stiftets kyrkoherdar förordnad ledamot som vice preses, en av stiftets präster vald präst, som innehar prästerlig tjänst i stiftet, en av ombud för pastoraten i stiftet vald lekman, som ådagalagt nit och insikt i det kyrkliga församlingslivet, två av konungen efter förslag av domkapitlet för sex år i sänder förordnade i allmänna värv förfarna lekmän, samt, i stift där teologisk fakultet finnes, två av fakulteten inom denna valda professorer. För envar av de ledamöter, som förordnas av konungen eller tillsättes genom val, utses också en suppleant. Om ordningen för suppleanters tillsättande samt behörighet att vara suppleant gäller motsvarande bestämmelser som i fråga om ledamot. Vid handläggningen av disciplin- och därmed jämförliga ärenden är även stiftssekreteraren ledamot av domkapitlet.

Valet av den prästerliga ledamoten och dennes suppleant äger rum på prästmöte och gäller för tiden intill nästa prästmöte. Rätt att deltaga i valet tillkommer alla inom stiftet bosatta präster, dock ej de som är pensionerade eller — om de ej innehar prästerlig tjänst — uppnått sextiofem års ålder. Den ledamot jämte suppleant som utses av ombud för pastoraten, väljes för en tid av sex år. Ombuden utses av pastoratens kyrkoråd, varvid antalet ombud bestämmes av folkmängden i pastoratet. Valet äger rum inför biskopen. De val av ledamot som de teologiska fakulteterna skall förrätta gäller för två år.

Den främste tjänstemannen hos domkapitlet är stiftssekreteraren, vilken befattning tillsättes av Kungl. Maj:t. Vid domkapitel finns även annan personal — jurister (byrådirektörer m. fl.), kanslister, expeditionsvakt-

och biträdespersonal. I ärenden angående tillsättning av tjänst som stiftssekreterare och andra högre tjänster skall domkapitlet bereda stiftsnämnden tillfälle att yttra sig.

Kostnaderna för domkapitlens verksamhet bestrides från anslag på riksstaten.

B. Domkapitlets uppgifter

De allmänna stadgandena om domkapitels åligganden finnes i 13 § domkapitelslagen, enligt vilken domkapitlet skall taga noggrann kännedom om stiftets förhållanden samt verksamt beflita sig om det kyrkliga livets vård och förkovran. Det skall enligt samma stadgande genom erforderliga åtgärder tillgodose församlingarnas behov samt befrämja den kristna kärleksverksamheten och ungdomsvården samt barnens kristna fostran inom stiftet. Vid fullgörandet av dessa uppgifter skall domkapitlet, där så lämpligen kan ske, samarbeta med frivilliga organisationer för främjande av kyrklig och religiös verksamhet. Vidare tillkommer det domkapitlet att hålla hand däröver, att stadgad kyrklig ordning iakttages, att ha inseende över prästerskapets ämbetsförvaltning och leverne ävensom att i övrigt fullgöra de särskilda åligganden med avseende å stiftets kyrkliga angelägenheter, som enligt vad därom i lag eller eljest är stadgat ankommer på domkapitlet.

De uppgifter, som i särskilda författningar ålägges domkapitlet, är mångskiftande. De viktigaste av dem skall här nämnas. Det tillkommer domkapitlet att bestämma om vissa åtgärder med avseende å gudstjänsten. Det kan i angivna fall fastställa tid och plats för densamma, föreskriva fastställd gudstjänsts utbytande mot annan gudstjänst eller andaktsstund m. m. En annan viktig uppgift för domkapitlet är att vara chefsmyndighet för stiftets prästerskap. Inför domkapitlet förrättas prästexamen (stadgan den 18 april 1884 angående prästexamen), det tillsätter i viss utsträckning komministrar och lägre prästerliga befattningshavare (prästvalslagen 5 § och kungörelsen den 3 december 1965 med vissa bestämmelser om anställning som präst 4 §) och det uppgör förslag vid tillsättning av domprost-, kyrkoherde- och komministerbefattningar, som tillsättes efter val (prästvalslagen 14 §). Vidare beslutar domkapitlet i fråga om prästerskapets tjänstgöring, arbetsuppgifter, ledighet m. m. (kungörelsen den 17 december 1965 angående vissa bestämmelser i anledning av prästlönereglementets upphävande och allmänt avlöningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän). Även med kyrkomusikerärenden har domkapitlet en betydande befattning. Det skall enligt kyrkomusikerstadgan 4 § ha det allmänna inseendet över den kyrkomusikaliska verksamheten i stiftet, det fastställer i flertalet fall distriktsindelning och tjänstetyp för kyrkomusikerbefattningarna (kyrkomusikerstadgan 5 §) och upprättar förslag vid tillsättning av sådana tjänster (kyrkomusikerstadgan 30 §) m. m.

Domkapitlet skall vidare taga viss befattning med frågor rörande ecklesiastik indelning (lagen den 13 juni 1919 om ordning och villkor för ändring i kommunal och ecklesiastik indelning 41 och 44 §§), det skall avgiva yttranden i ärenden om byggande av kyrka m. m. (kungörelsen angående det offentliga byggnadsväsendet 32 §) och det handlägger åtskilliga frågor rörande kollektväsendet (kollektkungörelsen den 30 december 1953, t. ex. 3 § mom. 2). Besvär över frågodagsförrättning och valförrättning för prästval prövas av domkapitlet (prästvalslagen 40 §). Detta har också att taga befattning med vården av kyrklig egendom, främst domkyrkornas tillgångar (kyrkolagen 26 kap.). I allmänhet omhänderhar domkapitlet även fondförvaltning, t. ex. i fråga om premie-, stipendie- och understödsfonder och det utövar viss tillsyn över prästlönefonderna (prästlönekostnadslagen 7 § 3 mom.). Domkapitlet skall utöva tillsyn över pastorsäm. betenas befattning med kyrkobokföringen (folkbokföringsförordningen 2 §).

Enligt 89 § församlingsstyrelselagen skall länsstyrelsen inhämta domkapitlets yttrande rörande besvär över kyrkokommunala beslut, såvida det inte är uppenbart att sådan åtgärd är obehövlig.

Domkapitlet har vidare jämlikt 13 § lagen om domkapitel disciplinära befogenheter gentemot stiftets prästerskap, varjämte det prövar frågan om skiljande från prästämbetet. Utredningen får rörande denna del av domkapitlets verksamhet hänvisa till sitt betänkande om kyrklig lagstiftning och rättskipning (SOU 1965: 70 s. 189 ff.).

I instruktionen den 3 december 1965 (nr 738) för domkapitlen ges närmare föreskrifter vilka ärenden, som skall avgöras av domkapitlet i plenum (6 §). Ärenden som ej är pleniärenden avgöras av biskopen eller, vid förfall för honom, av vice preses i domkapitlet. Domkapitlet äger genom arbetsordning eller särskilt meddelade beslut överlämna åt tjänsteman att avgöra ärende eller viss grupp av ärenden (9 §).

C. Besvär över domkapitlets beslut

Om besvär stadgas i lagen om domkapitel (13 § 7 mom.) att den som icke åtnöjes med domkapitlets beslut i fråga om varning, suspension, avstängning, anmälan för åtal, skiljande från prästämbetet och obehörighet för viss tid att utöva sådant ämbete äger söka ändring hos Kungl. Maj:t. Sådana ärenden skall avgöras av regeringsrätten (lagen om Kungl. Maj:ts regeringsrätt 2 § 17 mom.). I övrigt regleras rätten till fullföljd av talan mot domkapitlets beslut i de olika författningar, vari hithörande skilda ämnen behandlas. I allmänhet kan besvär anföras hos Kungl. Maj:t.

IV. Stiftsnämnd och boställsnämnd

Stiftsnämnderna inrättades genom 1932 års lagstiftning om den kyrkliga jordens förvaltning. Huvudbestämmelserna om dessa organ återfinnes i ecklesiastik boställsordning (5 och 6 §§). Vidare meddelades det närmare bestämmelser om stiftsnämnderna i instruktionen den 3 december 1965 (nr 739) för stiftsnämnderna. Ett stort antal andra författningar har också betydelse för stiftsnämndernas verksamhet. Vissa av dem kommer att beröras i samband med avsnittet om nämndernas uppgifter.

A. Stiftsnämndens organisation

I varje stift med undantag av Stockholms stift skall jämlikt 6 § ecklesiastik boställsordning finnas en stiftsnämnd. För Stockholms stift skall stiftsnämndens uppgifter, i vad de avser utbetalning av prästerskapets avlöning samt förvaltning och redovisning av ecklesiastika medel, för stiftet i dess helhet handhas av statskontoret samt i övrigt för den del av stiftet, som utgöres av Stockholms stads församlingar och de från Uppsala stift tillagda församlingarna, av stiftsnämnden i detta stift och för de församlingar, som från Strängnäs stift tillförts Stockholms stift, av stiftsnämnden i Strängnäs stift (kungörelsen den 15 maj 1942 med vissa bestämmelser i anledning av inrättandet av Stockholms stift).

Stiftsnämnd består av fem ledamöter. Tre av dessa jämte en ersättare för envar av dem utses för tre år åt gången av konungen. De skall äga insikt i lantbruk och skogsbruk samt därmed sammanhängande affärsförhållanden. Två ledamöter jämte en ersättare för envar av dem väljes av domkapitlet, likaledes för tre år åt gången. Av dessa ledamöter skall en vara juridiskt bildad och tjänstgöra såsom sekreterare hos nämnden (6 § ecklesiastik boställsordning). Domkapitlen utser sedvanligen biskopen och stiftssekreteraren till ledamöter av nämnden. Att så borde ske underströks i lagens förarbeten. Bland ledamöterna utser konungen ordförande. Biskopen förordnas regelmässigt härtill. Nämnden väljer inom sig vice ordförande.

Det åligger tjänsteman hos domkapitlet att biträda stiftsnämnden på sätt närmare stadgas i arbetsordning eller eljest givna föreskrifter (instruktionen för domkapitel 5 §). Nämnden har emellertid också egen personal. Hos nämnden är anställda stiftsjägmästare, biträdande stiftsjägmästare och andra tjänstemän enligt gällande personalförteckning samt annan personal i mån av behov och tillgång på medel. Stiftsjägmästare utnämnes av konungen, medan biträde åt stiftsjägmästare antages av stiftsnämnden (ecklesistik boställsordning 6 §). I ärenden angående tillsättning av tjänst som stiftsjägmästare eller biträdande stiftsjägmästare skall stiftsnämnden bereda domkapitlet tillfälle att yttra sig.

Avlöningar och övriga omkostnader för stiftsnämndernas verksamhet utbetalas från anslag å riksstaten. Konungen och riksdagen beslutar emellertid vilket bidrag ur kyrkofonden som skall utgå till ersättning av dessa anslag (lagen om kyrkofond 6 § 3). — Kostnaderna för stiftsnämndernas verksamhet bestrides i princip slutligen med kyrkofondens medel.

B. Stiftsnämndens uppgifter

Stiftsnämndens uppgifter anges i instruktionen den 3 december 1965 (nr 739) för stiftsnämnderna. Enligt denna åligger det stiftsnämnden att ha vård om och inseende över ecklesiastik fast egendom, handlägga ärenden om pastoratens och kyrkofondens ekonomiska mellanhavanden samt handha ecklesiastika medel, allt i den mån uppgifterna ej tillkommer annan. Med avseende å fast egendom åligger det stiftsnämnden särskilt att tillse att egendomen användes för sitt ändamål och verka för att den utnyttjas rationellt, att förvalta egendomen eller, om förvaltningen därav tillkommer annan, ha uppsikt över förvaltningen, att bevaka rätten till egendomen och utföra talan för denna i den mån det icke ankommer på annan samt att handlägga ärenden om inköp och försäljning av egendom. Stiftsnämnd, som handhar beredningen av alla ärenden rörande försäljning av fast egendom, är behörig att besluta i sådana ärenden där egendomen ej har högre värde än 25 000 kronor (kungörelse den 29 november 1963 nr 637).

Beträffande pastoratens och kyrkofondens ekonomiska mellanhavanden har stiftsnämnden särskilt att pröva och fastställa boställsnämnds uppskattning av löneboställes normalavkastning, att upprätta och fastställa avräkningslängd, att besluta om överskottsmedel samt att handlägga ärenden angående byggnadsförskott. Stiftsnämndens befattning med ecklesiastika medel omfattar särskilt uppbörd och utbetalningar för kyrkofondens räkning.

Stiftsnämnd har också att ta befattning med vissa ärenden angående kyrka tillhörig fast egendom samt annan kyrklig jord, som icke avses i ecklesiastik boställsordning. Närmare bestämmelser om stiftsnämndens åligganden finnes i de författningar, som reglerar den kyrkliga jordens förvaltning. Utöver ecklesiastik boställsordning kan bland dessa nämnas ecklesiastik arrendestadga med anvisningar samt åskilliga stadganden om jorden i de gamla danska landskapen.

Viktigare ärenden — angivna i 11 § av instruktionen — avgöres i plenum. Ärenden som ej är pleniärenden avgöres av ordföranden (13 §). Stiftsnämnden äger överlämna åt tjänsteman hos nämnden eller nos domkapitlet att avgöra ärende eller viss grupp av ärenden (14 §).

C. Bevär över stiftsnämnds beslut

Klagan över stiftsnämnds beslut kan i allmänhet föras hos Kungl. Maj:t. Bestämmelser härom finnes dels i 1 § verksstadgan den 3 december 1965 (nr 600), vilken enligt 1 § instruktionen för stiftsnämnderna skall tillämpas på stiftsnämnderna, dels i 58 § ecklesiastik boställsordning. Undantag finnes dock. Så föres talan hos kammarkollegiet i flertalet fall när det gäller beslut om utarrendering av ecklesiastik arrendegård (ecklesiastik arrendestadga 26 §). Beträffande vissa angelägenheter är stadgat att talan ej får fullföljas mot stiftsnämnds beslut. Detta gäller huvudsakligen förvaltningsangelägenheter, som måste avgöras snabbt.

D. Boställsnämnd

Boställsnämnd, varom stadgas i 4 och 5 §§ ecklesiastik boställsordning, har en mellanställning mellan stifts- och församlingsorgan. Stiften är indelade i boställsdistrikt. I varje sådant distrikt finnes en boställsnämnd, bestående av tre ledamöter. Ordföranden och en av ledamöterna jämte ersättare utses av länsstyrelsen för en tid av tre år åt gången, vanligen efter förslag av stiftsnämnden. Den sistnämnde ledamoten skall vara arrendator av jordbruksfastighet. För tjänstgöring som tredje ledamot utser varje pastorat inom nämndens tjänstgöringsområde likaledes för tre år åt gången en ledamot jämte ersättare. Av de som sålunda valts utav pastoraten skall i varje särskilt fall inkallas den, som med hänsyn till boställets belägenhet eller eljest finnes lämpligen böra tjänstgöra, dock ej den som utsetts av det i ärendet berörda pastoratet. Alla ledamöterna i nämnden skall vara förtrogna med ortsförhållandena och äga insikt i lantbruks- och därmed sammanhängande affärsförhållanden (ecklesiastik boställsordning 5 §).

Det åligger boställsnämnd enligt 32 § ecklesiastik boställsordning att meddela föreskrifter angående prästgårds anordnande och löneboställes bebyggande samt att öva tillsyn å prästgårds och löneboställes hävd till hus och jord. Sådan tillsyn skall nämnden utöva genom ekonomisk besiktning (33 §). Boställsnämnden har också att verkställa uppskattning av löneboställes normalavkastning. Om skog finnes på bostället skall därvid stiftsjägmästaren eller annan av stiftsnämnden förordnad i skogsskötsel kunnig person inträda som ledamot i nämnden (lagen om kyrkofond 11 §). Vidare har boställsnämnden att, efter stiftsnämndens förordnande, verkställa arrendeuppskattning av ecklesiastika arrendegårdar (ecklesiastik arrendestadga 21 § 2). Boställsnämnden skall också efter förordnande av stiftsnämnden värdera ecklesiastik jord, som skall försäljas (7 § kungörelsen den 29 november 1963 nr 637 angående tillämpningsföreskrifter till den kyrkliga försäljningslagen).

Vissa av boställsnämndens beslut måste underställas stiftsnämnden för prövning och fastställelse för att vinna bindande kraft. Detta gäller t. ex. beslut om anordnande av ny prästgård och om utförande av sådana arbeten, som från kulturhistorisk eller estetisk synpunkt kan anses vara av betydelse för prästgårds inre eller yttre byggnadskaraktär (ecklesiastik boställsordning 32 §). Besvär över boställsnämnds beslut föres hos stiftsnämnd (57 §).

V. Stiftsmöte, stiftsstämma, stiftsting och stiftsråd

Inom alla stift har under innevarande sekel utanför den legala regleringens ram framvuxit vissa organ för den fria verksamheten. Ett representativt organ för denna verksamhet, sammansatt av präster och lekmän — stiftsmöte, stiftsstämma eller stiftsting — finns i alla stift utom Göteborgs stift. Stiftsråd, som finns i alla stift, har förberedande och verkställande uppgifter avseende den fria verksamheten inom stiftet samt tar initiativ till ävensom samordnar och stödjer denna verksamhet.

Utredningen redogör nedan i Avd. II (s. 274—277) för utvecklingen av stiftsorganisationen på den fria verksamhetens område och om olika förslag som framförts för en »legalisering» av en sådan organisation. Rörande nuvarande förhållanden kan anföras följande.

Stiftsmöten — som tillkom bl. a. för att vara huvudorgan för den fria verksamheten och bestod av präster (i en del stiftsmöten alla inom stiftet bosatta präster) och lekmän, valda av stiftets församlingar eller andra lokala enheter — har numera till stor del karaktär av kyrkliga dagar till religiös uppbyggelse, vid vilka alla intresserade äger närvara. Inom stiftsmötets ram sammanträder utsedda ombud för behandling av olika frågor rörande den kyrkliga verksamheten inom stiftet. Denna ombudsförsamling benämnes ofta *stiftsstämma*.

Under de senaste åren har i en del stift inrättats *stiftsting* som representativt organ för den fria verksamheten inom stiftet. Stiftstingen har i jämförelse med stiftsmötena — och stiftsstämmorna — en mera författningsmässigt betonad uppbyggnad, och för deras del finnes vanligen föreskrifter om stiftstingsavgifter för församlingar, som anslutit sig till stiftstinget.

Stiftsrådet är, såsom ovan angivits, ett beredande och verkställande organ som tar initiativ till ävensom samordnar och stödjer den fria verksamheten inom stiftet. En del medlemmar i stiftsrådet kan vara självskrivna, t. ex. biskopen, och ibland har vissa kyrkliga organisationer rätt att utse ledamöter i stiftsrådet. Icke-självskrivna ledamöter utses av stiftsting, stiftsstämma eller stiftsmöte; i Göteborgs stift av prästmötet.

Rörande utvecklingen då det gällt inrättande av stiftsting kan nämnas följande (för en fullständigare redogörelse hänvisas till uppsatser av f. d.

biskopen Elis Malmeström i Svensk Kyrkotidning 1966 nr 37, 39, 41 och 43). Stiftsting inrättades först i Växjö stift (1960) och förekommer nu även i Luleå (inrättades 1962), Skara (1963), Lunds (1964), Härnösands (1964), Linköpings (1966) och Karlstads stift (1967). Utredningar om införande av stiftsting pågår inom andra stift.

Bestämmelserna för de olika stiftstingen överensstämmer i stort, men en del olikheter föreligger mellan olika stift. Det uppställes sålunda beträffande ett av stiftstingen (Växjö) som villkor för valbarhet till lekmannaombud att vederbörande — förutom att tillhöra kyrkan och ha fyllt 21 år — skall vara »nattvardsberättigad» och troget ha deltagit i kyrkans gudstjänstliv, medan för lekmannaombuden vid stiftsting i andra stift villkoren ansluter sig till reglerna för valbarhet till kyrkoråd eller för rösträtt vid val av kyrkofullmäktige. Samtliga församlingar i Växjö stift är genom kontraktsstämmorna anslutna till stiftstinget, medan för de övriga stiftstingen i allmänhet gäller att församlingarna individuellt beslutar om anslutning till tinget.[3] — Stiftstingen utfärdar efter att ha gjort upp en budget för verksamheten under kommande år vanligen vissa rekommendationer rörande storleken av de anslag som församlingar bör lämna till stiftstinget, ibland i form av s. k. stiftstingsavgift, t. ex. ett öre per skattekrona, eller beträffande några större kyrkliga enheter en fast årsavgift, såsom för Malmö kyrkliga samfällighet 55 000 kronor per år. Det bör dock betonas att församling principiellt sett har full frihet att bestämma om storleken av bidrag till stiftstinget. (Frågan om församlings befogenhet att lämna anslag av utdebiterade medel till stiftsting har efter besvär prövats av regeringsrätten, se ovan kap. 1 s. 52 f.)

För ombesörjande av speciella uppgifter finns på stiftsplanet ofta inrättade särskilda organ, av vilka en del är underställda stiftsrådet/stiftstinget och andra de centrala kyrkliga styrelserna (t. ex. Missionsstyrelsen).

Uppgifterna för de frivilliga stiftsorganen är något olika i de skilda stiften. De torde dock i allmänhet verka för ungdomsvård, sjömansvård och evangelisation, ibland också för soldathemsverksamhet. Ofta utger de publikationer och bedriver s. k. presstjänst. I stiften har man genom stiftsråden vanligen anställt ungdomssekreterare. Stiftsorganen stöder understundom — ekonomiskt och annorledes — olika religiösa organisationer inom stiftet. Kursverksamhet bedrives ibland i stiftsrådens regi. Givetvis kan på alla områden tagas initiativ, som bedömes vara lämpliga för det kyrkliga arbetet.

Stiftsstämma, stiftsting och stiftsråd är ekonomiskt beroende av bidrag från olika håll. Församlingarna beviljar vanligen anslag till dem. Kollekter för stiftsorganens verksamhet förekommer regelmässigt. Vissa stifts-

[3] En av Svenska pastoratens riksförbund och representanter för stiftsråden tillsatt studiegrupp har i januari 1967 framlagt förslag bl. a. till normalstadgar för stiftstingsorganisationen.

råd har också fonder att förvalta. Särskilt bör nämnas de »arbetsfonder», som finns i flertalet stift. Utvecklingen under senare år har varit att den fria verksamheten på stiftsplanet i ökande omfattning bekostas genom anslag av utdebiterade medel.

VI. Prästmöte

25 kapitlet kyrkolagen handlar om prästmöte — en institution med mycket gammal tradition i landet. Ytterligare bestämmelser, som i viss mån modifierar kyrkolagens nämnda stadganden, har meddelats i en kungl. förordning av den 7 mars 1855.

Enligt nu tillämpad ordning hålles möte med stiftets präster vart sjätte år. Mötet, som hålles inför biskopen, brukar pågå i tre dagar. Därvid förekommer, utöver olika gudstjänster, disputation över en avhandling eller särskilt uppställda teser. Vidare skall någon deltagare hålla oration. Vid prästmötet framlägger biskopen en ämbetsberättelse, vilken brukar innehålla en redogörelse för »församlingarnas tillstånd i stiftet». Vanligen brukar också förekomma minnesteckning över de präster, som avlidit sedan föregående prästmöte. Jämlikt 3 § 2 mom. lagen om domkapitel skall val av prästerlig ledamot av domkapitel äga rum å prästmöte inför biskopen som valförrättare. Vid prästmötet behandlas vidare motioner och göres emellanåt uttalanden i olika frågor berörande den kyrkliga verksamheten.

Rörande framlagt förslag om lagstiftning beträffande prästmöte, se nedan s. 273.

I äldre tider var prästmötesinstitutionen en viktig del av kyrkans liv. Dess betydelse torde dock numera vara ganska begränsad. Det sammanträder förhållandevis sällan och det finns numera många andra former för överläggningar mellan präster. Inför den allmänna opinionen torde prästmötet huvudsakligen te sig som en prästerlig kårangelägenhet.

VII. Kontrakt[4]

Inledningsvis har nämnts att stiften är uppdelade i kontrakt. I varje kontrakt skall finnas en kontraktsprost (kyrkolagen 24 kap. 18 §). Annat legalt organ finnes ej för kontraktet. Som tidigare angivits förordnas kontraktsprosten av biskopen. Prästerskapet i kontraktet skall därvid inkomma med förslag. Kontraktsprosten är i allmänhet kyrkoherde i ett av pas-

[4] Redogörelse för kyrkans organisation, verksamhet m. m. på kontraktsplanet har lämnats i utredningens betänkande nr II »Kyrkor och samfund i Sverige. Omfattning och verksamhet», SOU 1963: 39, s. 62—64.

toraten i kontraktet, men även annan präst kan utses. Han skall vara förman för de övriga prästerna i kontraktet (24 kap. 5 och 18 §§) och bistå biskopen i hans övervakande verksamhet samt företaga visitationer (24 kap. 19 §). Numera företages dock visitationer endast efter uppdrag av biskopen. I vissa författningar har prosten också anförtrotts särskilda uppgifter. Det åligger honom sålunda att vara valförrättare inom kontraktet t.ex. vid biskopsval. Om präst tillhörande det honom underställda prästerskapet avlider, skall prosten göra anmälan därom till domkapitlet (kungörelsen den 7 december 1934 med vissa föreskrifter angående vad som bör iakttagas vid ledighet i prästerlig tjänst samt ansökning till sådan tjänst 1 §). Prosten har också uppgifter med avseende å kollektväsendet (kungörelsen den 30 december 1953 angående kollekter 5 §).

I en av biskopsmötet år 1966 antagen kontraktsprostinstruktion, i vilken inledningsvis anges att kontraktsprosten är biskopens förtroendeman inom kontraktet och att han är förman, rådgivare och medhjälpare för sina ämbetsbröder inom kontraktet, har lämnats sammanfattande stadganden om kontraktsprostens åligganden. I instruktionen anges att kontraktsprosten skall, utöver uppgifter som redovisats ovan, bl. a. öva tillsyn över »kontraktisternas» ämbetsutövning, på uppdrag av biskopen förrätta installations- och invigningsakter, vårda kontraktsprostarkiv, inventera kyrkoarkiv, förrätta inventering mellan av- och tillträdande tjänsteinnehavare, fastställa tjänstefria dagar för kontraktets präster, granska reseräkningar och utanordna resekostnader, granska och avge yttrande över inom domkapitlet upprättade förslag till tjänstefördelning för kontraktets präster, två gånger om året samla kontraktets präster till kontraktskonvent för överläggningar i frågor rörande ämbetsutövningen samt i övrigt öva regelbundet samråd med dem, vidtaga åtgärder som kan befinnas ägnade att inom kontraktet befordra församlingsvården m. m., utföra de uppdrag i övrigt som biskopen och domkapitlet anförtror honom.

Någon förvaltningsmässig verksamhet bedrives däremot ej på kontraktsplanet. Lagen om församlingsstyrelse är ej tillämplig i fråga om kontraktet.

Inom kontraktets ram har liksom beträffande stiften på många håll framvuxit frivilligt kyrkligt arbete. I detta intar naturligen prosten i allmänhet en central ställning. Organ med valda ledamöter för denna frivilliga verksamhet inom kontrakten finnes på många håll i landet.

Kap. 3. Riksplanet

För den historiska utvecklingen i förevarande avseende under äldre tid hänvisas till utredningens betänkande nr IV (SOU 1964: 16), s. XI—XIII, XV—XVIII, XXIII—XXV, XXIX—XXXVII, XLI—XLIV och XLVII—XLIX.

Utredningen har i sitt betänkande nr II »Kyrkor och samfund i Sverige. Omfattning och verksamhet» (SOU 1963: 39) redogjort för kyrkans verksamhet på riksplanet, s. 89—121.

I. Kungl. Maj:t

Alltsedan reformationen har konungen innehaft de främsta maktbefogenheterna med avseende å den svenska kyrkans styrelse. Den makt han därvid personligen utövat har växlat starkt under olika perioder och varit beroende av hans konstitutionella ställning i allmänhet. Enligt nu gällande konstitutionella ordning kan med begreppet »Kungl. Maj:t» avses antingen konungen i statsrådet eller högsta domstolen eller regeringsrätten. I Kungl. Maj:ts kansli ingår dessutom justitiekanslern. Högsta domstolen har ställning som högsta instans inom rättskipningen. De allmänna domstolarnas befattning med mål om ämbetsbrott har berörts i utredningens betänkande VI Lagstiftning och rättskipning (SOU 1965: 70, s. 186 f.). Likaså har i angivna betänkande behandlats regeringsrättens ställning som högsta instans i fråga om den disciplinära rättskipningen (s. 191 f.). Regeringsrättens ställning som högsta instans i administrativa mål beröres däremot något i det följande.

A. Konungen i statsrådet

Konungen skall jämlikt regeringsformen (§ 2) alltid vara av den rena evangeliska läran, sådan som den uti den oförändrade Augsburgiska trosbekännelsen samt Uppsala mötes beslut av år 1593 antagen och förklarad är. Han äger (§ 4) att »allena styra riket» men skall inhämta »underrättelse och råd» av statsrådet. För medlemmarna i detta finnes numera ej annat krav beträffande religiös samfundstillhörighet än att föredragande i ärende, som rör kyrkans religionsvård eller religionsundervisning, utövning av prästämbetet, befordring eller ämbetsansvar inom kyrkan, skall tillhöra svenska kyrkan (§ 28). Den högtidliga försäkran statsrådets ledamöter har att avgiva vid tillträdet av ämbetet saknar numera religiöst innehåll (SFS 405/1958).

Det låter sig inte göra att genom en uppräkning ge en fullständig bild

av Kungl. Maj:ts befattning med kyrkliga ärenden. Såsom kyrkans högsta organ har Kungl. Maj:t emellertid en vidsträckt befogenhet.

Beträffande lagstiftningsbefogenheterna på ifrågavarande område hänvisas till utredningens betänkande nr VI om lagstiftning och rättskipning (SOU 1965: 70, s. 10 f.).

Konungen i statsrådet har att ta befattning med en mängd administrativa ärenden. Den närmare arten av dessa framgår av det följande. Helt allmänt kan sägas, att Kungl. Maj:t i fråga om den »yttre kyrkostyrelsen» i mycket intar samma ställning till kyrkan som till statsförvaltningen i övrigt, varvid dock bör beaktas församlingarnas väsentliga självstyrelse samt biskoparnas och domkapitlens befogenheter på stiftsplanet.

De ärenden, som skall avgöras av konungen i statsrådet, beredes inom de olika departementen i Kungl. Maj:ts kansli. Fördelningen av ärendena framgår av Kungl. Maj:ts stadga angående statsdepartementen. Enligt nu gällande stadga (SFS 1967: 355) handlägges kyrkliga ärenden huvudsakligen inom justitie- och ecklesiastikdepartementen. Justitiedepartementet har sålunda att handlägga lagstiftningsärendena rörande bl. a. grundlag, förordning angående allmänt kyrkomöte samt kyrkolag, medan man i ecklesiastikdepartementet omhänderhar lagstiftning rörande stiftsstyrelsen, de allmänna gudstjänsterna och vad därmed äger samband, kyrkobyggnad, ecklesiastik fast egendom och kyrkoförmögenheten i övrigt samt präster och kyrkomusiker. Huvuddelen av de kyrkliga förvaltningsärendena handlägges inom sistnämnda departement. I departementsstadgan anges att i ecklesiastikdepartementet handlägges förvaltningsärenden rörande Svenska kyrkan och andra trossamfund.

I den tidigare gällande stadgan för statsdepartementen av den 29 juni 1950 fanns en relativt omfattande och detaljerad uppräkning av de kyrkliga ärenden som ecklesiastikdepartementet hade att handlägga. Sålunda angavs att i departementet handlades ärenden rörande kyrkoväsendet, prästämbetets utövning, prästerskapets och kyrkomusikernas avlöning och övriga förmåner i vad dessa ärenden ej tillhörde andra departement, ecklesiastika boställen, rikets ecklesiastika indelning, församlingsstyrelsen och den kyrkliga kommunen i övrigt. Någon ändring i sak synes inte ha avsetts med formuleringen i den nu gällande stadgan. Inom ecklesiastikdepartementet fanns till genomförandet under 1965 av den s. k. departementsreformen en särskild kyrkobyrå. Även därefter handläggs kyrkliga ärenden av en särskild enhet inom departementet (sakenheten för kyrkan).

Även andra departement har understundom att handlägga ärenden, som är av direkt betydelse för kyrkan. Så handlägger t. ex. finansdepartementet ärenden rörande kommunal upplåning och fondbildning samt om folkbokföring. Civildepartementet tar befattning med vissa frågor om arbets- och anställningsvillkor m. m.

Författningsutredningen har i sitt betänkande »Regeringsarbetet» (SOU

1958: 14 s. 126 ff.) publicerat en sammanställning av samtliga de i statsrådsprotokollen för år 1955 antecknade besluten, tillhopa 38 874. Det är icke möjligt att av detta material dra några slutsatser om det totala antalet kyrkliga ärenden, då dessa ej genomgående redovisats särskilt. Av sammanställningen framgår emellertid, att under nämnda år inom ecklesiastikdepartementet avgjorts 149 ärenden angående ecklesiastika boställen och kyrkofonden, 394 ärenden rörande »ecklesiastikstaten» (huvudsakligen utnämningar o. d.), 11 frågor om rikets ecklesiastika indelning, 36 om de kyrkliga kommunernas arbete och 47 »övriga kyrkoärenden». Enligt uppgift från departementet handlades på kyrkobyrån år 1959 något över 1 000 ärenden och 1964 803 ärenden.[1] Antalet ärenden på kyrkobyrån under

[1] Enligt kyrkobyråns sakregister indelas de ärenden som handlägges på byrån (sakenheten för kyrkan) sålunda:

I. Administrativa och representativa organ m. m.

I:1 Biskop:
- a) Tillsättning, tjänstledighet, löneförmåner m. m.
- b) tjänstebostäder.

I:2 Domkapitel:
- a) Ledamöter, tjänstemän.
- b) Lokaler m. m.
- c) Ekonomiska frågor.

I:3 Stiftsnämnd:
- a) Ledamöter, skoglig personal.
- b) Lokaler m. m.
- c) Ekonomiska frågor.

I:4 Riksdag.

I:5 Kyrkomöte:
- a) Allmänna frågor.
- b) Kyrkomötets skrivelser.
- c) Annan överflyttning av fastighet.

I:6 Prästmöte.

I:7 Kyrkostämma, kyrkofullmäktige, kyrkonämnd.

I:8 Kyrklig samfällighet.

I:9 Kommittéer och sakkunniga.

I:10 Diverse.

II. Pastorat, församling, kyrka, begravningsplats m. m.

II:1 Kontrakt.

II:2 Indelningsfrågor:
- a) Församlings bildande.
- b) Pastorats bildande.

II:3 Tjänsters inrättande och indragning, särskilt tjänstgöringsområde.

II:4 Svenska församlingar i utlandet (jfr III: 11 d).

II:5 Domkyrka, domkyrkosyssloman.

II:6 Kyrka, kapell, klockstapel m. m.

II:7 Kyrka tillhörig jord.

II:8 Kyrkokassa och andra kyrkliga medel; donationer (ej domkyrkornas, se II:5).

II:9 Begravningsplats, gravrannsakning.

II:10 Kollekter.

II:11 Diverse.

III. Prästers personliga och ekonomiska förhållanden.

III:1 Examina och dispenser, prästvigning, missivering m. m.

III:2 Ansökning och kompetens.

III:3 Tjänstårsberäkning för befordran.

III:4 Förslag.

III:5 Tillsättningsåtgärder, vakanssättning, anmälan om ledighet vid tjänst.

III:6 Tillsättning.
- a) Fullmakt, villkor i, tillträdestid, b) besvär över utnämningar.

III:7 Vikariatslöneförordnande.

1965 var 816 och under 1966 794. — Det bör anmärkas att till den 1 september 1965 handlades vissa kyrkliga ärenden på departementets statssekreterareavdelning.

Givet är att redan på grund av ärendenas mängd regeringen i sin helhet tager föga befattning med flertalet av dem. I fråga om de flesta ligger av-

III:8 Tjänsteförening.
III:9 Tjänstgöringsföreskrifter.
III:10 Förflyttning, stiftsband.
III:11 Avlöningsfrågor:
a) Lönegrad, löneklass, särskilda ersättningar m. m.
b) Tjänstledighet, avlöningsförmåner därunder.
c) Språktillägg.
d) Utlandspräster.
III:12 Tjänstebostad, hyresersättning, stationeringsort.
III:13 Avsked.
III:14 Fortbildningskurser m. m.
III:15 Lapska och finska förhållanden.
III:16 Äldre avlöningsförhållanden. — Entledigande, kvarstående i tjänst, pension.
III:17 Diverse.
IV. Prästerlig verksamhet. Religionsvård.
IV:1 Kyrkliga böcker.
IV:2 Gudstjänst.
IV:3 Böndagar.
IV:4 Konungahuset.
IV:5 Kyrkoskrivning och prästbevis m. m.
IV:6 Dop, vigsel, nattvard.
IV:7 Missionsverksamhet.
IV:8 Diakoni- och lekmannaverksamhet.
IV:9 Sjömansvård.
IV:10 Religionsfrihet.
IV:11 Kyrkoherdar för döva.
IV:12 Diverse.
V. Kyrkomusiker.
V:1 Distriktsindelning.
V:2 Tjänstetyp.
V:3 Behörighet:
a) för organisttjänst.
b) för kantorstjänst.
V:4 Biträdande kyrkomusiker.
V:5 Veckotimtal.
V:6 Tjänsteförening.
V:7 Besvär över förslag.
V:8 Övriga frågor.
VI. Kyrkofonden, boställen m.m.
VI:1 Kyrkofonden:
a) Anslag för »särskild prästerlig verksamhet».
b) Extra-utgiftsanslaget Resebidrag, kongresser.
c) Övriga frågor (utom anslag till biskopsgårdar, se I:1 b).
VI:2 Boställen:
a) Försäljning av kyrklig jord (jfr II:8).
b) Besvär rörande försäljning av kyrklig jord.
c) Ecklesiastika arrendegårdar (allmänna kyrkohemman m. m.).
d) Ecklesiastika skogar.
e) Övriga frågor.
VI:3 Jordavsöndring, jordupplåtelse, tomträtt.
VI:4 Expropriation, expropriationsmedel.
VI:5 Prästlöne- och pastoraliefonder m. fl. fonder.
VI:6 Klockarlönefastigheter.
VI:7 Diverse.
VII. Författningar och cirkulär.

görandet — liksom då det gäller andra ärenden som föredrages i konselj — i praktiken hos föredragande statsrådet, vanligen departementschefen. Konungen kan jämlikt § 5 regeringsformen förordna annat statsråd att i departementschefs ställe föredraga vissa ärendegrupper. På grund av detta stadgande förekommer emellanåt att ett av de konsultativa statsråden handlägger de kyrkliga ärenden, som eljest skulle handläggas av chefen för ecklesiastikdepartementet.

De allra flesta kyrkliga ärenden, som avgöres av Kungl. Maj:t i statsrådet, har varit föremål för remissbehandling. De vanligaste remissinstanserna är domkapitlen, stiftsnämnderna och kammarkollegiet. Det torde höra till undantagsfallen att Kungl. Maj:t avgör en fråga utan att sakkunnig myndighet yttrat sig i ärendet.

Det erbjuder svårigheter att exakt ange i vilken omfattning de kyrkliga ärendena tar arbetstid i anspråk inom departementen, då ett flertal befattningshavare endast till viss del tar befattning med sådana ärenden. Emellertid kan nämnas att på ecklesiastikdepartementets »kyrkobyrå» (sakenhet för kyrkan) för närvarande tjänstgör ett kansliråd, två departementssekreterare, en kanslisekreterare samt biträdespersonal.

B. Regeringsrätten

Enligt ett flertal författningar kan besvär i förvaltningsärenden i sista instans fullföljas hos Kungl. Maj:t.

Dessa besvärsärenden avgöres antingen av Kungl. Maj:t i statsrådet eller av regeringsrätten. Fördelningen dem emellan sker enligt bestämmelserna i lagen den 26 maj 1909 om Kungl. Maj:ts regeringsrätt. I denna uppräknas de frågor som skall avgöras av regeringsrätten, medan alla andra ärenden skall avgöras av Kungl. Maj:t i statsrådet. I vissa fall skall också regeringsrätten avge utlåtande till Kungl. Maj:t. Huvudprincipen vid gränsdragningen mellan konseljärenden och regeringsrättsärenden har varit, att regeringsrätten skall avgöra sådana frågor, där det i huvudsak gäller rättsliga bedömanden, medan Kungl. Maj:t i statsrådet skall avgöra sådana, där lämplighetssynpunkten bör vara utslagsgivande. Regeringsrätten har sålunda när det gäller ärenden, som har betydelse för kyrkan, att handlägga bl. a. besvärsmål om val av ombud vid kyrkomöte, om vissa kyrkokommunala val, om beslut av kyrkokommunen, om sammankallande av menighet eller dess representation, om vissa avlöningsförmåner, om taxering till skatt eller annan avgift, om debitering eller indrivning av utskylder eller andra avgifter, om förvaltning av eller redovisning för kyrkors, prästerskapets eller fromma stiftelsers inkomster eller ägodelar, om beslut av stiftsnämnd i fråga om förvaltningen av prästlönetillgång, om villkor för utarrendering av prästerskapet eller kyrkan anslagen jord, som enligt vad författningarna stadgar skall under arrende upplåtas, om kyrkobokföring,

om beslut eller åtgärd rörande medlemskap i svenska kyrkan, om lysning eller annat kungörande till äktenskap, om utfärdande av äktenskapscertifikat, om företagande av vigsel, om disciplinär bestraffning, om avstängande från tjänstgöring då åtgärd vidtagits för åtals anställande eller då disciplinärt förfarande inletts, om skyldighet för prästerlig befattningshavare, som övergivit svenska kyrkans lära, att avgå från sin befattning, och om prästs skiljande från prästämbetet eller obehörighet för honom att utöva detsamma.

De ärenden, som skall avgöras av regeringsrätten, förberedes inom vederbörande departement av särskilda föredragande, regeringsrättssekreterare. I vissa departement finnes särskilda regeringsrättsbyråer inrättade. Antalet kyrkliga mål, i vilka besvär fullföljts till regeringsrätten, uppgick under år 1964 till 26 och under 1966 till 47.

Det vanligaste slaget av besvärsmål brukar vara besvär över kyrkokommuns beslut, därnäst besvär enligt ecklesiastika boställsordningen. Även mål om besvär över kyrkliga (kyrkokommunala) val förekommer emellanåt.

C. Justitiekanslern

Kungl. Maj:t utövar genom sin justitiekansler kontroll över ämbets- och tjänstemän. Enligt § 27 regeringsformen åligger det J. K. bl. a. att, såsom Konungens högste ombudsman, »hava tillsyn över rättvisans handhavande och i sådan egenskap beivra fel, som av domare eller ämbetsmän begågne bliva». Han har därigenom tillsyn bl. a. över prästerskapet och andra vid kyrkliga organ anställda befattningshavare som är underkastade ämbetsansvar, t. ex. domkapiteltjänstemännen. Finner han att någon begått fel i ämbetet skall han beivra detta, i vissa fall genom att väcka åtal vid domstol. Justitiekanslern utövar icke tillsyn över dem som är anställda av kyrkokommunerna.

I en del kyrkliga ärenden låter Kungl. Maj:t justitiekanslern avge yttrande.

II. Riksdagen

Riksdagen tar en betydande befattning med kyrkliga frågor. Att i detalj ingå på riksdagsbehandlingen av dessa synes i detta sammanhang icke påkallat. Det bör blott sägas, att det icke finnes något krav på tillhörighet till Svenska kyrkan för att i riksdagen deltaga i avgöranden i kyrkliga spörsmål.

De kyrkliga frågor, som riksdagen handlägger, avser dels lagstiftningsfrågor, dels anslags- och beskattningsfrågor av olika slag. Det bör också erinras om att riksdagen i skrivelser till Kungl. Maj:t uttalar sig i frågor,

då den så anser lämpligt, samt att den genom sin justitieombudsman utövar kontroll över ämbets- och tjänstemän.

Vad först gäller lagstiftningsfrågor äger sålunda riksdagen deltaga i stiftande av kyrkolag jämlikt 87 § 2 mom. regeringsformen. Vidare skall riksdagen medverka vid ändring av prästerskapets privilegier jämlikt 114 § samma lag. Att riksdagen skall taga del i frågor som rör lagstiftningen om kyrkokommunerna framgår också av det föregående liksom att konungen ofta överlämnar åt riksdagen att gemensamt med honom avgöra sådant »som rikets allmänna styrelse rörer» (§ 89 regeringsformen). Se i övrigt utredningens betänkande SOU 1965: 70 s. 10—11.

Rörande anslagsfrågor fastställer riksdagen storleken av de anslag, som på riksstaten utgår till kyrkliga ändamål, och kan i samband härmed ange villkor för den genom dessa anslag stödda verksamheten. Riksdagens medgivande fordras också för åtgärder enligt vissa författningar. En del anslag ur kyrkofonden förutsätter sålunda beslut av riksdagen (6 § lagen om kyrkofond).

Som tidigare nämnts kan riksdagen ge sin mening tillkänna i olika frågor. En sådan meningsyttring får givetvis stor betydelse i ett land med ett parlamentariskt system. Det förekommer emellanåt, att riksdagen även i kyrkliga frågor, t. ex. i anledning av motioner, i skrivelse till Kungl. Maj:t ger sin mening tillkänna eller anhåller om utredning eller förslag i en dylik fråga. Det kan dock sägas föreligga en tendens att riksdagen inte uttalar sig i frågor av mera intern kyrklig karaktär (t. ex. om kyrkliga böcker och utformning av kyrkliga förrättningar), såvida inte särskilda förhållanden föreligger, exempelvis att en fråga kan anses vara av religionsfrihetskaraktär. De frågor, där riksdagen uttalar sig, hänför sig som regel till den yttre kyrkostyrelsen. Riksdagens önskemål torde i allmänhet beaktas.

Som förut nämnts tillkommer det jämlikt regeringsformen (§ 96) justitieombudsmannen att såsom riksdagens ombud ha tillsyn över lagars och författningars efterlevnad samt att »tilltala dem, som uti sina ämbetens utövning av våld, mannamån eller annan orsak någon olaglighet begått eller underlåtit att sina ämbetsplikter behörigen fullgöra». I enlighet härmed har han tillsyn över de prästerliga befattningshavarna. Han har numera även viss uppsikt över kommunerna, men denna tillsyn torde vara avsedd att endast i ringa mån beröra kyrkokommunerna.

III. Kyrkomötet

Om kyrkomöte stadgas i kungl. förordningen den 22 april 1949 angående allmänt kyrkomöte. Beträffande kyrkomötets sammansättning m. m. hänvisas till utredningens betänkande nr VI (SOU 1965: 70), s. 14—17. Ärendena i kyrkomötet avgöres med enkel majoritet utom i de fall då de rör

ändring i bibelöversättning, psalmbok, evangeliebok, kyrkohandbok eller katekes, där för bifall erfordras, att två tredjedelar av de närvarande är ense. Det bör dock tilläggas att kyrkomötet inte deltar med formell beslutanderätt i sistnämnda frågor. — Kyrkomötet kan överlämna genom motioner väckta ärenden till en särskild utredningsnämnd, som mötet tillsätter.

Kyrkomötet kan sägas ha uppgifter av tre olika slag. Det har att jämlikt grundlagarna medverka vid viss lagstiftning, att i olika kyrkliga frågor såsom opinionsorgan ge sin mening tillkänna för Kungl. Maj:t och att ta viss befattning med de s. k. centrala kyrkliga styrelserna, kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete (förut benämnt diakonistyrelsen), missions- och sjömansvårdsstyrelserna samt med kyrkans diakoninämnd.

Vad angår kyrkomötets deltagande i lagstiftningen hänvisas till betänkandet SOU 1965: 70 s. 10 och 22—24. Deltagandet inskränker sig som nämnts, om man bortser från de fall då kyrkomötet fungerar som remissinstans, till kyrkolags- och privilegiefrågor.

Rörande kyrkomötets rätt att fungera som opinionsorgan gäller att mötet enligt kyrkomötesförordningen 1 § ej äger »att, utöver vad i grundlag är medgivet, annat eller mera besluta än underdåniga utlåtanden samt föreställningar och önskningar att hos Konungen anmälas». Sådana önskemål kan dock endast framställas i »kyrkliga ärenden». Ofta låter Kungl. Maj:t inhämta kyrkomötets yttrande i frågor, som har betydelse för kyrkan men som faller utanför kyrkomötets medbestämmanderätt. De framställningar, som kyrkomötet gör hos Kungl. Maj:t, blir prövade och föremål för beslut. Kungl. Maj:t framlägger för kyrkomötet redogörelse för behandlingen hos Kungl. Maj:t dels av föregående kyrkomötes skrivelser till Konungen dels av skrivelser från tidigare kyrkomöten, som ej slutbehandlats vid början av föregående kyrkomöte.

Den befattning kyrkomötet har med de centrala kyrkliga styrelserna består i dels att välja medlemmar i styrelserna, dels att mottaga redovisning för styrelsernas förvaltning och berättelser över styrelsernas verksamhet, dels att pröva frågan om beviljande av ansvarsfrihet för styrelsernas förvaltning. Motsvarande gäller även beträffande Svenska kyrkans diakoninämnd, vilken inrättats från den 1 januari 1965 (kungörelse den 27 juli 1964 nr 551).

IV. Centrala ämbetsverk

När det gäller den centrala kyrkliga förvaltningen är det karaktäristiskt för de svenska förhållandena att ett ärendes karaktär som kyrkligt eller borgerligt oftast ej är avgörande för vem som skall handlägga detsamma. Kyrkoförvaltningen har ansetts som en del av statsförvaltningen och det har framstått som självfallet att fördela ärendena efter deras reella innebörd. Då Kungl. Maj:t både är statens och kyrkans överhuvud, har det

framstått som naturligt, att statliga ämbetsverk handlagt ärenden som berört både statliga och kyrkliga institutioner. I fortsättningen skall något nämnas om den befattning, som olika centrala ämbetsverk för närvarande tar med kyrkliga ärenden.

A. Kammarkollegiet

Sedan gammalt har kammarkollegiet haft en särställning med avseende å kyrkliga ärenden. Ämbetsverkets nu gällande instruktion är utfärdad den 3 december 1965 (nr 702) och anger verkets huvudsakliga ämbetsbefattning vara att handlägga ärenden av kameral natur eller som angår den allmänna hushållningen eller avser kyrklig egendom (2 §). Med avseende å ärenden av kameral natur eller som angår den allmänna hushållningen åligger det enligt instruktionen kollegiet, såvitt nu är i fråga, huvudsakligen att handlägga frågor om ändring i den kommunala eller kyrkliga indelningen, att handlägga frågor om den prästerliga tjänsteorganisationen samt avgöra besvärsmål och handlägga andra frågor om prästers och kyrkomusikers avlöning (3 §). Rörande den fasta egendom som är anslagen till kyrkligt ändamål, åligger det kollegiet särskilt att tillse att egendomen icke disponeras mot givna föreskrifter och därvid i frågor, som ej avser uppsikten över egendomens ekonomiska förvaltning, bevaka rätten till egendomen och föra talan för denna, särskilt i sak av större betydelse. Kollegiet skall vidare handlägga ärenden angående försäljning av kyrklig jord samt upplåtelse av sådan jord under tomträtt ävensom avgöra besvärsmål om arrenden av kyrklig jord (6 §).

Remisser från Kungl. Maj:t till kammarkollegiet förekommer i stor utsträckning och är av mycket skiftande karaktär. De rör bl. a. dispositionen av jord och fonder, löne- och arvodesfrågor för prästerskap och kyrkomusiker, anslag av kyrkofondmedel, frågor om den prästerliga organisationen och pastoratsindelningen, anordnande av prästgård, förvärv av kyrklig boställsjord, domkyrkor, deras utgifts- och inkomststater samt kyrkliga lagstiftningsfrågor.

Kollegiet och statskontoret framlägger årligen gemensamt förslag rörande storleken av den allmänna kyrkoavgiften, genom vilken kyrkofondens inkomster och utgifter balanseras.

Kammarkollegiets befogenhet att juridiskt företräda den ecklesiastika jorden är icke exklusiv. Andra institutioner såsom domkapitel, pastorat och församling kan här ha vissa befogenheter.

Kammarkollegiet består av fyra byråer, ett advokatfiskalsämbete och ett arkivkontor. Det beräknas att drygt en tredjedel av byråernas sammanlagda arbetsuppgifter hänför sig till kyrkliga förhållanden (den fjärde byrån — den s. k. kyrkobyrån — sysselsättes helt med kyrkliga frågor). Av de ärenden som handlägges av advokatfiskalsämbetet och arkivkontoret, beräknas

omkring tio procent avse frågor av kyrklig art. Totalt sett beräknas de kyrkliga frågorna omfatta omkring en femtedel av kollegiets arbetsuppgifter.

Mot kammarkollegiets beslut kan besvär i allmänhet fullföljas hos Kungl. Maj:t. I några frågor handlägger kammarkollegiet ärenden som sista instans (vissa ärenden om ecklesiastika arrenden, se ecklesiastika arrendestadgan 26 § punkten 3).

B. Statskontoret

Enligt sin instruktion den 3 december 1965 (nr 703) är statskontoret central förvaltningsmyndighet för rationaliseringsverksamheten inom statsförvaltningen (2 §).

I den närmare uppräkningen av statskontorets uppgifter, som lämnas i instruktionen, nämnes icke de kyrkliga uppgifterna särskilt. Vilka uppgifter av sådan art som anförtrotts statskontoret framgår av olika författningar. Bland dessa kan främst nämnas lagen den 30 augusti 1932 om kyrkofond. Alltsedan fondens tillkomst har denna förvaltats av statskontoret. Statskontoret har att placera fondens medel och att från stiftsnämnderna mottaga avräkningar (avräkningslängder) mellan pastoraten och fonden. Statskontoret skall också enligt av konungen fastställda grunder besluta om byggnadsförskott ur fonden m. m. Vad gäller Stockholms stift, där stiftsnämnd icke finnes inrättad, har statskontoret att upprätta ifrågavarande avräkningslängder. Statskontoret verkställer utbetalningar ur kyrkofonden. Vidare mottager statskontoret redovisning från statens personalpensionsverk rörande utbetalade pensioner och verkställer avräkning mellan statsverket och kyrkofonden för nämnda utgifter.

Det förekommer, att statskontoret som remissinstans får yttra sig i kyrkliga ärenden, i vart fall sådana som har ekonomisk betydelse.

Flertalet av de kyrkliga ärendena handlägges på ämbetsverkets fondbyrå och beredes där av en juridiskt utbildad befattningshavare, vars tid huvudsakligen åtgår till de kyrkliga ärendena. De frågor, som hänför sig till kyrkofonden, torde vara de mest tidskrävande av dessa ärenden.

C. Riksrevisionsverket

Även riksrevisionsverket — som enligt sin instruktion (SFS 710/1965) är central förvaltningsmyndighet för kontroll av statens inkomster och utgifter samt av förvaltningen av statsförmögenheten, handhar riksbokföringen och utarbetar statistik över statens finanser — granskar en del kyrkliga organs räkenskaper. Främst gäller detta domkapitlen och stiftsnämnderna. Någon kontroll över kyrkokommunerna utövas inte av verket.

I den mån anmärkningar framställes mot räkenskaperna, avgöres dessa ärenden av verket såsom första instans. Talan mot verkets beslut kan i all-

mänhet föras hos Kungl. Maj:t. Beträffande anmärkningsmål föres dock talan i kammarrätten.

D. Statens personalpensionsverk

Ärenden rörande prästerskapets tjänste- och familjepensionering handhas numera av Statens personalpensionsverk, som enligt sin gällande instruktion (SFS 641/1965) är central förvaltningsmyndighet för ärenden rörande den statliga personalpensioneringen och därmed sammanhängande frågor.

E. Kammarrätten

Även kammarrätten handlägger frågor av betydelse för kyrkan. Den skall enligt sin instruktion den 1 december 1959 (nr 545) bl. a. upptaga besvär över riksrevisionsverkets beslut i anmärkningsmål, besvär över beslut meddelade av domkapitlen eller av länsstyrelserna och domkapitlen gemensamt i frågor om orätt förvaltning av eller bristande redovisning för bl. a. kyrkors medel samt besvär i mål om folkbokföring (kyrkobokföring och mantalsskrivning). Kammarrätten upptar också mål om avlöningsförmåner och om resekostnads- och traktamentsersättning. Mot vissa av kammarrättens beslut får talan ej föras. Så är bl. a. fallet i allmänhet med avlönings- och anmärkningsmål. Andra mål kan fullföljas hos Kungl. Maj:t (regeringsrätten).

F. Byggnadsstyrelsen

Byggnadsstyrelsen hade intill den 1 juli 1967 åtskilliga uppgifter beträffande kyrkliga byggnader m. m. Dessa uppgifter bestod bl. a. i att lämna råd och anvisningar innan förslag upprättades till uppförande, ombyggnad m. m. av kyrkobyggnad (kyrka, kapell) och att granska förslag rörande kyrkobyggnad, innan sådant överlämnades till Kungl. Maj:t för prövning enligt kyrkolagen. Förslag om anläggande, planering m. m. av kyrkotomt eller allmän begravningsplats eller uppförande m. m. av krematorium, mur m. m. skulle underställas styrelsen för granskning och prövning om godkännande. Samråd skulle ske med riksantikvarieämbetet, där fråga var om åtgärd som var av betydelse ur antikvarisk eller historisk synpunkt.

De kyrkliga ärendena handlades på styrelsens kulturhistoriska byrå. Antalet diarieförda ärenden på byrån uppgick per år till omkring 850. Av dessa gällde omkring 750 kyrkliga ärenden.

I samband med delningen från den 1 juli 1967 av den tidigare byggnadsstyrelsen i två myndigheter — statens planverk och byggnadsstyrelsen — har den kulturhistoriska byrån överförts till riksantikvarieämbetet, som därvid övertagit byggnadsstyrelsens tidigare uppgifter med kyrkliga ären-

den. Emellertid har — med hänsyn till att remissopinionen varit delad i frågan om den kulturhistoriska byråns överförande till riksantikvarieämbetet — departementschefen funnit, att ett slutligt ställningstagande i frågan om vilken myndighet, som skall svara för de uppgifter som handhades av den kulturhistoriska byrån, borde bygga på en närmare utredning om målsättningen och organisationen för samhällets kulturminnesvård. I direktiv den 17 mars 1967 till 1965 års musei- och utställningssakkunniga har dessa erhållit uppdrag att verkställa en sådan utredning.

Den kulturhistoriska byrån ingår sålunda från den 1 juli 1967 i riksantikvarieämbetet i avvaktan på ett slutligt ställningstagande till frågan om organisationen för samhällets kulturminnesvård. Vid den kulturhistoriska byrån finns tjänster för en byråchef, två avdelningsdirektörer och två byrådirektörer.

G. Riksantikvarieämbetet

Till en början må hänvisas till vad ovan anförts beträffande byggnadsstyrelsen. I riksantikvarieämbetet ingår sålunda sedan den 1 juli 1967 den omnämnda kulturhistoriska byrån.

Riksantikvarieämbetet, som är central förvaltningsmyndighet för ärenden om forn- och kulturminnesvården i riket och tillsynsmyndighet för landsantikvarieorganisationen, utövar vidare tillsyn över vården av kyrkliga inventarier. Sådana får inte repareras, ändras eller flyttas utan ämbetets samtycke. Vid kyrkligt husbyggnadsföretag äger representant för ämbetet, då fråga är om kulturhistoriskt värdefullt byggnadsminnesmärke, tillträde till arbetsplatsen och skall erhålla de upplysningar han begär.

H. Riksarkivet

Enligt instruktion den 3 december 1965 (nr 732) utövar riksarkivet högsta inseendet över det offentliga arkivväsendet i riket samt är arkivmyndighet och arkivdepå ävensom chefsmyndighet för landsarkiven.

De av kyrkliga organ upprättade äldre handlingarna förvaras i allmänhet inom det offentliga arkivväsendet. Riksarkivets verksamhet har sålunda betydelse för kyrkan.

I. Statistiska centralbyrån

Statistiska centralbyrån (instruktion den 3 december 1965 nr 707) är central förvaltningsmyndighet för den statliga statistikproduktionen. Den var till den 1 juli 1964 även riksbyrå för folkbokföringen. Hos statistiska centralbyrån skall även efter sistnämnda dag tills vidare föras det av personakter för döda och dödförklarade bestående dödregistret. Det åligger centralbyrån att föra anteckningar över förändring i bl. a. rikets kyrkliga indelning.

Vidare insamlar och utger centralbyrån varje år statistik över de kyrkliga kommunernas befolkning, ekonomi m. m. Statistiska centralbyrån sammanställer uppgifter rörande kyrkofullmäktigevalen, vilka publiceras i redogörelse för de kommunala valen, del II.

J. Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden

Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden (instruktion den 3 december 1965 nr 715) handlägger centrala uppgifter inom och utövar tillsyn över folkbokföringsväsendet och uppbördsväsendet såvitt avser debitering och uppbörd av skatt samt är riksbyrå för folkbokföringen (kungörelse den 29 maj 1964 nr 355).

Talan mot nämndens beslut kan i allmänhet föras hos Kungl. Maj:t.

K. Skolöverstyrelsen

Sedan de kyrkliga organen numera i princip icke längre handlägger skolärenden har skolöverstyrelsens betydelse för de kyrkliga frågornas handläggning väsentligen minskat.

Överstyrelsen fattar beslut i fråga om kristendomsundervisning. Den kan också — bl. a. som besvärsinstans — medverka i olika hänseenden beträffande kyrkomusikerväsendet, nämligen i de vanligen förekommande fall då kyrkomusikern tillika är lärare (skolkantor).

L. Universitetskanslerämbetet

Universitetskanslersämbetet är central förvaltningsmyndighet för bl. a. universiteten (universitetsstadgan den 4 juni 1964 nr 461 och instruktionen för universitetskanslersämbetet den 3 december 1965 nr 740). Ämbetet har sålunda att befatta sig med de teologiska fakulteterna bl. a. såtillvida att det avger utlåtande vid tillsättning av lärartjänster vid fakulteten och fattar vissa beslut om undervisningens omfattning.

M. Statens avtalsverk

Statens avtalsverk är enligt sin instruktion den 3 december 1965 (nr 642) central förvaltningsmyndighet för förhandling om anställnings- och arbetsvillkor för arbetstagare hos staten med undantag av riksdagen och dess verk samt för övriga arbetstagare vilkas anställnings- eller arbetsvillkor fastställes under medverkan av Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer. Enligt lag samma dag (nr 576) äger avtalsverket på kommuns vägnar föra förhandling samt sluta och uppsäga kollektivavtal för arbetstagare hos kommun, därest anställnings- eller arbetsvillkoren skall

fastställas under medverkan av konungen eller myndighet som konungen bestämmer.

Avtalsverket träffar såvitt nu är fråga kollektivavtal rörande anställnings- och arbetsvillkor beträffande präster, kyrkomusiker, stiftskanslipersonal och pastoratens skogsbiträden. Avtalsverket utövar därjämte i fråga om dessa personalkategorier en del funktioner som ankommer på arbetsgivare.

V. Ärkebiskopen

Enligt § 29 regeringsformen äger konungen till ärkebiskop utnämna en av de tre, som i den ordning kyrkolagen stadgar, blivit därtill föreslagna. Gällande bestämmelser om val av ärkebiskop återfinnes i lagen den 13 december 1963 nr 633 om biskopsval. Valet förrättas dels i Uppsala stift av en valkorporation, som är sammansatt på samma sätt som för övriga stift vid val av biskop (se ovan s. 86), dels i övriga stift av domkapitlen, vart och ett såsom en valkorporation. Domkapitlet i Uppsala sammanräknar rösterna och upprättar för varje valkorporation en förteckning, i ordningsföljd efter röstetalen, på de tre, som vid korporationens val fått högsta röstetal. Vid lika röstetal skiljes genom lottning. De på varje förteckning uppförda åsättes vad gäller valet i Uppsala stift röstvärdena 6, 3 och 2 samt i övrigt röstvärdena 1, ½ och ⅓ efter den ordningsföljd, i vilken de uppförts. På förslag till ärkebiskopsämbetet uppför domkapitlet de tre, som fått högsta sammanlagda röstvärde.

Ärkebiskopen är stiftschef i Uppsala stift och fullgör där biskops uppgifter som stiftschef (se s. 86 f.). Någon förmansställning i förhållande till andra biskopar har han inte i annat hänseende än vad som framgår av kyrkolagen kap. 24 § 14, enligt vilket stadgande det tillkommer ärkebiskopen att efter anmälan av vederbörande domkapitel »åtvarna» en biskop som försummar sitt ämbete. Bland biskoparna intager ärkebiskopen ställning som »primus inter pares» (den främste bland likar). — Ärkebiskopen kan inte ingripa i frågor som internt rör andra stift.

Ärkebiskopen betraktas emellertid som Svenska kyrkans främste representant och dess självskrivne företrädare utåt, bl. a. i internationella sammanhang. Det torde också vara otvivelaktigt, att de senare årens utveckling i viss mån omgestaltat ärkebiskopsämbetet och givit detta en ökad betydelse. Utvecklingen har lett till, att man i högre grad än tidigare kommit att betrakta ärkebiskopen som hela den svenska kyrkans representant, dess talesman såväl utåt som inåt. Ärkebiskopens ledande ställning har också kommit till uttryck i kyrkans lagfästa ordning. Ärkebiskopen är sålunda ordförande i kyrkomötet (11 § kyrkomötesförordningen) samt enligt de av Kungl. Maj:t fastställda stadgarna självskriven ordförande i centralrådet, missions- och sjömansvårdsstyrelserna, liksom i den från den 1 januari 1965 inrät-

tade diakoninämnden. I egenskap av preses i Uppsala domkapitel har ärkebiskopen att övervaka de svenska utlandsförsamlingarna. Han fungerar också som ordförande i biskopsmötet och förbereder med hjälp av sin sekreterare mötets ärenden. För ärenden av främst internationell karaktär biträdes ärkebiskopen av en utrikessekreterare. De båda sekreterarna innehar tjänster som stiftsadjunkter i ärkestiftet.

Ärkebiskopen är därjämte ordförande i styrelser i olika organ för rikskyrkligt och ekumeniskt arbete.

VI. Biskopsmötet

Biskopsmötet är en institution, som fått en allt större betydelse för inomkyrkliga förhållanden. Dess förekomst, sammansättning och verksamhet är inte reglerad genom lagstiftning. Vid biskopsmötet sammankommer samtliga rikets biskopar och avhandlar frågor, där samråd eller samordning funnits vara lämpligt. Biskopsmötet har därjämte kommit att fullgöra uppgiften som ett kyrkligt centralt organ.

Varje biskop är innehavare av den högsta andliga kyrkomakten i sitt stift och företräder självständigt stiftet. Med hänsyn därtill måste vid mötets handläggning av ett ärende samtliga biskopar omfatta samma mening för att något biskopsmötets beslut (uttalande) i ärendet skall kunna fattas.

1951 års kyrkomötes utredningsnämnd redogjorde i betänkande nr 1 (sid. 4—5), dagtecknat den 29 september 1952, för tillkomsten och utvecklingen av biskopsmötesinstitutionen sålunda:

Ett möte av de svenska biskoparna sammanträdde första gången år 1898 för att avge yttrande i en särskild fråga. Efter 1919 ha dylika möten allt mer regelbundet hållits. Numera sammanträder biskopsmötet i regel varje år dels i januari under tre dagar, dels i september, då vanligen endast under två dagar. De år, då nordiskt biskopsmöte hålles, inställes i regel septembermötet. Biskopsmötet har fått till uppgift att utse medlemmar i vissa styrelser, att ta ställning till aktuella kyrkliga frågor och göra framställningar till Konungen eller andra myndigheter. Flera betydelsefulla initiativ har därvid tagits. Därjämte förekomma givetvis rådslag i syfte att få praxis i de olika stiften att harmoniera. Biskopsmötet har därjämte fått utse delegerade till internationella kyrkliga möten, en uppgift som i den ekumeniska rörelsens tid fått en allt större betydelse. Mötet utser inom sig dels en allmän delegation, dels en utlandsdelegation. Dessa delegationer ha dock hittills fått en mycket begränsad användning. Kyrkomötet har vid flera tillfällen i sina beslut räknat med biskopsmötet som en existerande instans. Kungl. Maj:t har endast indirekt använt det som remissinstans i den formen, att ett ärende överlämnats till ärkebiskopen med uppdrag att i samråd med rikets biskopar avgiva yttrande. De ärenden, som förelegat till behandling vid biskopsmötena, ha efter hand ökats — protokollet från januarimötet 1952 upptar 57 paragrafer ———. Det kan övervägas, huruvida biskopsmötet icke borde i någon mån få kyrkorättsligt erkännande. Om så skulle ske, bör det dock få behålla sin nuvarande karaktär av sammankomst enbart av rikets biskopar.

Även om den svenska kyrkoförfattningen skulle komma att utvecklas till större likhet med den finska, där det s. k. förstärkta biskopsmötet[2] har en betydelsefull funktion, bör denna karaktär bevaras.

Biskopsmötet sammanträder numera tre gånger om året, regelmässigt i januari under fyra dagar, i april under två dagar och i september under tre dagar. Protokollen från de tre mötena under år 1964 upptar respektive 58, 36 och 48 paragrafer och under år 1965 respektive 59, 39 och 40 paragrafer. Flera ärenden eller frågor behandlas vid mer än ett sammanträde. Ärendena föredrages av ordföranden (vanligen) eller någon annan av biskoparna eller emellanåt av särskilt tillkallade personer, t. ex. tjänstemän vid någon av kyrkans centrala styrelser eller av någon tillkallad teologiskt sakkunnig. Uppdrag lämnas ofta till någon eller några av biskoparna eller till särskild föredragande att till nästa biskopsmöte ytterligare utreda eller undersöka föreliggande fråga. Biskopsmötet utser inom sig Biskopsmötets allmänna delegation och Biskopsmötets utlandsdelegation. Biskopsmötet brukar för utredning av olika ämnen tillsätta kommittéer, i vilka ofta utses till ledamöter personer både inom och utom biskopsmötet. Här må nämnas att biskopsmötet år 1956 inbjöd Svenska pastoratens riksförbund och Svenska prästförbundet att tillsätta en kommitté för utredning av kyrkorättsliga spörsmål, som kunde uppkomma om kyrkan skulle bli skild från staten. Denna kommitté, som antog namnet kyrkoorganisationskommittén, avgav i maj 1964 betänkande med förslag till stadga för en fri svensk kyrka. Biskopsmötet har även tagit initiativ i andra avseenden, t. ex. för utbildning av församlingssekreterare, samt har gjort uttalanden i bl. a. frågor av folkmoralisk art. Vidare behandlar mötet frågor av internationell karaktär och har för dessa ett utlandssekretariat. Mötet var huvudman för Svenska Kyrkohjälpen, en humanitär hjälporganisation vars verksamhet sedermera sammanfördes med Lutherhjälpens.

Biskopsmötet har kommit att i viss utsträckning fungera som en Svenska kyrkans riksstyrelse.[3] Det har tillsatt vissa nämnder, såsom Svenska kyrkans utlänningsnämnd (för arbete bland flyktingar i Sverige) och utbildningsnämnd. Det utser styrelseledamöter och revisorer för dessa och andra organisationer, mottager styrelse- och revisionsberättelser från samma organisationer samt prövar efter granskning frågan om ansvarsfrihet för organisationernas styrelser. Mötet utser representanter för Svenska kyrkan vid olika internationella konferenser, kyrkans representanter i Svenska Ekumeniska nämnden samt en del av ledamöterna i Lutherska Världsförbundets svenska sektion.

Kyrkomöteskommittén anmärkte i sitt betänkande (SOU 1955: 47 s. 237) att inom kyrkomötet vid flera tillfällen satts i fråga, huruvida icke

[2] Om det förstärkta biskopsmötet i Finland se nedan s. 136.

[3] Vid behandlingen av frågan om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan återkommer utredningen utförligare till de uppgifter biskopsmötet fullgör (se nedan s. 233 ff.).

biskopsmötet borde i någon form få kyrkorättsligt erkännande. Skulle så ske, anförde kommittén, torde bestämmelser om biskopsmötets allmänna uppgifter böra upptagas såsom ett särskilt kapitel i en ny kyrkolag. — Vid remissbehandlingen uttalade domkapitlet i Skara, att biskopsmötet borde legaliseras. Professor Åke Andrén avgav särskilt yttrande vid Uppsala domkapitels behandling av remissen och angav det som en brist i kyrkomötes-kommitténs förslag, att den icke direkt föreslagit en legalisering av biskopsmötet. Biskopsmötet borde enligt Andrén vidare kunna utvidgas med en lekmannarepresentation och i denna form mellan kyrkomötena givas officiell beslutsmässighet i interna kyrkliga frågor.

Frågan huruvida biskopsmötet borde få kyrkorättsligt erkännande synes under senare år inte ha diskuterats i någon påfallande utsträckning.

I motionen nr 45 vid kyrkomötet 1963 av N. Rappe m. fl. om inrättande av en riksstyrelse för kyrkan uttalades dock bl. a. att det syntes naturligt såväl att en sådan styrelse finge framväxa ur eller få viss anknytning till det nuvarande biskopsmötet som att styrelsen fick inslag av andra präster och av lekmän. — Kyrkoorganisationskommittén föreslog i sitt 1964 framlagda betänkande med förslag till organisation för en fri kyrka att biskopsmötet skulle »legaliseras». Dess uppgifter skulle utöver de nuvarande främst gälla sådana som mer exklusivt hänför sig till läroämbetet. För kommitténs förslag redogöres närmare i Avd. II, s. 222 f. och 286.

VII. Centrala kyrkliga organ av legal natur

Av det föregående har framgått att kyrkan i stor utsträckning är inordnad under den ordinarie statsverksamheten. Utöver ärkebiskopen och biskopsmötet finnes emellertid även rent kyrkliga organ, som har att fullgöra kyrkliga uppgifter för riket i dess helhet. Detta gäller icke blott den mängd organisationer, som uppkommit på frivillig väg. Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete (tidigare benämnt Svenska kyrkans diakonistyrelse), Svenska kyrkans missions- och sjömansvårdsstyrelser samt Svenska kyrkans diakoninämnd intar en mellanställning mellan legala och fria organ. Gemensamt för dessa är att de har av Kungl. Maj:t fastställda stadgar och att styrelsernas ledamöter — med visst undantag för sjömansvårdsstyrelsens — utses av kyrkomötet, att ärkebiskopen är självskriven ordförande i styrelsen samt att i övrigt hälften av ledamöterna skall vara präster och andra hälften lekmän.

Styrelsernas räkenskaper granskas av revisorer, utsedda av Kungl. Maj:t. Verksamhetsberättelse avges till kyrkomötet, som prövar frågan om ansvarsfrihet.

A. Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete[4]

Enligt sin den 9 december 1910 av Kungl. Maj:t fastställda stadga — med senare ändringar — har centralrådet till uppgift att i samarbete med präster och lekmän inom församlingarna och i samförstånd med stiftsstyrelserna verka för en rikare utveckling av församlingslivet och den kristliga kärleksverksamheten inom den svenska kyrkan. För att fullgöra sin uppgift skall rådet verka huvudsakligen genom att anskaffa för ändamålet erforderliga hjälpmedel och uppväcka lekmannakrafter till deltagande i arbetet för de syften rådet har att främja samt för detta ändamål åstadkomma ändamålsenlig gemensamhet. Det äger i enlighet härmed utgiva periodiska och andra skrifter avsedda att tjäna det syfte, för vilket det arbetar, underhålla en byrå, från vilken upplysningar, råd och hjälp kan erhållas inom området för rådets verksamhet, utsända ombud att väcka intresse för och sprida kunskap i verksamhetsgrenar, som rådet har att främja, stödja även av andra än rådet självt utövad verksamhet, som överensstämmer med dess uppgift, samt i övrigt inom området för sin befogenhet vidtaga åtgärder, som kan främja kristlig tro och kärleksverksamhet inom Svenska kyrkan.

Centralrådet utgöres av ärkebiskopen som självskriven ordförande samt minst 6 av kyrkomötet utsedda ledamöter jämte suppleanter, hälften lekmän och hälften präster.

För rådets verksamhet har lämnats redogörelse i utredningens betänkande Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963: 39, s. 91—93).

Rådet skall upprätta förslag till fördelning av rikskollekterna, som bestämmes av Kungl. Maj:t. Även i andra frågor begär stundom Kungl. Maj:t rådets yttrande.

Centralrådet har skapat vissa organ, som formellt är fristående men som reellt står rådet nära. Sådana är Svenska kyrkans lekmannaskola och Svenska kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag (se SOU 1963: 39, s. 93—94).

Verksamheten finansieras i princip genom frivilligt insamlade medel, bl. a. två årliga rikskollekter. Bidrag ur kyrkofonden erhålles emellertid också till avlönandet av rådets prästerliga befattningshavare. Storleken av detta bidrag bestämmes av konungen enligt av riksdagen fastställda grunder (lagen om kyrkofond 6 § 4.). Enligt rättspraxis äger kyrkokommunerna — åtminstone i viss utsträckning — anslå medel till rådets verksamhet.

[4] Till den 1 januari 1966 benämnt Svenska kyrkans diakonistyrelse. — Vid 1963 års kyrkomöte förelåg en motion (nr 40) om ett mera adekvat namn för diakonistyrelsen. Första tillfälliga utskottet uttalade i sitt av kyrkomötet godkända betänkande (nr 2), att diakonistyrelsen otvivelaktigt redan från begynnelsen erhållit ett namn som föga anknöt till dess karaktär och att en namnändring därför vore påkallad. Det lämpligaste tillvägagångssättet vore att diakonistyrelsen — utan onödig tidsutdräkt — själv sökte åstadkomma ett namnförslag samt därefter hos Kungl. Maj:t gjorde framställning om namnändring och därmed förbunden ändring av styrelsens stadga. Sådan framställning ledde till den angivna namnändringen och därav föranledda formella ändringar i stadgan.

B. Svenska kyrkans missionsstyrelse

Enligt missionsstyrelsens stadgar den 31 december 1915 med senare ändringar skall Svenska kyrkans verksamhet för evangelii spridning bland icke kristna folk utövas av styrelsen. Styrelsen äger därför utsända och underhålla missionärer bland icke kristna folk, understödja och vårda de kristna församlingar, som genom missionärers verksamhet kan bildas, i egna anstalter utbilda missionärer, understödja missionsföreningar, vilkas syfte och verksamhet styrelsen godkänner, utgiva missionsskrifter samt i övrigt vidtaga sådana åtgärder som kan leda till missionssakens främjande.

Antalet valda ledamöter i styrelsen uppgår till sex jämte fyra suppleanter, hälften präster och hälften lekmän. Styrelsen har att själv förordna och avlöna en sekreterare, som har titeln missionsdirektor. Denne skall vara präst i Svenska kyrkan. Styrelsens beslut, varigenom denne tjänsteinnehavare utses, skall underställas Kungl. Maj:t för fastställelse.

Styrelsens verksamhet understödjes helt med på frivillig väg insamlade medel. Två rikskollekter om året är anslagna till styrelsens verksamhet. Kyrkokommunerna torde icke vara behöriga att med utdebiterade medel stödja styrelsen.

Uppgifter om missionsstyrelsens verksamhet har lämnats i utredningens betänkande Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963: 39, s. 114—115).

C. Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse

Sjömansvårdsstyrelsen utgör en ombildning av missionsstyrelsens sjömansvårdsutskott. Enligt sina den 12 maj 1933 av Kungl. Maj:t utfärdade stadgar med senare ändringar skall Svenska kyrkans verksamhet bland svenska sjömän och andra landsmän i utlandet — däri dock ej inbegripen vården av de utländska församlingar, som erhållit av Kungl. Maj:t fastställd kyrkoordning — utövas av sjömansvårdsstyrelsen. Denna äger också genom råd och samverkan främja den kyrkliga sjömansvård som utövas av lokala organisationer i svenska hamnar. Slutligen äger den i mån av tillgångar understödja kyrklig verksamhet bland svensktalande trosförvanter i utlandet.

Utöver ordföranden består styrelsen av sex ledamöter samt lika många suppleanter, lika antal präster och lekmän. Två av ledamöterna och av suppleanterna — en präst och en lekman — utses av Kungl. Maj:t. Styrelsen äger själv förordna och avlöna en sekreterare och andra tjänstemän. Någon bestämmelse om att sekreteraren skall vara präst eller att utnämningen skall underställas Kungl. Maj:ts fastställelse finnes ej.

Sjömansvårdsstyrelsens verksamhet finansieras främst genom frivilliga gåvor. En rikskollekt per år är anslagen till styrelsen. För avlönande av sjömanspräster erhåller styrelsen också anslag ur kyrkofonden, vilket —

liksom i fråga om diakonistyrelsen — till sin storlek bestämmes av konungen efter av riksdagen fastställda grunder. Att med utdebiterade medel stödja den utom landet bedrivna sjömansvården torde enligt rättspraxis icke vara tillåtet för kyrkokommunerna. Däremot har dessa i viss utsträckning ansetts behöriga att stödja sådan vård, som bedrives inom landets gränser. Beträffande sjömansvårdsstyrelsens verksamhet hänvisas till utredningens betänkande Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963: 39, s. 113—114).

D. Svenska kyrkans diakoninämnd

Diakoninämnden inrättades fr. o. m. den 1 januari 1965. Inrättandet var föranlett av en anhållan från 1963 års kyrkomöte (kyrkomötets skrivelse nr 9, första tillfälliga utskottets betänkande nr 1) till Kungl. Maj:t. Diakoniens inordnande i kyrkans organisation hade sedan länge varit ett önskemål inom kyrkan och hade föranlett motioner vid kyrkomöten, förslag till åtgärder, framställning till Kungl. Maj:t m. m. I anledning av motion vid 1958 års kyrkomöte hade frågan om diakoniens inorganisering i Svenska kyrkan utretts av 1958 års kyrkomötes utredningsnämnd (se dess betänkande nr 1).

I stadgan för diakoninämnden av den 27 juli 1964 (nr 551) anges att nämnden har till uppgift att främja Svenska kyrkans diakoni samt att verka för samarbete och samordning inom diakoniverksamheten. Nämnden skall till fullföljande av sin uppgift särskilt följa utvecklingen inom diakonien samt väcka förslag till åtgärder för diakoniens främjande, utse ombud inom stiften för diakoniens främjande samt ha inseende över ombudens verksamhet, i den mån det inte ankommer på annan fastställa kursplaner, anordna allmänna diakonikonferenser, uppehålla kontakt med diakonien inom övriga kristna trossamfund och med samhällets sociala organ samt representera Svenska kyrkans diakoni, där detta ej tillkommer annan, sprida upplysning om diakonien, vara remissinstans i diakonifrågor samt förvalta kollekter och andra gåvomedel, avsedda för nämndens verksamhet.

Diakoninämnden består av ärkebiskopen som ordförande samt sex andra av kyrkomötet valda ledamöter och lika många suppleanter. — Ledamöter och suppleanter till och med det år nästa kyrkomöte hålles har i enlighet med kyrkomötets hemställan utsetts av Kungl. Maj:t.

Diakoninämndens verksamhet finansieras bl. a. genom en årlig rikskollekt.

Till nämnden ansluten diakonianstalt, stiftelse eller sammanslutning har att till nämnden avgiva årsberättelse rörande sin verksamhet.

Redogörelse för Svenska kyrkans diakonala verksamhet — diakoninämnden var då inte inrättad — har lämnats i utredningens betänkande Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963: 39, s. 107—110).

VIII. Vissa andra kyrkliga organ

Avslutningsvis kan erinras om att det på riksplanet finns ett stort antal kyrkliga organisationer och organ med inriktning särskilt på kyrkans fria verksamhet. Redogörelse härför har lämnats i utredningens betänkande Kyrkor och samfund i Sverige, SOU 1963: 39 s. 94 ff.

I förevarande betänkande synes några av ifrågavarande organisationer och organ böra omnämnas, nämligen Allmänna kyrkliga mötet, Stiftelsen kyrkliga arbetsfonden, Svenska pastoratens riksförbund och Kyrkans byggnadsbyrå.

Allmänna kyrkliga mötet, vilket tillkom 1908 och i regel sammanträder vart tredje år och i vilket samtliga biskopar samt ombud för stift och församlingar äger deltaga, har till uppgift att främja gemenskap och samverkan inom kyrkan genom att sammanföra ombud för stift och församlingar till uppbyggelse och till överläggningar om frågor rörande kyrkans andliga liv, dess verksamhet inåt och utåt och dess uppgift i folkliv och samhälle. Mötet utser en delegation, bestående av två ombud för varje stift med uppgift att förbereda sammanträdena och fungera mellan dessa. — Det allmänna kyrkliga mötet är främst ett kyrkligt opinionsorgan.

Stiftelsen kyrkliga arbetsfonden, som bildades 1958, har till ändamål att genom penninginsamlingar m. m. skapa en fond till stöd för företag och åtgärder av rikskyrklig karaktär, att förvalta fondens tillgångar samt att med fondens kapital och avkastning tillgodose aktuella kyrkliga behov och initiativ, för vilka särskilda insatser erfordras. Fondens representantskap, i vilken ärkebiskopen är ordförande, utgöres av samtliga biskopar samt en präst och en lekman för varje stift. För fondens förvaltning och därmed sammanhängande åtgärder har tillsatts en förvaltningsnämnd. Fondens inkomster uppgick 1966 till drygt 112 000 kronor, varav 90 000 kronor utgjorde anslag från stiftens arbetsfonder och 22 000 kronor avkastning på kapital. Dess utgifter uppgick samma år till drygt 78 000 kronor, varav 68 000 kronor utgjorde utbetalade anslag. De största av dessa var 25 000 kronor till biskopsmötets prästrekryteringskommitté och 15 000 kronor till liturgiska nämnden. Arbetsfondens kapital uppgick vid årets slut till inemot 500 000 kronor.

Svenska pastoratens riksförbund, som bildades 1945, har till ändamål att tillvarataga pastoratens och församlingarnas intressen samt att bistå dem vid fullgörande av deras uppgifter. Medlemmar i riksförbundet är 13 regionala pastoratsförbund (ett för varje stift), till vilka pastoraten inom vederbörande stift äger ansluta sig, samt Stockholms och Göteborgs kyrkliga samfälligheter. Totalt är drygt 1 100 pastorat anslutna till förbundet, medan omkring 30 pastorat står utanför detta. Anslutningsprocenten uppgår till drygt 97 procent av pastoraten i riket. Pastorat, församlingar och samfälligheter kan, såvitt avser löne- och förhandlingsfrågor, även bli

»direktmedlemmar» i riksförbundet. Dess högsta organ är en fullmäktigeförsamling, som utser förbundets styrelse. Riksförbundet lämnar pastorat, församlingar m. fl. juridisk och annan t. ex. ekonomisk rådgivning samt bedriver i övrigt informerande och utredande verksamhet. Stiftsförbunden sysslar i huvudsak med ekonomiska och administrativa pastorats- och församlingsangelägenheter. Emellanåt behandlas vid konferenser m. m. i stiftsförbundens regi även frågor som rör församlingsvården. — Enligt överenskommelser med Svenska kommunförbundet och Svenska stadsförbundet handhar dessa för riksförbundets medlemmar centrala förhandlingar m. m. med personalorganisationer rörande löne- och anställningsvillkor.

Medlemsavgift utgår med 0,14 öre per skattekrona. Viss ersättning uttages för verkställda utredningar m. m. Bokslutsredovisningen för 1966 beträffande förbundets huvudförvaltning — i vilken dess tidskrifts- och handboksverksamhet inte ingår — visar en omslutning på drygt 456 000 kronor.

En av riksförbundet och representanter för stiftsråden tillsatt studiegrupp har i januari 1967 framlagt förslag till nya stadgar för riksförbundet samt normalstadgar för dettas stiftsförbund ävensom för stiftstingsorganisationen. Studiegruppen föreslår, att riksförbundet skall benämnas Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund. I övrigt innehåller stadgeförslaget i huvudsak följande bestämmelser. Som medlemmar i riksförbundet anges varje församling, flerförsamlingspastorat eller annan kyrklig samfällighet, som är medlem i stiftsförbund, ävensom Stockholms och Göteborgs kyrkliga samfälligheter. Stiftsförbunden och de kyrkliga samfälligheterna i Stockholm och Göteborg är riksförbundets regionala organ och väljer dess fullmäktige (riksförbundets beslutande organ). Ordinarie sammanträde med fullmäktige hålles en gång om året. Styrelsen består av ordförande och fem andra ledamöter, utsedda av fullmäktige, samt ordföranden i riksförbundets stadsförsamlingsnämnd. Stiftstingens/stiftsrådens samarbetsorgan, biskopsmötet och Svenska kyrkans centralråd äger vardera utse ett (adjungerat) ombud. Dessa skall kallas till styrelsens sammanträden och äger där yttra sig men ej deltaga i besluten. För styrelseledamöter och ombud skall finnas ersättare.

Det må i detta sammanhang även nämnas att vissa grupper inom kyrkan — huvudsakligen en del aktiva lekmän — genom en i maj 1965 tillsatt kommitté (församlingsförbundskommittén) undersöker möjligheterna att bilda ett Svenska kyrkans *församlingsförbund*. Riktlinjer för ett sådant förbund hade dragits upp i en motion vid 1963 års kyrkomöte, för vilken motion redogöres nedan (s. 216 f.) i samband med behandling av frågan om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan. Förbundet skulle bli en riksrepresentation för församlingarna med fullmäktige eller ett representantskap och vid sidan därav en ombudsförsamling. Det skulle få till upp-

gift »att ge röst åt församlingarna, att vara församlingarnas eget opinionsbildande organ, att överblicka och ge råd beträffande församlingarnas anslag till kyrkliga riksändamål samt utgöra en viktig remiss- och förhandlingsinstans» (citat ur Vår kyrka nr 7/1967).

Kyrkans byggnadsbyrå, som inrättades 1962 av Svenska kyrkans centralråd, Svenska pastoratens riksförbund och Kyrkfrämjandet (en organisation för främjande av småkyrkobygge), har till ändamål att bistå församlingar och kyrkliga stiftelser med råd och anvisningar i byggnadsfrågor beträffande nya kyrkor, restaureringar, kyrkogårdar, prästgårdar och församlingshem. Byrån lämnar t. ex. biträde vid planering av byggnadsföretag, programskrivning, val av arkitekt och av byggmästare men biträder t. ex. inte med att uppgöra byggnadsritningar och liknande uppgifter.

AVDELNING II

Utredningen

Kap. 1. Allmänna synpunkter rörande den kyrkliga organisationen och förvaltningen vid förändrade relationer mellan kyrka och stat m.m.

Svenska kyrkans organisation och verksamhet på lokal-, stifts- och riksplanen har behandlats ovan i Avdelning I samt i utredningens betänkande nr II: Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963: 39, s. 21—129). Av dessa redogörelser må här i korthet återges följande. På *lokalplanet* finnes för församlingarna och pastoraten en genom lagstiftning reglerad, relativt enhetlig organisation för den kyrkliga och den kyrkokommunala verksamheten. För den kyrkliga verksamheten finns inom varje pastorat en kyrkoherde samt kan även finnas annan präst (komminister och/eller kyrkoadjunkt). Beslutande kyrkokommunala organ (för församling, pastorat och särskild samfällighet) är kyrkostämma, kyrkofullmäktige eller — i fråga om vissa samfälligheter — församlingsdelegerade. Administrativt organ är kyrkorådet. Inom varje *stift* har biskopen ledningen och överinseendet över den kyrkliga verksamheten. Domkapitlet fungerar som stiftets administrativa organ. Med kyrkokommunal verksamhet tar det befattning endast som remissinstans i besvärsmål. För den s. k. fria verksamheten i stiftet finnes vanligen stiftsting eller stiftsstämma, stiftsråd och andra organ. På *riksplanet* är kyrkans organisation mindre enhetlig. Det må till en början erinras om den befattning Kungl. Maj:t och andra statliga organ tar med frågor av kyrklig natur. Kyrkomötet intar en central ställning i åtskilliga avseenden. Biskopsmötet, beträffande vilket författningsföreskrifter saknas, har fått ökad betydelse på olika områden bl. a. i fråga om ekumeniskt och internationellt arbete. Ärkebiskopen är den främste representanten och talesmannen för kyrkan. Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete — tidigare benämnt Svenska kyrkans diakonistyrelse — fungerar som ett av kyrkans serviceorgan. Övriga centrala organ av legal natur för kyrkans fria verksamhet är Svenska kyrkans missionsstyrelse, Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse och Svenska kyrkans diakoninämnd. Samtliga dessa organ redovisar för sin förvaltning och avger berättelser rörande sin verksamhet till kyrkomötet, som även utser ledamöterna i dessa organ, dock att Kungl. Maj:t utser en del av ledamöterna i sjömansvårdsstyrelsen.

Vid överväganden rörande reformer inom kyrkans förvaltningsorganisation får beaktas både principiella och praktiska synpunkter. Att konfliktsituationer kan uppkomma, om hänsyn skall tagas till dessa olika synpunkter, är uppenbart.

Då det gäller *de principiella synpunkterna* är att framhålla, att principerna om religionsfrihet och om demokrati är av betydelse också för övervägandena om förvaltningsreformerna.

Religionsfrihetens princip kräver hänsyn till såväl individ som trossamfund. Religionsfrihet för individen avser både den som vill tillhöra en kyrka och den som vill stå utanför. Den väsentliga religionsfrihetsfrågan när det gäller förvaltningsorganisationens uppbyggnad inom Svenska kyrkan gäller grunden för medlemskapet i kyrkan. I detta avseende skall, såsom just berörts, främst beaktas rätten att tillhöra kyrkan och att stå utanför denna. I första hand gäller frågan således inträdet i och utträdet ur Svenska kyrkan. Att utträdet skall vara fritt är numera allmänt godtaget. Också formerna för utträdet får anses tillgodose religionsfrihetens krav. Om vad som bör konstituera tillhörigheten till kyrkan och om formerna för »inträdet» råder däremot delade meningar. Detta gäller såväl vid en tillämpning av religionsfrihetsprincipen som då andra religiösa synpunkter lägges på frågan om medlemskap. Utredningen upptager medlemskapsfrågan till slutbehandling i detta sammanhang, dock att frågor som avser samband mellan medlemskap och avgifts- eller skattskyldighet för kyrkans medlemmar behandlas ytterligare i betänkande om skattefrågor m. m. Medlemskapsfrågan har även tidigare berörts i utredningens betänkanden om religionsfrihet (SOU 1964: 13), om kyrkobegrepp (SOU 1964: 16) och om lagstiftning och rättskipning (SOU 1965: 70).

Principen om religionsfrihet för trossamfunden innebär att varje sådant samfund skall få verka fritt i enlighet med sin bekännelse och således bör ha frihet att bestämma om sina angelägenheter i religiöst och organisatoriskt avseende samt i frågor av ekonomisk art. Med åberopande av religionsfrihetsprincipen kan ett trossamfund alltså vilja hävda, att det skall äga själv bestämma om sin organisatoriska uppbyggnad, exempelvis utformningen av regler för medlemskap, organiserande av församlingar och stift samt inrättande av präst- och biskopsämbeten.

Tillämpningen av principerna om religionsfrihet för dels individen, dels samfundet kan redan på den grund föranleda svårigheter, att samfundets och individens intressen kan komma att stå emot varandra. Så var t. ex. fallet då det på sin tid gällde att alla medborgare i riket skulle vara medlemmar i Svenska kyrkan, alltså även de som själva ville stå utanför kyrkan.

Demokratiens princip aktualiserar frågan om bestämmanderätten i församlingar och skilda organ och är därvid av intresse bl. a. för spörsmålet om fördelningen av inflytandet på kyrkliga frågor mellan lekmän och präster, en fråga av betydelse för rösträtt och valbarhet samt självskrivenhet till

vissa funktioner. Stundom kan kyrkans egen uppfattning om sitt väsen, såsom vad angår följderna av en viss ämbetssyn, föranleda att religionsfrihetens och demokratiens principer kan komma i konflikt med varandra. Sålunda kan t. ex. om ett trossamfund med stöd av religionsfrihetsprincipen självt utformar sin organisation, lekmännen anförtros ett i jämförelse med prästerskapet så ringa inflytande på verksamheten, att förhållandena icke kan anses godtagbara från demokratisk synpunkt.

Kyrkosynen, dvs. den uppfattning kyrkan på religiös grund har om sitt eget väsen, får, såsom av det föregående framgår, tillmätas en icke oväsentlig roll då fråga är om uppbyggandet av kyrkans organ och bestämmandet av dess funktioner. Vad särskilt gäller frågan om utformandet av reglerna för tillhörighet till kyrkan ter det sig med hänsyn till religionsfrihetsprincipen naturligt att staten — i den mån denna anser sig ha anledning att medverka vid tillkomsten av sådana regler — tar hänsyn till kyrkosynen så långt detta kan ske utan att reglerna kommer i strid med statens eller enskilda medborgares berättigade intressen. Här möter särskilda svårigheter genom att kyrkosynen i fråga om medlemskapet icke är enhetlig inom Svenska kyrkan. Detta spörsmål har utförligt belysts i utredningens betänkande om Kyrkobegreppen (SOU 1964: 16). Från religionsfrihetssynpunkt är det givetvis önskvärt att beakta de olika uppfattningar, som är företrädda inom Svenska kyrkan. Av särskilt intresse för medlemskapsfrågan är den inom Svenska kyrkan företrädda folkkyrkosynen med sin religiösa utgångspunkt i Guds förekommande nåd och sitt motstånd mot tanken att på ett organisationsmässigt sätt och i vanliga, såsom föreningsrättsliga fattade, former fixera vem som skall anses tillhöra kyrkan. Som ett huvudargument mot de frikyrkliga samfunden och deras församlingsbildning har sålunda anförts, att de till följd av sin medlemssyn framstår som grundade ej på den förekommande nåden utan på människans accepterande av denna nåd och en därav föranledd anslutning till visst samfund. Uppenbarligen möter ofta svårigheter, om man vill på en gång dels, med hänsyn till religionsfrihetsprincipen, beakta kyrkosynen och dels söka med allmänt accepterade föreningsrättsliga förebilder fixera ett visst rättsligt medlemsbegrepp. Härtill har utredningen således anledning återkomma vid behandlingen av medlemskapet. Även frågan om ämbetssynen och uppfattningen om kyrkan som ett episkopalt trossamfund har utredningen att beakta när den i detta betänkande upptar vissa organisatoriska spörsmål.

Vid överväganden rörande utformningen av Svenska kyrkans framtida förvaltningsorganisation i B-, C- och D-lägena, d. v. s. efter en upplösning av de organisatoriska banden med staten, finns anledning att rikta uppmärksamheten på spörsmålet, *om kyrkan efter* en sådan *skilsmässa skall anses vara densamma som den nuvarande* eller om en ny kyrka skall anses bildad. Såväl konstitutionsutskottet i det utlåtande som låg till grund för

utredningens tillsättande som också departementschefen i direktiven för utredningen utgår från att kyrkan väl må kunna förändras, främst i organisatoriskt hänseende, men dock i grunden även efter en skilsmässa är samma trossamfund som förut. Det väsentliga spörsmål som uppställes vid en skilsmässa är således ej hur en ny kyrka skall bildas utan under vilka betingelser de nuvarande banden mellan kyrkan och staten skall upplösas. Den ståndpunkt som sålunda ligger till grund för utlåtandet och direktiven framstår även från rättsliga utgångspunkter som riktig. Av intresse är härvid bl. a. hur den nuvarande kyrkans ställning rättsligt uppfattas. Tidigare hävdades stundom att kyrkan vore att anse som en statsinstitution, som »staten organiserad för religiös verksamhet». En sådan organisation skulle naturligen kunna av staten bringas att upphöra. Så sker t. ex. om staten upphäver all den lagstiftning som gäller densamma utan att sätta något annat i dess ställe.

Numera anses emellertid allmänt att kyrkan är ett särskilt trossamfund. Inte ens om lagstiftningen rörande detta upphäves följer därav att samfundet upphör. Att samfundet oavsett ett upphävande av den statliga lagstiftningen består som en andlig, kyrklig och som en reell enhet i samhället är uppenbart. Den kyrkliga verksamheten kommer att fortgå under organisatoriska förhållanden som kyrkan själv bestämmer. Även om särskilda problem möter vid övergången till en fri kyrka, såsom om de nuvarande medlemmarna i kyrkan skall anses automatiskt kvarstå eller om anmälan till medlemskap i den fria kyrkan skall ske, måste de f. n. såsom rättssubjekt existerande kyrkliga enheterna dock anses alltjämt bestå även juridiskt sett. Självfallet kommer exempelvis nuvarande församlingar att under angivna förutsättningar fortleva som rättssubjekt med i allmän lag grundade rättigheter och skyldigheter. Att räkna med en situation, i vilken Svenska kyrkan såsom trossamfund med sina skilda rättssubjekt upphört att existera och den kyrkliga verksamheten skulle förbjudas, skulle vara helt orealistiskt, och utredningen har även med hänsyn till sina direktiv icke ansett sig ha anledning att behandla en sådan situation.

Praktiska synpunkter av skilda slag spelar givetvis en betydande roll, då den framtida förvaltningsorganisationen skall bestämmas. En allmän sådan synpunkt är till en början att, eftersom en skilsmässa i och för sig naturligen medför problem av skilda slag för kyrkan, det kan framstå som ett rimligt antagande att endast sådana ändringar göres, som står i direkt samband med den ändrade relationen till staten eller av utvecklingen i övrigt. Att vid en eventuell skilsmässa en genomgripande reform av kyrkans organisatoriska uppbyggnad skulle genomföras framstår som mindre sannolikt. Den nuvarande organisationen är resultatet av en lång utveckling, där stat och kyrka sökt tillgodose såväl kyrkliga som allmänna synpunkter. Kyrkans uppbyggnad med församlingar, stift och en rikskyrklig enhet

med skilda organ för olika arbetsuppgifter tillgodoser i sina grunddrag kyrkliga önskemål och föranleder ej erinran från allmänna synpunkter. Utredningen anser sig därför kunna i långa stycken, utan särskild motiverig, i samtliga lägen huvudsakligen bygga på den nuvarande organisationens grund. Det må i detta sammanhang erinras om att den inomkyrkliga utredning, som år 1956 tillsattes av biskopsmötet samt styrelserna för Svenska pastoratens riksförbund och Svenska Prästförbundet och som under år 1964 framlagt ett betänkande med förslag till stadga för en fri svensk kyrka, utgår från att den nuvarande kyrkliga organisationen i allt väsentligt skall bestå vid en eventuell skilsmässa.[1]

Vissa särskilda förhållanden i den *aktuella utvecklingen* inom den kyrkliga verksamheten är av intresse också för förvaltningsapparatens uppbyggnad. Detta gäller till en början den starka expansionen av *kyrkans s. k. fria verksamhet*. Härmed avser utredningen dels det arbete som utföres av kyrkliga organ, om vars inrättande föreskrifter saknas i lag, dels sådan av legala kyrkliga organ bedriven verksamhet, vars former icke reglerats i lag. Sådan fri verksamhet förekommer t. ex. i form av söndagsskola, juniorföreningar, församlingsaftnar, de gamlas dag o. s. v. Vid sidan av de legala organen har under hand växt fram en rad andra organ för det fria arbetet. Enligt 1961 års församlingsstyrelselag har omsorgen om det fria arbetet i viss mån lagts på kyrkorådet. Alltjämt består emellertid en för kyrkan väsentlig skillnad mellan det legala och det fria arbetet samt mellan legala och fria organ. En närmare redogörelse för det fria arbetets art och omfattning har utredningen lämnat i sitt betänkande om kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963: 39).

Ett annat viktigt drag i den aktuella utvecklingen är, att ett *kyrkligt arbete på stifts- och riksplanen* fortgående växer fram, till väsentlig del såsom ett fritt arbete med egna, fria organ. På stiftsplanet finns sålunda numera särskilda organ för den fria verksamheten. På riksplanet är utvecklingen likartad.

En huvudfråga när det gäller förvaltningsorganisationen är givetvis, hur *fördelningen* skall ske *mellan statliga och kyrkliga organ av skilda förvaltningsuppgifter*. Lösningen därav ställer sig väsentligen olika i A-läget med dess bibehållande i princip av nuvarande relation kyrka—stat och i de fria B-C-D-lägena med en upplösning av de organisatoriska banden mellan staten och kyrkan. Redan i A-läget aktualiseras frågan huruvida en del civila förvaltningsuppgifter som nu ombesörjes av kyrkan — folkbokföring, vigsel, begravningsväsende — av olika skäl bör överföras till borgerliga organ; med utgångspunkt från ett förändrat organisatoriskt läge åberopas ytterligare skäl för en sådan åtgärd, särskilt såvitt gäller folkbokföringen. En del kyrkliga förvaltningsuppgifter kan, å andra sidan,

[1] Betänkande med förslag till organisation av Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten (tryckt 1965, Diakonistyrelsens förlag).

även tänkas redan i A-läget överförda från statliga till rent kyrkliga organ. I de fria lägena, utan organisatoriskt samband kyrka—stat, ingår det redan i förutsättningarna för lägena att kyrkan själv i princip skall handha dessa uppgifter. Härför kan erfordras såväl att nuvarande organ byggs ut som att nya organ tillskapas.

Stifts- och riksverksamhetens utveckling har, liksom det fria arbetet på församlingsplanet, väsentligen grundats på »frivilliga medel». Dock har trängande behov av en fastare grund för finansieringen föranlett att även församlingarnas skattemedel genom anslag i viss utsträckning kommit verksamheten på stifts- och riksplanen till del. Nämnda anslag är i starkt stigande, men behoven har dock från kyrkligt håll ansetts ännu ej vara tillfredsställande tillgodosedda. I sammanhanget har dryftats möjligheten att bidrag från kyrkans medlemmar skulle direkt tillföras stifts- och riksorganen genom en *kyrklig »stiftsskatt» och »riksskatt»* eller genom den allmänna kyrkoavgiften via kyrkofonden på likartat sätt, som sker inom föreningar med över- och underorganisationer, då viss del av medlemmarnas avgifter tillförs överorganisationerna. Dessa frågor upptager utredningen i betänkandet om skattefrågor m. m.

Kap. 2. Organisation och förvaltning inom andra kyrkor och trossamfund i Sverige och utomlands

Det kan vara av värde när det gäller frågor rörande medlemskap, organisation m. m. i Svenska kyrkan att jämföra med hur motsvarande förhållanden är ordnade inom fria evangeliska samfund i Sverige och i kyrkor i andra länder. Utredningen lämnar därför i detta kapitel en sammanfattande redogörelse för förhållandena inom ifrågavarande kyrkor och samfund. En utförligare behandling har skett rörande de fria evangeliska samfunden i Sverige i utredningens betänkande nr II Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963: 39 s. 139—216, särskilt s. 141 f. och 157 f.).

I. Fria evangeliska samfund i Sverige

De fria evangeliska samfunden i landet saknar genomgående en formulerad *trosbekännelse*. Detta är ett uttryck för uppfattningen att anvisningar angående tro och lära skall hämtas direkt ur bibeln. Tolkningen av denna ankommer på den enskilde kristne, men inom vart och ett av de fria samfunden förekommer i viss utsträckning en normerande tolkning. En sådan tolkning anses dock ej kunna åberopas eller göras gällande mot de resultat en enskild församling eller en enskild kristen kommit till under sitt studium av bibeln.

Medlemskapet i en församling tillhörande något av ifrågavarande samfund bygger på personligt bekänd kristen tro. I flertalet av samfunden kräves också dop, vilket inom de baptistiska samfunden skall ske vid en tidpunkt, då vederbörande kommit till personlig kristen tro (troendedop), inom pingströrelsen dock i viss utsträckning vid ringa ålder. Något medlemskap till följd av föräldrarnas kyrkotillhörighet existerar icke, och ej heller förekommer det att barn — även om de är döpta inom samfundet — tillhör församlingen, förrän de nått sådan ålder att de anses kunna personligen taga ställning till frågan om medlemskap, vanligen 15—18 år. Inom Metodistkyrkan förekommer dock ett i stadgarna fastställt s. k. förberedande medlemskap, innebärande att barn till medlemmar i en av dess församlingar inträder i denna genom dop vid späd ålder. Det förberedande medlemskapet skall för att övergå till fullt medlemskap ges en personlig bekräftelse efter fyllda 16 år; i annat fall upphör (det förberedande) medlemskapet. Inom andra fria samfund finns tendenser till liknande synsätt. Frågan om en »familjekyrka» — innebärande att föräldrar och barn betraktas som en enhet omfattad av samfundets verksamhet (kyrkogemenskapen) — är aktuell inom en del frikyrkor. Överhuvud söker man i olika

former kontakt med barn, som har anknytning till respektive samfund, vilket bl. a. medfört att man t. ex. för vissa register över dessa barn.

Medan den obligatoriska anknytningen av medlemskapet till det geografiskt avgränsade område, där vederbörande är bosatt, är kännetecknande för tillhörigheten till församling i Svenska kyrkan, är inom frikyrkorna församlingarna däremot principiellt sett uppbyggda såsom personkretsar. I praktiken är dock frikyrkoförsamlingarna av naturliga skäl uppbyggda i anslutning till lokala områden, även om dessa inte är så starkt avgränsade som inom Svenska kyrkan.

Flertalet av de fria samfunden är *kongregationalistiska,* d. v. s. den lokala församlingen är självständig gentemot samfundet. Metodistkyrkan med biskopsämbetet och en starkare central ledning för samfundet ävensom Frälsningsarmén[1] med ett nationellt och ett internationellt högkvarter intager dock båda en särställning i detta hänseende.

De egentliga frikyrkosamfunden — Fribaptistsamfundet, Helgelseförbundet, Metodistkyrkan, Svenska alliansmissionen, Svenska baptistförbundet, Svenska frälsningsarmén,[1] Svenska missionsförbundet och Örebromissionen — företräder en *principiell frikyrklighet,* som innebär krav på frihet för samfundet att ordna sina inre angelägenheter i fullt oberoende av staten. Ett organisatoriskt samband mellan stat och kyrka avvisas av dessa samfund med hänvisning till samfundets karaktär av en Guds församling, som inte kan erkänna någon annan herre än Kristus själv.

Rättsligt sett intager de *lokala församlingarna* i flertalet samfund som regel en självständig ställning i förhållande till samfundet. De äger och förvaltar själva kyrkor och annan egendom. Många församlingar har dock i sina stadgar inskrivit bestämmelser, att samfundets medgivande erfordras bl. a. för upplösning av församlingen och för försäljning av egendom, samt har angivit, att församlingens tillgångar tillfaller samfundet, därest församlingen upplöses eller lämnar sin anslutning till samfundet (se närmare SOU 1963: 39, s. 158 f.). Inom Metodistkyrkan och Frälsningsarmén (FA) intager församlingarna och kårerna en mindre självständig ställning. För Metodistkyrkan gäller en för hela riket gällande kyrkoordning, vilken f. ö. är gemensam för Metodistkyrkan i alla länder. Ehuru kyrkobyggnaderna äges av församlingarna, utövar rikskyrkan genom distriktsföreståndarna tillsyn över och har avgörande inflytande i fråga om ny- och ombyggnader av dessa byggnader. Inom Frälsningsarmén (FA) äges all egendom av centrala stiftelser.

Ledningen av församling utövas i de fria samfunden i regel av en *styrelse*

[1] Det bör påpekas att Frälsningsarmén (FA) och Svenska Frälsningsarmén (SvF) är två skilda samfund. FA (omkring 40 000 medlemmar) är en del av den internationella Frälsningsarmén med ledning i London. SvF (omkring 2 000 medlemmar) bildades som en utbrytning av FA och står helt under svensk ledning. Båda har på det lokala planet kårer, vilket antyder den lokala enhetens karaktär av aktionsgrupp. SvF har i allt högre grad fått en markerad samfundskaraktär.

(församlingsråd). Inom Svenska missionsförbundet är ordföranden i denna en lekman, medan församlingens pastor regelmässigt är församlingsföreståndare. Inom övriga samfund är pastorn i regel även ordförande i styrelsen. Pastorerna har av naturliga skäl överhuvudtaget en framträdande ställning inom församlingarna. — Inom pingströrelsen finns s. k. äldste, lekmän vilka vanligen har stort inflytande i församlingen.

Inom flertalet fria samfund hålles regelbundet *församlingsmöten* med församlingens medlemmar för behandling av frågor av större betydelse för församlingen. Ansvarsfrihet beviljas av *årsmötet*.

Inom Metodistkyrkan och Frälsningsarmén (FA) tillsättes *pastorer* (officerare) av samfundens högsta ledning. I övriga fria samfund tillsättes pastorer av lokalförsamlingarna. Inom flera samfund finns ett centralt samrådsorgan för pastorstillsättningar. Dessa organ har fått allt större betydelse. Inom Svenska missionsförbundet t. ex. bör enligt numera gällande bestämmelser församling kalla pastor endast efter rekommendation av samfundets centrala församlingsråd och pastor antaga kallelse endast efter rådets rekommendation.

De fria samfunden har för sin regionala verksamhet som regel någon form av *distriktsorganisation*. Inom pingströrelsen saknas dock sådan. Distriktsorganisationens uppbyggnad och dess uppgifter är utformade på förhållandevis olika sätt inom skilda samfund. Utredningen hänvisar i detta avseende till sitt betänkande Kyrkor och samfund i Sverige s. 177—179. Det må dock här framhållas, att distriktsorganisationen inom några samfund närmast framstår som samfundets organ för kontakt med de lokala församlingarna, medan distriktsorganisationen inom andra samfund är ett församlingarnas organ för gemensamma angelägenheter. Denna skillnad kommer bl. a. till uttryck när det gäller utseendet av ledamöter i organen på distriktsplanet. — Inom de flesta samfunden förekommer *distriktsmöten* eller konferenser. Dessas beslut är i allmänhet av rådgivande natur men kan dock många gånger bli av avgörande betydelse för församlingarnas ställningstaganden. Verkställande organ för distriktsarbetet brukar vara ett *distriktsråd*. Ansvarig ledare för det regionala arbetet är vanligen en *distriktsföreståndare* eller distriktssekreterare, som i regel är pastor. Allmänt kan sägas att organisationen på distriktsplanet företer vissa likheter med stiftsorganisationen för det fria arbetet inom Svenska kyrkan.

Som tidigare nämnts framträder skillnaderna i organisatoriskt avseende mellan de fria samfunden främst på *riksplanet*. Metodistkyrkan och Frälsningsarmén (FA) representerar som tidigare nämnts kyrkotyper, som skiljer sig från övriga samfunds i det att de har en starkare central ledning av verksamheten i riket. Båda är f. ö. även organisationsmässigt grenar av internationella rörelser. I motsats till dem har pingströrelsens församlingar inte någon rikskyrklig organisation. De fria samfunden i övrigt är i allmänhet att betrakta som sammanslutningar av lokala församlingar. Sam-

fundets högsta beslutande organ benämnes *konferensen,* allmänna konferensen, generalkonferensen eller liknande. I konferensen, som inom flertalet samfund hålles en gång om året, deltager ombud för församlingarna och inom några av samfunden också ombud för distriktsorganisationerna. Vid konferensen lämnas bl. a. redogörelse för samfundets verksamhet under det gångna året, beslutas om ansvarsfrihet för styrelsen och om verksamheten för det kommande året samt väljes medlemmar i samfundets *styrelse* (inom några samfund kallad missionsstyrelsen). Styrelsen är samfundets verkställande organ men är dessutom mellan konferenserna dess högsta beslutande organ och har vanligen arbetsuppgifter som berör samfundets verksamhet i dess helhet. Styrelsen, som består av såväl lekmän som pastorer, har som regel 10—24 ledamöter. — På riksplanet kan också finnas andra organ för behandling av särskilda frågor inom samfundet, som tidigare nämnts t. ex. om pastorernas utbildning och tjänstgöring.

Organen på riksplanet handhar vanligen frågor om samfundens yttre och inre mission, pastorsutbildning, utgivning av tidningar, tidskrifter och material för samfundets och församlingarnas verksamhet, stöd åt små och ekonomiskt svaga församlingar, m. m. Inom flera samfund drives bokförlag i nära anknytning till samfundet.

Flertalet samfund har för ledningen av det centrala arbetet en *missionsföreståndare,* vilken så gott som alltid är pastor. Denne, som är samfundets högste tjänsteman, saknar dock i stort sett andra befogenheter än sådana som följer av beslut utav konferensen eller missionsstyrelsen eller som utformats genom praxis.

De egentliga frikyrkosamfunden har som huvudorgan för samverkan på riksplanet bildat *Sveriges Frikyrkoråd.* Rådet har bl. a. till uppgift att företräda samfunden som huvudman för vissa arbetsorgan, som remiss- och kontaktorgan i förhållande till Kungl. Maj:t, riksdag och statliga myndigheter och som opinionsbildande organ samt att arbeta för frikyrklig enhet. För särskilda uppgifter finns även andra samarbetsorgan, såsom Frikyrkliga studieförbundet.

Avslutningsvis må rörande organisation och verksamhet inom de fria samfunden uttalas följande. En av de ledande principerna för flertalet av de frikyrkliga samfunden är den lokala församlingens självständighet gentemot samfundet (kongregationalismen). Denna princip är fortfarande grundläggande för verksamheten inom dessa samfund. Dock har samfunden numera en ganska omfattande organisation och verksamhet på distrikts- och riksplanen. Utvecklingen under senare år har gått i den riktningen att riksorganen fått allt större betydelse. Orsaken härtill torde vara att på grund av nutida samhällsförhållanden behov av gemensamma organ för hela samfundet alltmer framträtt och att samordning och initiativ på riksplanet befunnits lämpliga i många avseenden, såväl beträffande församlingarnas verksamhet som för samråd mellan samfunden.

II. Förhållandena inom ledande kyrkor i vissa främmande länder[2]

Finland[3]

Relationen mellan kyrka och stat har utvecklats från den för Finland och Sverige gemensamma grunden men på ett förhållandevis annorlunda sätt, som medfört att kyrkan i Finland har en betydligt självständigare ställning än i Sverige. Förhållandena i Finland har i den svenska debatten från kyrkligt håll ofta framförts som exempel på lämpliga lösningar även för Sveriges del vid ett bibehållande av statskyrkosystemet.

I Finland har nyligen antagits en ny kyrkolag (av den 23 december 1964, vilken trätt i kraft den 1 januari 1965), kyrkolagen för den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

Till *medlemmar* i kyrkans gemenskap upptages enligt 3 § i lagen 1) barn genom det heliga dopet, 2) sådana, vilka blivit rätteligen döpta men icke tillhör någon evangelisk-luthersk kyrka, genom att de avlägger kyrkans bekännelse samt 3) sådana, vilka icke blivit rätteligen döpta och icke mera är barn, därigenom att de avlägger kyrkans bekännelse och undfår det heliga dopet. (Med begreppet »rätteligen döpta» torde avses att ett dop i kristen mening förekommit.) Den som inte tillhör någon evangelisk-luthersk kyrka och efter uppnådda 15 år önskar bli upptagen i kyrkans gemenskap må göra anmälan därom hos vederbörande kyrkoherde. Sedan kyrkorådet prövat och därvid bifallit ansökningen samt sökanden meddelats undervisning enligt kyrkans bekännelse, skall kyrkoherden i vittnens närvaro upptaga honom i kyrkans gemenskap. — Önskar medlem av kyrkan skilja sig från dess gemenskap, skall sakens allvar klarläggas för honom genom att präst med förståelse och kärlek söker leda till kännedom om Guds ord. Vill vederbörande likväl skilja sig från kyrkan, må han ej hindras därifrån (6 och 69 §§).

Rörande *dop* stadgas bl. a. (33 §): Barn av föräldrar tillhörande kyrkan skall utan onödig tidsutdräkt befordras till det heliga dopet. Har sex veckor förflutit efter barnets födelse utan att det blivit döpt, skall kyrkoherden erinra barnets föräldrar eller förmyndare därom. Barn må ej mot föräldrars eller förmyndares bestämt uttalade vilja döpas. — Mot föräldrar eller förmyndare, tillhörande kyrkan, vilka inte befordrar sina barn

[2] Rörande lagstiftning i kyrkliga frågor och därmed sammanhängande förhållanden hänvisas till redogörelse i utredningens betänkande nr VI SOU 1965: 70, s. 242 ff.

[3] Redogörelse för förhållandet mellan kyrka och stat i Finland har tidigare framlagts, dels i kyrkomöteskommitténs betänkande SOU 1955:47 s. 183 ff., dels i KU:s utlåtande nr 17/1956, s. 8 f., dels i Stat och kyrka i skilda länder I (1957), s. 9—52 av G. Prawitz under rubriken Kyrkans rättsliga ställning i Finland och Sverige och dels av professorn Paavo Virkkunen i »Kyrka och stat i Finland» (Svenska kyrkans diakonistyrelses förlag 1950). — Det må i detta sammanhang nämnas att Finland 1964 erhållit en ny kyrkolag varför de nämnda framställningarna inte till alla delar återger nuvarande förhållanden. Den nya kyrkolagen överensstämmer dock i sina huvudprinciper med den gamla lagen av år 1869 med däri senare gjorda ändringar.

till dop kan företagas åtgärder av kyrkotuktskaraktär (79 §), såsom varning eller förlust av kyrklig rösträtt och valbarhet. (Som angivits i betänkandet om lagstiftningen har upplysts för utredningen att kyrkolagens bestämmelser om kyrkotukt numera inte har någon praktisk tillämpning.)

Varje medlem av kyrkan är medlem i den församling, i vilken han är kyrkoskriven. Församlingen handhar sina gemensamma angelägenheter vid *kyrkostämma* — denna fungerar som ett valmöte och en valförrätning — samt har som sina organ *kyrkoråd, kyrkofullmäktige* och *kyrkoförvaltningsnämnd.* — Stiftets styrelse utövas av *biskop* och *domkapitel.* Stiftet är indelat i *prosterier.* Övervakningen av prosteriet ankommer närmast på kontraktsprosten. — Högsta styrelsen över kyrkan tillkommer landets *regering.* Kyrkans styrelse utövas i särskilda, i kyrkolagen och andra författningar angivna, ärenden av *förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen.*

Uppkommer på förslag av församling, domkapitel eller biskop fråga om delning eller sammanslagning av församlingar, frågor om gemensam ekonomi för flera församlingar, indragning av kyrka m. fl. frågor skall kyrkofullmäktige i församling som beröres samt domkapitlet avgiva utlåtande, varefter ärendet underställes kyrkostyrelsens prövning. Beslutar kyrkostyrelsen att åtgärd skall vidtagas i ärendet, skall dess beslut underställas statsrådets (regeringens) prövning och avgörande. Om inrättande eller indragning av ordinarie prästtjänst, kantorstjänst m. fl. beslutar kyrkofullmäktige, varefter beslutet skall underställas domkapitlets prövning. Fråga om inrättande eller ändring av stift väckes av kyrkomöte och skall underställas presidenten. Om stiftets indelning i prosterier förordnar domkapitlet.

Kyrkostämman (268—284 §§) har till uppgift att välja kyrkoråd och kyrkofullmäktige samt ordinarie präst, kantor och organist ävensom att yttra sig med anledning av besvär över val å kyrkostämma. Ordförande i kyrkostämman är församlingens kyrkoherde. Rösträtt tillkommer — i stort sett — envar konfirmerad medlem av församlingen, som fyllt 21 år, ej är omyndigförklarad och som är personligen närvarande. En röstlängd, upptagande alla röstberättigade medlemmar, upprättas varje år. Kallelse till kyrkostämma utfärdas genom kungörelse, i vilken bl. a. skall angivas alla ärenden, som skall förekomma. Ledamöterna i kyrkoråd och kyrkofullmäktige utses vid skilda val med slutna sedlar. Besvär över kyrkostämmans beslut angående därvid förrättat val anföres hos domkapitlet.

Kyrkorådet (285—299 §§) består av församlingens ordinarie präster och lektorer (tjänster för kvinnliga teologer med uppgift att bedriva kristligt uppfostrings- och undervisningsarbete samt själavårdsarbete, främst bland kvinnor och flickor) samt av kyrkostämman valda ledamöter, utsedda bland de församlingsmedlemmar, som uppnått 25 års ålder och är kända för gudsfruktan och kristligt nit. Antalet valda ledamöter i kyrkorådet uppgår, beroende av antalet medlemmar i församlingen, till 6—14. Kyrkoherden är självskriven ordförande, medan vice ordföranden väljes. Leda-

möterna utses för en tid av 4 år på så sätt att halva antalet avgår vartannat år.

På kyrkorådet ankommer i huvudsak dels att tillsammans med församlingens präster handha den allmänna ledningen av det andliga arbetet i församlingen och av arbetet för främjande av missionsintresset, dels att besluta om bruk av de kyrkans böcker, som kyrkomöte antagit, såvitt församling i sådant avseende tilldelats beslutanderätt, dels att leda diakoniarbetet, dels att handha den kristliga sedevården och kyrkotukten i församlingen, dels att ingå till kyrkofullmäktige och kyrkoförvaltningsnämnden (om detta organ se nedan) med framställningar, som finnes nödiga för främjandet av församlingslivet, dels att bereda de till kyrkorådets verksamhetsområde hörande ärenden, som skall handläggas av kyrkofullmäktige, dels att avgiva utlåtanden i ärenden, som hör till rådets verksamhetsområde, och dels att förrätta på kyrkorådet ankommande val.

Kyrkofullmäktige (300—325 §§) väljes som tidigare angivits av kyrkostämman. Fullmäktiges antal uppgår till 12—40 (i fråga om kyrkofullmäktige gemensamma för flera församlingar 24—72 ledamöter) beroende på antalet församlingsmedlemmar. Därjämte är kyrkoherden självskriven medlem och ordförande. För valbarhet gäller samma bestämmelser som i fråga om valbarhet till kyrkorådet; dock är ej innehavare av tjänst eller befattning med redovisningsskyldighet till församlingen valbar. Kyrkofullmäktige väljes för fyra år sålunda, att årligen en fjärdedel av dem är i tur att avgå.

Kyrkofullmäktige beslutar om församlingens förhållanden såvitt inte uppgifterna ankommer på kyrkostämma, kyrkoråd eller kyrkoförvaltningsnämnd. (För förenad stads- och landsförsamling kan tillsättas gemensamma kyrkofullmäktige.) På kyrkofullmäktige ankommer sålunda bl. a. dels användningen och förvaltningen av kyrkans och församlingens egendom och andra tillgångar, dels byggande och underhåll av kyrka, prästgård och övriga för församlingen behövliga byggnader ävensom anläggande m. m. av begravningsplats, dels bildande av ny församling, delning av församling m. m. (se ovan s. 132), dels inrättande och indragning av präst- och andra tjänster i församlingen, dels fastställande av församlingens budget, dels övervakningen av förvaltningen och vården av kyrkans och församlingens egendom och andra tillgångar samt granskningen av dess räkenskaper, dels godkännande av kyrkoförvaltningsnämndens verksamhetsberättelse och dels fastställande av församlingens bokslut samt beviljande av ansvarsfrihet. Kyrkofullmäktige kan ställa anslag till kyrkorådets förfogande för behov, som hänför sig till kyrkorådets verksamhetsområde. — Ärende må ej företagas till avgörande om det ej undergått beredning i kyrkorådet eller kyrkoförvaltningsnämnden. Vissa beslut måste fastställas av kyrkostyrelsen innan verkställighet får äga rum. Besvär över kyrkofullmäktiges beslut anföres hos domkapitlet; i vissa fall dock hos kyrkostyrelsen.

Kyrkofullmäktiges beslut om *nybyggnad* eller väsentlig *ändring* av kyrka eller klockstapel (338—339 §§) skall insändas till domkapitlet, som jämte eget utlåtande skall översända handlingarna till kyrkostyrelsen för prövning. Godkännes beslutet skall ärendet underställas regeringen för prövning och fastställelse. Motsvarande skall i tillämpliga delar gälla om anläggande av begravningspats (342 §). Beslut om byggande av jordfästningskapell skall underställas kyrkostyrelsens — men ej regeringens — prövning.

Kyrklig jord för ej försäljas »utan högsta nödtorft eller dess (kyrkans) synnerliga nytta» (356 §). Kyrkofullmäktiges beslut därom skall underställas kyrkostyrelsens prövning. Domkapitlet skall avgiva utlåtande i ärendet.

Kyrkoförvaltningsnämnd (326—336 §§) skall finnas i församling, som själv förvaltar sina ekonomiska angelägenheter. Församlingar, som har gemensam ekonomi, har gemensam kyrkoförvaltningsnämnd. Nämnden består av ordförande och minst två ledamöter jämte nödigt antal suppleanter, alla valda av kyrkofullmäktige. Uppdragstiden fastställes i reglementet. Ledamöterna får inte under sin tjänstgöringstid tillhöra kyrkofullmäktige.

Kyrkoförvaltningsnämnden tillkommer dels att handha församlingens ekonomiska förvaltning, dels att bereda de ärenden, som skall handläggas av kyrkofullmäktige, såvitt inte ärendets beredning ankommer på kyrkorådet, dels att avgiva utlåtande över ärende, som kyrkorådet berett för handläggning i fullmäktige, med avseende på dess ekonomiska verkningar och dels att i allmänhet befordra fullmäktiges beslut och föreskrifter till verkställighet. Nämnden äger vidare företräda församlingen och föra dess talan samt avsluta överenskommelser och företaga rättshandlingar på församlingens vägnar (inskränkning av befogenheterna kan dock ske genom beslut av kyrkofullmäktige eller genom författningsbestämmelser). Kyrkofullmäktige skall antaga reglemente för nämnden, vilket skall underställas domkapitlet för prövning och fastställelse. — Kallelse till sammanträde i nämnden skall tillställas även kyrkoherden, vilken äger deltaga i överläggningarna. För sin verksamhet skall nämnden varje år avgiva berättelse till kyrkofullmäktige. Besvär över nämndens beslut anföres hos domkapitlet.

Förslag till *budget* (363—369 §§) uppgöres av kyrkoförvaltningsnämnden. Kyrkorådet skall avge utlåtande innan frågan sedan prövas av kyrkofullmäktige. Det kyrkliga skatteörets storlek uträknas efter budgetens fastställande av nämnden, som därvid kan fastställa skatteöret till högre belopp — högst 25 % — än som uträknats enligt budgeten.

Församlingens *räkenskaper* granskas av minst två utav kyrkofullmäktige utsedda sakkunniga årsrevisorer. Kyrkostyrelsen kan därutöver utse en årsrevisor för församling, som åtnjuter understöd från kyrkans centralfond.

Två församlingar inom samma stift kan ha *gemensam kyrkoherdetjänst* (378 §). Fråga om inrättande eller indragande av sådan tjänst kan väckas

av kyrkofullmäktige i vederbörande församling, biskopen eller domkapitlet. Domkapitlet beslutar huruvida åtgärd skall vidtagas. Utlåtande skall då föreligga från kyrkofullmäktige i församling, som beröres men inte framlagt förslaget. Domkapitlets beslut skall underställas kyrkostyrelsen för prövning och avgörande (379 §). Motsvarande förfarande skall iakttagas vid inrättande i församlingar, som har gemensam kyrkoherdetjänst, av gemensam kantor- och organisttjänst (382 §). Församlingarna skall taga del i de gemensamma utgifterna enligt grunder, som fastställes vid tjänsternas inrättande. Om församlingarnas gemensamma ekonomiska angelägenheter i nu ifrågavarande avseende beslutar församlingarnas gemensamma kyrkofullmäktige. Församlingarna skall även ha en gemensam kyrkoförvaltningsnämnd. Närmare bestämmelser hur två församlingar skall sköta sina gemensamma angelägenheter av ifrågavarande slag utfärdas av förstärkta biskopsmötet (385 §, se nedan).

Även andra former av *samarbete mellan församlingar* kan förekomma (386—396 §§). Sedan församlingarnas kyrkofullmäktige uttalat sig därför, kan ett församlingsförbund bildas genom församlingarnas gemensamma ombudsstämma, vilken antager en grundstadga. Denna skall, sedan domkapitlet avgivit utlåtande, underställas kyrkostyrelsen. Församlingsförbunds beslutanderätt utövas av förbundsfullmäktige och dess förvaltning handhas av en förbundsstyrelse. Närmare bestämmelser om dessas verksamhet utfärdas av förstärkta biskopsmötet.

Kyrkolagens 24 kap. (397—431 §§) avhandlar frågan om *biskops ställning och uppgifter*. Biskoparna utövar, envar i sitt stift, den högsta tillsynen över församlingarna och prästerna. Biskop är ordförande i domkapitlet, äger besluta ensam i vissa frågor och skall förrätta visitationer m. m. I val av biskop deltager alla präster i stiftet, av kyrkoråden utsedda valmän samt ledamöter och notarier i domkapitlet. Vid valet av ärkebiskop deltager även biskop och ordinarie ledamöter i övriga domkapitel. De tre kandidater som erhållit högsta röstetal uppsättes i förslagsrum. Utnämning av en av de tre som kommit på förslag sker av presidenten. Ärkebiskop och biskop är skyldiga att avgå vid 72 års ålder.

Domkapitlet (432—474 §§) består av, utom biskopen, tre teologiskt bildade ledamöter (»teologiskt bildade assessorer») och en lagfaren ledamot (»den lagfarne assessorn»). Domprosten är självskriven, övriga teologiskt bildade ledamöter väljes på tre år av stiftets präster. Den lagfarne ledamoten utnämnes av domkapitlet efter ansökan. Denne är sekreterare i domkapitlet (motsvarar stiftssekreteraren i Sverige). I domkapitlet skall vara anställda en eller flera notarier. Domkapitlet anges skola i stiftet förestå kyrkans förvaltning, vaka över lärans renhet, draga försorg om att tjänsterna i församlingarna bestrides och besättes samt ha tillsyn över församlingarnas vård m. m. (442 §). Domkapitlet äger vidare såsom första instans pröva och avgöra sådana tvister mellan parter, vilka anhängiggjorts

medelst ansökning och skall handläggas i administrativ ordning samt angår i kyrkolagen nämnd offentligrättslig skyldighet eller rättighet, såsom tjänsteinnehavares (i församling) lönefordran, naturaförmån eller återbärande av för mycket uppburen lön. — I vissa domkapitlets beslut och utslag må ändring icke sökas. I ärenden angående förslag eller utnämning till tjänst anföres besvär till statsrådet (regeringen) och i andra ärenden hos högsta förvaltningsdomstolen.

Biskopsmötet (482—484 §§), som sammanträder minst en gång årligen, består av samtliga biskopar, fältbiskopen och från varje domkapitel en av detta utsedd ledamot (assessor). Biskopsmötet skall överlägga i ärenden angående stiftens förvaltning och vård men äger icke fatta för biskop eller domkapitel bindande beslut.

Förstärkta biskopsmötet (485—489 §§) består av samtliga personer, som ingår i biskopsmötet, två av kyrkomötet utsedda lekmän från varje stift samt kyrkostyrelsens ledamöter. Sammanlagda antalet ledamöter är sålunda 39 (1964 var 19 ledamöter präster och 20 lekmän). Förstärkta biskopsmötet skall sammanträda minst en gång om året. Det handlägger frågor, som angår »på den Heliga skrift och kyrkans bekännelse grundat såväl i denna lag föreskrivet som fritt arbete för främjande av levande kristendom ävensom ärenden angående kyrkans förvaltning och ekonomi». Förstärkta biskopsmötets närmare uppräknade uppgifter (488—489 §§) redovisas nedan i kap. 4 (s. 219 f.). Här må dock nämnas att förstärkta biskopsmötet väljer kyrkostyrelsens medlemmar, övervakar dennas verksamhet och vid behov meddelar anvisningar för dess arbete, fastställer budget för kyrkans centralfond, beslutar hur mycket församlingarna på grund av kyrkoskatt årligen skall erlägga till kyrkans centralfond, låter granska centralfondens räkenskaper och förvaltning, fastställer bokslut samt beslutar om beviljande av ansvarsfrihet för kyrkostyrelsen.

Jämte det ärkebiskopen är ordförande i biskopsmötet och förstärkta biskopsmötet är han ordförande i *kyrkostyrelsen*. Denna består dessutom av sex ecklesiastikråd. (Se vidare nedan i kap. 4, s. 218 f.)

Kyrkans centralfond (498—501 §§) är en kyrkans gemensamma fond, vars tillgångar användes enligt förstärkta biskopsmötets bestämmande till understödjande av församlingar med svag ekonomisk ställning, till erläggande av pensioner, till kyrkans gemensamma utgifter m. m. — Rörande centralfonden hänvisas i övrigt till redogörelse i betänkande om kyrklig egendom m. m.

Om *synodal- och kontraktsmöten* (502—511 §§) stadgas bl. a. att biskopen vart femte år skall sammankalla prästerna i stiftet till synodalmöte — extra synodalmöte kan hållas även däremellan — och att kontraktsmöte med prästerna i prosteriet skall hållas minst en gång om året. Synodalmötets uppgift är bl. a. att verka för höjning av prästbildningen, att avgiva utlåtanden över förslag till ändring av bibelöversättning och av de kyrkans

böcker, som skall prövas av kyrkomötet, ävensom över förslag till ändring av kyrkolagen.

Stiftsmöte (512—518 §§) skall efter kallelse av biskopen hållas i god tid före ordinarie kyrkomöte eller oftare där så erfordras. Medlemmar är domkapitlets ledamöter, stiftets lekmannaombud i förstärkta biskopsmötet, de i stiftet senast valda ombuden till kyrkomötet, ombud för präster (tre från varje prosteri samt, därest det sammanlagda antalet medlemmar i prosteriets församlingar överstiger 100 000, ytterligare två för varje påbörjat 100 000-tal) och lekmannaombud (fyra för varje prosteri samt, därest det sammanlagda antalet medlemmar i prosteriets församlingar överstiger 100 000, ytterligare tre för varje påbörjat 100 000-tal, vilka samtliga väljes av valmän, utsedda av kyrkoråden i församlingarna). Stiftsmötets ändamål anges vara att främja levande kristendom och diakoni samt att till kyrkomötet avgiva utlåtande över förslag till ändring av bibelöversättning, av de kyrkans böcker som skall antagas av kyrkomötet och av kyrkolagen.

Därjämte finnes *prosterimöte* (519 §), som hålles före kyrkomöte och vid behov oftare, varvid handlägges ärenden av samma slag som vid stiftsmöte. Prosterimötet består av präster, kantorer m. fl. samt valda lekmän inom prosteriet.

Beträffande *kyrkomötet* ges föreskrifter i 33 kap. (520—537 §§). Om dettas sammansättning, om val av ombud, dess befogenheter m. m. har redogjorts i utredningens betänkande nr VI s. 243 ff. På kyrkomötet ankommer — utöver frågor om kyrkolagstiftning — dels att antaga ny bibelöversättning, katekes, psalmbok jämte koraler, kyrkohandbok och mässmelodier samt förordna om deras tagande i bruk, dels att avgiva utlåtande i frågor, som av regeringen hänskjutes till kyrkomötet och som angår kyrkans förhållande till staten eller till andra kristna eller icke-kristna trossamfund eller i s. k. blandade angelägenheter, dels att ingå till regeringen med framställningar och önskemål i frågor av sagda karaktär, dels att uppgöra förslag om inrättande eller ändring av stift (för underställande och prövning av presidenten), dels att handlägga framställningar av förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen, dels att giva dessa organ uppdrag i ärenden, som ankommer på dem, dels att välja lekmannaledamöter och dessas suppleanter i förstärkta biskopsmötet och dels att utse personer att bereda på kyrkomötet ankommande ärenden.

Sammanfattningsvis kan rörande förhållandena i Finland anföras följande:

Den finska kyrkan är ett offentligrättsligt samfund med självstyrelse. Den har som regel beslutanderätt beträffande egna inre angelägenheter.

Staten har dock en del befogenheter i kyrkliga frågor. Presidenten utnämner till ärkebiskop och biskop en av de tre som uppförts på förslag

efter företaget val (så gott som alltid utnämnes den som står i första förslag). Fråga om ändring av stiftsindelningen skall i sista hand prövas av presidenten. — Rörande presidentens befattning med frågor rörande stiftande av kyrkolag hänvisas till utredningens betänkande nr VI SOU 1965: 70, s. 215.

Statsrådet (den finska regeringen) handhar, som ovan redovisats, en del frågor rörande kyrkan. Sålunda handlägger statsrådet frågor om församlingsindelning (ändring därav kan endast ske på framställning från kyrklig myndighet) och om statsanslag till utgifter för biskop och domkapitel samt ärenden rörande domkapitel, kyrkobyggnader (teknisk utformning m. m. varvid utlåtande från byggnadsstyrelsen skall föreligga; frågor om kyrkobyggnadens storlek, finansiering m. m. prövas däremot av kyrkostyrelsen), anläggande m. m. av begravningsplatser och krematorier, kristendomsundervisningen i skolorna (som f. ö. är konfessionell), utnämning av präster för dövstumma, extra tjänsteårsberäkning, frågor rörande kyrkomöte (»kyrkomötessaker»), dispensärenden rörande präster samt inregistrering av religiösa samfund. Statsrådet är även besvärsinstans, t. ex. vid tillsättande av prästtjänst.

Kyrkliga organ på riksplanet är kyrkomötet, biskopsmötet, förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen. De två sistnämnda tillkom år 1944 i samband med att de flesta befogenheter, som undervisningsministeriet tidigare utövat, överfördes på kyrkliga organ.

Rörande den inbördes relationen mellan nämnda kyrkliga organ må anföras. Kyrkostyrelsen, som är ett verkställande och i stor utsträckning beslutande organ, handhar den kyrkliga förvaltningen i administrativa och ekonomiska angelägenheter. Den står under överinseende av förstärkta biskopsmötet och tar ej befattning med frågor av andlig natur. Kyrkomötet kan ge kyrkostyrelsen och förstärkta biskopsmötet uppdrag, som ligger inom området för dessas verksamhet. Biskopsmötet, där utöver biskoparna ingår en ledamot från varje domkapitel, behandlar frågor angående stiftens förvaltning och vård men äger ej fatta för biskop eller domkapitel bindande beslut.

På stiftsplanet finnes utom biskop och domkapitel synodal- och stiftsmöten. De två sistnämnda organen saknar i stort sett intresse ur förvaltningssynpunkt. Domkapitlets uppgifter och befogenheter har redovisats ovan s. 135 f. — För prosterierna finnes kontrakts- och prosterimöten.

I församlingarna fungerar kyrkostämma, som huvudsakligen har att förrätta olika val,[4] kyrkofullmäktige, kyrkoråd (handhar frågor av andlig

[4] Förhandlingarna vid kyrkostämma där det skall förekomma val brukar enligt vad som upplysts för utredningen vanligen fortlöpa på det sätt att förslag på kandidater framföres varefter dessas lämplighet m. m. diskuteras. Efter avslutad diskussion äger omröstning rum. Tryckta valsedlar brukar inte förekomma. Valen brukar inte vara »politiska».

natur, om kyrkotukt m. m.) och kyrkoförvaltningsnämnd (behandlar frågor av ekonomiskt art samt är församlingens förvaltande och verkställande organ), se ovan s. 132 ff. — Bestämmelserna om församlingsstyrelsen är intagna i kyrkolagen och är sålunda av kyrkolags natur.

Förstärkta biskopsmötet har i december 1966 tillsatt en kommitté för att utreda frågor om kyrkans förhållande till staten. Kommittén skall till en början behandla frågan om stadganden i religionsfrihetslagen bör justeras.

Norge[5]

Enligt den norska grundlagen § 2 skall den evangelisk-lutherska religionen förbli *statens offentliga religion*. Vad som skall förstås med evangelisk-luthersk religion anges ej i grundlagen. I Christian V:s Norske Lov, 2 bok, 1 kap. anges att religionen skall stå i överensstämmelse med bibeln, de apostoliska, nicaenska och athanacianska symbolis och den oförändrade 1530 års augsburgska bekännelse samt Luthers lilla katekes. Bestämmelsen har ej upphävts genom grundlagen utan utgör grundvalen för vad som skall förstås med statens offentliga religion. Konungen skall tillhöra statens offentliga religion. I grundlagen § 16 angives vidare: »Kongen anordner al offentlig Kirke og Gudstjeneste, alle Möder og Forsamlinger om Religionssager, og paaser at Religionens offentlige Laerere skal fölge de dem foreskrevne Normer.»

Kungen är kyrkans *högste styresman*; hans myndighet utövas i statsrådet. Endast de ledamöter av statsrådet som bekänner sig till statsreligionen får deltaga i behandlingen av kyrkliga ärenden i statsrådet. Dess flertal måste tillhöra norska kyrkan. Statsrådet är nämligen inte behörigt fatta beslut, om icke över halva antalet ledamöter deltager i beslutet. I kyrkliga ärenden, som inte föredras i statsrådet, fattas beslut av Kirke- og undervisningsdepartementet. Den norska kyrkan (statskyrkan) saknar i stort sett egna organ av förvaltningsmässig natur. Den s. k. yttre kyrkostyrelsen kan sägas utövas av regeringen och stortinget och den s. k. inre kyrkostyrelsen av kirke- og undervisningsdepartementet.

Karaktäristiskt på *lokalplanet* är att utgifter för kyrklig verksamhet bestrides av den borgerliga kommunen, vars organ beslutar i kyrkliga frågor av ekonomisk — och i viss utsträckning även av annan — natur. Staten svarar för en stor del av kostnaderna för den kyrkliga verksamheten (främst i fråga om prästlöner).

[5] Redogörelse för förhållandet mellan stat och kyrka i Norge har tidigare framlagts, dels i kyrkomöteskommitténs betänkande SOU 1955: 47, s. 187 ff., dels i KU:s utlåtande nr 17/1956, s. 9, dels i Stat och kyrka i skilda länder 3 (1964) s. 78 ff. av O. Hassler under rubriken Stat och kyrka i Norge. Därjämte må hänvisas till Kristian Hansson, Norsk Kirkerett (Oslo 1957) och uppsats i Ny kyrklig tidskrift 1964, s. 17 ff. under rubriken Forslag til norsk lov om trossamfunn.

Den grundläggande författningen rörande den norska kyrkan är lov den 29 april 1953 om den norske kirkes ordning. I denna behandlas bl. a. menighetsråd (närmast motsvarande kyrkoråd), menighetsmöte (kyrkostämma), bispedömmeråd (domkapitel) och bispemöte (biskopsmöte). Dessa organs befogenheter är allmänt sett betydligt mindre omfattande än de befogenheter som tillkommer motsvarande organ inom den svenska kyrkan. I propositionen angående ifrågavarande lag föreslogs bl. a. inrättande av ett centralt rådgivande och samordnande kyrkligt organ, benämnt kirkerådet. Rörande detta förslag och den vidare behandlingen därav har redogjorts i betänkandet om lagstiftning och rättskipning s. 250. (Förslaget avslogs i denna del av stortinget.)

Landets indelning i *bispedömmer* (stift) är fastställd genom lag. Indelning i *prostier* (kontrakt), *prestegjäld* (pastorat) och *soknar* (församlingar) bestämmes av konungen.

Utnämning av ämbetsmän sker i Norge av konungen (statsrådet). Detta gäller även kyrkliga ämbetsmän, vilka tillsättes i »kyrkligt» statsråd.

I det följande lämnas en redogörelse för de viktigaste bestämmelserna i *lov om den norske kirkes ordning*.

I varje socken skall finnas menighetsråd och menighetsmöte. *Menighetsrådet* består av soknepresten, som är självskriven ledamot, och enligt menighetsmötets bestämmande 4, 6, 8 eller 10 andra medlemmar. Dessa väljes för fyra år av de medlemmar i församlingen, som har borgerlig rösträtt. När menighetsråd handhar ärende, som skall avgöras av kommunstyret, ingår i rådet även en representant för styret. Rådet skall ha sin uppmärksamhet inriktad på att väcka och befästa det kristna inflytandet i socknen och särskilt vaka över att Guds ord blir förkunnat, att sjuka och döende blir betjänade med Guds ord, att ungdomens fostran får en god inriktning och att lekamlig och andlig nöd blir avhjälpt. På rådet ankommer att ha tillsyn över kyrka och kyrkogård. Det har vidare uppgifter beträffande kollektväsendet samt förvaltar beviljade eller på frivillig väg insamlade medel. Det har att besluta i vissa avseenden rörande anställda kyrkliga befattningshavare. Rådet skall yttra sig innan beslut fattas i vissa slag av ärenden, t. ex. rörande ombyggnad av kyrka och fördelning av arbete mellan präster i socknen.

Menighetsmötet består av alla i socknen, som har kyrklig rösträtt. Det sammanträder på kallelse av menighetsrådet eller efter framställning av minst 20 röstberättigade. Biskop och prost äger taga del i överläggningarna men har inte rösträtt. Menighetsmöte avgör frågor om införande i socknen av ny psalmbok och liturgi. Det skall yttra sig t. ex. om uppförande eller nedläggande av kyrka, om flyttning av prästgård, om antalet prästtjänster, om antalet gudstjänster och om delning eller sammanslagning av socken eller pastorat. — Departement, biskop, bispedömmeråd, sockenpräst och kommunala organ kan inhämta yttranden från menighetsmötet i frågor,

som har betydelse för menigheten, eller i vissa fall har betydelse för hela den norska kyrkan eller för stiftet. — Menighetsmötet kan vidare på eget initiativ uttala sig eller göra framställningar i frågor, som gäller hela kyrkan, stiftet eller menigheten.

Allmänt kan sägas om menighetsrådet och menighetsmötet att deras uppgifter väsentligen är begränsade till frågor som avser kyrkans religiösa verksamhet samt att de fungerar som opinionsorgan för den menighet som har anknytning till den kyrkliga verksamheten. Menighetsrådet kan erhålla medel av den borgerliga kommunens organ att användas för särskilda ändamål. I övrigt bildar kollekter det ekonomiska underlaget för menighetsrådens verksamhet.

Att bestrida kostnader för *avlöning* av präst åligger staten och den borgerliga kommunen. Kommunen svarar för lön till klockare, organist och kyrkotjänare. Det är också kommunens skyldighet att underhålla kyrka och prästgård. Kommunen är däremot inte skyldig men kan frivilligt åtaga sig att avlöna diakonissa och på annat sätt stödja det frivilliga församlingsarbetet.

Bispedömmerådet består av biskopen, en präst inom stiftet (vald av stiftets prästerskap) och tre lekmän (utsedda av de valda medlemmarna i menighetsråden). Bispedömmerådet väljer sin ordförande och vice ordförande. — Har fylkesmannen (landshövdingen) anmodat bispedömmerådet att uttala sig i ett ärende, äger han deltaga i överläggningarna. Även i en del andra frågor och då vederbörande departement så föreskriver har fylkesmannen rätt att vara närvarande vid sådana överläggningar. Vederbörande departement kan lämna föreskrifter om att även andra representanter för myndigheter samt sakkunniga skall kallas.

Till bispedömmerådets uppgifter hör bl. a. att främja samarbetet mellan menighetsråd och andra lokala arbetsgrupper inom stiftet, att på olika sätt främja kyrklig verksamhet och kristligt liv inom stiftet samt att anordna fria kyrkliga möten inom stiftet m. m. Bispedömmerådet sammanträder intill sex gånger om året. Bispedömmeråden i samtliga stift samlas en gång varje valperiod till gemensamma överläggningar.

Rådet har en sekreterare som tillsättes av departementet efter rådets yttrande. Instruktion för denne fastställes av departementet efter förslag av rådet.

Före *biskopsval* skall bispedömmerådet i stiftet som lämpliga kandidater till biskopsämbetet nämna 3—5 personer, som fyller de lagliga villkoren för att bli utnämnd till biskop. Förslaget är inte bindande för dem som är berättigade att deltaga i valet, nämligen präster i »offentlig kirkelig stillning» i stiftet, prostar i övriga stift, teologie professorer vid erkända fakulteter, rektorer vid erkända praktisk-teologiska seminarier och övriga ledamöter i samtliga menighetsråd i stiftet. Biskoparna skall efter det val förrättats uttala sig om vilken av de tre, som erhållit högsta röstetal, de

anser mest lämpad. Vid utnämningen är konungen (regeringen) inte bunden vid utgången av valet eller vid biskoparnas förslag.

Utnämning till prost- och prästämbete eller annan (troligen ordinarie) prästtjänst i menighet ankommer som tidigare nämnts på konungen i statsrådet. Hjälppräst tillsättes av bispedömmerådet, men beslut härom skall godkännas av vederbörande departement. Menighetsråden och biskopen skall enligt särskilda bestämmelser yttra sig före utnämning.

Biskoparna sammankommer till *bispemöte* för att behandla frågor som förelagts detta möte av departement eller upptagits av enskilda biskopar, väsentligen för samordning av göromål, som åligger biskoparna. Bispemötet sammankommer en gång årligen men kan med kyrkodepartementets medgivande sammanträda oftare. Det saknar eget kansli. Kostnaderna för mötets verksamhet bestrides av statsmedel. Bispemötet äger göra framställningar till vederbörande departement. Dess yttrande inhämtas ofta i kyrkliga frågor; i brådskande ärenden inhämtas dock oftast yttranden av de enskilda biskoparna.

I varje stift finns en *stiftsdireksjon,* bestående av fylkesmannen (landshövdingen) i stiftsstaden och biskopen. Fylkesmannen har vid omröstning utslagsröst. Stiftsdireksjonen har tillsyn över stiftets kyrkor och kyrkogårdar samt över kyrkornas medelsförvaltning. Den ger samtycke till uppförande av gravkapell, godkänner beslut rörande kyrka och kyrkogård m. m. och är remissinstans i en del ärenden.

Frågan om den s. k. *läroauktoriteten* i kyrkan — om konungen (regeringen) kan avgöra frågor om »den rätta läran» — har varit mycket omstridd i Norge, där skilda uppfattningar kan sägas föreligga mellan stat och kyrka.[6]

Rörande *medlemskap* eller tillhörighet till kyrkan gäller lov om kristne dissenters av år 1891. Ett förslag till lov om trossamfunn framlades av sakkunniga år 1961 men har ännu inte lett till något lagförslag till stortinget.

Nuvarande bestämmelser innebär att barn, om föräldrarna eller en av dem tillhör statskyrkan, blir medlem i kyrkan vid födseln. Barn, vars föräldrar inte tillhör kyrkan, blir medlem genom anmälan av föräldrarna. Begäran om att barn skall döpas eller konfirmeras anses som regel innebära en anmälan om medlemskap. — En vuxen, varmed avses person som fyllt 15 år, blir medlem genom anmälan om inträde. Krav uppställes på dop och konfirmation eller avgivande av förklaring att vederbörande bekänner sig till kyrkans lära. Den som för en »åpenbar forarglig vandel» kan vägras inträde så länge förhållandet varar. Den inträdessökande får ej vara medlem av erkänd dissenterförsamling (s. k. dubbelt medlemskap är inte möjligt). Person, som tillhör utländskt evangelisk-lutherskt trossam-

[6] Beträffande debatten i denna fråga, se »Stat och kyrka i skilda länder», del 3, s. 95 ff.

fund, blir medlem genom att bli norsk medborgare eller genom anmälan om inträde.

Utträde sker genom muntlig eller skriftlig anmälan till sockenpräst. För barn under 15 år göres anmälan av föräldrarna. Barn under 15 år får inte utträda om båda föräldrarna tillhör kyrkan.

Förenämnda år 1961 framlagda sakkunnigförslag innehåller icke i fråga om medlemskap så stora förändringar i jämförelse med nuvarande regler. De viktigaste skillnaderna är följande. Tillhör endast en av föräldrarna kyrkan skall föräldrarna i samråd bestämma om barnets kyrkotillhörighet. Den religiösa myndighetsåldern sänkes från 15 till 14 år, men med det tillägget att den som är under 18 år skall ha föräldrars (förmyndares) medgivande till inträde eller utträde.

Förslagets huvudbestämmelse att barn i äktenskap vid födseln blir medlem av kyrkan, såvida föräldrarna tillhör denna — sakligt samma innehåll som i nu gällande lag — har vid remissbehandlingen tagits upp till diskussion från kyrkligt håll, varvid man ställt frågan om kyrkan kan godtaga ett medlemskap utan dop. Likaså har diskuterats om vuxna skall upptagas som medlemmar utan kristet dop. De sakkunniga hade i detta avseende föreslagit följande bestämmelser: »Hvis han ikke önsker dåp, kan inmelding allikevel godtas, såfremt den skyldes aktvaerdige grunner.» På denna punkt reserverade sig två av de sakkunniga (representanter för den norske kirke) och anförde bl. a., att en kyrka som har dopet som en väsentlig punkt i sin bekännelse är förpliktad att följa denna. — Frågan om bestämmelser rörande medlemskap för barn sammanhänger även med bestämmelser rörande kristendomsundervisningen i skolorna. Skyldighet att deltaga i denna, som är konfessionell, föreligger för barn som är medlem av statskyrkan. Vid remissbehandlingen har från kyrklig och teologisk sida framförts olika förslag rörande utformningen av bestämmelserna om medlemskap, bl. a. har föreslagits att två former av medlemskap skulle föreligga, en grundad genom dop och en genom båda föräldrarnas eller enderas tillhörighet till kyrkan vid barnets födsel. Endast de som var döpta skulle kunna konfirmeras och kunna väljas till kyrkliga uppdrag.

För *inrättande av offentligt erkänd församling* av kristen, judisk eller unitarisk natur — »dissenters» — fordras nu registrering hos fylkesmannen. — Det förekommer även religiösa sammanslutningar som inte är registrerade. Dessas medlemmar kvarstår då i allmänhet i statskyrkan.

I sakkunnigförslaget om »lov om trossamfunn» förordas att alla slag av trossamfund skall få registreras. Ansökan skall inges till visst departement, varvid skall lämnas redogörelse för samfundets organisation och verksamhet, bekännelse och lära samt redovisas minst 100 medlemmar. Präst inom samfundet skall godkännas av departementet. — Nuvarande ordning att dissenterförsamling får den del av medlemmarnas kommunalskatt, som kan antas gå till kyrkliga ändamål, vilken ordning angives aldrig

ha blivit effektiv, föreslås ersatt med skyldighet för stat och kommun att lämna vederbörande samfund ett årligt bidrag, svarande mot andelen av statens och kommunens utgifter för statskyrkan. Andelen skulle beräknas efter antalet medlemmar i samfundet över 18 år. Beloppen skall gå till religiösa ändamål, varöver redovisning skall ske. Registrerade samfund skulle också bli berättigade att av kommunen erhålla bidrag till egna folkskolor, motsvarande kommunens utgifter för varje skolbarn, under förutsättning att undervisningen svarar mot de offentliga skolornas krav.

En mycket omdiskuterad fråga, som inte kan bli föremål för någon närmare redogörelse här, gäller kravet på bekännelseplikt — i praktiken medlemskap i den norska kyrkan — för olika kategorier lärare i kristendomskunskap. Särskilt kommitténs förslag att slopa kravet för lärare i folkskolan har diskuterats vid remissbehandlingen.[7]

Danmark[8]

Den danska grundlagens § 4 lyder: Den evangelisk-lutherska kyrkan är den danska folkkyrkan och understödes såsom sådan av staten.

Den danska folkkyrkan saknar särskilt lagstiftningsorgan och någon rent kyrklig central förvaltningsmyndighet. De allmänkyrkliga frågorna avgöres av konungen och folketinget. Den centrala instansen för kyrkliga frågor är kyrkoministeriet, som karaktäriserats som kyrkans centralstyrelse. Det finns inte något stadgande om att kyrkoministern skall vara medlem av folkkyrkan. Så har emellertid hittills alltid varit fallet.

På *konungen,* som enligt grundlagen är pliktig att tillhöra folkkyrkan, ankommer bl. a. att godkänna ritual för gudstjänster och kyrkliga förrättningar (dop, konfirmation, vigsel och jordfästning), stadfästa bibelöversättning och psalmbok, ge tillstånd till kyrkoinvigning och ordination av präst, utnämna biskopar och församlingspräster samt besluta om inrättande, indragning m. m. av prästtjänster och om landets kyrkliga indelning. Konungens funktioner utövas av regeringen.

Kyrkoministeriet är det högsta organet för tillsynen över kyrkor, kyrkogårdar, prästgårdar, kyrkliga funktionärer m. m. samt skall godkänna beslut om nybyggnad m. m. av kyrkor och prästgårdar ävensom om försäljning av fast egendom m. m.

Förslag om inrättande av ett särskilt *centralt kyrkligt organ* kallat kirkeråd har diskuterats. Rörande vad som förekommit i denna fråga hänvisas till utredningens betänkande om lagstiftning och rättskipning (SOU 1965: 70, s. 253). — Spörsmålet om inrättande av ett särskilt centralt kyrkligt

[7] Se härom närmare förenämnda artikel i Ny kyrklig tidskrift s. 22 ff.

[8] Redogörelse för förhållandet mellan kyrka och stat i Danmark har tidigare framlagts, dels i kyrkomöteskommitténs betänkande SOU 1955: 47, s. 191 f., dels i KU:s utlåtande nr 17/1956, s. 9 f., dels i Stat och kyrka i skilda länder 3 (1964), s. 9 ff. av Gunnar Forkman: Den danska folkkyrkan.

organ är en del av en större fråga, nämligen antagande av en kyrkoförfattning. Inom folkkyrkan är meningarna om lämpligheten av en sådan delade. Det synes inte vara aktuellt med ändringar av nu gällande förhållanden.

Vid *biskopsval* anmäles av medlemmar av menighetsråden (kyrkoråden, i vilka även församlingens ordinarie präster ingår) i stiftets församlingar lämpliga kandidater till biskopsvalet hos kyrkoministeriet. Ministeriet fastställer sedan valsedel, upptagande alla som föreslagits av minst fem procent eller minst femtio personer av de röstberättigade. Varje röstberättigad röstar vid valet på en av de uppförda kandidaterna. Har en av kandidaterna fått mer än två tredjedelar av rösterna skall han föreslås till utnämning. I annat fall föreslår kyrkoministeriet en av de kandidater, som fått röster; regelmässigt den som fått flest röster. Utmätningen sker som tidigare angivits av konungen.

Biskopen biträdes i ekonomiska frågor av *stiftsamtsmannen*. Konungen förordnar till denna befattning en av amtsmännen (närmast motsvarande landshövding) inom stiftet. Biskopen och stiftsamtsmannen utgör en kyrkligt-ekonomisk förvaltningsmyndighet, som brukar benämnas *Stiftsöverheden*. I Köpenhamn har överpresidenten och biskopen tillsynen över flertalet församlingar men i övrigt utövas den kyrkliga administrationen i huvudstaden direkt av kyrkoministeriet. — Stiftsöverheden anges — i kyrkomöteskommitténs redogörelse för förhållandena i Danmark — utgöra ett slags motsvarighet till stiftsnämnderna i Sverige. Den har bl. a. tillsyn över stiftets kyrkor m. m. samt mottager och fördelar den av kommunerna uppburna kyrkoskatten.

Prost utnämnes av konungen. För prosteriet finnes *provstiudvalget*, vilket består av prosten som ordförande och två av menighetsråden valda ledamöter (lekmän). På detta ankommer ärenden angående godkännande av arrende- och hyreskontrakt, tillsyn av kyrkas och kyrkogårds underhåll m. m. Det avger vidare bl. a. yttranden till kyrkoministeriet i ärenden om försäljning eller förvärv av fast kyrkoegendom.

I varje socken (församling) skall finnas ett *menighetsråd*, bestående av församlingens ordinarie präster och 6—15 av församlingsmedlemmarna valda ledamöter. För valbarhet gäller att vara röstberättigad (se nedan) och inte vara straffad för handling, som enligt allmän mening gör vederbörande ovärdig att tillhöra menighetsrådet. Rådet väljer sin ordförande (tidigare var kyrkoherden självskriven). Särskilt menighetsråd kan tillsättas för en del av en socken. Två eller flera socknar, som bildar eget pastorat, kan förena sig om ett gemensamt menighetsråd. Menighetsrådet omhänderhar förvaltningen av förvaltningsområdets prästboställer och kyrkor jämte annan församlingsegendom, deltager i avgörandet av inre kyrkliga frågor (såsom konfirmationsundervisningens ordnande, gudstjänsttider och kollekter) samt tillsätter och entledigar kyrkliga funktionärer, som det inte

ankommer på konungen (eller kyrkoministeriet) att tillsätta. De beslutar vidare om uttaxering av erforderliga medel från församlingsmedlemmarna. Medlemsråden avger förslag till kyrkoministeriet vid prästtillsättning samt deltager — som ovan angivits — vid val av biskop.

På församlingsplanet finns dessutom *menighetsmöte* (närmast motsvarande kyrkostämma). Vissa slag av ärenden måste ha behandlats av menighetsmöte innan de får avgöras av menighetsrådet; i en del av dessa måste tillstyrkan från menighetsmötet föreligga. När det gäller framställningar till kyrkoministeriet om gemensamt menighetsråd samt tillsättning av vissa prästtjänster erfordras för ett menighetsmötes beslut en majoritet om två tredjedelar av de röstande. Vid s. k. stiftsbandslösning (innebärande att en församling och dess präst ställer sig under tillsyn rörande predikoämbete, sakramentsförvaltning och själavård under annan biskop än stiftets) erfordras tre fjärdedelar av de avgivna rösterna. Ansluter sig därvid en av prästerna i församlingen till förslaget, gäller menighetsmötets beslut som församlingens.

Förutsättningarna för *medlemskap* i folkkyrkan är dop och bosättning i Danmark (undantag i sistnämnda hänseende för de som är anslutna till utlandsförsamlingar, som bildats kring de danska sjömanskyrkorna). Har dop skett i annat evangeliskt-lutherskt samfund i Danmark upptages vederbörande som medlem av folkkyrkan, om han inträder i en församling i denna. Har dop skett i evangeliskt-lutherskt samfund utomlands, blir vederbörande automatiskt medlem av den danska folkkyrkan, om han bosätter sig i Danmark, såvida han då tillhör kyrkan i sitt hemland och inte förklarar att han inte vill tillhöra den danska kyrkan. Den som är döpt i ett icke-evangeliskt-lutherskt trossamfund blir medlem av folkkyrkan, om han avger förklaring att han vill bli medlem. — Rösträtt vid val av menighetsrådet tillkommer medlem, som fyllt 23 år och inte står i avgjord motsättning till kyrkan genom att förneka kristendomen.

Kyrkan för enligt uppgift inte några medlemsförteckningar. Medlemskapet är av skattetekniska skäl antecknat i de kommunala registren.

Anmälan om utträde sker skriftligt hos kyrkoherden i församlingen. Medlemskapet upphör också om vederbörande ansluter sig till ett trossamfund utanför folkkyrkan. (Dubbelt medlemskap är sålunda inte möjligt.)

Anmälan om inträde eller utträde göres för barn under 15 år av föräldrarna och för barn mellan 15 och 18 år av barnet med föräldrarnas samtycke.

I Danmark finnes vissa speciella anordningar, som veterligen inte har motsvarighet i andra länder, nämligen *stiftsbandslösning* (behandlat ovan vid redovisning av menighetsmötets befogenheter), *sockenbandslösning* och *valgmenighed*. Inspiratör till dessa anordningar var Grundtvig, för vilkens åskådning ett grundläggande drag var socknens, den enskildes och prästens frihet i den kyrkliga verksamheten.

Sockenbandslösning innebär att en kyrkomedlem i kyrkligt avseende (för kyrkliga förrättningar, själavård m. m.) får anslutning till annan präst än sin egen församlingspräst. Vederbörande, som betalar kyrkoskatt i den församling där han bor och har rätt till gravplats endast i den församlingen, har rätt att få församlingskyrkan upplåten för gudstjänst och kyrkliga förrättningar av den präst, till vilken han anslutit sig.

Den första lagen om *valgmenighed* kom 1868. De nuvarande stadgandena som tillkom 1903 innebär: För bildande av en valgmenighed fordras att den omfattar minst tio personer. Beslutet att tillskapa sådan menighed skall godkännas av kyrkoministeriet. Medlemmarna, som kan tillhöra olika socknar, skall utträda ur sockenmenigheterna. Valgmenigheden verkar inom folkkyrkan och står under dess tillsyn. Medlemmarna väljer menighetsråd och tillsätter egen präst. Valet av präst skall godkännas av konungen. Valgmenighed har rätt att använda församlingskyrkan för sina gudstjänster och förrättningar och äger — liksom en territoriell församling — under vissa förutsättningar underställa sig biskop i annat stift (stiftsbandslösning). — Endast grundtvigianer har bildat valgmenigheder. Det finns för närvarande ett trettiotal sådana, de flesta bildade på 1800-talet.

I Danmark har de *fria samfunden* inte så stor anslutning som i Sverige. Evangeliskt-lutherska s. k. friförsamlingar kan av biskopen få sockenkyrkan upplåten för gudstjänst, dop, nattvard och begravning.

Västtyskland (Niedersachsen)

Utredningen har i sitt betänkande om lagstiftning och rättskipning redogjort för den rättsliga regleringen av förhållandena mellan kyrka och stat i Västtyskland (SOU 1965: 70, s. 164 ff. och 256 f.).[9] Grundläggande för kyrkornas ställning och relation till staten är Weimarförfattningen, förbundsrepublikens författning, konkordat mellan den tyska staten (i ett fall en delstat, se a. a. s. 165 not 34) och påvestolen samt fördrag mellan olika delstater och inom dessa verkande lutherska och reformerta landskyrkor. Det må erinras om att kyrkorna, ehuru statskyrkosystemet upphävdes efter första världskrigets slut, har offentligrättslig ställning. De författningar, som kyrkorna antager, får därför offentligrättslig karaktär.

Det synes lämpligt att till belysning av en evangelisk landskyrkas organisation redogöra för kyrkoförfattningen (»Kirchenverfassung») för die Evangelisch-lutherische Landeskirche Hannovers. Denna kyrka verkar huvudsakligen inom delstaten Niedersachsen. Den har jämte fyra andra evan-

[9] Redogörelse för förhållandet mellan stat och kyrka i Västtyskland har tidigare lämnats, dels i KU:s utlåtande nr 17/1956, s. 11, dels i Stat och kyrka i skilda länder 2 (1958) av R. Josefson under rubriken Kyrka och stat i Västtyskland och 3 (1964) av G. Prawitz under rubriken Konstituerandet av de fria landskyrkorna i de äldre preussiska provinserna. — I Stat och kyrka i skilda länder 2. s. 24 ff har O. Hassler redogjort för förhållandena mellan kyrka och stat i Östtyskland.

geliska landskyrkor — tre lutherska och en reformert — ett fördrag med nämnda delstat[10] (Loccumer Vertrag av år 1955).

För die Evangelische-lutherische Landeskirche Hannovers gäller nu en ny författning, som trädde i kraft den 1 april 1965 och ersatte en tidigare författning från år 1922. Den nya författningen är antagen av landskyrkans båda lagstiftande organ, die Landessynode och der Kirchensenat.

I författningens ingress anges den evangeliska grundvalen för förkunnelsen inom landskyrkan och i författningens första artikel kyrkans uppgift (förkunnelse av Guds ord och förvaltning av sakramenten). I fortsättningen konstateras att landskyrkan till uppfyllande av sina uppgifter självständigt bestämmer om sin organisation och att landskyrkan, dess kyrko- och kapellförsamlingar samt andra kyrkliga enheter är »Körperschaften des öffentlichen Rechts».[11]

Medlemmar i landskyrkan anges vara alla döpta evangeliska kristna, som bor eller vanligen uppehåller sig inom landskyrkans område och som ej tillhör annan evangelisk kyrka eller annat religiöst samfund. Varje medlem i landskyrkan är också medlem i en kyrkoförsamling, i regel där vederbörande är bosatt. Ett odöpt barn till evangeliska föräldrar anses som medlem, så länge dopet inte medvetet fördröjts. Likaså anses som medlem barn till föräldrar, av vilka endast den ene är medlem av landskyrkan, så länge samförstånd råder mellan föräldrarna om att barnet skall uppfostras enligt evangelisk-luthersk bekännelse. Medlem är vidare inflyttad person med evangelisk konfession, såvida han inte inom ett år från inflyttningen anmäler att han tillhör annan kyrka eller annat religiöst samfund inom landskyrkans område. »Religionsomyndiga» barn (under 14 år), som döpts utom den evangelisk-lutherska kyrkan, är medlemmar, om de fått uppfostran till evangelisk-luthersk bekännelse (wenn sie von den Erziehungsberechtigten der Erziehung im evangelisch-lutherischen Bekenntnis zugeführt werden).

Odöpta personer blir medlemmar genom dopet. Döpta personer, som vill övergå från annan kristen kyrka eller annat religiöst samfund till den

10 Av Niedersachsens befolkning anges omkring 78 % vara medlemmar av evangelisk-luthersk kyrka. Den hannoverska evangelisk-lutherska kyrkan har omkring 3,6 milj. medlemmar.

11 Angående innebörden av detta rättsliga begrepp, se utredningens betänkande nr VI Lagstiftning och rättskipning, SOU 1965:70, s. 164. Det må framhållas att ställningen såsom Körperschaft des öffentlichen Rechts anses ur rättsliga och andra synpunkter fördelaktig för religiösa och andra organisationer. Reglerna för beskattning av samfund eller förening av detta slag är förmånliga. Förvärv av fast egendom går lättare att genomföra rättsligt (köpehandlingar behöver inte såsom eljest vanligen är fallet upprättas inför viss myndighet) för ett »Körperschaft» än för andra juridiska personer. Lån i bank ges på förmånligare villkor än till föreningar m. fl., som inte har sådan status. Själva det förhållandet att en sammanslutning har dylik rättsställning synes uppfattas som ett tecken på att den fått ett visst (statligt) erkännande och är en organisation av mera fast karaktär. — De frikyrkliga samfunden och församlingarna är i allmänhet Körperschaften des öffentlichen Rechts. Sådan status har även die Freireligiösen (vissa humanistiska, kristendomskritiska sammanslutningar).

evangeliska kyrkan, och sådana som utträtt ur kyrkan men vill återinträda i landskyrkan vinner inträde genom att de mottages såsom medlemmar. Utträde sker antingen genom övergång till annan kyrka eller genom anmälan om utträde hos Amtsgericht (den myndighet som handhar folkbokföringen). Formerna härför regleras genom delstatlig lagstiftning.

Landskyrkan är i territoriellt avseende indelad i *församlingar* (Kirchengemeinden). Församling kan i sin tur vara indelad i kapellförsamlingar (Kapellengemeinden), som utgör självständiga delar av församlingen. Församling kan också undantagsvis bestå av viss personkrets (Personalgemeinde i motsats till Ortsgemeinde).

Församlingen har som organ der Kirchenvorstand — vilket närmast synes motsvara (kyrkofullmäktige och) kyrkoråd i Svenska kyrkan. Viktiga angelägenheter i församlingen kan upptas av Gemeindeversammlung (kyrkostämma) efter beslut av der Kirchenvorstand. I vissa ärenden är behandling på sådan stämma obligatorisk.

Flera församlingar ingår i en *kyrkokrets* (Kirchenkreis). För varje kyrkokrets finns en superintendent, som utnämnes av landsbiskopen på förslag av das Landeskirchenamt (kyrkans centrala administrativa organ). Superintendenten, vars tjänst är knuten till »einer bestimmten Pfarrstelle», utövar tillsyn över församlingarna, prästerskapet m. fl. inom kyrkokretsen, förrättar visitationer och installationer — i den mån dessa ej verkställes av landsbiskopen eller vederbörande Landessuperintendent — samt företräder kyrkokretsen utåt. Kyrkokretsen har som representativt organ der Kirchenkreistag och som verkställande organ der Kirchenkreisvorstand.

Flera kyrkokretsar ingår i en *Sprengel*. Den hannoverska landskyrkan är indelad i nio sådana områden. Den andliga ledningen och tillsynen inom en Sprengel tillkommer en Landessuperintendent, vilken utnämnes av kyrkosenaten (se nedan) med landsbiskopens godkännande. Landessuperintendenten företräder landskyrkan i kyrkliga och offentliga sammanhang inom sitt ämbetsområde. Han förrättar bl. a. prästvigningar, kyrkoinvigningar, visitationer samt har åtskilliga uppgifter beträffande ledningen av och uppsikten över det kyrkliga arbetet inom vederbörande Sprengel. Inom varje sådant område finns der Sprengelbeirat — bestående av präster och lekmän. Detta organ tjänstgör som rådgivare till landessuperintendenten och medverkar vid val av ledamöter i die Landessynode, varom mera i det följande.

Der Landesbischof (landsbiskopen) är landskyrkans högste styresman. Han har den andliga ledningen och tillsynen i landskyrkan och företräder denna i kyrkliga och offentliga sammanhang. Landsbiskopen är vidare ordförande i der Kirchensenat, der Bischofsrat och das Landeskirchenamt.

Landsbiskopen och landssuperintendenterna bildar der *Bischofsrat* (biskopsrådet, ev. biskopsmötet). Det skall rådgöra om frågor rörande det kyrkliga livet, utbildning av blivande präster m. m.

Die Landessynode är landskyrkans representativa organ. Det består av 23 präster, valda av ordinarie innehavare av prästtjänst, 33 av företrädare för församlingarna valda lekmän, 18 av die Kirchenkreistagen föreslagna och av kyrkosenaten utsedda lekmän, 18 av landsbiskopen utsedda ledamöter (berufene Synodale), föreståndaren för Kloster Loccum, en ledamot av den teologiska fakulteten i Göttingen samt en av kyrkosenaten utsedd kyrkorättsexpert.[12] För landssynodens uppgifter i fråga om lagstiftning har redogjorts i utredningens betänkande nr VI (SOU 1965: 70 s. 256 f.).

Landssynoden tillsätter ett *Landessynodalausschuss,* bestående av sju ledamöter — 3 präster och 4 lekmän — alla tillhörande landssynoden. Detta synodens utskott har till uppgift bl. a., att i allmänhet företräda landssynoden när denna inte är samlad, att vara rådgivande organ till landsbiskopen, kyrkosenaten, biskopsrådet och das Landeskirchenamt i viktiga angelägenheter samt att kontrollera att landssynodens beslut verkställes.

Das Landeskirchenamt, som är landskyrkans förvaltande och administrativa myndighet, handhar dess inre och yttre angelägenheter samt företräder landskyrkan i rättsliga avseenden. Ordförande i Landeskirchenamt är landsbiskopen. Ledamöter är en president (jurist), två vicepresidenter (en jurist och en teolog) samt erforderligt antal övriga ledamöter (präster och lekmän), vilka alla förordnas på livstid av der Kirchensenat med landsbiskopens samtycke. I övrigt hänvisas till redogörelsen i kap. 4, s. 221 f.

Der Kirchensenat består av landsbiskopen, presidenten och en prästerlig ledamot i das Landeskirchenamt, ordföranden i der Landessynodalausschuss, en Landessuperintendent samt åtta av landssynoden valda ledamöter, av vilka icke fler än två får vara präster (kyrkosenaten består således av fyra präster, sju lekmän och en ledamot, som kan vara präst eller lekman). Kyrkosenaten har bl. a. att behandla alla slag av frågor som gäller det kyrkliga livet, att välja vissa ledamöter i landssynoden samt att förordna president, vicepresident och andra ledamöter i Landeskirchenamt och andra högre ämbetsmän i landskyrkans förvaltning. (Beträffande kyrkosenatens befogenheter i fråga om lagstiftning har redogjorts i betänkandet nr VI, SOU 1965: 70, s. 257).

En del av de uppgifter, som åligger *landsbiskopen,* har redovisats ovan. Det kan vidare nämnas att landsbiskopen förordnar församlingspräster m. fl. (Pfarrer, Pastorinnen och Pfarrvikare), superintendenter, vissa medlemmar i landssynoden (»berufene Synodale») m. fl. Han har vidare att handha landskyrkans förbindelser med andra tyska och utländska kyrkor, evangelisation, inre och yttre mission samt överhuvud att med alla krafter verka för samarbetet inom landskyrkan.

Landsbiskopen väljes efter förslag av kyrkosenaten av landssynoden

[12] Enligt vad som upplystes vid utredningens besök i Hannover brukar proportionen mellan präster och lekmän bland de 95 ledamöterna vara omkring 1/3 präster och omkring 2/3 lekmän.

(kyrkomötet) på livstid. Kyrkosenaten kan föreslå högst tre personer. För val fordras en majoritet av två tredjedelar av landssynodens ledamöter. Har inte efter två valomgångar sådan majoritet uppnåtts, sammanträder kyrkosenaten och landssynodalutskottet tillsammans och föreslår två kandidater. I tredje valomgången räcker det med enkel majoritet för val mellan de två föreslagna personerna.

Församling och *präst* (das Pfarramt) har att sörja för gudstjänst, kyrklig undervisning, själavård och kärleksverksamhet samt är ansvariga för värnande av »den rätta läran», för kyrklig tukt och yttre ordning. Församling kan antaga församlingsstadga (Gemeindesatzung), vilken skall granskas ur rättslig synpunkt av das Landeskirchenamt och för godkännande prövas av das Kirchenkreisvorstand.

Församlingens beslutande och verkställande organ, der Kirchenvorstand, består av församlingens ordinarie präster (Pfarrern), Pastorinnen och Pfarrvikaren samt lekmän (gewählten und berufenen Kirchenvorstehern). Röstberättigade vid val är alla församlingsmedlemmar, som fyllt 21 år, såvida de inte av särskilda orsaker fråntagits rösträtten. Valbar är församlingsmedlem, som fyllt 25 år och uppfyller i kyrkliga bestämmelser angivna förutsättningar, varmed torde avses kyrkomedlems plikt att hålla sig till ord och sakrament, att leva ett kristet liv samt aktivt medverka till främjande av kristen tro, kyrkliga gemenskap och sed. — Der Kirchenvorstand är tillsammans med församlingsprästerna (das Pfarramt) ansvarigt för den religiösa verksamheten i församlingen, förvaltar kyrkliga tillgångar, fastställer församlingens budget, beslutar om kyrkoskatt och kyrkliga avgifter till församlingen samt företräder denna inför och utom rätta.

Ärenden om *församlingsindelning* handhas av das Landeskirchenamt. Motsätter sig församling, som beröres av en ändring, eller kyrkokretsen förändringen erfordras kyrkosenatens godkännande av fattat beslut.

Flera församlingar kan förenas under ett gemensamt prästämbete (Pfarramt) och kan för särskilda frågor bilda samfällighet (Verband).

Rörande prästämbetet må nämnas att präst har som särskilda tjänsteuppgifter förkunnelse och sakramentsförvaltning. Prästen är i sin tjänsteutövning bunden vid den evangelisk-lutherska bekännelsen men är i övrigt — inom ramen för gällande rätt — oberoende (unabhängig).

Ändring av indelning i kyrkokretsar beslutas av das Landeskirchenamt. Därest kyrkokrets motsätter sig ändringen erfordras godkännande av kyrkosenaten. Der Kirchenkreistag består bl. a. av alla i församlingarna anställda Pfarrern, Pastorinnen och Pfarrvikaren och dubbelt så många av församlingarna utsedda lekmän. Der Kirchenkreisvorstand består av superintendenten och minst fyra av der Kirchenkreistag valda ledamöter och ombesörjer kyrkokretsens löpande ärenden.

England[13]

För en fullständigare redogörelse av relationerna mellan kyrka och stat i England hänvisas till utredningens betänkande om lagstiftning (s. 257 ff). I redogörelsen nedan erinras dock för sammanhangets skull om en del av de förhållanden som behandlats i lagstiftningsbetänkandet.

The Church of England, vilken vid jämförelse med andra kyrkor ur läro- och organisationssynpunkt brukar betecknas som the Anglican Church (den anglikanska kyrkan), har ställning såsom statskyrka. Regenten (drottningen) är kyrkans överhuvud. Regeringen tar emellertid mycket liten del i frågor som rör kyrkan. Den viktigaste uppgiften för regeringen gäller premiärministerns och lordkanslerns befattning med utnämningar till prästerliga tjänster (se nedan). Parlamentet tar i större utsträckning än regeringen del i frågor av kyrklig art genom att det prövar av kyrkomötet antagna förslag till lagstiftning (measures). Parlamentet kan godkänna eller förkasta dessa. Av parlamentet godkända förslag överlämnas därefter till regenten för stadfästelse. Kyrkomötet består av tre hus, the House of Bishops, the House av Clergy (prästerskapets representanter) och the House of Laity (lekmännens representanter). — The Church of England saknar beskattningsrätt.

England är i kyrkligt avseende indelat i två *provinser* (Canterbury och York), var och en med en ärkebiskop. Ärkebiskopen av Canterbury är kyrkans andliga överhuvud. Han erkännes tillika som ledare för the Anglican Communion[14], vilken omfattar de anglikanska kyrkorna inom samväldet; kyrkorna utanför England har dock med undantag av vissa isolerade stift inte lydnadsplikt mot ärkebiskopen. I varje provins finns en *konvokation*, omfattande the Upper House (bestående av ärkebiskopen och stiftsbiskoparna i provinsen) och the Lower House (representanter för prästerskapet). Medlemmarna i the Lower Houses i de båda provinserna är också ledamöter av the House of Clergy i kyrkomötet. Konvokationerna saknar lekmannaledamöter. Förslag om inrättande av Houses of Laity i konvokationerna framlades 1958 av en utav kyrkomötet tillsatt kommitté. För närvarande pågår en utredning (Commission on Synodical Government) om organisation på stiftsplanet, som bl. a. behandlar frågan om införande av Houses of Laity i konvokationerna. — Samråd sker för närvarande i en

13 En kort redogörelse för förhållandet kyrka—stat i England finns i KU:s utlåtande nr 17/1956, s. 10 f. Någon mera fullständig redogörelse på svenska rörande förhållandena på förevarande område i England torde inte finnas. I Stat och kyrka i skilda länder, I (1957) har D. Svenungsson i en uppsats om walesisk kyrkopolitik (s. 74—106) även redogjort något för förhållandet kyrka—stat i England (s. 81—83). I övrigt må hänvisas till David L. Edwards: This Church of England (1962), Guy Mayfield: The Church of England (1963) och det varje år utkommande verket The Church of England Year Book (kyrkans årsbok).

14 Vid utredningens besök (1964) i England upplystes att av de anglikanska kyrkorna inom samväldet finns det utom the Church of England endast en kyrka (på Barbados), som har statskyrkokaraktär. Övriga kyrkor har ställning såsom fria kyrkor.

del frågor mellan konvokationerna och the House of Laity i kyrkomötet.

Antalet *stift* är 43. Ärkebiskoparna är biskopar över var sitt stift. Utom de 41 stiftsbiskoparna (diocesan bishops) finns »bishops suffragan», vilka biträder biskopen i stiftet. Därjämte kan pensionerad biskop som »assistant bishop» biträda stiftsbiskopen. Sammanlagda antalet biskopar av olika kategorier är drygt 120. Stiftets representativa organ är the *Diocesan Conference,* som omfattar the Chamber of Bishop (stiftsbiskopen ensam), the Chamber of Clergy och the Chamber of Laity. Varje stift är indelat i två eller flera archdeaconries, som i sin tur kan vara uppdelade i rural deaneries. Dessa underavdelningar av stiftet synes sakna större intresse ur förvaltningssynpunkt. I en del rural deaneries sammanträder the ruridecanal conference, bestående av prästerskapet inom området och valda representanter för lekmännen.

Antalet *församlingar* i England uppgår till omkring 14 500. Det finns också en indelning i parochial livings (sammanlagt omkring 11 500), vart och ett bestående av en eller flera församlingar. — Församlingens representativa organ är the *Parochial Church Council,* som väljes för ett år i taget vid the *Parochial Church Meeting.*

The Church of England har inte någon definition på vad som legalt sett konstituerar *medlemskap* i kyrkan. Den står i princip öppen för alla som finner behov av att söka sig till kyrkan. Några medlemsförteckningar föres inte. Däremot antecknas vilka som döps, deltager i söndagsskola, konfirmeras, vigs i kyrkans ordning, går till nattvard och liknande förhållanden. Person kan på ansökan uppföras på församlings s. k. Electoral Roll, därest vederbörande är döpt, har fyllt 17 år, förklarar sig vara medlem av the Church of England, bor inom församlingen ifråga och kan betecknas som kyrkobesökare i församlingen (attending the Church). Även person, som inte är bosatt i församlingen, kan uppföras på dennas Electoral Roll, därest vederbörande uppfyller övriga ovan angivna förutsättningar samt under de närmast föregående sex månaderna vanligen besökt gudstjänsterna i den församling, där han önskar bli registrerad. En person kan vara uppförd på Electoral Rolls i högst två församlingar. Person, som är uppförd på Electoral Roll, är berättigad att deltaga i the Parochial Church Meeting i församlingen ifråga.

Av Englands befolkning 1958 å omkring 42,6 miljoner var omkring 27 miljoner döpta i the Church of England och 9,7 miljoner konfirmerade. Antalet personer, som går till nattvard vid påsken, brukar varje år överstiga 2 miljoner. På kyrkliga Electoral Rolls är uppförda inemot 3 miljoner personer. (Det kan påpekas att det i England finns andra slag av Electoral Rolls än de kyrkliga, t. ex. för de politiska valen.)

Man räknar med olika kretsar (circles) av personer, som kan anses tillhöra kyrkan. Till den yttre kretsen hänföres alla som är döpta, till en krets därnäst alla som därjämte är konfirmerade. Till den innersta kretsen slutligen räknas de som årligen går till nattvard vid påsk.

The Parochial Church Meeting (PCM) sammanträder en gång om året (senast under veckan efter påsk), någon gång oftare. Antalet närvarande brukar enligt uppgift vara omkring 20—30 % av de på vederbörande Electoral Roll uppförda personerna. PCM väljer för ett år i taget lekmannaledamöter i the Parochial Church Council (PCC). För valbarhet fordras att ha fyllt 21 år och att vara »actual communicant» (att ha gått till nattvarden åtminstone en gång under året). Det föreligger inte något uttryckligt krav på att vara uppförd på the Electoral Roll, men vederbörande skall uppfylla kvalifikationerna för att kunna registreras på sådan. I praktiken brukar dock endast utses personer som är uppförda på the Electoral Roll. PCM väljer också ledamöter i stiftets lekmannarepresentation, the Chamber of Laity, i stiftets representativa organ (the Diocesan Conference) och ledamöter i the rurideacanal conference därest sådan finnes samt representanter för församlingen vid andra sammankomster. Till PCM lämnas redogörelse från den avgående PCC för arbetet under det gångna året, för församlingens ekonomi m. m. PCM kan göra uttalanden i anledning därav och ge rekommendationer till det nyvalda PCC. — I PCC ingår förutom de vid PCM valda ledamöterna, kyrkoherden (som är självskriven som ordförande), övriga präster i församlingen, de två kyrkvärdarna (vilka väljes för ett år i samband med PCM:s sammanträde av en något annorlunda sammansatt representation) samt de inom församlingen som är valda till lekmannaledamöter i the ruridecanal conference, i the Diocesan Conference eller i kyrkomötet. PCC sammanträder minst fyra gånger om året och har ansvaret för initiativ, verksamhet och utveckling av det kyrkliga arbetet inom och utom församlingen. Den svarar för handhavandet av församlingens ekonomi och frågor av praktisk natur. PCC skall bl. a. årligen överse the Electoral Roll. PCC utser ofta en »standing committee» för det löpande arbetet.

Stiftets representativa organ the *Diocesan Conference* sammanträder en eller ibland två gånger om året. Varje Diocesan Conference har sin egen konstitution. De »ordinarie» prästerna i stiftet (beneficed and licensed clergymen) är ledamöter i the Chamber of Clergy. The Chamber of Laity består enligt uppgift vanligen av inemot dubbelt så många ledamöter som the Chamber of Clergy. Sammanlagda antalet ledamöter i de båda husen anges i många fall uppgå till omkring 1 200, vilket antal anses vara för stort ur effektivitetssynpunkt. The Diocesan Conference väljer ledamöter i stiftets ekonomiska (the Board of Finance) och andra organ, antager budget, erhåller redovisning och redogörelser av the Board of Finance och andra organ, lämnar anvisningar till de olika organen samt konfererar med biskopen om varjehanda frågor rörande the Church of England, särskilt beträffande arbetet i stiftet. The Chamber of Clergy väljer ledamöter i the Lower House i vederbörande konvokation, vilka därigenom också blir ledamöter i the House of Clergy i kyrkomötet. The Chamber of Laity väljer med-

lemmar av the House of Laity i kyrkomötet. Mandattiderna för de sålunda valda personerna är fem år.

Beträffande *konvokationerna,* vilka som tidigare nämnts består av två hus, the Upper House (stiftsbiskoparna) och the Lower House (representanter för prästerskapet), hänvisar utredningen till betänkandet om lagstiftning (SOU 1965: 70, s. 260 f.).

För *kyrkomötets* sammansättning, arbetsformer m. m. har även närmare redogjorts i lagstiftningsbetänkandet (s. 258 ff.)[15] Kyrkomötet tillsätter ett stort antal organ (Central Councils) för olika uppgifter. Dessa organ redovisar sin verksamhet för kyrkomötet.

Det är möjligt att en väsentlig ändring av den engelska kyrkans organisation kommer att ske. Enligt ett förslag av en inom kyrkan tillsatt kommitté skulle en nationalsynod inrättas och ersätta kyrkomötet och konvokationerna. Synoden skulle bestå av 500 ledamöter, hälften präster och hälften lekmän. Huvudändamålet med den föreslagna reformen torde vara att effektivisera den kyrkliga verksamheten på riksplanet och åstadkomma en lämpligare högsta representation för kyrkan än de nuvarande organen. Förslaget uppfattas enligt uppgift (i Svensk Pastoraltidskrift nr 1/1967) på vissa håll som en förberedelse för en union mellan the Church of England och Metodistkyrkan, varom förhandlingar pågår sedan några år tillbaka.

Karaktäristiskt för det nuvarande engelska systemet är förekomsten av olika hus eller kamrar i de representativa organen. Med undantag för frågor av ekonomisk natur fordras för beslut att majoritet föreligger i samtliga hus eller kamrar. När det gäller kyrkliga ceremonier gäller en särskild ordning i kyrkomötet. Beslut i dessa frågor fattas nämligen i första hand av the House of Bishops, vars beslut underställes de övriga husen för godkännande eller förkastande. Ekonomiska frågor avgöres däremot genom beslut av majoriteten av samtliga ledamöter i kyrkomötet. Frågor debatteras i kyrkomötet, konvokationerna och the Diocesan Conference i allmänhet vid gemensamt sammanträde med alla husen eller kamrarna. Röstning sker även vanligen vid det gemensamma sammanträdet. Föreligger då en överväldigande majoritet för ett förslag, så att tvekan om utgången i alla husen eller kamrarna inte kan anses föreligga, fastställes detta som mötets beslut. Är man däremot tveksam, röstar husen eller kamrarna var för sig.

[15] Till komplettering av utredningens redogörelse i lagstiftningsbetänkandet kan nämnas att parlamentet under 1965 godkänt en av kyrkomötet antagen measure, »The Prayer Book (Alternative and other Service) Measure». Enligt denna äger konvokationerna och the House of Laity i kyrkomötet att bestämma om alternativa ceremonier m. m. till dem, som anges i Common Prayer Book (av år 1662, ej 1549 som angavs i redogörelsen i lagstiftningsbetänkandet). Beslutet skall fattas med två tredjedels majoritet och får gälla under högst 16 år. Därefter skall frågan prövas av parlamentet.

Rörande *ekonomiska förhållanden* må anmärkas, som tidigare nämnts, att the Church of England saknar beskattningsrätt. Det föreligger inte heller skyldighet för dem som räknar sig som medlemmar att utgiva avgifter eller liknande. Kyrkan finansierar sin verksamhet genom gåvor och insamlingar, avkastning av kyrklig egendom (fastigheter, kapitaltillgångar) m. m. — I församlingarna föres förteckningar över personer som förklarat sig villiga att mera regelbundet lämna bidrag till den kyrkliga verksamheten. Vissa rekommendationer finns om storleken av sådana bidrag i förhållande till vederbörandes inkomster. Under vissa villkor kan skatteåterbäring ske för gåvor till bl. a. kyrkliga ändamål. Sålunda skall föreligga en oåterkallelig utfästelse att giva visst belopp årligen under mer än 6 år. Vanligen göres sådana utfästelser på 7 år (kallas seven years covenant). I församlingar, stift och gemensamt för hela kyrkan finns olika organ för de finansiella frågorna (boards of finance). Avkastningen av kyrkans egendom uppgår till förhållandevis betydande belopp. Kyrkans innehav av jord har sedan länge varit omfattande. Avkastningen av jordegendom, som vanligen arrenderades ut, ansågs under senare tid i många fall inte vara tillfredsställande. Från affärsmässiga överväganden beslöts därför att låta förvaltningen av egendomen ske i friare former. I en del fall såldes egendom, som lämnade dålig avkastning, varefter kapitalet placerades i aktier, hyresfastigheter m. m. En centralisering av egendomsförvaltningen skedde successivt.

Som en slutfas i denna utveckling kan betecknas inrättandet 1948 av the *Church Commissioners* of England, som nu förvaltar kyrkans förmögenhetstillgångar. The Church Commissioners består av inalles 94 personer. Av dessa är en del personer självskrivna, såsom de två ärkebiskoparna, premiärministern, några andra regeringsmedlemmar samt de 41 stiftsbiskoparna. 25 ledamöter (präster och lekmän) väljes av kyrkomötet. Fyra personer utses av kronan och fyra av ärkebiskopen av Canterbury. Denna organisation sammanträder en eller två gånger om året. Den utser ett verkställande organ, olika kommittéer och högre tjänstemän. Det finns därjämte the Church Estate Commissioners, två utsedda av kronan (vanligen parlamentsledamöter) och en av ärkebiskopen av Canterbury. Dessa följer fortlöpande arbetet i the Church Commissioners Office. The Church Commissioners erhåller även gåvor, vilka lägges till kapitalet. Av de totala utgifterna för the Church of England under 1964 å 45,2 miljoner pund täcktes omkring 16,5 miljoner genom inkomster från the Church Commissioners. Dessa lämnar bidrag för lön åt församlingspräster i »fattiga» församlingar (totalt 1963 utgick sådana bidrag med omkring 9,3 miljoner pund), svarar helt för löner och andra utgifter för stiftsbiskopar, bidrager till löner för de biträdande biskoparna m. fl., svarar helt för prästers och prästänkors pensioner (sammanlagt för dessa ändamål 1963 12,6 miljoner pund och 1964 14,5 miljoner pund), lämnar bidrag till uppförande och underhåll av

kyrkor, kapell, prästgårdar m. m. (1964 omkr. 1¼ miljoner pund), svarar för administrationskostnader (omkr. 800 000 pund) m. m.

Prästlönerna i England är bl. a. med hänsyn till begränsad tillgång på medel förhållandevis låga. Inberäknat en kollekt som ges till kyrkoherden av församlingsborna vid påsk, the Easter Offering, uppgår den för omkring hälften av prästerna till mellan 900—1 100 pund om året. Under 900 pund hade 1963 27 % av prästerna och över 1 000 pund — omkring 14 500 kronor — 24 %.

I fråga om tillsättning av prästtjänster inom the Church of England må till en början nämnas att några prästval inte förekommer samt att den s. k. patronatsrätten gäller vid tillsättning av motsvarigheterna till tjänster som kyrkoherde i församling.

Innehavare av högre *kyrkliga ämbeten* — såsom ärkebiskop, stiftsbiskop, »biträdande» (suffragan) biskop och domprost — utses av drottningen på förslag av premiärministern. Dennes »Appointment Secretary» bereder dessa ärenden. I det slutliga skedet har han, emellanåt även premiärministern själv, haft kontakt med olika företrädare för kyrkan, både präster och lekmän. Förslag har i fråga om biskopar lämnats av ärkebiskopen och i fråga om suffragan bishops av stiftsbiskopen och ärkebiskopen. Premiärministern är dock inte bunden av dessa förslag. När det gäller utseende av stiftsbiskop skall drottningens nominering konfirmeras av vissa företrädare för stiftet. Invigning till biskopsämbetet förrättas av ärkebiskopen.

Kronan (drottningen) är patronus för något mer än 150 församlingar. Förslag till utnämningar i dessa församlingar lämnas av premiärministern. Lordkanslern är patronus och tillsätter ifrågavarande tjänster i omkring 550 församlingar. Dessa ärenden beredes av premiärministerns Appointment Secretary, som därvid konfererat med företrädare för församlingen ifråga, vanligen vid besök i denna, med stiftsbiskopen m. fl. — Andra organ för kronan, t. ex. the Home Secretary, är patronus för drygt 100 församlingar.

För övriga församlingar tillsättes kyrkoherdetjänsterna av vederbörande stiftsbiskopar. Dessa är patronus för omkring 3 000 församlingar. I övrigt kan patronus, som i dessa fall inte har utnämningsrätt, vara andra präster (omkring 2 000 församlingar), universitet, colleges och skolor (omkring 850 församlingar) eller enskilda personer, t. ex. ägare av viss jordegendom, vissa gillen eller skrån m. fl. (inemot 7 000 församlingar). Patronus äger i dessa falla föreslå viss person till innehavare av tjänsten ifråga. Stiftsbiskopen är dock inte bunden av detta förslag. Den som föreslagits till innehavare av en ledig prästtjänst skall uppsöka kyrkvärdarna i församlingen. Dessa kan om de finner den föreslagne direkt olämplig motsätta sig att denne utnämns. Församlingen kan också vid uppkommande ledighet hos biskopen eller patronus uttrycka önskemål om vad slags präst man önskar; dock nämnes därvid inte några namn.

Initiativ till ändring av församlingsindelning tas av kyrkliga organ. Beslut om ändringar skall fastställas av »the Queen in Council».

Skottland

I betänkandet om lagstiftning och rättskipning (SOU 1965: 70) har utredningen relativt utförligt redogjort för förhållandena inom the Church of Scotland. Denna, som är presbyteriansk (kalvinistisk, reformert), är den ledande kyrkan i Skottland och brukar betecknas som Skottlands nationalkyrka. Ehuru regenten är kyrkans överhuvud, står den i praktiken fri i förhållande till statsmakten. Beträffande relationen kyrka—stat och den historiska utvecklingen på detta område hänvisas till angivna betänkande s. 262 ff.

En församling (congregation) är en sammanslutning av personer — medlemmar, »adherents» och deras barn — som kommer tillsammans för kristen bön, undervisning, umgänge och arbete. Medlemmar av församlingen »in full communion» är de personer, som av the Kirk Session (församlingens råd) uppförts på en särskild förteckning, »the Communion Roll». Förutsättningar för att upptagas på denna förteckning är att vara döpt och att mera regelbundet gå till nattvarden. »Adherents» är personer, som inte går till nattvard men som visat särskilt intresse för församlingen och tagit del i dess arbete och andakt. Personer, som varit upptagna på »the Communion Roll» men avförts av annan orsak än att de erhållit »Certificate of Transference» för inträde i annan församling inom the Church of Scotland, upptages, om de bor kvar i församlingen, på en »Supplementary Roll». Kyrkomötet har även rekommenderat att en »Roll of Baptised Persons not Communicants» (register av döpta personer, som ej går till nattvard) skall föras i församlingarna. Här föreligger alltså vad man kan beteckna som ett differentierat medlemskap. De som är upptagna på »the Communion Roll» äger ta del i församlingens angelägenheter, t. ex. utseende av präst och äldste. Även »adherents» över 21 år äger deltaga vid tillsättningen av präst. (Redogörelsen om medlemskap m. m. är grundad på James I. Cox: Practise and Procedure in the Church of Scotland, 5:e uppl. 1964, utgiven av J. B. Longmuir, s. 18 ff. m. fl. sidor.) — Vid utredningens besök i Skottland inhämtades att man i den skotska kyrkan överhuvud inte lade så stor vikt vid frågan om vad som skulle konstituera medlemskap utan mera såg till faktiska förhållanden.

The Church of Scotland har en s. k. presbyterialförfattning[16] (brukar även

[16] Rörande begreppet angives i Nordisk Familjebok: *Presbyterialförfattning*, kyrklig författningstyp inom stora delar av den reformerta kristenheten. Calvin lade stor vikt på upprättande av organ för kyrkotuktens genomförande. Han tänkte sig fyra slags församlingstjänare: pastores, doctores, presbyteri och diaconi. I Genève valdes de äldste efter förslag av prästerna, av höga rådet och hade i sin tur att utse prästerna. Kyrkotukten utövades av konsistoriet, en av präster och äldste sammansatt myndighet. —

benämnas synodalförfattning). I varje församling (1959 var antalet omkring 2 250) är *the Kirk Session* (församlingsrådet) beslutande organ. Det består av församlingsprästen — en av dem om flera präster finns i församlingen — som är självskriven ordförande och församlingens äldste.

The Kirk Session beslutar i uppkommande frågor inom församlingen av andlig och av administrativ karaktär[17]. Dess uppgifter när det gäller den andliga vården har berörts i lagstiftningsbetänkandet (s. 267 f). De äldste, vars antal bestämmes av the Kirk Session, väljes av församlingen på livstid men kan avgå eller i vissa fall skiljas från uppdraget. Varje äldste har den närmaste tillsynen och, vid sidan av prästen, ledningen för viss del av församlingen. Till äldste kan sedan några år tillbaka även kvinnor utses. The Kirk Session utser diakon, organist och andra personer i församlingens tjänst.

Närmast över the Kirk Sessions står *presbyterierna* (62 stycken i Skottland, en för England samt tre »overseas», d. v. s. utanför Storbritannien). Dessa består av en präst och en äldste (utsedd för ett år) från varje Kirk Session inom presbyteriets område samt en del andra ledamöter. En del av dessa senare är självskrivna, t. ex. teologie professorer, militärpräster, präster som ej är i församlingstjänst samt pensionerade präster. Presbyteriet väljer erforderligt antal äldste, så att proportionen mellan präster och lekmän blir lika. Presbyteriet skall sammanträda minst två gånger om året. Det övar tillsyn över the Kirk Sessions verksamhet och arbetet i övrigt inom de församlingar som tillhör presbyteriets område. Presbyteriet leder den kyrkliga aktiviteten inom dess distrikt och kan i detta avseende utfärda riktlinjer och andra bestämmelser. The Kirk Session synes vara skyldigt att rätta sig efter vad presbyteriet sålunda föreskrivit. Beslut från the Kirk Session skall ibland underställas presbyteriet för godkännande. Presbyterierna skall bl. a. tillse att kyrklig egendom underhålles på tillfredsställande sätt. — Presbyterierna har tjänstemän och stående kommittéer för förberedande arbete m. m.

Det närmast över presbyterierna ledande organet, *provinsialsynoden* (the

Denna presbyterialförfattning blev i stort sett genomförd i Skottland. Man utgick där från att Kristus var kyrkans herre och att all kyrklig myndighet skulle utövas i hans namn. Församlingsämbetet är egentligen ett enda, de äldste, å ena sidan lärande äldste (prästerna), å den andra styrande äldste med diakoner såsom medhjälpare i ämbetet. Instanser inom kyrkostyrelsen är församlingsrådet (kirk session), bestående av lokalförsamlingens pastor och styrande äldste, presbyteriet, som utgöres av en lärande och en styrande äldste från varje församling inom en mindre grupp av församlingar, provinsialsynoden och nationalsynoden (general assembly), den högsta lagstiftande och dömande myndigheten. — Inom den presbyterianska kyrkan utsågs ursprungligen de äldste på det sätt, att kollegierna kompletterade sig själva; sedermera infördes val. — Presbyterialförfattningen har inte varit utan betydelse vid det svenska kyrkomötets tillkomst. (Notisen i Nordisk Familjebok är författad av biskopen E. M. Rodhe.)

[17] I Cox: Practise and Procedure in the Church of Scotland uttalas (s. 8) om the Kirk Sessions uppgifter: The Kirk Session concerns itself with the affairs of the Church in a parochial area, over which, as a rule, only one presbyter is placed to minister in spiritual things, with whom are associated ruling elders, to take counsel with him and give help to him in religious matters within the bounds of the parish.

Provincial Synod, 12 till antalet), består av ledamöterna i presbyterierna inom synodens område samt några ledamöter från »angränsande» synoder. Den sammanträder minst en gång om året. Synoden mottager redogörelser från presbyterierna om den kyrkliga verksamheten m. m., vilka redogörelser med synodens uttalande redovisas till kyrkomötet. Synoden kan upptaga varjehanda frågor rörande församlingar eller presbyterier inom synodens område. Synodernas verksamhet är av mindre betydelse än presbyteriernas. Deras funktion är närmast rent formell.

Kyrkans högsta myndighet, *kyrkomötet* (the General Assembly), sammanträder varje år under tio dagar. Presbyterierna väljer årligen en fjärdedel av sina medlemmar — lika antal präster och äldste — till ledamöter av kyrkomötet. Detta består av mer än 1 700 personer. Kyrkomötet har i stor utsträckning inhämtat presbyteriernas mening i olika frågor innan beslut fattas. För ändring av bestämmelser rörande lära, styrelse, gudstjänst och kyrkotukt erfordras samtycke av en majoritet om minst två tredjedelar av presbyterierna. Kyrkomötet arbetar till stor del genom olika kommittéer, permanenta eller mera tillfälliga, som avger yttranden och förslag till kyrkomötet, vilket beslutar i frågorna. Det stora antalet ledamöter medför vissa svårigheter. Beslut fattas i allmänhet genom acklamation.

Kyrkomötet, vars ledande man är the Moderator, vilken skall vara prästvigd, tillsätter en del tjänstemän, »the Principal Clerk» (den ledande befattningshavaren i kyrkans kansli, vilken skall vara präst), »the Depute Clerk» (vanligen en präst; båda heltidsanställda), »the Procurator» (rådgivare i frågor av juridisk natur till the Kirk Sessions, presbyterierna, synoderna och kyrkomötet), »the Law Agent» (erhåller uppdrag i uppkommande frågor av »the General Assembly's Committee on General Administration»), »the Solicitor of the Church of Scotland» (heltidsanställd jurist i kyrkans kansli), »the London Agent» (rapporterar om sådana förslag, debatter, beslut m. m. i parlamentet, som direkt eller indirekt har intresse för kyrkan).

Såsom ovan berörts utses präst av de personer inom församlingen, som är upptagna på »the Communion Roll», och personer över 21 år, som av the Kirk Session betecknats som »adherents» (se ovan s. 158). En förberedande kommitté som upprättar förslag tillsättes, varefter valet sker vid ett sammanträde med dem som sålunda äger deltaga i avgörandet. Valet skall för att äga giltighet fastställas av presbyteriet.

Inom the Church of Scotland finns inte några fastställda avgifter, som medlem i kyrkan är skyldig att utgiva. Kyrkan finansierar sin verksamhet genom gåvor (liksom i England förekommer bl. a. s. k. seven year covenants), kollekter, insamlingar m. m. — enligt uppgift betalar medlemmarna totalt sett genomsnittligt omkring 4½ pund om året — samt avkastning av kyrklig jord. Förvaltningen av denna, som för övrigt inte är särskilt omfattande, utövas av två centrala organ. — Kyrkan erhåller ett

till beloppet fixerat tionde från ägare till all jord i Skottland (en s. k. grundskatt; sådan utgår även för andra ändamål i Skottland) oberoende av om ägaren tillhör the Church of Scotland eller ej. Totalt inflyter genom tiondet omkring 400 000 pund/år. — En kyrklig budgetkommitté har inseendet över frågor rörande kyrkans ekonomiska förhållanden. Ekonomiskt svaga församlingar kan erhålla hjälp men skall alltid svara för minst två tredjedelar av prästlönen. De ekonomiska förhållandena i the Church of Scotland är något bekymmersamma. Prästerna är garanterade en minimilön av 950 pund per år.

U.S.A.

Antalet kristna kyrkor i USA är omkring 260. Därtill kommer ett antal halvkristna samt icke-kristna samfund.

De olika kyrkorna står fria från staten; relationen kyrka—stat i USA brukar karakteriseras med tesen om »a wall of separation between church and state». De kristna kyrkorna, de flesta med ursprung i Europa, har av historiska och religiösa skäl olika organisation och förvaltning. Katolska kyrkan med sin världsomspännande organisation företer i huvudsak samma mönster som i Europa. De protestantiska kyrkorna har, efter skilsmässa från staten eller tillkomna som fria kyrkor, kommit att uppvisa en del särdrag. De lutherska kyrkorna har följt olika utvecklingslinjer, till en början ofta i avsevärt beroende av arvet från Europa, inom viss språkgrupp eller nationalitet. Så t. ex. har de finska, norska och svenska språkgrupperna i USA stått i kontakt med sina hemländers kyrkor och i sina samfund i USA upptagit åtskilligt av hemkyrkornas organisation och övriga särdrag. Under senare år har en stark tendens till samgående gjort sig gällande bl. a. mellan närstående lutherska kyrkor. Alltjämt finns dock ett tiotal olika sådana. De tre största är Lutheran Church in America, omfattande bl. a. den största svenska kyrkan i USA, d. v. s. Augustanasynoden, vidare the American Lutheran Church med bl. a. den norska lutherska kyrkan i USA samt Lutheran Church-Missouri Synod.

Då en skildring av kyrklig organisation och förvaltning i USA måste begränsas, väljer utredningen av naturliga skäl att beskriva förhållandena inom den kyrka, som genom Augustanasynodens införlivande däri har mest anknytning till Sverige, d. v. s. Lutheran Church in America. En skildring ges av kyrkans beslutande och verkställande organ och relationen mellan dem. Eftersom situationen i USA är av betydande intresse på grund av den erfarenhet som där under avsevärd tid vunnits av hur fria kyrkor organiserats och fungerar, göres framställningen relativt detaljrik.

Lutheran Church in America — i fortsättningen betecknad LCA — har bildats genom att ett betydande antal närbesläktade kyrkor, bl. a. den finska och svenska men ej den norska, gått samman till en hela USA och Kanada

omfattande kyrkobildning med gemensam ledning. De nationella särdrag som präglat flera av de kyrkor som nu ingår i LCA har väsentligen uppgetts och en territoriell indelning har gjorts i 31 synoder, vartill kommer en militär församling. Helt genomförd är den territoriella principen, även bortsett från den militära församlingens existens, dock ej. En möjlighet har sålunda hållits öppen att med LCA förena även kyrkor, som ej för egen del godtar en territoriell uppbyggnad. Synoder med tydliga språkliga eller nationella karakteristika äger således ansluta sig på icke-territoriell grund; detta utsäges i kyrkans konstitution uttryckligen om t. ex. den finska kyrkan. — Anslutning av kyrka till LCA skall godkännas av LCA:s beslutande organ, konventet, med ⅔ majoritet.

Samgåendet i LCA har haft konsekvenser även lokalt, i det att till en och samma lutherska församling förts förutvarande medlemmar i t. ex. Augustanasynodens och andra anslutna kyrkors församlingar på orten. I större befolkningscentra med flera församlingar tillhörande LCA förekommer dock en uppdelning efter de gamla kyrkogränserna, så att t. ex. förutvarande medlemmar av en församling tillhörande Augustanasynoden alltjämt söker sig till samma kyrka, oavsett var de bor inom orten.

Formellt är icke de förutvarande kyrkorna medlemmar i LCA, utan som medlemmar anges församlingar och präster i de kyrkor som bildar LCA. Medlemskap beviljas församlingar och präster genom den synod, inom vars territorium de finns eller — om synoden är icke-territoriell — som de till art och historia tillhör. Sedan de inordnats i synoden medges församling och präst inträde i kyrkan av dess konvent.

I fortsättningen skildras först den centrala organisationen och förvaltningen inom LCA och därefter motsvarande förhållanden inom synoden och församlingen. Särskilda uppgifter lämnas om präster, om val och om viss ekonomisk förvaltning.

Kyrkan (LCA)

För LCA gäller en gemensam konstitution samt särskilda by-laws eller följdförfattningar.

De högsta organen inom LCA är konventet samt presidenten och Executive Council.

Konventet är kyrkans högsta lagstiftande myndighet. Vissa generella bestämmelser kan beslutas även av synod eller församling, såsom egen konstitution med följdförfattningar. Konvent hålles vartannat år på tid och plats som Executive Council bestämmer. Extra konvent kan hållas för särskilt ändamål på kallelse av presidenten efter begäran av antingen minst ⅔ av delegaterna i Executive Council eller av presidenterna i mer än hälften av synoderna.

Ledamöter i konventet är dels representanter för församlingar och

präster i varje synod med präster och lekmän till lika antal, dels, ex officio, kyrkans högsta tjänstemän (presidenten samt sekreterare och skattmästare). Antalet delegater skall vara omkring 700 och bestämmes för varje synod av Executive Council på grundval av antalet församlingar i synoden; varje synod skall representeras av minst en präst och en lekman.

Ändringar i konstitutionen må föreslås i konventet av minst 20 delegater från minst 5 synoder och skall för att bli gällande antagas av två på varandra följande konvent med ⅔ majoritet i vartdera.

För antagande eller ändring av följdförfattningarna erfordras beslut av ett konvent med ⅔ majoritet. Förslag skall framställas skriftligen till konventet av minst 5 delegater.

För beslut i övrigt krävs anslutning från en majoritet av delegater från en majoritet av synoder.

De högsta *förvaltningsorganen* i LCA är som nyss nämnts dels tre av konventet för 4 år valda tjänstemän, varav en president och en sekreterare, båda präster, och en skattmästare, som kan vara präst eller lekman, dels Executive Council, som består av nämnda tre tjänstemän samt 30 av konventet för 4 år valda ledamöter, hälften präster och hälften lekmän. Av de 30 ledamöterna, vilka kan omväljas en gång i följd, får ej mer än två vara från samma synod.

Presidenten är kyrkans högste ledare. Han är självskriven ordförande i konventet och ex officio kyrkans främste representant i mellankyrkliga sammanslutningar och nämnder. Vidare utövar han den högsta tillsynen även över sekreterarens och skattmästarens kontor. Han biträdes av ett av honom själv utnämnt råd. LCA har sålunda inte biskopar.

Executive Council tjänstgör som en kyrkans styrelse och har mellan konventen viktiga funktioner av samordnande och verkställande art. Rådet skall sammanträda minst fyra gånger varje år. Det äger att mellan konventen i kyrkans namn göra uttalanden i sociala och moraliska ämnen, därvid för uttalande erfordras ⅔ majoritet. Beslut fattas eljest med enkel majoritet. Executive Council utnämner en ständig kommitté för samarbete med övriga lutherska kyrkor med presidenten som ordförande och med skyldighet att avge berättelse till konventet. För representation i ekumeniska sammanhang utnämner rådet officiella delegater att jämt presidenten representera kyrkan.

I nära anslutning till Executive Council arbetar ett stort antal *nämnder* och *kommittéer*, såsom nämnder för amerikansk mission, världsmission, collegeutbildning, teologisk utbildning, församlingsfostran, pensioner, publikationer och socialt arbete samt kommittéer för evangelisation, gudstjänster, ungdomsarbete, offerverksamhet, kyrkliga tidningar, press, radio och television samt kyrklig arkitektur.

Beslut att kommitté skall tillsättas fattas av konventet, men ledamöterna utses av Executive Council och kommittén arbetar under ledning av Exe-

cutive Council och ansvarar inför detta. Även kommittéernas ledamöter utses för 4 år och får omväljas en gång i följd. Presidenten är ex officio ledamot i de ständiga kommittéerna. Rapport avges av kommittén via Executive Council till konventet. Tjänstemän i kommittéerna tillsättes av Executive Council efter förslag av kommittén.

Särskilda organisationer finns inom kyrkan för män, kvinnor och ungdom. De har i betydande grad självstyre. Kyrkans president har dock enligt kyrkans konstitution säte och stämma i organisationernas konvent och styrelser. Varje sådan organisation äger utse en rådgivande ledamot i envar av kyrkans nämnder och kommittéer. Verksamhetsberättelse skall avges till kyrkans konvent.

Tjänstebefattningar för varje nämnd och kommitté bestämmes till art och antal av konventet eller Executive Council. Nämnder, kommittéer och organisationer äger själva utse innehavare av tjänst men skall härvid rådföra sig med presidenten i kyrkan. Förordnande gäller för 6 år och kan förnyas obegränsat antal gånger. Tjänsteman kan ej väljas till ledamot i Executive Council, nämnd eller kommitté och ej heller i kyrkans nedan angivna domstol. Tjänsten skall lämnas vid utgången av det kalenderår under vilket vederbörande fyller 67 år.

En kyrkans egen *domstol* behandlar ärenden som hänskjutits till den av kyrkans konvent eller Executive Council eller av synodernas konvent eller verkställande organ. Domstolen består av 9 ledamöter, varav 6 präster och 3 lekmän. Ledamöterna väljes av kyrkans konvent för 6 år högst två gånger i följd. För beslut krävs att 6 ledamöter är ense. Domstolen avger berättelse direkt till konventet. Dess domar kan överklagas till och ändras av konventet. På uppdrag av konventet kan domstolen också tjänstgöra som rådgivande organ åt konventet bl. a. i lärofrågor. Domstolen utser egna tjänstemän.

Synoder

De 31 synoderna representerar som ovan angivits väsentligen en territoriell indelning av LCA. De undantag som göres för anslutna samfund med språkliga eller nationella särdrag har historisk grund och sammanhänger med att den allmänna utvecklingen mot enhetlighet inom den väldiga förbundsstaten ännu ej är avslutad.

Varje synod skall ha en egen konstitution, vilken skall godkännas av kyrkans konvent eller Executive Council. Liksom kyrkan har varje synod även ett eget konvent och egen president, sekreterare och skattmästare.

Synodens konvent utgöres av minst en lekmannarepresentant från varje församling och av synodens samtliga präster. Om synodens konstitution så stadgar må extra delegater utöver en från varje församling utses.

Varje synod äger själv sköta sina angelägenheter men skall, om kyrkan

beröres, inhämta dess samtycke. Användes inom synoden andra kyrkliga böcker — såsom kyrkohandbok, psalmbok och katekes — än de av kyrkan beslutade, skall godkännande inhämtas av kyrkans konvent. Synoden äger att till kyrkans konvent inge framställningar som berör kyrkan.

Synoden skall leda och uppmuntra församlingar och präster i deras arbete, vaka över enheten i bekännelsen och medla i tider av tvister och söndring. Den har det primära ansvaret för rekrytering, utbildning och ordination av präster och skall ta ansvar för ett teologiskt seminarium, utse styrelse för detta och skaffa medel till verksamheten. Den skall vidare ge finansiell hjälp till blivande präster för studier vid college och seminarier. Inval av församlingar ankommer som tidigare nämnts på synoden. Ytterligare har synoden bl. a. *att* inom sina gränser verka för kristen tro och kyrkans intresse, *att* svara för kyrkotukten, *att* stimulera församlingarnas evangelisations- och barmhärtighetsarbete, *att* underhålla sociala missioner, *att* ordna högre utbildning genom kyrkliga colleges, *att* reglera gränserna mellan församlingarna, *att* i enlighet med synodens konstitution avgöra från församlingarna överklagade mål, *att* utse delegater att i kyrkans konvent representera församlingar och präster inom synoden, *att* skapa och utveckla medel för effektivt samarbete med kyrkans centrala nämnder och kommittéer och *att* inom vederbörande stat delta i de samkristna rörelser som godtagits av kyrkan.

Synodens president skall på kallelse från Executive Council inställa sig inför detta. Han äger att för arbetet inom synoden ställa förslag till Executive Council eller söka dess råd. En konferens mellan synodernas presidenter samt kyrkans president, sekreterare och skattmästare hålles minst en gång varje år. Konferensen sammanträder på kallelse av kyrkans president eller på begäran av minst 7 synodpresidenter. Kyrkans president är ex officio ordförande i konferensen.

Församlingar

Församling skall antaga egen konstitution. Denna skall dock underställas synoden. Göres ändring eller tillägg som avser läran eller tillhörigheten till kyrkan är giltigheten beroende av synodens godkännande. Församlingen väljer lekmannadelegater till synodens konvent samt representanter för församlingen och dess präster i kyrkans konvent.

Varje församling skall vinnlägga sig om att systematiskt bidraga till de kostnader som uppförts i budgeten för kyrkan och synoden.

Suspension eller uteslutning av församling sker om församling avviker från kyrkans bekännelse, vägrar eller underlåter att utöva kyrkotukt över sina medlemmar eller medvetet åsidosätter kyrkans eller synodens konstitution eller beslut. Suspension eller uteslutning beslutas av synodens konvent med ⅔ majoritet.

Delas församling till följd av inbördes splittring och förnekar därvid en av de stridande parterna kyrkans lära eller vägrar den att handla enligt kyrkans konstitution eller eljest enligt sina förpliktelser som medlem i kyrkan, skall den andra parten, vare sig den är i majoritet eller minoritet, om den kvarstår i kyrkans gemenskap erkännas som den lagliga församlingen och skall ha äganderätten till församlingens egendom. Utträder en församling utan synodens samtycke ur kyrkan eller förklarar synoden att församlingen upphört att fungera, skall församlingens egendom tillfalla synoden.

Övergång till annan luthersk kyrka kan medges församling av synoden.

Präster

Prästkandidat skall för prövning infinna sig personligen inför synodens examenskommission, vilken utses till $^3/_5$ av synoden och till $^2/_5$ av kyrkans Executive Council. För varje präst utfärdar synodens president ett särskilt certifikat. Präst är ex officio ledamot av synoden och har rösträtt i denna.

För prästerna gäller särskilda förhållningsregler. Bryter präst mot dessa må det påtalas inför en särskild disciplinnämnd. Ärendet må anhängiggöras av minst 10 medlemmar i församlingen, av kyrkorådet, av 5 präster i synoden eller av synodens president. För processen gäller detaljerade föreskrifter. Som straff kan användas avsättning. Möjlighet finns att appellera till högre kyrklig instans.

Val

För val inom kyrkan tillsätter presidenten en valberedning med en sammankallande och ytterligare 24 ledamöter. Sekreteraren publicerar en lista å samtliga vakanser. Nominering må ske även direkt vid konvent. Val sker genom sluten omröstning med enkel majoritet. För val av president erfordras ¾ majoritet. Vinnes ej genast sådan, erfordras vid en andra valomgång, därvid nya namnförslag ej får ställas, ⅔ majoritet. Uppnås ej heller sådan majoritet, sker val mellan de två, som i andra omgången erhållit flest röster, därvid enkel majoritet är tillräcklig.

Ekonomi

Skillnaden mellan de i kyrkans budget upptagna utgifterna och kyrkans fasta inkomster fördelas proportionellt på synoderna och genom dessa på församlingarna. Församlingarna har att bidraga till såväl kyrkans som synodens finansiering. Deras bidrag delas på kyrkan och synoden proportionellt efter respektive budgets storlek. En reserv om ca 16 % av nästa års budget skall uppläggas i utjämnande syfte. Visar det sig under budgetåret att de beräknade bidragen ej inflyter, skall ny budget uppgöras.

I en Common Investing Fund investeras de permanenta fonder och långsiktiga reserver som tillkommer kyrkan, dess synoder, nämnder (utom nämnden för pensioner) och verksamhetsgrenar samt organisationer. I den mån institutioner och församlingar så beslutar, placeras också deras tillgångar i fonden. Ledningen av fonden utövas av Executive Council.

Executive Council skall vidare verka för gåvor och donationer till kyrkan och upprättar härför en särskild fond, vars verksamhet ledes av en av Executive Council utsedd grupp direktörer. Executive Council utser vidare årligen en särskild investeringskommission som handhar placeringen av kyrkans tillgångar.

Medlemskap

I fråga om medlemskap i evangelisk-lutherska kyrkor i USA gäller allmänt att inträde sker genom dop; för tidigare döpta genom anmälan eller ansökan om inträde. Dop av barn medför sålunda vanligen medlemskap i kyrka.

Kap. 3. Medlemskap i Svenska kyrkan

Inledning

Reglerna för medlemskap i organisationer i allmänhet, t. ex. ideella föreningar, bestämmes av organisationerna själva. Några lagbestämmelser om ideella föreningar finns inte. Medlemskap i en dylik förening vinnes i allmänhet efter anmälan eller ansökan om inträde. Emellanåt förekommer därvid en prövning av styrelsen eller annat organisationens organ huruvida sökanden uppfyller de krav, som kan vara bestämda i stadgar eller eljest gällande. Den inträdande får genom medlemskapet rättigheter och skyldigheter gentemot organisationen. Medlemskapet upphör i och med att medlemmen utträder eller uteslutes.

Då det gäller tillhörighet till kyrkan finns emellertid från religiösa utgångspunkter ett annat synsätt. Såsom tidigare (s. 123) berörts utgår den inom Svenska kyrkan företrädda folkkyrkosynen från kyrkans erbjudande av Guds förekommande nåd till människorna och från att i princip alla människor i riket omfattas av kyrkans verksamhet. Frågeställningen inträde-utträde och den föreningsmässiga uppfattningen om medlemskapet framstår därför inte som adekvat ur kyrklig synpunkt. Kyrkan kan över huvud taget, hävdas det, inte jämföras med organisationer av föreningsmässig typ, och vad som gäller i fråga om dessa behöver således ej vara modellbildande för kyrkan vare sig faktiskt eller rättsligt. I princip bör kyrkan äga rätt att själv föreskriva vem som skall anses tillhöra kyrkan. Staten bör med hänsyn till religionsfriheten ej ingripa i regleringen av denna fråga i vidare mån än som erfordras för att hävda den enskildes rätt att stå utanför kyrkan.

Före 1951 års religionsfrihetslag fanns inte några uttryckliga bestämmelser om medlemskap eller om inträde i Svenska kyrkan. Vid kyrkobokföringen redovisades s. k. främmande trosbekännare särskilt. Alla andra betraktades såsom tillhörande Svenska kyrkan. I 3 § förordningen den 31 oktober 1873 angående främmande trosbekännare och deras religionsövning, vilken gällde till den 1 januari 1952, fanns stadganden om förfaringssättet då medlem av Svenska kyrkan, som omfattade främmande kristen tro, önskade utträda ur kyrkan. Från kyrklig sida använde man emellertid inte gärna begreppen medlem och medlemskap. Man talade hellre om tillhörighet till kyrkan.

I 1951 års religionsfrihetslag infördes stadganden om medlemskap och om inträde liksom om utträde ur kyrkan. Att positiva bestämmelser om medlemskap infördes sammanhängde bl. a. med att Svenska kyrkan alltmer

kommit att uppfattas som ett självständigt, om ock med staten organisatoriskt förbundet, trossamfund. I religionsfrihetslagen angavs kyrkan också uttryckligen som ett trossamfund. Vidare hade praktiska skäl — exempelvis behovet av att fastställa vilka som hade rättigheter och skyldigheter gentemot kyrkan, t. ex. rösträtt vid kyrkliga val och skyldighet att erlägga kyrkoskatt — talat för att, såsom i allmänhet var fallet i organisationer av olika slag, tillhörigheten till kyrkan bestämdes genom uttryckliga regler om medlemskap.

Enligt nu gällande bestämmelser för medlemskap i Svenska kyrkan är inträdet bestämt på annat sätt än som vanligen gäller i fråga om organisationer av föreningsmässig typ. I religionsfrihetslagen stadgas sålunda att barn i äktenskap vid födseln inträder i kyrkan, om båda föräldrarna eller en av dem tillhör kyrkan. Vissa undantag kan förekomma i sistnämnda fall, se nedan s. 170. Barn utom äktenskap inträder vid födseln i kyrkan, om modern tillhör kyrkan.

Den som förvärvar svenskt medborgarskap och ej tillhör Svenska kyrkan skall utan särskild ansökan anses upptagen i kyrkan, om han är evangeliskluthersk trosbekännare. Undantag från dessa regler sker, därest anmälan gjorts att vederbörande barn eller vuxne person inte skall tillhöra kyrkan. Inträde i annat fall i kyrkan än som nu sagts vinnes efter ansökan, varvid viss prövning förekommer huruvida sökanden skall upptagas såsom medlem.[1] Utträde ur kyrkan sker genom anmälan (muntlig eller skriftlig). Uteslutning förekommer däremot inte inom Svenska kyrkan.

Av särskilt intresse är frågan om barns medlemskap i kyrkan, i första hand gällande regler om barns inträde vid födseln. Utredningen har funnit det lämpligt att redan i detta sammanhang uppehålla sig vid nämnda regler och därvid något ingå på motiven till dessa samt att i samband därmed beröra vissa frågeställningar som aktualiseras vid diskussion om frågor rörande medlemskap för barn.

Vid utformningen av religionsfrihetslagens stadgande att barn inträder i kyrkan vid födseln, därest föräldrarna eller i vissa fall en av dem tillhör denna, beaktades religiösa (teologiska) uppfattningar inom Svenska kyrkan i fråga om tillhörigheten. Det uttalades sålunda i förarbetena till lagen bl. a. att ett ställningstagande till olika principer för reglerande av medlemskapet i kyrkan måste ske med beaktande av de förhållanden, under vilka kyrkosamfundet framvuxit och de traditioner som utbildats kring detta.

[1] I 10 § andra stycket religionsfrihetslagen stadgas sålunda: Visar sökanden att han är döpt i svenska kyrkans ordning, skall han upptagas i kyrkan. Detsamma skall ock gälla om sökanden erhållit den undervisning i kyrkans lära, som med hänsyn till hans ålder och övriga omständigheter bör fordras, och inför pastor avgiver muntlig försäkran att ansökningen är grundad på allvarliga religiösa skäl. (Bestämmelserna i religionsfrihetslagen om medlemskap i Svenska kyrkan har fullständigt återgivits ovan s. 44 f. i Avd. I.)

En avgörande synpunkt vid behandlingen av frågan om grunderna för medlemskapet borde vara, att lagstiftningen icke mer än nödvändigt skulle ingripa i personliga religiösa förhållanden (prop. nr 100/1951 s. 53). Att föräldrarnas förhållande till kyrkan utan någon särskild åtgärd i huvudsak skulle bestämma även barnets förhållande i detta avseende byggde på hävdvunna grundsatser (s. 54). Utgångspunkten för principen att barnen i fråga om medlemskapet borde följa föräldrarna enligt i stort sett automatiskt verkande regler var, att föräldrar och barn borde utgöra en gemenskap i konfessionellt hänseende (s. 143).

Ur rättslig synpunkt torde, då det gällde barn till föräldrar som båda tillhörde kyrkan, bestämmelserna ha byggt på en presumtion att sådana föräldrar önskade att deras barn skulle inträda som medlemmar av kyrkan. De fall, då den ene av föräldrarna men ej den andre tillhörde kyrkan, ansågs (prop. s. 144) inte kunna lösas genom en regel att företräde lämnades åt den ene makens — faderns eller moderns — religiösa uppfattning, enär detta syntes icke stå i samklang med principen om makars likställighet. Det återstod att välja mellan att låta barnet inträda i kyrkan eller låta det stå utanför. Det ansågs uppenbart att i valet mellan dessa alternativ avgörande vikt måste fästas vid att den övervägande delen av befolkningen tillhörde kyrkan. Att i dessa fall utgå från att barnet skall inträda i kyrkan ansågs också bäst överensstämma med kyrkans karaktär av folkkyrka. (För ett fullständigare referat av föredragande departementschefens uttalanden i denna del hänvisas till redogörelsen nedan, s. 176.)

I de fall då endast den ene av föräldrarna tillhör kyrkan skall barnet anses inte ha inträtt i kyrkan, om föräldrarna eller, då vårdnaden ej tillkommer dem gemensamt, den som har vårdnaden inom sex veckor från barnets födelse anmäler att barnet inte skall tillhöra kyrkan. Har föräldrarna före äktenskapets ingående eller eljest före barnets födelse skriftligen överenskommit att barnet inte skall tillhöra kyrkan, kan en av dem, utan hinder av att även den andre har del i vårdnaden, göra sådan anmälan. Skulle föräldrarna inte kunna enas om en sådan anmälan — här föreligger en motsvarighet till vad som gäller i fråga om anmälan om utträde — kommer barnet sålunda att vara medlem i kyrkan.

Nedan i *avsnittet I* redogöres utförligare för förarbetena till nuvarande religionsfrihetslag såvitt angår medlemskap i kyrkan.

Frågan om reglerna för medlemskapet är central i samtliga de av utredningen uppställda hypotetiska lägena. Skilda uppfattningar om den lämpligaste utformningen av dessa regler föreligger såväl när det gäller medlemskapet i kyrkan vid ett bibehållande av statskyrkosystemet (A-läget) som då fråga är om en fri kyrka (B-, C- och D-lägena). För utredningen knyter sig intresset i denna del huvudsakligen till frågan om och i viken utsträckning staten kan ha anledning att medverka vid bestämmandet av de regler

som skall gälla beträffande medlemskapet. För A-läget finns anledning att utgå från att bestämmelserna, såsom för närvarande är fallet, meddelas genom lagstiftning. Reglerna för medlemskapet i ett fritt läge ankommer däremot i princip enbart på kyrkans organ. Kyrkan är nämligen då ur rättslig synpunkt att betrakta som en ideell förening. Staten utövar nu inte någon kontroll av ideella föreningars stadgar och sålunda inte av vad som kan gälla rörande medlemskap i sådana föreningar. Begäran om utträde kan dock icke vägras när det gäller trossamfund (4 § religionsfrihetslagen; samma torde på grund av allmänrättsliga regler gälla i fråga om andra slag av föreningar). För B-läget uppkommer den särskilda frågan om och i vilken utsträckning statligt bestämmande beträffande medlemskapet kan anses motiverat med hänsyn till det förhållandet att kyrkan i detta läge förutsättes vara tillerkänd beskattningsrätt.

Olika uppfattningar har, såsom i det föregående antytts, framförts om vad som bör utgöra grunden för medlemskapet; om detta skall bestämmas genom föräldrarnas kyrkotillhörighet, genom dop eller genom ansökan, om föräldrarna skall äga bestämma beträffande sina barns kyrkotillhörighet eller om personligt bekänd tro skall vara förutsättning för inträde i kyrkan.[2] Den väsentligaste skillnaden mellan olika uppfattningar rörande inträdet i kyrkan kan hänföras till frågan om föräldrar (eller annan vårdnadshavare) bör ha rätt att ansluta sina barn till ett religiöst samfund eller om begäran om anslutning endast bör få göras av individen själv, då han kommit till mogen ålder. Till stöd för den förstnämnda ståndpunkten åberopas att en sådan befogenhet får anses ingå i föräldrars rätt att bestämma om barns uppfostran m. m. För den senare ståndpunkten åter åberopas bl. a. att det måste anses strida mot demokratiens principer om frihet i livsåskådningsfrågor, att annan än individen själv — vid mogen ålder — skall kunna avgöra frågan om anslutning till ett religiöst samfund.

Utredningen upptager till behandling olika tänkbara alternativ då det gäller konstituerande av medlemskap under *avsnittet II* (s. 178 ff.) och redogör där för synpunkter som kan anses tala för och emot varje behandlat alternativ. I detta avsnitt bortses dock från den inverkan som särskilda förhållanden, sammanhängande med de olika hypotetiska lägena (A—D), kan ha i fråga om medlemskapet.

I det därpå följande *avsnittet III* (s. 193 ff.) behandlar utredningen de under II upptagna alternativen i relation till A—D-lägena. Slutligen behandlas i ett särskilt *avsnitt* (s. 198 ff.) frågor om vad som i händelse av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat kan tänkas gälla beträffande medlemskapet för de personer, som är medlemmar i

[2] En fråga av terminologisk karaktär kan vara lämplig att här beröra. Svenska kyrkan är en *bekännelsekyrka*, vilket innebär att den bygger på viss religiös bekännelse (de augsburgska trosartiklarna m.m.) men inte för medlemskap fordrar personlig tro och bekännelse. Begreppet *bekännarekyrka* avser däremot ett trossamfund, som uppställer krav på personligt bekänd kristen tro för tillhörigheten till samfundet.

kyrkan vid själva övergången från det nuvarande till det fria läget, då kyrkan från att vara en statskyrka förändras till ett fritt trossamfund.

Utredningen vill erinra om att i dess betänkande nr III, Religionsfrihet (SOU 1964: 13), lämnas en historisk redogörelse av docenten Sture Waller rörande bestämmelserna om medlemskapet och debatten därom. Sålunda behandlas där i kapitel III frågan om formerna för utträde ur Svenska kyrkan (s. 98—115) och i kapitel IV frågorna om inträde i kyrkan och automatisk anslutning (s. 116—130; en redogörelse för debatt m. m. i anslutning till antagandet av 1951 års religionsfrihetslag återfinnes å s. 99—103 och 123—126). Utredningen lämnar i nämnda betänkande en sammanfattande skildring av religionsfrihetsdebatten i Sverige (s. 547—554), huvudsakligen såvitt angår statskyrkofrågan. I samband därmed beröres även debatten om medlemskapet (s. 560—563 och 564—567). — Beträffande uttalanden om religionsfrihet m. m. i Förenta Nationernas deklaration om de mänskliga rättigheterna och i Europarådets konvention i samma ämne m. m. kan hänvisas till angivna betänkande s. 483 ff. och 556 ff.[3]

I betänkandet nr IV (SOU 1964:16) har docenten Arne Palmqvist redogjort för de aktuella kyrkobegreppen i Sverige med särskild hänsyn till »problemet kyrka och stat». I en sammanfattande överblick har Palmqvist där bl. a. redogjort för hur man på olika håll inom och utom Svenska kyrkan vill lösa »spörsmålet om kyrkotillhörighetens faktiska förutsättning» (s. 236 ff.), d. v. s. medlemskapet i kyrkan.

I. Förarbetena till religionsfrihetslagen, m.m.

Rörande *motiveringen* till nuvarande stadganden om medlemskapet (inträdet) i kyrkan förekom i samband med tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag bl. a. följande.

3 Till komplettering av redogörelsen i betänkandet SOU 1964: 13 s. 484 ff. kan rörande det fortsatta arbetet inom FN på en konvention rörande bland annat frågor om religionsfrihet nämnas, att underkommittén till FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna framlagt förslag till en internationell konvention för undanröjande av alla former av religiös ofördragsamhet (Draft International Convention on the Elimination of All Form of Religious Intolerance). FN-kommissionen för de mänskliga rättigheterna har vid sessioner 1965, 1966 och 1967 behandlat detta förslag. Av kommissionen antaget förslag rörande inledning och materiella artiklar i en konvention har jämte underkommitténs förslag till verkställighetsbestämmelser m.m. därefter överlämnats till FN:s ekonomiska och sociala råd. Förslaget skall därefter behandlas av rådet samt generalförsamlingens tredje utskott, innan det slutliga förslaget förelägges generalförsamlingen. Vid sidan av arbetet på en konvention pågår även arbete på en FN-deklaration i samma ämne. Anledningen härtill synes bl. a. vara att det kan tänkas att många stater inte skulle komma att ratificera en konvention, varför man vid sidan av denna önskar ha vissa allmänna uttalanden som bör vara vägledande för alla FN-stater utan att formellt sett vara bindande för dem. Förslag till en deklaration är för närvarande inte framfört så långt som förslaget till en konvention. — FN-kommissionen för de mänskliga rättigheterna behandlade vid sin session 1966 bl.a. en artikel rörande föräldrars rätt att uppfostra sina barn i viss religion eller tro. Se vidare därom s. 181 ff.

Föredragande departementschefen uttalade i propositionen (nr 100/1951 s. 52):

Då det gäller att bestämma innehållet i de sålunda erforderliga rättsreglerna, måste till att börja med tillses att bestämmelserna om medlemskapet i kyrkan äro förenliga med *religionsfrihet*. De måste sålunda bereda den enskilde frihet att själv bestämma om sin tillhörighet till kyrkan. Nu gällande inskränkningar i rätten att utträda ur kyrkan kunna därför icke bibehållas.

I fråga om kyrkans *karaktär av trossamfund* och *de principer som ur denna synpunkt borde läggas till grund för medlemskapet* anförde departementschefen (s. 52 f.):

Den kyrkliga uppfattningen härom (kyrkans karaktär av trossamfund) har kommit till uttryck i den skrivelse som 1929 års kyrkomöte avlät till Kungl. Maj:t i anledning av biskopsmotionen. Kyrkomötet anförde i skrivelsen bl. a. att den svenska kyrkan bör vara en evangelisk folkkyrka och att den varken bör förvandlas till en i religiöst avseende obestämd statsfunktion eller till en förening med trånga och snäva gränser.

Den närmare innebörden av denna ståndpunkt har utvecklats i motionen. Däri anfördes bl. a. att den fulla tillgången till gemenskap med den kristliga församlingen utan villkor skall stå öppen för alla redan från deras tidigaste ålder. Icke heller när det gäller till mogen ålder komna personer bör såsom villkor för medlemskap uppställas ett visst i konfessionellt, religiöst eller etiskt hänseende redan uppnått stadium. Under kyrkomötesdebatten yttrade biskopen Einar Billing — vilken i främsta rummet torde ha varit motionens upphovsman — att, om kyrkan icke kunde bevaras extensivt såsom en folkomspännande kyrka, motionärerna dock icke ville kompromissa med föreningskyrkliga principer, utan ville hålla fast vid att kyrkan av religiösa skäl skall stå öppen för envar, som på något sätt begär dess tjänst, och på det närmaste ansluta sig till hela folkets organisation.

Något väsentligt i den organisationsprincip, som kyrkomötet ansett böra läggas till grund för medlemskapet i kyrkosamfundet, är således att det skall stå den enskilda människan fritt att, utan hänsyn till ådagalagd personlig tro eller några andra religiösa kvalifikationer, tillhöra kyrkan; sådana religiösa kvalifikationer betraktas, enligt den uppfattning som kyrkan företräder såsom något fördolt som icke kan bli föremål för ett bedömande. Härav följer att det inom kyrkan måste finans utrymme för olika stadier och ståndpunkter i religiöst hänseende och att, å andra sidan, kyrkan får ökade möjligheter att med sin förkunnelse nå det övervägande flertalet av det svenska folket.

Alternativet till denna organisationsprincip skulle innebära att vissa villkor uppställdes för medlemskap i kyrkan och att på denna grund den enskilda människans religiösa förhållanden underkastades ett bedömande, som kunde leda till att inträde i kyrkan vägrades henne eller att hon bleve utesluten därur.

Departementschefen anförde vidare rörande *reglerna för medlemskapet* (s. 53):

Ett ställningstagande till dessa olika principer för reglerande av medlemskapet i kyrkan måste ske med beaktande av de förhållanden under vilka kyrkosamfundet framvuxit och de traditioner som utbildats kring detta. Det synes överhuvud taget vid behandlingen av frågan om grunderna för medlemskapet i den svenska kyrkan böra vara en avgörande synpunkt att lagstiftningen icke mer än nödvändigt

bör ingripa i personliga religiösa förhållanden. Vissa lagändringar äro väl erforderliga för att bereda människorna rörelsefrihet. Men det måste ankomma på de enskilda människorna, att, med brukande av sin frihet, själva taga ställning till kyrkan. Den av kyrkomötet förordade organisationsprincipen synes — bortsett från dess teologiska motivering, vilken icke här kan komma under bedömande — äga sitt värde framför allt däri att den nära anknyter till den bestående ordningen, icke ingriper omreglerande i människornas hävdvunna förhållande till kyrkan men väl lämnar dem frihet att själva taga ställning. Detta torde också utgöra en grundval för bestämmelser om medlemskapet i kyrkan, som ur här föreliggande synpunkter bör tillstyrkas. Åtgärder som syfta till att ändra medlemmarnas förhållande till kyrkan, t. ex. genom att förmå dem till ett bestämdare religiöst ställningstagande, kunna få genomgripande konsekvenser, som icke kunna överblickas och som ej med säkerhet skulle stämma väl överens med religionsfriheten.

Beträffande frågan om *barns förhållande till kyrkan* uttalade departementschefen, att denna var en av de viktigaste frågorna, då det gällde att fastställa grunderna för medlemskapet, samt fortfor (s. 53 f.):

Det stora flertalet av kyrkans medlemmar inträder nämligen däri såsom barn och reglerna härom blir således avgörande för kyrkosamfundets sammansättning och karaktär. Även med den utgångspunkten att barn kunna vara medlemmar av kyrkan från deras tidigaste ålder äro olika utvägar möjliga. Detta medlemskap kan regleras på det sättet att föräldrarnas förhållande till kyrkan principiellt är avgörande för barnets, eller också kan det för barnets anslutning till kyrkan krävas en på barnets vägnar av dess legale ställföreträdare avgiven viljeförklaring. Tänkbart vore även att i sistnämnda fall viljeförklaringen icke direkt leder till inträde i kyrkan utan att härför även fordras att barnet blir döpt i kyrkans ordning. Följer barnet utan särskild åtgärd föräldrarna, blir resultatet att icke endast den enskilda människan utan även generation efter generation kvarstannar i kyrkan, så länge någon positiv åtgärd för utträde icke vidtages. Fordras däremot en viljeförklaring för inträde, framtvingas ett ställningstagande till kyrkan.

Kommittéförslaget bygger, liksom gällande rätt, i huvudsak på att föräldrarnas förhållande till kyrkan utan någon särskild åtgärd bestämmer barnets. I yttrandena har den principiella grunden för barns anslutning till kyrkan i allmänhet icke föranlett någon erinran. Några remissinstanser hävda emellertid att dop är en nödvändig förutsättning för medlemskap i kyrkan. En konsekvens av denna uppfattning för medlemskap i kyrkan synes vara att barn icke kunna anses inträda i kyrkan redan vid födseln utan först vid den senare tidpunkt då dop sker; blir barnet icke döpt kommer det att stå utanför kyrkan.

Departementschefen framhöll vidare att i fråga om *barns inträde i kyrkan* gjorde sig gällande samma synpunkter som anförts angående grunderna i allmänhet för medlemskapet i kyrkan och uttalade i anslutning härtill (s. 54):

Bestämmelserna böra sålunda, såvitt möjligt, bygga på hävdvunna grundsatser. Självfallet måste även i detta sammanhang beaktas att religionsfrihetens krav bli tillgodosedda. Ur religionsfrihetssypunkt kan det emellertid icke i och för sig vara avgörande, om barn växa upp inom eller utom kyrkan. Det väsentliga måste vara att den enskilda människan, sedan hon uppnått en sådan ålder att hon har förmåga att taga ståndpunkt i religiösa frågor, icke hindras att ändra sin ställ-

ning till kyrkosamfundet. Vad särskilt angår frågan om dopet såsom grund för medlemskapet, förhåller det sig visserligen så att det övervägande flertalet av alla barn, vilkas föräldrar tillhöra kyrkan, döpes, men om dop i något fall icke kommer till stånd, anses barnet icke för närvarande stå utanför kyrkan. De regler som nu iakttagas innebära alltså att barnet anses tillhöra kyrkan redan från födseln och ej först från den tidpunkt då dopet sker. Tillräcklig anledning att frångå denna ståndpunkt torde icke föreligga. Mot ett alltför starkt betonande av en skillnad mellan döpta och odöpta synas tvärtom, just då det gäller barn, ganska starka betänkligheter göra sig gällande. Dopet bör således betraktas som en religiös angelägenhet och icke utgöra någon ovillkorlig förutsättning för medlemskap i kyrkosamfundet; de döpta böra icke heller anses som mera kvalificerade medlemmar.

Av vad nu sagts framgår alltså, att enligt min mening barn principiellt böra följa sina föräldrar i fråga om tillhörigheten till kyrkan.

Av intresse är även departementschefens inställning till frågan om *medlemskap för barn i fria samfund*. Härutinnan anfördes i propositionen (s. 59 f.):

De i kommittéförslaget upptagna bestämmelserna om barns samfundstillhörighet, vilka i det föregående berörts såvitt de avse svenska kyrkan, äro avsedda att gälla även barns tillhörighet till vissa andra religiösa samfund, nämligen sådana som kommittén benämner »särskilda trossamfund»[4]; däremot avse de icke »trossammanslutningar». Kommittén anför att somliga trossamfund icke medgiva att minderåriga upptages i deras gemenskap. Likväl finner kommittén att det icke möter betänkligheter att anse barn tillhöra trossamfund, till vilket de genom föräldrarna eller en av dem är knutna, och kommittén åberopar att barnen »kunna förutsättas vara på ett särskilt sätt omfattade av alla trossamfunds intresse och verksamhet». I några yttranden ha invändningar gjorts mot att frågan om barns tillhörighet till annat samfund än svenska kyrkan regleras i lag.

Det torde icke föreligga tillräckliga skäl att i fråga om barn göra avsteg från den nyss angivna grundsatsen att medlemskapet skall ankomma på samfundets egna bestämmelser. Jag kan därför icke förorda att, utöver de stadganden som avse svenska kyrkan, några lagbestämmelser meddelas om barns samfundstillhörighet. De religiösa samfunden böra äga frihet att även i detta hänseende själva bestämma förutsättningarna för medlemskap. Något hinder bör således icke föreligga att samfund såsom medlemmar mottager endast vuxna personer. Å andra sidan synes heller icke någon principiell erinran kunna riktas mot att ett religiöst samfund genom sina regler om medlemskap låter föräldrarnas förhållande till samfundet vara avgörande även för barnets, utan att den som har vårdnaden om barnet behöver särskilt begära inträde för detta. Då en sådan regel i fråga om svenska kyrkan ansetts förenlig med religionsfrihetsprincipen, under förutsättning att rätten till fritt utträde upprätthålles, måste den, under samma förutsättning, godtagas då det gäller annat samfund.

[4] I detta avseende föreslog dissenterlagskommittén — enhälligt — att barn under 15 år skulle följa föräldrarna och i regel tillhöra det samfund dessa tillhörde. Tillhörde föräldrarna olika samfund skulle faderns samfundstillhörighet vara avgörande för barnets, såvida inte föräldrarna bestämde att barnet skulle tillhöra samma samfund som modern. — Det kan slutligen nämnas, att kommittén föreslog att, om icke någon av föräldrarna var medlem av ett trossamfund, barnet skulle tillhöra Svenska kyrkan, såvida föräldrarna inte förordnade att ej heller barnet skulle tillhöra något samfund. (SOU 1949: 20 s. 42 ff., återgivet i prop. 100/1951, s. 34 f.)

Som närmare motivering till stadgandena i religionsfrihetslagen rörande *barn i äktenskap, vilkas föräldrar inte båda tillhörde kyrkan,* anförde föredragande departementschefen (s. 144):

Vad först angår de fall, då ingendera av föräldrarna tillhör kyrkan, torde i allmänhet icke någon sådan samhörighet mellan dem och kyrkan förefinnas, på vilken en regel om att barnet vid födelsen skall inträda i kyrkan kan grundas. Tillhöra båda föräldrarna annat trossamfund synes detta ligga i öppen dag. Men även om endera eller båda föräldrarna stå utanför varje trossamfund torde det nu sagda äga giltighet. Kommittén har härom anfört att barnen i dylika fall icke automatiskt böra bli konfessionslösa utan räknas som medlemmar i den kyrka med vilken staten är förbunden. Även om detta, såsom kommittén framhåller, i vissa fall icke skulle direkt strida mot föräldrarnas önskan, kan dock i andra fall motsatsen vara förhållandet. Det torde icke vara möjligt att för sådant barn som nu avses uppställa någon presumtionsregel; det måste överlåtas åt föräldrarna att i egenskap av vårdnadshavare bestämma om barnets tillhörighet till kyrkan.

Det största intresset i förevarande sammanhang tilldrager sig emellertid frågan om barns ställning till kyrkan i det fall, då den ene av föräldrarna men ej den andra tillhör kyrkan. Spörsmålet gäller här, om man bör låta barnet följa den av föräldrarna som tillhör eller den som icke tillhör kyrkan. En utväg är att föreskriva att barnet skall följa fadern eller att barnet skall följa modern. Kommittén har för vissa av de nu avsedda fallen förordat att barnet skall följa fadern. Under remissbehandlingen har även hävdats att det vore naturligare att låta barnet följa modern. En regel som lämnar företräde åt den ene makens religiösa uppfattning synes emellertid icke stå i samklang med principen om makars likställighet. En sådan regel kan ej heller grundas på något allmänt antagande att barnet skulle stå den ene eller den andre av föräldrarna närmare i religiöst hänseende. Utvägen att regelmässigt låta fadern eller modern ha företräde, då det gäller att bestämma barnets förhållande till kyrkan, kan alltså uteslutas. Härefter återstår att, som regel, låta barnet inträda i kyrkan eller låta det stå utanför. Det torde vara uppenbart att i valet mellan dessa alternativ avgörande vikt måste fästas vid att den övervägande delen av befolkningen tillhör kyrkan. Att i dessa fall utgå från att barnet skall inträda i kyrkan torde också bäst överensstämma med kyrkans karaktär av folkkyrka. Visserligen kan icke denna lösning grundas på något antagande att barnets inträde i kyrkan överensstämmer med båda föräldrarnas vilja. En anknytning till kyrkan har dock barnet genom den av föräldrarna som tillhör kyrkan. Det bör emellertid stå föräldrarna öppet, att gemensamt bestämma att barnet icke skall inträda i kyrkan. Det kan väl ifrågasättas, om härför erfordras någon särskild bestämmelse, då föräldrarna ändå som vårdnadshavare kunna när som helst låta barnet träda ut ur kyrkan. Det synes dock mest tilltalande att, om föräldrarna inom viss kortare tid efter barnets födelse giva tillkänna sin önskan att detta icke skall tillhöra kyrkan, barnet anses icke ha tillhört kyrkan från födseln.

Det *särskilda utskottet* i riksdagen[5] underströk i sitt utlåtande (nr 1 s.

[5] Ordförande i utskottet var f.d. landshövdingen Rickard Sandler. — Varken i riksdagen eller i kyrkomötet framlades någon motion om att dopet skulle vara det grundläggande för tillhörigheten till kyrkan. I en motion i riksdagen av herr Lundberg i Uppsala (II: 488) betecknades det som orimligt att barn skulle inträda i kyrkan genom födseln. I övrigt berördes inte i motioner i anledning av propositionen reglerna om medlemskapet annat än i vissa formella avseenden (att vissa ansökningar skulle få ske skriftligen).

62—63), att det så mycket mindre kunde vara något att invända mot den föreslagna principen för barns förhållande till kyrkan, som principen var konsekvent tillämpad även då det gällde barn, vilkas föräldrar icke tillhörde kyrkan. Det kunde vidare inte bortses från att frågan om barns inträde i kyrkan icke enbart var en lämplighetsfråga; olika uppfattningar rörande denna fråga syntes ytterst bottna i religiöst motiverade ställningstaganden, vilka icke borde bli föremål för något bedömande i ett lagstiftningsärende. Denna omständighet utgjorde emellertid ett ytterligare skäl att inte frångå vad som av ålder varit det vanliga, nämligen att barn i stort sett automatiskt följde sina föräldrar såsom medlemmar av kyrkan. Det betonades att frågan om barns inträde i kyrkan inte hade något samband med frågan om kyrkans förhållande till staten. Olika inträdesformer, även sådana som byggde på automatiskt verkande regler, kunde förekomma inom religiösa samfund, som intog en fri ställning till statsorganen.

Kyrkolagsutskottet, som underströk att personlig bekännelse inte var villkor för tillhörighet till kyrkan, uttalade i sitt betänkande (nr 20 s. 16—17) bl. a.: »Av kyrkans samfundskaraktär följer alltså att, då det gäller att uppställa rättsregler för tillhörigheten till kyrkan, den folkkyrkliga organisationsprincipen bör läggas till grund. Enligt denna skall tillhörigheten icke bygga på personlig bekännelse, kyrkan skall stå öppen för envar och principiellt vända sig till hela folket samt lägga tonvikten på det kristna budskapets egen verkningskraft. Härav följer också att barn böra, i fråga om tillhörigheten till kyrkan, principiellt följa sina föräldrar utan att någon särskild åtgärd för deras inträde behöver vidtagas». — I kyrkomötet berördes inte i någon motion reglerna om medlemskapet i kyrkan.

Utredningen vill här erinra om sin redovisning ovan av reglerna för medlemskap dels i *fria evangeliska trossamfund i Sverige,* där inträde sker efter personligt ställningstagande vid mogen ålder och personligt bekänd kristen tro är förutsättning för medlemskap (s. 127 f.), dels i ledande kyrkor i vissa främmande länder. I *Finlands* evangelisk-lutherska kyrka (s. 131) grundas medlemskapet på dopet och för andra än barn genom att man jämväl avlägger kyrkans bekännelse. I den *danska* folkkyrkan (s. 146) bygger medlemskapet i princip på dopet. I den *norska* kyrkan (s. 142 f.) blir barn, om föräldrarna eller en av dem tillhör kyrkan, medlem vid födseln under det att annan blir medlem genom anmälan. Det må erinras om framlagt förslag till lov om trossamfunn och diskussionen i anslutning därtill (se ovan s. 143). Inom evangelisk-lutherska kyrkor i *Västtyskland* (s. 148 f.) vinnes inträde i princip genom dop. Det förutsättes beträffande barn att i princip föräldrarna eller en av dem är evangelisk-luthersk trosbekännare. Barn till evangelisk-lutherska föräldrar anses som medlem så länge inte dopet medvetet fördröjts. Barn till föräldrar, av vilka den ene är medlem av den evangelisk-lutherska kyrkan, anses som medlem så länge samförstånd rå-

der om att barnet skall uppfostras enligt evangelisk-luthersk bekännelse. De nu nämnda bestämmelserna hänföres till die Evangelisch-lutherische Landeskirche Hannovers. Motsvarande regler torde gälla inom andra evangelisk-lutherska landskyrkor i Västtyskland. Inom the Church of *England* (s. 153) finns inte något definierat medlemsbegrepp. Några medlemsförteckningar föres inte. I församlingarna upprättas dock bl. a. förteckningar över personer, som utfäst sig att mera stadigvarande ekonomiskt stödja kyrkans verksamhet, och över personer, som förklarat sig intresserade av att deltaga i kyrkliga val i församlingen. Förutsättningarna för att bli uppförd på sådan förteckning är, att vederbörande skall vara döpt, ha fyllt 17 år och vara kyrkobesökare (attending a church). Som den yttersta kretsen medlemmar i kyrkan brukar räknas alla som är döpta. I the Church of *Scotland* (s. 158) är inte frågorna om medlemskapet fullt entydiga. På s. k. Communion Rolls antecknas personer, som förhållandevis regelbundet går till nattvard i the Church of Scotland, vilket förhållande konstituerar »full membership». Även andra personer kan dock räknas som medlemmar, t. ex. de som är döpta i the Church of Scotland, de som tidigare varit uppförda på Communion Rolls m. fl. Man talar om olika kretsar av medlemmar i en församling, varvid de medlemmar, som upptagits på the Communion Roll, utgör församlingens inre krets. Beträffande medlemskapet i evangelisk-lutherska kyrkor i *USA* gäller allmänt att sådant vinnes genom dop. Sålunda medför dop av barn att barnet blir medlem i kyrkan.

II. Olika alternativ i fråga om grunden för medlemskapet

En central och betydelsefull fråga vid bedömandet av olika alternativ rörande grunden för medlemskapet i kyrkan är, såsom i det föregående nämnts, om anslutning till denna endast bör få ske av personer som nått sådan ålder att de själva anses mogna att taga ställning till frågan om medlemskap, eller om anslutning bör kunna ske även av barn. I sistnämnda fall får barnen företrädas av sina föräldrar eller annan vårdnadshavare. Tänkbara alternativ när det gäller inträdet (upptagandet) i kyrkan är att detta sker efter ansökan vid mogen ålder eller utan bestämd minimiålder eller genom dop eller också genom att föräldrarnas förhållande till kyrkan läggs till grund för medlemskap för barn. Sistnämnda alternativ överensstämmer med nu gällande regel om inträde vid födseln för barn till föräldrar, som tillhör kyrkan. Samtliga nu omförmälda alternativ behandlas nedan i den ordning vari de här angivits.

Som ett femte alternativ upptages därefter en ordning utan någon organisationsmässig reglering av medlemskapet.

Avslutningsvis berör utredningen s. k. differentierat medlemskap, vilket kan tänkas kombinerat med samtliga fem alternativ i fråga om grunden för medlemskapet.

1. Inträde i kyrkan efter ansökan vid mogen ålder[6]

För uppfattningen att anslutning till ett religiöst samfund bör ske efter ansökan vid mogen ålder anges olika skäl. Det betonas bl. a., att anslutning till ett religiöst samfund är ett ställningstagande av livsåskådningskaraktär, som inte bör få avgöras av annan än individen själv, sedan denne nått erforderlig mognad. Ett religiöst samfund bör inte omfatta andra personer än sådana, som av religiös övertygelse anslutit sig till samfundet. Det strider mot praxis för t. ex. politiska eller fackliga organisationer, att barn under viss ålder inträder som medlem. Vidare framhålles att då utformningen av reglerna för medlemskapet i Svenska kyrkan aktualiserades i samband med religionsfrihetslagen, meddelades sådana bestämmelser om barns inträde som medlem, vilka knappast har någon motsvarighet på andra områden än det religiösa. Det förhållandet att staten genom medverkan vid lagstiftningen uttryckligen »sanktionerade» ifrågavarande för Svenska kyrkan gällande regler måste anses föranlett av det traditionella sambandet mellan kyrka och stat. Det vore vidare att märka, att utöver de stadganden, som avser Svenska kyrkan, några lagbestämmelser inte meddelats om barns samfundstillhörighet.

Utredningen vill i anslutning till nu relaterade synpunkter framhålla följande. I motiven till lagstiftningen har uttalats att även fria samfund äger uppställa regler i fråga om barns inträde i kyrkan. Regeln att barn vid födseln i allmänhet blir medlem av Svenska kyrkan, om föräldrarna eller en av dem tillhör kyrkan, har till en del föranletts av hänsynstagande till den inom kyrkan rådande folkkyrkosynen. — Spörsmålet om barn överhuvudtaget borde kunna vara medlem i ett religiöst samfund var på det hela taget inte föremål för skilda meningar vid tillkomsten av nu gällande bestämmelser (jfr dock den i noten å s. 176 omnämnda motionen i riksdagen av herr Lundberg i Uppsala).

Mot en ordning med inträde efter ansökan vid mogen ålder åberopas att en sådan ordning skulle komma att grundas på uppfattningar rörande medlemskapet, vilka inte överensstämmer med den kyrkosyn, som anses grundläggande för Svenska kyrkan, utan på en religiös syn på medlemskapet, som är kännetecknande för de frikyrkliga samfunden (bekännarekyrkorna). Det framhålles därvid, att kyrkan önskar mottaga även barn som medlemmar

[6] För inträde enligt detta alternativ kan viss minimiålder erfordras. Denna skulle kunna bestämmas till 14 eller 15 år (vanlig ålder för konfirmation), 16 år (den ålder då underårig enligt lag äger råda över vad han förtjänat genom eget arbete) eller 18 år (den ålder då underårig enligt lag själv äger ta tjänst eller annat arbete och som nu även gäller i fråga om egen ansökan om inträde i och utträde ur kyrkan enligt religionsfrihetslagen). Därjämte kan möjligen ifrågakomma en föreskrift, därest gränsen sättes lägre än 18 år, att den som är under 18 år, skall ha föräldrarnas medgivande att söka inträde i kyrkan. — Minimiåldern för inträde inom de frikyrkliga samfunden skiljer sig något mellan olika samfund. Vanligen anses inträde kunna ske från och med någon av åldrarna 15—18 år. Vederbörande person anses då vara mogen att själv ta ställning i religiöst hänseende.

och att frågan om anslutning av barn till ett religiöst samfund är en del av den på föräldrarna ankommande rätten att bestämma om barnens uppfostran bl. a. i religiöst avseende.

Utredningen behandlar till en början det på föreningsmässig grund anförda argumentet att anslutning av barn till en organisation av ideologisk eller politisk karaktär inte bör få ifrågakomma. Det kan härutinnan konstateras, att det inte finns någon lagstiftning rörande ideella föreningar utan att organisationerna själva äger bestämma bl. a. vad som skall gälla i fråga om inträdet. Något lagligt hinder mot att en organisation intager barn som medlemmar finns sålunda inte i vårt land.

En del organisationer kan av allmänideologiska skäl avböja anslutning av personer i alltför tidig ålder. Så har t. ex. en politisk ungdomsorganisation fastställt minimiåldern för medlemskap till 15 år. Av praktiska skäl förekommer det med hänsyn t. ex. till att en organisations verksamhet är inriktad på frågor, som inte berör barn, att medlemskapet uttryckligen eller underförstått begränsas till personer som nått viss ålder.

Det torde i praktiken vara så att det, om man bortser från religiösa samfund och sammanslutningar, inte förekommer att föräldrar — i varje fall formellt sett — ansluter sina barn till organisationer av ideologisk eller politisk karaktär. Här bortses även från sådana organisationer, som tillkommit i det speciella syftet att bedriva för barn och ungdom lämpad verksamhet, t. ex. scoutföreningar och liknande sammanslutningar.

Kring frågan om föräldrarna såsom vårdnadshavare och förmyndare för sina barn bör ha rätt att ansluta dem till organisationer av ideologisk eller politisk karaktär har i vårt land inte förekommit någon mera ingående principiell debatt.

Då det gäller frågan om inträde i ett trossamfund bör avgöras av individen själv eller om föräldrar bör äga rätt att ansluta barn till ett sådant samfund, bottnar skilda synsätt — om man bortser från teologiska uppfattningen om medlemskapet, kyrkans uppgift m. m. — ofta i olika uppfattningar om föräldrarnas bestämmanderätt i fråga om barns uppfostran m. m.

Det hävdas till stöd för den förstnämnda uppfattningen att det ur allmän ideologisk synpunkt är orimligt, att föräldrarna skall ha en sådan ställning när det gäller barns uppfostran, att de skulle kunna ansluta barn till ett religiöst samfund. Barns uppfostran borde — bl. a. genom undervisning i skolan — ytterst vara inriktad på att individen vid mogen ålder skall ha vunnit sådan erfarenhet och omdömesförmåga att han kan taga ställning i livsåskådningsfrågor. Detta ställningstagande borde inte få föregripas på det sättet, att vederbörande som barn anslutits till ett religiöst samfund. Det påstås också vara stridande mot principen om individens religionsfrihet, att en person som barn införes såsom medlem i ett religiöst samfund. Staten borde därför föreskriva, att inträde som medlem i ett religiöst samfund

inte fick ske på annat sätt än genom egen anmälan efter viss ålder. — Till stöd för en ordning av angivet slag kan även åberopas en frikyrklig syn på medlemskapet, innebärande att anslutning till ett religiöst samfund bör ske efter ett personligt ställningstagande.

Som argument för uppfattningen att föräldrar bör äga rätt att ansluta barn till ett religiöst samfund hävdas att i den på föräldrarna ankommande rätten att besluta om barns uppfostran bl. a. i religiöst avseende ingår befogenhet att ansluta dem till ett sådant samfund.

Frågan om föräldrar skall anses äga en rätt av sist angivet slag har inte på ett uttryckligt sätt behandlats i föreliggande internationella deklarationer och konventioner. Rörande omfattningen av föräldrarnas befogenhet då det gäller barnens uppfostran anges emellertid i Förenta nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna bl. a., att rätten att välja den undervisning, som skall ges åt barnen, i främsta rummet tillkommer deras föräldrar (artikel 26 punkt 3). I tilläggsprotokoll till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna förklaras, att staten vid utövandet av den verksamhet, som den kan påtaga sig i fråga om uppfostran och utbildning, skall respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning, som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse (artikel 2). Sverige har till artikeln gjort viss reservation rörande rätten till befrielse från skyldighet att deltaga i de allmänna skolornas kristendomsundervisning. (Se härom närmare i utredningens betänkande Kristendomsundervisningen, SOU 1964:30 s. 154 f. Beträffande föräldrarnas ställning då fråga är om religionsundervisning för barn i Sverige gäller bl. a. den regeln, att, om elev tillhör trossamfund som fått Kungl. Maj:ts tillstånd att i skolans ställe ombesörja religionsundervisning, eleven skall på föräldrarnas begäran befrias från att deltaga i skolans objektiva, icke-konfessionella undervisning i kristendomskunskap. Tillstånd att i skolans ställe ombesörja religionsundervisning har meddelats katolska kyrkan i Sverige och mosaiska församlingar, SOU 1964:30 s. 81 f.)

I förslag av FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna till en internationell konvention om undanröjande av alla former av religiös ofördragsamhet (se ovan s. 172 noten) upptas frågan om föräldrars ställning rörande barns religiösa uppfostran. Det uttalas där att ratificerande stater utfäster sig att respektera föräldrars rätt att bestämma om minderåriga barns uppfostran i viss religion eller tro. I förslaget anges inte uttryckligen huruvida föräldrar äger ansluta barn till ett religiöst samfund. Att föräldrar skall anses ha en sådan rätt synes emellertid vara en följd av bestämmelserna i artikel IV i konventionsförslaget. Uppfostran av barn i religiöst avseende kan bl. a. ske genom att föräldrar ansluter sina barn till ett religiöst samfund, av vilket dessa erhåller undervisning i religiösa frågor.

Vid kommissionens behandling av artikeln IV[7] förekom omröstningar rörande samtliga punkter i densamma. Först antogs *punkten 3* (förslaget till slutlig lydelse framlagt av Israel och av innebörd att beträffande barn, som förlorat sina föräldrar, tillbörlig hänsyn skall tas till föräldrarnas uttryckta eller presumerade vilja) med 9 röster mot 7 och 4 nedlagda. *Punkten 4* (förslag till slutlig lydelse av Filippinerna, innebärande att vid tillämpningen av bestämmelserna i artikeln skall barnets bästa vara den ledande principen för dem som är ansvariga för barnets uppfostran och utbildning) antogs med 17 röster mot 0 och 4 nedlagda. *Punkterna 1* (innebärande åtagande för ratificerande stater att respektera föräldrars och andra målsmäns rätt att bestämma om uppfostran i viss religion eller tro för barn, som ännu är ur stånd att själva bestämma därom) *och 2* (innebärande skyldighet för föräldrar och andra målsmän att inskärpa hos barnen tolerans gentemot andras religion eller tro samt att skydda dem mot varje yttring av religiös intolerans eller diskriminering, som grundas på religion eller tro) — förslagen till slutlig lydelse framlades av Filippinerna — antogs med 19 röster mot 0 och 2 nedlagda. — Sverige lade genomgående ned sin röst vid omröstningarna rörande artikeln IV.[8] Det bör slutligen påpekas att det är fråga

[7] I texten förekommande översättning är inte auktoriserad. Den av kommissionen antagna texten lyder i de delar som är av intresse:
Article IV
1. The States Parties undertake to respect the right of parents and, where applicable, legal guardians, to bring up in the religion or belief of their choice their children or wards who are as yet incapable of exercising the freedom of choice guaranteed under article III-1 a.
2. The exercise of this right carries with it the duty of parents and legal guardians to inculcate in their children or wards tolerance for the religion or belief of others, and to protect them from any precepts or practices based on religious intolerance or discrimination on the ground of religion or belief.
3. In the case of a child who has been deprived of its parents, their expressed or presumed wishes shall be duly taken into account.
4. In applying the provisions of this article, the best interests of the child shall be the guiding principle for those who are responsible for the upbringing and education of the child.
Artikeln III-1 a till vilken hänvisas i artikeln IV punkt 1 lyder.
1. States Parties undertake to ensure to everyone within their jurisdiction the right of freedom of thought, conscience, religion or belief. This right shall include:
a) freedom to adhere or not to adhere to any religion or belief and to change his religion or belief in accordance with the dictates of his conscience without being subjected either to any of the limitations referred to in Article XII or to any coercion likely to impair his freedom of choice or decision in the matter, provided that this sub- paragraph shall not be interpreted as extending to manifestations of religion or belief — — —.
Artikel XII, som omnämnts ovan lyder: Nothing in this Convention shall be construed a State Party from prescribing by law such limitations as are necessary to protect public safety, order, health or morals, or the individual rights and freedoms of others, or the general welfare in a democratic society.

[8] Den svenske representanten i kommissionen anförde i en promemoria den 1 juni 1966 såvitt angår ställningstagandet till artikeln IV i konventionsförslaget bl. a.: Från svensk sida förklarades att artikeln principiellt ej väl lät sig inpassa i en konvention om eliminering av religiös ofördragsamhet. Därtill kom att redan art. III: 2 b gav rätt åt var och en att lära ut den religion han bekände sig till. (Denna lyder: States Parties shall in particular ensure to everyone within their jurisdiction: — — — b) freedom to teach, to disseminate and to learn his religion or belief and its sacred languages or traditions, to write, print and publish religious books and texts, and to train personnel intending

om ett förslag av en kommission inom FN och att ändringar kan tänkas innan en konvention slutligen antages av generalförsamlingen. Medlemsstaterna får sedermera ta ställning till om de skall ratificera konventionen. Reservationer kan då också ifrågakomma från enskilda staters sida rörande särskilda artiklar i konventionen. Beträffande Sveriges slutliga inställning till denna fråga kan självfallet för närvarande något uttalande inte göras.

Frågan om föräldrarnas ställning när det gäller barns uppfostran i religiös eller annan tro har sålunda varit föremål för behandling i olika sammanhang. Sammanfattningsvis torde — såsom utredningen gjort i sitt betänkande Religionsfrihet, SOU 1964:13, s. 562 f. — kunna uttalas att det såväl i Sverige som i internationellt sammanhang övervägande råder den uppfattningen, att föräldrar äger bestämma om barnens uppfostran i religiöst avseende[9] och att däri i allmänhet torde inbegripas en rätt att träffa avgörande om barnens tillhörighet till visst religiöst samfund. Religionsfrihetslagens bestämmelser utgår från att föräldrar har bestämmanderätt i ifrågavarande avseende.

Det må i detta sammanhang även erinras om föredragande departementschefens uttalande i propositionen med förslag till religionsfrihetslag, att ur rättslig synpunkt hinder inte föreligger mot att även fria trossamfund mottager barn som medlemmar på samma sätt som gäller i fråga om Svenska

to devote themselves to its practice or observances). Ett barn var visserligen försvarslöst men att ålägga föräldrar att inskärpa tolerans hos barn samtidigt som de ägde rätt att lära ut sin egen religion föreföll vara en meningslös bestämmelse, eftersom det vore otänkbart att föreställa sig att staterna skulle kunna åtaga sig att genomföra sanktioner om bestämmelsen ej följdes; hur skulle kontroll kunna skapas och förelåg här ej risker för onödigt intrång i privatliv? Botemedlet enligt svenskt sätt att se var information och uppfostran av allmänheten (föräldrar) till fördragsamhet mot oliktänkande och härom handlade artikel V. För övrigt var ämnet utomordentligt komplicerat och kunde ej tillfredsställande regleras inom ramen för en generell artikel; ämnet hörde närmast hemma i varje lands familjerätt och borde, om en reglering vore erforderlig, behandlas i en internationall privaträttslig konvention. Ett visst skydd för barn fanns redan i »Declaration of the Rights of Children». (Det anges i kommissionens rapport att den angivna resolutionen innehåller bl. a. the right of the child to protection against practices which might foster religious discrimination.)

Sedan några rättsliga frågor berörts anföres vidare i promemorian: Formellt får väl i Sverige barns uppfostran i religiöst hänseende anses ingå i vårdnaden om barnet och ligger i den föräldrars och andra vårdnadshavares allmänna skyldighet att giva barnet en sorgfällig uppfostran. 1951 års religionsfrihetslag behandlar ej frågan om barns uppfostran i viss troslära utan endast barns samfundstillhörighet. Det har gjorts gällande (prop. 1951:100) dels att om vårdnadshavaren missbrukar sin frihet i fråga om barns religiösa fostran, vårdnaden vid grövre missbruk eller försummelse kan fråntagas denne, dels ock att man ej kan ålägga dem som ej tillhöra vare sig svenska kyrkan eller annat trossamfund att uppfostra sina barn i den ena eller andra trosläran. Häremot torde kunna göras gällande dels att den först skisserade situationen väl är ett rent teoretiskt exempel, dels att i den andra situationen man väl ej heller kan ålägga den som tillhör svenska kyrkan att uppfostra barn i dess troslära, om vederbörande är religiöst indifferent men har valt att trots detta kvarstanna som statskyrkomedlem.

[9] Det kan dock i detta sammanhang erinras om att i debatten i Sverige gjorts uttalanden av innehåll att individens rätt att få en fyllig och objektiv undervisning om de stora och vitt skilda livsåskådningsalternativ som föreligger måste väga tyngre än föräldrarnas och olika samfunds rätt att bestämma ungdomars religiösa fostran (se exempelvis St. T. 19/5 1964).

kyrkan. Även andra trossamfund i vårt land än Svenska kyrkan upptager barn som medlemmar, t. ex. den romersk-katolska kyrkan, den grekisk-ortodoxa kyrkan, den reformerta kyrkan och de mosaiska församlingarna. Vidare förekommer det inom pingströrelsen att barn upptages som medlemmar, när de är förhållandevis unga, t. ex. i tioårsåldern. Veterligen har det hittills inte i debatten föreslagits, att staten borde förbjuda trossamfund att upptaga barn under viss ålder som medlemmar. Såvitt är bekant finns det ej heller sådana regler i något främmande land, i varje fall inte inom den västerländska kulturkretsen. En inskränkning av sådant innehåll skulle säkerligen på de flesta håll uppfattas som en kränkning av religionsfriheten.

En särskild fråga i detta sammanhang är i vad mån medlemskap, som grundas på inträde på annat sätt än genom egen anmälan, skall få verkan i ekonomiskt avseende. Det är givetvis inte nödvändigt att medlemskap undantagslöst medför avgiftsskyldighet. Tänkbart är att lagstiftningsvägen införa vissa inskränkande regler i detta avseende. Sådana regler kan inte anses stå i strid med principen om religionsfrihet för trossamfunden. — Finns inte några inskränkande regler får ett genom anslutning under barnaåren grundat medlemskap verkan i ekonomiska avseenden (jfr. utredningens betänkande om lagstiftning och rättskipning, SOU 1965:70 s. 145).

Det kan framhållas att det inte föreligger något lagligt hinder mot att omyndig är medlem av ekonomisk förening. Förening kan dock i stadgarna föreskriva särskilda villkor för medlemskap, t. ex. viss minimiålder. Den omyndige företrädes när det gäller frågor rörande medlemskap i ekonomisk förening av förmyndaren. Skulle det vara fråga om en åtgärd för placering av penningmedel, t. ex. för inköp av andelar i en fastighetsförening, är dock överförmyndarens samtycke som regel nödvändigt. (Se Linden: Förvärv och förlust av medlemskap i ekonomisk förening, 1952, s. 40 f.)

Avslutningsvis kan i fråga om det nu behandlade alternativet framhållas följande. En ordning, enligt vilken inträde i kyrkan finge ske allenast efter ställningstagande vid mogen ålder, skulle strida mot kyrkans egen syn på vad som borde gälla i fråga om tillhörigheten till kyrkan. Skulle inträde i kyrkan inte få äga rum på annat sätt än genom anmälan vid mogen ålder, skulle det bli fråga om en kyrka av annat slag än den nuvarande, nämligen en bekännarekyrka, vilken skulle komma att mera överensstämma med den kyrkotyp, som flertalet svenska frikyrkosamfund representerar än med den nuvarande Svenska kyrkan. Av statsmakterna meddelade föreskrifter om inträde i kyrkan enligt förevarande alternativ skulle med säkerhet komma att uppfattas såsom stridande mot den religionsfrihet, som Svenska kyrkan såsom ett trossamfund borde äga.

2. Inträde i kyrkan efter ansökan utan någon bestämd minimiålder för den inträdande

Vid sådan ansökan som avses med detta alternativ förutsättes att för barn bestämmanderätten i fråga om samfundstillhörighet tillkommer föräldrar eller annan vårdnadshavare. En viss ålder, från vilken vederbörande själv äger bestämma om inträde eller utträde, får fastställas. Det kan erinras om att i religionsfrihetslagen adertonsåldern givits betydelse av en religiös myndighetsålder. Så t. ex. skall ansökan eller anmälan om inträde göras för den som inte fyllt 18 år av vårdnadshavaren och för den som uppnått denna ålder av vederbörande person själv. I anslutning härtill stadgas i fråga om barn, som är över 15 år, att ansökan eller anmälan må göras av vårdnadshavaren endast om barnet samtyckt till åtgärden. — Den s. k. religiösa myndighetsåldern kan tänkas fastställd till lägre ålder än för närvarande, t. ex. till 15 eller 16 år.

Mot ett krav på att anslutning till kyrkan av barn ej skall få ske på annat sätt än genom en uttrycklig ansökan därom (vanligen av föräldrarna) kan invändas, att ett sådant krav huvudsakligen grundas på ett närmast föreningsrättsligt betraktelsesätt och ej på ett mera religiöst betonat synsätt.

Från det i följande punkt behandlade alternativet, inträde genom dop, skiljer sig förevarande alternativ därigenom, att dop inte uppställes som villkor för inträde i kyrkan. Kyrkan skulle liksom nu är fallet kunna ha medlemmar, som inte är döpta. Barn, vars föräldrar av olika anledningar inte önskar döpa sitt barn men ändock vill att det skall tillhöra kyrkan, skulle enligt detta alternativ det oaktat kunna bli medlem i kyrkan genom ansökan av föräldrarna. Det kan här vara fråga om föräldrar, som inte önskar att barnet skall döpas i Svenska kyrkans ordning eller överhuvud taget vid späd ålder.

Alternativet skulle kunna tänkas kombinerat med en regel, att dop i kyrkans ordning tillika innebär inträde i kyrkan. I sådana fall skulle således någon särskild ansökan därom inte erfordras.

I fråga om vuxna personer kan för inträde ifrågakomma att ställa krav på visst ställningstagande i religiöst avseende. — För inträde efter ansökan enligt 10 § religionsfrihetslagen gäller nu att sökanden, om han visar att han är döpt i Svenska kyrkans ordning, skall upptagas i kyrkan. Detsamma gäller, om sökanden erhållit den undervisning i kyrkans lära, som med hänsyn till hans ålder och övriga omständigheter bör fordras, och inför pastor angiver muntlig försäkran att ansökningen är grundad på allvarliga religiösa skäl. Krav på att sökandens önskan om inträde är grundat på personligt bekänd kristen tro — såsom i de frikyrkliga samfunden — föreligger däremot inte.

3. *Inträde i kyrkan genom dop*[10]

Tanken att dopet bör vara det, som ur legal synpunkt är grundläggande för medlemskapet i kyrkan, har under senare år vunnit allt större anslutning på kyrkligt håll.

I utredningens betänkande om kyrkobegreppen (SOU 1964:16) har docenten Arne Palmqvist — som vid kartläggning av hur man utifrån de olika kyrkobegreppen vill forma relationen mellan Svenska kyrkan och staten räknat med fem modeller, nämligen »traditionell folkkyrka med ökad frihet», »folkkyrka i mer demokratiserad form», »fri bekännelsemedveten folkkyrka», »institutionellt uppbyggd konkordatskyrka» och »frikyrkligt trossamfund» — i fråga om dopet som grund för medlemskapet anfört bl. a.: En del av företrädarna för »traditionell folkkyrka med ökad frihet», vilkas antal synes öka, betraktar dopet som faktisk förutsättning för kyrkotillhörigheten (a. a. s. 237 f.). Den samlande linjen bland förespråkarna för en »folkkyrka i mer demokratiserad form» förutsätter dop för medlemskap och avlägsnar sig här, bl. a. ur religionsfrihetssynpunkt, så pass från alternativet »medlemskap vid födseln», att man snarare kommer närmare hävdandet av personlig tro som förutsättning för kyrkotillhörighet (s. 241).[11] — Rörande förespråkarna för en »fri bekännelsemedveten folkkyrka» uttalas i Palmqvists redogörelse att dessa för medlemskap kräver dop (s. 244). — Även bland dem som beträffande det framtida förhållandet mellan kyrka och stat förordar en lösning med en »institutionellt uppbyggd konkordatskyrka» råder enligt Palmqvists redogörelse uppfattningen, att medlemskapet bör konstitueras genom dopet (s. 246 ff.).

Vid 1963 års kyrkomöte hemställdes i en motion (nr 57) att kyrkomötet ville hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning rörande sådan ändring i religionsfrihetslagen, att medlemskapet i den svenska kyrkan konstitueras genom dopet. — Kyrkolagsutskottet anförde i sitt betänkande (nr 11), att spörsmålet självfallet måste uppmärksammas av 1958 års utredning kyrka-

10 Det är tänkbart att kyrkan kan önska ställa vissa krav för att dop skall få äga rum, t. ex. att föräldrar som inte tillhör Svenska kyrkan skriftligen skall försäkra att barnet skall erhålla en kristen uppfostran och undervisning (bestämmelse därom finns i kyrkoorganisationskommitténs förslag 5 kap. 4 §). — Det kan framhållas att det internationellt sett är vanligt att i samband med dop avfordra föräldrar någon form av förbindelse — skriftlig eller muntlig — att de skall ge barnet en kristen uppfostran (inom den romersk-katolska kyrkan en uppfostran i romersk-katolsk konfession).

11 Redaktören Arndt Johansson — en av de ledande företrädarna för den s. k. socialetiska linjen, vilken riktning hänförts till förespråkarna för en folkkyrka i mer demokratiserad form — anförde i recension av Palmqvists framställning i denna del: »En del slutledningar kan man förstås sätta frågetecken efter. Palmqvists material tycks antyda att även hos den demokratiserade folkkyrkans anhängare överväger uppfattningen att dopet skall vara förutsättningen för medlemskapet i kyrkan. Det rör sig emellertid här om ett så föga genomdiskuterat problem att det för närvarande är omöjligt att säga hur anhängarna av en demokratisk folkkyrka vill ha det. Det finns också synpunkter som talar för bevarandet av det nuvarande systemet, enligt vilket medlemskapet vinnes i och med födseln, alltså i och med blott detta att man blivit människa.» (Dala-Demokraten 9/7 1964.)

stat. Utskottet fann det icke lämpligt, att kyrkomötet tog ställning till motionen innan kyrka-statutredningen redovisat sina utredningsresultat i denna del och hemställde därför, att motionen icke måtte föranleda någon kyrkomötets åtgärd. — Kyrkomötet beslöt enligt utskottets hemställan (protokollet 5: 6).

Tjugosjunde allmänna kyrkliga mötet, som sammanträdde den 15 september 1964, uttalade, att sambandet mellan dop och kyrkotillhörighet på ett bättre sätt än för närvarande borde komma till uttryck i den ordning, som kunde komma att bli fastställd efter den pågående översynen på området. Mötets uttalande översändes till utredningen kyrka-stat.

Den av biskopsmötet, Svenska pastoratens riksförbund och Svenska prästförbundet tillsatta kyrkoorganisationskommittén har i sitt i maj 1964 framlagda förslag till »stadga för Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten» angivit dop som grundläggande för medlemskap i kyrkan.[12]

Uppfattningen att dopet skall vara grundläggande för medlemskap i kyrkan motiveras genomgående med att dopet är det som enligt Svenska kyrkans lära konstituerar tillhörigheten till kyrkan och religiöst sett grundlägger medlemskap i denna. Bestämmelser enligt detta alternativ skulle

[12] De grundläggande reglerna i förslagets 3 kap. om medlemskap lyder:

1 §. Den som döpes i Svenska kyrkans ordning upptages därigenom som medlem av denna kyrka, därest ej på sätt säges i 5 kap. 5 § vid dopet anmäles, att dopet ej avser att medföra sådant medlemskap.

2 §. Vill någon, som mottagit dopet inom annat kristet trossamfund eller som förlorat tidigare medlemskap i Svenska kyrkan, vinna medlemskap i denna kyrka, skall han anmäla sin önskan till kyrkoherden i den församling, där han bor eller om han ej bor inom församling, till kyrkostyrelsen.

Medlemskap beviljas av kyrkoherden eller kyrkostyrelsen. Innan medlemskap beviljas, skall utrönas, att sökanden erhållit den kristna undervisning, som med hänsyn till hans ålder och övriga omständigheter anses erforderlig.

3 §. Söker någon medlemskap på sätt i 2 § säges, skall han avgiva muntlig förklaring, att hans önskan grundar sig på allvarliga skäl av religiös art.

Utan sådan förklaring må dock inträde vinnas av

a) den som ej fyllt aderton år eller på grund av mental sjukdom eller psykisk efterblivenhet ej förmår uppfatta innebörden i förklaringen;

b) den som tidigare varit medlem i Svenska kyrkan men förlorat medlemskapet annorledes än genom anmälan om utträde.

Biskopsmötet må beträffande annat kristet trossamfund medgiva, att döpt medlem av detta må vinna inträde utan förklaring, som i första stycket säges.

4 §. Den som vunnit medlemskap i Svenska kyrkan är tillika medlem i den församling, där han är bosatt.

5 kap. 5 §, vilken paragraf nämnes ovan i 3 kap. 1 §, lyder sålunda: Anmäles av den, som skall döpas, eller om han är under aderton år, av den, som har vårdnaden om honom, att dopet ej avser att på sätt i 3 kap. 1 § säges medföra medlemskap i Svenska kyrkan, må dopet ej förrättas med mindre skäl därtill föreligger.

Beträffande dopet och medlemskapet anförde kommittén bl. a. i motiven till sitt betänkande (s. 22): »Enligt Svenska kyrkans lära är det dopet, som konstituerar tillhörigheten till kyrkan. Har man icke tidigare blivit döpt, kan man döpas som vuxen, även inom Svenska kyrkan. Men barndopet är det normala i ett land, som i århundraden varit kristet. Genom dopet inlemmas man i Kristus och blir delaktig av hans frälsning. Det betyder att man blir medlem av kyrkan, som till sitt osynliga väsen är Kristi kropp. Denna grundsyn delar de lutherska kyrkorna med alla de gamla kyrkosamfunden på jorden: den romersk-katolska, den grekisk-ortodoxa, de orientaliska kyrkorna, liksom med den anglikanska och de kalvinistiska folkkyrkorna. Dessa räknar därför också de döpta barnen som kyrkomedlemmar.»

komma att överensstämma med en religiös uppfattning, som finns företrädd inom stora grupper i Svenska kyrkan. Samsynen i detta avseende är — såsom framgår av Palmqvists utredning — ganska stor bland talesmän för olika riktningar inom kyrkan. — Det skulle också, om medlemskapet grundades på dop, fortfarande bli fråga om en kyrka av samma slag som den nuvarande, d. v. s. en kyrka av folkkyrkotyp.

Därest medlemskapet konstituerades genom dopet skulle, när det gäller barn, föräldrarna på ett något mera direkt sätt än för närvarande komma att taga ställning till frågan om barnets medlemskap i kyrkan. Kyrkan skulle därigenom också få en klarare »religiös profil» än för närvarande, något som skulle välkomnas av grupper såväl inom som utom kyrkan.

Mot lämpligheten av en regel att barn blir medlem i kyrkan genom dopet åberopas den principiella ståndpunkten, att frågan om inträdet inte borde avgöras genom föräldrarnas bestämmande utan genom vederbörande persons eget ställningstagande vid mogen ålder.[13] Ifrågavarande spörsmål har behandlats ovan under alternativet 1.

Mot en ordning med dopet som grundläggande för medlemskapet kan också anses tala att genom en sådan ordning personer, vilka vill låta sina barn tillhöra Svenska kyrkan men av ett eller annat skäl — t. ex. att de inte delar kyrkans uppfattning i fråga om barndop — inte önskar döpa sina barn, skulle förhindras att ansluta dessa till kyrkan (jfr alternativet 2).

Ett dop som ägt rum i kristen kyrka eller samfund anses från evangelisk-luthersk synpunkt äga universell giltighet. Dop av den som tidigare döpts i annan kyrka, s. k. vederdop, strider helt mot kyrklig ordning. Inträde av personer som tidigare är döpta — inom Svenska kyrkan eller annan kristen kyrka eller kristet samfund — kan således inte ske genom dop utan får äga rum med stöd av ansökan.[14]

Slutligen bör nämnas den tänkbara möjligheten, att dopet inte under alla förhållanden medför medlemskap i kyrkan. Här må hänvisas till stadgandet i det av kyrkoorganisationskommittén framlagda förslaget (se noten å s.

13 I sammanhanget må redovisas följande synpunkter på dopet som grund för medlemskapet i kyrkan: »Vi frågar oss givetvis om en kulthandling, utförd över ett barn i och för sig kan innebära ett inträde till ett trossamfund, oavsett vilket, för en blivande människa, utan att otillbörlig påtryckning måste ske för att barnet i sin utveckling skall komma att omfatta och tillägna sig just detta trossamfunds etiska normer? En annan sak är vuxnas dop. Det är en fri viljeförklaring.» (Ur Fri tanke, Organ för Förbundet för religionsfrihet, nr 1/1957, s. 5.)

14 Mot dopet som konstitutivt moment för medlemskap i kyrkan göres emellanåt också en invändning av teologisk natur. Det åberopas därvid att dopet enligt bibeln samt kyrkans bekännelseskrifter och kyrkohandbok är att uppfatta som ett sakrament och därför ej bör tilläggas en juridisk funktion (för inträde som medlem i kyrkan). Denna uppfattning har haft viss betydelse för utformningen av nuvarande bestämmelser om barns inträde i kyrkan. Utredningen finner sig inte ha anledning att närmare behandla ifrågavarande teologiska ståndpunkt. Utredningen vill fästa uppmärksamheten på att kyrkoorganisationskommittén — vilken huvudsakligen bestod av teologer, tillhörande olika riktningar inom kyrkan — då den i sitt stadgeförslag angivit dop som grundläggande för medlemskap i kyrkan uppenbarligen ansett denna ståndpunkt inte möta något hinder ur teologisk synpunkt.

187), att den som döpes i Svenska kyrkans ordning därigenom upptages såsom medlem av denna kyrka, därest ej vid dopet anmäles, att dopet ej avser att medföra sådant medlemskap. Det förutsättes dock — enligt motiven till förslaget — att denna regel skulle gälla endast i undantagsfall. Dop som ej skulle medföra medlemskap skulle ej få förrättas med mindre särskilda skäl förelåg.

4. Nuvarande ordning för inträde

Detta alternativ gäller inträde för barn enligt 7 och 8 §§ religionsfrihetslagen samt för person, som förvärvar svenskt medborgarskap och är evangelisk-luthersk trosbekännare, enligt 9 § samma lag. Inträde i kyrkan vinnes i övriga fall efter ansökan.

Som tidigare nämnts bygger nuvarande regler för barns inträde vid födseln rättsligt sett på en presumtion att föräldrar som är medlemmar av kyrkan önskar, att även deras barn skall tillhöra denna. Föräldrarnas förhållande till kyrkan har principiellt ansetts avgörande för barnets medlemskap. Barnets rätt att vid mogen ålder själv taga ställning till frågan om kyrkotillhörigheten anses tryggad genom det fria utträdet ur kyrkan.

Regeln att en person, som är evangelisk-luthersk trosbekännare och ej tillhör Svenska kyrkan, då han förvärvar svenskt medborgarskap, utan särskild ansökan skall anses upptagen i kyrkan, därest han ej hos pastor anmält att han inte vill inträda i kyrkan, torde närmast ha tillkommit som en ur praktisk synpunkt lämplig ordning.

För bibehållande av nuvarande regler att barn i allmänhet inträder i kyrkan vid födseln, därest föräldrarna eller en av dem tillhör kyrkan, kan anföras de skäl som åberopas i propositionen och utskottsutlåtandena vid religionsfrihetslagens införande, redovisade ovan s. 172 ff. Det kan vidare framhållas att nuvarande ordning för inträde i kyrkan överensstämmer med ett synsätt beträffande medlemskapet, som finns företrätt inom kyrkan.

Möjligen kan den mycket ringa omfattningen hittills av utträde ur kyrkan — uppskattningsvis är det totala antalet utträdda omkring en procent av befolkningen — åberopas som stöd för att nuvarande bestämmelser om medlemskap i kyrkan i allmänhet uppfattas som tillfredsställande. Några säkra slutsatser torde dock ej kunna dragas av detta förhållande. Den låga utträdesfrekvensen kan ha helt andra orsaker.

I utredningens betänkande om kyrkobegreppen (SOU 1964:16) har Palmqvist anfört bl. a., att för bibehållande av nuvarande bestämmelser i fråga om de faktiska förutsättningarna för kyrkotillhörigheten har uttalat sig en del av dem som ifråga om den framtida relationen mellan kyrka och stat förordar, att kyrkan ges formen av en »traditionell folkkyrka med ökad frihet», främst företrädarna för den s. k. folkkyrkliga huvudlinjen (s. 237),

samt en och annan av dem som ansluter sig till tanken på en »folkkyrka i mer demokratiserad form» (s. 241). — Vid 1963 års kyrkomöte uttalade sig några lekmannaledamöter för lämpligheten av nuvarande ordning i fråga om medlemskapet (kyrkomötets protokoll 6: 5, 8: 11 ff. och 8: 13 f.).

Mot nuvarande bestämmelser anföres kritik från flera utgångspunkter. De skäl som åberopas till stöd för vart och ett av alternativen 1—3 talar mot bibehållande av nuvarande ordning för barns inträde vid födseln.

Från kyrklig sida hävdas — såsom tidigare nämnts — i ökande omfattning att dopet, som enligt kyrkans bekännelseskrifter innebär ett upptagande i kyrkans gemenskap, borde bli grundläggande för inträdet även i legalt avseende. Skillnaden mellan de rättsliga reglerna och den religiösa synen på tillhörigheten till kyrkan har blivit mera markant genom att det blivit vanligare än förr i tiden, att barn inte döpes. Odöpta barn, vars föräldrar tillhör kyrkan, är nu legalt sett medlemmar men anses ur religiös synpunkt inte vara upptagna i kyrkan. — Det må dock framhållas att dop i kyrkan fortfarande förekommer i stor omfattning. Sålunda döpes i Svenska kyrkan under första levnadsåret något mer än 85 % av alla nyfödda barn och ytterligare omkring två procent efter ettårsåldern.

Invändningen att dopet såsom ett sakrament inte borde tilläggas en funktion av rättslig natur (se not 14 å s. 188) har inte längre så stort gehör inom kyrkan. Ej heller har i någon påtaglig utsträckning från kyrklig sida av andra skäl riktats kritik mot tanken att dopet borde vara grundläggande för medlemskapet i kyrkan. Utredningen finner sig kunna utgå från att den kyrkliga opinionen i mycket stor utsträckning numera anser det riktigast, att dopet bör vara avgörande för inträde som medlem i kyrkan.

Beträffande den presumtion, som rättsligt sett ligger till grund för nuvarande regler om inträde i kyrkan vid födseln, kan invändningar göras. I praktiken torde, såsom förut berörts, i många fall inte förekomma något ställningstagande från föräldrarnas sida till frågan, om det nyfödda barnet skall tillhöra kyrkan eller inte. Skulle det för föräldrarna aktualiseras att taga bestämd ställning till denna fråga kan förutsättas, att barn inte i nuvarande omfattning skulle komma att tillhöra kyrkan. Det förekommer inte i fråga om andra organisationer eller i något motsvarande sammanhang (släktföreningar och liknande möjligen undantagna), att inträdet bygger på en presumtion om en önskan att bli medlem. Nuvarande bestämmelser om barns inträde, vilka grundas på en sådan presumtion, framstår också som mindre tillfredsställande utifrån de synpunkter som gäller i fråga om organisationer i allmänhet, särskilt som medlemskapet i kyrkan får rättsverkningar bl. a. i ekonomiskt avseende.

Kritik mot nuvarande regler och mot underlaget för presumtionen framföres även från en annan utgångspunkt, närmast utav frikyrkliga talesmän. Det hävdas sålunda, att 1951 års religionsfrihetslag visserligen ger

rätt till fritt utträde ur Svenska kyrkan, så att de som inte vill tillhöra kyrkan kan ställa sig utanför, men att för de flesta av dennas nuvarande medlemmar medlemskapet till stor del likväl kunde härledas från tidigare förhållanden, då — i varje fall i stort sett — varje svensk medborgare skulle vara medlem av kyrkan. För många personer överensstämmer säkerligen deras medlemskap i kyrkan med deras egen önskan, men många andra av kyrkans medlemmar, som kommit att tillhöra den på grund av de tidigare förhållandena, är helt likgiltiga för eller kanske rent av fientliga mot kyrkan. Det stora medlemsantalet i Svenska kyrkan — omkring 98 procent av befolkningen, vilket är mycket högt vid en jämförelse med kyrkor i andra länder — svarar inte mot befolkningens intresse och engagemang för kyrkan. I och för sig skulle det kanske kunna godtagas, hävdas det, att barn till föräldrar, som tillhörde kyrkan, inträdde i denna vid födseln, om föräldrarnas medlemskap ytterst hade sin grund i ett personligt ställningstagande. Medborgarna borde därför vid ett tillfälle ställas i en situation med fritt val i fråga om tillhörigheten till kyrkan, något som inte skedde i samband med antagandet av 1951 års religionsfrihetslag. Man förmenar inte Svenska kyrkan att även i fortsättningen vara en folkkyrka och bygga sitt medlemskapsbegrepp utifrån sådana utgångspunkter men anser, att detta kan accepteras endast, därest de som är medlemmar i kyrkan — oavsett om en skilsmässa äger rum eller ej — fick i någon form genom en aktiv handling bekräfta sin önskan att tillhöra kyrkan. — Barn som inträdde i kyrkan vid födseln borde också för att medlemskapet skall bibehållas sedermera bekräfta detta, då de nått mogen ålder.

Mot nuvarande ordning för barns inträde vid födseln i kyrkan kan sålunda riktas stark kritik både från religiösa och allmänrättsliga synpunkter. Nuvarande bestämmelser har alltmer kommit att framstå som stridande mot på många håll rådande uppfattningar om hur inträdet i kyrkan bör vara bestämt. Utredningen bedömer läget så, att det inte längre föreligger opinionsmässiga förutsättningar för bibehållande av nuvarande regler om barns inträde i kyrkan vid födseln. Motsvarande kan ifrågasättas gälla även i fråga om nuvarande ordning att person av evangelisk-luthersk trosbekännelse, som blir svensk medborgare, utan vidare upptages som medlem, därest han ej anmäler att han inte önskar inträda i kyrkan.

5. Medlemskap utan någon organisationsmässig reglering

En ytterligare möjlighet är att medlemskapet inte närmare fastställes genom någon organisationsmässig reglering. En sådan ordning gäller inom den anglikanska kyrkan (the Church of England). Kyrkan skulle i så fall ändock fungera ungefär på samma sätt som nu, d. v. s. hålla gudstjänster och andra religiösa sammankomster, utföra vissa andra förrättningar så-

som dop, konfirmation, vigsel, jordfästning m. m. och i sin verksamhet i princip vända sig till hela folket (fungera som en folkkyrka). Det kan tänkas att man i de fria lägena (främst C- och D-lägena) inte finner sig ha behov av ett organisationsmässigt reglerat medlemskap. Utredningen har berört denna — åtminstone teoretiskt sett — tänkbara möjlighet i lagstiftningsbetänkandet (s. 146). Företrädare för den s. k. folkkyrkosynen[15] har som tidigare berörts från teologiska utgångspunkter ansett kyrkan som något annat än en medlemsorganisation. Även företrädare för andra religiösa synsätt inom kyrkan kan tänkas finna en anordning liknande den i England (och i viss mån i Skottland) lämplig. — Å andra sidan torde det kunna göras gällande, att en fri luthersk kyrka svårligen kan undvara att räkna med registrering av medlemmar, bl. a. av ekonomiska skäl. Man kan därvid peka på erfarenheter från de fria lutherska kyrkorna i USA.

Det här behandlade alternativet synes inte ha berörts i diskussionen om de framtida förhållandena i kyrkan. Utredningen anser att det i och för sig är tänkbart att man — om behov av ett organisationsmässigt reglerat medlemskap inte längre skulle anses föreligga — inom olika grupper kan finna det lämpligt att inte bygga på något fastställt medlemskap och en fixerad medlemskrets. Med en sådan lösning finns knappast några jämförelsepunkter med organisationer i allmänhet. Kyrkan och kyrkliga enheter kan då inte betraktas som ideella föreningar. Såsom innehavare av egendom, t. ex. kyrkobyggnader, blir de under angivna förutsättning närmast att beteckna som stiftelser.

Differentierat medlemskap

I debatten har emellanåt framförts uppfattningen att medlemskapet skulle kunna differentieras, så att man räknar med olika kvalificerade kretsar av medlemmar. Regler av sådant innehåll är i och för sig möjliga vid vilket som helst av de ovan behandlade alternativen. Vissa förutsättningar kunde gälla för inträdet i kyrkan — t. ex. föräldrarnas kyrkotillhörighet, dop eller ansökan — och vara grundläggande för rätten till kyrkans tjänster i själavårdande avseende, till kyrklig vigsel och till jordfästning i kyrkans ordning. För utövande av rösträtt vid kyrkliga val kunde utöver tillhörighet till kyrkan fordras dop, om sådant inte krävdes för inträdet, och konfirmation. För valbarhet till kyrkliga förtroendeuppdrag, t. ex. ledamotskap i kyrkofullmäktige, kunde därjämte ställas krav på aktivt deltagande i för-

15 Det kan i detta sammanhang framhållas att enligt den s. k. folkkyrkotanken — såsom den angavs av Einar Billing och andra av hans samtida och efterföljare — Svenska kyrkan inte religiöst sett bör betraktas som någon medlemsorganisation. Man beaktar visserligen människornas personliga engagemang men man menar att från religiösa utgångspunkter behöver kyrkan inte ha något definierat medlemskap. Ej heller kunde ställas några bekännelsekrav för medlemskap i kyrkan. Ur andra synpunkter — för uttagande av kyrkoskatt, för val av representativa organ, för prästval m. m. — kunde det emellertid behöva vara klarlagt vilka personer som är medlemmar av kyrkan.

samlingens gudstjänstliv. Det må erinras om att en sådan ordning som nu skisserats i viss utsträckning förekommer inom the Church of England, där för rösträtt kräves dop, att ha fyllt 17 år och att vara kyrkobesökare i församlingen samt för valbarhet att ha fyllt 21 år och att vara »actual communicant».

Någon gång framföres från kyrkligt håll att inträde som barn vid späd ålder inte kan anses vara tillfyllest för ett livsvarigt medlemskap. Genom dopet upptoges visserligen ett barn i kyrkan men för att upptagandet skulle leda till ett bevarat medlemskap, borde det följas av en viss kyrklig undervisning och fostran. Konfirmation kunde ställas som villkor för bevarande av medlemskapet. — Det må här erinras om likheten i detta synsätt på medlemskapet med det som råder inom Metodistkyrkan (se ovan s. 127).

Utredningen finner sig sakna anledning att mera utförligt ingå på frågan om s. k. differentierat medlemskap och berör därför i det följande (nedan under III) endast frågan i vilken mån ett sådant medlemskap synes möjligt i de olika lägena. I betänkandet om lagstiftning och rättskipning (SOU 1965: 70, s. 145 överst) har berörts frågor i nu förevarande avseende då det gäller ett D-läge. Ett differentierat medlemskap, som tar sig uttryck — såsom är fallet bland åtskilliga kyrkor i andra länder — i uppställande av särskilda villkor för rösträtt och valbarhet till förtroendeuppdrag, har för närvarande ringa aktualitet i Svenska kyrkan. En motion med begäran om en utredning därom vid 1963 års kyrkomöte (nr 16) avslogs efter ett enhälligt avstyrkande av kyrkolagsutskottet (betänkande nr 19). Därvid uttalades bl. a. att det vore otänkbart att fråntaga vissa medlemmar deras hittillsvarande rättigheter (att utöva rösträtt vid kyrkliga val), att rättigheter och skyldigheter för medlemmarna måste följas åt och att ansvaret för att lämpliga personer med intresse för församlingslivets utveckling valdes till förtroendeuppdrag inom kyrkan måste åligga väljarna.

III. Medlemskapet i relation till A-, B-, C- och D-lägena

Som tidigare berörts sammanhänger spörsmålet om hur reglerna rörande medlemskap i en kyrka bör utformas med frågor om religionsfrihet såväl för individen som för trossamfunden. Utredningen anförde i sitt betänkande nr III i fråga om trossamfundens religionsfrihet bl. a. (s. 575 f.):

> Då man vid sidan om individens religionsfrihet talar om trossamfundens religionsfrihet, avses därmed vanligen att varje religiöst samfund i princip skall fritt kunna verka i enlighet med sin bekännelse. Samfunden anses därför böra ha full frihet att bestämma om sina angelägenheter i religiöst och organisatoriskt avseende — exempelvis om — — — — regler för medlemskap, om intagande och uteslutning av medlemmar i samfundet och om former för den religiösa verksamhetens bedrivande — — — —

Vidare angav utredningen i nämnda betänkande (s. 576 f.) att trossamfundens krav på religionsfrihet i konkreta frågor kunde komma i konflikt med andra väsentliga intressen. Härutinnan anfördes såvitt angår medlemskap i trossamfund bl. a. (s. 577 f.):

> Frågan om staten bör ingripa kan uppkomma i fall, då ett trossamfunds regler för medlemskap kommer i konflikt med den enskildes intressen. Det kan gälla den enskildes önskan att få stå utanför alla samfund. I sådana fall torde det — såsom uttalades i proposition nr 100/1951, s. 59 — kunna hävdas att den enskildes frihet måste vara det primära och att samfundets anspråk på självbestämmanderätt måste vika.

1. A-läget

Vid ett statskyrkosystem får det anses naturligt att de grundläggande reglerna för medlemskapet i kyrkan meddelas genom någon form av statlig lagstiftning. Endast vid ett sådant statskyrkosystem, där kyrkan inte har beskattningsrätt — såsom i England — torde det vara tänkbart, att frågorna om medlemskapet exklusivt lämnas till kyrkans bestämmande. Stadganden som innebär skydd för den enskildes religionsfrihet, exempelvis föreskrift att den enskilde skall äga rätt att utan hinder utträda ur det samfund han tillhör, är dock principiellt att hänföra till området för statens bestämmande. I andra avseenden rörande medlemskap, t. ex. vad som skall konstituera tillhörigheten till kyrkan, är det av hänsyn till trossamfundens religionsfrihet naturligt att kyrkans syn på dessa frågor på lämpligt sätt beaktas. I vårt land har detta skett på det sättet att bestämmelserna om inträdet i kyrkan givits i form av kyrkolag (samstämmigt beslut av Kungl. Maj:t, riksdag och kyrkomöte). Givetvis kan skilda uppfattningar om bestämmelsernas innehåll föreligga på statlig och på kyrklig sida. Det kan därvid å ena sidan hävdas, att det är ett tillbörligt statligt intresse att reglerna om medlemskapet i den med staten förbundna kyrkan från allmän synpunkt framstår som lämpliga. Å andra sidan kan det hävdas, att de tyngst vägande synpunkterna, när det gäller regler om medlemskapet, bör med hänsyn till principen om trossamfundens religionsfrihet vara, hur kyrkans representativa organ finner dessa regler böra vara utformade för att vara förenliga med den syn på medlemskapet, som kan anses vara grundläggande för kyrkan.

Skulle statens och kyrkans representativa organ eventuellt komma att i betydelsefulla avseenden ha mycket divergerande uppfattningar om vad som bör vara grundläggande för medlemskapet (t. ex. föräldrarnas kyrkotillhörighet, dop eller ansökan), behöver detta likväl inte tolkas som bristande hänsynstagande från endera partens sida till den andra partens principiella uppfattning. Det blir då närmast fråga om rimliga förutsättningar föreligger för bibehållande av nuvarande former för samband mellan stat och

kyrka. Hänsyn kan därvid komma att tagas även till andra förhållanden, som kan tala för eller emot ett sådant samband.

Vad här ovan anförts synes också ha tillämpning i fråga om s. k. differentierat medlemskap i ett A-läge.

Samtliga de ovan under II behandlade alternativen 1—4 (1. Inträde efter ansökan vid mogen ålder, 2. Inträde efter ansökan utan någon bestämd minimiålder för den inträdande, 3. Inträde genom dop, 4. Nuvarande ordning för inträde) är, sett ur lagteknisk synpunkt, möjliga i ett A-läge. — Differentierat medlemskap framstår som inte så aktuellt i A-läget men torde lagtekniskt sett kunna vara möjligt.

Däremot framstår alternativet 5 (kyrkan verkar utan att ha något organisationsmässigt reglerat medlemskap) från praktiska synpunkter knappast som tänkbart i ett A-läge. Det torde i ett sådant läge ligga närmast till hands att medlemskapet förbindes med skyldighet i ekonomiskt avseende att till kyrkan betala avgift, som uttages genom statens försorg. Det måste då vara klart fastställt vilka förhållanden, som konstituerar tillhörigheten till kyrkan.

Utredningen återkommer i sitt betänkande om den kyrkliga ekonomien till en del frågor om samband mellan medlemskap och skattskyldighet till kyrkan. Även frågan om juridisk persons ställning i förhållande till vederbörande kyrkliga kommun, till vilken juridisk person för närvarande har att erlägga kyrkoskatt, behandlas i nämnda betänkande.

Skulle bestämmelserna om medlemskap (inträde) i kyrkan ändras i A-läget, erfordras uttryckligt beslut huruvida ändringen skall avse även de medlemmar, som tidigare inträtt i kyrkan men inte uppfyller kraven enligt de nya reglerna. Därest t. ex. dop skulle utgöra förutsättning för inträde i kyrkan uppkommer frågan, om medlemmar som inte är döpta i fortsättningen skall vara medlemmar eller inte. Det kan i ett A-läge tänkas, att de ändrade bestämmelserna tillämpas endast beträffande dem som inträder efter ändringen. Även i ett sådant läge kan det emellertid anföras skäl för att medlemskapet på något sätt borde »bekräftas» av dem som fortfarande önskar vara medlemmar av kyrkan (se resonemang ovan s. 190 f.).

En särskild fråga, som det kan vara lämpligt att i detta sammanhang något beröra, är följande. I vissa fall kan en prövning av ansökan om inträde i kyrkan erfordras. För närvarande gäller att person, som ej tillhör kyrkan men önskar vinna inträde i denna, skall göra ansökan därom hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd. Med hänsyn till de förutsättningar, som enligt 10 § andra stycket religionsfrihetslagen skall föreligga för bifall till sådan ansökan, göres av pastor en viss formell prövning av frågan huruvida sökanden skall upptagas i kyrkan (och därmed i den församling där han är kyrkobokförd). Skulle ansökan avslås torde talan mot beslutet kunna föras hos domkapitlet. — Det kan ifrågasättas huruvida

prövningen av ansökningar om inträde bör ankomma på pastor ensam. En annan tänkbar anordning vore att pastor äger bifalla ansökan, men att, om avslag ifrågasättes, prövningen skulle överlämnas till kyrkorådet. Det må erinras om att i den finska kyrkan prövning av ansökan om inträde ankommer på kyrkorådet.

2. B-, C- och D-lägena

Frågan om medlemskapet i Svenska kyrkan vid själva övergången från ett statskyrkosystem till en fri kyrka behandlas som förut nämnts nedan under IV.

Beträffande spörsmålet om medlemskapet i en fri kyrka sett ur religionsfrihetssynpunkt hänvisas till utredningens i det föregående (s. 6:33) berörda uttalanden i betänkandet om religionsfriheten (SOU 1964:13 s. 575 ff.). Även i betänkandet om lagstiftning och rättskipning har utredningen berört en del frågor om medlemskapet i en fri kyrka, särskilt med utgångspunkt från D-läget (s. 144—146). Utredningen har där huvudsakligen behandlat frågan, huruvida det kan finnas några skäl, som talar för att staten borde meddela särskilda bestämmelser rörande den fria kyrkan utöver sådana, som kunde anses erforderliga för andra liknande organisationer.[16]

Liksom skett i lagstiftningsbetänkandet synes det ändamålsenligt, att när det gäller tillhörigheten till kyrkan i de fria lägena först behandla D-läget, därefter C-läget och slutligen B-läget.

D-läget

För D-läget förutsättes att kyrkan står fri i förhållande till staten, att den saknar beskattningsrätt och att den inte äger tillgång till annan kyrklig egendom än kyrkobyggnaderna.

I D-läget bör kyrkan äga att själv bestämma om medlemskapets utformning. Det kan förutsättas att i de allmänna stadgar, som blir antagna för en fri kyrka, kommer att intagas bestämmelser om medlemskapet. Huruvida dessa skall vara generellt gällande för kyrkan och dess församlingar eller om församling skall äga rätt att besluta om avvikande bestämmelser får bestämmas av kyrkans organ. Kyrkans disposition av kyrkobyggnaderna kan inte rimligen medföra att staten bör ha inflytande på regler om medlemskapet i kyrkan. Dock förutsättes naturligtvis friheten att utträda ur ett samfund vara tillförsäkrad genom statlig lagstiftning.

I D-läget kan medlemskapet ur lagteknisk synpunkt tänkas utformat i

[16] Det kan anmärkas att staten i ytterlighetsfall kan ingripa även i frågor rörande fria trossamfund och deras verksamhet med stöd av t. ex. barnavårdslagstiftning m. m. (se utredningens betänkande om religionsfrihet, SOU 1964: 13 s. 581 f.).

enlighet med vilket som helst av de olika alternativen 1—5 (1. Inträde efter ansökan vid mogen ålder, 2. Inträde efter ansökan utan någon bestämd minimiålder, 3. Inträde genom dop, 4. Nuvarande ordning för inträde, 5. Kyrkan verkar utan att ha något organisationsmässigt reglerat medlemsbegrepp). Även s. k. differentierat medlemskap är möjligt i ett D-läge.

C-läget

I detta läge förutsättes kyrkan ha tillgång till den kyrkliga egendomen men inte äga beskattningsrätt.

Utredningen anser att det knappast kan finnas någon anledning att staten i detta läge skall ha inflytande på frågan om medlemskapet (inträdet) i kyrkan. Vad ovan sagts i fråga om D-läget kan anses tillämpligt även i fråga om C-läget.

B-läget [17]

I detta läge förutsättes den fria kyrkan — förutom att den har tillgång till den kyrkliga egendomen — få beskattningsrätt eller bistånd på annat sätt av statliga organ vid uttagande av medlemsavgifter.

När det gäller regler rörande medlemskapet i en sådan kyrka bör denna i princip äga bestämma om förutsättningarna för medlemskapet. Det är å andra sidan möjligt, att staten, enär den lämnar biträde med uttagande av avgifter från kyrkans medlemmar, önskar medverka i den formen att den förbehåller sig rätt att pröva av kyrkan beslutade regler eller anger vissa förutsättningar, som kyrkan måste uppfylla för att få beskattningsrätt. Dessa kan ha direkt avseende på vilka som i egenskap av medlemmar i kyrkan är skattskyldiga. Det intresse, som kan föranleda uppställandet av sådana bestämmelser, kan också tillgodoses genom att staten anger förutsättningar för att en person skall bli skattskyldig till kyrkan, utan att staten

[17] Utöver vad som redovisats rörande de västtyska förhållandena (s. 148 f.) torde följande böra nämnas för att söka åskådliggöra hur frågan om statens och kyrkans bestämmande i fråga om medlemskapet har utformats i en stat, där samma förutsättningar som i det av utredningen uppställda B-läget föreligger. Enligt Weimar-författningen (artikel 137 stycke 6) är religionssamfund berättigade att erhålla statligt biträde med uttagande av (kyrko-)skatt (auf Grund der bürgerlichen Steuerlisten nach Massgabe der landesrechtlichen Bestimmungen Steuern zu erheben). Kyrkoskatt utges av de som är medlemmar i kyrka, som uttager sådan skatt (de evangeliska landskyrkorna, den romersk-katolska kyrkan, några reformerta kyrkor och mosaiska församlingar; det har även upplysts för utredningen att i Sydtyskland uttages medlemsavgifter till die Freireligiösen — en kristendomskritisk, humanistisk organisation — på samma sätt som sker till kyrkor). Frågan om medlemskapet — i de evangeliska landskyrkorna är detta som tidigare angivits i princip grundat på dopet — avgöres exklusivt av kyrkans organ. Enligt vad som upplystes vid utredningens besök i Hannover av företrädare för Niedersachsens kulturministerium anses det inte finnas någon praktisk möjlighet att knyta skyldigheten att utgiva kyrkoskatt till annat objektivt faktum än medlemskapet. Det upplystes tillika, att det aldrig varit ifrågasatt att (del-)staten skulle ha något inflytande på den rättsliga regleringen av medlemskapet i kyrkor, som uttager kyrkoskatt av sina medlemmar.

därmed hindrar kyrkan att betrakta även andra personer som medlemmar, ehuru de ej är skattskyldiga.

Därest staten skulle ha ett direkt inflytande i fråga om medlemskapets utformning är olika möjligheter tänkbara. Bestämmelser kan ges genom statlig medverkan, t. ex. så att regler om medlemskapet, som bestämts av kyrkans beslutande organ, för att bli gällande måste fastställas av riksdagen (eller av regeringen). En annan lagteknisk möjlighet är att staten i rambestämmelser för kyrkan anger vissa föreskrifter rörande reglerna om medlemskapet, som skall föreligga med hänsyn till den kyrkan tillerkända beskattningsrätten. En kontroll får sedermera ske om kyrkans bestämmelser uppfyller kraven i rambestämmelserna.

Det kan framhållas att det synes mindre troligt att staten i ett B-läge skulle önska medverka vid utformningen av reglerna för medlemskapet i kyrkan. Skulle så bli fallet synes staten lämpligen böra ange vissa förutsättningar rörande reglerna för medlemskapet, vilka kyrkan måste uppfylla för att erhålla s. k. beskattningsrätt.

Såsom i det föregående nämnts återkommer utredningen i sitt betänkande rörande skattefrågor m.m. (s. 311 f.) till frågan om medlemskapet i den mån den har samband med spörsmålet hur en eventuell beskattningsrätt för kyrkan skall regleras.

Samtliga de ovan behandlade alternativen 1—4 (1. Inträde efter ansökan vid mogen ålder, 2. Inträde efter ansökan utan någon bestämd minimiålder, 3. Inträde genom dop, 4. Nuvarande ordning för inträde) för medlemskapet (inträdet) i kyrkan är lagtekniskt sett möjliga vid ett B-läge.

Alternativet 5. (Medlemskap utan någon organisationsmässig reglering) är möjligt i ett B-läge, därest skattskyldigheten skulle knytas till annat förhållande än medlemskapet. Det är t. ex. tänkbart att skatt endast uttages av medlemmar som förklarat sig önska avgiften till kyrkan uttagen genom skattemyndigheternas försorg.

I fråga om s. k. differentierat medlemskap kan i stort sett de synpunkter som anförts beträffande A-läget anses tillämpliga även för ett B-läge. Vid B-läget får övervägas om ifrågasatta regler för ett differentierat medlemskap överensstämmer med demokratiens krav att med ett medlemskap, som medför förpliktelser i ekonomiska avseenden, skall förenas rätt att deltaga i val till organ, som har bestämmanderätt rörande utdebitering, utgifter m. m.

IV. Medlemskapet vid själva övergången till något av B-, C- eller D-lägena

Skulle ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan kyrka och stat beslutas, uppkommer åtskilliga frågor, som gäller själva övergången från ett statskyrkosystem till en ordning med en fri kyrka. Frågan om

medlemmarna i den till staten organisatoriskt anknutna kyrkan utan vidare skall anses som medlemmar i den fria kyrkan eller inte, har varit föremål för debatt, varvid olika uppfattningar framträtt.

Å ena sidan hävdas att det är självfallet att de som är medlemmar i (stats-)kyrkan, därest de inte själva skulle finna anledning utträda, även i fortsättningen tillhör kyrkan. Den omständigheten att en förändring av organisatorisk art rörande kyrkans förhållande till staten äger rum, anses inte utgöra skäl för att några särskilda åtgärder för bibehållande av medlemskapet skulle krävas av dem som fortfarande vill tillhöra kyrkan. Det sker, framhålles det, i princip inte någon ändring i fråga om kyrkans bekännelse, uppgifter, verksamhet m. m., utan kyrkan fortsätter sin verksamhet i stort sett som tidigare, om ock i organisatoriskt hänseende i ett annat förhållande till staten. Det framstår därför som angeläget — bl. a. för att den fria kyrkan skall kunna fungera på bästa sätt — att det inte göres några större ändringar rörande medlemskap, organisation m. m.

Det må i detta sammanhang erinras om att när bestämmelserna rörande de mosaiska församlingarnas rättsliga ställning ändrades i samband med religionsfrihetslagens antagande föredragande departementschefen uttalade bl. a. följande (prop. nr 100/1951 s. 125): »Övergången från ett medlemskap, som bygger på tvång, till ett fritt föreningsrättsligt medlemskap måste uppenbarligen, om samtidigt församlingarna skola bestå, ske på det sättet att medlemmarna själva få taga initiativ till utträde. De böra alltså anses såsom medlemmar till dess medlemskapet härigenom eller annorledes upphör.»

Det hävdas vidare från kyrkligt håll, att det skulle strida mot den religionsfrihet Svenska kyrkan äger åtnjuta såsom trossamfund, därest staten skulle — på sätt som ifrågasättes — i strid med kyrklig uppfattning föreskriva, att kyrkans medlemmar för att bibehålla medlemskapet skulle vara skyldiga att anmäla sin önskan om att tillhöra kyrkan efter skilsmässan.

Å andra sidan göres gällande att det efter en skilsmässa föreligger en helt ny situation, som måste få konsekvenser i fråga om medlemskapet. Denna mening grundas bl. a. på uppfattningen att det principiellt sett inte kan anses föreligga »identitet» mellan den nuvarande och den fria kyrkan (jfr dock ovan s. 123 f.) eller att i varje fall förhållandena efter en skilsmässa måste bli väsentligt förändrade.

En argumentering i sådan riktning kan t. ex. föras på följande sätt. Kyrkans karaktär av en med staten organisatoriskt förbunden kyrka har tidigare klart framgått av Kungl. Maj:ts, ämbetsverkens och riksdagens handläggning av kyrkliga frågor. Staten har härigenom bidragit till att ge kyrkan karaktär av landets officiella kyrka. Genom lagstiftning har tidigare alla medborgare i enlighet med en önskan hos såväl stat som kyrka förts in i kyrkan. Den officiella karaktären har sålunda fått mycket avgörande kon-

sekvenser såväl i fråga om medlemskapets karaktär som beträffande dess omfattning. Genom den historiska utvecklingen och utformningen av bestämmelserna rörande medlemskapet är fortfarande nära nog 100 % (omkring 98 %) av befolkningen medlemmar i kyrkan. Den faktiska situationen — påverkad av en fortgående sekularisering bland befolkningen — visar emellertid en annan bild, då det gäller det kyrkliga engagemanget. Bland kyrkans medlemmar finnes nämligen många som har en indifferent eller t. o. m. fientlig inställning till kyrkan. Om Svenska kyrkan skulle övergå till att bli en fri luthersk kyrka, kan det bl. a. med hänsyn till intresset av likställighet mellan samfunden te sig som önskvärt, att medborgarna vid övergången ställes inför en situation med fritt val i fråga om tillhörigheten till kyrkan. De medlemmar som även i fortsättningen ville tillhöra denna borde genom en aktiv handling få bekräfta sitt medlemskap, eventuellt få göra anmälan om sin önskan att vinna inträde i den fria kyrkan. Rent praktiskt skulle det dock kunna ordnas så, att anmälningar rörande tillhörighet till den fria kyrkan kunde göras före den tidpunkt, då skilsmässan äger rum. (Jämför likartat resonemang i fråga om A-läget, ovan s. 195.)

Ett förfaringssätt av nu angivet slag skulle rimma med uppfattningen om att det religiösa engagemanget bör ske på helt frivilliga grunder. Det nuvarande medlemskapet i Svenska kyrkan är enligt här avsedd uppfattning i stor utsträckning ej baserat på frivillighet, då det historiskt sett och i praktiken ytterst utgår från ett alla medborgare gällande obligatorium. Förfarandet skulle, hävdas det, inte kränka kyrkans frihet som trossamfund. Intet hindrade att den i fortsättningen alltjämt bedrev sin religiösa verksamhet som tidigare och fungerade som en folkkyrka.

Skulle detta synsätt bli bestämmande när det gäller den nu behandlade frågan, får man räkna med att erforderliga bestämmelser får ges genom statlig lagstiftning. Det torde inte kunna förutsättas att kyrkan, som f. ö. knappast har något organ vilket odiskutabelt kan anses behörigt att besluta i denna fråga, skulle meddela bestämmelser av antytt innehåll.

Ytterligare ett alternativ är tänkbart. Som en kompromiss mellan de båda redovisade ståndpunkterna kan tänkas den anordningen, att den enskildes ställningstagande till medlemskapet på något sätt aktualiserades inför den förestående övergången till en annan relation mellan kyrka och stat. En upplysningsskrift om de ändringar, som den nya relationen kyrka-stat medför, om rättigheter och skyldigheter för medlemmarna i den från staten skilda kyrkan ävensom andra förhållanden av intresse skulle sammanställas och tillställas alla invånare i riket. Skriftens innehåll skulle vara strikt neutralt. Dess utformning och distribution skulle uppdragas åt en av Kungl. Maj:t tillsatt nämnd med företrädare för stat, kyrka, frikyrka, politiska partier m. fl. I skriften skulle för användning av dem som ville ha ändring i fråga om sitt förhållande till kyrkan finnas blanketter såväl för anmälan om utträde ur kyrkan (för dem som är medlemmar i Svenska kyrkan) som

för ansökan om inträde i kyrkan (för dem som ej är medlemmar i kyrkan). Med ett sådant arrangemang skulle alla invånare i riket få frågan om medlemskapet i kyrkan aktualiserad inför den förestående skilsmässan.

Utredningen tar med hänsyn till direktiven för sitt arbete inte ställning till de nu anförda argumenternas hållbarhet ur olika synpunkter. Lösningen vid en övergångssituation kommer säkerligen att bestämmas genom en totalbedömning av olika skäl utifrån allmänt politiska, kyrkliga och andra överväganden, som kan komma att aktualiseras i en sådan situation.

Ledamoten i utredningen Bertil Bolin har i anslutning till utredningens redogörelse angående medlemskapsfrågan avgivit särskilt yttrande (s. 304 f.).

Kap. 4. Frågan om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan

Inledning

Kungl. Maj:t har till utredningen att tagas under övervägande vid det fortsatta utredningsarbetet överlämnat skrivelse (nr 43) från 1963 års kyrkomöte angående inrättande av en riksstyrelse för kyrkan. Skrivelsen var föranledd av en motion (nr 45), varöver kyrkolagsutskottet yttrat sig (betänkande nr 20).

I motionen anhölls att kyrkomötet skulle hemställa, att Kungl. Maj:t måtte låta utreda och för kyrkomötet framlägga förslag om inrättande av en riksstyrelse för kyrkan. Som motivering anförde motionärerna[1]:

Den svenska kyrkan är i princip en stiftskyrka med betydande självständighet för det enskilda stiftet liksom för de enskilda församlingarna inom detta. Denna självständighet för de olika kyrkliga enheterna har varit en stor tillgång för kyrkan som det är alla skäl att slå vakt om. Emellertid kan man icke blunda för att självständigheten även kan medföra en försvagning när det gäller uppträdandet utåt. Det har därför vid upprepade tillfällen varit på tal att inrätta en kyrkans riksstyrelse. Frågan behandlades senast vid 1953 års kyrkomöte. Väckt förslag att hos Kungl. Maj:t begära utredning i frågan avvisades främst med hänvisning till omsorgen om stiftens och församlingarnas självständighet. Det saknades dock icke förespråkare för den meningen, att en kyrklig riksstyrelse i stället för att minska den kyrkliga självständigheten tvärtom skulle utgöra en effektiv motvikt mot det ökande trycket från den världsliga makten.

Vad som inträffat sedan denna fråga senast behandlades i kyrkomötet och den utveckling som kan förväntas inom det kyrkliga området i framtiden gör det enligt vår uppfattning angeläget att frågan om en kyrklig riksstyrelse tages under förnyat övervägande.

Vi vill till en början erinra om den rådande splittringen inom kyrkan. Vi tror icke denna hade behövt bli så framträdande om mellan kyrkomötena hade fungerat ett samlande organ som i tid kunnat behandla uppkommande tvistefrågor.

Vidare vill vi erinra om det nyligen framlagda förslaget till ny grundlag. Enligt detta överföres till regeringsformens övergångsbestämmelser icke blott alla bestämmelser om kyrkomötet utan även vad som nu finnes stadgat om att Konungen och de för de kyrkliga frågorna ansvariga statsråden skall tillhöra svenska kyrkan. Tendensen att avveckla Kungl. Maj:t som kyrkans styrelse framträder häri tydligt.

Det främsta skälet för att skapa en kyrklig riksstyrelse är emellertid den pågående utredningen om förhållandet mellan kyrka och stat. När resultatet av denna utredning kan förväntas är ovisst. Likaså vad utredningens förslag kan komma att innebära. Så mycket står emellertid klart, att det kan komma att röra sig om mycket genomgripande ändringar i kyrkans ställning. Det är enligt vår uppfattning angeläget, för att icke säga nödvändigt, att kyrkan i det läget äger en central styrelse, som kan tillvarataga dess intressen. Kyrkomötet är kyrkans centrala beslutande organ. Såsom komplement till detta bör inrättas ett centralt verkstäl-

[1] Dessa var borgmästaren Nils Rappe, fru Märta Gisslar, kyrkoherden Gustaf Elving och prosten Ove Hassler.

lande organ. Att dröja med inrättande av detta organ till dess frågan om förhållandet mellan kyrka och stat står inför sitt avgörande kan icke vara lyckligt. Den centrala styrelsen bör redan dessförinnan ha fått träda i verksamhet och vinna stadga inom den nuvarande kyrkans ram.

Hur en central kyrkostyrelse skall utses, hur den skall vara sammansatt och vilka befogenheter som skall tillkomma densamma har vi icke någon bestämd uppfattning om. Dock synes det oss att åtskilligt kan vara att hämta från Finlands kyrka. Det synes oss vidare naturligt såväl att styrelsen får framväxa ur eller få viss anknytning till det nuvarande biskopsmötet som att styrelsen får inslag av andra präster och av lekmän. Frågan var tyngdpunkten i detta hänseende skall ligga är enligt vår uppfattning av mindre betydelse. Det angelägna är att styrelsen kan fungera effektivt och att den sammansättes så, att den vinner förtroende hos såväl lekmän som präster.

Det synes böra övervägas att, i vart fall efter någon tid, låta styrelsen övertaga en del av de avgöranden i kyrkliga angelägenheter som nu åvilar Kungl. Maj:t. Att detta bör kunna ske även medan det nuvarande bandet med staten består visar erfarenheterna från Finland.

Det synes oss lämpligt att den nu arbetande utredningen om förhållandet mellan kyrka och stat får i uppdrag att, utan att avvakta resultatet av dess arbete i övrigt, låta utarbeta och framlägga ett förslag till central kyrkostyrelse efter ovan skisserade linjer.

Kyrkolagsutskottet angav i sitt betänkande till en början att den av motionärerna väckta frågan senast behandlats vid 1953 års kyrkomöte samt fortsatte:

Till grund för behandlingen låg då 1951 års kyrkomötes utredningsnämnds betänkande nr 1 med anledning av väckt motion om tillsättning av en kommitté för utredning av frågan om inrättande av en riksstyrelse för kyrkan. I nämnda betänkande anförde utredningsnämnden — efter att ha lämnat en översikt av kyrkliga organ, som kunde tänkas tjäna motionärens syfte, och efter att ha framhållit, att endast åtgärder av mindre räckvidd diskuterats — följande:

»Överväganden av mera ingripande art, eventuellt med en organisatorisk nybildning som förutsättning, skulle kräva en vidlyftigare granskning av hithörande frågor än utredningsnämnden kunnat företaga under den begränsade tid och med de ekonomiska resurser, som stått till dess förfogande. En sådan mera omfattande undersökning med ändamål att skaffa ökat utrymme åt kyrkans självstyrelse synes emellertid utredningsnämnden i och för sig önskvärd. Men den torde knappast kunna utföras av andra än särskilt för detta uppdrag utsedda sakkunniga och innan så sker, torde det vara ändamålsenligt att under någon tid framåt avvakta *dels* fortsättningen av den ovan omnämnda organisatoriska utvecklingen inom kyrkan, *dels även* resultatet av den pågående utredningen rörande kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m. När dessa förutsättningar föreligga, torde enligt utredningsnämndens mening kyrkomötet böra återupptaga frågan i hela dess vidd.»

Kyrkolagsutskottet vid 1953 års kyrkomöte hemställde i betänkande nr 10 i anledning av utredningsnämndens betänkande, att kyrkomötet måtte besluta att icke för närvarande vidtaga åtgärd i syfte att få till stånd en utredning av frågan om inrättande av en riksstyrelse för kyrkan.

Kyrkomötet biföll utskottets hemställan.

Utskottet vid 1963 års kyrkomöte anförde härefter för egen del:

De av utredningsnämnden (tillsatt av 1951 års kyrkomöte) anförda skälen mot att frågan om en riksstyrelse för kyrkan gjordes till föremål för utredning synes icke längre vara för handen. Den organisatoriska utvecklingen inom kyrkan har sålunda icke visat, att något redan existerande kyrkligt organ skulle kunna fylla uppgiften såsom riksstyrelse. Ej heller har slutförandet av utredningen om kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter lett till att frågan kommit närmare sin lösning. De skäl, som av motionärerna nu anföres för att kyrkomötet skall taga frågan under förnyat övervägande, finner utskottet bärkraftiga.

Utskottet utgår ifrån att den nu arbetande utredningen kyrka-stat kommer att undersöka olika alternativ för ordnandet av förhållandet mellan stat och kyrka. Frågan om inrättande av en riksstyrelse för kyrkan synes därvid böra undersökas. Detta gäller för det fall att det nuvarande bandet mellan stat och kyrka i huvudsak anses skola bestå; det bör då undersökas om en riksstyrelse bättre skulle motsvara kyrkans behov under de nya förhållanden samhällsutvecklingen medfört. Det gäller även för det fall att bandet mellan stat och kyrka anses böra upplösas, varvid det bör prövas om icke en kyrkans riksstyrelse bör träda i funktion redan innan bandet med staten upplöses. Utskottet finner det lämpligt, att motionen överlämnas till utredningen för beaktande under det fortsatta utredningsarbetet.

Kyrkomötet beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

I. Historik[2]

Det må till en början erinras om det förslag om inrättande av ett consistorium generale, som framlades av Gustav II Adolf år *1623* och som inte ledde till något resultat. Prästeståndet fungerade under olika tider i viss mån som en central myndighet för kyrkan i frågor av huvudsakligen religiös natur. (En närmare redogörelse härför har lämnats i utredningens betänkande nr IV, SOU 1964: 16 s. XXX ff.) Frågan om inrättande av ett statligt ämbetsverk för kyrkliga frågor hade viss aktualitet vid mitten av 1850-talet. *1853—54 års riksdag* hemställde sålunda i anledning av en motion att Kungl. Maj:t måtte framlägga förslag om inrättande av ett sådant ämbetsverk. Riksdagens hemställan föranledde emellertid inte någon åtgärd, varvid Kungl. Maj:t förklarade, att en sådan ifrågasatt centralisering av kyrkoärendenas förvaltning skulle förändra kyrkan till vad den inte borde vara, till allt närmare likhet med en statsinstitution. (För en något utförligare redogörelse hänvisas till a. a. s. XLII). Vid *riksdagen 1862—63* diskuterades på grund av en motion i riddarhuset och i viss anslutning till debatten om kyrkomötets inrättande åter frågan om ett ecklesiastikkollegium. Förslaget vann inte bifall i något av stånden.

Under 1900-talet har vid olika tillfällen med skilda motiveringar framförts förslag om inrättande av ett centralt organ för Svenska kyrkan. Nedan

[2] Utredningen vill framhålla, att den här lämnade historiska redogörelsen inte är fullständig och i huvudsak har koncentrerats till 1900-talet.

redovisas förslag som framlagts i riksdag eller kyrkomöte och de motiveringar och synpunkter för och emot inrättande av ett sådant organ som därvid framförts.

Vid *1909 års kyrkomöte* framlade kontraktsprosten E. G. Ljungqvist en motion (nr 13) angående inrättande av en särskild ekonomistyrelse för den svenska kyrkan. Som motivering anfördes bl. a. att kyrkan befann sig i ett mycket ogynnsamt läge i rättsligt avseende. Den saknade möjlighet att självständigt göra sig gällande såsom ett rättssubjekt och företräddes därför i rättsligt hänseende av staten. Kyrkan behövde ett organ som gjorde det möjligt för den att självständigt framträda såsom rättssubjekt. Motionären hemställde om en utredning angående tillsättande, utan rubbning av sambandet med staten i övrigt, av en särskild ekonomistyrelse med uppgift att förvalta och enligt givna bestämmelser använda fast egendom eller andra medel som kunde inflyta för den svenska kyrkans räkning. Kyrkolagsutskottet avstyrkte motionärens hemställan (betänkande nr 8). Det anförde att Svenska kyrkan utan tvekan var ett rättssubjekt även på privaträttens område. En ekonomistyrelse skulle icke ha någon uppgift att fylla. Kyrkan hade inte någon enskild egendom av beskaffenhet att behöva särskilt förvaltas för kyrkans räkning. Kyrkliga fonder förvaltades av statskontoret. Därest någon egendom genom testamente eller gåva skulle tillfalla kyrkan såsom sådan, skulle konungen såsom kyrkans högste representant uppdraga åt domkapitel eller annan myndighet att bevaka kyrkans rätt och ge anvisningar för egendomens förvaltande. Motionen avslogs efter debatt och rösträkning (38 röster mot 22).

Vid *1910 års kyrkomöte* yrkade kontraktsprosten J. M. Lindstedt i en motion (nr 29) om utredning rörande inrättande av en centralstyrelse för kyrkans angelägenheter. Förslaget motiverades med behovet av att »ledningen af vårt folks religiösa fostran och vård» överlämnades åt »en central myndighet, som med sakkännedom och intresse, genom sin kontinuitet oberörd af de politiska kastvindarna, kan icke blott juridiskt bevaka kyrkans rättsliga ställning, utan äfven upptaga och utreda de frågor, som röra kyrkans inre och yttre utveckling samt befordra deras framgång». Kyrkan saknade en enhetlig styrelse, som kunde överskåda hennes ställning och som med känslan av sitt ansvar målmedvetet förde fram vad tiden krävde för folkets andliga vård. Olika myndigheter hade uppdelat ansvaret för kyrkans ställning på varandra och därigenom funnit försvar för sin overksamhet. Motionären beklagade att förslaget om consistorium generale inte hade blivit förverkligat under 1600-talet. Kyrkolagsutskottet avstyrkte i sitt betänkande (nr 12) motionen. Utskottet, som inledningsvis uttalade att över motionen vilade en påfallande oklarhet, anförde att den av motionären åsyftade enheten vunnits genom 1686 års kyrkolag, varigenom konungen tillerkänts de episkopala rättigheterna i avseende på kyrkostyrelsen (»uppsikt, vård och försvar»). Vad kyrkan behövde var icke ett juridiskt-byrå-

kratiskt kyrkoregemente utan ett vidgat utrymme för lekmännen i kyrkans styrelse. Utskottet hänvisade till att 1908 års kyrkomöte anhållit om utredning angående en fullständigare tillämpning av synodalförfattningens grundsatser. Kyrkomötet följde utskottet utan debatt.

Nästa gång frågan om ett centralorgan behandlades var vid *1920 års kyrkomöte*. I en motion (nr 32) av professor Hj. Holmquist och domprosten M. Pfannenstill hemställdes om åtgärder för inrättande av ett kyrkligt centralråd, vilket skulle avgiva utlåtanden i viktigare kyrkliga frågor, däribland undervisning i statens skolor, innan dessa föredrogs för konungen till beslut. Det uttalades att om stiftsstyrelsernas yttranden stundom gav en rätt förvirrad totalbild, så kunde ett sådant kyrkligt centralråd sovra och samla deras innehåll till ett klart uttryck för kyrkans behov och önskningar. Av ledamöterna i centralrådet kunde ett visst antal utses av konungen, ett visst antal av kyrkomötet och ett visst antal av biskopskonferensen. — Med anledning av denna motion föreslog konsistorienotarien A. Carlgren i en motion (nr 97) att det föreslagna centralrådet måtte bestå av biskopsmötets s. k. särskilda delegation om tre ledamöter, ett lämpligt antal lekmän, exempelvis tre, utsedda av kyrkomötet eller Kungl. Maj:t, samt en präst i församlingstjänst vald förslagsvis av allmänna svenska prästföreningen. Kyrkomötet hemställde på förslag av kyrkolagsutskottet (betänkande nr 44) att Kungl. Maj:t måtte vidtaga åtgärder för inrättande av en kyrklig nämnd, vilken skulle äga att till Kungl. Maj:t avgiva infordrade yttranden i viktigare kyrkliga frågor. Det uttalades därvid att den nya institutionen inte fick ingripa eller vid yttrandens infordrande sättas i stället för eller anses som någon myndighet över redan existerande kyrkliga organ och således inte fick såsom något consistorium generale ingripa i domkapitlens ämbetsåtgärder. Den föreslagna nämnden borde bestå av ärkebiskopen såsom självskriven ordförande, två biskopar, utsedda av biskopsmötet, samt tre lekmän och en präst i församlingstjänst, utsedda av kyrkomötet. — Kungl. Maj:t beslöt den 20 januari 1933 att skrivelsen för närvarande inte kunde föranleda någon åtgärd.

Med anledning av proposition till *1926 års riksdag* med förslag till ny lag om statsdepartementen, enligt vilket kyrkoärendenas behandling skulle överflyttas från ecklesiastikdepartementet till justitiedepartementet, framlade redaktören N. S. Norling och kyrkoherden K. Sandegård en motion (nr 161), i vilken hemställdes om utredning huruvida kyrkoärendenas vikt finge anses betinga inrättandet av en särskild kyrklig överstyrelse, samt att för riksdagen skulle framläggas de förslag, vartill utredningens resultat kunde föranleda. Motionärerna framförde som en lämplig lösning att kyrkobyrån i ecklesiastikdepartementet omdanades till en kyrklig överstyrelse i analogi med t. ex. skolöverstyrelsen. Statsutskottet avstyrkte i sitt utlåtande (nr 69) motionen. Det konstaterade till en början att förslaget i propositionen om kyrkoärendenas överflyttande till justitiedepartementet inte

vunnit riksdagens bifall. Emellertid fanns även andra skäl mot förslaget i motionen. Den kyrkliga organisationen i landet gjorde en decentralisering av de kyrkliga ärendena önsklig. Mot den form av decentralisering, som sedan gammalt fungerar genom domkapitlen, kunde några sakliga erinringar näppeligen göras. En anordning, som skulle inskränka domkapitlens ställning såsom kyrkliga mellaninstanser, var i allt fall mindre tillrådlig. — Riksdagen följde utskottet utan någon debatt.

1929 års kyrkomöte behandlade i anledning av några motioner (nr 54 och 55 vilka båda synes ha föranletts av den vid samma kyrkomöte väckta s. k. biskopsmotionen[3]) bl. a. i anslutning till frågan om kyrkomötets befogenheter inrättandet av ett centralt kyrkligt organ, som kunde förbereda ärenden till kommande kyrkomöte och handlägga vissa av kyrkomötet till nämnden hänskjutna frågor. I en av motionerna föreslogs att biskopsmötet borde fastställas vara kyrkans organ för bl. a. viktigare frågor av allmänkyrklig innebörd. I sitt av kyrkomötet godkända betänkande (nr 23) uttalade kyrkolagsutskottet, att man inte borde utvidga kyrkomötets befogenheter till sådant, som mera tillkom ett ämbetsverks handläggning, samt hänvisade till det av kyrkomötet år 1920 gjorda uttalandet om inrättande av en kyrklig nämnd.

I samband med tillkomsten av nuvarande kyrkomötesförordning var under 1940-talet frågan om inrättande av ett kyrkligt mera permanent utredningsorgan aktuell. Kyrkomötessakkunniga föreslog i sitt betänkande (SOU 1946:32) bl. a. inrättande av ett särskilt beredningsorgan, benämnt kyrkomötets delegation, som skulle fungera mellan kyrkomötena. Som motivering anfördes att erfarenheterna visat, att det med kyrkomötets dåvarande arbetsformer vore svårt att medhinna en tillräckligt grundlig behandling av i synnerhet de motionsvis väckta frågorna. I övrigt anfördes bl. a.:

> Svårigheten för kyrkomötet att ägna vid mötet väckta motioner vederbörlig behandling grundar sig icke enbart på motionernas antal utan även, och kanske framför allt, på deras beskaffenhet. Det ligger i sakens natur, att många motionsvis framförda förslag äro mycket knapphändigt motiverade. Med den korta tid, som står utskotten till förfogande för ärendenas beredning, är det icke alltid möjligt för utskotten att förebringa den ytterligare utredning, som kan erfordras. Detta kan föranleda, att ett utskott, även om det finner ett väckt förslag i och för sig gott, nödgas på grund av dess outredda skick avstyrka bifall till motionen. Det är uppenbart, att i en motion, som sålunda avslås utan att ärendet blivit tillräckligt grundligt utrett, kunna förefinnas värdefulla uppslag, som gå förlorade. Å andra sidan kan inträffa, att vederbörande utskott i ett dylikt fall, trots den bristande utredningen, tillstyrker kyrkomötet att fatta ett positivt beslut i frågan. Om i enlighet därmed en skrivelse i ämnet avlåtes till Kungl. Maj:t, föreligger naturligen en viss risk, att Kungl. Maj:t finner framställningen icke vara tillräckligt motiverad och därför avslår densamma. Dessa omständigheter kunna minska intresset för kyrkomötets arbete och väcka olust att taga initiativ i kyrkliga frågor.

[3] Se angående denna motion utredningens betänkanden om religionsfrihet, SOU 1964: 13, s. 55 f., och om kyrkobegreppen, SOU 1964: 16, s. 112 ff.

I detta sammanhang må understrykas, att de religionspedagogiska frågorna på ett påfallande sätt trätt i bakgrunden i kyrkomötets arbete.

De angivna olägenheterna skulle kunna i väsentlig mån förebyggas genom tillskapandet av ett särskilt utredningsorgan. Detta nya organ, benämnt kyrkomötets delegation, bör tillsättas vid varje kyrkomöte och ha till uppgift att till nästföljande kyrkomöte bereda samt avgiva yttranden och förslag i sådana ärenden, som mötet i anledning av väckta motioner överlämnar till delegationen. Denna skall alltså fungera som ett utredningsorgan beträffande sådana motionsvis väckta frågor, som kyrkomötet finner beaktansvärda men till vilka mötet på grund av bristande utredning anser sig icke omedelbart kunna taga slutlig ställning.

Delegationen föreslogs skola bestå av sju ledamöter, därav 4 lekmän och 3 präster jämte suppleanter till lika antal och i samma proportion. För delegationen, som inom sig skulle utse ordförande och vice ordförande, skulle Kungl. Maj:t utfärda instruktion efter förslag av kyrkomötet. Enligt de sakkunnigas förslag till instruktion skulle delegationen sammanträda på kallelse av ordföranden så ofta denne prövade nödigt.

Vid remissbehandlingen underströks kraftigt av flertalet hörda myndigheter och organisationer värdet av ett särskilt beredningsutskott. En del remissmyndigheter ansåg att delegationens uppgifter borde vidgas. Kritik mot förslaget framfördes endast av en ledamot i kammarkollegiet. Denne anförde, att lämpligheten av ett utredningsorgan kunde starkt ifrågasättas. Om kyrkomötet fann ett motionsvis framlagt förslag beaktansvärt, syntes kyrkomötet böra i skrivelse hos Kungl. Maj:t begära utredning i ämnet. Inrättades delegationen, kunde det befaras, att huvuddelen av utredningsarbetet kom att läggas till statsförvaltningen, som fick besvara remisser från delegationen. I annat fall måste delegationen förses med ett mer eller mindre permanent kansli, som kunde utvecklas till ett utredningsverk för kyrkliga frågor och undandragas Kungl. Maj:ts kontroll. Delegationen skulle lätt kunna bli ett consistorium generale, ett kyrkans överhuvud vid sidan av Kungl. Maj:t.

I Kungl. Maj:ts skrivelse (nr 4) till *1948 års kyrkomöte* med förslag till ny kyrkomötesförordning, i vilket intogs bestämmelser om en kyrkomötets utredningsnämnd, uttalade föredragande departementschefen bl. a., att ett särskilt utredningsorgan med uppgift att mellan kyrkomötena bereda vissa frågor otvivelaktigt skulle vara till stort gagn för kyrkomötet. Den väsentligaste betydelsen syntes komma att bestå däri, att de hinder som faktiskt förelegat för kyrkomötet att begagna sig av sin initiativrätt undanröjdes. Inrättande av en utredningsnämnd var ägnat att effektivisera den viktiga del av kyrkomötets verksamhet, som hänförde sig till behandlingen av motionsvis väckta frågor. Emot en nämnd av ifrågavarande art kunde väl riktas erinringar av principiell art, särskilt mot en permanent nämnd, som skulle bli en från Kungl. Maj:ts kansli fristående utredningsinstitution. Tyngden av dessa erinringar minskade, om den tid nämnden ägde sammanträda gjordes beroende av Kungl. Maj:ts prövning. Tiden borde begränsas till att om-

fatta högst ett år efter det kyrkomötet avslutats men med möjlighet för nämnden att, efter Kungl. Maj:ts prövning, sammanträda under två månader före nästa kyrkomöte. Det förutsattes att organet, då fråga uppkom om utredning genom statliga myndigheter och ämbetsverk, hänvände sig till vederbörande departementschef och att denne, innan begäran om utredning villfors, prövade, om syftet med utredningen var av beskaffenhet att böra tillgodoses.

Kyrkolagsutskottet underströk i sitt av kyrkomötet i denna del godtagna betänkande (nr 19) behovet av en utredningsnämnd. Mot det sätt, varpå nämndens verksamhet reglerats, fanns intet att erinra.
Ej heller riksdagen gjorde någon erinran mot förslaget (KU:s utlåtande nr 3 till 1949 års riksdag).

Bestämmelser om kyrkomötets utredningsnämnd har meddelats i 14 § kyrkomötesförordningen den 22 april 1949 (nr 174) och Kungl. Maj:ts instruktion för allmänt kyrkomötes utredningsnämnd den 22 juni 1951 (nr 505).

Vid *1948 års kyrkomöte* hemställde rektorerna P. Envall och H. Lagerström (motion nr 50) om en utredning angående inrättande av ett kyrkligt centralorgan med uppgift att vara ett sammanhållande band mellan redan befintliga kyrkliga riksorganisationer och att tillgodose nya uppgifter, främst att representera kyrkan i dennas utrikesförbindelser och att å rikskyrkans vägnar leda samarbetet med andra kristna samfund i Sverige. Centralorganet borde även representera kyrkan i förhållande till olika samhällsorgan. Även om centralorganet i första hand måste ha konsultativ uppgift, syntes dock även vissa administrativa uppgifter kunna överlämnas åt detsamma. Dit hörde att vara utredande organ mellan kyrkomötena och att förbereda kollektärenden. Centralorganet borde bestå av ärkebiskopen såsom självskriven ordförande samt av lika stort antal präster och lekmän, valda av kyrkomötet, och äga ett kansli för de expeditionella uppgifterna.

I det av kyrkomötet godkända utskottsbetänkandet (nr 7 av andra tillfälliga utskottet) anfördes:

Den för hela kyrkan betydelsefulla frågan om ärkebiskopens arbetsbörda bör, enligt utskottets mening, i annat sammanhang prövas. Utskottet betvivlar, att ett kyrkligt centralorgan av den allmänna och vidsträckta befogenhet, som motionärerna skisserat, just nu skulle utgöra lösningen på ett i kyrkans liv icke oviktigt problem. Ett centralorgan närmast för missionsstyrelsen, diakonistyrelsen, sjömansvårdsstyrelsen och kyrkans utrikesnämnd torde komma att sakna den omedelbara kontakten med dessa styrelsers konkreta uppgifter. Den centraliserade organisation, som nu finnes och som bygger på stiften, fungerar i stort sett väl, även om i representativa och andra sammanhang ett sammanfattande centralorgan för kyrkans andliga och administrativa uppgifter kunde vara önskvärt. Utskottet anser därför motionen vara en erinran om en uppgift, som från kyrkans sida klarare behöver genomtänkas, innan kyrkan begär en samordning av de linjer, efter vilka den hittills sökt sig fram.

Utskottet saknar sålunda i motiveringen för den nu framlagda motionen till-

räcklig klarhet med avseende på det ifrågasatta centralorganets erforderlighet, uppgifter och förhållande till andra redan existerande centralorgan, för att en framställning till Kungl. Maj:t i en fråga av så stor räckvidd skulle vara påkallad.

Kyrkomötet beslöt att motionen inte skulle föranleda någon åtgärd.

Vid *1951 års kyrkomöte* framlade tio ledamöter — nio präster och en lekman — med kontraktsprosten R. Åström som huvudmotionär en motion (nr 59) om framställning angående tillsättande av »en kommitté med uppdrag att utreda frågan om inrättande av en riksstyrelse för kyrkan med befogenheter, som kunna finnas riktiga och nödvändiga i fråga om kyrkans andliga och ekonomiska angelägenheter och intressen». Motionärerna anförde att bland de brister, vilka vidlådde den svenska kyrkan, var också den, att den saknade en central ledning eller styrelse, som skulle vara »redo och skickad att ha tillsyn över och ledningen av hennes angelägenheter, andliga och ekonomiska, och att ingripa i varje läge». Stiftskyrkan ägde en utmärkt organisation, men i fråga om rikskyrkan var läget helt annorlunda, något som ovedersägligen innebar en markant svaghet, som varit och alltmer kunde bli mycket olycksdiger. På grund av svagheten i sin riksorganisation blev kyrkans handlande ofta valhänt och led brist på verklig kraft. Förhållandet ökade också statens inflytande över kyrkan och dennas angelägenheter på ett icke tillbörligt sätt, vilket blev alltmer riskfyllt. Frågan om en riksstyrelse borde bli föremål för en grundlig utredning. Organisationen i Finlands kyrka med kyrkostyrelsen och det förstärkta biskopsmötet kunde utgöra en beaktansvärd vägledning.

Första tillfälliga utskottet hemställde i sitt betänkande (nr 11) att kyrkomötet måtte uppdraga åt dess utredningsnämnd att med beaktande av vad utskottet anförde i sitt betänkande avgiva yttrande och förslag rörande de i motionen berörda spörsmålen. Utskottet uttalade därvid:

Då nu kyrkomötets ställningstagande till frågan om en styrelse för hela den svenska kyrkan åter påkallats, förefaller det utskottet som om oklarhet fortfarande rådde om ett sådant organs uppgifter och funktion.

Motionärerna ha framhållit behovet av ett organ, som självskrivet och ovillkorligt kan företräda kyrkan såsom en helhet, som kan ha tillsyn över och ledning av hennes andliga och ekonomiska angelägenheter och som kan vara redo att ingripa i varje läge.

Utskottet vill till en början uttala, att en kyrkans riksstyrelse med de vidsträckta befogenheter, som motionärerna kunna synas vilja förläna densamma, enligt utskottets mening icke bör eftersträvas. I synnerhet om en dylik styrelse skulle givas beslutanderätt i fråga om kyrkans andliga angelägenheter, skulle utövandet av denna styrelsens befogenhet säkerligen komma att medföra ett icke önskvärt tryck på det kyrkliga livet ute i stiften och församlingarna samt föranleda en ytterligare spänning mellan förefintliga motsättningar inom kyrkan.

Även om utskottet sålunda anser en kyrklig riksstyrelse av den utav motionärerna angivna omfattningen icke vara önskvärd, torde det vara lämpligt att till närmare överväganden upptoges frågan, i vad mån behov kan anses förefinnas av

ett för kyrkan gemensamt organ med hänsyn till vissa speciella icke minst ekonomiska uppgifter.

För att rätt kunna bedöma denna fråga borde till en början undersökas, vilka rikskyrkliga uppgifter som äro av den art att här kunna komma i fråga, och vidare, huruvida och i vad mån de sålunda fastslagna arbetsuppgifterna lämpligen omhänderhavas av eller kunna överföras på redan befintliga organ av lagstadgad eller frivillig natur eller frågan bör lösas på annat sätt än i form av en kyrklig riksstyrelse.

Därest man överhuvud taget funne för central myndighet tillräckliga och lämpliga arbetsuppgifter föreligga, återstår att finna utvägar ur de svårigheter som föreligga med avseende på inordningen av sådant organ i den nuvarande kyrkoorganisationen, under hänsyn till den evangelisk-lutherska kyrkans väsen och dess historiska gestaltning i vårt folk, samt att överväga frågorna om sammansättning och arbetssätt hos dylik myndighet.

Utskottet förmenar det vara välbetänkt att, innan ståndpunkt tages till motionärernas förslag om en utredning genom en av Kungl. Maj:t tillsatt kommitté, större klarhet vinnes rörande principerna i den rad problem, som ovan antytts. Då det nu finnes en möjlighet att genom den i 14 § kyrkomötesförordningen angivna utredningsnämnden få saken mera allsidigt undersökt, vill utskottet förorda att en dylik nämnd tillsättes och att till denna överlämnas ärendets beredande till nästkommande kyrkomöte. Därigenom skulle i varje fall vinnas, att frågan om ett kyrkligt centralorgan, vilken fråga alltifrån äldre tider varit på tal inom kyrkan, bleve så belyst även med hänsyn till nuvarande förhållanden, att lösning på ett eller annat sätt av de spörsmål, som nu kunna föranleda tanken på en riksstyrelse, underlättades.

Kyrkomötet följde utskottet efter debatt, varvid även yrkades att motionen inte skulle föranleda någon åtgärd.

Utredningsnämnden, i vilken ärkebiskopen Y. Brilioth var ordförande, redovisade sina överväganden i sitt betänkande nr 1 till 1953 års kyrkomöte. Efter en kort redogörelse för behandlingen vid tidigare kyrkomöten av frågan om inrättande av en riksstyrelse för kyrkan uttalade utredningsnämnden:

Då första tillfälliga utskottet vid 1951 års kyrkomöte uttalar, att en riksstyrelse med så vittgående befogenheter, som avses i motionen nr 59, icke är önskvärd, står denna mening i samklang med flera uttalanden vid föregående kyrkomöten och torde även få anses vara biträdd av det sista kyrkomötet genom dess bifall till utskottets hemställan. Motståndet mot en sådan kyrkostyrelse kan spåras tillbaka till den under 1600-talet förda diskussionen om ett *consistorium generale.* Det motiverades närmast med risken, att de skilda stiftens självständighet skulle trädas för nära. Utskottet befarar också, att en sådan styrelse skulle »föranleda en ytterligare spänning mellan förefintliga motsättningar inom kyrkan». Över huvud råder utan tvivel inom kyrkan en bestämd motvilja mot en alltför långt driven likriktning, som icke skulle göra rättvisa åt de historiskt betingade olikheter, vilka föreligga mellan olika delar av vårt land.

Till vad sålunda framhållits kan läggas faran för att en dylik centralstyrelse skulle utvecklas till ett instrument för en vidgning av den redan långtgående statsuppsikten över kyrkan och församlingarna. Å andra sidan måste erkännas, att tanken på en kyrklig centralstyrelse äger berättigande, därest på dylik väg en ökad självstyrelse för svenska kyrkan skulle kunna vinnas. Den ur liknande

nuvarande principiella förhållandet mellan stat och kyrka. Givetvis kan avvägningen mellan centralstyrelsens och statsförvaltningens befogenheter vålla vissa svårigheter, som dock icke synas oöverkomliga. Även härutinnan kunna måhända de finländska förebilderna visa vägen. Där har sålunda centralstyrelsen anförtrotts omfattande befogenheter i fråga om kyrkans ekonomiska förvaltning.

Vid en utredning av hithörande spörsmål synes man emellertid naturligast kunna utgå från nu rådande förhållanden inom vår kyrka och i första hand undersöka i vad mån vissa arbetsuppgifter skulle kunna överföras på redan existerande kyrkliga organ av lagstadgad eller frivillig natur.

Utredningsnämnden uttalade vidare, att kyrkans utveckling under den senare tiden medfört tillskapandet av olika organ, av vilka några måste anses kyrkorättsligt reglerade, andra frivilliga, medan andra åter, ehuru icke av lagstiftningen direkt erkända, dock genom hävd erhållit en fast plats i kyrkans faktiska ordning. Dessa för hela kyrkan gemensamma organ hade delvis sin motsvarighet i de olika stiften. Stiftsmöten och stiftsråd hade kommit till stånd inom de flesta stiften och hade genom hävd fått en sådan ställning att förslag förelåg om deras sanktionerande genom lagstiftning.

Av de rikskyrkliga organen borde i första hand nämnas missionsstyrelsen, diakonistyrelsen och sjömansvårdsstyrelsen. Missions- och sjömansvårdsstyrelsernas verksamhet kunde lämnas ur räkningen, då de hade sina betydelsefulla uppgifter väsentligen utanför riket. Däremot var diakonistyrelsen ett av de organ som borde uppmärksammas.

Diakonistyrelsen fyllde i någon mån vissa av de uppgifter, som kunde tänkas tillkomma ett kyrkligt riksorgan. Den anlitades i viss utsträckning historiska förutsättningar som den svenska kyrkans framvuxna evangelisk-lutherska kyrkostyrelsen i Finland visar, att en sådan utveckling är väl förenlig med det som remissorgan av Kungl. Maj:t, särskilt i kollektärenden, samt utövade tillsyn över ett stort antal kyrkliga stiftelser och hade, stundom på anmodan av biskopsmötet, utfört betydelsefulla utredningar. Dess möjligheter var emellertid särskilt på grund av ekonomiska skäl snävt begränsade. Diakonistyrelsen var dock utan tvivel ett organ, som skulle kunna få en vidare användning, om nödiga medel ställdes till dess förfogande.

Utredningsnämnden anförde vidare, att det allmänna kyrkliga mötet var en institution som stod i nära samband med diakonistyrelsen. Det hade uppkommit på frivillighetens väg — det första mötet hölls 1908 — men genom hävd fått en sådan fasthet, att det inte gärna kunde tänkas upphöra. Diakonistyrelsen hade ansvaret för ordnandet av sammanträdena som i regel ägde rum vart tredje år. Mötet, i vilket alla biskopar samt ombud för stift och församlingar ägde deltaga hade enligt sina stadgar till uppgift »att främja gemenskap och samverkan inom svenska kyrkan genom att sammanföra ombud för stift och församlingar till uppbyggelse samt till överläggningar om frågor rörande kyrkans andliga liv, dess verksamhet inåt och utåt och dess uppgift i folkliv och samhälle». Mötet hade en delegation, bestående av två ombud för varje stift med uppgift att förbereda sam-

manträdena och att träda i funktion mellan dessa, om särskilda frågor uppkom, vilka syntes kräva en kyrklig opinionsyttring. Genom den organisation mötet sålunda erhållit hade dess möjligheter att fungera som ett kyrkligt riksorgan i väsentlig grad ökats. Genom sin karaktär av en i princip frivillig och av den officiella kyrkolagstiftningen obunden institution var emellertid mötet och dess delegation knappast ägnade att övertaga några av de funktioner, som kunde tänkas tillkomma en kyrklig riksstyrelse. Det kunde dock tänkas, att delegationens yttrande kunde infordras av Kungl. Maj:t, om någon fråga av synnerlig vikt skulle föreligga till avgörande.

Utredningen har ovan (Avd. I s. 112 f) redogjort för utredningsnämndens uttalande angående biskopsmötet, om vilket sades bl. a. att det var ett organ som, utan att vara reglerat i kyrkolagstiftningen, på senare tid hade fått en ökad betydelse. Utredningsnämnden anförde därvid bl. a., att det kunde övervägas, huruvida biskopsmötets ställning inte borde i någon form få kyrkorättsligt erkännande och då bibehålla sin nuvarande karaktär av sammankomst enbart av rikets biskopar.

Utredningsnämnden anförde härefter avslutningsvis: »I den nu lämnade översikten av kyrkliga organ, som kunde tänkas tjäna motionärens syften, ha endast åtgärder av mindre räckvidd diskuterats. Överväganden av mera ingripande art, eventuellt med en organisatorisk nybildning som förutsättning, skulle kräva en vidlyftigare granskning av hithörande frågor, än utredningsnämnden kunnat företaga under den begränsade tid och med de ekonomiska resurser, som stått till dess förfogande. En sådan mera omfattande undersökning med ändamål att skaffa ökat utrymme åt kyrkans självstyrelse synes emellertid utredningsnämnden i och för sig önskvärd. Men den torde knappast kunna utföras av andra än särskilt för detta uppdrag utsedda sakkunniga, och innan så sker, torde det vara ändamålsenligt att under någon tid framåt avvakta *dels* fortsättningen av den ovan omnämnda organisatoriska utvecklingen inom kyrkan, *dels även* resultatet av den pågående utredningen rörande kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m. När dessa förutsättningar föreligga, torde enligt utredningsnämndens mening kyrkomötet böra återupptaga frågan i hela dess vidd.

I närvarande läge finner sig nämnden böra begränsa sig till att förorda åtgärder för att ge redan existerande kyrkliga myndigheter vidgad möjlighet att såsom remissinstanser bereda vissa frågor och taga sådana initiativ, som kunna finnas påkallade.»

Utredningsnämndens betänkande behandlades vid *1953 års kyrkomöte*. Därvid väcktes i anledning av utredningsnämndens förslag att diakonistyrelsen i vidgad omfattning skulle fungera som en remissinstans i kyrkliga ärenden en motion (nr 27) av kyrkoherde D. Svenungsson, komminister K. Högberg och domkyrkosysslomannen O. Hassler, i vilken yrkades avslag på utredningsnämndens förslag i denna del. Som motivering åbero-

pades bl. a. att de föreslagna åtgärderna skulle leda till en förändring av diakonistyrelsens karaktär och syfte samt sannolikt bidraga till en byråkratisering av verksamheten.

Kyrkolagsutskottet anförde i sitt betänkande (nr 10):

Den centrala frågan i förevarande ärende är huruvida åtgärder skall vidtagas i syfte att skapa en riksstyrelse för svenska kyrkan. Av utredningsnämndens uttalanden framgår, att nämnden helt avvisar tanken på en kyrkans riksstyrelse med vittgående, även det andliga området berörande befogenheter. Däremot är nämnden ej främmande för att ett centralt organ med vissa mera begränsade uppgifter — särskilt ekonomiska — kan vara av värde om det kan få en sådan utformning och ställning att därigenom en ökad självstyrelse för svenska kyrkan skulle kunna vinnas. Nämnden anser emellertid tiden icke mogen att nu upptaga detta spörsmål till närmare granskning. Nämnden har därvid särskilt hänvisat till den organisatoriska utvecklingen inom kyrkan samt den pågående utredningen rörande kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m.

I dessa nämndens synpunkter kan utskottet instämma. Utskottet vill emellertid i anslutning härtill understryka de särskilda svårigheter som på grund av kyrkans historiskt betingade organisation uppkommer så snart fråga är om att söka skapa ett organ som har karaktär av riksstyrelse. Utmärkande för svenska kyrkans organisation är nämligen den självständighet som tillkommer de lokala kyrkliga enheterna, församlingarna och stiften. Beträffande den samordning som i vårt land råder mellan kyrkan och staten innehåller 10 kap. 1 § kyrkolagen att Guds kyrkas och församlings »uppsikt, vård och försvar» av Gud är anförtrodd Konungen. Innebörden häri är att statsmakten har att sörja för att den kyrkliga verksamheten kan fortgå utan störningar i enlighet med vad dess inneboende natur kräver och för att tillfredsställande yttre förutsättningar härför finnes.

Försök att skjuta in ett centralt organ mellan de lokala kyrkliga enheterna och Kungl. Maj:t har förekommit sedan långt tillbaka. Under 1500-talet och förra delen av 1600-talet utgick dessa strävanden från kungamakten och syftet var att få ett starkare grepp om de lokala organisationerna och att därigenom beskära dessas självständighet. Under senare tid — då på andra vägar den världsliga maktens inflytande ökats samt församlingarnas och stiftens rörelsefrihet kringskurits — har försöken i stället utgått från företrädare för kyrkan och syftat till att inom den kyrkliga organisationens ram skapa en motvikt mot det från den världsliga makten utövade trycket. Hittills har dessa från rakt motsatta utgångspunkter härledda strävanden icke realiserats. Och en väsentlig anledning härtill har varit svårigheterna att förena en dylik riksstyrelse med den form för kyrkostyrelsen, som på sätt förut antytts rått i vårt land alltsedan reformationens genomförande.

Utskottet har velat framhålla dessa synpunkter för att ytterligare belysa de vanskligheter som är förknippade med att söka skapa något organ med karaktär av riksstyrelse. Tvekan kan enligt utskottets mening ej råda om att detta spörsmål i hela sin vidd ej för närvarande bör upptagas till utredning.

Av vad nu sagts följer emellertid icke att hinder möter att, utan att därigenom grunddragen av kyrkans nuvarande organisation rubbas, bereda henne möjlighet att giva uttryck för sin mening i skilda situationer och olika frågor. De av utredningsnämnden framförda förslagen i fråga om diakonistyrelsen och biskopsmötet torde ha avsetts som steg på vägen till en lösning av detta problem.

Vad då först angår nämndens hemställan om åtgärder för att sätta diakonistyrelsen i stånd att i vidgad omfattning fungera som remissinstans i kyrkliga ärenden får utskottet konstatera att utredningsnämnden icke antyder vilka frågor

som avses med utvidgningen. Den verkliga innebörden i förslaget är därför svår att bedöma. Utskottet vill emellertid framhålla, att diakonistyrelsens uppgifter nu väsentligen hänför sig till den inre missionen och vad som kan föras in under detta begrepp. Utskottet kan ej underlåta att hysa den farhågan att fullgörandet av styrelsens viktiga uppgifter i dessa hänseenden skulle kunna komma att försvåras, om styrelsens och dess befattningshavares tid och krafter skulle i vidgad omfattning tagas i anspråk för utarbetande av svar på remisser. Härtill kommer att — såsom antydes i motionen nr 27 till innevarande års möte — hela frågan om diakonistyrelsens organisation är föremål för en inom styrelsen bedriven utredning. Enligt utskottets mening bör resultatet av denna avvaktas innan slutlig ståndpunkt tages till det väckta spörsmålet. Genom nämnda utredning lärer ock kunna närmare angivas i vilka hänseenden en utvidgning bör ske av diakonistyrelsens befattning med remisser. I detta läge synes skäl ej föreligga att nu upptaga frågan om utverkande av medel från kyrkofonden för avlöning av kyrkorättsligt skolad ombudsman hos styrelsen. Utskottet får sålunda avstyrka utredningsnämndens förslag såvitt avser diakonistyrelsen.

I detta sammanhang vill utskottet emellertid understryka det behov kyrkan har att i skilda frågor kunna anlita en högt kvalificerad jurist med särskild insikt på det kyrkorättsliga området. Utskottet är emellertid icke berett att för närvarande ange den lämpliga formen för anställning av en sådan jurist. En tanke, som framförts i utskottet och som synes vara värd närmare övervägande är att på något sätt knyta honom till ärkebiskopens kansli.

Kyrkomötet beslöt på kyrkolagsutskottets hemställan att icke för närvarande vidtaga åtgärd i syfte att få till stånd en utredning av frågan om inrättande av en riksstyrelse för kyrkan och att förslaget beträffande diakonistyrelsen inte skulle föranleda någon åtgärd. Rörande den debatt som förekom hänvisas till kyrkomötets protokoll (nr 4:13—21).

Vid *1963 års kyrkomöte* väcktes den motion för vilken ovan redogjorts (s. 202 f.). Beträffande innehållet i motionen och i kyrkolagsutskottets betänkande i anledning av motionen hänvisas till berörda redogörelse.

Frågan om en kyrklig centralstyrelse har även berörts i samband med två motioner vid 1951 och 1963 års kyrkomöten om ett Svenska kyrkans *församlingsförbund.*

Vid *1951 års kyrkomöte* hemställde professor Halvar Sundberg och riksdagsman Ernst Staxäng i en motion (nr 42), att kyrkomötet måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om eller uppdraga åt kyrkomötets utredningsnämnd att verkställa utredning angående erforderliga åtgärder för bildande av en svenska kyrkans församlingar omfattande sammanslutning av liknande typ som de borgerligt kommunala förbunden (Svenska stadsförbundet, Svenska landskommunernas förbund och Svenska landstingsförbundet). Genom en dylik sammanslutning skulle Svenska kyrkan kunna erhålla bl. a. ett ständigt centralt sekretariat och utredningskansli med juridisk och teknisk sakkunskap, vilket skulle kunna anlitas för bestridande av sekreterargöromål för episkopatets och eventuellt också för kyrkomötets vidkommande. Även kyrkans rätt skulle kunna med större effektivitet tillvaratagas

i olika riktningar. Frågan om »Sveriges pastoratsförbund» kunde utvecklas till en motsvarighet till de borgerligt kommunala organen fick undersökas.

Första tillfälliga utskottet avstyrkte motionen (betänkande nr 7) och anförde därvid bl. a.: Vissa skäl hade av motionärerna anförts för en utveckling i den riktningen att Svenska pastoratens riksförbund utvidgade sina uppgifter eller vidtoge erforderliga organisatoriska förändringar för att bli ett sådant församlingarnas förbund, som åsyftades i motionen. Det borde emellertid ankomma på pastoratsförbundet och församlingarna själva att taga ställning utan några centrala direktiv eller åtgärder från centrala kyrkliga myndigheter.

Kyrkomötet följde utskottet efter debatt (protokollet 4:68).

Vid *1963 års kyrkomöte* framlade tio ledamöter — nio lekmän och en präst — med redaktören Arndt Johansson som huvudmotionär en motion (nr 43) om bildande av ett Svenska kyrkans församlingsförbund. I motionen anfördes bl. a.:

Behovet av en riksstyrelse för kyrkans interna arbete hade gjort sig allt starkare påmind. I denna situation hade biskopsmötet utan att därtill äga formell kompetens påtagit sig uppgiften att fungera som ett slags riksstyrelse för kyrkan. Denna lösning av problemet kunde dock inte betraktas som den slutliga. I motionen erinrades om en motion (nr 27) av herr Johansson m. fl. vid 1958 års kyrkomöte rörande »åtgärder som kan och bör vidtagas för kyrkans bättre anpassning som folkkyrka i vår demokratiska tid och för att främja en verklig, levande och väsentligt breddad kontakt med folk ur skilda läger», vilken motion hade avslagits men med en positiv skrivning, som ledde till en omfattande utredning inom kyrkans egna organ. Den föreliggande motionen var ett led i fullföljandet av denna 1958 års motion.

Motionärerna anförde vidare:

Svenska pastoratens riksförbund hade så speciella och begränsade uppgifter att det inte kunde betraktas som en riksstyrelse för kyrkan och det vore inte lämpligt att det utvidgades till en riksstyrelse i vidare mening, då det vilade på pastoraten. En kyrkans riksstyrelse syntes rätteligen böra vila på församlingarna, som är den organisatoriska grunden för kyrkan. Framför allt från församlingarna utgick också önskemålet om en demokratisering av kyrkans organisation. Denna demokratisering var fullt genomförd på församlingsplanet, bristfälligt genomförd på stiftsplanet och sämst utgestaltad på riksplanet.

Riksstyrelsen skulle befatta sig med uppgifter av skilda slag, såsom att vara remissinstans för lagstiftningsärenden på kyrkans område och i frågor som berör kyrkans verksamhet och uppgift. Den väsentligaste uppgiften skulle dock bli att vara den riksöverbyggnad församlingarna behöver för all den service, som är nödvändig i församlingsarbetet, och att i övrigt vara församlingarnas gemenskap inom den territoriella rikskyrkan.

Inrättande lagstiftningsvägen av en kyrkans riksstyrelse kunde diskuteras både i princip och ur lämplighetssynpunkt. En principiell invändning var att stats-

makterna då måste engagera sig för att föreskriva regler för en organisation, som skulle sköta kyrkans inre verksamhet och vars grund redan var lagd i församlingarna. Invändningar av lämplighetstyp var dels att lagstiftningsvägen kräver tämligen lång tid, innan resultat nås, och dels att Kungl. Maj:t inte torde vilja pröva denna väg så länge utredningen kyrka-stat pågick.

Det lämpligaste sättet att åstadkomma en riksorganisation för församlingarna syntes vara att bilda ett församlingarnas riksförbund eller svenska kyrkans församlingsförbund. Ett sådant förbund kunde komma att få en betydande funktion som riksstyrelse för kyrkan, då det var ett representativt organ för församlingarna.

En tendens förelåg att begära anslag hos församlingarna för rikskyrkliga organ, t. ex. diakonistyrelsen. Fråga uppkom om huvudmannaskapet för de rikskyrkliga serviceorganen, styrelserna och utbildningsanstalterna. För närvarande fyllde kyrkomötet enligt de av Kungl. Maj:t fastställda stadgarna uppgiften som huvudman.

Motionärerna hemställde bl. a. att kyrkomötet skulle uttala sig för lämpligheten av att församlingarna skapade ett Svenska kyrkans församlingsförbund med uppgifter som tidigare angivits och att förbundet skulle bestå av dels en förbundsstämma eller en förbundsfullmäktigeförsamling (rikskyrkofullmäktige) och dels en styrelse, som blev beredande och verkställande organ (rikskyrkoråd).

Första tillfälliga *utskottet* gav i betänkande (nr 11) sin anslutning till motionens syfte att församlingarna med bevarande av sin självständighet genom ett församlingsförbund skulle få en mer samlad verkningskraft. Utskottet utgick ifrån att önskemålet om ett församlingsförbund av den i motionen skisserade arten var oberoende av en eventuellt förestående omreglering av förhållandet kyrka och stat och hade därför inte funnit sig ha anledning att beröra problem som en sådan omreglering skulle aktualisera i sammanhanget. Utskottet hade ej heller funnit sig ha anledning taga ställning till vad i motionen uttalades om riksstyrelse för svenska kyrkan i annan mån än att styrelsen för församlingsförbundet i viktiga hänseenden självfallet skulle komma att fungera som ett betydelsefullt riksorgan inom kyrkans område, jämförligt — så långt jämförelser är görliga — med motsvarande rikssammanslutningar på det borgerliga kommunala fältet.

Utskottet uttalade vidare bl. a. att såsom i motionen förutsatts borde ett eventuellt församlingsförbund tillkomma på församlingarnas eget initiativ. Ett allmänt uttalande av kyrkomötet om lämpligheten av att församlingar skapar ett församlingsförbund lät sig med hänsyn till bestämmelserna i kyrkomötesförordningen formellt ej göra enligt utskottets mening. Såvitt utskottet hade kunnat finna hade kyrkomötet ej heller hittills beslutat några allmänna rekommendationer utan samband med skrivelser till Kungl. Maj:t.

Utskottet hemställde därför att motionen inte skulle föranleda någon kyrkomötets åtgärd. Kyrkomötet beslöt i enlighet med utskottets hemställan (protokollet 8:20).

II. Vissa kyrkliga centrala organ utomlands

Finland

Den *finska evangelisk-lutherska kyrkan* har som organ för administrativa och ekonomiska angelägenheter en *kyrkostyrelse*. Denna består av ärkebiskopen som ordförande och sex av förstärkta biskopsmötet utsedda ecklesiastikråd. Tre av dessa väljes för obestämd tid (en skall vara en med kyrkans förvaltning och lagstiftning förtrogen präst, den andre skall vara en skicklig och erfaren jurist, den tredje, för vilken det inte är angivet krav på något visst slag av utbildning, skall tjänstgöra som direktör för kyrkans centralfond) och är heltidsanställda vid kyrkostyrelsen. En av dessa tre väljes av förstärkta biskopsmötet till kyrkostyrelsens vice ordförande. Övriga tre ecklesiastikråd väljes för fem kalenderår (en skall vara en kunnig och förfaren präst, den andre en skicklig och beprövad jurist samt den tredje annan med kyrkans angelägenheter förtrogen lekman). Kyrkostyrelsens ledamöter är även medlemmar av förstärkta biskopsmötet.

Rörande kyrkostyrelsens uppgifter anges i 491 § kyrkolagen.

Kyrkostyrelsen åligger att handhava den kyrkliga förvaltningen i administrativa och ekonomiska angelägenheter, på sätt i denna lag och särskilt stadgas.

På kyrkostyrelsen ankommer sålunda:

1) att i ärenden, i vilka den är behörig, meddela anvisningar, som äro nödiga för verkställigheten av stadgandena i denna lag;

2) att övervaka och handleda församlingarna i deras ekonomiska förvaltning och räkenskapsföring i samarbete med domkapitlen;

3) att bestämma, för vilka offentliga ändamål kollekter skola uppbäras vid allmänna gudstjänster;

4) att utgöra styrelse för kyrkans centralfond, på sätt därom särskilt stadgas, samt årligen till förstärkta biskopsmötet avgiva berättelse över fondens förvaltning;

5) att uppgöra förslag till centralfondens budget för följande år samt förelägga den förstärkta biskopsmötet för fastställelse;

6) att till förstärkta biskopsmötet inkomma med förslag därom, huru mycket församlingarna på grund av kyrkoskatt årligen skola erlägga till kyrkans centralfond, samt besluta i enlighet med budgeten om utdelande av understöd och anslag ur centralfonden;

7) att förvalta för kyrkliga ändamål bestämda fonder och besluta om deras användande, såframt därom ej annorlunda stadgats;

8) att mottaga och förvalta i 488 § 1 mom. 10 punkt nämnda, genom gåvor eller testamenten kyrkan tillfallen egendom med iakttagande av, vad givaren samt förstärkta biskopsmötet därtill kunna hava föreskrivit;

9) att till kyrkomötet ingå med nödigbefunna framställningar i administrativa frågor och ekonomiska angelägenheter, som ankomma på kyrkomötet, samt enligt uppdrag av kyrkomötet bereda ärenden;

10) att före kyrkomöte uppgöra förslag till arbetsordning för mötet, draga försorg om att de utlåtanden, som enligt 530 § skola föreläggas kyrkomötet, så sammanställas och ordnas, att mötet och dess utskott kunna tillgodogöra sig dem utan svårigheter, samt att företaga övriga förberedande åtgärder för kyrkomötet;

11) att meddela domkapitlen för vidtagande av de verkställighetsåtgärder, som ankomma på dem, sådana beslut av kyrkomöte, vilka enligt kyrkolagen skola lända till efterrättelse utan att statsmaktens fastställelse därför erfordras, samt skrida till övriga verkställighetsåtgärder, som av kyrkomötes beslut kunna påkallas;

12) att bestämma de av kyrkomöte tillsatta kommittéernas arvoden och övriga utgifter, vilka enligt 537 § skola erläggas ur kyrkans centralfond, såframt de ej fastställts av kyrkomötet;

13) att för förstärkta biskopsmötet bereda de verkställighetsbestämmelser, som jämlikt 488 § 1 mom. 1 punkt skola utfärdas, samt promulgera i kyrkans författningssamling de bestämmelser, som förstärkta biskopsmötet sålunda utfärdat;

14) att till rikets regering avgiva utlåtanden, som av regeringen infordras, såframt ej annat följer av 488 § 1 mom. 9 punkt;

15) att företräda kyrkan mot tredje man och inför myndighet; samt

16) att även i övrigt handhava och övervaka kyrkans gemensamma ekonomiska angelägenheter, skrida till nödigbefunna åtgärder för bevakande av kyrkans fördel samt ombesörja de övriga uppgifter, vilka i denna lag eller särskilt anförtros kyrkostyrelsen.

Det bör särskilt understrykas att kyrkostyrelsen ej tar befattning med frågor av uteslutande andlig natur.

Ärenden handlägges antingen i plenum eller av utskott. Plenum består av kyrkostyrelsens samtliga ledamöter samt utskott av ordföranden, om han är tillstädes, vice ordföranden och de övriga för obestämd tid utsedda ecklesiastikråden. I plenum är kyrkostyrelsen beslutför, då fyra medlemmar är närvarande och tre av dem är ense om beslutet. Vid jäv eller annat tillfälligt förfall äger ordföranden adjungera för ärendes behandling i plenum högst två personer och i utskott en person. Dessa skall uppfylla samma kvalifikationer, som gäller i fråga om de ordinarie ledamöterna.

Ärendena beredes och föredrages av de för obestämd tid utsedda ecklesiastikråden eller av tjänstemän vid kyrkostyrelsen. Under år 1966 avgjordes av kyrkostyrelsen inalles 886 ärenden, varav 456 i plenum och 430 i utskott. I kyrkostyrelsen tjänstgör utöver de tre ecklesiastikråden, en sekreterare (jurist), två inspektörer (den ena för byggnadsärenden och den andra för begravningsplats-, skogs- m. fl. ärenden), en kamrerare och åtta andra befattningshavare (biträdestjänster).

Över kyrkostyrelsens beslut, som ej skall underställas (t. ex. statsrådet), kan talan fullföljas till högsta förvaltningsdomstolen. Åtal för tjänstefel mot medlem av kyrkostyrelsen handlägges av hovrätt och mot tjänsteman eller annan befattningshavare vid styrelsen av allmän underdomstol. Kyrkostyrelsens ledamöter och tjänstemän lämnar ofta råd i mångahanda frågor, som ställs av församlingar m. fl.

Förstärkta biskopsmötet består som tidigare nämnts av samtliga åtta biskopar, fältbiskopen, för varje stift en ledamot av domkapitlet, två av kyrkomötet utsedda lekmän för varje stift samt kyrkostyrelsens ledamöter (sammanlagt 39 ledamöter; f. n. 19 präster och 20 lekmän). Förstärkta biskopsmötet tillkommer (kyrkolagen 488 §)

1) att utfärda, på framställning av kyrkostyrelsen, närmare bestämmelser angående verkställigheten av kyrkolagen, där sådan rätt i denna lag anförtrotts förstärkta biskopsmötet;

2) att välja kyrkostyrelsens ledamöter, en av dem till direktör för kyrkans centralfond, samt entlediga den sistnämnde;

3) att övervaka kyrkostyrelsens verksamhet, meddela vid behov anvisningar för dess arbete och fastställa arbetsordning för densamma;

4) att fastställa avlöning för kyrkostyrelsens ledamöter och tjänstemän samt deras rätt till pension;

5) att fastställa budget för kyrkans centralfond;

6) att besluta huru mycket församlingarna på grund av kyrkoskatt årligen äga erlägga till kyrkans centralfond;

7) att besluta, huru mycket församlingarna på grund av kyrkoskatt årligen äga erlägga till kyrkans centralfond för utbetalning av pensioner och av bidrag till erläggande av familjepensioner;

8) att låta granska kyrkans centralfonds räkenskaper och förvaltning, fastställa fondens bokslut för föregående år samt besluta om beviljande av ansvarsfrihet;

9) att avgiva utlåtanden, göra framställningar och uttala önskemål till rikets regering i frågor angående religionsundervisning, äktenskap och övriga i 508 § 2 mom. avsedda så kallade blandade angelägenheter eller angående de i kyrkans tjänst anställdas lön, pension eller övriga ekonomiska förmåner eller den kyrkliga beskattningen, när dessa frågor finnas vara brådskande, men ej av särskild vikt för kyrkan;

10) att meddela föreskrifter om användningen av de medel, vilka genom gåva eller testamente tillfallit kyrkan för främjande av kristendomskunskap och befordrande av kristligt liv samt för ändamål, som böra anses vara för församlingarna gemensamma;

11) att under den tid, då kyrkomötet ej är församlat meddela de kommittéer, som tillsatts på grund av 529 §, föreskrifter rörande deras arbete och om de åtgärder, som i anledning av kommittéernas egna framställningar finnas nödiga och icke äro stridande mot kyrkomötets beslut;

12) att låta utarbeta och för granskning tillställa kyrkomötet berättelse över kyrkans och församlingarnas tillstånd under tiden efter närmast föregående kyrkomöte;

13) att besluta, angående vilka för kyrkomötet utarbetade förslag till ändring av kyrkolagen församlingarnas utlåtanden skola inhämtas; samt

14) att handlägga de övriga frågor, vilka i denna lag eller enligt vad särskilt stadgas, ombetros förstärkta biskopsmötet.

I handläggningen av frågor, som ovan i 2 punkt avses, äger ledamot av kyrkostyrelsen ej deltaga.

Ärenden, som avses i 1 mom. 9 punkt, upptages till behandling på framställning av ordföranden efter beslut av förstärkta biskopsmötet, som omfattats av minst tre fjärdedelar av de avgivna rösterna. Över dessa åtgärder skall förstärkta biskopsmötet avgiva berättelse till kyrkomötet.

Förstärkta biskopsmötet äger rätt att utse personer och tillsätta kommittéer med uppdrag att befordra sådant arbete, som ankommer på förstärkta biskopsmötet, ävensom fastställa deras befogenheter och meddela föreskrifter för deras arbete.

Förstärkta biskopsmötet beslutar vidare, inom gränserna för gällande lagstiftning, om kyrkans förbindelser med andra länders kyrkosamfund. Den har därvid som förberedande och rådgivande organ *kyrkans utrikesnämnd.*

Frågan om en kyrkostyrelses befogenheter och dess subordination under en högre myndighet hade varit föremål för långvariga meningsutbyten innan förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen tillkom år 1944. Det ansågs att biskopsmötet sakkunnigt företrädde de olika stiftens andliga och administrativa ledning och med hänsyn därtill borde ha insyn i kyrkostyrelsens verksamhet. En annan synpunkt, som gjorde sig gällande, var önskvärdheten av att även kyrkans lekmannaelement borde få en tillräckligt betydelsefull och ansvarig ställning i fråga om kyrkans förvaltning. Båda de nu angivna synpunkterna ansågs tillgodosedda genom tillskapandet av förstärkta biskopsmötet med dess lekmannainslag samt stadgandet att kyrkostyrelsen skulle stå under överinseende av det förstärkta biskopsmötet.

Västtyskland

Som ett annat exempel på en kyrkostyrelse kan nämnas *das Landeskirchenamt* för die Evangelische-lutherische Landeskirche Hannovers (se om denna landskyrka ovan s. 147 ff). Denna är den hannoverska landskyrkans förvaltningsorgan och tjänstgör som kyrkostyrelse för landskyrkan. Antalet anställda torde uppgå till mer än 100 personer.

I Landeskirchenamt skall som ledamöter ingå landsbiskopen som självskriven ordförande, en president och två vice presidenter. Presidenten och en av vicepresidenterna skall vara jurister och den andre vicepresidenten teolog. Kyrkosenaten (om detta se ovan s. 150) bestämmer antalet övriga ledamöter och tillika huruvida dessa skall vara teologer eller inte. Samtliga ledamöter utom landsbiskopen utnämnes på livstid av kyrkosenaten med landsbiskopens medgivande.

Landeskirchenamt har hand om landskyrkans inre och yttre angelägenheter enligt den gällande rätten och de bestämmelser, som kyrkosenaten uppställt för kyrkans förvaltning. Det har även till uppgift att öva tillsyn över församlingar och andra kyrkliga enheter samt över prästerliga tjänsteinnehavare m. fl. Landeskirchenamt företräder kyrkan i rättsligt avseende. Det har överhuvudtaget en stark ställning i landskyrkans administration. Influtna kyrkoskatter redovisas av skattemyndigheterna till Landeskirchenamt som dels tillställer den romersk-katolska kyrkan och den reformerta kyrkan vad som erlagts i sådan skatt av dessas medlemmar dels tillställer landskyrkans församlingar och andra enheter vad som tillkommer dessa av de influtna medlen. (Anm. i andra delar av Västtyskland göres fördelningen mellan de olika kyrkorna av skattemyndigheterna.)

Landeskirchenamt fungerar i princip som en kollegial myndighet, där varje ledamot har en röst. Majoritetens beslut gäller, därest denna består av minst en teolog och en icke-teolog. På begäran inom två veckor från avgörandet av ett ärende kan ordföranden (landsbiskopen) eller presidenten

få ett ärende prövat på nytt. Beslutet blir i sådant fall gällande om det biträdes av majoriteten av samtliga ledamöter. — Landskirchenamt antager sin arbetsordning.

Enligt de riktlinjer, landsbiskopen fastställer, utövar presidenten självständigt de befogenheter, som tillkommer landsbiskopen såsom ordförande i Landeskirchenamt.

Biskopen kan förbehålla sig avgörandet i vissa eller vissa slag av ärenden, som tillkommer honom som ordförande.

Landeskirchenamt avger berättelse till landssynoden (om detta se ovan s. 150). Landeskirchenamt och landssynodens utskott (der Landessynodalausschuss; s. 150) kan sammanträffa för samråd i viktiga frågor om landskyrkans ledning och förvaltning.

England

Inom the Church of England (se ovan s. 156 f.) kan *the Church Commissioners* i viss mån sägas ha ställning av ett centralt kyrkligt organ. Detta handhar i stort sett förvaltningen av kyrkans egendom samt svarar för omkring en tredjedel av kyrkans utgifter. Det har inte några uppgifter i andra avseenden.

III. Förslag av kyrkoorganisationskommittén

Den av biskopsmötet samt styrelserna för Svenska pastoratens riksförbund och Svenska Prästförbundet år 1956 tillsatta kyrkoorganisationskommittén har i sitt år 1964 framlagda betänkande med förslag till organisation av Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten behandlat frågan om kyrkans högsta ledning.

Kommitténs betänkande har utsatts för en del kritik — bl. a. inriktad på förslaget att biskopsmötet skulle dels omhänderha de uppgifter, som det för närvarande fullgör, dels erhålla ställning som den högsta läroauktoriteten inom kyrkan (att ha den högsta uppsikten över att kyrkans bekännelse följes i lära och kyrkosed). Det är för närvarande svårt att uttala sig om i vilken utsträckning kommitténs förslag kan anses vara uttryck för någon mera allmän kyrklig opinion rörande organisationen av Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten.

Här må i korthet angivas de väsentligaste punkterna i förslaget rörande organen på riksplanet.

Den högsta organisatoriska och ekonomiska myndigheten utövas enligt förslaget av ett *kyrkomöte* (bestående såsom nu av 43 präster och 57 lekmän), medan det högsta beredande, verkställande och förvaltande organet är en *kyrkostyrelse*, som i arbetet biträdes av ett *kyrkokansli*. Därjämte handhaves särskilda uppgifter inom kyrkan av fyra *centrala kyrkliga styrelser*, nämligen Svenska kyrkans mis-

sionsstyrelse, sjömansvårdsstyrelse, församlingstjänst och diakoninämnd. Högsta uppsikten över att kyrkans bekännelse följes i lära och kyrkosed tillkommer som ovan nämnts *biskopsmötet*. Högsta domsmakten inom kyrkan utövas av en *kyrkodomstol*. Under kyrkostyrelsens förvaltning står en *kyrkofond*, som är kyrkans centrala kassa.

Biskopsmötet »legaliseras» och dess främsta uppgifter i den fria kyrkan, utöver de nuvarande uppgifterna, är sådana som mer exklusivt hänför sig till läroämbetet, exempelvis beredande av frågor rörande kyrkans böcker, avgivande av yttrande då fråga uppkommer om att skilja innehavare av kyrkans ämbete från detta ämbete på grund av övergivande av kyrkans lära samt fastställande av behörighetsvillkor för präster och andra kyrkliga befattningshavare. — Biskopsmötet skulle också, som ovan nämnts, ha den högsta uppsikten över att kyrkans bekännelse följes i lära och kyrkosed.

Kyrkostyrelsen består av ärkebiskopen som självskriven ordförande jämte sex av kyrkomötet valda ledamöter. Av de sex ledamöterna skall en vara en i allmänna värv förfaren jurist, en sakkunnig i ekonomiska frågor samt två präster i församlingstjänst eller liknande tjänst. De två återstående ledamöterna kan vara präster eller lekmän.

Bland kyrkostyrelsens uppgifter är att märka verkställande av kyrkomötets beslut, utnämnande av biskopar, domprostar och kyrkoherdar samt mottagande och förvaltande av gåvor till kyrkan.

Kyrkodomstolen är kyrkans högsta organ i frågor av juridisk art. Den är högsta disciplinära myndighet för kyrkans ämbets- och tjänstemän samt avgör besvärsmål och ärenden beträffande valkretsindelning för kyrkliga val samt ekonomiska ärenden vid indelningsändring.

Vad slutligen angår *kyrkokansliet*, som skulle biträda kyrkomötet, biskopsmötet, kyrkostyrelsen och kyrkodomstolen i dessas funktioner, måste detta med hänsyn till dess omfattande uppgifter bli förhållandevis stort. Däri bör ingå ett antal olika avdelningar eller byråer, var för sig ledda av en byråchef, förslagsvis en rättsbyrå, en teologisk byrå, en ekonomisk byrå, en byggnadsbyrå och en revisionsbyrå.

IV. Utredningen

Inledande synpunkter på frågan om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan

Skulle de organisatoriska banden mellan kyrka och stat upplösas, måste någon form av centralt kyrkligt organ inrättas för uppgifter av administrativ, förvaltande, utredande och troligen också ekonomisk natur. Utredningen utgår härvid från att Svenska kyrkan kommer att fortsätta som en riksenhet och att inte någon uppdelning i ett antal stiftskyrkor äger rum.

Även i ett A-läge kan inrättande av ett centralt organ bli aktuellt. Skäl kan emellertid i ett dylikt läge anföras både för och mot en sådan åtgärd. Det kan härvid bli fråga antingen om ett *statligt* organ, till vilket kunde sammanföras flertalet av de uppgifter som nu handhas av olika statliga myndigheter på riksplanet, eller också om ett *kyrkligt* organ med uppgifter, vilka nu ankommer på olika kyrkliga organ, och möjligen även med uppgifter

som nu åvilar statliga myndigheter. Som exempel kan anges att en centralstyrelse av kyrklig karaktär kan tänkas få utredande uppgifter beträffande kyrkliga böcker och i fråga om bestämmelser rörande gudstjänster och andra förrättningar, därest beslutanderätten i dessa avseenden skulle tillkomma kyrkomötet.

Utredningen anser sig inte ha anledning att ingå på frågan om en central styrelse bör ha uppgifter i fråga om kyrkans andliga verksamhet.[4] Sådana uppgifter kan i varje fall inte lämpligen tilläggas ett statligt organ.

Som framgår av historiken har motiveringarna för olika förslag om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan växlat. I allmänhet har motionärer i kyrkomötet som skäl anfört att behov föreligger av ett sådant centralt organ för att kyrkans intressen skulle bli tillbörligen tillgodosedda. Kyrkomötet har däremot tidigare ansett ett centralt kyrkligt organ inte vara erforderligt. De huvudsakliga skälen mot inrättande av en central styrelse har varit, dels att existensen av en sådan lätt skulle kunna medföra ett ökat statligt inflytande på kyrkan, dels att dess inrättande skulle kunna bli ett intrång i den självständighet, som tillkommer stiften och de enskilda församlingarna. Det synes som om kyrkomötet, när det behandlat tidigare förslag om en central styrelse, närmast räknat med att denna skulle få karaktär av ett statligt organ och att det inte var något att vinna för kyrkans del, om ett sådant organ kom till stånd. Därest handläggning av kyrkliga ärenden på den statliga sidan i huvudsak koncentrerades till ett organ, skulle detta, har man befarat, kunna få en alltför stark ställning i förhållande till kyrkan. Risk kunde också föreligga att kyrkan mera kom att betraktas som en statsinstitution än som ett religiöst samfund.

Den ändrade inställningen vid 1963 års kyrkomöte till det då väckta förslaget om inrättande av ett centralt organ för kyrkan synes främst ha berott på det pågående utredningsarbetet om de framtida relationerna mellan kyrkan och staten. Kyrkolagsutskottet uttalade i sitt av kyrkomötet godkända betänkande att, för det fall att det nuvarande bandet mellan stat och kyrka i huvudsak ansågs skola bestå, det borde undersökas om en riksstyrelse bättre skulle motsvara kyrkans behov under de nya förhållanden samhällsutvecklingen medfört. Detta gällde även för det fall att bandet mellan stat och kyrka upplöstes, varvid det borde prövas om icke riksstyrelsen borde träda i funktion redan före skilsmässan. Kyrkomötet åsyftade därvid att en central styrelse skulle bli ett kyrkligt och inte ett statligt organ.

Utredningen ingår inte närmare på namnfrågan då det gäller ett centralt

4 I två av de ovan behandlade motionerna — vid 1910 och 1951 års kyrkomöten, s. 205 f. och 210 — föreslogs att en centralstyrelse borde ha förhållandevis omfattande uppgifter i sådant hänseende. Kyrkomötet biträdde inte motionärernas uppfattning därom. Kyrkolagsutskottets uttalande vid 1963 års kyrkomöte om »kyrkans behov under de nya förhållanden samhällsutvecklingen medfört» synes ej åsyfta att en riksstyrelse för kyrkan skulle ha uppgifter i fråga om angelägenheter av andlig natur. Kyrkostyrelsen i Finland har inte några uppgifter i dessa avseenden.

organ. Ett organ av statlig karaktär benämnes i det följande *statlig centralstyrelse* och ett organ av kyrklig karaktär *kyrklig centralstyrelse*.

1. Inrättande av en statlig centralstyrelse

Detta avsnitt gäller endast A-läget. Inrättande av ett centralt organ av statlig karaktär kan självfallet inte bli aktuellt, därest det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten upplöses. Skulle fråga uppkomma om inrättande av en statlig centralstyrelse bör denna fråga bli föremål för en mera omfattande utredning än som kan ske inom ramen för kyrka-statutredningens arbete. Det gäller nämligen här ett spörsmål av till stor del organisatorisk art, som utredningen endast kan behandla relativt summariskt.

Kyrklig förvaltning på riksplanet handhas nu främst av Kungl. Maj:t i statsrådet och de centrala ämbetsverken och endast i mindre utsträckning av kyrkliga organ. Karaktäristiskt för den nuvarande ordningen är vidare att ärenden, som handlägges av statliga organ, fördelas efter sitt sakliga innehåll och oberoende av om de har kyrklig karaktär. Innan utredningen ingår på vilka uppgifter som skulle kunna tillkomma en statlig centralstyrelse synes det vara lämpligt att redogöra för motiv som kan anföras för och emot inrättande av en sådan styrelse.

För inrättande av en centralstyrelse av statlig karaktär kan tänkas åberopade motiv av skilda slag, såsom organisatoriska fördelar, en önskan att öka den statliga kontrollen eller en önskan att avlasta Kungl. Maj:t en del av dess uppgifter rörande kyrkliga frågor. — En allmän tendens rörande den statliga förvaltningen är att söka avlasta Kungl. Maj:t handläggningen av frågor av förvaltningsnatur genom att överföra dylika frågor till särskilda centrala myndigheter, vilka fungerar under Kungl. Maj:ts överinseende. En annan tendens är att i så stor utsträckning som möjligt delegera bestämmanderätt i enskilda ärenden av mera rutinmässig natur till underordnade regionala organ.

I organisatoriskt hänseende skulle troligen en bättre överblick i fråga om de skilda uppgifter rörande kyrkan som nu handlägges av statliga organ på riksplanet kunna ernås, om dessa uppgifter handhades av ett enda organ. En annan positiv följd därav kunde bli en snabbare handläggning av ifrågavarande ärenden än för närvarande, särskilt om beslutanderätten i förhållandevis stor utsträckning fick ankomma på styrelsen. Ett överförande av de kyrkliga ärendena från Kungl. Maj:t till ett centralt statligt organ kunde måhända också uppfattas såsom innebärande en önskvärd »avpolitisering» i fråga om dessa ärenden.

Mot införande av en statlig centralstyrelse kan också tänkas åberopade argument av olika slag. Det kan sålunda på sina håll göras gällande att en sådan åtgärd skulle leda till en inte önskvärd utvidgning av den statliga

kontrollen över kyrkans verksamhet. Genom en central styrelse skulle de kyrkliga frågorna på ett mera samlande sätt än fallet är för närvarande kunna knytas till den statliga förvaltningen; styrelsen kunde tänkas få samma ställning då det gäller kyrkliga frågor som t. ex. Skolöverstyrelsen har i fråga om skolans förhållanden. Det kan också överhuvud anses tveksamt om några påtagliga organisatoriska fördelar skulle vinnas. Uppdelningen av kyrkliga ärenden på olika fackorgan efter ärendenas sakinnehåll kan anses ha sina fördelar. När det t. ex. gäller byggnadsfrågor kunde det vara av värde att dessa handhades av ett organ, som handlägger sådana frågor även för andra delar av samhällslivet. Vidare skulle det kunna tänkas göras gällande att de uppgifter som lämpligen kunde anförtros en statlig centralstyrelse inte skulle bli så omfattande att inrättande av en dylik styrelse kan anses motiverad. Därjämte kunde övervägas en annan möjlighet, om en avlastning av Kungl. Maj:ts göromål med frågor rörande kyrkan ansågs önskvärd, nämligen att låta myndigheter, som nu handhar kyrkliga ärenden få sin beslutanderätt utökad.

Till en statlig centralstyrelse kan tänkas överflyttade uppgifter från Kungl. Maj:t (främst ecklesiastikdepartementets kyrkobyrå, numera benämnt departementets sakenhet för kyrkan), kammarkollegiet (kyrkobyrån och den byrå som bl. a. handlägger kyrkliga försäljningsärenden), riksantikvarieämbetet (motsvarigheten till förutvarande byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå) och statskontoret (fondbyrån)[5] samt från vissa andra ämbetsverk. Centralstyrelsen kan tänkas bestå av en administrativ byrå, en utredningsbyrå, en ekonomisk byrå och en byggnadsbyrå.

I nedanstående tablå anges vilka arbetsuppgifter som skulle kunna tillkomma en centralstyrelse och hur de exempelvis skulle kunna fördelas mellan styrelsens byråer.

Uppställningen utvisar endast till vilka byråer handläggningen av olika slag av ärenden skulle kunna hänföras. I fråga om beslutsmässigheten skulle, beroende på ärendets art, gälla att beslut träffas i plenum, av verkschefen, av byråchef eller av annan befattningshavare, allt enligt bestämmelser i instruktion och arbetsordning.

Den statliga centralstyrelsen kan inrättas som ett verk av ren statlig ämbetsmannakaraktär, bestående av en utav Kungl. Maj:t utnämnd generaldirektör eller överdirektör samt cheferna för styrelsens byråer. En sådan sammansättning av styrelsen skulle medföra, att kyrkan i högre grad än för närvarande skulle te sig som en statskyrka.

Centralstyrelsen kan också tänkas bestå av generaldirektör eller överdirektör jämte lämpligt antal av regeringen utsedda ledamöter och suppleanter, vilka inte är ämbetsmän i styrelsen. Styrelsen skulle då inte ha så ut-

[5] Det bör påpekas att med undantag för ecklesiastikdepartementets och kammarkollegiets kyrkobyråer de angivna byråerna handhar även andra än kyrkliga ärenden.

Organ och nuvarande uppgifter	Uppgifter kvarstår	Till en statlig centralstyrelse överföres[6]			
		A-byrå	U-byrå	B-byrå	E-byrå
Kungl. Maj:t i statsrådet					
Förberedelse till lagstiftning	1	—	1	—	—
Kyrkomöte	1	—	—	—	—
Stiftsstyrelse	—	1	—	—	—
Församlingsstyrelse	1	1	—	—	—
Prästmöte	—	1	—	—	—
Ecklesiastik indelning	1	1	—	—	—
Prästerlig tjänsteorganisation	1	1	—	—	—
Domkyrkorna och deras egendom	—	1	—	1	—
Byggande av kyrka m. m.	1	—	—	1	—
Begravningsväsendet	1	—	—	—	—
Kollekter	—	1	—	—	—
Behörighet till prästämbetet (dispenser m. m.)	—	1	—	—	—
Tillsättningsåtgärder	—	1[7]	—	—	—
Utnämningar	1[8]	1[9]	—	—	—
Tjänstgöringsuppgifter m. m. (prövning av besvär)	1	1	—	—	—
Kyrkliga böcker	1[10]	1[10]	—	—	—
Gudstjänst och övriga förrättningar	—	1[10]	—	—	—
Diakoni-, missions- och sjömansvård	—	1	—	—	—
Religionsfrihet	1	—	—	—	—
Kyrkomusiker	1	1	—	—	—
Kyrkofonden	1	—	—	—	1
Boställen	1	—	—	—	1
Försäljningsfrågor (en omfattande delegation genomförd)	1	—	—	—	1
Övriga ekonomiska frågor	1	—	—	—	1
Kungl. Maj:t i regeringsrätten (Avgörande av besvär över:)					
Kyrkokommunala val	1	—	—	—	—
Beslut av kyrkokommun	1	—	—	—	—
Förvaltning av bl. a. kyrkors egendom	—	—	—	—	1
Utarrendering av boställsjord	—	—	—	—	1
Kyrkobokföring	1	—	—	—	—
Medlemskap i Sv. kyrkan	1	—	—	—	—
Lysnings- och äktenskapscertifikat	1	—	—	—	—
Vigsel	1	—	—	—	—

[6] *Förklaringar:* A-byrå = administrativ byrå, U-byrå = utredningsbyrå, B-byrå = byggnadsbyrå och E-byrå = ekonomibyrå. — I åtskilliga fall anges beträffande vissa slag av ärenden både att uppgifter kvarstår och att uppgifter överföres till centralstyrelsen. Innebörden därav kan vara att beslutanderätten kvarstår hos Kungl. Maj:t men att den förberedande handläggningen överföres till centralstyrelsen. Innebörden kan också vara att beslutanderätten i viss utsträckning överföres till styrelsen.

[7] Uppgifterna kan eventuellt i stället överföras till domkapitlen.

[8] Biskopar och domprostar.

[9] Kyrkoherdar (tredjegångstillsättningar och då fjärde provpredikant kallats; kan eventuellt i stället överföras till domkapitlen. Rätt till besvär hos Kungl. Maj:t skulle självfallet ifrågakomma oavsett om centralstyrelsen eller domkapitlen utnämner kyrkoherdar.)

[10] I den mån frågor av detta slag fortfarande handlägges av statligt organ.

Organ och nuvarande uppgifter	Uppgifter kvarstår	Till en statlig centralstyrelse överföres			
		A-byrå	U-byrå	B-byrå	E-byrå
Disciplinär bestraffning	1	—	—	—	—
Skyldighet för präst att avgå p. g. a. övergivande av läran	1	—	—	—	—
Kammarkollegiet					
Ecklesiastik indelning	—	1	—	—	—
Prästerlig organisation	—	1	—	—	—
Besvärsmål om landgille m. m.	—	1	—	—	—
Kontroll över jordens förvaltning	—	—	—	—	1
Rättsligt representantskap	—	1	—	—	—
Försäljningsärenden	—	—	—	—	1
Arrenden av kyrklig egendom	—	—	—	—	1
Övriga remisser	—	—	1	—	—
Statskontoret					
Förvaltning av kyrkofonden	—	—	—	—	1
Utbetalningar för Stockholms stift	—	—	—	—	1
Remisser	—	—	1	—	—
Riksräkenskapsverket					
Räkenskapskontroll	1	—	—	—	—
Statens avtalsverk					
Löne- och anställningsförhållanden (reglerade i kollektivavtal)	1	—	—	—	—
Kammarrätten					
Anmärkningsmål	1	—	—	—	—
Mål om bristande redovisning av kyrkors medel	—	1	—	—	—
Folkbokföring	1	—	—	—	—
Avlöningsmål	1	—	—	—	—
Riksantikvarieämbetet					
Tillstånd till kyrkliga byggnader	—	—	—	1	—
Rådgivningsverksamhet på byggnadsområdet	—	—	—	1	—
Kyrkliga inventarier	1	—	—	1	—
Riksarkivet					
Uppsikt över kyrkoarkiven	1	—	—	—	—
Statistiska centralbyrån					
Kyrklig statistik	1	1	—	—	—
Centrala folkbokförings- och uppbördsnämnden					
Folkbokföring	1	—	—	—	—
Skolöverstyrelsen					
Prövning av besvär rörande tillsättande av skolkantorer[11]	1	—	—	—	—

[11] Dessa tillsättes av länsskolnämnd.

präglad karaktär av ämbetsmannastyrelse som i det förra fallet. — Det kan förutses, att man från kyrkans sida kommer att anse det lämpligt att en del av ledamöterna i styrelsen skall utses efter förslag av kyrkliga organ, t. ex. kyrkomötet, biskopsmötet eller domkapitlen.

Ytterligare kan, i varje fall teoretiskt, tänkas att styrelsen inrättas — liksom nu är förhållandet på stiftsplanet i fråga om domkapitlen och stiftsnämnderna — som ett blandat statligt och kyrkligt organ. En del av ledamöterna skulle då utses av Kungl. Maj:t och en del av kyrkliga organ. Inrättande av en styrelse av sådan karaktär kan tänkas motiverat med att det vore lämpligt att kyrkan inom statskyrkosystemets ram får möjlighet att deltaga i beslut i ärenden, som avgöres på riksplanet. Besvär över styrelsens beslut får emellertid — liksom gäller i fråga om domkapitlen och stiftsnämnderna — förutsättas bli prövade av Kungl. Maj:t och regeringsrätten (i vissa fall kanske kammarrätten). Styrelsen skulle därför i praktiken få en övervägande statlig karaktär. En styrelse av blandad statlig och kyrklig karaktär kan också tänkas inrättad för att fungera under ett övergångsskede, sedan beslut fattats om en upplösning av de organisatoriska banden mellan kyrka och stat att äga rum efter en viss övergångstid. De uppgifter som tillkommer statliga myndigheter kunde då sammanföras till en centralstyrelse för att sedermera övergå till den fria kyrkans organ.

Sammanfattande synpunkter

Inrättande av en statlig centralstyrelse skulle leda till att de statliga centrala myndigheternas uppgifter rörande kyrkliga frågor i stor utsträckning koncentrerades till en myndighet. Det får förutsättas att en del ärenden överföres från Kungl. Maj:t till centralstyrelsen och att denna får ganska omfattande beslutanderätt.

Positiva följder av en statlig centralstyrelse kunde vara en större överskådlighet och samordning när det gäller kyrkliga frågor, som handhas av statliga organ. Ärendena skulle antagligen också kunna avgöras något snabbare genom att handläggningen i större utsträckning än för närvarande blir koncentrerad till en enda myndighet.

Det får emellertid beaktas att ett sammanförande av de kyrkliga ärendena till ett organ skulle kunna skapa förutsättningar för en ökad statlig kontroll av kyrkan och dess verksamhet; en »ökad statsuppsikt» kunde bli följden. Sammanförande till ett enda organ av alla kyrkliga frågor på den statliga sidan kunde också ge intryck av att dessa frågor vore av övervägande statlig karaktär, varigenom statskyrkoinslaget kunde framträda starkare än för närvarande.

En förstärkning av statskyrkokaraktären hos kyrkan förordas numera relativt sällan. I olika sammanhang framhålles dock i den allmänna debatten med utgångspunkt från det nuvarande organisatoriska sambandet mel-

lan staten och kyrkan, att staten borde ingripa på särskilda områden eller i enskilda fall då det gäller kyrkliga förhållanden, vilka uppfattas såsom otillfredsställande.

Det synes på det hela taget inte finnas något påtagligt intresse av att området för det statliga bestämmandet skulle ökas i syfte att binda kyrkan starkare vid staten än för närvarande. Inom kyrkan finns på många håll en önskan att kyrkan skall erhålla en större frihet inom statskyrkosystemets ram. Den tidigare lämnade historiken visar att man från kyrklig sida befarat, att kyrkan till nackdel för dess verksamhet skulle bli mera beroende av staten, om en statlig centralstyrelse för kyrkan inrättades.

Den nuvarande uppdelningen av kyrkliga ärenden efter sakinnehåll på olika fackorgan kan också befinnas lämpligare än ett sammanförande av kyrkliga ärenden till ett enda organ.

Därest Kungl. Maj:t (närmast Ecklesiastikdepartementet) skulle anses böra avlastas en del av uppgifterna rörande kyrkan, kan det också övervägas att i större utsträckning än för närvarande delegera beslutanderätten till de myndigheter som handhar frågor rörande kyrkan, nämligen centrala ämbetsverk, domkapitel, stiftsnämnder och i något fall länsstyrelser. Även överförande till ett centralt kyrkligt organ skulle kunna övervägas. Denna fråga behandlas i avsnittet nedan om inrättande av en kyrklig centralstyrelse.

2. Inrättande av en kyrklig centralstyrelse

A) *Allmänna synpunkter*

Som tidigare nämnts blir det i *B-, C- och D-lägena* erforderligt att inrätta ett centralt kyrkligt organ — en kyrklig centralstyrelse — för handhavande av uppgifter, som nu åvilar Kungl. Maj:t och andra statliga myndigheter. Det blir då självfallet kyrkans beslutande organ, som kommer att bestämma i fråga om den fria kyrkans organisation och därvid bl. a. om det centrala organets ställning och uppgifter. I den av Kungl. Maj:t till utredningen överlämnade, tidigare omnämnda skrivelsen från kyrkomötet förutsättes att utredningen i sitt arbete undersöker frågan om inrättande av en »rikskyrkostyrelse» även för en fri kyrka. Ett belysande av frågor som kan förväntas bli aktuella rörande en kyrklig centralstyrelses ställning och uppgifter kan säkerligen vara av värde bl. a. för en fortsatt diskussion om gestaltningen av Svenska kyrkan såsom en fri kyrka.

Även i ett *A-läge* är det tänkbart — om kyrkan anses böra få en friare ställning än för närvarande inom statskyrkosystemets ram — att uppgifter som nu ankommer på staten överföres till kyrkans bestämmande och att uppgifter av förvaltningsmässig natur då kommer att åvila en kyrklig centralstyrelse.

Vidare kan det i samtliga de av utredningen uppställda hypotetiska lägena *(A—D)* tänkas att en kyrklig centralstyrelse får uppgifter som nu handhas av olika kyrkliga organ, t. ex. biskopsmötet.

I sin fortsatta behandling förutsätter utredningen beträffande *de fria lägena (B—D)* från *att en kyrklig centralstyrelse kommer att inrättas* och beträffande *A-läget att en sådan styrelse kan komma att tillskapas.* Frågan om inrättande i A-läget av en kyrklig centralstyrelse har, enligt utredningens bedömande, större aktualitet än frågan om inrättande av en statlig centralstyrelse.

Utredningens behandling av frågan om inrättande av en kyrklig centralstyrelse måste av naturliga skäl bli relativt begränsad och inskränkas till ett försök att belysa problemen i stort, närmast för att kunna ligga till grund för ett principiellt ställningstagande till nämnda fråga och spörsmålet om dess uppgifter i stort. Utredningen förutsätter att, därest en sådan styrelse anses skola inrättas, frågorna om ett klarläggande mera i detalj av centralstyrelsens uppgifter och om organisationen av dess kansli får bli föremål för senare överväganden, såvitt gäller ett A-läge av företrädare för staten och kyrkan samt rörande en fri kyrka av företrädare för kyrkan.

Med utgångspunkt från nuvarande förhållanden kan *för* inrättande av en kyrklig centralstyrelse i ett A-läge anföras följande:

Kyrkan saknar ett centralt organ på riksplanet. Genom frånvaron av ett sådant organ har ärkebiskopen och biskopsmötet fått taga på sig åtskilliga uppgifter av rikskyrklig karaktär som inte ankommer på statliga organ, särskilt rörande frågor av mera intern kyrklig natur och frågor som gällt ekumeniskt och internationellt samarbete. Lekmän saknar representation i biskopsmötet och deltar därför inte i avgörandet i åtskilliga frågor av stor vikt för kyrkan. Särskilt med hänsyn härtill är lekmännens inflytande i frågor som avgöres av kyrkliga organ på riksplanet för närvarande förhållandevis ringa. Emellertid är att märka att ett betydelsefullt lekmannainflytande föreligger genom Kungl. Maj:ts och de centrala ämbetsverkens befattning med kyrkliga frågor. Genom inrättande av en kyrklig centralstyrelse skulle emellertid lekmannainflytandet på riksplanet i frågor som handhas av kyrkliga organ kunna bli större. Överhuvudtaget synes det erforderligt att kyrkan erhåller ett centralt administrativt och utredande organ för att dess intressen skall kunna tillvaratagas på ett tillfredsställande sätt.

Det kunde ur statens synpunkt finnas skäl för att en del kyrkliga ärenden, som nu handlägges av statliga myndigheter (Kungl. Maj:t och ämbetsverk) överföres till kyrkans bestämmande. Det kan, om i ett A-läge en del uppgifter skulle övergå från Kungl. Maj:t och andra statliga organ till en kyrklig centralstyrelse, föreligga ett statligt intresse av en viss bestämmanderätt rörande den kyrkliga centralstyrelsens sammansättning, bl. a. för att lek-

mannarepresentationen i styrelsen skulle bli av tillfredsställande omfattning.[12]

Mot förslaget att inrätta en kyrklig centralstyrelse i ett A-läge kan — utöver tveksamhet om behov föreligger av ett sådant organ och om lämpligheten av att överföra uppgifter i kyrkliga ärenden, som nu åvilar statliga organ till kyrkans bestämmande — följande argument tänkas anförda: Centralstyrelsen skulle bli en styrelse för kyrkan vid sidan av Kungl. Maj:t. Det kunde även bli tämligen oklart vilka uppgifter en kyrklig centralstyrelse borde få. Vidare kunde föreligga viss fara för att församlingarnas och stiftens självständighet i den kyrkliga riksenheten minskades och att sålunda riksplanets betydelse kunde komma att öka på lokal- och stiftsplanens bekostnad. Det kunde även vara risk för att den kyrkliga förvaltningen på riksplanet blir alltför ämbetsmannabetonad. Det har på en del håll uttalats farhågor för att en eller flera riktningar inom kyrkan kunde få en alltför stark ställning i centralstyrelsen till nackdel för andra kyrkliga riktningar, varigenom motsättningar inom kyrkan skulle kunna skärpas. Företrädare för dessa senare riktningar kunde därför i valet mellan att inrätta en kyrklig centralstyrelse och att bibehålla Kungl. Maj:t och andra statliga myndigheter vid deras befogenheter föredraga det senare alternativet.

I stället för att inrätta en centralstyrelse kunde övervägas att låta biskopsmötet få en legal ställning och att detta vid handhavande av en del uppgifter — t. ex. att företräda kyrkan såsom trossamfund — eventuellt utbyggdes med lekmannaledamöter (jämför det förstärkta biskopsmötet i Finlands evangelisk-lutherska kyrka, se s. 136 och 219 f.).

B) *Uppgifter som kan tänkas överförda från kyrkliga organ*

Till en början kan konstateras att Svenska kyrkan för närvarande saknar ett eget organ som legalt sett kan företräda kyrkan. Det må därvid framhållas att *kyrkomötet* har förhållandevis begränsade befogenheter i detta hänseende. Det äger sålunda enligt 1 § kyrkomötesförordningen »ej att, utöver vad i grundlag är medgivit (d. v. s. medbestämmanderätt rörande lagstiftningen enligt RF § 87:2 och i privilegiefrågor enligt RF § 114), annat eller mera besluta än underdåniga utlåtanden samt föreställningar och önskningar att hos Konungen anmälas». Det utser representanter i vissa kyrkliga styrelser, mottager redogörelser för dessas verksamhet och prövar frågan om ansvarsfrihet för dessa. Kyrkomötet har däremot inte befogenhet att bestämma t. ex. i fråga om kyrkans fria arbete och kan ej genom uttalanden göra rekommendationer i kyrkliga frågor. Vidare fungerar kyrkomötet

[12] I sammanhanget kan som en viss parallell beträffande den statliga förvaltningen framhållas, dels att lekmän i ganska stor utsträckning ingår som ledamöter i centrala ämbetsverk, dels att länsförvaltningsutredningen i avgivet betänkande föreslagit införande av lekmannarepresentation i länsstyrelserna. Med lekmän avses i detta sammanhang andra personer än generaldirektör, landshövding och andra ämbetsmän.

endast under de tider då det sammanträder. — Utredningen återkommer nedan till kyrkomötets ställning, när det gäller frågan om huvudmannaskapet för en kyrklig centralstyrelse.

De uppgifter, som kan uppdragas åt *kyrkomötets utredningsnämnd*, utgör exempel på frågor, som kan tänkas överförda till en kyrklig centralstyrelse. Utredningsnämnden har till uppgift att bereda och avgiva yttranden och förslag i sådana ärenden, som kyrkomötet överlämnar till nämnden i anledning av motioner vid mötet. Dess verksamhet skall vara avslutad inom tid som Kungl. Maj:t bestämmer, högst ett år efter kyrkomötets slut. Kyrkomötets möjligheter att överlämna genom motioner väckta frågor är bl. a. på grund av den tid som står till nämndens förfogande något begränsade. — Det kan möjligen vara lämpligt att, även om en centralstyrelse inrättas, kyrkomötet dock fortfarande har möjlighet att tillsätta en utredningsnämnd. Kyrkomötet skulle i så fall ha möjlighet att välja mellan att överlämna en fråga för utredning till centralstyrelsen eller till en särskilt tillsatt nämnd. Det kan antagas att överlämnandet till centralstyrelsen skulle bli den vanligast förekommande formen.

Åtskilliga uppgifter, som nu fullgöres av *biskopsmötet*, skulle kunna tänkas överförda till en kyrklig centralstyrelse.[13]

Biskopsmötet har formellt sett inte ställning som något i kyrkans organisation legalt organ. Dess egentliga funktion är att vara ett organ för överläggning mellan biskoparna i gemensamma frågor rörande stiften. Varje biskop är innehavare av den högsta andliga kyrkomakten i stiftet och företräder självständigt sitt stift. En förutsättning för att beslut skall kunna fattas av biskopsmötet i frågor, som berör biskopens ämbete, är att samtliga biskopar omfattar samma mening. Biskopsmötets beslut i dessa frågor är formellt sett ej bindande utan får närmast karaktär av rekommendation. Biskopsmötet behandlar emellertid, enär ett centralt kyrkligt organ saknas, även ärenden som inte endast har avseende på biskops uppgifter såsom företrädare för stiftet och har alltmera kommit att fullgöra uppgiften som ett kyrkligt centralt organ.

Biskopsmötet, som sammanträder tre gånger om året, varje år under sammanlagt omkring 10 dagar, utser inom sig en allmän delegation och en ut-

[13] Det kan anmärkas att den av biskopsmötet, Svenska pastoratens riksförbund och Svenska prästförbundet tillsatta kyrkoorganisationskommittén i sitt år 1964 framlagda betänkande med förslag till organisation för Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten föreslagit, att biskopsmötet, som skulle »legaliseras», skulle dels handha sina nuvarande uppgifter, dels därjämte vara det organ, som skulle ha den högsta uppsikten över att kyrkans bekännelse följes i lära och kyrkosed (om förslagets innehåll se sid. 222 f.; särskilt mot förslaget i det sistnämnda hänseendet har kritik framförts från olika håll). En kyrkostyrelse skulle inrättas och skulle som den fria kyrkans högsta administrativa organ övertaga vissa av Kungl. Maj:ts och de centrala ämbetsverkens funktioner. När det gällt frågor rörande den kyrkliga förvaltningen har kommittén haft som en allmän utgångspunkt att det vid en skilsmässa inte bör göras andra ändringar i kyrkans organisation m. m. än som föranledes av det förändrade läget. Ändringar av organisatorisk natur m. m. fick sedermera övervägas av den fria kyrkans organ.

landsdelegation, vardera bestående av två ordinarie ledamöter och två suppleanter. Delegationerna har närmast till uppgift att avgöra frågor av brådskande art som uppkommer under tiden mellan biskopsmötets sammankomster. Biskopsmötet har vidare för olika uppgifter utsett vissa nämnder, såsom biskopsmötets utbildningsnämnd, antagningsnämnd (som upptar frågor om s. k. dispensstuderande), liturgiska nämnd och granskningsnämnd för konfirmandböcker. Tidigare fanns biskopsmötets utlänningsnämnd, vilken upphörde från den 1 juli 1965, då dess uppgifter överfördes till Svenska kyrkans utlänningsnämnd. Nämnderna redovisar för sin verksamhet till biskopsmötet. För utredning och åtgärder rörande särskilda frågor brukar biskopsmötet vidare tillsätta kommittéer, studiegrupper m. m., såsom prästutbildningskommittén, prästrekryteringskommittén, konfirmandkommittén, bibelkommissionen, kommittén angående kyrkans dopundervisning och studiegruppen för kyrkoorganisatoriska frågor. — Som sekreterare i biskopsmötet tjänstgör ärkebiskopens sekreterare (stiftsadjunkt i ärkestiftet), vilken under ärkebiskopen handhar biskopsmötets fortlöpande arbete. För kontakt med kyrkor i andra länder m. m. fanns till den 1 juli 1967 ett utlandssekretariat, som förestods av en direktor. Denne lämnade verksamhetsberättelse m. m. till biskopsmötet. (Från nämnda tidpunkt inrättades en tjänst som stiftsadjunkt med uppgift att vara ärkebiskopens utrikessekreterare.)

Biskopsmötet utser representanter för biskopsmötet i t. ex. Lutherska världsförbundets svenska sektion samt en del av ledamöterna i styrelserna för olika institutioner, såsom Svenska Ekumeniska nämnden, Ansgarsfonden, Religionspedagogiska institutet, Kyrkokommittén för till Sverige inflyttade finsktalande och S:a Katharinastiftelsen. Det utser vidare olika personer att som representanter för Svenska kyrkan närvara vid konferenser och möten av internationell eller nationell-ekumenisk karaktär. För nämnder m. fl., som har ekonomisk förvaltning, tillsätter biskopsmötet revisorer. Det mottager verksamhetsberättelse och prövar frågan om ansvarsfrihet, t. ex. beträffande Svenska kyrkans utlänningsnämnd, biskopsmötets utbildningsnämnd och dess liturgiska nämnd samt Religionspedagogiska institutets styrelse, direktor och övriga befattningshavare ävensom — för Svenska kyrkans del — beträffande Svenska Ekumeniska nämnden och dess skattmästare.

Som exempel på ärenden, som behandlades av biskopsmötet under 1965, må nämnas frågor om kyrkans dopundervisning och om böndagar samt frågor av liturgisk eller likartad natur, bl. a. beslöts en undersökning genom liturgiska nämndens försorg om liturgiska bruk vid högmässa inom Svenska kyrkan. Biskopsmötet orienterades om aktuella frågor rörande mission och sjömansvård samt om aktuella aktiviteter inom kyrkan, t. ex. Ansgarsjubiléet och »Den kristna enhetens år 1965—1966». Vidare diskuterades frågan om en codex ethicus för biskopar. Delegater utsågs för överläggningar med företrädare för Svenska missionsförbundet om studium av förbindelserna mellan de båda samfunden. Vissa åtgärder till

stimulerande av prästrekryteringen behandlades liksom frågor om en svensk insats i det internationella arbete, som bedrives av de förenade bibelsällskapen. Även frågor av förvaltningsnatur diskuterades, t. ex. lämpligheten av en gemensam kontraktsprostinstruktion för kyrkan, möjlighet för präst att som tjänsteuppgift delta i stifts- och kontraktsarbete, föreliggande svårigheter med hänsyn till nuvarande lagstiftning att engagera präster för konfirmationsundervisning på scoutläger av internattyp, spörsmålet vid vilka gudstjänster riks- och stiftskollekter skall upptagas samt tillämpningsföreskrifter för prästs uttagande av tjänstfria dagar, varjämte beslutades om uppvaktning hos ecklesiastikministern angående höjning av arvoden till lekmän som tjänstgör såsom tjänstebiträden åt präst. Principer för upplåtande av Svenska kyrkans lokaler för romersk-katolsk gudstjänst upptogs till diskussion. Biskopsmötet uppdrog åt kyrkans byggnadsbyrå i anledning av problemen med de i många fall alltför stora kyrkorna på landsbygden att på sätt respektive stiftsledning fann lämpligt företaga en inventering av bl. a. kyrkors storlek och byggnadstekniska kvalitet.

Det kan tilläggas att biskopsmötet i ganska stor utsträckning erhåller skrivelser från enskilda personer och sammanslutningar rörande olika kyrkliga frågor. Emellanåt inhämtar Kungl. Maj:t eller andra statliga myndigheter mötets yttrande i skilda ärenden i den formen att ärkebiskopen ombedes yttra sig efter samråd med rikets övriga biskopar.

Såsom av det nu anförda framgår handhar biskopsmötet uppgifter av mångahanda slag. Frågan om codex ethicus för biskopar hänför sig till samråd rörande olika förhållanden i fråga om biskopens ämbete. Frågor av detta slag kan av naturliga skäl inte överföras till en kyrklig centralstyrelse. Samordning av principer m. m. i byggnadstekniska frågor rörande stora kyrkor på landsbygden kan nämnas som exempel på frågor, där avgörande i det enskilda fallet tillkommer lokala organ, men där en samordning och rådgivning genom biskoparnas försorg kan förekomma. Sådana frågor skulle däremot lämpligen kunna ankomma på centralstyrelsen. När biskopsmötet behandlade frågan om studium av samfundsförbindelserna mellan Svenska kyrkan och Svenska missionsförbundet och frågan om en svensk insats i det internationella arbete, som bedrives av de förenade bibelsällskapen, företrädde det närmast kyrkan såsom trossamfund. En markerad utveckling har varit att frågor om internationellt och ekumeniskt arbete fått en allt större omfattning. Det omfattande arbete som utföres genom de av biskopsmötet tillsatta nämnderna och kommittéerna och som redovisas till biskopsmötet är vidare exempel på uppgifter, i fråga om vilka biskopsmötet fullgör rikskyrkliga uppgifter. Uppgifter av ifrågavarande slag skulle kunna överföras till en kyrklig centralstyrelse.

På Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete (förut benämnt Svenska kyrkans diakonistyrelse) ankommer närmast uppgiften »att verka för en rikare utveckling av församlingslivet och den kristliga kärleksverksamheten inom kyrkan». Centralrådet fungerar i stor utsträckning såsom ett serviceorgan för kyrkan. För närmare uppgifter om dess verksamhet hänvisas till utredningens betänkande II Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963:39 s. 91 ff.).

Väl skulle det kunna tänkas att centralrådets verksamhet inordnades inom en kyrklig centralstyrelses ram (jämför motion vid 1948 års kyrkomöte, s. 209). Utredningen anser sig inte ha anledning att ingå på frågan om en centralstyrelse bör bli av så stor omfattning, som den skulle bli om centralrådets uppgifter, i varje fall i sin helhet, skulle överföras till den kyrkliga centralstyrelsen.

Någon eller några av de uppgifter, som nu tillkommer centralrådet, torde böra övergå till en centralstyrelses kompetensområde. Det synes sålunda vara lämpligt, att styrelsen blir det kyrkliga organ, som avger förslag om fördelning av rikskollekterna eller avgör fördelningen av dessa kollekter om bestämmanderätten härom skulle överföras från Kungl. Maj:t till ett kyrkligt organ. Även vissa andra av centralrådets uppgifter kan tänkas överförda till centralstyrelsen. Till centralrådet har emellanåt uppdragits att utreda olika frågor om kyrkans mera interna verksamhet. Inrättas en centralstyrelse synes sådana utredande uppgifter kunna övertagas av styrelsen, även om centralrådet inte skulle inordnas i styrelsen. Även tillsyn av olika fonder torde kunna överföras från centralrådet till centralstyrelsen. Likaså kan övervägas om uppgifter som tillkommer centralrådets statistiska kontor bör överföras till centralstyrelsen.

Utredningen har inte funnit skäl att utöver vad som nu nämnts behandla frågan vilka uppgifter, som kan tänkas bli överförda från centralrådet till centralstyrelsen.

Kyrkans s. k. fria verksamhet bedrives vidare av *Svenska kyrkans missionsstyrelse, sjömansvårdsstyrelse* och *diakoninämnd*. Det är tänkbart att vissa av de två förstnämnda organens uppgifter skulle kunna överföras till en kyrklig centralstyrelse, därest denna skulle bli kyrkans organ för internationella frågor. Utredningen återkommer till denna fråga i följande stycke. — De allmänna synpunkter som ovan anförts rörande centralrådet synes kunna gälla även rörande diakoninämnden.

Det kan komma att befinnas lämpligt att överföra en del uppgifter rörande *kyrkans utlandsförbindelser* och *kyrkans verksamhet i utlandet* till en centralstyrelse. För kontakt med kyrkor i andra länder m. m. fanns till den 1 juli 1967 ett utlandssekretariat, som förestods av en direktor. Från nämnda tidpunkt har inrättats en stiftsadjunktstjänst i ärkestiftet, vars innehavare främst skall tjänstgöra som internationell sekreterare åt ärkebiskopen. — Även *uppgifter av ekumenisk art* — avseende kontakt med andra samfund inom landet och utomlands bl. a. genom Lutherska världsförbundet — kan tänkas bli överförda till centralstyrelsen.

Det är i och för sig tänkbart att även en del uppgifter, som fullgöres av *Svenska pastoratens riksförbund*, skulle kunna överföras till en kyrklig centralstyrelse. Ställningstagande härtill ankommer självfallet på pastoratsförbundet och dess huvudmän (anslutna pastorat, församlingar och särskilda kyrkliga samfälligheter). Vid ett sådant ställningstagande får en

avvägning ske mellan å ena sidan ett önskemål om en friast möjliga ställning för de lokala enheterna och å andra sidan tillgodoseende av intressen utav rikskyrklig natur.

Även uppgifter som nu tillkommer *Svenska kyrkans byggnadsbyrå* kan tänkas bli överförda till centralstyrelsen.

C) *Uppgifter som kan tänkas överförda från statliga organ*

I ett *fritt läge* skulle i princip alla uppgifter i fråga om kyrkan, vilka för närvarande ankommer på statliga organ, övergå till kyrkliga organ. (Frågor av generell natur gällande alla trossamfund, t. ex. av religionsfrihetskaraktär, kommer självfallet att fortfarande ankomma på statliga organ.) Utredningen har i avdelning I, Gällande rätt m. m., redogjort för vilka uppgifter av kyrklig karaktär som tillkommer statliga organ (s. 98—104, 105—111; jfr s. 227 f.). Tänkbart är att i något avseende ett statligt bestämmande kan komma att kvarstå, föranlett av särskilda förhållanden, i D-läget kyrkans fortsatta disposition av kyrkobyggnaderna, i C-läget kyrkans förfoganderätt över kyrklig jord och annan egendom och i B-läget dylik förfoganderätt samt beskattningsrätt eller därmed jämförlig förmån.

En fri kyrka torde få behov av ett organ som utövar kyrkans funktioner såsom arbetsgivare för den i kyrkans tjänst anställda personalen. Det synes troligt att centrala överenskommelser kommer att träffas mellan den fria kyrkan och personalorganisationer för präster och andra kategorier kyrkliga befattningshavare angående löner, allmänna anställningsvillkor m. m. Åtskillig personal är nu anställd av de kyrkliga kommunerna[14] (kyrkovaktmästare, personal på pastorsexpeditioner m. fl.) och får förutsättas i en fri kyrka vara anställda av församling, pastorat eller annan lokal enhet i den fria kyrkan. Även för dessa kategorier kan i en fri kyrka finnas behov av vissa centrala överenskommelser. Det kan vara lämpligt att centralstyrelsen får till uppgift att handha de arbetsgivarefunktioner, som kommer att åvila kyrkan som en riksenhet. Rörande den av kyrkliga enheter anställda personalen får övervägas om och i vilken utsträckning arbetsgivarefunktioner skall utövas av centralstyrelsen eller av de kyrkliga lokala enheterna själva. Församlingarna, pastoraten m. fl. torde i sådant fall vid förhandlingar med personalorganisationer emellanåt biträdas av sammanslutning för de kyrkliga lokala enheterna.

I fråga om ett sådant *A-läge,* där kyrkan skulle få en friare ställning i förhållande till staten än som för närvarande är fallet, går det inte att mera generellt uttala sig om vilka uppgifter en centralstyrelse skulle kunna er-

[14] Vissa centrala överenskommelser ingås f. n. mellan Svenska Kommunförbundet — för de lokala kyrkliga enheterna — och personalorganisationer, t. ex. Svenska kommunalarbetareförbundet.

hålla. Dessa blir självfallet beroende av ställningstagande rörande de fortsatta relationerna mellan kyrkan och staten inom statskyrkosystemets ram.

Utredningen vill i detta sammanhang erinra om vissa av sina uttalanden i betänkandet nr VI om lagstiftning och rättskipning (SOU 1965:70). Rörande lagstiftningen i A-läget anfördes bl. a.: Som ett generellt omdöme om den utveckling på lagstiftningens område, som ägt rum efter kyrkomötesinstitutionens tillkomst, torde kunna sägas att den inneburit ett starkare betonande av Svenska kyrkan som ett trossamfund. I 1951 års religionsfrihetslag betecknas också kyrkan uttryckligen som ett trossamfund (s. 75 f.). I den debatt, som under senare år förts i fråga om den framtida gestaltningen av relationerna mellan staten och kyrkan, har i allmänhet gjorts gällande, att ett ur kyrkans synpunkt sett friare förhållande borde etableras. Även om det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka skulle behållas i stort sett oförändrat (A-läget), synes det mot den angivna bakgrunden ligga nära till hands antaga att förhållandet mellan staten och kyrkan ges en sådan utformning att det — totalt sett — innebär en självständigare ställning för kyrkan. Att ge kyrkan en friare ställning kan också tänkas av olika skäl vara ett statligt intresse (s. 93).

Utredningen har i det angivna betänkandet under rubriken »Nya former för bestämmanderättens utövande» (s. 110 ff.) erinrat om kyrkomöteskommitténs förslag att, vid sidan av lagstiftningsformen enligt RF § 87:2 (stiftande av kyrkolag), införa en form med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de beslutande organen. Enligt kyrkomöteskommitténs förslag borde under den nya formen inrymmas dels fastställande av kyrkans böcker, dels bestämmelser vilka kommittén intagit i ett utkast till kyrkoordning. Denna avsågs innehålla stadganden om allmänna regler för gudstjänstfirande, högmässa, aftonsång, vecko- och passionsgudstjänster, morgon- och aftonböner, dop, konfirmation, skriftermål och nattvard, enskild själavård, vigsel (bestämmelser om den kyrkliga vigselns innebörd och om kyrklig välsignelseakt över äktenskap som ingåtts inför borgerlig myndighet), jordfästning, invigningsakter, vignings- och installationsakter, vissa särskilda kyrkliga tjänster (diakoners, diakonissors och missionärers åligganden), Svenska kyrkans diakoni-, missions- och sjömansvårdsstyrelser (såvitt gäller dessa styrelsers sammansättning och närmare föreskrifter om deras åligganden) samt om prästmöte och stiftsmöte. Kyrka-statutredningen anförde efter att ha berört en del principiella och praktiska synpunkter rörande den angivna lagstiftningsformen som en avslutande synpunkt (s. 114), att den nuvarande ordningen för bestämmanderätten inom det område, varom var fråga, rent faktiskt fungerade tillfredsställande.

Vidare anförde kyrka-stat-utredningen att ett annat sätt att bereda kyrkan den enligt kyrkomöteskommittén önskvärda friheten och självständigheten i vad gällde frågor om formerna för kyrkans religiösa verksamhet vore att ge kyrkomötet en viss »självbestämmanderätt» (s. 114 ff.). En

sådan ordning med s. k. kyrkomötesbestämmelser kunde uppenbarligen anses som en mera genomgripande reform än ett införande av den av kyrkomöteskommittén föreslagna ordningen. Förstnämnda ordning skulle nämligen innebära ett brytande av principen om statsorganen såsom utövare av kyrkostyrelsen. En kyrkomötets självbestämmanderätt, uttalades vidare, torde förutsätta den organisatoriskt viktiga förändringen, att någon form av kyrklig riksstyrelse tillskapades. Det vore teoretiskt tänkbart, att de båda angivna lagstiftningsformerna existerade vid sidan av varandra. Då emellertid praktiska skäl syntes tala emot detta, utgick utredningen från att den ena av de båda angivna formerna uteslöt den andra.

Såsom exempel på ämnen, som det skulle kunna komma ifråga att överlämna till kyrkomötets bestämmanderätt, har utredningen angivit flertalet av de frågor som avser gudstjänstfirandet, formerna för dop, konfirmation och jordfästning ävensom vignings- och installationsakter. I fråga om dessa ämnen är det religiösa momentet helt dominerande och något allmänt intresse, som skulle kunna motivera en statlig medverkan vid beslutet, kunde inte anses föreligga. I fråga om kyrkans böcker, främst bibeln, synes emellertid ett allmänt intresse göra sig gällande, varför frågan om fastställandet av bibelöversättning inte bör ske genom kyrkomötesbestämmelser. I den andra huvudavdelningen av förevarande betänkande, avseende förvaltningens speciella del, behandlar utredningen frågan om fastställande av kyrkliga böcker (s. 348 ff). Utredningen erinrar där avslutningsvis om synpunkten att beträffande bibel och psalmbok föreligger ett allmänkulturellt — och inte enbart till Svenska kyrkan begränsat — intresse, som kan anses motivera att dessa i ett A-läge inte helt undandrages en statlig bestämmanderätt.

Som ovan angivits torde införande av en rätt för kyrkomötet att ensamt bestämma förutsätta att någon form av kyrkligt centralt organ tillskapas. Behov kommer att föreligga av ett organ, genom vilket förberedande utrednings- och remissarbete kan utföras, innan kyrkomötet slutgiltigt prövar förslag i de frågor, där kyrkomötet äger att ensam besluta. Det kan tänkas att utredningsarbetet i olika ärenden utföres antingen av organet självt eller i vissa fall av mer komplicerad eller omfattande karaktär överlämnas till särskilda sakkunniga eller experter. Den normala gången synes vara att kyrkomötet, såvida det inte anser sig kunna besluta om att antaga eller förkasta väckt förslag vid pågående kyrkomöte, uppdrager åt den kyrkliga centralstyrelsen att verkställa erforderlig utredning m. m. och att denna sedermera redovisar verkställt utredningsarbete — utfört inom styrelsen eller genom tillkallade sakkunniga — jämte inhämtade remissyttranden däröver samt avger yttrande med eget förslag i ärendet till kyrkomötet. Centralstyrelsen kunde även ha befogenhet att i skrivelse till kyrkomötet väcka förslag i frågor, där kyrkomötet har bestämmanderätt.

För den av kyrkomöteskommittén förordade lagstiftningsformen med

Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de beslutande organen har förutsatts, att det formella förfarandet skulle vara detsamma som för närvarande. Utredningsarbete m. m. skulle i allmänhet ankomma på Kungl. Maj:t, som hade att framlägga sina förslag till kyrkomötet. Detta kunde även i anledning av väckta motioner i underdåniga skrivelser till Kungl. Maj:t anhålla om ändringar i gällande föreskrifter eller om utredning av olika frågor. En sådan ordning nödvändiggör i och för sig inte att något kyrkligt centralt organ tillskapas.

Det är också tänkbart, att kyrkomötet fick en exklusiv initiativrätt när det gällde ämnen av religiös karaktär, vilket kunde motiveras med att dessa ämnen i första hand borde få avgöras av kyrkans beslutande organ. Det statliga intresse som kunde föreligga att medverka vid beslut i dylika frågor, skulle då anses vara tillgodosett genom att kyrkomötets förslag underställdes Kungl. Maj:ts prövning. Denna kunde tänkas begränsad till befogenhet att godkänna eller förkasta av kyrkomötet antagna förslag.

Skulle en sådan ordning införas, blir — på samma sätt som vid en ensambestämmanderätt för kyrkomötet — någon form av kyrklig centralstyrelse erforderlig.

Utfärdande av stadganden för tillämpning av s. k. kyrkomötesbestämmelser kunde ankomma på en kyrklig centralstyrelse. Samma förfarande kunde möjligen även ligga nära till hands när det gäller tillämpning av bestämmelser, som beslutats av Kungl. Maj:t och kyrkomötet samfällt. Motiveringen för sådan ordning skulle vara att kyrkan på dessa områden borde få en friare ställning i förhållande till statsmakten och att det då kunde synas naturligt, att ett kyrkligt organ handlade ärenden av sådan mer intern kyrklig natur.

Det kan också diskuteras huruvida även andra uppgifter, som nu ankommer på Kungl. Maj:t och andra statliga organ, i ett A-läge borde överföras till en kyrklig centralstyrelse. Tidigare har berörts att fördelningen av rikskollekter är en uppgift som kan tänkas tillkomma en sådan centralstyrelse. Detta kan tänkas kombinerat med att kyrkomötet ges befogenheter att meddela generella bestämmelser i fråga om kollekter.

Beträffande andra ämnesområden framstår ett överflyttande av handläggningen till ett kyrkligt organ som mera tveksamt. Närmast gäller detta ärenden som redovisas under III »Prästers personliga och ekonomiska förhållanden» och V »Kyrkomusiker» i ecklesiastikdepartementets sakregister (se not å s. 100 f.). Det kan antagas att den rättsliga regleringen av dessa frågor även i fortsättningen bör ankomma på Kungl. Maj:t, såvida inte kyrkan skulle få en mycket fri ställning inom statskyrkosystemets ram. Utredningen återkommer till dessa frågor nedan (s. 242 f.). Kyrkomöteskommittén har i sitt utkast till kyrkoordning inte medtagit de ifrågavarande ämnesområdena.

Lämpligheten av att överflytta tillämpningen av statliga bestämmelser

till ett kyrkligt organ kan vara tveksam framför allt ur principiell synpunkt. Den centrala kyrkostyrelsen får förutsättas bli ansvarig för sin förvaltning inför ett kyrkans representativa organ, närmast kyrkomötet och inte inför Kungl. Maj:t. Ett statligt intresse av en viss kontroll rörande tillämpningen av de statliga bestämmelserna kunde möjligen tillgodoses genom att besvär över centralstyrelsens beslut prövades av statliga organ (Kungl. Maj:t i statsrådet, regeringsrätten eller kammarrätten). Utredningen återkommer till dessa frågor nedan under rubriken Sammanfattande synpunkter.

På kyrkligt håll finns önskemål om ett större inflytande när det gäller indelningsfrågor (för församlingar, pastorat, andra kyrkliga samfälligheter, kontrakt och stift) samt prästerlig tjänsteorganisation. Det kan dock å andra sidan förutsättas, att det i ett A-läge finns ett statligt intresse av att behålla bestämmanderätten i dessa frågor. Staten kan nämligen vilja ha inflytande bl. a. rörande kyrkans organisation och därmed också rörande kostnaderna för denna. Indelningen i kontrakt torde vara den fråga som från statlig synpunkt är minst betydelsefull. Andra indelningsfrågor får på ett mera direkt sätt betydelse för den kyrkliga organisationen. Det kan även vara ett intresse att den kyrkliga indelningen inte skär över kommungränser utan anpassas i så stor utsträckning som möjligt till dessa.

Det kan i detta sammanhang vara lämpligt att beröra spörsmål rörande indelnings- och tjänsteorganisation. Även om bestämmanderätten i dessa frågor skulle kvarstå hos Kungl. Maj:t, kunde det övervägas en ordning med ett kyrkligt organ såsom en central kyrklig remissinstans i sådana frågor. Kritiken från kyrkligt håll när det gällt statens handhavande av frågor rörande pastoratsindelningen och den prästerliga tjänsteorganisationen (tilldelning av prästtjänster) har avsett att kyrkliga önskemål — i yttranden av berörda församlingar och andra kyrkliga lokala enheter och av vederbörande domkapitel — inte blivit beaktade i tillräcklig utsträckning. Från statlig sida har man ansett att en viss återhållsamhet i fråga om antalet prästtjänster varit erforderlig bl. a. ur kostnadssynpunkt. Statsmakterna har också ansett sig böra tillse att den prästerliga arbetskraften fördelas mellan de olika stiften och inom stiften mellan olika typer av pastorat på ett så långt möjligt enhetligt och rättvist sätt.

Om en kyrklig centralstyrelse i ett A-läge fick till uppgift att vara en samordnande kyrklig remissinstans bl. a. i indelnings- och tjänsteorganisationsfrågor, hade den att vid sina ställningstaganden avväga olika intressen mot varandra och söka tillgodose den samlade kyrkoenhetens bästa. Centralstyrelsen kunde möjligen i praktiken bli något av ett »förhandlingsorgan» för kyrkan i dessa frågor, även om bestämmanderätten tillkom Kungl. Maj:t. — Det kan även tänkas den möjligheten att framställningar från kyrklig sida om ändringar i indelning och tjänsteorganisation gjordes av centralstyrelsen. Församlingar och andra kyrkliga enheter fick i så fall vända sig

till centralstyrelsen med begäran att viss framställning måtte göras hos Kungl. Maj:t,[15] och styrelsen skulle då ha att pröva om från kyrklig synpunkt tillräckliga skäl för sådan framställning kunde anses föreligga. Det kunde vara lämpligt att centralstyrelsen vanligen en gång om året, då angelägenheten av olika önskemål om ändringar kunde vägas mot varandra, gjorde framställning om önskvärda förändringar. Det kan förutsättas att även frågor om indragning av prästtjänster därvid uppmärksammades.

Skulle även bestämmanderätt rörande indelnings- och tjänsteorganisationsfrågor tilläggas ett kyrkligt organ, torde det kunna förutsättas, att staten lämnar föreskrifter angående principerna för avgörande av sådana frågor.

Centralstyrelsen skulle — såsom tidigare berörts — kunna bli kyrkans centrala utredande organ. Det kan tänkas att även en del utredningar rörande kyrkliga förhållanden, som nu verkställes genom statliga myndigheter och kommittéer, kunde ankomma på centralstyrelsen. Kungl. Maj:t kunde uppdraga åt styrelsen att företaga utredning och inkomma med förslag i frågor som berör kyrkan. Det kunde även möjligen ifrågakomma att frågor rörande kyrkans organisation och indelning — t. ex. i stift — överlämnades till centralstyrelsen för utredning och förslag, som därefter fick bli föremål för sedvanlig remissbehandling m. m., innan Kungl. Maj:t meddelade beslut eller framlade förslag till vederbörliga lagstiftande organ.

I lagstiftningsbetänkandet behandlade utredningen även frågan om en mycket fri ställning för kyrkan inom statskyrkosystemets ram och anförde därvid bl. a. (s. 99 f.):

Ett införande av en ordning med exklusiv initiativrätt för kyrkomötet skulle — med bibehållande i princip av det nuvarande kyrkolagsbegreppet — innebära en inskränkning av riksdagens befogenheter. Emellertid har, såsom författningsutredningen framhållit och som kyrka-statutredningen ovan omnämnt, utvecklingen på lagstiftningens område i vårt land gått i riktning mot en koncentration av lagstiftningsmakten till riksdagen. En omvandling av förfarandet vid stiftande av kyrkolag i enlighet med vad som gäller i Finland skulle sålunda strida mot en markerad tendens inom den konstitutionella utvecklingen i vårt land och framstår enligt utredningens mening som en föga realistisk möjlighet i ett A-läge. En under senare tid inom samhällslivet skönjbar tendens att skilja ut rent kyrkliga angelägenheter från borgerliga sådana kan å andra sidan tänkas leda till en sådan gestaltning av det framtida förhållandet mellan stat och kyrka, som — utan att medföra ett upphävande av det organisatoriska sambandet dem emellan — skulle innebära en betydligt friare ställning för kyrkan i dess förhållande till staten än förutsättningarna för det av utredningen uppställda hypotetiska A-läget i sig inrymmer.

[15] Jämför ordningen i indelnings- och tjänsteorganisationsfrågor i Finlands evangelisk-lutherska kyrka. Indelning i församlingar m. m. beslutas av kyrkostyrelsen, vars beslut för att gälla skall fastställas av statsrådet. Inrättande eller indragning av prästtjänst beslutas av kyrkofullmäktige. Beslut skall för att gälla godkännas av domkapitlet.

Från nu angivna förutsättningar kan diskuteras införande av följande ordning: Kyrkan bestämmer i fråga om kyrklig indelning och prästerlig organisation. Ekonomisk förvaltning, som nu ankommer på statliga organ, överföres till kyrkan. Den kyrkliga centralstyrelsen handhar förvaltningen av kyrkofonden och avgör ärenden rörande kyrklig jord och annan egendom. Förslag om storleken av den allmänna kyrkoavgiften eller dess motsvarighet framlägges av centralstyrelsen och beslut fattas av Kungl. Maj:t eller vid en mycket självständig ställning för kyrkan av kyrkomötet. De ärenden rörande försäljning av kyrklig jord, som nu avgöres av Kungl. Maj:t eller av kammarkollegiet, ankommer på centralstyrelsen.

En så vidsträckt beslutanderätt för kyrkliga organ, som ovan skisserats, skulle innebära en mycket fri ställning för kyrkan inom statskyrkosystemets ram. Statens inflytande skulle tillgodoses genom att dess lagstiftningsmakt på det kyrkliga området kvarstod. Därjämte skulle en viss statlig kontroll kunna ske genom att besvär över meddelade beslut i ärenden av administrativ karaktär prövades av statliga organ (av Kungl. Maj:t i statsrådet eller regeringsrätten, i vissa fall kammarrätten). Utredningen återkommer till denna fråga nedan (s. 248). — Det må erinras om att i Finlands evangelisk-lutherska kyrka kyrkostyrelsen har mycket omfattande uppgifter bl. a. i frågor av ekonomisk art. Staten medverkar vid lagstiftningen, dock i mindre mån än som av utredningen ansetts möjligt för svenska förhållanden i ett A-läge. Besvär över den finska kyrkostyrelsens beslut anföres hos statliga organ.

I den mån uppgifter som nu ankommer på Kungl. Maj:t skulle överföras till kyrkligt organ skulle också de statliga ämbetsverkens befattning med motsvarande uppgifter bortfalla. Förvaltningen av kyrkofonden skulle t. ex. i sådant fall övergå från statskontoret till den kyrkliga centralstyrelsen.

Genom avsaknaden av ett centralt organ är Svenska kyrkan i rättsligt avseende inte jämförbar med andra organisationer i samhället och har inte full rättshandlingsförmåga. Därest egendom lämnas som gåva till Svenska kyrkan — sålunda inte till viss församling eller till visst organ inom kyrkan, t. ex. missionsstyrelsen — har den inte något organ som kan mottaga denna, utan får Kungl. Maj:t bestämma vem — t. ex. något organ inom kyrkan — som får mottaga och förvalta gåvan. En uppgift för en kyrklig centralstyrelse skulle kunna bli att mottaga och förvalta gåvor till Svenska kyrkan.

En särskild fråga är om en centralstyrelse i ett A-läge även skulle handha uppgifter rörande *kyrkliga byggnader och inventarier*. F. n. handhas dessa uppgifter under Kungl. Maj:t av riksantikvarieämbetet (se s. 108 f.; till den 1 juli 1967 handhades dessa uppgifter av byggnadsstyrelsen på dess dåvarande kulturhistoriska byrå). I den kyrkliga centralstyrelsen kunde, om

de statliga myndigheternas befattning med ärenden om kyrkliga byggnader till stor del skulle bortfalla, ingå bl. a. en byggnadsbyrå med rådgivande och granskande uppgifter i fråga om kyrkliga byggnader, inventarier m. m. Den kunde också medverka vid planering för nybyggnad, ändringsarbeten m. m.

Det har ifrågasatts om den specialreglering, som gäller på detta område i fråga om kyrkobyggnader, bör bibehållas. I de fall då kyrkliga byggnader är av särskilt värde ur kulturhistorisk synpunkt, kunde dessa förklaras som byggnadsminnen enligt 1 § lagen den 9 december 1960 om byggnadsminnen och skyddas enligt den särskilda reglering, som gäller i fråga om sådana byggnader.[16] Rörande andra kyrkobyggnader har frågan ställts om det föreligger behov av den specialreglering, som gäller rörande dessa enligt kyrkolagen och §§ 28—34 kungörelsen den 26 november 1920 med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet (nuvarande lydelse enligt kungörelsen den 2 december 1960 nr 689). För kyrkobyggnader kunde gälla förekommande allmänna bestämmelser i byggnadslagstiftning m. m. — eventuellt även särskilda stadganden om sådana skulle befinnas erforderliga — och prövning ske vid nybyggnad m. m. av byggnadsnämnd, länsstyrelse och i förekommande fall Kungl. Maj:t.

Skulle de statliga organens befattning med kyrkliga bygnadsfrågor till stor del bortfalla kan det bli aktuellt att kyrkan söker genom egna organ lämna erforderligt biträde åt församlingar m. fl. i byggnadsfrågor. Även med nuvarande statliga organisation kan övervägas att ge centralstyrelsen uppgifter angående rådgivning m. m. i byggnadsfrågor. Genom kyrkostyrelsen skulle lämnas erforderlig rådgivning och granskning, innan de lokala enheterna fattade beslut eller begärde medgivande enligt gällande lagstiftning. Det torde kunna förutsättas att det centrala kyrkliga organet får sådana befogenheter att det kan tillgodose kyrkliga intressen av estetisk och funktionell natur i fråga om kyrkobyggnader, kyrkorum m. m. Eventuellt kunde övervägas att centralstyrelsen skulle ges befogenhet att föra talan mot byggnadsnämnds och länsstyrelses beslut rörande kyrkliga byggnader.

Utredningen har inte ansett sig ha anledning att i vidsträcktare mån än som nu skett beröra frågan om ändring av gällande ordning för handläggning av kyrkliga byggnadsärenden. Frågan om ändringar i den statliga organisationen på området och i gällande föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet i fråga om byggnadsminnesmärken och kyrkor m. m. är f. n. under utredning (se redogörelse ovan s. 108 f.).

I de fria lägena uppkommer behov av ett kyrkligt organ för rådgivning m. m. i kyrkliga byggnadsärenden. Uppgifterna skulle lämpligen ankomma på centralstyrelsen.

[16] F. n. gäller att s. k. kyrkliga byggnader är undantagna från lagens tillämpning. — Även beträffande kyrkliga inventarier kan tänkas en specialreglering avseende ur antikvarisk synpunkt särskilt värdefulla föremål.

Beträffande frågor rörande anläggande, ändringar m. m. av *begravningsplatser* anser utredningen sig kunna utgå från att några mera genomgripande förändringar inte bör förekomma. Då ansvaret för erforderlig tillgång till begravningsplatser ytterst får anses vara en borgerlig angelägenhet, torde det saknas anledning att låta kyrkliga organ övertaga sådana hithörande uppgifter, vilka nu åvilar statliga myndigheter (rörande det administrativa förfarandet när det gäller anläggande m. m. av begravningsplatser hänvisas till begravningskungörelsen den 18 oktober 1963 nr 540). Samråd med en eventuell byggnadsbyrå i den kyrkliga centralstyrelsen får förutsättas ske i många fall, särskilt då kyrkogård tillika är tomt för kyrka. Om så är fallet kan vissa svårigheter uppkomma, om vissa regler skulle gälla rörande det administrativa förfarandet m. m. beträffande kyrkobyggnader och andra regler beträffande begravningsplatser.

Det kan slutligen erinras om att utredningen i den speciella delen av detta betänkande (s. 459) förklarat att praktiska problem rörande genomförandet av en ändring i fråga om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna måste bli föremål för särskild utredning. Beträffande särskilt de svårigheter av praktisk art, vilka är förenade med överförande av huvudmannaskapet beträffande begravningsplats som ligger i anslutning till församlingskyrka, hänvisas till s. 459, se även s. 450 f.

Tidigare har berörts förvaltning av kyrkliga byggnader och inventarier samt begravningsplatser. Beträffande förvaltning av annan *kyrklig jord* och *annan kyrklig egendom* synes det utredningen inte tänkbart att några direkt förvaltade uppgifter skulle kunna ankomma på en kyrklig centralstyrelse i ett A-läge.

Det synes svårt att på ett något mera ingående sätt söka ange vilka uppgifter en kyrklig centralstyrelse kan tänkas få beträffande förvaltningen av kyrklig jord och annan egendom i ett fritt läge. Frågan om behov av statliga bestämmelser beträffande sådan egendoms förvaltning inom den fria kyrkan behandlas i betänkandet om kyrklig egendom m. m.

Följande ordning kan bli föremål för övervägande då det gäller förvaltningen av den kyrkliga egendomen i ett fritt läge: Förvaltningen lämnas från statens sida helt till kyrkans eget bestämmande. Antingen får de lokala enheterna (församlingar, pastorat m. fl.) sköta förvaltningen helt fritt eller också finner kyrkan erforderligt med viss tillsyn av ett centralt organ. Det kan även komma att diskuteras att förvaltningen av kyrklig egendom centraliseras till ett organ, som äger förvalta denna under förhållandevis fria former såsom sker inom the Church of England genom dess Church Commissioners Office (se ovan s. 00). Förvaltningen av kyrklig egendom i sådana former kan tänkas överlämnad till en avdelning inom centralstyrelsen, som får förutsättas bli ganska omfattande, eller till ett särskilt inrättat organ.

Utredningen får rörande hithörande frågor i övrigt hänvisa till sitt betänkande rörande kyrklig egendom m. m.

D. Huvudmannaskap, sammansättning och andra organisatoriska frågor

Som tänkbar *huvudman* för en kyrklig centralstyrelse ligger i samtliga hypotetiska lägen kyrkomötet närmast till hands. Detta uppfattas nämligen — även om dess uppgifter enligt kyrkomötesförordningen formellt sett är förhållandevis begränsade — i allmänhet som kyrkans representativa organ (jämför lagstiftningsbetänkandet SOU 1965:70 s. 75). I kyrkomötesförordningen eller i stadga för den fria kyrkan skulle kunna anges de nya uppgifter som ankom på kyrkomötet och vidare uttryckligen fastslås att kyrkomötet är kyrkans representativa organ[17], och att kyrkomötet ägde tillsätta en kyrklig centralstyrelse för vilken skulle gälla en av mötet antagen instruktion eller stadga; eventuellt skulle en sådan stadga i ett A-läge godkännas av Kungl. Maj:t. Skulle på centralstyrelsen ankomma uppgifter, som innebär tillämpning av statliga författningsbestämmelser får det förutsättas, att i statliga bestämmelser anges centralstyrelsens befogenheter i hänseendet. För arbetet inom centralstyrelsens kansli skulle gälla en av centralstyrelsen antagen arbetsordning.

Skulle kyrkan erhålla en mera utpräglat synodal författning med en representation på riksplanet, som ersatte kyrkomötet i dess nuvarande form, eller fanns vid sidan av detta — t. ex. som en central representation för församlingarna — kunde detta få betydelse för frågan om huvudmannaskapet för centralstyrelsen.

Ett annat alternativ — närmast om farhågor finns för att riksplanets inflytande kunde bli för stort i den samlade kyrkoenheten och att stiftens och församlingarnas intressen kunde bli tillbakaträngda — kunde vara att centralstyrelsen bestod av ledamöter, utsedda stiftsvis av stiftets representativa organ (stiftsting). Inom en sådan styrelse, som kan förutses bli förhållandevis stor, kunde tillsättas ett arbetsutskott, som sammanträdde t. ex. en gång i månaden, medan centralstyrelsen i sin helhet hade sammanträden några gånger om året. — Styrelsen skulle redovisa sin förvaltning närmast till stiftens representativa organ.

Utredningen, som härefter behandlar centralstyrelsens *sammansättning*, utgår från att centralstyrelsen skall bestå av ett antal[18] för viss tid utsedda ledamöter jämte suppleanter för dessa. Det kan därjämte förutsättas att

[17] Inrättande av en kyrklig centralstyrelse kan aktualisera frågan om ändring rörande kyrkomötets sammansättning.

[18] Utredningen finner ej anledning att närmare ingå på frågan om antalet ledamöter. Detta får anpassas så att centralstyrelsen, som får förutsättas sammanträda relativt ofta, en eller två gånger i månaden, inte blir alltför stor men å andra sidan blir tillräckligt omfattande för att möjligheter skall finnas för en förhållandevis allsidig representation för kyrkan.

förslag framföres om att ärkebiskopen bör vara självskriven ordförande i centralstyrelsen. Det kan erinras om att så är förhållandet beträffande kyrkostyrelsen i Finland, liksom ofta i das Landeskirchenamt i de tyska evangeliska landskyrkorna. Motsvarande gäller också vanligen i kyrkor av episkopal typ. För ärkebiskopen får, om han skall vara självskriven ordförande eller självskriven ledamot, utses en personlig suppleant. Därest inte ärkebiskopen skulle vara självskriven ordförande i centralstyrelsen, kan valet av ordförande verkställas antingen av kyrkomötet eller av centralstyrelsen bland dess ledamöter. — Styrelsen kan tänkas inom sig utse delegationer för särskilda ämnesområden.

Åtskilliga *organisatoriska frågor* uppkommer. Centralstyrelsen får behov av ett kansli, som bereder föreliggande ärenden m. m. Hur detta bör vara organiserat blir självklart i första hand beroende av vilka uppgifter, som kommer att åvila centralstyrelsen. Kansliet kan tänkas — maximalt — bestå av en administrativ och utredande byrå (rättsbyrå; eventuellt en administrativ byrå och en utredningsbyrå), en teologisk byrå, en ekonomisk byrå, en byggnadsbyrå och en revisionsbyrå. Chefskapet för kansliet kan tänkas utövat av en verkställande ledamot av styrelsen, av en chefstjänsteman (motsvarande en generaldirektör — den skillnaden föreligger dock i jämförelse med en generaldirektörs ställning i ett statligt ämbetsverk att vederbörande inte skulle vara självskriven ordförande i styrelsen — eller överdirektör) eller av chefen för en av byråerna.

Vilka slag av ärenden som skulle avgöras av centralstyrelsen i plenum — eller av delegation inom styrelsen — får anges i instruktionen; likaså om ordföranden eller en verkställande ledamot av styrelsen i vissa fall skulle äga besluta på centralstyrelsens vägnar. Vilka slag av ärenden som får avgöras i kyrkokansliet av chefen för detta, av chef för byrå eller annan befattningshavare får bestämmas av centralstyrelsen i arbetsordningen.

En särskild fråga är ärkebiskopens ställning i förhållande till kyrkokansliet. Utredningen anser det sannolikt att ärkebiskopen kommer att ingå i en eventuell centralstyrelse och får ställning som ordförande i denna. Det synes i så fall lämpligt att kyrkokansliet även fullgör uppgifterna som kansli för ärkebiskopen och för biskopsmötet. — En tänkbar möjlighet vore att ärkebiskopen ägde deltaga i handläggningen inom kyrkokansliet i de ärenden han önskade och att det vid hans sida fanns en verkställande ledamot av centralstyrelsen eller en chefstjänsteman, som hade ansvaret för det löpande arbetet inom kansliet. En sådan anordning överensstämmer i viss mån med vad som gäller för landsbiskopen i den hannoverska landskyrkan i fråga om dennes ordförandeskap i das Landeskirchenamt (jämför ovan s. 222). Det kan vara angeläget att ärkebiskopens arbetsbörda när det gäller frågor av administrativ art inte blir så omfattande, att han får svårigheter att ägna sig åt andra uppgifter, som åvilar honom.

Centralstyrelsen skulle avgiva berättelse över sin verksamhet till det or-

gan, som utsett centralstyrelsen (troligen kyrkomötet). Det skulle ankomma på detta att pröva frågan om ansvarsfrihet för styrelsens förvaltning.

Utredningen övergår härefter till frågan om *besvär* över centralstyrelsens beslut. I vissa frågor torde det inte bli aktuellt med att besvär skall kunna anföras över dess beslut. Centralstyrelsen är ansvarig inför det organ, som utsett dess ledamöter, och prövning av styrelsens ställningstaganden i olika avseenden får göras vid prövningen av frågan om ansvarsfrihet för centralstyrelsens förvaltning (jämför riksdagens dechargeprövning i fråga om regeringens och statsrådens ställningstaganden).

Som tidigare (s. 243) angivits skulle en viss statlig kontroll i A-läget och kanske också i vissa avseenden i B- och C-lägena, om en sådan ansågs erforderlig, möjligen kunna ske genom att besvär över styrelsens beslut i ärenden av administrativ karaktär prövades av statliga organ, såsom Kungl. Maj:t i statsrådet eller regeringsrätten, i vissa fall kammarrätten. Detta kunde bli aktuellt, om centralstyrelsens befogenhet att pröva vissa slag av ärenden i ett A-läge ytterst skulle bero på statlig lagstiftning och styrelsens kompetens sålunda skulle innebära en delegation från statens sida av bestämmanderätten. Överföres däremot lagstiftningsmakten på vissa områden helt till kyrkan att utövas av dess organ, kan det knappast ifrågakomma att tillägga statliga organ befogenhet att pröva besvär över centralstyrelsens beslut i frågor, som gäller tillämpning av ifrågavarande kyrkliga bestämmelser.

Skall besvär över centralstyrelsens beslut i administrativa ärenden prövas av en kyrklig instans torde det vara lämpligt att inrätta en *kyrklig domstol*. Rörande det lagtekniska förfarandet torde vara lämpligt att det anges i kyrkomötesförordningen, att kyrkomötet äger tillsätta en kyrkodomstol och meddela närmare föreskrifter rörande dennas sammansättning och verksamhet. Kyrkodomstolen får förutsättas pröva besvärsmålen ur huvudsakligen rättslig synpunkt, på sätt som nu gäller i fråga om regeringsrättens prövning av kyrkliga besvärsmål.

Sammanfattande synpunkter m.m.

Allmänt

Inledningsvis beröres här frågan om en centralstyrelses ställning i den totala kyrkoenheten. En svårbedömlig och ömtålig fråga blir vilken ställning centralstyrelsen skall erhålla i förhållande till biskoparna, domkapitlen och andra stiftsorgan liksom i förhållande till församlingarna och andra enheter på lokalplanet. Det måste exempelvis bestämmas huruvida centralstyrelsen skall äga utfärda bindande föreskrifter rörande verksamhet av olika slag på stifts- och lokalplanen. En sådan befogenhet för centralsty-

relsen kan medföra risk för att stiftens och församlingarnas nuvarande relativt stora självständighet inom kyrkoenhetens ram minskar, kanske högst väsentligt. Under alla förhållanden lärer det på kyrkligt håll föreligga en önskan om att söka tillse att kyrkans verksamhet inte genom tillkomsten av en centralstyrelse blir mer centraliserad än som framstår som absolut nödvändigt. Det förefaller dock antagligt att riksplanets betydelse i framtiden kommer att öka på stifts- och lokalplanens bekostnad.

Måhända kan det anses vara lämpligt att likartade frågor rörande kyrkligt arbete, som förekommer inom vart och ett av de olika stiften, handhas av centralstyrelsen. Det kan t. ex. tänkas vara lättare för ett centralt organ än för de olika stiftsorganen att genom anställande av lämplig — t. ex. administrativ — personal tillgodose behov av sakkunskap på olika områden inom den kyrkliga verksamheten. I många fall kan stiften befinnas vara för små enheter för att personal med särskilda kvalifikationer skall kunna anställas. Om ett organ på riksplanet disponerar över sakkunniga befattningshavare blir det närmast fråga om en service, som detta organ har att lämna stiften och dess församlingar.

Uppgifter av nu angiven art, som huvudsakligen torde komma att avse kyrkans fria verksamhet, ankommer för närvarande i viss mån på Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete. Huruvida uppgifter av sådan karaktär i stället borde handhas av en centralstyrelse synes dock bättre kunna bedömas, sedan erfarenheter av en centralstyrelses verksamhet vunnits under några år.

A-läget

Huruvida en kyrklig centralstyrelse bör inrättas och vilka uppgifter som skulle tillkomma en sådan styrelse blir beroende av ställningstaganden av både principiell och praktisk natur. Ändringar inom statskyrkosystemets ram av relationen kyrka-stat av sådant slag att kyrkan skulle övertaga en del uppgifter, som nu handhas av Kungl. Maj:t och andra statliga organ, torde medföra att ett centralt kyrkligt organ behöver inrättas. Även oberoende av om några sådana ändringar äger rum eller inte, kan ett dylikt organ komma att tillskapas.

Kyrkan saknar i motsats till vad som regelmässigt förekommer i fråga om organisationer av skilda slag ett eget permanent riksorgan, vilket kan uppfattas såsom kyrkans centrala organ. Kungl. Maj:t och andra statliga organ handhar — inom statskyrkosystemets ram — olika uppgifter såsom styrelse för kyrkan, främst den s. k. yttre kyrkostyrelsen. Beslutanderätt är också delegerad till domkapitel och stiftsnämnder, vilka uppfattas såsom organ av blandad statlig och kyrklig karaktär. Biskoparna har därjämte var och en för sitt stift beslutanderätt i åtskilliga avseenden.

I och med att kyrkans karaktär av självständigt trossamfund förstärkts,

särskilt genom tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag, kan det vara naturligt att kyrkan får ett eget centralt organ. Kungl. Maj:t och olika ämbetsverk bör av naturliga skäl inte företräda kyrkan i andliga frågor. Även andra frågor, som gäller kyrkan och dess verksamhet, t. ex. åtgärder för stimulerande av prästrekrytering och vägledande uttalanden rörande upplåtelse av kyrka till gudstjänst i annan ordning än Svenska kyrkans, har ansetts — i varje fall primärt — böra handhas av kyrkliga organ. För att fylla det »vakuum» i organisationen som föreligger genom avsaknaden av ett eget centralt organ har biskopsmötet, vilket egentligen är en sammankomst av biskoparna för samråd i gemensamma frågor rörande stiften, fått taga på sig åtskilliga uppgifter såsom ett centralt organ för kyrkan. Detta har i och för sig varit värdefullt för kyrkan. Emellertid har biskopsmötet i praktiken fått en sådan ställning inom kyrkoorganisationen, att lekmän kommit att sakna inflytande i åtskilliga centrala frågor rörande kyrkan och dess verksamhet.

Som tänkbara uppgifter för en kyrklig centralstyrelse framträder i första hand flertalet — frågor som mera exklusivt hänför sig till biskopsämbetet undantagna — av de uppgifter, som nu handhas av biskopsmötet. Därest kyrkomötet skulle erhålla självständiga lagstiftningsuppgifter — såsom berörts i det föregående (s. 238 ff.) — finns vidare behov av ett förberedande organ i sådana frågor. Andra tänkbara uppgifter för en centralstyrelse är att företaga utredningar i rättsliga och andra frågor, som från kyrklig synpunkt framstår såsom angelägna, bl. a. för att tjäna som underlag för framställningar till Kungl. Maj:t och att vara ett remissorgan, som centralt kan företräda kyrkliga synpunkter. Ett annat område som kan tänkas bli överfört till en kyrklig centralstyrelse är som tidigare berörts frågor rörande kyrkans utlandsförbindelser och kyrkans verksamhet i utlandet samt frågor av ekumenisk karaktär.

Ett stort frågekomplex som tidigare något berörts gäller om centralstyrelsen även skulle få uppgifter, som innebar tillämpning av statliga bestämmelser, d. v. s. ärenden beträffande vilka lagstiftningsmakten tillkommer regering och riksdag, i en del fall regering, riksdag och kyrkomöte eller regeringen (Kungl. Maj:t) enligt § 89 regeringsformen. Beslutanderätten skulle i så fall vara delegerad till ett kyrkligt organ, som hade att tillämpa föreliggande statliga bestämmelser. Besvär över det kyrkliga organets beslut får förutsättas prövas av de statliga administrativa domstolarna, i vissa fall t. ex. om centralstyrelsen skulle handha utnämningar till prästtjänster, av Kungl. Maj:t i statsrådet. (Det synes ej vara realistiskt att tänka sig att besvärsprövningen skulle anförtros åt en kyrklig besvärsinstans. En viss statlig kontroll genom att besvär prövades av statliga organ får antagas komma att gälla som en förutsättning för att en kyrklig centralstyrelse skulle få uppgifter som innebär tillämpning av statlig lagstiftning.) Den kyrkliga centralstyrelsen skulle dock allmänt sett vara ansvarig inför det

överordnade kyrkliga organ, som utser dess ledamöter, och inte inför Kungl. Maj:t eller annat statligt organ.[19] Relationen mellan kyrkan och staten skulle som synes både ur praktisk och principiell synpunkt bli något oklar, om en nu antydd ordning skulle införas.

Det kan i detta sammanhang framhållas att en kyrklig centralstyrelse kan tänkas få ganska stor betydelse såsom en central kyrklig remissinstans, när det gäller att hålla kontakt med statliga myndigheter i frågor rörande kyrkan.

Det har i olika sammanhang framhållits från kyrkligt håll att verksamheten på riksplanet för närvarande är förenad med åtskilliga svårigheter av ekonomisk natur, emedan man där har att i stor utsträckning lita till insamlade medel. I viss utsträckning har anslag av utdebiterade medel dock erhållits för verksamhet på riksplanet som ansetts vara till gagn för församling, t. ex. anslag för verksamheten vid Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete.

Finansieringen av utgifter för en kyrklig centralstyrelse får förutsättas ske på annat sätt än genom insamlade medel eller genom anslag av församlingarna.

Kostnaderna för centralstyrelsen synes lämpligen böra täckas genom kyrkofondsmedel (ytterst genom den allmänna kyrkoavgiften). Bestämmelserna om kyrkofonden får förutsättas ändrade så, att kostnader för en kyrklig centralstyrelse kan täckas genom sådana medel. Kungl. Maj:t får därvid för varje räkenskapsår på framställning av centralstyrelsen anvisa medel ur kyrkofonden för dess verksamhet. Möjligen skulle tillskott kunna ske i form av anslag från församlingarna.

B-, C- och D-lägena

Såsom utredningen tidigare framhållit i olika sammanhang skulle en fri kyrka få behov av någon form av centralt organ för uppgifter av administrativ, förvaltande, utredande och troligen också ekonomisk natur. En fri kyrka, vilken förutsättes fortsätta som en riksenhet, behöver otvivelaktigt i större utsträckning än en statskyrka ett sådant centralt organ. Detta skulle övertaga uppgifter, som nu ankommer på Kungl. Maj:t och andra statliga myndigheter. Vidare kan det tänkas att till det nyinrättade centrala organet överföres en del uppgifter som nu handhas av kyrkliga organ på riksplanet, t. ex. biskopsmötet.

Det blir en angelägenhet för den fria kyrkan att själv bestämma om sin

[19] Det kan också tänkas att i den kyrkliga centralstyrelsen skulle ingå någon eller några av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. Styrelsen skulle dock även i ett sådant fall vara att anse såsom ett kyrkligt organ med ansvar inför överordnat kyrkligt organ.

organisation och därvid bl. a. om huvudmannaskap, kompetens, sammansättning m. m. för kyrkans centrala organ. Ett förslag i denna del har framlagts av den kyrkliga organisationskommittén, vilken i betänkande, avgivet 1964, föreslagit inrättande av en kyrkostyrelse såsom kyrkans högsta administrativa organ och av ett kyrkokansli, som skulle handha förberedande, utredande m. fl. uppgifter för kyrkomötet, biskopsmötet, kyrkostyrelsen och — den föreslagna — kyrkodomstolen (se ovan s. 222 f.).

Beträffande en centralstyrelses uppgifter av ekonomisk art skulle på en sådan styrelse kunna ankomma att framlägga förslag till budget för rikskyrkliga ändamål och om obligatorisk avgift för bestridande av utgifter för sådana ändamål samt att utöva viss kontroll över medelsanvändningen. I B-läget kan möjligen ett centralt kyrkligt organ hålla erforderlig kontakt med statliga organ när det gäller uttagande av avgifter från kyrkans medlemmar.

Skulle uttagande av medlemsavgifter inte verkställas genom statliga organs försorg kommer kyrkan — i C- och D-lägena — att ha behov av ett eller flera uppbördsorgan. Det är inte sannolikt att uppbörden skulle ske genom ett centralt organ, men ett sådant organ kan tänkas få till uppgift att framlägga förslag till erforderliga bestämmelser rörande avgifternas uttagande samt att utfärda bestämmelser, som antagits av kyrkans beslutande organ, och meddela eventuella tillämpningsföreskrifter.

3. Frågan om överläggningar mellan staten och kyrkan

Utredningen har ovan behandlat frågan om inrättande av en centralstyrelse utifrån den förutsättningen att beslut föreligger om statens framtida relationer till kyrkan. Vissa problem aktualiseras emellertid för kyrkan innan det slutliga ställningstagandet har skett. Det kan erinras om att i den motion, som låg till grund för kyrkomötets skrivelse angående inrättande av en riksstyrelse för kyrkan (se ovan s. 202 f.), det framhölls som angeläget, att kyrkan redan innan frågan om det framtida förhållandet mellan kyrkan och staten står inför sitt avgörande får ett centralt organ, som kan tillvarataga dess intressen.

Ställningstagande rörande statens framtida förhållanden till kyrkan — om det organisatoriska sambandet skall bibehållas eller inte, om vissa reformer skall ske inom statskyrkosystemets ram, om en från staten friställd kyrka i någon form skall erhålla statlig medverkan vid uppbärande av medlemsavgifter, om vad som skall gälla beträffande den framtida dispositionen av kyrklig egendom m. fl. dylika frågor — skulle kunna avgöras av regering och riksdag utan att några överläggningar ägt rum med företrädare för kyrkan.[20]

Ett beslut, varigenom kyrkan skulle skiljas från staten kan nämligen ur

lagstiftningssynpunkt ske på två olika sätt. Frågan kan — efter erforderliga grundlagsändringar, varigenom bestämmelser om kyrkolag och om kyrkomöte skulle upphävas — avgöras av regering och riksdag utan att något kyrkligt lagstiftande organ deltar i beslutet. Frågan kan också avgöras i enlighet med nuvarande grundlagsreglering av regeringen och riksdagen samt — i kyrkolagsfrågor, närmast om upphävande av de lagar som antagits i form av kyrkolag — kyrkomötet. I sistnämnda fall får det därefter verkställas erforderliga grundlagsändringar.

Oavsett vilken av dessa ordningar som väljes ter det sig naturligt att före ett ställningstagande ingående överläggningar äger rum mellan företrädare för staten och med personer och organ, som kan anses vara representativa för kyrkan som trossamfund. Utredningen finner sig kunna utgå från att man inom kyrkan kommer att vidtaga åtgärder för att tillskapa ett representativt organ för sådana överläggningar.

[20] Det kan tilläggas att det blir »den yttre ramen» för kyrkan och dess verksamhet, som bestämmes av statsmakten. Utifrån den givna ramen — som kan bli mycket vid, t. ex. att alla band mellan kyrka och stat upplöses och att kyrkan endast har att iakttaga statliga bestämmelser av generell natur — får kyrkan sedan bestämma om sina interna förhållanden.

Kap. 5. Tänkbara reformer beträffande förvaltningen i A-läget

Inledning

I det följande behandlar utredningen frågor rörande kyrkans organisation och förvaltning samt därmed sammanhängande kyrkliga förhållanden utifrån förutsättningen att ett närmare organisatoriskt samband kommer att bestå mellan kyrkan och staten. Utredningen finner sig kunna förutsätta att i ett A-läge i stort sett nuvarande kyrkliga enheter och institutioner kommer att bibehållas. Utredningen anser, att den här i stort sett kan koncentrera sig på, *dels* sådana frågor rörande kyrkan och dess verksamhet, som utredningen enligt uttalanden på skilda håll förväntas upptaga till särskild behandling — t. ex. i riksdagen framförda förslag om överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk natur från de kyrkliga enheterna till den borgerliga kommunen ävensom frågan om ändringar rörande kyrkofullmäktigevalen — *dels* frågor som har anknytning till reglerna om medlemskap och *dels* frågor som kan tänkas bli aktuella om relationen mellan kyrkan och staten i mera påtaglig omfattning skulle förändras inom statskyrkosystemets ram.

Utredningen vill erinra om att i närmast föregående kapitel behandlats frågan om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan, såväl i ett A-läge som i de fria lägena.

I det följande behandlar utredningen först frågor rörande legal och fri kyrklig verksamhet samt ingår därefter i nu angiven ordning på frågor som gäller förvaltningen på lokalplanet, på stiftsplanet och på riksplanet.

I. Om legal och fri verksamhet

Utredningen har i sitt betänkande Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963:39) närmare redogjort för kyrkans legala och fria (frivilliga) verksamhetsgrenar. Därvid angavs bl. a. att en klar och otvetydig avgränsning mellan legalt och frivilligt arbete är svår att genomföra, och avslutningsvis anfördes (s. 24): »Vid bestämmandet av vad som bör avses med legal resp. frivillig verksamhet bör beaktas att för vissa av Svenska kyrkans organ och uppgifter bestämda former finns föreskrivna (t. ex. för kyrkoråd, högmässa, dop, vigsel). I andra fall föreskrives endast att en verksamhet av viss art bör förekomma men någon legal reglering av formerna därför ges icke (t. ex. söndagsskola, ungdomsarbete). Slutligen finns organ och arbetsformer, som överhuvudtaget icke inskrivits i eller reglerats genom lagstiftning. I de två senare fallen torde det vara berättigat att tala om en frivillig eller, bättre uttryckt, *fri* kyrklig verksamhet. Svenska kyrkan har här

en sektor, där möjligheten att skapa något nytt och att utforma arbetet efter nya krav är större och enklare att genomföra än inom det område, där bestämda former föreskrivits. Ur kyrkans synpunkt torde därför distinktionen mellan legal och fri verksamhet få anses vara av väsentlig betydelse.»

Den legala verksamheten omfattar till stor del föreskrivna kyrkliga förrättningar eller handlingar (gudstjänster, dop, konfirmation, vigsel, jordfästning).

Kyrkans fria verksamhet har under senare tid kommit att få allt större omfattning och betydelse. Den kyrkliga aktiviteten har i betydligt större utsträckning än tidigare inriktats på att vid sidan av den verksamhet, som sker i form av föreskrivna kyrkliga förrättningar, söka genom församlingsaftnar, kontaktkonferenser, studiecirklar, anordnande av kurser m. m. stimulera till ökat intresse för frågor av religiös eller överhuvud av livsåskådningsmässig karaktär. Kyrkliga dagar för olika ändamål anordnas. Arbetet bland ungdom och gamla samt överhuvud bland personer, som visar intresse för olika former av den verksamhet som kyrkan bedriver, har intensifierats. I större utsträckning än tidigare anordnas särskilda gudstjänster utöver de föreskrivna. Andaktsstunder, bl. a. med nattvardsgång på vardagar (på morgnar, vid lunchtid m. m.), förekommer t. ex. numera i ganska stor utsträckning i tätortsförsamlingar.

Den legala verksamheten har fått sin prägel av kyrkans folkkyrkokaraktär, och det är framför allt genom de kyrkliga förrättningarna som Svenska kyrkan når flertalet av sina medlemmar. Då det gäller den fria verksamheten har kyrkan tagit intryck av de frikyrkliga samfundens verksamhetsformer. Den har också ofta knutits till kretsar, som har en starkare bindning till kyrkan och till kyrklig verksamhet än som återspeglas hos flertalet av kyrkans medlemmar.

Kyrkans legala organ på lokalplanet (präst, kyrkofullmäktige, kyrkoråd) har befattning även med kyrkans fria verksamhet. Genom domkapitlens tjänstgöringsföreskrifter för prästerskapet inom pastoraten lämnas ofta vissa allmänna föreskrifter om prästernas uppgifter beträffande fri verksamhet, t. ex. barn- och ungdomsarbete, församlingsaftnar och dylikt. Församlingsprästerna är ofta verksamma som ledare av olika former av fri verksamhet inom församlingen. Kyrkofullmäktige kan anslå medel till en stor del av församlingens fria verksamhet. Kyrkorådet skall som församlingens ledande organ enligt församlingsstyrelselagen hava omsorg om församlingslivet och verka för dess utveckling, vilket innebär att kyrkorådet har överinseende över församlingens fria verksamhet. Dennas utformning och inriktning — t. ex. genom studiecirklar, fritidsgrupper, konfirmandsektioner, ungdomsgrupper, äktenskapsskolor och föräldraskolor — blir dock till stor del beroende utav insatser av vederbörande präster, eventuellt andra anställda personer (t. ex. ungdomssekreterare) och aktiva lekmän. På många

håll förekommer det att kyrkorådet tillsätter inom sig eller vid sidan av rådet särskilda organ för olika slag av verksamhet, t. ex. ungdomsråd, diakoniråd och studieråd. Dessa organ har — olika i olika fall — ledningen eller överinseendet av verksamheten ifråga inom församlingen. — Därjämte bedrives fri kyrklig verksamhet inom i princip fria organisationer med lokal kyrklig anknytning, t. ex. lokalavdelning av Sveriges kyrkliga studieförbund, särskilda kyrkliga stiftelser m. m. Vidare förekommer vad man kan kalla helt öppen fri verksamhet utan att någon direkt organisation tillskapats.

På stiftsplanet har för den fria verksamheten numera i alla stift inrättats stiftsråd; i alla stift utom Göteborgs stift finns stiftsmöte och i de flesta stiften finns stiftsting (redogörelse härför har lämnats ovan s. 94 f.).[1] Biskopen handhar i allmänhet ledningen av det fria arbetet i stiftet. Domkapitlet bör enligt sin instruktion samarbeta med frivilliga organisationer för främjande av kristen och religiös verksamhet. Dess befattning med den frivilliga verksamheten blir emellertid av praktiska skäl relativt begränsad. Inom statskyrkosystemets ram har genom stiftstingen och övriga organ för den fria verksamheten i flertalet stift skapats en organisation motsvarande den som inom de fria samfunden förekommer på distriktsplanet.

Bestämmelserna rörande stiftstingen och övriga nu berörda stiftsorgan överensstämmer i stort sett mellan de olika stiften, men en del olikheter föreligger. Det uppställdes sålunda beträffande ett av stiftstingen som villkor för valbarhet till lekmannaombud att vederbörande — förutom att han tillhör kyrkan och fyllt 21 år — skall vara döpt och »nattvardsberättigad» samt troget ha deltagit i kyrkans gudstjänstliv, medan för lekmannaombuden vid stiftsting i andra stift villkoren ansluter sig till reglerna för valbarhet till kyrkoråd eller för rösträtt vid val av kyrkofullmäktige.

Vid stiftsting avhandlas bl. a. frågor av gemensamt intresse rörande den kyrkliga verksamheten inom stiftet för samordning och initiativ i fråga om denna verksamhet. På stiftsplanet sker i stor utsträckning utbildning av ledare för kyrkans fria verksamhet samt tillsättes organ för ledning av olika former av sådan verksamhet på stiftsplanet.

På riksplanet handhas frågor om den fria verksamheten bl. a. av Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete (tidigare benämnt Svenska kyrkans diakonistyrelse), Svenska kyrkans missions- och sjömansvårdsstyrelser samt Svenska kyrkans diakoninämnd (beträffande

[1] Det må dock anmärkas att en annan organisationsform förekommer i Stockholms stift. Där finns stiftsråd och stiftsstämma. För stiftsrådets verksamhet finnes en arbetsfond, till vilken församlingarna lämnar anslag. Stiftsting saknas. Däremot bildar Stockholms stads församlingar en partiell ekonomisk samfällighet, som bl. a. lämnar bidrag till stiftsrådets arbetsfond. Arbete pågår med att söka genomföra att samfälligheten utsträckes till att omfatta hela Stor-Stockholmsområdet, d. v. s. i praktiken så gott som hela stiftet. Framställning i saken avses skola inges till Kungl. Maj:t. — Genom en sådan samfällighetsbildning skulle inom den legala ordningens ram åstadkommas ett organ som även kunde handha en del uppgifter som i andra stift ankommer på stiftstinget.

deras verksamhet, se ovan s. 114 ff. samt Kyrkor och samfund i Sverige, SOU 1963:39 s. 90 ff.). Dessa organisationer intager alla en mellanställning mellan legala och frivilliga organ. Därjämte finns på riksplanet även andra organ för den fria verksamheten (se angivna betänkande s. 94 ff.), t. ex. Sveriges kyrkliga studieförbund, som för sina studiecirklar m. m. åtnjuter statsbidrag liksom sker i fråga om frikyrkornas och andra förekommande bildningsorganisationer. Organen på riksplanet lämnar »service» i olika former för den fria verksamheten inom församlingarna och stiften. Uppgifterna för organen på riksplanet har successivt betydligt utvidgats.

I betänkandet Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963:39) redogjorde utredningen för den fria verksamhetens ekonomi under år 1959, på lokalplanet (s. 59 ff.), kontraktsplanet (s. 64), stiftsplanet (s. 88) och riksplanet (s. 120 f.). Utvecklingen på förevarande område efter år 1959 har gått i den riktningen att den fria verksamheten i allt större utsträckning finansieras genom utdebiterade medel. Dels bekostar församlingarna i ökande utsträckning helt eller delvis utgifter för fri församlingsverksamhet, dels lämnar de i förhållandevis stor utsträckning anslag till stifts- och riksorganens verksamhet, som i sin tur i viss utsträckning kommer de lokala enheterna tillgodo. I princip gäller beträffande anslag av skattemedel till verksamhet på stifts- och riksplanen att sådana anslag kan utgå, om verksamheten fullgör syften, som direkt eller indirekt är till gagn för församlingens arbete. Medel till den fria verksamheten erhålles även genom kollekter, insamlingar, gåvor m. m., särskilt på stifts- och riksplanen.

Det är överhuvudtaget svårt att på ett sammanfattande och konkret sätt redogöra för den fria verksamhetens utveckling och omfattning inom Svenska kyrkan. Olikheter förekommer mellan olika församlingar och mellan olika delar av landet. Verksamheten har bl. a. utformats efter olika initiativ, skilda intresseinriktningar och skiftande lokala förhållanden. En påtaglig tendens är emellertid tämligen genomgående, nämligen den fria verksamhetens tillväxt och dess ökning i förhållande till det totala kyrkliga arbetet. En följd därav har blivit att vid sidan av de legala kyrkliga organen, särskilt på stiftsplanet, skapats en organisation som kan sägas påminna om den organisatoriska uppbyggnad, som är vanlig såväl i fria trossamfund i vårt land som i fria kyrkor i andra länder.

Utredningen har med redogörelsen ovan sökt åskådliggöra den utveckling, som i fråga om kyrkans fria verksamhet pågått sedan en del år tillbaka. Man har inom kyrkan sökt finna lämpliga former för tidsenlig verksamhet av olika slag på detta område. Utvecklingen har ägt rum utan att statsmakterna funnit anledning söka få något inflytande därpå. Genom viss reglering i församlingsstyrelselagen och genom prövning av besvär rörande

församlings kompetens, särskilt när det gäller till vilka ändamål anslag av utdebiterade medel kan lämnas, har dock uppdragits vissa gränser för och utövats viss kontroll av kyrkans fria verksamhet.

Vid övervägande av hur de framtida relationerna mellan kyrkan och staten bör utformas kan finnas anledning att uppmärksamma den pågående utvecklingen inom kyrkan.

Det kan därvid hävdas att vid ett statskyrkosystem kyrkans verksamhet bör i sin helhet eller i varje fall i stort sett stå under visst överinseende från statens sida. Ett visst statligt bestämmande beträffande den kyrkliga verksamheten i dess helhet kan, med andra ord, betraktas som en integrerande del av ett statskyrkosystem. Genom utvecklingen inom kyrkan med en stark utvidgning av den fria sektorn har i praktiken statens möjligheter att ha en samlad tillsyn över kyrkans verksamhet minskats, då kyrkan — även om detta i och för sig ingår i församlingens kompetens — med utdebiterade medel i ganska stor utsträckning bedriver en från statens synpunkt sett oreglerad verksamhet. Ändringar i detta avseende kan tänkas ske på så sätt att verksamhet, vilken nu är fri (t. ex. stiftsrådens och stiftstingens verksamhet), underkastas direkta statliga bestämmelser.

Det kan å andra sidan hävdas, att det även ur samhällelig synpunkt framstår som lämpligt att låta en naturlig och fri utveckling för den kyrkliga verksamheten fortgå. Som skäl härför kan tänkas åberopat att kyrkan på ett smidigare sätt kan anpassa sin verksamhet efter t. ex. skiftande förhållanden i samhället. I debatten har inte framställts några yrkanden om en mera ingripande statlig reglering av den fria verksamheten. Genom 1961 års församlingsstyrelselag, vilken antogs i stor enighet, gavs församlingarna vidgade möjligheter att stödja den fria verksamheten.

Frågan om organisationen för den fria verksamheten på *stiftsplanet* har, som nyss berörts, för närvarande stor aktualitet. Av utvecklingen på detta område framgår att det på stiftsplanet ansetts finnas behov av en utbyggd organisation för den fria verksamheten inom respektive stift. Det kan då övervägas om denna utveckling skall fortgå helt fritt eller om en legal reglering skall införas med bestämmelser om t. ex. stiftsorganens kompetensområde och villkor för valbarhet som lekmannaombud i stiftstingen. Utredningen återkommer till stiftstingen m. m. nedan under rubriken III. Stiftsplanet.

På *riksplanet* har kyrkomötet viss befattning med den fria verksamheten genom att det tillsätter ledamöter i de centrala styrelserna för denna verksamhet (Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete m. fl.), mottager redogörelser för deras verksamhet och redovisning för deras ekonomiska förvaltning samt prövar frågan om ansvarsfrihet.

Det kan vara tänkbart att ett representativt organ på riksplanet tillskapas på grundval av en genomförd stiftstingsorganisation eller att ett sådant

organ valt av församlingarna, pastoraten och eventuellt stiften inrättas. Ett sådant organ skulle bl. a. kunna få uppgifter rörande ledningen av kyrkans fria verksamhet.

Såsom berörts i kap. 4 kan också övervägas huruvida en kyrklig centralstyrelse skulle få befattning med kyrkans fria verksamhet eller om uppgifterna på detta område även i fortsättningen i stort sett skulle ankomma på nuvarande organ för den fria verksamheten (centralrådet m. fl.).

Vid ett ställningstagande rörande kyrkans framtida relationer till staten — inom statskyrkosystemets ram — får övervägas, huruvida staten skall äga viss bestämmanderätt i fråga om den organisatoriska uppbyggnaden på riksplanet av den fria verksamheten. Det kan hävdas å ena sidan att staten bör ha en sådan rätt samt å andra sidan att dessa frågor bör lämnas till kyrkans eget bestämmande.

II. Tänkbara reformer på lokalplanet

På det lokala planet har utvecklingen under det senaste seklet präglats av att borgerlig och kyrklig verksamhet i allt större utsträckning skilts åt. Ur den gamla socknen har utvecklats särskilda borgerliga och kyrkliga kommuner med skilda uppgifter och egna organ. En skilsmässa mellan borgerlig och kyrklig verksamhet kan sägas vara i väsentliga delar genomförd på lokalplanet. Ur kommunalrättslig synpunkt är den borgerliga kommunen och församlingen från varandra skilda enheter. Den kyrkliga kommunen handhar emellertid vissa väsentliga borgerliga uppgifter, främst den lokala befolkningsregistreringen och begravningsväsendet. (Folkbokföringen har utredningen behandlat i särskilt betänkande, SOU 1967: 16, och begravningsväsendet i detta betänkandes speciella del, s. 437 ff.)

Det ur principiell synpunkt mest genomgripande förslag som framförts rörande ändringar beträffande förvaltningen på lokalplanet avser överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till den borgerliga kommunen. Utredningen behandlar i det följande först ifrågavarande förslag. Vidare behandlar utredningen kyrkofullmäktigevalen, övriga kyrkliga val och i anslutning därtill utnämning till prästerliga tjänster, medlemskap i församling samt rösträtt, valbarhet och besvärsrätt. Slutligen berör utredningen frågan om kyrklig kommuns kompetens och skyldigheter.

A. Fråga om överflyttande av beslutanderätten i kyrkliga angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun

Utredningen har ovan s. 65 ff. redogjort för vad som tidigare förekommit i denna fråga. I korthet innebär de i riksdagen vid olika tillfällen framförda förslagen — närmast den s. k. Thapperska motionen, se s. 68 — att den

borgerliga kommunen skulle handha även kyrkliga angelägenheter av ekonomisk natur. Kyrkostämma, kyrkofullmäktige och församlingsdelegerade skulle avskaffas och dessas uppgifter överföras till stads- och kommunalfullmäktige. Kyrkofullmäktigeval eller andra val av ledamöter i kyrkliga kommuners beslutande organ behövde sålunda inte hållas. Stads- och kommunalfullmäktige finge utse ledamöter i kyrkoråd — och eventuella andra organ — för den kyrkliga verksamheten i de olika kyrkliga enheterna inom kommunen.

Rörande de närmare skälen till förslaget i motionerna och riksdagens ställningstagande hänvisas till redogörelsen ovan s. 68 f.

Några uppgifter om antalet kommunala enheter må här lämnas. Antalet territoriella församlingar i riket uppgår (den 1 mars 1967) till 2.557 och antalet pastorat till 1 136 (omkring 480 därav är enförsamlingspastorat och återstoden, drygt 650, flerförsamlingspastorat). De särskilda kyrkliga samfälligheterna var den 1 juli 1966 omkring 120. Antalet borgerliga primärkommuner är 995. Genomförande av en ny kommunindelningsreform kommer att medföra att antalet borgerliga kommuner avsevärt minskar; antalet s. k. kommunblock är enligt fastställd plan 282.

Gränserna för borgerlig och kyrklig kommun (pastorat), sammanfaller ofta inte. Inom en kommun finns i de flesta fall flera församlingar och pastorat. I några fall skär nu pastoratets gränser kommungräns. Fastställd plan för indelning av länen i kommuner (kommunblocksreformen) innebär att kommuns och pastorats gränser kommer att skära varandra i ett stort antal fall, huvudsakligen i rikets södra delar. Skulle förslaget enligt den Thapperska motionen genomföras får det förutsättas att ändringar i den kyrkliga indelningen sker i förekommande fall, så att gränser för lokal kyrklig enhet och borgerlig kommun inte skär varandra.

Om den borgerliga kommunens fullmäktige skulle utse kyrkoråd och eventuella andra organ för kyrkliga angelägenheter, finge varje representation i många fall utse flera sådana organ. Stadsfullmäktige i Stockholm skulle t. ex. utse kyrkoråd i för närvarande 27 församlingar. Om kommunerna kommer att omfatta fler församlingar än för närvarande, innebär det att invånarna i församlingarna kommer att få allt mindre inflytande vid tillsättande av den egna församlingens kyrkoråd. — Möjligen har motionärerna tänkt sig att i varje kommun skulle tillsättas ett kyrkoråd för samtliga församlingar inom kommunen.

För närvarande väljer församlingens eller pastoratets beslutande organ elektorer för val av lekmannaombud till kyrkomöte och lekmannarepresentant i domkapitlet. Dessa val kunde i fortsättningen förrättas av den borgerliga kommunens beslutande organ eller av de utav detta utsedda kyrkoråden. (Här bortses från att t. ex. direkta val av lekmannaombud vid kyrkomöte kan övervägas.)

Endast medlem av Svenska kyrkan äger rösträtt vid kyrkofullmäktigeval,

äger deltaga i kyrkostämma och är valbar till kyrkofullmäktige. Motsvarande regler kan självfallet ej tänkas beträffande fullmäktige i den borgerliga kommunen. Det kan knappast heller komma ifråga, att de ledamöter av den borgerliga kommunens fullmäktige, som inte tillhör kyrkan, generellt sett ej kan få rösta i kyrkliga frågor. I sammanhanget må erinras om att i riksdagen är alla dess ledamöter behöriga att deltaga i avgörande av alla kyrkliga frågor.

Det må framhållas att frågan om icke-kyrkomedlemmar skall äga deltaga i kyrkliga frågor ur praktisk synpunkt torde bli av mindre vikt, därest medlemsantalet i kyrkan är av ungefär nuvarande storleksordning (omkring 98 %). Antalet kommunalfullmäktige, som inte tillhör kyrkan, kan då förutsättas vara relativt ringa.

Vad härefter angår kyrkorådets ställning finns två alternativ. Kyrkorådet kan sålunda få samma ställning som kommunala nämnder — t. ex. hälsovårdsnämnd och lönenämnd — har i förhållande till kommunens styrelse (kommunalnämnden och drätselkammaren). Kyrkorådets verksamhet skulle i så fall bli starkt integrerad i den kommunala enheten. Det skulle då ha att i ekonomiska frågor göra framställningar till kommunalnämnden, som fick pröva om förslag i frågan skulle föreläggas kommunens fullmäktige. Kyrkorådet kan emellertid också tänkas få samma ställning då det gäller de kyrkliga angelägenheterna som kommunalnämnden har för de borgerligt kommunala.[2] I så fall skulle kyrkorådet ha en ställning som motsvarar den nuvarande och vara direkt underställt det kommunala beslutande organet i kyrkliga angelägenheter. Sistnämnda alternativ bryter inte från kommunala utgångspunkter med nuvarande ordning utan innebär en organisatorisk samordning av kyrkligt och borgerligt kommunala angelägenheter. — Det torde få förutsättas att som villkor för valbarhet till kyrkorådet, i varje fall om detta fortfarande skulle vara församlingens styrelse, skulle gälla tillhörighet till kyrkan och valbarhet inom den enhet, för vilken kyrkorådet skall väljas.

Ett genomförande av förslaget i den Thapperska motionen, som skulle erfordra ganska betydande ändringar i lagstiftningen på en stor del av det kyrkliga området, skulle åstadkomma en del förenklingar. En jämnare utdebitering i kommuner med flera församlingar skulle uppnås,[3] ävensom en

[2] I debatten har även förordats att kommunalfullmäktige skulle genom elektorer välja kyrkofullmäktiges ledamöter. (Dala-Demokraten den 18 okt. 1966.) — Kyrkofullmäktigeval i nuvarande ordning skulle alltså inte äga rum men kyrkofullmäktigeinstitutionen skulle ändock finnas kvar.

[3] Dock torde få förutsättas att en uppdelning av kostnaderna på borgerliga och kyrkliga uppgifter får ske. Personer, som inte tillhör kyrkan liksom juridiska personer, skulle vara med om att svara för kostnaderna för borgerliga uppgifter, om sådana i fortsättningen skulle åvila kyrkan. Motionärerna har inte angivit om de tänkt sig samma eller olika skatt för kyrkomedlemmar och icke-kyrkomedlemmar, när de talat om en enhetlig beskattning inom varje kommun.

minskning av antalet organ inom kommunen. Vidare skulle en central planering av de utgiftsbehov, som skall tillgodoses genom kommunal skatt, kunna ske. Kyrkofullmäktigevalen, i vilka deltagandet är ringa, skulle kunna avskaffas liksom kyrkostämmorna, som fortfarande finns kvar i många (mindre) församlingar. Kyrkliga samfälligheter för frågor av ekonomisk natur skulle bli obehövliga.

En ordning av den föreslagna arten skulle å andra sidan kunna fördunkla uppfattningen om kyrkan såsom ett trossamfund (och icke en statsinstitution) vilken uppfattning vunnit ökad styrka. Kyrkan har genom utvecklingen på religionsfrihetslagstiftningens område — framför allt genom tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag — kommit att framstå som ett trossamfund. Den lokala anknytningen skulle vidare minska, då varje församling inte själv fick välja sitt eller sina organ. Församlingen som sådan skulle delvis förlora sin nuvarande särart principiellt och ekonomiskt. De kyrkliga frågorna skulle bli delfrågor bland andra angelägenheter.

Församlingar och andra lokala kyrkliga enheter skulle komma i ett direkt beroende av den borgerliga kommunens organ. Dock vore församlingarna oförhindrade att genom insamlade medel söka tillgodose ändamål, vilka från kyrklig synpunkt framstod såsom angelägna men inte täcktes genom anslag från den borgerliga kommunen. Som helhet betraktad skulle församlingen framstå såsom en del av det borgerliga samhället och därmed skulle kyrkans officiella karaktär bli mera utpräglad. Kyrkan skulle i vissa avseenden te sig som en kommunkyrka.

På kyrka-statutredningen ankommer huvudsakligen att belysa konsekvenserna av den föreslagna ordningen ur kyrka-stat-synpunkt. Utredningen kan inte mera utförligt ingå på organisatoriska aspekter.

Den föreslagna ordningen skulle uppenbarligen bryta den tendens till en klarare uppdelning mellan borgerligt och kyrkligt, som kan sägas vara kännetecknande för utvecklingen på det lokala planet för tiden från 1862. Mot bakgrund av nuvarande förhållanden med ett i livsåskådningsfrågor alltmer differentierat samhälle kan önskvärdheten att bryta utvecklingen på angivna områden ifrågasättas.

Den föreslagna ordningen har stora likheter med den norska, där de kyrkliga församlingarna saknar utdebiteringsrätt och utgifter för kyrkliga ändamål bestrides av den borgerliga kommunen, men skiljer sig från denna (se s. 139 ff.) främst därigenom, att medlemmarna i menighetsråden i Norge — som närmast kan anses motsvara kyrkoråden i Sverige — väljes genom direkta val av församlingens medlemmar, medan enligt förslaget i riksdagsmotionerna den borgerliga kommunens fullmäktige skulle välja kyrkoråden.

En jämnare utdebitering inom kommunen — vilket är ett av syfterna med

den Thapperska motionen — kan genomföras även på andra sätt. Genom församlingsstyrelselagen ges möjligheter för kyrkliga enheter att genom Kungl. Maj:ts förordnande bilda särskilda kyrkliga samfälligheter. Det kan framhållas att samfällighetsbildningen, som i och för sig kräver initiativ från de kyrkliga enheternas sida, har ökat under senare år, särskilt i och invid tätorter. En annan möjlighet vore att pastoraten finge övertaga de ekonomiska uppgifter, som nu åvilar församling.

Genom åtgärder av sist antytt slag skulle kunna åstadkommas en jämnare utdebitering inom kommunerna men dock ej så fullständigt som skulle ske, om den borgerliga kommunen skulle övertaga ansvaret för de kyrkliga angelägenheterna av ekonomisk natur.

Utredningen behandlar i sitt betänkande om skattefrågor m. m. även frågor om en jämnare utdebitering inom kommunen.

B. Några synpunkter rörande kyrkofullmäktigevalen m.m.

Utredningen har tidigare (s. 72 ff.) redogjort för deltagandet i kyrkofullmäktigevalen och om framförda förslag rörande ändrad tidpunkt för dessa val.

Som tänkbara orsaker till det i jämförelse med andra allmänna val ringa valdeltagandet, vilket är otillfredsställande ur demokratisk synpunkt, kan anges, att intresset för kyrkliga och kyrkokommunala frågor är förhållandevis litet och att kyrkofullmäktigevalen kommer i skymundan av de kommunala valen, delvis beroende på en viss »valtrötthet» efter dessa. Vidare har de politiska partierna begränsade ekonomiska möjligheter och ej heller så stort intresse då det gäller att propagera vid kyrkofullmäktigevalen. Andra organisationer eller grupper är inte heller i någon påtaglig omfattning verksamma för att stimulera till större valdeltagande i dessa. Förekomsten i ganska stor utsträckning av en enda gemensam lista (vid 1962 års val i 836 av sammanlagt 1.393 församlingar där val förekom), som upprättats i samråd mellan de lokala valorganisationerna och eventuellt andra intresserade, får också en negativ effekt på intresset att rösta; valutgången framstår som på förhand avgjord. Ett visst intresse att ändock rösta vid valet i sådana fall kan dock föreligga för att söka förhindra s. k. kupper.

Församlingsstyrelsekommittén föreslog, att kyrkofullmäktigevalen skulle äga rum samtidigt med de borgerliga kommunalvalen, varvid kyrkofullmäktigevalen skulle förrättas åtskilda från de övriga valen, såvitt möjligt i särskilda rum. Kommittén åberopade särskilt erfarenheterna från kyrkofullmäktigevalen 1956 i sex församlingar i Stockholm, vilka val företagits samtidigt med riksdagsmannaval (se ovan s. 74). Förslaget mötte kritik vid remissbehandlingen och ansågs av vederbörande departementschef som icke möjligt att genomföra. Även riksdagen har i samband med sin behandling av den Thapperska motionen ställt sig ganska negativ till församlingsstyrelsekommitténs förslag.

I arbetet på författningsfrågans lösning har inom grundlagsberedningen enighet nåtts mellan företrädare för de politiska partierna om att införa en ordning med gemensam valdag för riksdagsval samt val av landstingsmän och kommunal- eller stadsfullmäktige. Mandattiderna skulle därvid minskas från nuvarande fyra till tre år. Det första valet enligt denna ordning avses äga rum år 1970. För att närmare utreda de tekniska förutsättningarna för en sådan valreform hade tidigare tillsatts en särskild utredning (1965 års valtekniska utredning), som framlagt ett betänkande om sådana gemensamma val (»Gemensam valdag. Undersökning angående valtekniska förutsättningar att sammanföra vissa allmänna val», SOU 1965:74). Betänkandet ifråga behandlar inte frågan om kyrkofullmäktigevalen.

Kyrka-statutredningen anser sig kunna utgå från att en samordning av kyrkofullmäktigevalen med de tre övriga valen inte är möjlig. Det framstår som helt otänkbart att fyra val samtidigt skulle kunna företagas. En annan tidpunkt för kyrkofullmäktigevalen under det eller de år de samordnade valen skall hållas synes knappast heller vara möjlig. Val senare än för närvarande under hösten skulle i fråga om valdeltagandet vara förenat med samma olägenheter som nuvarande ordning. Därtill kommer att länsstyrelserna under hösten blir mycket belastade med sammanräkningen av de tre samordnade valen. Det kunde därför vara önskvärt att kyrkofullmäktigevalen ägde rum vid annan tidpunkt, så att sammanräkningen för dessa inte behövde ske i anslutning till de övriga valen. Ett val tidigare under året, t. ex. i maj eller juni, är också förenat med en del olägenheter. Enligt nuvarande regler föreligger vallängder inte förrän i början av sommaren och justeras, efter besvärstidens utgång, i slutet av juli. Föregående års vallängder får användas vid ett val innan de nya vallängderna föreligger. Det skulle därjämte komma att förflyta förhållandevis lång tid — till efter årsskiftet — innan den nya kyrkofullmäktigeförsamlingen fick träda till.

Som möjligt alternativ återstår att förlägga kyrkofullmäktigevalet till ett av de två år under en treårsperiod, då annat allmänt val inte skall äga rum, antingen året före eller året efter de övriga allmänna valen. Kyrkofullmäktigevalen kunde äga rum antingen den tredje söndagen i september (valdag under annat år för övriga val) eller den tredje söndagen i oktober (nuvarande valdag vid kyrkofullmäktigevalen). De skulle i så fall inte få det nuvarande negativa inslaget av »valtrötthet» efter de nyss företagna kommunalvalen. Det kan antagas, att ett något större intresse skulle uppstå för kyrkofullmäktigevalen och att valdeltagandet därför kunde bli större än för närvarande. Sammanräkningsmyndigheterna skulle också såsom tidigare berörts få viss lättnad, om kyrkofullmäktigevalen förekom annat år än övriga allmänna val.

En möjlighet vore att de kyrkliga valen inte längre behandlades som en

angelägenhet för den borgerliga kommunens organ utan fick ankomma på kyrkan. Kyrkorådet eller annat kyrkligt organ skulle fullgöra uppgifter, som nu åvilar valnämnden. Det får dock förutsättas att bestämmelser för kyrkofullmäktigevalen meddelas genom statlig lagstiftning och att besvär över valen skall anföras hos statliga organ. — Möjligen skulle den ordning som gäller i den finska kyrkan kunna efterbildas. Kyrkofullmäktige och kyrkoråd utses där vid kyrkostämma, vid vilken alla röstberättigade i församlingen äger närvara. Vid kyrkostämman föreslås lämpliga kandidater, förekommer diskussion i saken samt förrättas därefter val med slutna sedlar. (Se i övrigt ovan s. 138.)

Utredningen vill i detta sammanhang slutligen erinra om den emellanåt diskuterade möjligheten att införa direkta val av lekmannaledamöterna i kyrkomötet. (Se utredningens betänkande om lagstiftning och rättskipning, SOU 1965:70 s. 16—17 och 103—104.) Skulle en sådan ordning genomföras synes dessa val, förutsatt att nuvarande tidsintervall mellan kyrkomötena förkortas, lämpligen kunna äga rum samtidigt med kyrkofullmäktigevalen. En sådan samordning kan förutsättas öka intresset för deltagande i kyrkofullmäktigevalen.

C. Övriga kyrkliga val och utnämning till prästerliga tjänster

Utredningen vill erinra om att 1963 års kyrkomöte uppdrog åt kyrkomötets utredningsnämnd att till nästa kyrkomöte avgiva yttrande och, därest utredningen därtill föranledde, förslag om samordnande av stiftsvis förekommande val av elektorer för val av biskop, för utseende av lekmannaombud till allmänt kyrkomöte samt för val av lekmannaledamot i domkapitel (motion nr 38 och kyrkomötets särskilda utskotts betänkande nr 5).

Utredningsnämnden har i sitt betänkande nr 1, framlagt i september 1964, föreslagit införande av en enhetlig valprocedur för dessa val, varvid biskopsvalslagens bestämmelser om valkretsar, nämligen varje pastorat, och valkorporation för utseende av elektorer skulle bli normerande även för de båda andra elektorsvalen.

Nuvarande regler rörande antalet elektorer vid de tre valen skulle däremot inte ändras, vilket alltså innebär att såsom nu är fallet, antalet elektorer skulle bli olika i samtliga tre val. Utredningsnämnden uttalade för egen del:

> Utredningsnämnden hyser vidare den uppfattningen att det är synnerligen motiverat att elektorer utses för en bestämd tidsperiod. Denna bör vara densamma som mandattiden för kyrkoråd och sålunda omfatta fyra år. Därest detta förslag vinner bifall, skulle i varje pastorat utses en kår av elektorer (ombud). Genom att elektorskåren har en mandattid på fyra år beredes medlemmarna möjlighet att erhålla en vidgad och nyanserad förtrogenhet med för kyrkan väsentliga frågor och arbetsuppgifter.

Utredningsnämnden föreslår i betänkandet att kyrkomötet skall i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte utarbeta och för kyrkomötet för godkännande framlägga förslag till lag om samordning av stiftsvis förekommande val av elektorer samt förslag, vilka i övrigt påkallas till upphävande eller ändring av de bestämmelser i författningar, som kan föranledas av ny lag i ämnet.

Nämndens förslag kommer att behandlas vid nästa kyrkomöte.

I detta sammanhang må något beröras *val och utnämning till prästerliga tjänster*. Beträffande gällande bestämmelser om tillsättning av prästerliga tjänster (se vidare härom s. 492) är att märka att utgången av företaget val är omedelbart avgörande för kyrkoherde- och komministertjänster med undantag för de fall, då fjärde provpredikant kallats vid kyrkoherdeval. Utnämning sker i sådana fall liksom vid s. k. tredjegångstillsättningar (då val icke förekommer) av Kungl. Maj:t då det gäller kyrkoherdetjänster och av domkapitlet i fråga om komministrar. Domprostar, biskopar och ärkebiskop utnämns av Kungl. Maj:t. Till domprost äger Kungl. Maj:t utnämna någon av dem som »stått under val» eller någon som »sökt utom förslag» (3 och 30 §§ prästvalslagen). När det gäller biskopar och ärkebiskop äger Kungl. Maj:t utnämna en av de tre personer som erhållit högsta röstetal vid företaget val.

Kungl. Maj:t — d. v. s. regeringen, ursprungligen konungen personligen såsom den främste medlemmen i kyrkan — handhar utnämningsärenden såsom utövare av den högsta kyrkostyrelsen och är i dessa liksom i andra regeringsärenden konstitutionellt ansvarig inför riksdagen. Domkapitlens befogenhet att utnämna komministrar får ses som en delegering av Kungl. Maj:ts utnämningsrätt.

Skulle kyrkan anses böra få en självständigare ställning än för närvarande inom statskyrkosystemets ram, kan eventuellt den frågan komma att aktualiseras om utnämning till kyrkliga tjänster bör ankomma på kyrkliga organ.

Ett generellt överförande av utnämningsrätten synes inte vara tänkbart vid bibehållande av statskyrkosystemet. Kungl. Maj:ts utnämningsrätt i varje fall till de högsta tjänsterna kan nämligen uppfattas som en väsentlig del av statskyrkosystemet. Det får därför förutsättas att Kungl Maj:ts utnämningsrätt till de högsta prästerliga tjänsterna (ärkebiskop och biskop) under alla förhållanden kommer att bibehållas i A-läget. Beträffande domprosttjänster kan det vara tveksamt huruvida utnämningar till dessa skulle överföras till annat organ.

I fråga om kyrkoherdetjänster och, i konsekvens därmed, komministertjänster kunde övervägas i första hand att låta församlingens val, som sålunda alltid skulle förekomma då det fanns fler än en sökande, vara avgörande. Det kunde i fråga om kyrkoherdetjänster övervägas att, med bi-

behållande av nuvarande ordning i övrigt, överföra utnämningsrätten till annat organ. Ett överförande av utnämningar till kyrkoherdetjänster kan tänkas ske till en kyrklig centralstyrelse eller — i överensstämmelse med den ordning som nu gäller ifråga om komministertjänster — till domkapitlen. Medan en centralstyrelse får uppfattas som ett kyrkligt organ, kan ett domkapitel betecknas som ett blandat statligt och kyrkligt organ. En omständighet som kan tala för att ett eventuellt överförande av utnämningsrätten sker till domkapitlen är att dessa har en mera lokal anknytning än en centralstyrelse. Skulle ett överförande av utnämningsrätten ske, torde detta närmast få uppfattas som en delegering från Kungl. Maj:t. Besvär över domkapitlets eller centralstyrelsens beslut, fick förutsättas ske till Kungl. Maj;t. En följd av ett överförande av utnämningsrätten såsom nu antytts skulle bli en viss ökad självständighet för kyrkan.

D. Fråga om medlemskap i församling

Utredningen har ovan i kap. 3 behandlat bestämmelserna om *medlemskap i Svenska kyrkan*. Som framhållits i redogörelsen för gällande rätt (s. 47) anger inte lagen om församlingsstyrelse, liksom ej heller annan författning som gäller i fråga om församling, vem som är medlem i församling, men innehåller däremot regler t. ex. om vem som äger anföra besvär över beslut av församlingens organ, vem som äger rösträtt vid kyrkliga val, vem som är valbar till kyrkofullmäktige m. m. och vem som är skyldig att erlägga församlingsskatt. I sammanhanget må även erinras om att man i Svenska kyrkan nu inte har ett mera pregnant medlemsbegrepp, vilket bl. a. sammanhänger med folkkyrkosynen, utifrån vilken frågan om medlemskapet inte har framstått som väsentlig. Inom kyrkan har dock under senare tid den uppfattningen kommit att dominera att dopet borde vara konstituerande för medlemskap i kyrkan. Skulle en ändring ske efter dessa linjer, vilket f. ö. synes antagligt, skulle kyrkan få ett mera pregnant medlemsbegrepp än för närvarande.

I propositionen angående församlingsstyrelselagen uttalade föredragande departementschefen att med församlingsmedlem avsågs i dagligt tal fysiska personer, som tillhörde kyrkan och genom kyrkoskrivningen var knutna till församlingen ifråga.

Det synes för kyrka-statutredningens del inte finnas anledning att räkna med annat än att även i framtiden medlemskapet primärt blir knutet till Svenska kyrkan och inte till vederbörande territoriella församling. En ordning innebärande att medlemskap i församling skulle vara det primära och att anslutning till enheten Svenska kyrkan skulle vinnas genom tillhörighet till församlingen har inte aktualiserats inom kyrkan. En sådan uppbyggnad av medlemskapet skulle också förutsätta att Svenska kyrkan fick karaktären av en sammanslutning av församlingar och dessas medlemmar enligt frikyrklig modell.

Det är dock något egenartat att det inte i lag eller annorledes finns uttryckligen angivet vilka som är att anse såsom medlemmar av en församling. Den författningsmässiga svårigheten har varit, att även andra personer än sådana, som tillhör kyrkan och betraktas som medlemmar av församlingen, med hänsyn till skyldigheten för dem att betala församlingsskatt äger besvära sig över kyrkokommunala beslut, nämligen juridiska personer samt fysiska personer som bor i församlingen men inte tillhör kyrkan. En författningsmässig reglering av förutsättningarna för medlemskap i församling synes emellertid kunna ske på grundval av de kriterier, som departementschefen angav för sådant medlemskap i propositionen rörande församlingsstyrelselagen.

Möjligen kan en sådan ordning tänkas bli aktuell beträffande medlemskap i församling, att detta inte så absolut som för närvarande skall vara knutet till bosättningsorten, utan att möjlighet kunde finnas att vara medlem i annan församling än där vederbörande är bosatt. Bl. a. genom den omfattande befolkningsflyttningen i landet kan det tänkas, att en del personer skulle vilja tillhöra den församling, där de vuxit upp eller till vilken de på annat sätt har särskild anknytning (t. ex. genom sommarbostättning, innehav av familjegrav eller liknande omständigheter). En sådan möjlighet skulle troligen medföra att framför allt en del personer, bosatta i städer, skulle föredraga att vara medlemmar i landsbygdsförsamlingar.

Utredningen har endast i korthet velat beröra sistnämnda fråga, som kan tänkas få viss aktualitet framdeles. En reform i angiven riktning skulle medföra att vissa bestämmelser finge utfärdas rörande förutsättningarna för att medlemskap skall kunna erhållas i annan församling än där vederbörande är bosatt. Vissa svårigheter i kyrkobokföringshänseende skulle uppkomma vid en här antydd ordning för medlemskap i församling.

E. Rösträtt, valbarhet och besvärsrätt

För gällande bestämmelser på förevarande område har redogjorts ovan (s. 47). Utredningen har tidigare (s. 192) berört frågan om s. k. differentierat medlemskap — innebärande t. ex. att för rösträtt och valbarhet till kyrkofullmäktige skulle krävas att vara döpt och konfirmerad samt för valbarhet till kyrkoråd m. m. att vara känd för ett troget deltagande i församlingens gudstjänstliv. Införande av en sådan ordning avvisades av 1963 års kyrkomöte. En sådan ordning skulle strida mot den demokratiska principen att varje medlem av en organisation skall ha möjlighet att direkt inverka vid utseendet av organisationens beslutande organ. — Det bör dock påpekas att vid församlingsstyrelselagens antagande 1961 angavs det som självfallet, att endast sådana personer som hade intresse för församlingslivets utveckling borde inväljas i kyrkorådet (se om utskottets uttalande vid riksdagsbehandlingen s. 58).

Det kan däremot ifrågasättas om det för rösträtt och valbarhet är erforderligt att uppställa krav på svenskt medborgarskap. Anledningen till att sådant krav finns i nuvarande stadganden synes vara, att reglerna i församlingsstyrelselagen — med hänsyn till att församling och andra kyrkliga lokala enheter har offentligrättslig ställning såsom kommun — avfattats med kommunallagarna som förebild.

Då utlänning kan vara medlem av Svenska kyrkan — det kan påpekas att utlänning för att bli medlem måste företaga en positiv handling, nämligen ansökan om inträde — och under samma förutsättningar som andra medlemmar är skyldig att erlägga församlingsskatt, synes det inte finnas något bärande skäl för att vederbörande ej äger rösträtt och ej är valbar.

Den som utträtt ur kyrkan har ej rösträtt vid kyrkofullmäktigeval men är, enär kyrkan har hand om vissa borgerliga uppgifter (folkbokföring och begravningsväsende), skyldig att erlägga församlingsskatt (60 % av vad medlem har att betala). Det hävdas emellanåt att även de som inte är medlemmar av kyrkan rätteligen borde ha rösträtt vid kyrkofullmäktigeval, enär storleken av vad de skall betala i utskylder till kyrkan beror på kyrkofullmäktiges beslut i ekonomiska frågor även rörande annat än folkbokföring och begravningsväsende.

I och för sig skulle det kunna övervägas att alla som är röstberättigade vid borgerliga val ägde deltaga i val av kyrkofullmäktige och även vara valbara. Kyrkofullmäktig, som inte tillhörde kyrkan, skulle då äga deltaga i kyrkofullmäktiges behandling av ärenden, vars avgörande kunde påverka den kyrkliga utdebiteringen, men i övrigt inte få deltaga i kyrkofullmäktiges arbete. Vid en sådan uppdelning uppkommer bl. a. frågan om kyrkofullmäktig, som inte tillhör kyrkan, skall äga deltaga och eventuellt själv vara valbar vid val av kyrkorådets ledamöter. Kyrkorådets befogenheter i ekonomiskt avseende är visserligen av verkställande natur och ytterst beroende av kyrkofullmäktiges beslut, men i praktiken kommer kyrkorådets ställningstagande — t. ex. i fråga om förslag till budget — att i stor utsträckning bli avgörande för storleken av de kyrkliga utgifterna. — En uppdelning av kyrkorådets uppgifter på det sättet att alla ekonomiska angelägenheter ankom på ett organ och övriga uppgifter på annat organ (se s. 62 ff.; en sådan uppdelning har gjorts i den finska kyrkan) skulle kunna medföra att även icke-kyrkomedlemmar skulle kunna inväljas i det förra organet.

Det kan vidare erinras om att huvudmannaskapet för folkbokföringen (den lokala befolkningsregistreringen) och begravningsväsendet kan tänkas bli överfört till stat eller kommun. Kostnaderna för dessa göromål kan, även om huvudmannaskapet skulle kvarstå hos kyrkan, tänkas finansierade på annat sätt än för närvarande, t. ex. i den formen att kostnaderna bestreds av statliga eller kommunala medel eller att de som inte är medlemmar av kyrkan betalade en genom statliga bestämmelser fastställd avgift — som inte var beroende av den kyrkliga utdebiteringen — till kyrkan såsom bi-

drag till bestridande av kostnaden för de angivna ändamålen. Det kunde t. ex. bestämmas att icke-kyrkomedlemmar (till denna grupp hör bl. a. juridiska personer) för dessa ändamål skulle debiteras visst antal skatteören eller möjligen en fast avgift, vars storlek var något olika för olika inkomstlägen (jfr betänkandet om folkbokföringen, SOU 1967: 16 s. 62). Under sådana förhållanden skulle de som ej tillhör kyrkan inte betala någon församlingsskatt. Rätten för dem att anföra besvär över kyrkokommunala beslut skulle då också bortfalla.

F. Kyrklig kommuns kompetens och skyldigheter m.m.

Utredningen har ovan (s. 48 ff.) redogjort för kyrklig kommuns kompetens och skyldigheter enligt gällande rätt. Frågan om det framtida huvudmannaskapet för begravningsväsendet och för folkbokföringen behandlas av utredningen i andra sammanhang.

Avgränsningen av den verksamhet, som de kyrkliga kommunerna får bedriva med utdebiterade medel, har tidigare emellanåt varit föremål för vissa meningsskiljaktigheter (se s. 49 ff.). En i lagstiftningen ganska strikt uppdelning mellan borgerliga och kyrkliga uppgifter har ägt rum. Bestämmelserna i församlingsstyrelselagen om kyrkokommunens kompetens antogs under huvudsaklig enighet och nuvarande bestämmelser om den kyrkliga och den borgerliga kommunens kompetensområden har i allmänhet ansetts lämpliga. I en av de tidigare omnämnda motionerna om slopande av kyrkofullmäktigeinstitutionen (vid 1963 års riksdag I:97 och II:114 av kommunistiska riksdagsmän; för motionen, som avslogs, har lämnats en kort redogörelse ovan s. 69 f.) uttalades viss kritik mot tillskapande av stiftsting. Motionärerna angav bl. a. att stiftstingen, som tillkom på initiativ av statskyrkopräster, finansierades genom anslag av skattemedel och att målet för initiativtagarna syntes vara att stiftstingen skulle bli kyrkliga landsting med beskattningsrätt.

Möjligen ligger i linje med motionärernas yrkanden ett önskemål om att kyrkans fria verksamhet inte bör få bekostas med utdebiterade medel i den utsträckning som nu sker.

Utredningen återkommer nedan (s. 273 ff.) vid behandling av stiftstingen något till den fria verksamheten på stiftsplanet.

En ordning med en högsta medgiven utdebitering för de kyrkliga kommunerna — ett s. k. tak — skulle kunna övervägas som ett alternativ till nuvarande reglering med ett angivande i församlingsstyrelselagen av församlings kompetens. En sådan ordning skulle emellertid bl. a. utfalla mycket olika i olika församlingar — med hänsyn till skatteunderlag, tillgång på egendom som lämnar avkastning och utgiftsbehov — och synes utredningen inte vara något tänkbart alternativ.

III. Tänkbara reformer på stiftsplanet

A. Stiftsindelningen

Utredningen har ovan i avd. I, kap. 2 (s. 84 f.) berört frågan huruvida fastställande av indelningen i stift är en s. k. privilegiefråga, och om sålunda jämlikt regeringsformen § 114 ändringar i denna indelning skall underställas kyrkomötet för godkännande. (Frågan berörs närmare i det ekonomiska betänkandet, s. 340, 353.) Anses privilegieskydd inte föreligga beslutas ändringar i stiftsindelningen av Kungl. Maj:t och riksdagen. Det kan dock förutsättas att yttrande i förväg inhämtas av kyrkomötet över ifrågasatt ändring.

Ändringar i den nuvarande stiftsindelningen har redan nu viss aktualitet. Kyrkomötet har under senare tid i två skrivelser till Kungl. Maj:t tagit upp frågor därom. Sålunda hemställde 1957 års kyrkomöte om utredning rörande inrättande av ett stift med biskopssäte i Kalmar (framställningar därom hade tidigare gjorts av kyrkomötena 1926, 1932 och 1936). Kungl. Maj:t beslöt 1959 att kyrkomötets skrivelse därom inte skulle föranleda någon åtgärd. 1958 års kyrkomöte hemställde hos Kungl. Maj:t om en omprövning av nuvarande stiftsindelning i Norrland och föreslog, att ett tredje norrlandsstift skulle bildas med Östersund som biskopssäte. Denna hemställan är beroende av Kungl. Maj:ts prövning. — Det har vidare under senare år ansetts angeläget att söka lätta ärkebiskopens arbetsbörda. Dennes uppgifter skulle bli av ännu större omfattning än för närvarande om en kyrklig centralstyrelse tillskapas med ärkebiskopen såsom självskriven ledamot, kanske som ordförande. Närmast till hands för att söka åstadkomma en lättnad är att minska ärkebiskopens uppgifter som stiftschef genom en uppdelning av ärkestiftet. — Den av biskopsmötet m. fl. tillsatta kyrkoorganisationskommittén har i sitt betänkande med förslag till organisation av Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa — alltså icke för ett A-läge — med understrykande av att det inte är att betrakta som ett förslag, till vilket kommittén tagit ställning, som exempel på ett förminskat ärkestift angivit, att detta kunde omfatta Uppsala kontrakt jämte tre hela och delar av ett intilliggande kontrakt (inalles 23 pastorat), medan större delen av ärkestiftets återstod skulle överföras dels till ett nyinrättat Gävle stift (omfattande norra delen av Uppland, några pastorat i Västmanland samt Gästrikland, Hälsingland och — från Härnösands stift — Härjedalen), dels till Västerås stift (ett pastorat) och dels till Stockholms stift (den del av stiftet som ligger i Stockholms län). — Det kan vidare nämnas att i en 1953 framlagd prästmötesavhandling dåvarande domprosten Ivar Hylander förordade inrättande av ett tredje norrlandsstift med Östersund som stiftsstad, ett återupprättande av Kalmar stift, vilket då även borde omfatta Blekinge, som nu ingår i Lunds stift, samt inrättande av ett stift för Bohuslän och Dalsland.

Även från andra utgångspunkter kan emellertid stiftsindelningen bli aktuell. Sålunda kan frågan om Visby stift skall bestå framstå som tveksam. Bl. a. kan det tänkas att, därest fråga uppkommer om inrättande av nya stift, det kommer att övervägas om något av de nu existerande stiften — och i så fall närmast Visby stift — kan indragas. — Stiftsgränserna skär länsgränser i ganska många fall. Förslag har framlagts om ändring av rikets indelning i län. Det är i ett A-läge tänkbart att sedan ny länsindelning blivit fastställd en allmän översyn av stiftsindelningen och stiftsgränserna kan komma att aktualiseras.

B. Legala och fria organ

a) Legala organ

Legala organ på stiftsplanet är biskop, domkapitel, stiftsnämnd och boställsnämnd. Även prästmötet kan i viss mån betraktas som ett legalt organ.

Beträffande dessa organs tillsättande, organisation och arbetsuppgifter hänvisas till de redogörelser, som lämnats ovan s. 85—94.

Beträffande val av *biskop* hänvisar utredningen till redogörelse ovan (s. 85 f.).

Vad angår ledamöterna i *domkapitlen* kan ifrågasättas lämpligheten av den nu gällande ordningen att de teologiska fakulteterna har att utse representanter i dessa organ. Det anses nämligen numera vara principiellt riktigast att fakulteterna är konfessionellt obundna, och det kan som en konsekvens av denna uppfattning hävdas att ett samband av angivet slag mellan kyrkan och de teologiska fakulteterna inte bör förefinnas.

Det kan vidare nämnas att kyrkomötet år 1963 i en skrivelse till Kungl. Maj:t hemställt om en sådan ändring i nuvarande sammansättning av domkapitlen att av lekmannaombuden två skulle väljas av ombud för pastoraten i vederbörande stift och en förordnas av Kungl. Maj:t. (Skrivelsen har ännu inte föranlett något beslut.)

Gällande bestämmelser om sammansättning av *stiftsnämnd* och *boställsnämnd* har föranlett kyrkomötet att vid olika tillfällen i skrivelser till Kungl. Maj:t hemställa om vissa ändringar. Sålunda hemställde kyrkomötena 1946, 1951 och 1953 att pastoraten skulle äga utse en ledamot i stiftsnämnden. Kungl. Maj:t fann anledning saknas att bifalla dessa kyrkomötets framställningar. Vid 1957 års kyrkomöte yrkades i en motion bl. a. om sådana ändringar i ecklesiastika boställsordningen att pastoraten i stiftet skulle äga utse en ledamot i stiftsnämnden ävensom en permanent ledamot i boställsnämnderna i stiftet. (Rörande boställsnämnd gäller för närvarande att en ledamot väljes för varje pastorat. Nämndens sammansättning i det enskilda fallet blir beroende av vilken utav de av pastoraten utsedda ledamöterna, som nämndens ordförande inkallar till tjänstgöring.)

Kyrkomötet hemställde i anledning av motionen hos Kungl. Maj:t om utredning av olika i densamma berörda frågor om boställslagstiftningen, bl. a. nämnda frågor om stiftsnämnds och boställsnämnds sammansättning. Skrivelsen har sedermera överlämnats till 1960 års ecklesiastika boställsutredning.

Prästmötet, som är en sammankomst för stiftets präster vart sjätte år, kan i viss mån sägas vara ett legalt organ men med ur förvaltningssynpunkt begränsade uppgifter. Det är ett i lag föreskrivet möte och skall utse prästerlig ledamot i domkapitlet. Några bestämmelser om prästmötets finansiering finns inte. Kostnaderna täckes vanligen genom anslag från kyrkofonden (bidrag till kostnader för tryckning av prästmötesavhandling), ur vissa stiftskassor och från församlingarna samt genom bidrag från prästerna i stiftet.

I betänkande SOU 1950:31 framlades förslag om prästmöte (och stiftsmöte) samt i anslutning därtill förslag till bestämmelser om sättet för gäldande av kostnaderna för prästmöte. I sistnämnda hänseende föreslogs att kyrkofonden skulle svara för tryckning av prästmötesavhandlingen jämte kostnaderna för prästernas resor till och från mötet, att församlingarna skulle svara för tryckningen av redogörelse för prästmötesförhandlingarna samt att prästerna skulle svara för övriga utgifter (prästmötets gemensamma kostnader och egna utgifter för uppehälle). Vid remissbehandlingen tillstyrktes förslaget av samtliga remissinstanser utom statskontoret, som ifrågasatte om inte prästmötet var en förlegad institution och bestämt avstyrkte, att kostnaderna för detsamma skulle gäldas av allmänna medel. — Kungl. Maj:t förklarade, när ärendet anmäldes den 20 december 1956, det vara av beskaffenhet att icke kunna för närvarande föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

b) Fria organ

För *det fria arbetet* inom stiften finns vanligen ett stort antal organ med olika uppgifter (se därom betänkandet om kyrkor och samfund, SOU 1963: 39 s. 71 ff. samt om stiftsting, stiftsstämma och stiftsmöte ovan s. 94 ff.). Som tidigare berörts finns numera vanligen ett särskilt representativt organ för stiftet (*stiftsting;* även stiftsmöte eller stiftsstämma kan ha denna funktion).

Organisationen på stiftsplanet för den fria verksamheten har kommit till stånd genom kyrkliga initiativ och sammankomster inom de olika stiften. Det har vid olika tillfällen diskuterats lämpligheten av en »legalisering», d. v. s. att i lag lämnades en del föreskrifter rörande ifrågavarande organ, deras sammansättning, uppgifter m. m.

Även om det är möjligt att det i ett eventuellt A-läge anses lämpligt att utvecklingen på ifrågavarande område får fortsätta i fria former, kan det å

andra sidan också tänkas att av olika skäl en viss reglering på området anses böra komma till stånd. Utredningen behandlar i det följande, utan något eget ställningstagande, frågan om lämpligheten av en »legalisering» av organisationen med stiftsting m. m.

Innan utredningen ingår på sistnämnda fråga bör en redogörelse lämnas för utvecklingen av stiftsorganisationen på den fria verksamhetens område och de skäl som åberopats för inrättande av ett representativt organ på stiftsplanet.

Frågan om inrättande av särskilda stiftssynoder var aktuell redan vid mitten av 1800-talet i samband med diskussion om införande av en synodalförfattning[1] för kyrkan. Sedan beslut år 1863 fattats om kyrkomötets inrättande fick frågan om en synodalförfattning mindre aktualitet men återkom på 1880-talet och behandlades även senare i kyrkomötet — särskilt såvitt gällde ett representativt organ på stiftsplanet inom en synodal författnings ram — vid skilda tillfällen senast 1925 och 1934.

Genom initiativ inom olika stift tillkom för att i nya former vidareutveckla kyrkans samfundsliv *stiftsmöten* och *stiftsråd*. Det första stiftsmötet bildades 1906 i dåvarande Kalmar stift. Den organisatoriska gestaltningen av stiftsmötena, som sedermera tillkom i övriga stift utom i Göteborgs stift, växlar från stift till stift, men gemensamt för alla är att biskopen är självskriven ordförande och att stiftsmötet i övrigt består av såväl präster (i en del stiftsmöten alla inom stiftet bosatta präster) som lekmän, de senare valda av stiftets församlingar eller andra lokala enheter. Stiftsmötets förhandlingar är därjämte öppna för alla, som önskar närvara. Stiftsråd har inrättats i alla stift och består av biskopen samt präster och lekmän, vilka utses av stiftstinget eller stiftsstämman, i Göteborgs stift av prästmötet.

Vid skilda tillfällen har föreslagits en legalisering av stiftsmötena och stiftsråden. Motivering härför har bl. a. varit en önskan att skapa mer ändamålsenliga former för val av lekmannaombud till kyrkomötet liksom för val av lekmannarepresentanter i domkapitlet. Ur sistnämnda synpunkt behandlade 1934 års domkapitelssakkunniga i avgivet betänkande (SOU 1935:31) frågan om legalisering av stiftsmötena. De sakkunniga ansåg att vid stiftsmötena var de kyrkligt aktiva lekmännen representerade, varför det kunde vara lämpligt att anförtro valet av lekmannarepresentant åt stiftsmötet. Det mest rationella vore därför att legalisera stiftsmötena och

[1] Med synodalförfattning eller presbyterialförfattning avses en uppbyggnad med representativa organ i en »instansordning». Tillämpad på Svenska kyrkan skulle en sådan bl. a. kunna innebära att församlingarnas organ utsåg ledamöter i stiftets representativa organ, som i sin tur utsåg ledamöter i det representativa organet på riksplanet (riksynoden). Eventuellt kunde mellan församlingarnas och stiftens organ finnas ett representativt organ för kontrakten, vars ledamöter i så fall skulle utses av församlingarnas organ och själva skulle utse ledamöterna i stiftets organ. Synodalförfattning förekommer inom stora delar av den reformerta kristenheten. Utredningen har ovan i fråga om the Church of Scotland redogjort för en sådan synodal författning (s. 158 f.).

därvid ge dem uppdrag att utse lekmännens representanter i domkapitlet, möjligen även i kyrkomötet. Mot en legalisering ansågs tala att Göteborgs stift då saknade stiftsmöte och att en legalisering skulle kunna bli ett hinder för en vidare utveckling på stiftsorganisationens område. De sakkunniga ansåg sig övertygade om den påtagliga vinsten av en legalisering men tvekade att direkt påyrka en sådan. I en bilaga till betänkandet framlades ett utkast till lag om stiftsmöte.

I en motion (nr 7) vid 1946 års kyrkomöte av rektorn H. Lagerström och dåvarande domprosten, sedermera ärkebiskopen G. Hultgren föreslogs en legalisering av stiftsmötena, varvid åberopades behovet av en fastare och mera effektiv organisation för det kyrkliga arbetet i stiftet med stiftsmöte som beslutande församling och stiftsråd som beredande och verkställande organ. Stiftsmötet borde vara en representation för stiftets församlingar och skulle ekonomiskt stödjas av dessa. Motionärerna hemställde att kyrkomötet i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle anhålla om utredning rörande en stiftsrepresentation genom stiftsmöte. — I sitt av kyrkomötet godkända utlåtande (nr 28) instämde kyrkolagsutskottet i motionens syfte men ifrågasatte om detta syfte bäst skulle nås genom en legalisering i den form motionärerna föreslog. Stiftsmöte och stiftsråd borde även i framtiden behålla sin frivilliga karaktär. Däremot skulle man genom bestämmelser i lag kunna ge dessa organ en officiellt erkänd ställning och tillförsäkra det kyrkliga arbetet i stiften bättre utvecklingsmöjligheter. Ett tillfälle till detta erbjöd den revision av bestämmelserna ang. prästmöte, varom kyrkomötet hemställt hos Kungl. Maj:t. Om stiftsmötet inskrevs i kyrkolagen såsom en med prästmötet jämförlig institution, skulle den faktiska utveckling som skett inom kyrkolivet stadfästas och kyrkans karaktär av folkkyrka komma till starkare uttryck. Kyrkomötet anhöll därför om en utredning i syfte att åvägabringa att bestämmelser upptogs i kyrkolagen om stiftsmöte och stiftsråd samt att i församlingsstyrelselagen bland kyrkliga angelägenheter skulle upptas bidrag till stiftsråd och stiftsmöte samt andra för stiftet gemensamma kyrkliga ändamål.

För att utreda frågor rörande prästmöte, stiftsmöte och stiftsråd tillkallade Kungl. Maj:t 1947 dåvarande docenten, sedermera biskopen Helge Ljungberg.

Vid 1948 års kyrkomöte behandlades stiftsorganisationen på grund av en motion (nr 26) av dåvarande domprosten Ivar Hylander. I motionen anfördes bl. a. att de dittills framförda förslagen beträffande stiftsorganisationen alltför mycket accepterat stiftsmötet som den organisatoriska utgångspunkten. Detta möte var och borde vara av uppbygglig och informativ karaktär. En naturligare utgångspunkt för en strävan att uppbygga en representation för stiftet fanns i landstingets organisation. Också landstingets beskattningsrätt skulle då kunna få en kyrklig motsvarighet. Inrättandet av ett stiftsting med viss, begränsad beskattningsrätt skulle för stiftets ge-

mensamma intresse vara av största betydelse. Stiftstinget skulle kunna bestå av biskopen som självskriven ordförande, domkapitlets ledamöter, 20—35 för de olika kontrakten valda ledamöter samt stiftets kontraktsprostar. — Kyrkomötet hänvisade till den pågående, år 1947 tillsatta utredningen och förutsatte att utredningsmannen tog hänsyn till de synpunkter och förslag som framförts i motionen. Med hänvisning därtill avslog kyrkomötet motionen.

I det av utredningsmannen Ljungberg år 1950 avgivna betänkandet med förslag till lag om prästmöte och stiftsmöte m. m. (SOU 1950:31) uttalades bl. a. att frågan om stiftsmötenas legalisering tillhörde de mera väsentliga frågorna inom svenskt kyrkoliv. Stiftsmötena hade förvånande hastigt visat sig fylla ett verkligt behov inom kyrkan. Tendensen att till stiftsrådet knyta stiftets ungdomsarbete och övrig liknande verksamhet var vidare mycket påtaglig. Det var därför följdriktigt att lagfästa en stiftsrepresentation. En legalisering borde dock inte ha annan innebörd än att stiftsmötet skulle vara obligatoriskt.

Stiftsmötet skulle enligt förslaget bestå av präster och valda ombud från stiftets församlingar och pastorat samt skulle i regel hållas vartannat år, dock minst vart sjätte år. Sättet för ombudsval fick bestämmas inom varje stift. Stiftsmötets uppgift skulle vara att till inbördes fördjupande gemenskap och uppbyggelse sammanföra präster och lekmän för överläggning om kyrkans angelägenheter och för främjande av det kristliga livet och arbetet inom stiftet. Utredningsmannen förklarade att han inte velat upptaga lagbestämmelser för stiftsmötet som valkorporation, men att han hyste den förhoppningen »att det i samtliga svenska stift kommer att utbilda sig en praxis som i sak gör stiftsmötet till valkorporation, i första hand för val av lekmannaledamöter i domkapitlet, men även småningom för lekmannaombud i kyrkomötet. En sådan utveckling är i hög grad önskvärd». (Betänkandet s. 64.) Stiftsmötet hade att utse stiftsråd och fastställa stadgar för detta. Biskopen skulle vara självskriven ordförande i stiftsmötet och stiftsrådet. — I fråga om stiftsmötets ekonomi föreslogs ett tillägg i församlingsstyrelselagen att med kyrkliga angelägenheter i denna lags mening — och sålunda hänförliga till ändamål till vilka församling ägde lämna anslag med utdebiterade medel (något som f. ö. tidigare synes ha ansetts vara tveksamt) — avsågs bl. a. »bidrag till stiftsråd och stiftsmöte samt andra för stiftet gemensamma ändamål». — Beträffande det framförda förslaget om inrättande av stiftsting anförde utredningsmannen, att stiftsarbetet ännu var inne i ett utvecklingsskede, som gjorde det nödvändigt att iaktta ga en viss återhållsamhet i vad avsåg legala former. Det syntes därför mest ändamålsenligt att de redan utvecklade formerna för stiftsrepresentation fick mogna, innan frågan om stiftsting upptogs.

Vid remissbehandlingen tillstyrktes utredningsmannens förslag beträffande stiftsmöte och stiftsråd av samtliga domkapitel utom ett (Strängnäs) och

samtliga stiftsråd utom två (Strängnäs och Karlstad). Avstyrkandena motiverades med att stiftsmöte och stiftsråd även i fortsättningen borde bibehållas som helt frivilliga organisationer. Samma uppfattning uttalades av Sveriges Yngre Prästers Förening. Kammarkollegiet ansåg skälen för en legalisering beaktansvärda men ansåg att stiftsmötet inte borde göras obligatoriskt. Statskontoret avstyrkte förslaget bestämt. — Ärendet, som även omfattade frågan om nya bestämmelser om prästmöte (se ovan s. 273) anmäldes i konselj den 28 december 1956, varvid det förklarades »icke kunna för närvarande föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd».

Under tiden hade ett nytt moment tillkommit i det kyrkliga arbetet på stiftsplanet. För att underlätta finansieringen av det frivilliga stiftsarbetet inrättades på 1950-talet i flera stift s. k. arbetsfonder, vilka förvaltades av vederbörande stiftsråd. Fonderna erhöll kollekter och anslag från församlingarna samt gåvor. Arbetsfonderna blev emellertid inte tillräckliga för att kunna skapa en stabil ekonomisk grund för stiftsverksamheten. Därjämte tenderade stiftsmötena att omfatta allt flera deltagare och fick till stor del karaktär av kyrkliga dagar för religiös uppbyggelse. Inom stiftsmötets ram sammanträdde de utsedda ombuden enskilt för beslut i olika frågor. Denna ombudsförsamling kallades ibland för stiftsstämma.

Det bör även omnämnas att biskopen Ivar Hylander i sitt herdabrev 1956 till Luleå stift berörde lämpligheten av att kyrkan fick en stiftsorganisation med vidare uppgifter och större befogenheter genom införande av regelbundet sammanträdande stiftsting, vilka såsom en på lagfäst väg vald församling med utdebiteringsrätt skulle vara en motsvarighet till landstingen inom länen.

Stiftsting har under de senaste åren inrättats såsom representativa organ för den fria verksamheten i flertalet stift. Utredningen har ovan redogjort för dessa (s. 94—96). — En av Svenska pastoratens riksförbund och representanter för stiftsråden tillsatt studiegrupp har i januari 1967 framlagt förslag till normalstadgar för stiftstingsorganisationen. Det må nämnas att stiftstingen/stiftsråden enligt förslaget till stadgar för förbundet (enligt förslaget benämnt Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund) skulle få viss anknytning till detta bl. a. genom att stiftstingens/stiftsrådens samarbetsorgan skulle tillsätta ett adjungerat ombud i förbundets styrelse. Ombudet skulle ha yttranderätt men ej äga deltaga i styrelsens beslut.

För en legalisering — innebärande att lagbestämmelser skulle utfärdas rörande stiftsting och stiftsråd — kan tänkas olika motiveringar.

Till en början kan vara lämpligt att anknyta till den diskussion och den utveckling, som förekommit inom kyrkan. Av utvecklingen på området kan anses framgå att det på stiftsplanet finns behov av en utbyggd organisation för verksamheten inom respektive stift. Utvecklingen har skett helt fritt

genom olika initiativ inom kyrkan, och från statlig sida har man inte funnit anledning att medverka då det gällt utbyggnad av den kyrkliga organisationen på stiftsplanet, dock har Kungl. Maj:t inrättat vissa prästerliga tjänster (stiftsadjunktsbefattningar) för verksamheten på stiftsplanet. Inom kyrkan torde man finna det angeläget att stiftsorganisationen även i fortsättningen får utvecklas fritt utan någon statlig medverkan. Det kan dock tänkas att det från kyrklig sida finns intresse för en viss legalisering av stiftstingen, om dessa skulle kunna erhålla utdebiteringsrätt i fråga om kyrkliga ändamål på stiftsplanet. I samband med de fortsatta övervägandena om relationen kyrka-stat, kan det komma att hävdas att i ett A-läge kyrkans verksamhet i sin helhet eller i stort sett bör stå under visst överinseende från statens sida. Utredningen har ovan under rubriken »Legal och fri verksamhet» (s. 257 f.) angivit skäl som kan tala för och emot en viss statlig reglering av den fria verksamheten. Denna verksamhet har, som tidigare berörts, ofta bedrivits med stiftet som territoriell enhet och i stort sett utan att vara beroende av statliga bestämmelser. Det enda legala stadgandet i fråga om den fria verksamheten på stiftsplanet finns i instruktionen för domkapitel, där det anges att domkapitlet bör samarbeta med frivilliga organisationer för främjande av kristen och religiös verksamhet inom stiftet. Genom stiftstingen, stiftsråden och andra organ har i stiften — vid sidan av organen för den legala verksamheten — skapats en särskild organisation för denna förhållandevis stora sektor av kyrkans verksamhet, som numera till stor del bekostas av utdebiterade medel.

Med hänsyn till att gränserna för församlings kompetens uppdragits genom bestämmelser i församlingsstyrelselagen av år 1961, om vilka bestämmelser enighet förelåg, lärer någon ytterligare reglering på området inte erfordras. Inskränkningar rörande kyrkans möjligheter att bedriva fri verksamhet på stiftsplanet skulle innebära en minskning av kyrkas självständighet och skulle inte stå i överensstämmelse med den hittillsvarande utvecklingen.

Därest en s. k. stiftsskatt skulle införas, blir en legalisering av stiftstingen och dess uppgifter erforderlig. Utdebiteringsrätt för kyrklig verksamhet på stiftsplanet skulle då utövas av ett representativt organ för stiftet. I nu angivet hänseende må följande synpunkter framföras.

Stiften har i olika avseenden blivit en naturlig enhet för kyrklig verksamhet. Finansieringen av kyrkans fria verksamhet på stiftsplanet har dock, i varje fall tidigare, medfört vissa problem. Frågan om lagligheten av församlingsanslag till sådana ändamål ansågs tidigare något tveksam. Genom avgöranden i rättspraxis om anslag av utdebiterade medel bl. a. till stiftsting och uttalanden i samband med tillkomsten av 1961 års församlingsstyrelselag har emellertid församlings befogenhet att lämna bidrag av utdebiterade medel till stiftsändamål blivit klarlagd (anslag kan i princip lämnas till

stiftsverksamhet — liksom till rikskyrklig verksamhet — därest verksamheten fullgör syften som direkt eller indirekt är till gagn för församlingens arbete).

Finansieringen av den fria verksamheten på stiftsplanet sker nu genom stats- och landstingsbidrag (t. ex. för studie- och fritidsändamål, diakonianstalter och till kyrkliga folkhögskolor såsom också sker till andra organisationer än Svenska kyrkan), kollekter, gåvor, kursavgifter samt genom församlingsanslag av utdebiterade medel. Utvecklingen under senare år har som tidigare berörts varit att den verksamhet, som drives under stiftstingens, stiftsmötenas och stiftsrådens överinseende, i allt större utsträckning bekostas av utdebiterade medel.

Utdebiteringsrätt för kyrkliga ändamål tillkommer nu församling och andra enheter på lokalplanet. Ehuru Svenska kyrkan till sin natur inte är kongregationalistisk — i motsats till flertalet frikyrkosamfund — har den i ekonomiskt avseende byggts upp som en organisation av starkt kongregationalistisk karaktär. Förfarandet att tillgodose behoven på stiftsplanet genom församlingsanslag — motiverade av att verksamheten ifråga fullgör syften som direkt eller indirekt är till gagn för församlingarna — innebär en fastare ekonomisk grundval för den fria verksamheten på stiftsplanet än som kunde ske om man huvudsakligen varit hänvisad att lita till insamlade medel. Ett resultat av utvecklingen har varit att den fria verksamheten på stiftsplanet påtagligt har ökat. Ett fullföljande av den utveckling som skett vore att införa utdebiteringsrätt för ett representativt organ på stiftsplanet till täckande av kostnader för stiftsändamål.[5] En sådan rätt för ett stiftsorgan kan tänkas leda till inskränkning i församlings och andra lokala kyrkliga enheters befogenhet att anslå utdebiterade medel för stiftsändamål. — En maximering för stiftsorganet beträffande utdebiteringens storlek — t. ex. till ett eller några ören per skattekrona — vore tänkbar. Införande av utdebiteringsrätt för stiftsting kan tänkas medföra att tinget — med hänsyn till till att det får befogenhet att besluta om beskattning (uttaxering) — anses böra bestå endast av ledamöter, som valts av församlingarna eller andra lokala kyrkliga enheter på lokalplanet.

En reform av nu antytt slag, innebärande ett frångående av den nuvarande ordningen med församlingarna som de enda anslagsbeviljande enheterna, framstår dock som mindre tänkbar i ett A-läge.

Mot ett införande av rätt för ett stiftsorgan att besluta om utdebitering för stiftsändamål kan tala, att den nuvarande tendensen att lita till utdebiterade medel kunde förstärkas. Det kunde ur kyrklig synpunkt vara mindre tillfredsställande att bli alltför beroende av utdebiterade medel för den fria

[5] Den av biskopsmötet m. fl. tillsatta kyrkoorganisationskommittén har i sitt förslag till organisation för Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten (för ett s. k. B-läge) upptagit rätt för stiftstinget att fastställa en stiftsavgift, som församlingarna hade att erlägga och stiftstinget ägde förfoga över.

verksamheten. Vidare skulle församling inte kunna ställa sig utanför stiftstingsorganisationen utan skulle bli skyldig att betala viss kostnad för denna organisation och dess verksamhet utan att kunna påverka beslut i dessa frågor.

Härefter må beröras frågan huruvida »legalisering» av en stiftstingsorganisation skulle kunna medföra förändringar i organisatoriskt avseende beträffande andra organ för kyrkliga angelägenheter.

Domkapitlets existens och ställning synes knappast komma att påverkas av en »legaliserad» stiftstingsorganisation. Domkapitlet har både statliga och kyrkliga uppgifter och kan — såsom utredningen anmärkt i not å s. 35 — betecknas såsom ett blandat statligt och kyrkligt organ. Ett »legaliserat» stiftsting kan, även om statliga bestämmelser skulle gälla beträffande dess sammansättning och uppgifter, förutsättas få karaktär av ett kyrkligt organ, som huvudsakligen handhar frågor rörande vad som nu betecknas såsom fri kyrklig verksamhet.

Det framstår som en tänkbar konsekvens av en »legaliserad» stiftstingsorganisation att lekmannarepresentationen i domkapitlet — liksom ombuden för pastoraten i stifts- och boställsnämnderna, om ett sådant representantskap skulle komma till stånd — utsågs av lekmannaledamöterna i stiftstinget. Eventuellt kunde även stiftets lekmannaombud i kyrkomötet väljas vid stiftstinget. Den anordningen kunde möjligen även övervägas, att prästerlig ledamot i domkapitlet liksom prästerliga ombud för stiftet i kyrkomötet valdes vid stiftstingen. Nuvarande ordning att prästerlig ledamot i domkapitel utses vid prästmöte och prästerliga ombud till kyrkomötet vid särskilda valförrättningar har dock den fördelen framför val vid stiftsting att samtliga präster får medverka vid dessa val.

Skulle beträffande ledamöterna i stiftsting inte göras någon uppdelning i prästerliga ledamöter och lekmannaledamöter synes det ändock kunna tänkas, att stiftets prästerliga ledamöter och lekmannaledamöter i kyrkomötet — om en sådan uppdelning skulle ifrågakomma beträffande ledamöterna i detta — ändock kunde väljas av stiftstinget.

I detta sammanhang må för fullständighetens skull något beröras frågan huruvida kostnader som nu bestrides genom riksstaten (för domkapitlen) eller genom kyrkofonden (avlöning till biskoparna samt kostnader för stiftsnämnder och boställsnämnder) skulle kunna täckas genom en stiftsskatt. Härutinnan må anmärkas att i samband med 1936 års lagstiftning angående lönereglering för biskoparna blev till kyrkofonden överförda samtliga tillgångar, genom vilka kostnaderna för avlöning till biskoparna bestreds, nämligen biskopslöneregleringsfonden, samtliga inom stiften förvaltade för biskoparnas avlöning avsedda fonder och kapitaltillgångar, avkomsten av samtliga för biskoparnas avlönande anslagna fastigheter (biskopshemma-

nen) m. m. Kostnaderna för domkapitlen, stiftsnämnderna och boställsnämnderna är beroende av beslut av statliga organ (i personalförteckningar, olika statliga författningar m. m.). Det synes utredningen därför inte finnas anledning räkna med att dessa kostnader skulle bestridas genom en eventuell stiftsskatt.

Beträffande prästmöte — rörande dess bekostande se uppgifter i SOU 1950: 31 s. 41 ff. och ovan s. 273 — kunde däremot övervägas att låta kostnaderna, alla eller vissa, för detta bestridas genom en eventuell stiftsskatt.

IV. Tänkbara reformer på riksplanet

Reformer av större omfattning på riksplanet förutsätter inrättande i någon form av en centralstyrelse (statlig eller kyrklig), dock att man inom ramen för bestående ordning kan tänka sig en delegering av uppgifter från Kungl. Maj:t till myndigheter, som nu handhar kyrkliga ärenden.

I kap. 4 har utredningen behandlat frågan om inrättande av en centralstyrelse för kyrkan, antingen av statlig karaktär (en statlig centralstyrelse, se s. 225 ff.) eller av kyrklig karaktär (en kyrklig centralstyrelse, se s. 230 ff.). Inrättande av en statlig centralstyrelse skulle medföra att en stor del av Kungl. Maj:ts (Ecklesiastikdepartementets) befattning med kyrkliga frågor bortföll liksom att de centrala ämbetsverkens (Kammarkollegiets, Statskontorets m. fl.) befattning med kyrkliga ärenden helt eller till huvudsaklig del överfördes till det nyinrättade centrala organet. Inrättande av en kyrklig centralstyrelse kan men behöver inte nödvändigtvis påverka Kungl. Maj:ts och andra statliga organs befattning med kyrkliga frågor. En sådan styrelse skulle däremot under alla förhållanden tänkas få uppgifter, som nu utövas av andra kyrkliga organ, såsom t. ex. biskopsmötet.

Utredningen behandlar nedan tänkbara förändringar beträffande arbetsuppgifterna för och organiserandet av olika statliga och kyrkliga organ, som på riksplanet handhar frågor rörande kyrkan.

Kungl. Maj:t

Utredningen finner sig kunna utgå från att vid ett bibehållet statskyrkosystem — även om kyrkan inom ramen för ett sådant system skulle få en självständigare ställning i jämförelse med nuvarande förhållanden — Kungl. Maj:t (i statsrådet) kommer att vara kyrkans högsta myndighet i administrativa och ekonomiska angelägenheter.

Som i andra sammanhang berörts — i lagstiftningsbetänkandet och ovan i kap. 4 (s. 238 ff.) — skulle det emellertid kunna övervägas att ge kyrkomötet rätt att ensamt bestämma rörande vissa frågor, t. ex. om formerna för kyrkans religiösa verksamhet, genom s. k. kyrkomötesbestämmelser.

En sådan ordning skulle innebära ett brytande av principen om statsorganen såsom utövare av den högsta kyrkostyrelsen; en del frågor skulle ankomma på kyrkomötet ensamt och således helt falla utanför Kungl. Maj:ts verksamhetsområde.

Vissa organisatoriska förändringar, vilka skulle kunna medföra att Kungl. Maj:t befriades från en del uppgifter beträffande kyrkan, är även tänkbara. Inrättas exempelvis en statlig centralstyrelse skulle denna kunna övertaga en del av Kungl. Maj:ts uppgifter på det kyrkliga området — exempel på sådana uppgifter har lämnats ovan s. 227. En reform av sist angivet slag skulle emellertid innebära att Kungl. Maj:t fortfarande skulle avgöra — förutom lagstiftningsfrågor — ärenden av särskild vikt rörande kyrkan. En avlastning av Kungl. Maj:ts arbetsbörda då det gäller kyrkliga ärenden skulle också kunna ske genom att myndigheter, som nu handhar en del sådana ärenden, får sin beslutanderätt utökad.

Vad närmare angår frågan vilka uppgifter på det kyrkliga området, som kan tänkas överflyttade från Kungl. Maj:t till en kyrklig centralstyrelse får utredningen hänvisa till sin behandling ovan av frågan om inrättande av en sådan styrelse (se s. 237 nederst — 243 och 250 sista stycket).

Det synes utredningen inte finnas anledning antaga att några ändringar — i varje fall inte i någon påtaglig utsträckning — kommer att ske beträffande regeringsrättens ställning som högsta besvärsinstans i olika frågor rörande kyrkan.

Riksdagen

I tidigare betänkande har utredningen behandlat frågor rörande lagstiftning på det kyrkliga området (SOU 1965:70). Det må erinras om att beträffande A-läget berörts frågan om nya former för bestämmanderättens utövande (s. 110 ff.), nämligen — vid sidan av nuvarande lagstiftningsreformer — en ordning med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som gemensamt beslutande organ eller en ordning med kyrkomötet som ensamt beslutande. Som tänkbara områden för en självständig bestämmanderätt för kyrkomötet har angivits (s. 115) ämnen, beträffande vilka riksdagens intresse bedömts som ringa eller obefintligt men där kyrkans intresse av att få bestämmanderätt är framträdande, t. ex. flertalet av de bestämmelser, som gäller gudstjänstfirandet, dop, konfirmation och jordfästning ävensom vignings- och installationsakter.

Skulle någon av de angivna formerna för bestämmanderättens utövande införas bortfaller sålunda riksdagens befattning med lagstiftning på vissa ämnesområden.

I fråga om riksdagens befattning med andra ärenden rörande kyrkan än lagstiftningsfrågor — väsentligen anslagsfrågor — synes det inte finnas

anledning att inom ramen för ett A-läge överväga några ändringar i nuvarande förhållanden.

Centrala ämbetsverk

Inrättande av en statlig centralstyrelse får antagas medföra att i varje fall större delen av de centrala ämbetsverkens uppgifter rörande kyrkliga frågor skulle överföras till styrelsen. En exemplifiering av sådana uppgifter har lämnats ovan s. 227 f. — I sammanhanget må erinras om att utredningen funnit det tveksamt om vägande skäl för inrättande av en statlig centralstyrelse kan anses föreligga (se s. 229 f.).

Skulle en statlig centralstyrelse komma till stånd, utgör de uppgifter, som kan tänkas överförda till denna styrelse från centrala ämbetsverk, en förhållandevis ringa del av de totala arbetsuppgifterna för vart och ett av dessa verk.

Kammarkollegiet utgör dock i sistnämnda avseende ett markant undantag. De kyrkliga frågorna har uppgivits totalt sett omfatta omkring en femtedel av kollegiets arbetsuppgifter. Kollegiets uppgifter med kyrkliga frågor är sådana att de helt eller i huvudsak kan tänkas överflyttade till en nyinrättad styrelse. En av kollegiets fyra byråer sysselsättes helt med kyrkliga ärenden och skulle således vid en reform av angivet slag böra utgå ur kollegiets organisation. Ärenden angående försäljning av kyrklig jord handläggs på en annan byrå i kollegiet, varjämte ärenden angående ändringar i ecklesiastik indelning ankommer på en tredje av kollegiets byråer. Även om dessa ärenden skulle överföras till en centralstyrelse, vilket i och för sig kan vara tveksamt, får man räkna med att remissyttranden rörande sådana ärenden emellanåt skulle komma att inhämtas från kollegiet, enär detta handhar ärenden om ändringar i rikets borgerliga indelning. En viss minskning (till omkring en tiondel) av de göromål, som ankommer på kollegiets advokatfiskalsämbete, kunde ske, om dess uppgifter beträffande kyrkliga ärenden skulle överflyttas till en central kyrkostyrelse. Några ändringar beträffande uppgifterna för kollegiets arkivkontor torde man däremot inte kunna räkna med.

Vissa mindre organisatoriska förändringar kunde ifrågakomma beträffande statskontoret, från vilket skulle kunna överföras ärenden angående kyrkofonden, och i fråga om det ämbetsverk (för närvarande riksantikvarieämbetet) som handhar kyrkliga byggnadsärenden.

Anses kyrkan böra få en självständigare ställning inom statskyrkosystemets ram och överlämnas därvid till en kyrklig centralstyrelse att avgöra frågor, som innebär tillämpning av statliga bestämmelser, inskränkes naturligen de centrala ämbetsverkens uppgifter beträffande kyrkliga ärenden.

Såsom tidigare berörts är det även tänkbart att låta de ämbetsverk, som nu handhar kyrkliga ärenden, få sin beslutanderätt utökad. En sådan reform skulle innebära att det inte skulle ske någon överflyttning av uppgifter från Kungl. Maj:t — och då ej heller från centrala ämbetsverk — till en kyrklig centralstyrelse, men att en avlastning av Kungl. Maj:t skulle ske genom en utökning av ämbetsverkens beslutanderätt.

Kyrkomötet

Kyrkomötets ställning som lagstiftande organ har behandlats i utredningens betänkande om lagstiftning och rättskipning (SOU 1965:70). Under rubriken »Reformer rörande kyrkomötet» har där redogjorts (s. 101 ff.) för eventuella reformer beträffande kyrkomötets sammansättning (se även ovan beträffande val, s. 265), tidsintervallen mellan kyrkomötena, kyrkomötets arbetsformer och några spörsmål beträffande promulgationsregeln i RF § 87:2. Utredningen har i samma betänkande behandlat reformer rörande kyrkolagsbegreppet (s. 106 ff.) och nya former för bestämmanderättens utövande (s. 110 ff.). Reformer av detta slag — bl. a. införande av en ensam beslutanderätt för kyrkomötet, t. ex. beträffande fastställande av kyrkliga böcker — kan medföra en utökning av kyrkomötets befogenheter. Vidare har utredningen i lagstiftningsbetänkandet (s. 172 ff., särskilt s. 174 ff.) behandlat de av utredningen uppställda hypotetiska lägena i belysning av författningsutredningens förslag att riksdagen ensam skall stifta lag. Ett genomförande i ett A-läge av detta förslag skulle innebära att kyrkomötet inte skulle med beslutanderätt deltaga i lagstiftningen.

Frågan om kyrkomötets uppgifter, sammansättning m. m. blir beroende av ställningstaganden i åtskilliga principiella och praktiska frågor. För närvarande är kyrkomötets uppgifter när det gäller frågor av förvaltningsnatur relativt begränsade. Kyrkomötet deltager vid stiftande av kyrkolag, avger yttranden i anledning av skrivelser från Kungl. Maj:t och gör underdåniga framställningar i anledning av motioner vid kyrkomötet, utser styrelse i vissa kyrkliga organ (Svenska kyrkans centralråd m. fl.) samt kan genom sin utredningsnämnd låta utreda i motioner väckta frågor, innan dessa slutligen prövas av kyrkomötet.

Skulle en kyrklig centralstyrelse inrättas, kan det — såsom anförts på s. 246 — ligga närmast till hands, att kyrkomötet blir det organ, som utser ledamöterna i styrelsen, utfärdar instruktion eller stadga för denna, vilken i A-läget eventuellt skulle godkännas av Kungl. Maj:t, utser revisorer att granska styrelsens förvaltning, mottager berättelse om styrelsens verksamhet och prövar frågan om ansvarsfrihet.

Som huvudman för en kyrklig centralstyrelse skulle kyrkomötet på ett mera reellt sätt än för närvarande framstå som kyrkans högsta representativa organ. Detta kan tänkas aktualisera bl. a. frågan om ändringar rörande proportionen mellan präster och lekmän i kyrkomötet.

Särskilt om den kyrkliga centralstyrelsen skulle få uppgifter, som nu ankommer på statliga organ, kan det komma att göras gällande, att en utökning av antalet lekmän bör äga rum. Kungl. Maj:ts och de centrala ämbetsverkens ställning såsom utövare av en stor del av den yttre kyrkostyrelsen uppfattas på en del håll som det viktigaste lekmannainflytandet i kyrkliga frågor. Det är tänkbart, att det från statlig sida för ett sådant överförande uppställes som en förutsättning att det organ, som är huvudman för en kyrklig centralstyrelse, skall ha ett större antal lekmän i förhållande till antalet präster än som nu är förhållandet i kyrkomötet.

Blir kyrkomötet huvudman för en kyrklig centralstyrelse får det — såvida inte de uppgifter som skulle ankomma på centralstyrelsen blir av förhållandevis ringa omfattning — förutsättas, att kyrkomötet får sammanträda oftare än för närvarande. Den tidsintervall, inom vilken kyrkomöte skall sammanträda, synes böra bli kortare än nuvarande tidsrymd av fem år. Det kan föreligga behov av sammanträden varje eller vartannat år.

Skulle ärkebiskopen bli ordförande i den kyrkliga centralstyrelsen kan det ifrågasättas, om han bör vara ordförande i kyrkomötet. Vid mötets behandling av centralstyrelsens verksamhetsberättelse och liknande frågor kan det tänkas, att ärkebiskopen såsom ordförande i styrelsen lämpligen bör uppträda som talesman för denna.

Skulle på stiftsplanet genom legal reglering genomföras en enhetlig stiftsorganisation — med stiftsting som en representation för församlingar och andra lokala enheter inom varje stift — kan detta tänkas medföra ändringar i fråga om utseende av ledamöter i kyrkomötet. Kyrkan skulle då eventuellt få en »synodalordning», där de representativa organen på lokalplanet (kyrkofullmäktige m. fl.) utser ledamöterna i stiftstingen, vilka i sin tur utser ledamöterna i kyrkomötet. En legaliserad stiftstingsorganisation kan tänkas medföra ändringar i fråga om kyrkomötets verksamhetsformer, såsom att yttranden skall inhämtas från stiftstingen i en del frågor, t. ex. om inre kyrkliga förhållanden, kyrkliga böcker, ritual och liknande.

Skulle det övervägas att genomföra en nu antydd förändring i fråga om kyrkomötet inom ramen för ett A-läge får denna fråga förutsättas bli föremål för en mera fullständig utredning än som kan ske inom denna utrednings ram.

I fråga om val av lekmannaledamöter i kyrkomötet — eventuellt samtliga genom val utsedda ledamöter om någon uppdelning i prästerliga ledamöter och lekmannaledamöter inte skulle förekomma — må slutligen beröras den tidigare (s. 265) berörda möjligheten av direkta val. Dessa skulle lämpligen kunna företagas samtidigt med kyrkofullmäktigevalen. Denna ordning synes förutsätta att ledamöterna utses för en bestämd mandatperiod (samma tid som skall gälla för ledamöter i kyrkofullmäktige). Be-

stämd mandattid för kyrkomötesledamöter, något som kan få särskild aktualitet om kyrkomötet regelmässigt skulle sammanträda varje eller vartannat år, kan befinnas lämpligt även med nuvarande ordning för utseende av ledamöter i kyrkomötet.

Biskopsmötet

Biskopsmötets förekomst, sammansättning och verksamhet är inte reglerad genom lagstiftning. Dess ursprungliga och egentliga syfte är att vara en sammankomst för överläggningar mellan biskoparna i gemensamma frågor rörande stiften. Det har emellertid alltmer kommit att fungera som ett kyrkans centrala organ, som handhar åtskilliga frågor om kyrkan och dess verksamhet (se härom s. 112 ff. och s. 233 ff.).

Vid en översyn av kyrkans organisation m. m., som kan bli aktuell inom ramen för ett A-läge, får det förutsättas, att biskopsmötets ställning och uppgifter blir föremål för särskild uppmärksamhet. När ställning skall tas till frågan om inrättande av en kyrklig centralstyrelse kommer det självfallet att övervägas om uppgifter, som nu fullgöres av biskopsmötet, bör kvarligga hos detta eller överföras till en centralstyrelse, eventuellt till annat organ. Skall biskopsmötet även i framtiden handha alla eller en stor del av dess nuvarande uppgifter, kunde det övervägas att ge biskopsmötet en legal ställning i kyrkans organisation och att reglera dess uppgifter i författning.

Såsom nyss berörts vid behandlingen av kyrkomötet kan frågan om inrättande av en högsta instans för lärofrågor bli aktuell. Den kyrkliga organisationskommittén föreslog i sitt år 1964 framlagda betänkande med förslag till organisation för Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten — sålunda för ett fritt läge — att biskopsmötet bl. a. borde ha till uppgift att vaka över att kyrkans bekännelse följes i lära och kyrkosed. Nämnda förslag har mött stark kritik med hänsyn till att lärofrågorna i så fall exklusivt skulle komma att avgöras av biskoparna. Kommittén föreslog vidare beträffande fastställande m. m. av kyrkans böcker, att biskopsmötet skulle framlägga förslag i dessa frågor för kyrkomötet, som hade att godkänna eller förkasta biskopsmötets förslag. Den kyrkliga kommittén har i sitt förslag upptagit även andra uppgifter för biskopsmötet (i en fri kyrka), såsom att fastställa behörighetsvillkor för präster, diakoner och diakonissor. — Skulle i ett A-läge uppgifter i något av de nu berörda hänseendena handhas av biskopsmötet förutsätter detta att dess förekomst, sammansättning och uppgifter blir författningsmässigt fastställda.

Även om biskopsmötet endast skulle bibehålla sin ursprungliga och egentliga uppgift att vara en sammankomst för överläggningar mellan biskoparna i gemensamma frågor rörande stiften kan en legalisering övervägas. Det kan även befinnas lämpligt att biskopsmötets uppgifter blir författningsmässigt reglerade för att dessa skall avgränsas mot en kyrklig centralstyrelses och eventuellt också mot andra organs uppgifter.

Utredningen anser sig inte ha anledning att ingå på frågan om inrättande enligt förebild från den finska kyrkan med ett s. k. förstärkt biskopsmöte, bestående av biskoparna jämte utsedda representanter för präster och lekmän från de olika stiften. En sådan organisation synes inte ha så stor aktualitet för svenskt vidkommande. Anmärkas bör dock att i motionen vid 1963 års kyrkomöte angående inrättande av en riksstyrelse för kyrkan — se s. 203 — uttalades, att det syntes naturligt att styrelsen fick framväxa ur eller fick viss anknytning till det nuvarande biskopsmötet.

Ärkebiskopen

Ärkebiskopens uppgift som stiftschef och frågan om en minskning av ärkestiftet har berörts ovan s. 271. Utredningen har vid behandlingen av sammansättningen av en kyrklig centralstyrelse (kap. 4 s. 247) ansett det sannolikt, att ärkebiskopen kommer att ingå i styrelsen och i så fall lämpligen som ordförande. Som en tänkbar möjlighet har angivits att ärkebiskopen ägde deltaga i handläggningen inom centralstyrelsens kansli i de ärenden han önskade och att det vid hans sida fanns en verkställande ledamot av styrelsen eller en chefstjänsteman, som hade ansvaret för det löpande arbetet inom kansliet. Skulle ärkebiskopen bli ordförande i centralstyrelsen kan det ifrågasättas, om ärkebiskopen bör vara ordförande i kyrkomötet (se ovan s. 285).

Utredningen anser sig inte ha anledning att gå in på frågan om ärkebiskopens självskrivenhet som ordförande i Centralrådet, Missionsstyrelsen, Sjömansvårdsstyrelsen och Diakoninämnden och i det stora antal andra kyrkliga styrelser, där ärkebiskopen nu är ordförande.

Ärkebiskopens arbetsbörda är för närvarande mycket omfattande. Åtgärder för att söka minska ärkebiskopens arbetsbelastning är aktuella.

De centrala kyrkliga styrelserna

Utredningen har i det föregående (s. 236) anfört, att det kan tänkas att centralrådets verksamhet inordnas inom en kyrklig centralstyrelses ram men att utredningen inte anser sig ha anledning att ingå på frågan om centralrådets uppgifter helt eller till större delen kan tänkas överförda till den kyrkliga centralstyrelsen. Någon eller några av de uppgifter, som nu tillkommer centralrådet, torde dock böra övergå till en centralstyrelses kompetensområde, t. ex. ärenden rörande rikskollekter.

Beträffande missionsstyrelsens och sjömansvårdsstyrelsens uppgifter har utredningen angivit det som tänkbart att en del av dessas uppgifter överföres till en kyrklig centralstyrelse, om denna skulle bli kyrkans organ för internationella frågor.

I förevarande kapitel har behandlats kyrkans fria verksamhet, såvitt angår riksplanet å s. 258 f. Det får övervägas huruvida en kyrklig centralstyrelse skall få befattning med kyrkans fria verksamhet eller om uppgifterna på detta område även i fortsättningen i stort sett skall ankomma på centralrådet och övriga organ på riksplanet för den fria verksamheten. En närmare behandling av dessa frågor kan icke anses ankomma på utredningen.

Kap. 6. Något om organisatoriska frågor m.m. i B-, C- och D-lägena

I. Inledande synpunkter

Såsom en gemensam förutsättning för B-, C- och D-lägena gäller såsom förut nämnts, att Svenska kyrkan är friställd från staten i organisatoriskt avseende. Detta bör i princip medföra att kyrkan äger genom interna stadgar bestämma om sin organisation och andra förhållanden rörande sin förvaltning. Kyrkan blir av privaträttslig karaktär och blir rättsligt sett att hänföra till de ideella föreningarnas krets.

Det faller utanför utredningens uppdrag att mera i detalj avhandla hur stadgarna för en fri kyrka kan tänkas bli utformade men vissa synpunkter på denna fråga må här anföras. Det synes nämligen utredningen nödvändigt att behandlingen av kyrkans framtida organisation och andra närliggande frågor inte begränsas till att endast avse A-läget. För ett ställningstagande i huvudfrågan — om statskyrkosystemet skall bestå eller om en skilsmässa skall äga rum — kan det vara av betydelse att ha tillgång till ett material, som kan ge en viss bild av hur en fri kyrka kan tänkas gestaltad i organisatoriskt avseende.

Det får givetvis förutsättas att ett inomkyrkligt utredningsarbete kommer att föregå ett beslut om innehållet i stadgarna. Ett förslag till stadga för Svenska kyrkan efter en skilsmässa från staten — närmast utgående från de förutsättningar som gäller i det av utredningen hypotetiskt uppställda B-läget — har framlagts av den kyrkliga utav biskopsmötet, Svenska pastoratens riksförbund och Svenska prästförbundet tillsatta kyrkoorganisationskommittén i dess år 1965 publicerade betänkande.[1] Behandlingen i det följande av frågan om kyrkans organisation efter ett eventuellt upplösande av det organisatoriska sambandet med staten sker i viss mån mot bakgrund av nämnda betänkande. Emellertid vill utredningen även i detta sammanhang (jfr s. 222) erinra om att betänkandet utsatts för en del kritik och att det för närvarande är svårt att uttala sig om i vilken utsträckning kommitténs förslag kan anses vara uttryck för någon mera allmän kyrklig opinion. Ytterligare överväganden om innehållet i stadgan kommer självfallet att ske inom kyrkan, därest en skilsmässa skulle väntas äga rum.

Utredningen har i lagstiftningsbetänkandet (SOU 1965: 70) behandlat olika slag av statliga bestämmelser, som kan tänkas komma att ha avseende på en fri kyrka (s. 120—171). Till en första grupp (s. 125) kan hänföras författningsbestämmelser rörande alla i riket verksamma trossamfund och

[1] Betänkande med förslag till organisation av Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten, Diakonistyrelsens förlag.

författningsbestämmelser m. m. avseende ideella föreningar i allmänhet. Till en andra grupp (s. 126) hör bestämmelser av konstitutiv natur, t. ex. författningsbestämmelser, som konstituerar och anger den konkreta utformningen av en eventuell kyrklig »beskattningsrätt» eller som konstituerar rättsläget i fråga om den kyrkliga jorden. Till en tredje grupp slutligen (s. 126 ff.) kan hänföras dels »punktbestämmelser» — vilkas utfärdande är beroende på i vilken utsträckning statsmakterna på olika konkreta punkter bedömer allmänna samhällsintressen motivera särskilda bestämmelser rörande kyrkan — dels författningsbestämmelser av en mera generell natur och som i första hand tar sikte på antingen att ge kyrkans organisation en viss utformning eller att allmänt dirigera kyrkans verksamhet. En reglering av sistnämnda slag har utredningen benämnt organisationsreglering.

I lagstiftningsbetänkandet (s. 159 f.) anförde utredningen — efter att ha behandlat frågan om en statlig reglering av en fri kyrka (s. 139—158) — att en s. k. organisationsreglering framstår som opåkallad i såväl C- som D-läget. I princip gäller detsamma beträffande B-läget, men utredningen fann det vara ett realistiskt antagande, att förhandenvaron av beskattningsrätt kan komma att anses motivera en viss organisationsreglering. Denna bör i så fall ske i form av rambestämmelser, vilka ger kyrkan frihet att inom den givna ramen fritt utforma sina stadgar. — I betänkandet om kyrkans ekonomiska förhållanden har utredningen berört frågan om organisationsreglerande föreskrifter i ett B-läge, innebärande att kyrkan skulle ha beskattningsrätt eller i varje fall åtnjuta den förmånen att staten i någon form medverkar vid uppbärandet av de kyrkliga medlemsavgifterna. Utredningen har därvid uttalat att under sådana förhållanden föreskrifter av den art, att det skulle bli fråga om en generell organisationsreglering, inte kan anses vara motiverade (angivna betänkande s. 311). Däremot skulle reglering bli erforderlig i särskilda hänseenden, såsom rörande formerna för inträde och utträde som medlem av kyrkan, i den mån dessa åtgärder skulle vara avgörande för skyldigheten att utge avgift till kyrkan. Även bestämmelser om att underrättelse skall lämnas om inträde och utträde till den myndighet, som har hand om registreringen av de uppgifter, vilka skall ligga till grund för avgiftsdebiteringen, blir i så fall erforderliga. Vissa föreskrifter kan tänkas ifrågakomma till förhindrande av att avgifter uttages av personer, som ej har skatteförmåga. Inskränkande föreskrifter om användningen av medlemsavgifter, som uppburits genom statens försorg är också möjliga (se utredningens ekonomiska betänkande s. 313 f. om eventuell inskränkning av samfundens kompetens). Sålunda givna statliga föreskrifter är dock närmast att hänföra till den konstitutiva författningsreglering som berörts ovan.

Även om det sålunda synes troligt att organisationsreglerande föreskrifter blir aktuella endast i undantagsfall, kan det dock vara lämpligt att ange den maximala reglering, som kan tänkas ifrågakomma i ett B-läge i form

av rambestämmelser. Utredningen anförde i lagstiftningsbetänkandet (s. 160) angående omfattningen av dylika rambestämmelser, att däri kan föreskrivas *att* bestämmelser rörande ändamålet med och allmänna riktlinjer för kyrkans verksamhet skulle intagas i stadgarna, *att* kyrkan skulle vara delad i församlingar och stift, *att* beslutande organ skulle finnas för rikskyrkan (kyrkomöte) och för varje församling *samt att* för kyrkan skulle finnas en kyrklig centralstyrelse och för varje stift och församling en styrelse. Det kan, såsom i nämnda betänkande uttalats, även ifrågakomma rambestämmelser i huvudsak reglerande kompetensfördelningen mellan de beslutande organen och styrelserna. I fråga om sammansättning och utseende av beslutande organ och styrelser kan i rambestämmelserna föreskrivas, att i styrelse eller representativt organ ej mer än viss del av ledamöterna får vara präster samt att vid medlemsmöte varje medlem och vid ombudsmöte varje ombud skall ha en röst samt att ordningen för bestämmande av avgifter (skatt) skall vara angiven i stadgarna. Genom rambestämmelser kan även ges föreskrifter dels huruvida församling äger utträda ur kyrkan och dels att villkoren för enskild medlems inträde och uteslutning skall vara fastställda i stadgarna (detsamma gäller, såvitt angår uteslutning, även församling).

Utredningen har i lagstiftningsbetänkandet (s. 152—153) även berört frågan om en mera generell reglering av en fri kyrka, därest kyrkan anförtros att fullgöra vissa offentliga funktioner, nämligen förrättande av vigsel med civilrättslig verkan samt handhavande av uppgifter inom folkbokföringen och begravningsväsendet. Såsom utredningen uttalade i nämnda betänkande synes vigselrätt för en fri kyrka inte behöva vara förenad med några organisationsreglerande bestämmelser från statens sida. Det synes utredningen ej heller finnas anledning att meddela några mera omfattande organisationsreglerande stadganden för en fri kyrka, därest denna skulle handha uppgifter inom folkbokföringen och begravningsväsendet. I statliga författningar kan t. ex. anges att kyrkan skall vara indelad i lokala enheter och att det ankommer på dessa att fullgöra de uppgifter som sålunda skulle åligga kyrkan.

Slutligen må beröras vissa problem rörande statens medverkan vid övergången från det nuvarande statskyrkosystemet till ett läge med en fri kyrka. Såsom utredningen tidigare framhållit (s. 123 f.) får kyrkan även efter en skilsmässa anses vara samma trossamfund som förut. Det väsentliga spörsmålet som aktualiseras vid en skilsmäsa blir hur de nuvarande banden mellan kyrkan och staten skall upplösas.

Det får därvid bl. a. tillses att kyrkan inte ställs i en sådan situation, att den vid en skilsmässa saknar organ, som kan övertaga uppgifter vilka nu ankommer på statliga myndigheter. Även ur andra synpunkter finns behov av bestämmelser om vad som i olika avseenden skall gälla beträffande den

fria kyrkan. Det kan framhållas att med nuvarande reglering kyrkomötet — liksom andra kyrkliga organ — saknar befogenhet att fatta beslut om vad som skall gälla för kyrkan efter en skilsmässa. Om en skilsmässa anses böra komma till stånd får det övervägas att ge kyrkomötet en sådan befogenhet antingen genom ändring i kyrkomötesförordningen eller genom särskild lagstiftning.

II. Stadga för en fri kyrka m. m.

Vid en skilsmässa bortfaller alla författningsbestämmelser, som gäller särskilt för Svenska kyrkan, såsom om dess organisation, förvaltning och verksamhet. Som exempel på författningar rörande kyrkan kan nämnas: kyrkolagen av år 1686 (med stadganden bl. a. om lärans grundvalar, gudstjänster, dop, nattvard, bön, kyrkosång, kyrkliga helgdagar, själavård, begravning, predikoämbetet, vignings- och invigningsakter, prästmöte), bestämmelser i religionsfrihetslagen om medlemskap i kyrkan, kyrkomötesförordningen, arbetsordningen för kyrkomötet, församlingsstyrelselagen, prästvalslagen, biskopsvalslagen, domkapitelslagen, instruktionerna för domkapitel och stiftsnämnd, kyrkomusikerstadgan, författningarna rörande gudstjänster, kollektkungörelsen, lagen om kyrkofond, ecklesiastika boställsordningen, ecklesiastika arrendestadgan, kyrkliga försäljningslagen och stadgar för de centrala kyrkliga styrelserna (centralrådet m. fl.).

Den fria kyrkan har att själv bestämma vad som skall träda i stället för dessa statliga bestämmelser. Det får förutsättas att vid en övergång till en från staten friställd kyrka tidpunkten för övergången kommer att bestämmas så långt framåt i tiden att kyrkan ges möjlighet att utarbeta de stadgar som är erforderliga efter skilsmässan. Såsom berörts i det föregående kommer vissa statliga bestämmelser, t. ex. av religionsfrihetskaraktär, att vara tillämpliga på den fria kyrkan. Författningsbestämmelser kan också komma att gälla t. ex. den kyrkliga jorden, och eventuellt kan en del s. k. rambestämmelser komma att meddelas, vilka får iakttagas vid utformningen av de kyrkliga stadgandena.

Utredningen har ovan anfört (s. 124) att, eftersom en skilsmässa i och för sig naturligen medför problem av skilda slag för kyrkan, det kan framstå som ett rimligt antagande, att i en skilsmässosituation endast sådana ändringar göres i kyrkans förvaltningsorganisation, som står i direkt samband med den ändrade relationen till staten eller av utvecklingen i övrigt. Det kan förutsättas att kyrkan bibehålles som en rikskyrklig enhet med uppbyggnad i församlingar, pastorat och stift. Kyrkan blir rättsligt sett att betrakta som en ideell förening med den rikskyrkliga enheten som huvudförening och församlingar, pastorat och stift som underföreningar (jfr lagstiftningsbetänkandet s. 133—134).

Den förenämnda kyrkliga kyrkoorganisationskommittén har i sitt betän-

kande (s. 165—228) framlagt ett utarbetat förslag till stadga för Svenska kyrkan efter en eventuell skilsmässa. — Utredningen har ovan i kap. 2 redogjort för organisation och förvaltning inom andra kyrkor och trossamfund i Sverige och utomlands. Rörande förhållandena inom fria kyrkor i några främmande länder hänvisas till redogörelserna för Västtyskland (närmast delstaten Niedersachsen, s. 147 ff.), Skottland (s. 158 ff.) och USA (s. 161 ff.). Även till redogörelsen beträffande den finska evangeliska kyrkan, som dock är av statskyrkokaraktär men med en förhållandevis fri ställning i förhållande till staten, kan hänvisas (s. 131 ff.), liksom till redogörelsen för de engelska förhållandena (s. 152 ff.).

A. Vissa allmänna frågor

I stadgan för den fria kyrkan får intagas grundläggande bestämmelser rörande kyrkans organisation, dess verksamhet m. m. Det kan vidare förutsättas att vid sidan av stadgan kommer att finnas även andra kyrkliga bestämmelser. I kyrkoorganisationskommitténs förslag till stadga för en fri kyrka föreskrives bl. a. att stadga antages, ändras eller upphäves av kyrkomötet efter hörande av den kyrkodomstol som förutsättes inrättad, att kyrkoordningar må beslutas av kyrkomötet i ämnen, som ej regleras i stadgan, samt att tillämpningsföreskrifter till stadgan eller kyrkoordningar må beslutas av kyrkostyrelsen (den kyrkliga centralstyrelsen). Stadgan kan vara relativt utförlig men kan emellertid också tänkas begränsad till vissa huvudsakliga och allmänna bestämmelser, medan mera detaljerade föreskrifter — t. ex. i fråga om förfarandet vid olika val — införes i kyrkoordning eller i tillämpningsbestämmelser.

När det gäller ändring i eller upphävande av den i en skilsmässosituation antagna stadgan är olika möjligheter tänkbara. Det kunde t. ex. föreskrivas att härför erfordras samstämmiga beslut av två på varandra följande kyrkomöten eller av två kyrkomöten inom viss längsta tid mellan dessa, dock att för brådskande eller särskilt angelägna ändringar beslut av ett kyrkomöte skulle gälla, därest viss kvalificerad majoritet förelåg. Det kunde vidare möjligen övervägas en sådan ordning att ändring eller upphävande av stadgan inte fick ske med mindre yttranden inhämtats från stiftstingen, eventuellt också att en majoritet bland dessa måste föreligga för ändring eller upphävande av stadgan.[2]

[2] Viss jämförelse kan göras med förfarandet i den evangelisk-lutherska landskyrkan i Hannover (lagstiftningsbetänkandet s. 256 f.) där landssynodens beslut om »kyrkolag» för giltighet kräver godkännande av ett synoden sidoordnat organ, kyrkosenaten. Vägras godkännande har synoden att på nytt ta upp ärendet. Fastställer synoden sitt tidigare beslut med 2/3 majoritet blir detta gällande. — Inom the Church of Scotland (s. 266 f.), som har en s. k. synodalförfattning, erfordras för ändring av bestämmelser rörande lära, styrelse, gudstjänst eller kyrkotukt samtycke av en majoritet om två tredjedelar av presbyterierna. — För den finska evangelisk-lutherska kyrkan, som har statskyrkokaraktär men med en förhållandevis fri ställning till statsmakten, gäller (s. 245) att, därest icke

I det följande upptager utredningen till behandling frågor som kan tänkas reglerade i kyrkans stadga.

I stadgan bör intas bestämmelser rörande medlemskapet. Utredningen får rörande inträdet i kyrkan hänvisa till vad som anförts ovan om medlemskapet i en fri kyrka (s. 196 ff.). Rörande rätten till utträde får i stadgan beaktas regler i religionsfrihetslagstiftningen. Därest uteslutning av medlem skall kunna ske — t. ex. på grund av underlåtenhet att betala fastställda avgifter till kyrkan — får närmare regler därom meddelas i stadgan. Det kan även övervägas att i detta eller annat sammanhang i stadgan närmare ange de rättigheter och skyldigheter, som följer med medlemskap i kyrkan.

Vidare kan i stadgan inledningsvis intas vissa allmänna föreskrifter om kyrkans organisation, om kyrkans organ (såsom på *riksplanet* kyrkomöte, kyrklig centralstyrelse samt därest dessa organ anses böra ingå såsom stadgeenligt reglerade övriga centrala kyrkliga styrelser, biskopsmöte och kyrklig domstol, på *stiftsplanet* stiftsting, domkapitel och biskop samt styrelser, som stiftstinget finner anledning tillsätta, ävensom på *lokalplanet* kyrkofullmäktige (kyrkostämma), församlingsdelegerade, kyrkoråd, kyrkoherde samt styrelser, nämnder m. fl., som kyrkofullmäktige eller annat beslutande organ finner anledning att tillsätta), om kyrkans indelning i stift, kontrakt, pastorat och församlingar och om möjligheten till samfällighetsbildning, samt huvudregler rörande stiftens och församlingarnas ställning i den totala kyrkoenheten och något om kyrkans, stiftens och församlingarnas befogenheter i bl. a. olika ekonomiska angelägenheter.

Vidare kan förutsättas att en del föreskrifter rörande kyrkliga förrättningar anses böra intas i stadgan. I kyrkoorganisationskommitténs förslag har intagits bestämmelser rörande gudstjänst, dop, konfirmation, nattvard, vigsel, jordfästning samt om ordningen för kyrkans handlingar. Det torde kunna övervägas att även intaga bestämmelser rörande bikt samt vignings- och invigningsakter (se härom vidare betänkandets speciella del). — Det kan vidare förutsättas att i stadgan kommer att behandlas kyrkans ämbeten och befattningar (med bl. a. föreskrifter om prästers och andra befattningshavares skyldigheter och rättsliga ställning) samt tillsättning av prästerliga tjänster (ärkebiskop, biskop, domprost, kyrkoherde-, komminister- och andra prästerliga befattningar).

Kanske kan det även i en fri kyrka bli fråga om en uppdelning som motsvarar den nuvarande i legal och fri verksamhet t. ex. på det sättet, att man skiljer mellan å ena sidan i kyrkostadga föreskriven verksamhet som *skall*

väckt förslag om ändring av bl. a. kyrkolagen förkastas, skall detta hänskjutas till av kyrkomötet utsedda personer eller till kyrkostyrelsen. Innan ärendet därefter företages till ny behandling vid kyrkomötet skall synodalmöte, stiftsmöte (om dessa se ovan s. 136 f.) och — om förslaget ej uppgjorts av kyrkostyrelsen — kyrkostyrelsen avge utlåtanden. Förstärkta biskopsmötet kan besluta beträffande »synnerligen viktiga förslag» att jämväl kyrkoråden i församlingarna skall avge utlåtanden.

bedrivas inom varje församling (gudstjänster, konfirmationsundervisning, vissa former av ungdomsverksamhet m. m.) och å andra sidan verksamhet som *kan* bedrivas om församlingen så finner lämpligt (t. ex. vissa slag av social verksamhet).

B. Lokalplanet

En central fråga är församlingens ställning i den kyrkliga enheten. I vilken utsträckning bör församling i sitt handlande bindas genom föreskrifter i kyrkans stadgar och andra bestämmelser, utfärdade av organen på riksplanet och stiftsplanet? Det kan förutsättas att i stadgan intas bestämmelser om att varje församling skall ha ett beslutande och ett verkställande organ (kyrkofullmäktige eller kyrkostämma resp. kyrkoråd). Därvid kan t. ex. även avhandlas om församling må tillsätta andra organ för viss verksamhet. Om så blir fallet uppkommer spörsmålet om gränsdragning i fråga om befogenheterna mellan kyrkoråd och andra organ. Det får vidare övervägas om församling utan några inskränkande bestämmelser skall äga besluta om storleken av församlingsavgifter från medlemmarna och om användningen av sådana »utdebiterade» medel, om anslag får ges t. ex. till mission inom och utom landet, om vissa beslut rörande t. ex. upptagande av lån eller försäljning av kyrklig jord eller annan egendom skall underställas den kyrkliga centralstyrelsen (eventuellt domkapitlet) för godkännande. Skall församling äga besluta om bildande eller upplösning av samfällighet eller skall beslut därom meddelas av den kyrkliga centralstyrelsen (eventuellt domkapitlet) efter framställning från berörda församlingar? Skall församling (pastorat) äga besluta om antalet präster och andra befattningshavare i församlingen (pastoratet) eller skall sådana frågor avgöras av den kyrkliga centralstyrelsen? Skall församling äga direkt kalla präst att vara t. ex. kyrkoherde i församlingen utan att tjänsten förklaras ledig och något val hålles? Skall församling äga besluta om avvikelser i fråga om gudstjänstordning och andra kyrkliga förrättningar?

Det är såsom ovan anförts tänkbart att man i en fri kyrka kan få en motsvarighet till nuvarande uppdelning i verksamhet, som skall förekomma i varje församling och verksamhet som kan förekomma där. Vidare är det tänkbart, att en uppdelning sker i verksamhet, som får bekostas med medlemsavgifter, och sådan som inte får uppehållas med medlemsavgifter utan får bekostas med insamlade medel m. m. En dylik uppdelning blir, såsom anges i betänkandet om kyrkans ekonomi (s. 313 f.), aktuell i B-läget, om staten på grund av sin medverkan vid uttagande av medlemsavgifter anser sig ha anledning att ge föreskrifter om för vilka ändamål medlemsavgifterna får användas.

Vidare får övervägas bestämmelser rörande församlings skyldigheter, såsom att svara för anskaffande av och vård om kyrka och annan för kyrk-

ligt ändamål avsedd egendom, för avlöningsförmåner åt präst och annan personal m. fl. uppgifter samt skyldighet gentemot stifts- och riksorgan i ekonomiskt avseende och om församling (pastorat) är skyldig att inleverera eventuella överskott av prästlönetillgångar till kyrkofonden. Likaså får intas stadganden om kyrkoherdens och andra befattningshavares uppgifter i församlingen. I anslutning härtill får uppmärksammas fördelning av kompetensen mellan kyrkoråd och pastor (kyrkoherden), t. ex. i fråga om upplåtande av kyrka.

Närmare bestämmelser i kyrkans stadga eller genom andra föreskrifter kan förutsättas komma att meddelas om kyrkofullmäktigeval och andra kyrkliga val, om upprättande av vallängder, vilken uppgift får förutsättas ankomma på kyrkorådet, om mandattidens längd, om förfarandet vid sammanräkning, om kyrkorådets sammansättning och uppgifter, om förfarandet vid sammanträden för behandling av församlingens angelägenheter, om upprättande och beslut rörande församlingens budget och i anslutning därtill om församlingsavgiften, om protokoll, räkenskaper, revision och om ansvarsfrihet samt likartade frågor som nu är reglerade i församlingsstyrelselagen.

Det kan förutsättas att vid utformningen av kyrkans stadga intresset av att bevara så stor självständighet för församlingarna som möjligt kommer att tillgodoses liksom att stadgan överhuvudtaget kommer att utformas efter demokratiska principer.

En särskild uppgift för organ i församlingen eller för anställda personer blir i C- och D-lägena — och kanske också, i mera begränsad omfattning, i B-läget — att ombesörja debitering, uppbörd m. m. av avgifter från församlingsmedlemmarna. Eventuellt kan övervägas att för varje kommunal enhet eller annat större område inrätta ett kontor för debitering, uppbörd m. m. av medlemsavgifter och kanske också för andra frågor av ekonomisk art, t. ex. förande av ett huvudregister rörande medlemmar, ombesörjande av bokföring för församlingar och andra lokala enheter.

C. Stiftsplanet

Det kan vara troligt med hänsyn till den utveckling som skett att behov kommer att föreligga av ett representativt organ på stiftsplanet, närmast med de nuvarande stiftstingen som förebild. *Stiftstinget* blir i så fall ett i kyrkans stadga föreskrivet organ, som varje församling inom stiftet tillhör. Detta skulle innebära i motsats till vad som gäller för närvarande, att församling inte skulle kunna ställa sig utanför stiftstinget.

Det torde kunna förutses att i kyrkans stadga intas vissa normerande bestämmelser rörande stiftstingen, medan varje stiftsting får besluta i skilda avseenden inom ramen för dessa bestämmelser ävensom får antaga arbets-

ordning för stiftstinget.[3] I stadgan får intas bestämmelser om stiftstingens uppgifter, deras sammansättning, grunder för valkretsindelning och om val av stiftstingsombud.

Beträffande stiftstingets uppgifter kan bl. a. anges att det skall utöva beslutanderätten i stiftets ekonomiska angelägenheter och vidtaga åtgärder för gudstjänstlivets upprätthållande och förkovran, kyrkomusikens utveckling, kyrklig barn- och ungdomsvård, stärkande av kristen sed och livsföring, evangelisation och diakoni ävensom ombesörja uppförande och underhåll av stiftsgård, biskopsgård m. m., inrätta erforderliga befattningar för stiftets gemensamma behov, besluta om förvaltningen av stiftets tillgångar, fastställa eventuell stiftsavgift samt fastställa stat för stiftets inkomster och utgifter.

Rörande stiftstinget har i kyrkoorganisationskommitténs förslag angivits att detta skulle bestå av prästerliga ombud (en fjärdedel av hela antalet ledamöter) och lekmannaombud (tre fjärdedelar). Indelning i valkretsar skulle beslutas av domkapitlet. Val av lekmannaombud skulle ske utav elektorer för de olika församlingarna inom valdistriktet och val av prästerliga ombud utav röstberättigade präster inom valkretsen. Biskop och tjänsteman vid domkapitel skulle icke vara valbara som ledamöter i stiftsting men biskopen liksom övriga domkapitelsledamöter skulle äga rätt att deltaga i stiftstingets överläggningar. — Förslaget till normalstadgar för stiftstingsorganisationen (se not å s. 95) innehåller något annorlunda bestämmelser när det gäller stiftstingets sammansättning och val till detta. Varje kontrakt skulle utgöra en valkrets och utse fyra (i vissa fall fem eller sex) ledamöter, varav en präst. Val av ledamöterna skulle förrättas av elektorer utsedda av församlingarna inom kontraktet. — Mandattiden anges i båda förslagen till fyra år.

Biskopens ställning såsom stiftschef synes — i varje fall formellt sett — inte i någon större omfattning komma att påverkas av kyrkans förändrade ställning. Biskopen i en fri kyrka skulle liksom för närvarande tillse att kyrkans lära rätt förkunnas och sakramenten behörigen förvaltas inom stiftet, vidare leda det kyrkliga arbetet i stiftet, bl. a. vara förman och själasörjare för präster och andra befattningshavare inom stiftet, visitera stiftets församlingar samt verkställa vignings- och invigningsakter.

Som förvaltande, beredande och verkställande organ inom stiftet finns för närvarande domkapitlet och — för förvaltning och kontroll rörande kyrklig egendom — stiftsnämnden (och boställsnämnden) samt som stiftstingets organ stiftsrådet. Kyrkoorganisationskommittén har i sitt förslag

[3] En av Svenska pastoratens riksförbund och representanter för stiftsråden tillsatt arbetsgrupp har i januari 1967 framlagt förslag till normalstadgar för stiftstingsorganisationen. Detta har avseende vid nuvarande förhållanden, då stiftstingen är ett frivilligt organ inom kyrkan för bl. a. den fria verksamheten inom stiftet. Dessa stadgar kan inte bli bindande för stiftstingen utan har som framgår av namnet karaktär av normalstadgar, från vilka stiftsting äger avvika.

sammanfört samtliga uppgifter till *domkapitlen*. Den har därvid utgått från att förvaltning av kyrklig egendom skulle helt överföras till pastoraten och församlingarna samt att de kvarstående kontrollfunktioner som erfordrades skulle utövas av domkapitlet (och den kyrkliga centralstyrelsen). Stiftsrådets uppgifter har kommittén ansett kunna övertas av domkapitlen, som i övrigt skulle behålla i stort sett samma funktioner som för närvarande. — Därjämte kan framhållas att domkapitlen även kan tänkas bli besvärsinstans rörande beslut i olika avseenden av församlingarnas organ, samt få uppgifter rörande kyrkans ekonomiska förhållanden, t. ex. organisering av insamlingsverksamhet (i C- och D-lägena), bokföringsarbete, räkenskapskontroll beträffande verksamhet, som bedrives med anslag från stiftstinget (eventuellt även i B-läget) m. fl. uppgifter.

Domkapitlet skulle liksom för närvarande bestå av biskop, domprost, en prästerlig ledamot (vald vid prästmöte inom stiftet) samt tre lekmannaledamöter (valda vid stiftsting av dess lekmannaombud). Med hänsyn till att återstående stiftsnämndsärenden enligt förslaget skulle överföras till domkapitlen har kyrkoorganisationskommittén förutsatt att — utan att några regler därom infördes — vid val av domkapitelsledamöter skulle tillses, att praktisk erfarenhet av åker- och skogsbruk blir företrädd inom domkapitlen. — Det kan framhållas att även andra regler rörande sammansättningen kunde övervägas, t. ex. att med undantag för biskopen som självskriven ordförande alla ledamöter av domkapitlen skulle väljas av stiftstinget, att flera lekmannaledamöter än i kyrkoorganisationskommitténs förslag skulle ingå i domkapitlen, så att dessa får en majoritet av lekmän, eller att även prästerlig ledamot av domkapitel skulle utses vid stiftstingen.

D. Riksplanet

Det må när det gäller Svenska kyrkans organisation på riksplanet påpekas att riksdagens, Kungl. Maj:ts och statliga ämbetsverks befattning med kyrkliga angelägenheter bortfaller och att kyrkan — som en självständig organisation — får behov av ett beslutande organ och ett förvaltningsorgan på riksplanet. Vidare kan, då det gäller frågan om uppgifter och befogenheter för organen på riksplanet, framhållas att avvägning får ske med hänsyn till önskemål om en så självständig ställning som möjligt för församlingarna och andra enheter på lokalplanet samt för stiften.

Kyrkomötet kan förutsättas få en mera framträdande ställning i Svenska kyrkans organisation än för närvarande. Även om kyrkomötet under nuvarande förhållanden ofta uppfattas som kyrkans representativa organ, är dess uppgifter dock begränsade till medbestämmanderätt i kyrkolagsfrågor, befogenhet att göra framställningar till Kungl. Maj:t och att som remissmyndighet avge yttranden till Kungl. Maj:t rörande förslag i olika frågor. I

en fri kyrka kan det ligga närmast till hands att utvidga kyrkomötets befogenheter så att det reellt sett blir kyrkans representativa organ, som bl. a. får förutsättas besluta om antagande av stadga för den fria kyrkan, eventuellt tillsammans med annat eller andra organ.

Enligt kyrkoorganisationskommitténs förslag till stadga för den fria kyrkan skulle det ankomma på kyrkomötet att utöva den högsta organisatoriska och ekonomiska myndigheten inom kyrkan. Kyrkomötet skulle — efter hörande av kyrkodomstolen — besluta om ändring eller upphävande av stadgan, om antagande av ny stadga samt om kyrkoordningar i ämnen, som ej regleras av stadgan. Fastställande av bibelöversättning, kyrkohandbok, evangeliebok, psalmbok, koralbok, mässbok och katekes skulle enligt förslaget ske genom samfällt beslut av kyrkomötet och biskopsmötet (med två tredjedels majoritet inom vardera av dessa). På kyrkomötet skulle vidare ankomma att fastställa instruktion för kyrkostyrelsen (den kyrkliga centralstyrelsen) och för andra styrelser, nämnder m. fl., som kyrkomötet beslutade att inrätta, samt att utse (icke-självskrivna) ledamöter i dessa, fastställa riktlinjer för församlingsindelningen och för den församlingsprästerliga organisationen samt att å kyrkans vägnar sluta avtal med staten i ämnen, som hade rikskyrklig eller allmänt samhällelig betydelse. Kyrkomötet skulle till ärkebiskop utnämna en av de tre som uppförts på förslag vid företaget val. Vidare skulle kyrkomötet enligt förslaget årligen fastställa stat för kyrkofonden samt därvid besluta om storleken av allmän kyrkoavgift till fonden.

Utredningen har ovan (s. 246) behandlat frågan om kyrkomötet såsom huvudman för en kyrklig centralstyrelse och får hänvisa till denna redogörelse.

Kyrkomötet skulle enligt kyrkoorganisationskommitténs förslag bestå (såsom för närvarande) av 43 prästerliga ombud och 57 lekmannaombud. Prästerliga ombud skulle vara ärkebiskopen, samtliga övriga tretton biskopar (ett nyinrättat Gävle stift skulle tillkomma), två ordinarie teologie professorer samt 27 ombud, valda bland stiftens präster (tre från Lunds stift, ett från vardera av Uppsala — förminskade — ärkestift och Visby stift samt två från ettvart av övriga tolv stift).

Med all sannolikhet kommer det på sina håll att hävdas att antalet lekmannaombud borde utökas med hänsyn till att det lekmannainflytande, som för närvarande utövas av Kungl. Maj:t och andra statliga organ, bortfaller. Även kyrkomötets ställning som huvudman för den kyrkliga centralstyrelsen kan aktualisera frågan om en utökning av antalet lekmän i kyrkomötet.

Även en sådan ordning är möjlig att någon uppdelning i prästerliga ombud och lekmannaombud inte längre skulle äga rum utan att alla ombud valdes stiftsvis, antingen genom direkta val eller genom elektorer. Vidare kan tänkas den ordningen att biskoparna skulle vara självskrivna leda-

möter, medan övriga kyrkomötesombud skulle väljas. Även om kyrkomötets representation skulle bestå av ett visst antal präster och ett visst antal lekmän kunde det övervägas, att samtliga icke-självskrivna ombud skulle väljas av elektorer för församlingarna (jfr det inom pastoratförbundet framlagda förslaget till normalstadgar för stiftstingsorganisationen, där val av både präster och lekmän i stiftstingen skulle verkställas av elektorer för församlingarna).

Såsom tidigare berörts kan en uppbyggd stiftstingsorganisation eventuellt medföra att stiftstingen fick välja stiftens ombud i kyrkomötet.

I kyrkoorganisationskommitténs stadgeförslag angives att *ärkebiskopen* är Svenska kyrkans primas och företräder kyrkan inför andra kyrkor och inför statliga myndigheter. Ärkebiskopen skulle vara ordförande i kyrkomötet, i kyrkostyrelsen (den kyrkliga centralstyrelsen) samt i biskopsmötet. I de fyra centrala kyrkliga styrelserna (missionsstyrelsen m. fl.) skulle ärkebiskopen eller den han i sitt ställe förordnar vara ordförande. Ärkebiskopen skulle vara stiftschef i (det förminskade) ärkestiftet.

Överväganden får ske om ärkebiskopens uppgifter i den fria kyrkan. Därest ärkebiskopen skulle bli ordförande i den kyrkliga centralstyrelsen, kunde det — för att söka begränsa ärkebiskopens arbetsbörda — vara en tänkbar möjlighet att ärkebiskopen ägde deltaga i de slag av ärenden han önskade och att det vid hans sida fanns en verkställande ledamot av centralstyrelsen eller en chefstjänsteman, som hade ansvaret för det löpande arbetet inom kyrkokansliet (se ovan s. 247).

Biskopsmötet skulle enligt kyrkoorganisationskommitténs förslag få en »legal» ställning i kyrkans organisation. Utöver de uppgifter, som det för närvarande utövar, skulle biskopsmötet bli kyrkans högsta instans i lärofrågor och ha till uppgift att vaka över att kyrkans bekännelse följdes i lära och kyrkosed. Särskilt i sistnämnda avseende har kritik riktats mot kyrkoorganisationskommitténs förslag. — Inrättande av en kyrklig centralstyrelse kan förutsättas medföra att en del av biskopsmötets uppgifter överföres till styrelsen.

Frågan om inrättande av en *kyrklig centralstyrelse* har utredningen behandlat ovan i kap. 4 och hänvisar härutinnan till sin redogörelse på s. 230—248 och 251 f. Tänkbara uppgifter för en central kyrkostyrelse i fråga om förvaltning av kyrklig egendom behandlas i utredningens betänkande om kyrklig jord m.m. (s. 214 ff.).

Kyrkostyrelsen skulle enligt kyrkoorganisationskommitténs förslag utöva chefskapet för kyrkokansliet, besluta om kansliets organisation m. m., mottaga och förvalta gåvor till Svenska kyrkan, utnämna biskop bland de tre som fått högsta röstetal vid val, bevilja tjänstledighet för biskop, framlägga förslag till kyrkomötet såsom förslag till stat för kyrkofonden och till allmän kyrkoavgift, förvalta kyrkofonden och annan kyrkans egendom, ombesörja

kyrkomötets beslut i den mån verkställigheten ej uppdragits till annan, föra kyrkans talan i mål och ärenden samt i övrigt fullgöra de uppdrag, som kyrkomötet överlämnar till kyrkostyrelsen.

Frågan om inrättande av en kyrklig centralstyrelse kan tänkas medföra att en del uppgifter, som nu ankommer på de *centrala kyrkliga styrelserna* (Svenska kyrkans centralråd m. fl.) eventuellt skulle överföras till centralstyrelsen, har utredningen behandlat ovan i kap. 4 (s. 235 f.). Det synes inte finnas anledning för utredningen att ytterligare behandla frågan om dessa kyrkliga styrelser och deras uppgifter.

Efter en skilsmässa kommer kyrkan uppenbarligen att vara i behov av ett organ som fungerar som besvärs- och disciplininstans. Möjligen skulle den kyrkliga centralstyrelsen kunna få vissa sådana uppgifter. Kyrkoorganisationskommittén föreslår för dessa uppgifter inrättande av en »kyrkodomstol», bestående av fem ledamöter varav minst två skulle vara lagfarna jurister och minst två vara präster. Kyrkodomstolen skulle enligt förslaget vara kyrkans högsta organ i frågor av juridisk art och pröva mål om besvär över beslut av organ på lokalplanet och på stiftsplanet (över beslut som fattas av biskopsmötet, kyrkomötet, kyrkostyrelsen, de centrala kyrkliga styrelserna eller av styrelser, nämnder och beredningar, tillsatta av kyrkomötet, skulle besvär ej få anföras). Kyrkodomstolen skulle vidare yttra sig över förslag till ändring eller upphävande av stadgan samt antagande av ny stadga på likartat sätt som lagrådet nu yttrar sig i frågor av kyrkolags natur.

III. Något om möjlighet för församling att utträda ur kyrkan

Ett spörsmål som det kan finnas anledning att något beröra i förevarande sammanhang är frågan om möjlighet kan föreligga för församling att utträda ur kyrkan och vilka följder ett sådant utträde kan tänkas få beträffande församlings rätt till egendom, som den äger eller på annan grund disponerar över.

Under nuvarande förhållanden med en statlig reglering av kyrkans organisation, där församling har en kommunalrättslig ställning, kan församling som sådan icke utträda ur Svenska kyrkan. I en från staten friställd kyrka är däremot ett sådant utträde — i varje fall ur teoretisk synpunkt — tänkbart. Exempel finns på frikyrkligt håll att församlingar utträtt ur trossamfund.

Såsom utredningen framhållit i annat sammanhang skulle en från staten friställd kyrka rättsligt sett bli att betrakta såsom en ideell förening. Bland dylika föreningar finns sådana som har karaktären av huvudföreningar, om-

fattande ett antal underföreningar. Svenska kyrkan skulle i likhet med sådana föreningar rättsligt sett vara att betrakta såsom en huvudförening med stift och församlingar såsom underföreningar.

Enligt gällande rättsordning torde i ideella föreningar underförening (i allmänhet) kunna utträda ur huvudförening. Dock kan ideell förening i sina stadgar intaga bestämmelser om att utträde av underförening inte kan äga rum eller uppställa särskilda regler för att ett beslut av underförening skall gälla, t. ex. föreskrifter om viss kvalificerad majoritet, beslut av två föreningsmöten m. m. Bundenhet vid huvudförening främst i ekonomiskt avseende kan på grund av bestämmelser i organisationens stadgar fortfara under viss tid efter anmälan om utträde.

Överfört på Svenska kyrkan efter en skilsmässa skulle församling (och därmed dess medlemmar), såvida inte annorlunda bestämts i kyrkans stadga, kunna utträda ur kyrkan. Vad härefter gäller församlings rätt vid utträde till egendom, som den äger eller på annan grund disponerar över, synes det — därest inte statliga konstitutiva bestämmelser eller kyrkans stadga skulle innehålla vägledande föreskrifter — inte kunna göras något mera generellt uttalande. Den kyrkliga egendomen kan vara av olika karaktär både faktiskt (kyrkobyggnader, kyrklig jord, församlingshem, lösöre, penningmedel, m. m.) och rättsligt (stiftelseägd, församlingsägd, tidigare s. k. kyrkokommunal egendom, egendom som förvärvats av församlingen sedan kyrkan friställts från staten, m. m.).

Det kan när det gäller eventuella statliga konstitutiva bestämmelser rörande den kyrkliga egendomens rättsliga ställning finnas anledning att uppmärksamma de frågor som berörts i det föregående. Likaså kan det finnas anledning att överväga föreskrifter i stadgan för den fria kyrkan huruvida församling skall kunna utträda ur kyrkan och huruvida särskilda föreskrifter skall meddelas om utträdd församlings rätt till egendom.[4] Eventuellt kunde ifrågakomma att kyrkomötet skulle pröva frågan om församlings önskan om utträde ur kyrkan och vid förekommande utträde bestämma i frågor rörande den kyrkliga egendom, på vilken församlingen ifråga gör anspråk.

Avslutningsvis må framhållas att de ovanstående problemen kanske inte blir av så stor praktisk betydelse. Det är troligt att man inom olika kyrkliga grupper kommer att sträva efter att söka bevara den kyrkliga enheten. Dock är en sådan utveckling inte utesluten att grupper — t. ex. med hänsyn

[4] Det kan framhållas att i många frikyrkliga församlingar gäller enligt dess stadgebestämmelser, att vederbörande samfunds medgivande erfordras bl. a. för upplösning av församlingen samt att dennas tillgångar tillfaller samfundet, därest församlingen upplöses eller lämnar sin anslutning till samfundet. — I förslag till stadgar för församling inom Svenska Missionsförbundet anges att, om församling upplöses eller frångår principen att i full församlingsgemenskap upptaga alla, som bekänner sig tro på Jesus Kristus, eller lämnar sin anslutning till Svenska Missionsförbundet, äganderätten till dess tillgångar skall tillfalla Svenska Missionsförbundet.

till framträdda motsättningar i trosfrågor — önskar lämna kyrkan och att beslut kan komma att fattas i församlingar om att församlingen skall utträda ur kyrkan. Givetvis måste i så fall föreligga ett beslut, som från rättslig synpunkt är giltigt, t. ex. att frågan blivit kungjord i föreskriven ordning, att frågan blivit erforderligt beredd och att majoritet föreligger för beslutet. Utredningen har med sin behandling ovan velat fästa uppmärksamheten på ifrågavarande problem, för att de berörda frågorna skall övervägas bl. a. när det gäller innehållet i kyrkans stadga.

Särskilt yttrande av ledamoten Bertil Bolin rörande medlemskap i Svenska kyrkan

I anslutning till utredningens redogörelse angående medlemsfrågan vill jag tillfoga följande synpunkter.

Reglerna för bestämmande av medlemskap i Svenska kyrkan är uppenbart av central betydelse med hänsyn till både allmänrättsliga och demokratiska uppfattningar, religiösa bedömningar av kyrkans karaktär och de praktiska konsekvenserna.

Ser man medlemskapsfrågan från allmänrättsliga och demokratiska synpunkter torde det vara svårt att utöver vissa kyrkor och samfund finna någon annan förening eller institution för vilken medlemskap inte tillkommer genom individens eget ställningstagande. Det är den enskilde själv som har att avgöra huruvida han vill påtaga sig de skyldigheter och utnyttja de rättigheter som följer av medlemskapet.

De som menar att det är kyrkans egen religiösa grundsyn som skall bestämma över medlemskapets utformning synes för närvarande röra sig med två alternativ. Å ena sidan kan medlemskapet komma till stånd i enlighet med gällande religionsfrihetslag, d. v. s. att barn inträder i kyrkan vid födseln, om föräldrarna tillhör kyrkan. Å andra sidan finns den uppfattningen mer och mer utbredd att medlemskap kan vinnas endast genom dopet. Skillnaden mellan dessa alternativ ligger ju bl. a. däri att i det första fallet, då det gäller barn, överhuvudtaget inte krävs någon viljeakt ens från föräldrarnas sida, medan i det andra fallet åtminstone föräldrarna måste taga ett initiativ.

Jag ansluter mig helt till utredningens bedömning att det opinionsmässigt inte längre föreligger förutsättningar för ett bibehållande av nuvarande regler om barns inträde i kyrkan vid födseln vare sig från allmänrättsliga synpunkter eller från kyrkliga eller frikyrkliga bedömningar.

För barndopet som grundläggande för medlemskap skulle bl. a. kunna anföras att kyrkan i enlighet med religionsfrihetslagen bör ha rätt att upptaga barn som medlemmar, vidare att föräldrarna enligt religionsfrihetslagen och enligt internationell uppfattning såsom den bl. a. kommit till uttryck i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och i den under arbete varande »FN-konventionen rörande undanröjande av alla former av religiös intolerans» har rätt att bestämma över barnens religiösa uppfostran.

Frågan om de internationella konventionernas relevans i detta sammanhang avhänger av vad som skall förstås med föräldrarnas rätt att bestämma över barnens religiösa uppfostran. Enligt av de svenska statsmakterna fastslagen uppfattning skall skolan icke påverka barnen i någon bestämd

religiös riktning utan tvärtom göra dem skickade att vid vuxen ålder självständigt taga ställning. Detta ställningstagande bör gärna inte få vara prejudicerat av dopet eller av kyrkans uppfattning av dettas betydelse. Ställningstagandet bör ju även vara ett positivt sådant och inte (som för närvarande) att man genom utträde befriar sig från de med medlemskapet följande ekonomiska och rättsliga förpliktelserna.

Det andra argumentet för barndopet som grundläggande för medlemskap är att kyrkan som *trossamfund* i enlighet med religionsfrihetslagen bör ha rätt att upptaga barn som medlemmar. Till detta kan anföras för det första att barnmedlemskap i organisationer i allmänhet strider mot de allmänrättsliga och demokratiska uppfattningarna i vårt land. För det andra är det för mig utomordentligt tveksamt om trossamfundsargumentet i fråga om medlemsbegreppet verkligen kan anses gälla för det nuvarande läget eller utredningens A-läge. I dessa båda lägen är det staten som genom sin lagstiftning, visserligen med kyrkans medverkan, fastställer reglerna för medlemskapet och som i övrigt genom de traditionella banden med kyrkan direkt och indirekt utövar inflytande över samhällsmedborgarnas relationer till kyrkan. Detta förhållande har relevans även för utredningens B-läge, eftersom förutsättningen för detta är att staten skall bevilja kyrkan vissa förmåner.

Enligt min uppfattning måste således, så länge de traditionella, organisatoriska och lagstiftningsmässiga banden mellan staten och kyrkan finns kvar, medlemskapet i kyrkan bestämmas utifrån allmänrättsliga och demokratiska utgångspunkter, d. v. s. att individen själv avgör om han vill påtaga sig de skyldigheter och utnyttja de rättigheter som följer av medlemskapet.

I en situation med en helt fri kyrka, d. v. s. i utredningens C- och D-lägen har staten ingen anledning och inte heller några möjligheter att påverka medlemskapsreglerna utan där torde det få ankomma på kyrkan själv att bestämma på det sätt den önskar. Även här måste dock föräldrarnas rätt att bestämma över barnens anslutning till kyrkan vara underkastade inskränkningar med hänsyn till barnens bästa, bl. a. genom reglerna i barnavårdslagen.

Det följer uppenbart av den nu hävdade uppfattningen att jag anser att vid en övergång från nuvarande system för relationerna stat—kyrka till en fri kyrka medlemskapet inte automatiskt överförs till den fria kyrkan. Vid övergången måste enligt min åsikt den enskilde få möjlighet att ta ställning huruvida han önskar bli medlem i den fria kyrkan.

SPECIELLA DELEN

Innehållsförteckning

(beträffande den speciella delen)

AVDELNING I. OM BEKÄNNELSEFRÅGOR

Kap. 1. Svenska kyrkans bekännelse 313

A. Gällande rätt, m.m. 313
Bekännelse och bekännelseskrifter 313
Förhållandena i våra nordiska grannländer 321
B. Utredningen 323
A-läget 323
B-, C- och D- lägena 324

Kap. 2. Bekännelsekravet för innehavare av ämbeten och tjänster 324

A. Gällande rätt, m.m. 324
Olika konfessionella behörighetsbestämmelser 324
Prästerliga befattningshavare s. 325 — Kristendomslärare s. 326 — Lärare vid teologisk fakultet s. 331 — Befattningshavare i allmänhet s. 334 — Statsrådets ledamöter s. 336.
Om tjänsteinnehavares skiljande från tjänsten 340
Författningsutredningen och konfessionsbestämmelserna . . . 342
Förhållandena i våra nordiska grannländer 342

B. Utredningen 344
A-läget 344
B-, C- och D-lägena 347

Kap. 3. Kyrkans böcker 348

A. Gällande rätt, m.m. 348
Allmänt 348
Ordningen för bestämmanderättens utövande 348
Förhållandena i våra nordiska grannländer 350

B. Utredningen 351
A-läget 351
B-, C- och D-lägena 352

AVDELNING II. OM GUDSTJÄNSTER, JORDFÄSTNING, M.M.

Kap. 1. Om gudstjänster 353

A. Gällande rätt, m.m. 353
Gudstjänster i allmänhet 353
Särskilda gudstjänster 354
Kungörande i kyrka 355

B. Utredningen 357
Gudstjänster i allmänhet 357
Särskilda gudstjänster 358
Kungörande i kyrka 359

Kap. 2. Om dop, konfirmation och nattvard 360

A. Gällande rätt, m.m. 360
Dop 360
Konfirmation 361
Nattvard 363

B. Utredningen 363

Kap. 3. Om bikt 364

Kap. 4. Om vignings- och invigningsakter 367

Vigningsakter 367
Invigningsakter 369

Kap. 5. Om jordfästning 371

A. Gällande rätt, m.m. 371
Allmänt 371
Jordfästning i Svenska kyrkans ordning 374
Jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans 377
Kyrkas upplåtande för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans 382

B. Utredningen 386
A-läget 386
B-, C- och D-lägena 389

AVDELNING III. SVENSKA KYRKAN OCH VISSA OFFENTLIGA FUNKTIONER

Kap. 1. Om ingående av äktenskap 391

A. Gällande rätt, m.m. 391
Historisk översikt 391
Gällande bestämmelser, m.m. 394
Frågan om obligatoriskt civiläktenskap, m.m. 399
Frågan om präst vigselskyldighet 411

B. Utredningen 417
Lysningsförfarandet 417
Obligatoriskt civiläktenskap 419
Frågan om präst vigselskyldighet 424
Särskilt om de nuvarande fria trossamfundens vigselrätt 426

Kap. 2. Om medling 429

A. Gällande rätt, m.m. 429

B. Utredningen 434

Kap. 3. Om begravning 437

A. Gällande rätt, m.m. 437
Historisk översikt 437
Gällande bestämmelser 438
Allmänt s. 439 — Om allmänna begravningsplatser s. 440 — Om enskilda begravningsplatser s. 442 — Särskilt om förfarandet med aska efter eldbegängelse s. 443.
Särskilt om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna 446

B. Utredningen 455
Om huvudmannaskapet för begravningsplatserna 455
A-läget s. 457 — B-, C- och D-lägena s. 462.
Om invigning av begravningsplats 465

AVDELNING IV. KYRKLIGA BEFATTNINGSHAVARE

Kap. 1. Den kyrkliga personalorganisationen 469

A. Den prästerliga personalen 469
Församlingspräster s. 469 — Andra prästerliga medarbetare i pastorat s. 473 — Stifts- och kontraktsprästerna s. 473 — Speciella prästerliga tjänster s. 475.

B. Kyrkomusiker 476

C. Andra medhjälpare i församlingsarbetet 478

D. Kyrkovaktmästare och kyrkogårdspersonal 478

E. Personal för kyrkokommunal administration och folkbokföring 479

F. Stiftskansliernas personal 479

G. Övriga befattningshavare 481

Kap. 2. Befattningshavarnas rättsliga ställning 481

Inledning 481
Förhandlingsrättsreformens allmänna innebörd 482
Särskilt om präster och kyrkomusiker 488
Präster s. 488 — Kyrkomusiker s. 489.

Anställningsförhållandets materiella innebörd 489

A. Tillsättning 491
Biskopar s. 491 — Församlingspräster s. 492 — Pastoratsadjunkter s. 493 — Stifts- och kontraktsadjunkter s. 493 — Kontraktsprostar s. 493 — Domkyrkosysslomän s. 493 — Kyrkoherdar i svenska utlandsförsamlingar s. 493 — Kyrkoherdar för döva s. 493 — Präster i icke-territoriella församlingar s. 494 — Kyrkomusiker s. 494 — Den kyrkokommunalt anställda personalen s. 494 — Stiftskansliernas personal s. 495 — Annan personal s. 495.

B. Kompetensvillkor 495
Biskopar s. 495 — Övriga präster s. 496 — Kyrkomusiker s. 496 — Församlingssekreterare och -assistenter s. 497 — Diakonipersonal s. 497 — Övriga kyrkokommunalt anställda s. 498 — Stiftskansliernas personal s. 498 — Pastorats skogsbiträde s. 498.

C. Åligganden 498
Prästerliga befattningshavare s. 499 — Kyrkomusiker s. 500 — Den kyrkokommunalt anställda personalen s. 501 — Stiftskansliernas personal s. 501 — Pastorats skogsbiträde s. 502.

D. Entledigande och förflyttning 502
Prästerliga befattningshavare s. 504 — Kyrkomusiker s. 505 — Den kyrkokommunalt anställda personalen s. 506 — Stiftskansliernas personal s. 506 — Pastorats skogsbiträde s. 506.

E. Avlönings- och pensionsförmåner 507
Avlöningsförmåner s. 507 — Pensionsförmåner s. 509.

Stats- eller kommunalanställda? 510

Kap. 3. Personalorganisationen i de olika lägena 512

A-läget 513
B-läget 514
C-läget 514
D-läget 515

Kap. 4. Befattningshavarnas ställning vid övergång till fri kyrka 515

Inledning 515

Ansvar för lön 517

Den fria kyrkans övertagande av befattningshavare 522

Pensionsfrågor 525

AVDELNING V. EXTRAPAROKIALA UPPGIFTER

A. Gällande rätt, m.m. 529
Den andliga vården vid sjukhusen 529
Den andliga vården vid kriminalvårdens anstalter 532
Den andliga vården inom krigsmakten 535
Fredsorganisationen s. 536 — Krigsorganisationen s. 537.
Den andliga vården bland döva 537
Kyrkoberedskapsutredningen 539
Förhållandena i våra nordiska grannländer 540
Finland s. 540 — Norge s. 540 — Danmark s. 541.

B. Utredningen 541
Allmänna synpunkter 541
A-läget 543
B-, C- och D-lägena 543

AVDELNING VI. OM SÖN- OCH HELGDAGAR

A. Gällande rätt, m.m. 546
Historik 546
Den allmänna utvecklingen s. 546 — Utvecklingen i Sverige s. 548.
Gällande bestämmelser, m.m. 557

B. Utredningen 563
A-läget 565
B-, C- och D-lägena 566

AVDELNING I

Om bekännelsefrågor

Kap. 1. Svenska kyrkans bekännelse

A. Gällande rätt, m.m.

Bekännelse och bekännelseskrifter

Genom reformationen fastslogs att Guds ord i den Heliga skrift skulle vara det enda rättesnöret i fråga om bekännelsen. Varken de ekumeniska bekännelserna (apostoliska, nicaenska och athanasianska trosbekännelserna) eller den augsburgska bekännelsen av år 1530 angavs från början formellt som bindande för Svenska kyrkan. Ej heller i 1571 års kyrkoordning hänvisade man till någon annan bekännelse än den till »Guds rena och klara ord». Vid Uppsala möte år 1593 utsades att därutöver den augsburgska bekännelsen och de ekumeniska bekännelserna var bindande för Svenska kyrkan.

I 1686 års kyrkolag (kap. 1 § 1) intogs följande bestämmelse om »den rätta kristliga läran»: »Uti Vårt konungarike och dess underliggande länder skola alla bekänna sig endast och allena till den kristliga lära och tro, som är grundad uti Guds heliga ord, det gamla och nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter, och författad uti de tre huvudsymbolis: Apostolico, Nicaeno och Athanasiano, jämväl uti den oförändrade Augsburgiska bekännelsen av år 1530, vedertagen i Uppsala concilio 1593, samt uti hela så kallade Libro Concordiae förklarad.» Den i stadgandet omnämnda konkordieboken, som utgavs i Tyskland till 50-årsminnet av augsburgska bekännelsens tillkomst, innehåller — utöver de nämnda bekännelseskrifterna — Luthers båda katekeser, apologien, schmalkaldiska artiklarna och den s. k. konkordieformeln.[1]

En något annorlunda bekännelsedefinition återfinns i RF § 2, enligt vilket stadgande konungen alltid skall vara av den rena evangeliska läran, »sådan som den uti oförändrade Augsburgiska bekännelsen samt Uppsala mötes beslut av år 1593 antagen och förklarad är». Formuleringen innefattar så

1 Apologien innefattar ett försvar och en utveckling av Augsburgska bekännelsen och har Melanchton till upphovsman. Schmalkaldiska artiklarna utgör ett av Luther författat och av de främsta reformatoriska teologerna underskrivet aktstycke, utpräglat polemiskt mot den romersk-katolska kyrkan. Konkordieformeln (»endräktsformeln») är en (den sista) av lutherska kyrkans symboliska böcker.

till vida en avvikelse från KL 1:1 att konkordieboken icke är omnämnd i RF. (Att i RF bibelns böcker och de tre trosbekännelserna från kyrkans äldsta tid inte särskilt omnämnes saknar reell betydelse, eftersom dessa åberopas i Uppsala mötes beslut.) 1809 års RF anknöt i formuleringen till ett motsvarande stadgande i 1772 års RF, i vilket konkordieboken inte heller hade omnämnts.

Den föreliggande diskrepensen mellan KL 1:1 och RF § 2 började på allvar uppmärksammas i slutet på 1800-talet. I anledning av en motion därom antog 1889 års riksdag lag om ändrad lydelse av KL 1:1. Lagändringen åsyftade att bringa KL i överensstämmelse med RF genom att i KL utesluta hänvisningen till konkordieboken.[2] I skrivelse till 1893 års kyrkomöte hemställde Kungl. Maj:t med åberopande av RF § 87:2 om kyrkomötets yttrande huruvida kyrkomötet godkände ändringsförslaget, vilket dessförinnan blivit antaget även av 1893 års riksdag. Kyrkomötet vägrade emellertid att samtycka till ändringen. Frågan har därefter icke aktualiserats från statsmakternas sida. Lagstiftningsärendet vid 1893 års kyrkomöte har bedömts så, att frågan gällde »å ena sidan att avvisa en extremt statskyrklig åskådning, som ville göra kyrkans lära beroende av en rent statlig lagstiftning, å den andra att hävda en organisk syn på bekännelseutvecklingen och en evangelisk frihet i förhållande till bekännelsens bokstav. Då propositionen avvisades och konung och riksdag därmed läto sig nöja, hade kyrkomötet på en väsentlig punkt lyckats hävda den svenska kyrkans andliga autonomi.»[3]

Skilda meningar har gjort sig gällande i frågan huruvida antagandet av 1809 års RF innebar en ändring av KL 1:1.[4] Enligt en mening skulle med den givna formuleringen av RF § 2 ha avsetts att, med ändring av KL, avskaffa konkordieboken såsom bekännelseurkund och därmed i sak ändra kyrkans bekännelse. Endast RF:s bestämmelser i ämnet skulle därför numera äga »juridiskt bindande kraft». Gentemot denna åsikt har hävdats, att RF icke åsyftat någon ändring i KL utan endast velat ge ett kortare

[2] I sitt av riksdagen godkända utlåtande vid 1889 års riksdag (utlåtande nr 17) anförde lagutskottet, att såväl 1846 som 1873 års kyrkolagsförslag förordat den ifrågasatta lagändringen, det senare förslaget med motiveringen att den bestämning av Svenska kyrkans bekännelse, som var given i KL 1:1, blivit ändrad genom innehållet i RF § 2. För egen del yttrade utskottet endast, att det funnit önskvärt att motsägelsen mellan RF:s och KL:s stadganden i ämnet undanröjdes.

[3] *Brilioth:* Svensk kyrkokunskap (1946), s. 103. — *1951 års kyrkomöteskommitté* (SOU 1955:47, s. 123) finner det tveksamt huruvida några dylika kyrkopolitiska överväganden legat bakom Kungl. Maj:ts och riksdagens önskan om ändring av KL. Med hänvisning till den knapphändiga motiveringen till lagförslaget uttalar kommittén, att den åtminstone i formellt hänseende bristande överensstämmelsen mellan RF och KL torde ha ansetts som skäl nog för ändring av den senare.

[4] Utredningen tager icke upp frågan huruvida konkordiebokens uttryckliga omnämnande i KL 1:1 innebär att någon innehållsmässig skillnad föreligger mellan detta stadgande och RF § 2. Ej heller ingår utredningen på den därmed sammanhängande frågan om konkordiebokens teologiska betydelse. Debatten rörande dessa frågor, vilka icke tilldrager sig intresse ur kyrka—statsynpunkt, har belysts av bl. a. *Ahrén:* Riksdagen, kyrkomötet och kyrkans bekännelse i svensk kyrkorättslig tradition, Lund, 1964.

uttryck åt samma tro som i KL utförligare bestämdes genom hänvisning jämväl till konkordieboken. Bestämmelserna i KL om kyrkans bekännelseskrifter skulle alltjämt gälla och bekännelsen regleras i den ordning RF § 87:2 föreskriver, således under medverkan av kyrkomötet. I den vetenskapliga litteraturen finner man förespråkare för vardera uppfattningen. I Malmgren: Sveriges grundlagar (nionde uppl., utgiven av *Petrén* och *Sundberg*, s. 6) hävdas att det endast är »RF:s bekännelseskrifter som kunna tillerkännas *juridiskt bindande kraft*». *Sundberg* anför i sitt arbete Kyrkorätt (1948, s. 57) en motsvarande uppfattning och uttalar att, enär konkordieboken ej upptages i RF § 2, KL lär få anses ändrad i denna del. Han säger vidare: »Att förslag om ändring av KyrkoL 1:1 till överensstämmelse med RF § 2 av kyrkomötet avvisats, lärer sakna kyrkorättslig betydelse, enär grundlagen är av högre statsrättslig valör än kyrkolagen». Å andra sidan må hänvisas till uttalande av *Brilioth* (a. a. s. 102) att formuleringen i RF icke avsåg att utgöra någon ändring av KL; »syftet har snarare varit att ge ett kortare uttryck åt samma tro, som i KL utförligare bestämdes genom hänvisningen jämväl till Konkordieboken.» Även statliga utredningar har uttalat sig i frågan. *1925 års religionsfrihetssakkunniga* (SOU 1927: 13, s. 139) hävdade sålunda, att »den enda rättsligt giltiga definitionen på begreppet 'den rena evangeliska läran' torde vara den i regeringsformen upptagna». På motsvarande sätt uttalade *dissenterlagskommittén* (SOU 1949:20, s. 73), att endast de i RF § 2 avsedda skrifterna torde kunna tillerkännas »juridiskt bindande kraft».

Kyrkomöteskommittén (SOU 1955: 47, s. 124) anser att de anmärkningar, vilka framförts mot åsikten att RF avsett att i sak ändra KL, nämligen att åsikten bygger på ett juridiskt-formalistiskt resonemang, som fäster alltför stort avseende vid RF:s tystnad beträffande konkordieboken, icke kan frånkännas berättigande. Kommittén fortsätter: »Varken de historiskt betingade förutsättningarna för 1809 års RF eller motiven till densamma ge vid handen, att grundlagsstiftaren haft någon ändring i kyrkans bekännelse för ögonen. Åsikten att RF:s bestämmelser i ämnet äga endast en mera allmän, deklarativ innebörd under det att KL:s stadganden alltjämt äro de konstitutiva synes därför ej kunna avvisas enbart med hänvisning till den bristande överensstämmelsen mellan RF och KL.» Kommittén anser det numera ej ifrågasättas annat än att sådana kyrkliga angelägenheter som tro, bekännelse och lära — i den mån de överhuvudtaget utgör föremål för lagstiftning — bör regleras i den ordning RF § 87:2 stadgar och finner tanken att kyrkans bekännelse och lära i första hand är en angelägenhet för kyrkan själv ha kommit till uttryck i nyare lagstiftning.[5] I sitt utkast till

[5] Kommittén hänvisar i sammanhanget till 1949 års tryckfrihetsförordning 7 kap. 4 § och strafflagen 11 kap. 8 § (numera brottsbalken 16 kap. 9 §), avseende straff för skymfande av sådant som av bl. a. Svenska kyrkan hålles heligt (det tidigare straffbudet inriktades direkt på »Guds heliga ord eller sakrament»).

en ny kyrkolag (intaget som Bilaga 1 i kyrka-statutredningens betänkande SOU 1965:70) föreslår kommittén ett stadgande motsvarande KL 1:1. Vid stadgandets utformning anser kommittén det böra särskilt uppmärksammas »i vilken omfattning stadgandet i KL 1:1 om den rätta läran bör omarbetas».

De återgivna uttalandena, vilka samtliga synes ha haft till utgångspunkt uppfattningen att stadgandena i KL 1:1 och RF § 2 båda avsett samma sak, nämligen att auktoritativt fastställa Svenska kyrkans lära och bekännelse, har endast indirekt hänfört sig till den i detta sammanhang mest intressanta frågan, nämligen om i nuläget kyrkans bekännelse skall anses vara bestämd genom kyrkolag eller genom grundlag. Är förhållandet det sistnämnda skulle det innebära att bekännelsen skulle kunna ändras genom formellt ensidig statlig lagstiftning, medan i motsatt fall ändringar i hänseendet krävde kyrkans (kyrkomötets) samtycke. Såvitt angår denna frågas bedömande måste enligt utredningens mening den omständigheten, *att* frågan om lära och bekännelse är föremål för reglering i RF, tillmätas avgörande vikt (fortfarande resonerar utredningen från utgångspunkten att RF § 2 — liksom KL 1:1 — tager sikte på att ange kyrkans lära). Det synes i sådant fall från statsrättslig synpunkt helt klart att ingen genom »allmän lag» (t. ex. kyrkolag) gjord reglering av ett visst ämne kan tillerkännas giltighet, därest regleringen står i strid med samma ämnes reglering genom grundlag. Av det sagda följer att stadgandet i KL 1:1 kan betraktas som gällande rätt endast i den mån dess *innehåll* överensstämmer med RF § 2 (beträffande frågan huruvida så är fallet har skilda uppfattningar uttryckts, se härom *Ahrén* a. a.). Än vidare följer emellertid, att en ändring av RF § 2 — varom statsmakterna ensidigt kan besluta — automatiskt medför ogiltighet av KL 1:1 i delar som strider mot grundlagsstadgandets nya lydelse. Principfrågan huruvida ändringar av kyrkans bekännelse kan beslutas av statsmakterna ensamma eller om härför erfordras kyrkans (kyrkomötets) medverkan, skulle i enlighet med det förda resonemanget få besvaras så, att bestämmanderätten i hänseendet tillkom statsmakterna ensamma. Det må i detta sammanhang erinras därom, att den kyrkomötet tillkommande medbestämmanderätten vid stiftande av kyrkolag är inskriven i grundlag och således formellt kan av statsmakterna upphävas utan medverkan av kyrkomötet.

Ovan har utredningen diskuterat med utgångspunkt från den — såvitt bekant — hittills oomstridda uppfattningen att stadgandena i KL 1:1 och RF § 2 båda avser att reglera Svenska kyrkans lära och bekännelse. Uppfattningen må anses ha varit naturlig i en tid då upprätthållandet av den evangelisk-lutherska läran och bevarandet av folkets religiösa enhet betraktades som en av statens viktigaste funktioner samt då konungen i sig förkroppsligade sambandet mellan stat och kyrka (i egenskap av stats-

chef och kyrkans främste medlem). Med den utveckling som efterhand skett — å ena sidan det gradvisa godtagandet av Svenska kyrkan som ett särskilt, vid sidan av staten stående trossamfund och å andra sidan parlamentarismens genomförande med dess konsekvenser för konungens statsrättsliga ställning — kan den ifrågavarande uppfattningen anses i hög grad ha förlorat sitt reella underlag. I stället synes goda skäl kunna anföras för den tolkningen av RF § 2 att stadgandet numera endast på visst sätt reglerar bekännelsekravet för konungen såsom statschef och att således trossamfundet Svenska kyrkans bekännelse icke regleras i detsamma.

Man synes beträffande det angivna tolkningsspörsmålet kunna argumentera utifrån de ändringar, som i samband med 1951 års religionsfrihetslag gjordes i fråga om RF §§ 4 och 28. Ändringarna (se härom vidare nedan i kap. 2) innebar, såvitt nu är i fråga, att ett i RF § 4 intaget behörighetsvillkor för statsrådets ledamöter att vara av den rena evangeliska läran upphävdes; i stället infördes ett stadgande av innebörd att jävsbestämmelsen i RF § 28 — om förbud för befattningshavare, som ej tillhör Svenska kyrkan, att deltaga i avgörande av mål eller ärende, som angår kyrkans religionsvård m. m. — såvitt rörde statsrådets ledamöter kom att gälla endast för föredraganden i kyrkliga ärenden. Det tidigare gällande behörighetsvillkoret torde få ses som ett uttryck för Svenska kyrkans ställning av statskyrka och som en följd av det för konungen uppställda bekännelsekravet; en följd som framstod som naturligare allt eftersom den reella beslutanderätten i regeringsärenden kom att överflyttas från konungen till hans rådgivare, statsrådets ledamöter. Upphävandet av det konfessionella behörighetsvillkoret för dessa ledamöter anses i allmänhet icke ha förändrat Svenska kyrkans förhållande till staten. Detta oaktat ändringen ur viss synpunkt kan ses som ett uttryck för en sekularisering av statsverksamheten och i sig innebar, att regeringsmakten totalt sett icke längre var konfessionellt bestämd vid utövandet av kyrkostyrelsen; det kvarstående bekännelsekravet för konungen (RF § 2) tjänar icke ensamt en sådan funktion. Ett upphävande jämväl av bekännelsekravet för konungen — något som liksom beträffande statsrådets ledamöter skulle kunna framstå som motiverat ur religionsfrihetssynpunkt — skulle uppenbarligen icke komma att få någon praktisk betydelse för kyrka-statrelationen i vårt land. Ej heller ur principiella synpunkter synes en sådan ändring kunna komma att få några mera betydelsefulla konsekvenser. Förhandenvaron av ett statskyrkosystem torde nämligen icke nödvändigtvis förutsätta att statschefen tillhör vederbörande statskyrka (jfr Finland, där något bekännelsekrav för presidenten — eller statsrådets ledamöter — ej är uppställt); en annan sak är — såsom departementschefen uttalade i propositionen med förslag till religionsfrihetslag m. m. (prop. nr 100/1951, s. 77) — att det kan vara naturligt att konungen skall vara den främste ledamoten av den kyrka, till vilken folkets flertal ansluter sig. Argumenteringen synes leda fram till att

ett upphävande av RF § 2 kan äga rum utan att Svenska kyrkans karaktär av statskyrka därigenom rubbas. Att i stadgandet intolka en exklusiv bestämning av kyrkans lära och bekännelse synes med hänsyn härtill utredningen icke rimligt; stadgandet torde i stället, såsom ovan berörts, böra anses äga den begränsade innebörden, att vad däri sägs om bekännelsens innehåll endast hänför sig till den bekännelse konungen skall omfatta. En sådan tolkning synes också bäst överensstämma med stadgandets ordalydelse, efter vilken — enligt RF § 84 — grundlagarna skall i varje särskilt fall tillämpas. Enligt den här hävdade uppfattningen skulle trossamfundet Svenska kyrkans lära och bekännelse i nuläget vara bestämd genom stadgandet i KL 1:1; ändringar i hänseendet skulle således icke kunna ske i annan ordning än den som innehålles i RF § 87:2, således med kyrkomötets samtycke.

Det bör framhållas att vad utredningen sålunda anfört om förhållandet mellan RF § 2 och KL 1:1 icke innefattar något ställningstagande till spörsmålet, huruvida genom senare regeringsformer det sistnämnda stadgandet ändrats i vad avser konkordieboken. Utredningen lämnar således öppen frågan om dennas förpliktande karaktär i nuläget. Som tidigare antytts saknar denna fråga intresse ur kyrka-statsynpunkt.

Avslutningsvis i detta sammanhang må beröras frågan om *läroauktoriteten* inom Svenska kyrkan, m. a. o. frågan på vem det ankommer att göra auktoritativa uttalanden om innehållet i kyrkans lära och bekännelse. I KL 24:1 talas bl. a. om biskops plikt att — utöver att själv predika den rena läran — »giva grann akt uppå, att de präster, som äro under deras vårdnad, i lika måtto Guds ord klart, rent och oförfalskat sina åhörare föreställa», samt att tillse, att »gudstjänsten så förrättas, som Guds ord bjuder och denna Vår förordning innehåller». I KL 24:2 ålägges biskoparna bl. a. att »hantera och avgöra» de »tvistiga saker, som till kyrkans dom egentligen höra och här ovan specificerade äro». Enighet torde råda därom att med dessa stadganden avsetts bl. a. att tillägga biskoparna, var och en inom sitt stift, behörighet att auktoritativt tolka och förklara bekännelsens innehåll. I den vidare syftande frågan — vem som äger att göra för *hela* kyrkan auktoritativa uttalanden om bekännelsens innehåll — har *Sundberg*[6] hävdat, att »de samlade episcopatet är den enda auktoritet, som enligt kyrkans lag och bekännelse äger behörighet därtill». Häremot kan ställas ett uttalande av hovrättspresidenten Elliot i ett av hovrätten för Västra Sverige handlagt mål mot församlingspräst, som vägrat förrätta vigsel av frånskild, nämligen att någon kyrklig »myndighet med behörighet att en-

[6] Uppsats i Förvaltningsrättslig tidskrift 1963, s. 1 ff. — Angående biskopsmötets nuvarande ställning, se ovan s. 90 ff. Tidigare i betänkandet (s. 286) har jämväl redovisats den s. k. kyrkoorganisationskommitténs förslag om biskopsmötet som den högsta läroauktoriteten i en fri kyrka.

hetligt för hela riket uttala sig om lära och bekännelse icke finns».[7] Slutligen må anföras ett uttalande av *Ahrén* (a. a. s. 76), att »kyrkomötet fungerar — — — som kyrkans egentliga representation, och har som sådan reell möjlighet att göra sin mening gällande på exempelvis bekännelsens område». Som uttryck för »en annan uppfattning av kyrkomötets kompetens på lärans och bekännelsens område» hänvisar Ahrén därvid till bl. a. Sundbergs ovanstående uttalande.

De i praktiken förekommande fall, då frågan om tolkning av Svenska kyrkans bekännelse aktualiseras, torde kunna sammanföras i tre grupper.

En *första grupp* representeras av de fall, då ett lagförslag framlägges för kyrkomötet och fråga uppkommer huruvida förslaget i något avseende innehållsmässigt strider mot bekännelsen. Denna grupp kan exemplifieras med det år 1958 slutligt antagna lagförslaget om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Under kyrkomötets debatt i anledning av förslaget hävdades av många talare att den föreslagna ordningen stod i strid med bekännelsen, medan andra gjorde gällande motsatsen. En situation, vari en tolkning av bekännelsen framstod som påkallad, hade alltså uppkommit. En särskild ordning för en auktoritativ tolkning ifrågasattes icke och hade ej kunnat ske inom ramen för kyrkomötets arbetsformer. Det synes mot bakgrund av det anförda kunna hävdas, att i nu avsedda lagstiftningsfall utrymme ej finns för någon särskild läroauktoritet; för kyrkomötets ställningstagande har den uppfattning som biskoparna — måhända samstämmigt — må hysa i fråga om lagförslagets överensstämmelse med bekännelsen, formellt sett icke större betydelse än andra kyrkomötesledamöters. Huruvida kyrkomötets ställningstagande till lagförslaget om kvinnliga präster bör vara att fatta så, att kyrkomötet därmed auktoritativt — således på ett för kyrkan och befattningshavare inom denna bindande sätt — tolkat bekännelsens innehåll i det omstridda hänseendet, synes tveksamt.[8] Väl kan med *Ahrén* (a. a. s. 147) konstateras, att i samband med kvinnoprästfrågans legala lösning »kyrkomötets betydelse på bekännelsens område» kom att klart framgå ävensom att »den av kyrkomötets majoritet omfattade synen på bibeln och bekännelsen» fick sitt utslag i konkreta åtgärder på kyrkolagens område. Alltfort står emellertid frågan öppen, huruvida en biskop, som utifrån sin tolkning av bekännelsen i ett konkret fall vägrade prästviga en kvinna inom stiftet, därigenom skulle anses ha gjort sig skyldig till tjänstefel. Endast om så vore fallet torde man kunna tillerkänna kyrkomötets ställningstagande karaktär av auktoritativ bekännelsetolkning.[9]

[7] Särskilt yttrande av presidenten Elliot, se JO:s ämbetsberättelse till 1953 års riksdag, s. 19. Jfr utredningens betänkande om Religionsfrihet (SOU 1964:13), s. 184 ff.

[8] Det bör anmärkas att majoriteten inom särskilda utskottet vid 1958 års kyrkomöte, vars betänkande låg till grund för kyrkomötets ställningstagande, icke uppfattade spörsmålet om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst som en bekännelsefråga utan som en fråga om kyrklig ordning.

Till en *andra grupp* är att hänföra fall, då fråga är om skyldighet för prästerlig befattningshavare, som övergivit kyrkans lära, att — jämlikt lagen den 30 juni 1948 om tillägg till kyrkolagen — avgå från sin befattning. Beslutanderätten i dessa ärenden tillkommer domkapitlet och — i sista instans — regeringsrätten.[10]

Den *tredje gruppen* slutligen omfattar fall, då fråga är om präst åsidosättande av tjänsteplikt. En tolkning av bekännelsens innehåll kan aktualiseras antingen på det sätt att ett påtalat förfarande påstås stå i strid med bekännelsen eller på det sätt, att präst som anklagas för att han åsidosatt en i borgerlig lag uppställd tjänsteplikt, till sitt fredande åberopar att hans förfarande är i överensstämmelse med bekännelsen. Såvitt angår sist angivna fall må erinras om förekomna åtal mot församlingspräst för vägran att förrätta vigsel av frånskilda. I de med den tredje gruppen avsedda fallen kan ifrågakomma disciplinärt förfarande jämlikt domkapitelslagen eller — vid brott av svårare beskaffenhet — handläggning vid allmän domstol.

Såvitt angår fall, hänförliga till den andra eller den tredje gruppen, uppkommer frågan om omfattningen av respektive beslutande myndighets prövningsrätt. Helt klart är att behörighet att pröva *om* ett visst förfarande står i överensstämmelse med bekännelsen eller icke tillkommer myndigheten. Innan denna prövning kan verkställas måste emellertid fastställas *vad* som i det aktuella hänseendet är bekännelsens innehåll. Två möjligheter är härvidlag tänkbara. Den ena kan anses ha kommit till uttryck i presidenten Elliots förut omnämnda särskilda yttrande. I det ifrågavarande målet åberopade den åtalade prästen till sitt försvar att hans vigselvägran stod i överensstämmelse med Svenska kyrkans bekännelse, vilken han förpliktat sig att efterkomma. Elliot framhöll i anslutning härtill bl. a., att vad som utgjorde kyrkans lära och bekännelse icke kunde tillkomma domstolen att avgöra; en sådan tolkning måste, med stöd av KL 24:1 och 2, anses ankomma på biskoparna, var för sitt stift. Av detta uttalande synes följa, att domstol — och naturligen andra i detta sammanhang ifrågakommande myndigheter — vid avgörandet av mål eller ärende, vari bekännelsens innehåll är kontroversiellt, skulle anses vara bunden av den tolkning

9 I det ovan omförmälda målet från hovrätten för Västra Sverige, vilket avsåg åtal mot präst för vägran att viga frånskild, synes domstolens majoritet ha varit benägen att tillägga ett av kyrkomötet gjort ställningstagande på bekännelsens område auktoritativ karaktär. Mot bakgrund av en redogörelse för vad i fråga om prästs vigselskyldighet förekommit vid olika kyrkomöten uttalade hovrättens majoritet, att »det lagstiftande kyrkliga organet godtagit att det i enlighet med vad Kungl. Maj:t och riksdagen för sin del beslutat skall åligga präst i församling, av vilken endera av de trolovade är medlem, att utan rätt till prövning av förekomsten av andra vigselhinder än de som uttryckligen angivits i giftermålsbalken förrätta kyrklig vigsel». Av den tilltalade gjord invändning att han på grund av kyrkans bekännelse varit förhindrad att i det aktuella fallet förrätta vigsel ansågs därför sakna grund.

10 Angående hithörande frågor, se utredningens betänkande om Lagstiftning — Rättskipning (SOU 1965: 70), s. 190 ff., där bl. a. återgivits av vederbörande departementschef anförda skäl för ordningen med regeringsrätten som besvärsinstans.

vederbörande biskop i hänseendet framlägger. Den andra möjligheten är att domstol (motsvarande) skulle äga att självständigt pröva, icke endast huruvida visst förfarande står i överensstämmelse med bekännelsen eller icke, utan även bekännelsens innehåll i det aktuella hänseendet; vad biskopen må ha uttalat därom får således karaktär endast av ett sakkunnigyttrande. Att vid prövningen uttalanden eller ståndpunktstaganden av kyrkomötet på ett för mötets utgång avgörande sätt kan komma in i bilden, framgår av det tidigare berörda hovrättsfallet (se ovan not 9). För angivna vidsträcktare prövningsrätt skulle bl. a. kunna anses tala, att i nu avsedda mål och ärenden tolkningen av bekännelsens innehåll ofta är en huvudfråga och det målet eller ärendet realiter rör. Det bör med avseende å den sist behandlade möjligheten framhållas, att en av domstol (motsvarande) gjord förklaring av bekännelsens innehåll i visst avseende icke nödvändigtvis får bindande verkan utöver det mål eller ärende, vari förklaringen givits. Än vidare må anmärkas, att — när fråga är om samfund med en mera fixerad bekännelse — domstol kan tänkas få taga ståndpunkt till innehållet i även ett frikyrkosamfunds bekännelse. Så är t. ex. fallet om en pastor skilts från sin anställning under åberopande av att han i något avseende förfarit på sätt, som icke står i överensstämmelse med samfundets bekännelse. — Utredningen är icke beredd att taga ställning till vilken av de båda här ovan angivna möjligheterna, som kan anses uttrycka svensk rätts ståndpunkt i fråga om ordningen för fastställandet av bekännelsens innehåll i mål eller ärende, vari detta påkallas.

Sammanfattningsvis kan beträffande frågan om läroauktoriteten inom Svenska kyrkan anföras, att betydande svårigheter är förenade med att ge ett entydigt svar i hänseendet. Den i sammanhanget aktuella problematiken[11] har här endast kunnat antydas. Klart synes vara att genom 1686 års KL biskoparna, var för sitt stift, givits den högsta läroauktoriteten ävensom att detta förhållande alltjämt som princip erkännes. Frågan i vad mån olika efter hand skedda förändringar på skilda områden — härvidlag är att nämna kyrkomötets inrättande som ett representativt organ för Svenska kyrkan och dess tilläggande av lagstiftningsbefogenheter samt det gradvisa upphävandet av kyrkans domsrätt — varit ägnade att minska denna princips reella innebörd är emellertid, såsom av det föregående har framgått, oklar.

Förhållandena i våra nordiska grannländer

Den evangelisk-lutherska kyrkans i *Finland* bekännelse finns intagen i 1 § av 1964 års kyrkolag. I stadgandet förklaras kyrkan bekänna sig till »den kristliga tro, som grundad i Guds heliga ord, det Gamla och Nya tes-

[11] Närmare härom, se anförda uppsats av *Sundberg* i Förvaltningsrättslig tidskrift 1963.

tamentets profetiska och apostoliska skrifter, är uttalad i den äldsta kyrkans tre huvudsymboler samt i den oförändrade Augsburgska bekännelsen och övriga den lutherska kyrkans i den så kallade Konkordieboken upptagna bekännelseskrifter». Något särskilt konfessionellt kvalifikationskrav för landets statschef, presidenten, har icke uppställts.

Beträffande förfarandet vid stiftande av kyrkolag må hänvisas till utredningens tidigare betänkande om lagstiftning m. m. (SOU 1965:70, Bilaga 3). Förfarandet innebär i princip att initiativrätten i kyrkolagsärenden tillkommer kyrkomötet ensamt. Presidenten och riksdagen har endast vetorätt; deras befogenhet består i att antingen oförändrat antaga kyrkomötets förslag eller helt förkasta detsamma.

I *Danmark* är enligt grundlagen av år 1953 den evangelisk-lutherska kyrkan den danska folkkyrkan och understödes som sådan av staten (4 §). I 6 § stadgas, att konungen skall tillhöra den evangelisk-lutherska kyrkan.

Något närmare angivande av bekännelsen återfinns ej i grundlagen utan i »Kong Christian den femtes Danske Lov» av år 1683. I dennas andra bok, första kapitlet, förklaras den religion, som skall »i Kongens Riger og Lande alleene tillstaedis», vara den som överensstämmer med den heliga skrift, de apostoliska, nicaenska och athanasianska symbolerna, den oförändrade augsburgska bekännelsen samt Luthers lilla katekes.

Några speciella statsrättsliga regler finns ej rörande lagstiftning och förvaltning på det kyrkliga området, och organ, motsvarande det svenska kyrkomötet, saknas. Ändring av bekännelsen kan förty ske genom formellt ensidig statlig lagstiftning.

Enligt den gällande grundlagen av år 1814 skall i *Norge* den evangelisk-lutherska religionen förbli statens offentliga religion (§ 2). I grundlagen finns jämväl stadgat att konungen skall bekänna sig till den offentliga religionen samt »haandhaeve og beskytte denne».

Angivandet av bekännelsens innehåll återfinns i »Kong Christian den femtis Norske Lov» av år 1687. Det ifrågavarande stadgandet överensstämmer i sin ordalydelse med motsvarande stadgande i den Danske Lov av år 1683 (se ovan).

På samma sätt som är fallet i Danmark kan ändring av bekännelse och bekännelseskrifter ske genom formellt ensidig statlig lagstiftning (kyrkomöte, eller motsvarighet därtill, saknas).

Frågan om läroauktoriteten inom den norska statskyrkan har varit föremål för en ingående debatt i samband med den s. k. helvetesstriden. Angående denna debatt må hänvisas till Stat och kyrka i skilda länder, del 3, s. 95 ff.

B. Utredningen

A-läget

I det av utredningen hypotetiskt uppställda A-läget synes några reformer rörande bestämmanderättens utövande i fråga om lära och bekännelseskrifter ej aktualiseras; detta under förutsättning att kyrkolag bibehålles som ett särskilt lagbegrepp med kyrkomötet såsom medbestämmande i lagstiftningsprocessen. Med utgångspunkt från den tolkning av förhållandet mellan KL 1:1 och RF § 2 — att således sistnämnda stadgande hänför sig endast till den bekännelse konungen skall omfatta — som utredningen tidigare angivit och är benägen ansluta sig till, faller frågan om kyrkans lära och bekännelse inom kyrkolagsområdet (RF § 87:2). Även om — såsom utredningen närmare berört i sitt betänkande om lagstiftningen (SOU 1965:70) — i ett A-läge kan ifrågakomma att införa nya former för bestämmanderättens utövande i kyrkliga angelägenheter (en ordning med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de bestämmande organen eller en ordning med kyrkomötet som ensamt bestämmande), synes sådana för kyrkans verksamhet grundläggande spörsmål, varom här är fråga (grundbekännelse och bekännelseurkunder), böra regleras i den för kyrkolag stadgade ordningen.

Skulle — såsom författningsutredningen förutsatt jämväl för det fall det pågående utredningsarbetet rörande förhållandet mellan staten och kyrkan skulle resultera i ett fortsatt statskyrkosystem — kyrkomötets medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag upphöra, kommer frågan i ett annat läge. Som kyrka-statutredningen utvecklat i sitt ovan omnämnda betänkande synes det utredningen antagligt att ett upphävande av kyrkomötets nuvarande medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag kombineras med införandet av någon av de ovan berörda nya formerna för bestämmanderättens utövande, naturligen ordningen med kyrkomötesbestämmelser. Det synes i denna situation naturligt att regleringen av bekännelsefrågorna, däribland angivandet av bekännelseurkunderna, förklaras ankomma på kyrkomötet ensamt. Dock kan — med beaktande av kyrkans karaktär av statskyrka — någon form av stadfästande från riksdagens sida övervägas.

Frågan om det i RF § 2 intagna bekännelsekravet för konungen må slutligen något uppmärksammas. Som utredningen tidigare framhållit synes ett upphävande av stadgandet kunna äga rum utan att Svenska kyrkans karaktär av statskyrka därigenom rubbas. Huruvida i ett A-läge frågan om bestämmelsens upphävande bör aktualiseras torde böra bedömas utifrån även andra aspekter än den om Svenska kyrkans bekännelse. Under alla omständigheter kan det — med hänvisning till den tidigare redovisade debatten om förhållandet mellan KL 1:1 och RF § 2 — ifrågasättas en sådan ändring av RF § 2 att stadgandet endast kommer att ange att konungen

skall vara av den rena evangeliska läran (eller eventuellt att konungen skall tillhöra Svenska kyrkan).[12]

B-, C- och D-lägena

Några skäl för att staten i ett läge med ett upphävt organisatoriskt samband mellan stat och kyrka skulle ingripa reglerande i frågor som här avhandlas, torde svårligen kunna andragas. Som i utredningens betänkande om lagstiftning (se ovan) angivits skulle möjligen den synpunkten kunna göras gällande, att staten — förutsatt att kyrkan på grund av sitt medlemsantal var att betrakta som ett mera betydelsefullt inslag i samhällslivet — hade intresse av att några mera väsentliga förändringar av kyrkans nuvarande karaktär av evangelisk-luthersk icke ägde rum. För att tillgodose ett sådant intresse skulle ifrågakomma att i lag uppställa krav på att kyrkans religiösa verksamhet skulle grundas på den evangelisk-lutherska läran. Därigenom skulle man avse att hindra att kyrkan beslutade övergå till annan bekännelse, t. ex. den katolska. En dylik lagreglering är emellertid ej förenlig med religionsfrihetens principer. Vidare måste beaktas att en övergång till annan bekännelse måste förutsätta en allmänt ändrad uppfattning bland kyrkans medlemmar och att staten (eller rättare statens övriga medborgare) ej kan ha någon anledning att motsätta sig genomförandet av en sådan åsiktsförändring.

Kap. 2. Bekännelsekravet för innehavare av ämbeten och tjänster

A. Gällande rätt, m.m.

Olika konfessionella behörighetsbestämmelser

Som berörts i föregående kapitel finns ett bekännelsekrav för konungen uppställt i RF § 2. I successionsordningen (SO) § 4 finns ett motsvarande krav angivet beträffande »prinsar av det kungl. huset», vilka skall »uppfödas» i den »rena evangeliska läran». Härutöver finns numera ett direkt bekännelsekrav uppställt allenast beträffande prästerlig befattning inom Svenska kyrkan; till innehavare av sådan befattning må — enligt RF § 28 — endast den utnämnas som »bekänner kyrkans lära». I RF § 28 upptages ett par ytterligare bestämmelser vilka — även om de icke direkt ut-

[12] Författningsutredningens ställningstagande i hänseendet må anges. Liksom gäller beträffande andra i 1809 års RF intagna bestämmelser rörande Svenska kyrkan har nu ifrågavarande stadgande hänförts till FRF:s övergångsbestämmelser. I 2 § sista punkten av övergångsbestämmelserna stadgas sålunda: »Genom denna regeringsform göres ej ändring i vad hittills gällt enligt 2 § 1809 års regeringsform.» Något särskilt kommenterande uttalande härtill gör författningsutredningen icke.

trycker ett bekännelsekrav — synes böra behandlas i förevarande sammanhang. Utredningen åsyftar *dels* bestämmelsen att vid utnämning av innehavare av sådan (annan än prästerlig) befattning, som medför skyldighet att undervisa i kristendom eller teologisk vetenskap, den hänsyn skall tagas till de sökandes trosåskådning, som därav må påkallas, *dels* bestämmelsen att befattningshavare, som ej tillhör Svenska kyrkan, ej må deltaga i avgörande av mål eller ärende, som angår kyrkans religionsvård eller religionsundervisning, utövning av prästämbetet, befordring eller ämbetsansvar inom kyrkan; dock att i fråga om statsrådets ledamöter sådant hinder ej skall gälla för annan än föredraganden. Närmast kommer att bl. a. redovisas de överväganden som ligger bakom angivna bestämmelser av konfessionell behörighetskaraktär. Någon behandling — utöver den som skett i kap. 1 ovan — av det i RF § 2 stadgade bekännelsekravet för konungen (och den till detta stadgande anknytande bestämmelsen i SO § 4) synes dock icke erforderlig.

Prästerliga befattningshavare

Att ett konfessionellt behörighetsvillkor måste finnas beträffande prästerlig befattningshavare är självfallet och ifrågasattes icke heller i samband med tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag och därmed sammanhängande ändringar i RF. I RF § 28 i dess lydelse före den 22 april 1953 uttrycktes bekännelsekravet så, att till prästerligt ämbete endast den kunde utnämnas, som bekände den rena evangeliska läran. *Dissenterlagskommittén* föreslog ingen ändring härutinnan. *Propositionen* (nr 100/1951), vars förslag i denna del oförändrat antogs av riksdagen, innefattade följande formulering av stadgandet i fråga: »Till prästerlig befattning inom svenska kyrkan må ej annan utnämnas än den som bekänner kyrkans lära.» Någon särskild motivering till omformuleringen angavs icke. Departementschefen uttalade i sammanhanget endast, att Svenska kyrkans prästerskap »självfallet måste både tillhöra kyrkan och bekänna dess lära». Det torde finnas anledning förmoda att den gjorda omformuleringen betingades av en önskan att vinna överensstämmelse mellan ifrågavarande behörighetsvillkor och den i lag den 30 juni 1948 om tillägg till kyrkolagen stadgade skyldigheten för prästerlig befattningshavare att avgå från befattningen, därest han överger kyrkans lära.

Rörande innebörden av det uppställda bekännelsekravet uttalas i *Malmgrens* Sveriges grundlagar (1966, s. 40) följande: »Som oeftergivligt villkor för att kunna anses bekänna kyrkans lära fordras att tillhöra svenska kyrkan eller, om det gäller utländsk man, som ifrågasättes till svenskt ämbete, annat evangeliskt-lutherskt trossamfund. En person som ansluter sig till den evangeliskt-lutherska åskådningen men formellt tillhör ett trossamfund med annan bekännelse, fyller icke kompetensvillkoret. Stadgandet

får emellertid icke fattas så, som om bekännelsefrågan ovillkorligen måste anses avgjord genom uppvisande av medlemskap. Därför har också K. M:t ansett sig oförhindrad att för kompetens till prästerliga tjänster fordra intyg av vederbörande domkapitel om sökandens *'lära* och leverne' (se K. M:ts stadga om prästval d. 23/5 1958 9 §).» I nämnda författningsstadgande föreskrivs, att vid ansökan till ordinarie församlingsprästtjänst skall fogas styrkt meritförteckning samt, om ansökningen inges till domkapitlet i stift, vari sökanden ej redan är verksam, betyg över hans lära och leverne, utfärdat av domkapitlet i det stift, vari sökanden är verksam, eller, om han är verksam utom riket, av domkapitlet i Uppsala.

Det kan i anslutning till denna behandling av för prästerlig befattningshavare gällande konfessionellt behörighetsvillkor finnas anledning erinra därom, att villkor av sådan art icke finns beträffande andra i Svenska kyrkans gudstjänster medverkande befattningshavare (t. ex. kyrkomusiker).

Kristendomslärare

Efter ändringar i RF åren 1863 och 1870 hade hithörande delar av RF § 28 följande lydelse: »Till prästerligt ämbete eller till annan tjänst, varmed är förenat åliggande att meddela undervisning i kristendom eller teologisk vetenskap, kan endast den utnämnas, som bekänner den rena evangeliska läran.»

Till motivering av bestämmelsen anförde konstitutionsutskottet vid 1867 års riksdag, att »det vore av sig självt tydligt» att icke åt främmande trosbekännare kunde lämnas tillträde till befattningar av ifrågavarande slag.

Vid *1918 års riksdag* yrkades i en motion (II:306 av herr Engberg) att konfessionstvånget skulle upphävas för lärare i kristendom och teologisk vetenskap. *Konstitutionsutskottet* (utlåtande nr 7) ansåg, att en ändring av ifrågavarande stadgande var önskvärd men att i ett sammanhang borde prövas spörsmålet, i vilken utsträckning villkoret att tillhöra den rena evangeliska läran kunde bortfalla för de ämbeten och tjänster, som omnämndes i RF §§ 4 och 28. Utskottet hemställde därför, att riksdagen måtte anhålla om utredning. Andra kammaren biföll utskottets hemställan, medan första kammaren avslog densamma. Frågan hade alltså fallit.

1925 års religionsfrihetssakkunniga dryftade i sitt år 1927 avgivna betänkande med förslag angående vidgad rätt till utträde ur Svenska kyrkan ingående de skäl som talade för och emot konfessionsbandets vidmakthållande för kristendomslärare (SOU 1927:13 s. 157 ff.) De sakkunniga sökte finna en framkomlig linje, som kunde undanröja hindret för eljest kvalificerade lärare, som ej tillhörde Svenska kyrkan, att bekläda ifrågavarande tjänster men på samma gång tillgodose de krav på garantier för undervisningen, som syntes grundade på verkliga sakskäl. De sakkunniga byggde härutinnan på sitt förslag rörande principerna för barns befrielse från

kristendomsundervisningen i allmän skola[13] och ansåg, att tillträde till kristendomslärartjänst icke på konfessionella grunder borde förmenas andra än dem som tillhörde samfund, vilka var så skiljaktiga från Svenska kyrkan att de ansett sig böra begära och jämväl erhållit tillstånd att i skolornas ställe ombesörja barnens religionsundervisning. — Religionsfrihetssakkunnigas förslag ledde ej till lagstiftning.

I sitt år 1949 framlagda betänkande anslöt sig *dissenterlagskommittén* i huvudsak till de allmänna synpunkter, som religionsfrihetssakkunniga anfört som motivering till sitt förslag i nu ifrågavarande hänseenden. De invändningar, som kunde göras mot det fulla förverkligandet av berättigade religionsfrihetskrav på detta område, måste enligt kommittén vara motiverade av kristendomsundervisningens karaktär och alltså sakligt grundade. Just ur sakliga synpunkter ansåg kommittén det nödvändigt att bestämda föreskrifter gavs för att förhindra att kristendomsundervisningen i de allmänna skolorna lämnades åt lärare, vilka anslutit sig till en åskådning som väsentligt avvek från grunderna för skolornas kristendomsundervisning.

Kommittén ansåg sig emellertid böra något modifiera religionsfrihetssakkunnigas förslag. Enligt kommitténs mening var nämligen den önskade garantien beträffande kristendomsundervisningen tämligen bristfällig, därest hinder för anställning såsom lärare med undervisning i kristendom skulle finnas endast för medlemmar av trossamfund, som erhållit rätt att i skolornas ställe ombesörja religionsundervisning. Kommittén ansåg, att det kunde komma att finnas trossamfund, vilka ej hade sådan rätt men ändock i fråga om trosåskådning och moraluppfattning väsentligt skilde sig från grunderna för de allmänna skolornas kristendomsundervisning i minst lika hög grad som de trossamfund, vilka erhållit dylik rätt. Då fritt utträde ur Svenska kyrkan medgavs, skulle frågan om behörighet för dem, som ej tillhörde något trossamfund, att söka och inneha ifrågavarande lärartjänster också komma att aktualiseras. Kommittén uttalade vidare, att man ofta hade skäl antaga, att den, som utträdde ur Svenska kyrkan utan att inträda i ett närstående trossamfund, i fråga om religionsåskådning intog en ståndpunkt, som väsentligt avvek från grunderna för skolornas religionsundervisning. Enligt kommittén kunde med skäl ifrågasättas om en konfessionslös lärare själv skulle vilja eller i regel var lämpad att undervisa i kristendom på det sätt som gällande föreskrifter förutsatte. Bortsett härifrån skulle, ansåg kommittén, konfessionslösa kristendomslärare sannolikt väcka en, måhända stundom omotiverad, misstro i breda befolkningslager och rubba det lugn, som var en förutsättning för skolornas arbete.

Eftersom kristendomsundervisningen i de allmänna skolorna skulle be-

[13] Rörande detta förslag, se SOU 1964:30, s. 34.

drivas med objektivitet och saklighet, bygga på vissa bestämt angivna grunder och ha en religiöst och moraliskt fostrande syftning, var det enligt kommitténs uppfattning rimligt, att detta förhållande fick inverka på behörighetsvillkoren. Därigenom vanns en korrespondens mellan kristendomsundervisningens i kursplaner och på annat sätt angivna mål samt föreskrifterna i grundlag och skolstadgor. Då regeringsformens stadgande att kristendomslärare skulle bekänna den rena evangeliska läran i praxis ansetts vara uppfyllt genom medlemskap i Svenska kyrkan, ansåg kommittén motiverat att grunda behörigheten på samfundstillhörighet. Enligt kommitténs uppfattning borde föreskrivas, att lärartjänst i allmän skola, med vilken tjänst var förenat åliggande att undervisa i kristendom, kunde innehavas endast av den som var medlem av Svenska kyrkan eller annat trossamfund, som hade en från grunderna för denna undervisning ej väsentligt avvikande trosåskådning.

I flertalet *remissyttranden* över dissenterlagskommitténs betänkande tillstyrktes eller lämnades utan erinran kommitténs förslag att behörighet att undervisa i kristendom i de allmänna skolorna skulle tillkomma icke endast medlem av Svenska kyrkan utan även medlem av trossamfund med en från grunderna för kristendomsundervisningen i de allmänna skolorna icke väsentligt avvikande trosåskådning. *Statskontoret* framhöll dock att, enär kristendomsundervisningens konfessionella karaktär borde bringas att helt upphöra, icke några som helst konfessionsvillkor borde uppställas för kristendomslärare. *Skolöverstyrelsen* ansåg det nödvändigt att förhindra, att kristendomsundervisningen handhades av lärare, som anslutit sig till en åskådning, vilken väsentligen avvek från grunderna för undervisningen i de allmänna skolorna. Enligt överstyrelsen väckte nämligen erfarenheten från andra länder farhågor att möjlighet till konfessionell propaganda skulle kunna öppnas genom att man borttog alla krav på samfundstillhörighet.

I *propositionen* med förslag till religionsfrihetslag m. m. framhöll chefen för justitiedepartementet (prop. s. 78), att kursplaner och anvisningar samt kontroll över undervisningen och däri använda läroböcker tjänade såsom garantier för att undervisningen bedrevs på det sätt som var åsyftat. Ehuru man enligt departementschefens uppfattning kunde utgå från att även utan särskilda bestämmelser, som begränsade behörigheten att undervisa i kristendom, denna undervisning i allmänhet kom att bedrivas endast av personer, som hade en positiv inställning till sitt undervisningsämne, ansåg departementschefen särskilda behörighetsvillkor kunna vara av värde i vissa situationer. På grund av kristendomsundervisningens särskilda karaktär borde vid tillsättning av lärare, som skulle meddela sådan undervisning, tillses att läraren icke hade en uppfattning som stred mot en evangelisk åskådning. Härvid kunde den som var medlem av Svenska kyrkan antagas fylla detta krav. Sökande som icke tillhörde Svenska

kyrkan borde kunna såsom bevis om sin inställning åberopa medlemskap i frikyrkosamfund. Däremot ansåg departementschefen i likhet med 1925 års religionsfrihetssakkunniga, att sådant medlemskap icke kunde göras till en ovillkorlig förutsättning för rätten att inneha tjänsten. Det måste därför föreligga också en möjlighet att på annat sätt styrka att läraren fyllde angivna krav i fråga om sin åskådning.

Departementschefen ansåg det vara nödvändigt såväl att i grundlagen angiva den allmänna pricip, som skulle gälla på detta område, som att i annan författning närmare utveckla hur denna princip skulle tillämpas. Därför föreslogs, att i RF § 28 skulle, såsom ett undantag från den eljest gällande principen om förtjänst och skicklighet såsom enda befordringsgrunder, angivas att vid utnämning till befattning, varmed följde skyldighet att undervisa i kristendom eller teologisk vetenskap, skulle tagas »den hänsyn till de sökandes trosåskådning, som därav påkallas». Vidare föreslogs, att i särskilda tillämpningsföreskrifter skulle genom en uppräkning angivas vilka religiösa samfund som hade sådan karaktär, att deras medlemmar kunde anses fylla det konfessionella krav som borde ställas på ifrågavarande lärartjänster. Sökande till sådan tjänst skulle emellertid ha möjlighet att även på annat sätt än genom att visa medlemskap i Svenska kyrkan eller i sådant samfund styrka att han icke hade en mot evangelisk kristendomsuppfattning stridande åskådning. Detta skulle enligt departementschefen lämpligen få ske sålunda, att han i samband med sin anställning avgav en skriftlig förklaring därom.

När propositionen förelades *1951 års riksdag,* rönte de av departementschefen föreslagna konfessionella behörighetsvillkoren för kristendomslärare kritik i flera motioner. I några motioner (II: 487 av herr Larsson i Stockholm, II: 488 av herr Lundberg och II: 493 av herr Edberg m. fl.) yrkades sålunda, att konfessionella krav icke skulle uppställas. Motionärerna åberopade bl. a., att enligt de riktlinjer, som uppdragits i den av 1950 års riksdag behandlade skolpropositionen, kristendomsundervisningen skulle vara objektiv.

Det särskilda utskott, som behandlade propositionen och de i anledning av denna väckta motionerna, uttalade (utlåtande nr 1, s. 64 ff.), att såväl principiella som praktiska betänkligheter kunde framföras mot förslaget till föreskrifter om hur sökande till lärartjänst, som medförde skyldighet att undervisa i kristendomskunskap, ägde styrka sin behörighet. Utskottet fann sig böra avstyrka tillämpningsföreskrifterna och i stället söka sig fram på andra vägar för att skingra de farhågor, som inom utskottet yppat sig, att det föreliggande lagstiftningskomplexet skulle komma att inom vissa kretsar framkalla den föreställningen, att kristendomsundervisningen i skolorna kom att bedrivas på ett sätt som icke motsvarade statsmakternas genom principbeslutet rörande skolreformen uttryckta vilja. Som den grundläggande garantien i detta hänseende betraktade utskottet den av 1950 års

riksdag intagna ståndpunkten till kristendomsundervisningens syfte och utformning. Lärarutbildning, undervisningsplan och kontroll över undervisningens behöriga skötsel utgjorde de naturliga och ändamålsenliga medlen för att få riksdagens principiella inställning respekterad. Utskottet framhöll, att religionsfrihetslagen ingalunda gav lärare någon personlig dispensrätt beträffande hans skyldighet att undervisa enligt undervisningsplan och i dess anda. Utskottet ansåg, att de elever, som förberedde sig för lärarens gärning, borde vid lämplig tidpunkt före avgången från läroanstalten erhålla en allvarlig erinran att de genom att taga anställning som lärare med undervisningsskyldighet i kristendomskunskap förpliktade sig att lojalt följa gällande undervisningsplan. Vad utskottet sålunda anförde hade avseende å lärare som icke utnämndes av Kungl. Maj:t. Beträffande lärare som utnämndes av Kungl. Maj:t ansåg utskottet, att själva grundlagsbudet i dess föreslagna lydelse gav erforderlig vägledning. För att framhäva att den hänsyn till trosåskådning, varom talades i grundlagsstadgandet, var avsedd att vara graderad allt efter befattningens art, förordade utskottet, och det i propositionen använda uttrycket »som därav påkallas» ändrades till »som därav må påkallas».

Utskottets utlåtande var, såvitt det avsåg lärarna vid skolorna, enhälligt. I kamrarna förekom icke någon egentlig debatt i denna fråga, och utskottets förslag till ändrad lydelse av RF § 28 antogs såsom vilande för vidare grundlagsenlig behandling. Förslaget antogs slutgiltigt av 1953 års riksdag.

Den nya lydelsen av RF § 28 i vad angår kristendomslärare föranledde ändringar i olika förordningar på skolväsendets område. Så t. ex upphävdes en i 1933 års förnyade stadga för rikets allmänna läroverk intagen föreskrift att sökande till lektors- och adjunktstjänst skulle, därest tjänsten omfattade undervisning i kristendomskunskap, bekänna sig till den rena evangeliska läran (SFS 139/1953). Likaså upphävdes i 1921 års förnyade stadga angående folkundervisningen i riket bestämmelsen att folkskollärare skulle vara medlem av Svenska kyrkan (SFS 145/1953). I 1937 års stadga för folkskoleseminarierna och 1938 års stadga för småskoleseminarierna intogs — i enlighet med särskilda utskottets vid 1951 års riksdag ovan återgivna rekommendation därom — en föreskrift att rektor vid lämplig tidpunkt före examen skulle hos de avgående eleverna inskärpa deras plikt att lojalt följa gällande undervisningsplan och att icke minst i fråga om undervisningen i kristendomskunskap iakttaga varsamhet, allvar och tolerans i överensstämmelse med den för ämnet givna målsättningen.[14] Samtidigt upphävdes i stadgorna förekommande bestämmelser att sökande till lektors- och adjunktstjänst skulle, därest tjänsten omfattade ämnet kristendomskunskap, vara medlem av Svenska kyrkan (SFS 143 och 144/1953).

Några förslag om ändring av vad gäller i fråga om kristendomslärares

[14] Föreskriften finns numera intagen i 82 § i 1958 års stadga för folkskoleseminarierna (SFS 427/1958).

ställning i konfessionellt avseende har icke framförts i riksdag eller kyrkomöte.

Lärare vid teologisk fakultet

Frågor, som sammanhänger med teologiska universitetslärares ställning i konfessionellt avseende har tidigare berörts i utredningens betänkande om de teologiska fakulteterna (SOU 1967: 17), vartill i detta sammanhang hänvisas.

Nuvarande lydelse av RF § 28 likställer befattningar som medför åliggande att undervisa i kristendomskunskap och i teologisk vetenskap; vid utnämning till sådan befattning skall konungen taga den hänsyn till de sökandes trosåskådning, som därav må påkallas.

Före de år 1953 slutligt antagna ändringarna i RF § 28 gällde i hänseendet ett direkt bekännelsekrav. Till tjänst, varmed var förenat åliggande att meddela undervisning i teologisk vetenskap, kunde sålunda endast den utnämnas som bekände den rena evangeliska läran.

Beträffande vad konstitutionsutskottet vid 1867 års riksdag uttalade angående det konfessionella behörighetsvillkoret för nu ifrågavarande tjänster samt samma frågas behandling vid 1918 års riksdag, hänvisas till vad ovan (s. 326) anförts.

Religionsfrihetssakkunniga föreslog i fråga om lärarbefattningarna vid de teologiska fakulteterna, att till sådan befattning icke skulle kunna utnämnas annan än medlem av Svenska kyrkan. Som skäl härför anförde de sakkunniga bl. a., att det — så länge staten upprätthöll en statskyrka och sörjde för en religionsförkunnelse i evangelisk-luthersk anda — syntes följdriktigt att kräva att de, som hade att utbilda denna kyrkas tjänare, var anslutna till samma kyrka; religionsfrihetskravet kunde sålunda rimligtvis icke innebära rätt för envar att oberoende av kyrkotillhörighet få handha utbildningen av Svenska kyrkans prästerskap. En förändring av bestämmelserna rörande de teologie professorernas ställning till Svenska kyrkan skulle, enligt de sakkunnigas mening, sannolikt få till följd, att från kyrkan krav restes antingen på upprättande av prästseminarier utanför universiteten eller på inrättande av en konfessionell teologisk fakultet vid sidan av den konfessionslösa. En sådan konsekvens syntes varken från allmän kulturell eller från statlig synpunkt vara önskvärd.

Dissenterlagskommittén framhöll, att konfessionella behörighetsvillkor för de teologiska fakulteternas professorer icke var motiverade av den forskning dessa bedrev men väl av den undervisning de hade att meddela. Denna undervisning stod i främsta rummet i prästutbildningens tjänst, och det syntes kommittén i och för sig vara rimligt att de, som skulle handha utbildningen av blivande präster i Svenska kyrkan, också själva tillhörde denna kyrka. En lagändring, innebärande att personer helt oberoende av

samfundstillhörighet skulle kunna inneha lärarbefattingar vid de teologiska fakulteterna, fann kommittén därför icke tillrådlig. Vissa särskilda trossamfund stod emellertid i fråga om trosåskådning Svenska kyrkan så nära, att det enligt kommittén icke torde vara oförenligt med den teologiska undervisningens intressen att medlemmar i sådana trossamfund kunde få vara lärare vid de teologiska fakulteterna. Mot bakgrund av dessa överväganden och med hänvisning bl. a. till kommitténs förslag i fråga om kristendomslärare (se ovan s. 327 f.) föreslog kommittén följande lydelse av RF § 28 i nu ifrågavarande del: »Till tjänst, varmed är förenat åliggande att meddela undervisning i teologisk vetenskap, må ej annan utnämnas än medlem av svenska kyrkan eller annat trossamfund med evangelisk grundåskådning.»

I *remissyttrandena* över dissenterlagskommitténs betänkande uttalades olika meningar rörande kommitténs ifrågavarande förslag. *Domkapitlet i Uppsala* ansåg väl att goda skäl talade för bibehållande av kravet att teologie professor skulle tillhöra Svenska kyrkan men ansåg någon större risk icke föreligga om den föreslagna vidgade behörigheten skulle genomföras. Under framhållande av att en väsentlig uppgift för de teologiska fakulteterna var att utbilda blivande präster inom Svenska kyrkan motsatte sig bl. a. *teologiska fakulteten i Uppsala* samt *domkapitlen i Linköping* och *Härnösand* en ändring i gällande behörighetsvillkor. Fakulteten uttalade att dessa villkor icke hade utgjort hinder för den teologiska forskningens frihet. Domkapitlet i Linköping framhöll, att en ändring av behörighetsvillkoren kunde leda till att kyrkan kom att resa krav på att få upprätta särskilda prästutbildningsanstalter, en utveckling som domkapitlet icke fann önskvärd. Domkapitlet i Härnösand slutligen påpekade, att det i Danmark ansetts självfallet att endast medlemmar av danska kyrkan skulle kunna vara professorer vid de teologiska fakulteterna. I yttrande av *teologiska fakulteten i Lund* framhölls bl. a., att professorerna vid teologisk fakultet icke blott hade till uppgift vetenskaplig undervisning och forskning utan därjämte tillsammans utgjorde en valkorporation vid vissa biskopsval[15] och för val av ledamöter i domkapitel och ombud vid kyrkomöte. På grund härav fann fakulteten det vara ofrånkomligt att till ordinarie professor skulle kunna utses endast medlem av Svenska kyrkan. *Juridiska fakulteten i Lund* ansåg det naturligt, att lärare, vilkas åliggande huvudsakligen avsåg utbildning av präster, skulle tillhöra Svenska kyrkan eller trossamfund med evangelisk grundåskådning. För övriga tjänsteinnehavare, vilkas verksamhet kunde betecknas såsom huvudsakligen av objektiv vetenskaplig art, fann fakulteten emellertid detta villkor obehövligt och ur vetenskaplig synpunkt hinderligt. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* uttalade sig i samma riktning.

[15] Denna funktion numera upphörd. Ang. förfarande vid biskopsval, se lag därom den 13 december 1963.

I *propositionen* (nr 100/1951, s. 80 f.) anförde departementschefen följande.

Den teologiska undervisningen kan icke på samma sätt som undervisningen i de allmänna skolorna vara bunden av kursplaner och anvisningar; den måste bygga på en fri vetenskaplig forskning och det ankommer på varje professor att inom ramen för sitt ämne giva undervisningen dess innehåll. Det är emellertid ofrånkomligt att denna undervisning, om den skall kunna tillgodose prästutbildningen för svenska kyrkan, måste äga en evangelisk-luthersk inriktning. Härvid är det självfallet icke fråga om någon inskränkning i den vetenskapliga friheten eller något hinder för den enskilde forskaren att hysa och i sin undervisning giva uttryck åt personliga meningar i skilda frågor. Men en forskning som utgår från helt andra förutsättningar än dem som sedan gammalt bestämt den evangelisk-lutherska teologien vid våra universitet ägnar sig icke väl såsom underlag för prästutbildningen. Det torde sålunda vara uppenbart att den som skall utöva en för prästutbildningen så central undervisning som den i praktisk teologi måste tillhöra kyrkan och att någon, som i sitt vetenskapliga arbete företräder en annan religiös riktning eller eljest tagit avstånd från kyrkans lära, icke kan komma ifråga till en sådan lärostol. I huvudsak torde samma förhållande gälla flertalet av de övriga ämnena inom de teologiska fakulteterna. Såsom kommittén framhållit förekomma dock frikyrkliga riktningar, vilka stå kyrkan så nära att forskare som anslutit sig till någon av dem böra kunna utöva teologisk undervisning vid fakulteterna. Å andra sidan kunna inom de teologiska fakulteterna förekomma undervisningsämnen, som icke äga en särskild evangelisk-luthersk prägel, och lärostolar i dessa ämnen böra därför stå öppna för varje kompetent forskare, oavsett dennes konfessionella inställning. Så torde förhålla sig med undervisningen i allmän religionshistoria. Om det, såsom stundom diskuterats, skulle inrättas en filologisk undervisning inom de teologiska fakulteterna, saknas uppenbarligen varje anledning att uppställa något konfessionellt krav på utövarna av denna undervisning. Vid utnämning till teologisk lärartjänst bör således, i den omfattning som nu angivits, fordras att sökanden tillhör svenska kyrkan eller, i varje fall, icke har en trosåskådning som strider mot evangelisk kristendomsuppfattning. — I detta sammanhang bör dock även beaktas att professorerna i teologi icke endast ha forsknings- och undervisningsuppgifter. De utöva dessutom vissa särskilda kyrkliga funktioner, nämligen att inom sig utse representanter i domkapitel och kyrkomöte samt att deltaga i biskopsval. Av lagen om domkapitel och av kyrkomötesförordningen framgår att endast den som tillhör svenska kyrkan kan vara ledamot i domkapitlet eller kyrkans ombud vid kyrkomöte. Några särskilda bestämmelser finnas icke som angiva, hur valet av fakultetens representanter skall tillgå. Uppenbart är dock att den som icke själv äger vara representant icke heller äger deltaga i valet av sådan. Att den som icke tillhör svenska kyrkan ej äger deltaga i biskopsval följer omedelbart av regeringsformens bestämmelser. Det skulle visserligen rent teoretiskt kunna anmärkas, att om icke några formella garantier uppställas för att ett tillräckligt antal av fakulteternas medlemmar tillhör kyrkan, fakulteterna skulle kunna bli oförmögna att fullgöra dessa kyrkliga funktioner. En sådan utveckling är emellertid så osannolik att den tills vidare kan lämnas ur räkningen.

Några motioner avseende det här föreliggande spörsmålet väcktes ej i samband med propositionens behandling i *riksdagen*. Särskilda utskottet (utlåtande nr 1/1951) uppehöll sig inte särskilt vid de teologiska lärar-

tjänsterna (ang. utskottets, sedermera av riksdagen antagna förslag om ändring av uttrycket »som därav påkallas» i propositionens författningstext till »som därav må påkallas», se ovan s. 330). I en reservation till utskottsutlåtandet uttalade hrr Lundqvist och Staxäng, att följande mening hade bort intagas i utlåtandet: »Beträffande de teologiska lärartjänsterna vill utskottet dock framhålla, att undervisningen i exegetik, dogmatik och etik måste anses vara en för prästutbildningen lika central undervisning som den i praktisk teologi och att därför vad departementschefen uttalat om sistnämnda undervisning också bör gälla dessa ämnen.»

Befattningshavare i allmänhet

Ursprungligen gällde enligt 1809 års RF att alla civila ämbetsmän skulle vara av den rena evangeliska läran. Genom en år 1870 vidtagen ändring i RF § 28 öppnades ett friare tillträde till allmänna befattningar. Ändringen innebar att till alla andra ämbeten och tjänster än till prästerligt ämbete och till annan tjänst, varmed var förenat åliggande att meddela undervisning i kristendom eller teologisk vetenskap, kunde utnämnas även bekännare av annan kristen troslära än den evangeliska ävensom bekännare av den mosaiska läran. Att en viss inskränkning bibehölls, motiverades med att åtskilliga icke kristna trosbekännare, t. ex. mormonerna, omfattade läror som var oförenliga med våra medborgerliga förhållanden. Samtidigt infördes i RF § 28 en jävsbestämmelse av innehåll att icke någon, som ej tillhörde den rena evangeliska läran, ägde såsom domare eller innehavare av annan tjänst deltaga i handläggning eller avgörande av fråga, som angick religionsvård, religionsundervisning eller befordringar inom Svenska kyrkan. (Om denna jävsbestämmelse se vidare nedan s. 335 ff.; gällande lydelse, se ovan s. 325.)

Dissenterlagskommittén uttalade beträffande de gällande, nu ifrågavarande behörighetsvillkoren i RF § 28, att någon bristande förmåga eller vilja att rätt utöva en befattning i statens tjänst i regel ej kunde förutsättas blott därför att befattningshavaren i religionsfrågor hyllade en mer eller mindre särpräglad uppfattning. De uppställda konfessionella behörighetsvillkoren var också enligt kommitténs mening i sin tillämpning skäligen betydelselösa. En icke oväsentlig del av Svenska kyrkans medlemmar hade sålunda otvivelaktigt en trosåskådning, som icke motsvarade den som kyrkan företrädde, och åtskilliga var rent negativt inställda till den kristna läran överhuvud. I viss mån likartade förhållanden rådde eller kunde komma att råda inom andra trossamfund. Kommittén föreslog därför sådan ändring i RF § 28 att behörigheten att inneha statstjänst i princip (beträffande bl. a. präster, se ovan s. 325 ff.) skulle vara oberoende av trosbekännelse och samfundstillhörighet.

Vid sitt ställningstagande till frågor rörande konfessionella behörighets-

villkor för innehav av ämbete och tjänst m. m. erinrade vederbörande departementschef i *propositionen* med förslag till religionsfrihetslag m. m. (prop. nr 100/1951) inledningsvis därom, att den i regeringsformen angivna allmänna principen för tjänstetillsättningar innebar, att hänsyn fick tagas endast till förtjänst och skicklighet. Konfessionella behörighetsvillkor utgjorde undantag från denna huvudregel. Några bärande motiv för villkor av angiven art fann departementschefen ej längre föreligga. Befattningshavare i allmän tjänst borde förty icke, i förhållande till övriga medborgare, sättas i någon undantagsställning. Det stora flertalet befattningshavare hade ej heller sådana uppgifter att deras personliga konfession var av någon betydelse. De borde därför åtnjuta samma frihet som andra medborgare att själva taga ställning till sin livsåskådning och denna borde icke inverka på deras behörighet att inneha och utöva befattningen. (Beträffande de särskilda synpunkter departementschefen fann vara att anlägga å — förutom prästerliga befattningshavare — kristendomslärare och lärare vid teologisk fakultet, se ovan s. 328 ff. Angående synpunkter hänförliga till jävsbestämmelsen i RF § 28, se nedan.)

Propositionen innefattade förty förslag om upphävande i princip av gällande konfessionella behörighetskrav beträffande ämbeten och tjänster i allmänhet. Under behandlingen i *riksdagen* rönte detta förslag ingen erinran. Genom ändring av RF § 28, vilken trädde i kraft den 22 april 1953, upphävdes föreskriften att befattningshavare skulle vara bekännare av kristen eller mosaisk troslära.

Såsom tidigare berörts infördes i RF § 28 år 1870 — i samband med att ett friare tillträde till allmänna befattningar öppnades — en *jävsbestämmelse* av innehåll att icke någon, som ej tillhörde den rena evangeliska läran, ägde såsom domare eller innehavare av annan tjänst deltaga i handläggning eller avgörande av fråga, som angick religionsvård, religionsundervisning eller befordringar inom Svenska kyrkan.

Dissenterlagskommittén ansåg att principen att kyrkans inre angelägenheter icke handlades av personer, som stod utanför kyrkan, alltjämt borde iakttagas och att förty en jävsregel ej kunde undvaras.

Under *remissbehandlingen* av kommitténs betänkande framkom endast få invändningar av principiell natur. *Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* uttalade, att förekomsten av en jävsregel i praktiken måste leda till ett visst religionstvång för innehavare av vissa befattningar inom administrationen. Sålunda skulle av praktiska skäl en del befattningar icke kunna innehas av personer, som drabbades av jävsregeln. Att på så sätt i realiteten inskränka myndigheternas val vid tillsättande av tjänster fann länsstyrelsen varken lämpligt eller förenligt med religionsfrihetens princip.

I *propositionen* (s. 75) erinrade departementschefen om att mellan den statliga och kyrkliga förvaltningen fanns ett samband på sådant sätt att

statlig myndighet, ehuru den i allmänhet icke hade några kyrkliga uppgifter, i undantagsfall kunde komma att handlägga även kyrkliga ärenden. Även religiösa frågor, t. ex. fastställande av kyrkohandbok eller psalmbok, kunde härigenom komma under myndighetens bedömande, oaktat sådana frågor, på grund av den skillnad som förelåg mellan medborgarskap och tillhörighet till kyrkan, icke hade karaktären av allmänna angelägenheter utan berörde endast kyrkans medlemmar. Enligt departementschefens uppfattning borde den som ej tillhörde kyrkan icke deltaga i handläggning därav. Departementschefen fann därför den i RF § 28 intagna jävsbestämmelsen böra i princip bibehållas. I propositionen föreslogs densamma få följande utformning: »Befattningshavare, som ej tillhör svenska kyrkan, må icke handlägga mål eller ärende, som angår kyrkans religionsvård eller religionsundervisning, utövning av prästämbetet, befordring eller ämbetsansvar inom kyrkan.»

Den av *riksdagen* slutligt antagna lydelsen kom att på en punkt skilja sig från propositionsförslaget. Särskilda utskottet (utlåtande nr 1) framhöll, att den föreslagna regeln, vilken skulle utestänga befattningshavare, som icke tillhörde Svenska kyrkan, från att »handlägga» mål eller ärende av viss, närmare angiven beskaffenhet, på grund av innebörden i ordet handlägga skulle få en mera vidsträckt tillämpning än som torde ha varit avsett och kunde anses nödvändigt. Under handläggning torde sålunda inbegripas varje befattning med mål eller ärende; endast ett mera osjälvständigt biträde åt annan syntes falla utanför begreppet. Utskottet fann det för stadgandets syfte tillräckligt att detta omfattade »deltagande i avgörande» av däri avsedda mål och ärenden. Riksdagen beslöt i enlighet härmed. Av den avfattning stadgandet sålunda erhöll följer att detsamma har en mycket begränsad praktisk tillämpning. Utöver vissa befattningshavare vid domkapitel torde väsentligen endast domare (vid de allmänna domstolarna och i regeringsrätten) kunna beröras av jävsregeln.

Några ändringar av ifrågavarande jävsstadgande synes icke ha ifrågasatts i riksdag eller kyrkomöte. I författningsutredningens förslag till regeringsform har bestämmelsen i oförändrat skick intagits bland övergångsbestämmelserna.

Statsrådets ledamöter

Enligt RF § 4 i dess lydelse före den 22 april 1953 skulle samtliga ledamöter av statsrådet vara »av den rena evangeliska läran». Det uppställda bekännelsekravet torde — såsom tidigare (s. 317) anmärkts — vara att se som ett uttryck för det rådande sambandet mellan staten och Svenska kyrkan och allmänt ha betraktats som en naturlig följd av det i RF § 2 intagna bekännelsekravet för konungen.

Bekännelsetvångets berättigande för statsrådets ledamöter synes ha börjat ifrågasättas först under detta århundrade. Motioner om bekännelsekravets avskaffande — eller om utredning åsyftande detta — framfördes sålunda vid 1913, 1918 och 1948 års riksdagar. Frågan togs också upp av *1925 års religionsfrihetssakkunniga*, vars förslag i hänseendet (SOU 1927:13) innebar, att endast de statsråd, som utövade chefsskapet över justitie- och ecklesiastikdepartementen, behövde vara medlemmar i Svenska kyrkan.

Dissenterlagskommittén förklarade sig dela religionsfrihetssakkunnigas åsikt att skyldighet att tillhöra Svenska kyrkan endast borde gälla för *vissa* medlemmar av statsrådet samt uttalade, att den uppfattningen blivit alltmer allmän att det lika litet av statsråden som av andra ämbetsmän kunde fordras anslutning till Svenska kyrkan, såvitt icke för särskilda ämbetsuppgifter en sådan anslutning fick anses påkallad. Med hänvisning till den gällande fördelningen av ärendena mellan statsdepartementen fann kommittén det vara av hänsyn till Svenska kyrkans rättmätiga intressen erforderligt att cheferna för justitie- och ecklesiastikdepartementen tillhörde Svenska kyrkan liksom också statsråd utan departement, som i sådan departementschefs ställe föredrog kyrkolagsärenden, kyrkoärenden eller ärenden angående religionsundervisningen. I enlighet med dessa överväganden föreslog kommittén, att det i RF § 4 intagna bekännelsekravet för statsrådets ledamöter skulle avskaffas och i RF § 28 intagas bestämmelse av följande lydelse: »Chef för statsdepartement, till vilket kyrkolagsärendena, kyrkoärendena eller ärendena angående religionsundervisningen höra, ävensom statsråd utan departement, som har att föredraga sådana ärenden, skall vara medlem av svenska kyrkan.»

Vad kommittén sålunda föreslagit, nämligen att icke alla medlemmar av statsrådet behövde tillhöra Svenska kyrkan, medförde en konflikt mellan bestämmelserna i RF § 6 tredje stycket, § 8 och § 42 andra stycket — om den rätt och plikt att övervara i statsrådet förekommande ärenden, som tillkommer statsrådets alla ledamöter — samt stadgandet i RF § 28 i då gällande lydelse att ingen, som ej tillhörde Svenska kyrkan, ägde såsom domare eller innehavare av annan tjänst deltaga i handläggning eller avgörande av fråga, som angick religionsvård, religionsundervisning eller befordringar inom kyrkan. Vidare kunde svårigheter uppkomma, när tillförordnad regering fungerade. Ehuru kommittén ej i och för sig ansåg det vara tilltalande att göra avsteg från den princip, som kommit till uttryck i jävsbestämmelsen i RF § 28, fann kommittén ingen annan lösning i detta fall praktisk möjlig än att för medlemmarna av statsrådet göra undantag från ifrågavarande stadgande. Kommittén uttalade härtill, att i fråga om de höga befattningar det här gällde man mer än eljest hade anledning förmoda, att de, som ej tillhörde Svenska kyrkan, skulle iakttaga varsamhet då fråga var om avgörandet av kyrko- och religionsfrågor. Jävsregeln i RF § 28 utformades i kommitténs förslag så att ledamot av statsrådet uttryckligen undantogs från dess tillämpning.

Vid *remissbehandlingen* av dissenterlagskommitténs betänkande gjordes i allmänhet inga erinringar mot kommitténs förslag att med vissa undantag upphäva bekännelsekravet för statsrådets ledamöter. *Juridiska fakulteten i Uppsala* ansåg att mot förslaget kunde invändas att, då konungen enligt RF § 2 skulle tillhöra Svenska kyrkan och dennas bekännelse sålunda förutsattes skola iakttagas vid riksstyrelsens handhavande, det blev en oformlighet att icke uppställa samma troskrav i fråga om konungens rådgivare som beträffande konungen själv. Några remissinstanser, bland dem *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län,* ifrågasatte, om det ens var behövligt att justitie- och ecklesiastikministrarna tillhörde kyrkan. *Metodistkyrkan* framhöll, att justitieministern hade att förbereda även lagar, som reglerade de fria trossamfundens ställning, och ansåg att han i följd därav borde vara fri från kravet att tillhöra kyrkan. *Frikyrkliga samarbetskommittén* uttalade samma mening men framkastade också tanken att såsom behörighetsvillkor för justitie- och ecklesiastikministrarna skulle uppställas tillhörighet till Svenska kyrkan eller annat trossamfund med evangelisk grundåskådning. Slutligen fann några remissinstanser, att ett upphävande av det konfessionella behörighetsvillkoret för statsråden borde ha till följd att, liksom för övriga ämbetsmän, även för statsråden en jävsbestämmelse skapades, som uteslöt Svenska kyrkan utomstående från att deltaga i beslut, som avsåg denna kyrka och dess angelägenheter.

I *propositionen* anförde departementschefen inledningsvis att de allmänna synpunkter (se ovan s. 335) han uttalat i fråga om konfessionella behörighetsvillkor beträffande befattningshavare i allmänhet, i princip ägde tillämpning även å statsrådets ledamöter och att dessa i hänseendet inte intog någon särställning. Det måste tvärtom anses vara av stor vikt att valet av regeringsledamöter inte hindrades av några speciella villkor, som skulle kunna utesluta den för sådant uppdrag lämpligaste. Å andra sidan kunde även på Kungl. Maj:t ankomma att handlägga ärenden rörande religiösa angelägenheter inom kyrkan. Synpunkten att sådana ärenden ej borde handläggas av dem som stod utanför denna kyrka kunde alltså äga sin tillämpning även på regeringsärenden. Visserligen fanns, uttalade departementschefen, då det gällde dessa ärenden, även andra garantier för att de kyrkliga intressena iakttogs. En viktig garanti bestod däri att i vissa lagstiftningsärenden kyrkomötets medverkan erfordrades. Det i praktiken viktigaste skyddet för kyrkan ansåg departementschefen dock ligga i det demokratiska styrelseskicket. Regeringens politiska ansvar inför folkmajoriteten och dess representanter medförde sålunda att, alldeles oavsett vilken konfessionell inställning den enskilde statsrådsledamoten hade, några beslut icke kunde förekomma till skada för en kyrka som folkets övervägande flertal tillhörde och önskade se upprätthållen. Denna garanti fungerade dock enligt departementschefens mening huvudsakligen när det gällde väsentliga frågor, vilka kunde tillmätas någon politisk betydelse; i mera rutinmässiga ärenden in-

verkade den knappast på samma sätt. Det var därför av vikt att den tidigare angivna jävsbestämmelsen var tillämplig även i regeringsärenden. — Departementschefen gick sedan in på de svårigheter som förelåg att förena jävsregeln med de ovan (s. 337) angivna bestämmelserna i RF enligt vilka ledamot av statsrådet är berättigad och, i viss utsträckning, också skyldig att deltaga i regeringsärendenas behandling. Enär något undantag uppenbarligen ej kunde göras från denna för vårt regeringssätt väsentliga regel, var det enligt departementschefens bedömande nödvändigt att i fråga om statsrådets ledamöter begränsa jävsbestämmelsens tillämplighet. Detta syntes lämpligen kunna ske på det sättet att bestämmelsen kom att omfatta endast den befattning med ärendet som låg i dess föredragning, vari också innefattades det närmaste ansvaret för ärendets beredning och tillkomsten av beslut. Genom en sådan bestämmelse ansåg departementschefen vinnas i huvudsak samma resultat som dissenterlagskommittén eftersträvat. Den skillnaden förelåg dock att enligt kommittéförslaget vissa departementschefer skulle vara bundna av ett konfessionskrav, även om skyldigheten att föredraga hithörande ärenden överflyttats på annan ledamot av statsrådet; en ordning, varför skäl ej syntes föreligga. Departementschefen ansåg det knappast vara tillräckligt motiverat att uppställa några strängare krav av hänsyn till de fall då riksstyrelsen ankom på statsrådet i dess helhet; dessa var rena undantagsfall, som var avsedda att bli av kort varaktighet. Beträffande de fall, då jämlikt RF § 43 tillförordnad regering fungerade, uttalade departementschefen att vad som anförts om föredragande torde komma att gälla den ledamot av regeringen som förestod det departement till vilket ärendet hörde.

Departementschefens förslag i nu ifrågavarande del godtogs av *riksdagen*. Några härtill anknytande motioner väcktes ej i samband med riksdagsbehandlingen. Kungörelse om ändring av RF i hithörande delar utfärdades des 17 april 1953 och trädde i kraft den 22 i samma månad. Ändringarna innebar att det tidigare i RF § 4 intagna stadgandet att ledamot av statsrådet skulle vara av den rena evangeliska läran upphävdes samt jävsbestämmelsen i RF § 28 erhöll den lydelse som ovan s. 325 angivits[16]. Praktiskt — med beaktande av i departementsstadgan (av den 24 februari 1967) angiven fördelning av regeringsärendena mellan departementen — innebär den nuvarande ordningen, att i vart fall cheferna för justitie- och ecklesiastikdepartementen bör tillhöra Svenska kyrkan.

Frågor rörande statsrådens konfessionella ställning synes icke ha varit före i den offentliga debatten efter tillkomsten av 1951 års religionsfrihets-

[16] I enlighet med särskilda utskottets förslag därom (utlåtande nr 1), kom därjämte att i RF § 5 tredje stycket (om statsrådets sammansättning och verksamhet) intagas en hänvisning till stadgandet i RF § 28 om hinder för statsrådsledamot att föredraga vissa ärenden.

lagstiftning. Som redovisats i utredningens tidigare betänkande om Lagstiftning—Rättskipning (se SOU 1965: 70, s. 59 f.) togs vid 1951 års kyrkomöte bl. a. de föreslagna ändringarna i fråga om statsrådens kyrkotillhörighet till intäkt för motionsyrkande om sådan ändring av RF § 87: 2 att kyrkolag kom att stiftas, förändras och upphävas »genom allmänt kyrkomötes beslut, som varder av Konungen och riksdagen stadfäst» (motion nr 32).

Om tjänsteinnehavares skiljande från tjänsten

Rörande tjänsteinnehavares skiljande från tjänsten vid förändrad ställning i konfessionellt hänseende stadgades i 1873 års förordning om främmande trosbekännare, § 15, att innehavare av offentlig tjänst, som anmält sig till utträde ur Svenska kyrkan, skulle skiljas från tjänsten, där den ej var av beskaffenhet att han utan avseende å sin trosbekännelse kunnat utnämnas till densamma samt konungen eller den myndighet, som ägde tillsätta tjänsten, fann skäligt att bibehålla honom vid densamma. Fråga var således om ett administrativt avsättningsförfarande.

Religionsfrihetssakkunniga uttalade i sitt betänkande (SOU 1927:13, s. 178) i denna fråga bl. a., att enighet torde råda därom att om innehavare av offentlig tjänst, till vilken endast medlem av Svenska kyrkan fick utnämnas, utträdde ur kyrkan, han borde av vederbörande myndighet skiljas från tjänsten, därest han icke själv avsade sig densamma. De sakkunniga fann det vidare vara ostridigt att — med hänsyn till jävsbestämmelsen i RF § 28 — till ett ämbete, varmed följde att vanligen eller ofta handlägga kyrkliga frågor, ej borde utnämnas någon som ej var medlem i kyrkan. Därav ansåg de sakkunniga följa att även innehavare av dylikt ämbete borde kunna skiljas från befattningen, om han utträdde ur kyrkan. En prövning i varje särskilt fall var dock erforderlig, därvid regeln borde vara att befattningshavaren bibehölls vid tjänsten.

Dissenterlagskommittén fann det vara ofrånkomligt att beträffande tjänster, till vilka enligt kommitténs förslag ej måtte utnämnas annan än medlem av Svenska kyrkan (eller likartat trossamfund), således vissa lärartjänster, bibehålla en bestämmelse motsvarande § 15 i 1873 års förordning. Beträffande jävsregeln anförde kommittén att skiljande från befattningen skulle kunna ske, om vederbörande befattningshavare genom ändrad samfundstillhörighet mistat sin behörighet att handlägga frågor, som avses med bestämmelsen; något entledigande borde dock ej ifrågakomma, därest deltagande i kyrkliga frågors handläggning utgjorde endast en ringa del av de till tjänsten hörande uppgifterna. Bestämmelser, svarande mot den sålunda av kommittén redovisade uppfattningen, ingick i kommitténs förslag till religionsfrihetslag.

I *propositionen* uppehöll sig departementschefen, såvitt angår förevarande

spörsmål, huvudsakligen vid kristendomslärartjänsterna. Med erinran om det ifrågavarande konfessionella behörighetsvillkorets utformning i propositionen (se ovan s. 329) intages här departementschefens uttalande i hänseendet (prop. s. 79).

Uppenbart är att lärarens skiljande från tjänsten på grund av hans konfessionella förhållanden innebär ett mycket allvarligare ingripande i den religiösa friheten än en kontroll vid tillsättning av lärare, som skola undervisa i kristendom. Det måste föreligga mycket starka skäl för att den som visat sig kunna utan anmärkning utöva en lärartjänst sedermera skall kunna skiljas från tjänsten. Redan däri att behörigheten — — — anknytes till lärarens ådagalagda inställning till sitt undervisningsämne ligger, att det i allmänhet icke är möjligt konstatera att någon ändring däri skett annat än genom det sätt, på vilket han sköter sin undervisning. Men även om det i undantagsfall skulle kunna visas, t. ex. att lärare inträtt såsom medlem i ett samfund som icke kan betecknas som evangeliskt, kan det icke anses motiverat att ett ingripande mot läraren skulle kunna ske med åsidosättande av de regler som gälla för hans anställning. Huruvida han på grund av religiös inställning skall kunna skiljas från tjänsten, bör således bero på anställningsformen. Är han anställd på sådana villkor att han kan uppsägas från tjänsten, bör således dylik åtgärd kunna tillgripas. En ordinarie lärare bör däremot icke kunna skiljas från tjänsten annat än på grund av tjänstefel och i den administrativa eller judiciella ordning som gäller för bestämmande av påföljd härför.

Som uttryck för sin allmänna principiella uppfattning uttalade departementschefen vidare, att det gällande stadgandet i § 15 i 1873 års förordning enligt vilket befattningshavare som utträdde ur Svenska kyrkan saknade all rätt att vara bibehållen vid sin tjänst utan härför var helt beroende av myndighets goda vilja, utgjorde ett allvarligt och betänkligt ingrepp i religionsfriheten. Med hänvisning till sitt uttalande i fråga om kristendomslärartjänsterna anförde departementschefen därjämte, att några särbestämmelser om skyldighet att frånträda tjänsten över huvud icke borde bibehållas, bortsett då från prästerliga befattningar. Beträffande dessa hänvisade departementschefen till gällande bestämmelser i 1948 års lag om tillägg till kyrkolagen, jämlikt vilka präst i Svenska kyrkan är skyldig frånträda sin befattning, om han överger kyrkans lära. (Beträffande berörda bestämmelser, se utredningens tidigare betänkande om Lagstiftning—Rättskipning, SOU 1965:70, s. 190.)

I enlighet med departementschefens sålunda deklarerade inställning innehöll det för riksdagen framlagda förslaget till ny religionsfrihetslag m. m. icke några bestämmelser rörande tjänsteinnehavares skiljande från tjänsten vid förändrad ställning i konfessionellt hänseende.

Vid behandlingen i *riksdagen* av förslaget till ny religionsfrihetslag tilldrog sig den nu behandlade frågan ingen uppmärksamhet.

Några bestämmelser av innebörd att tjänsteman skulle kunna skiljas från sin tjänst på grund av ändrad konfessionell inställning förekommer varken i gällande statstjänstemannalag eller eljest i författningar, utfärdade i samband med genomförandet av förhandlingsrättsreformen för de offentliga tjänstemännen.

Författningsutredningen och konfessionsbestämmelserna

I författningsutredningens betänkande VI (SOU 1963:17), innefattande motiven för dess förslag till regeringsform (FRF), erinras därom, att frågan om förhållandet mellan stat och kyrka för närvarande är föremål för utredning. I avvaktan på att detta utredningsarbete slutföres och ställning tagits till de förslag, som kan komma att framläggas, bör, uttalas vidare, bl. a. de grundlagsstadganden, för vilka kyrka-statutredningen tidigare i detta kapitel redogjort[17], bibehållas. Därvid bör dock, framhåller författningsutredningen, förutom ändringar av formell natur, sådana ändringar vidtagas som är en direkt följd av förslaget till ny regeringsform i övrigt.

Ifrågavarande bestämmelser har i författningsutredningens lagförslag (se SOU 1963:16) intagits i 2 § övergångsbestämmelserna till FRF. Såvitt angår konungen stadgas under punkten 5. i nämnda paragraf att »genom denna regeringsform göres ej ändring i vad hittills gällt enligt 2 § i 1809 års regeringsform». Övriga här aktuella bestämmelser återfinns i punkten 2. Såvitt angår det å kristendomslärare och lärare vid teologisk fakultet tillämpliga stadgandet har sådan omformulering skett, att detsamma, i vad det angår tjänstetillsättning, icke säges gälla enbart tjänstetillsättning, som ankommer på regeringen. Den allmänna jävsregeln intages helt oförändrad. Den till statsrådets ledamöter hänförliga bestämmelsen har givits följande lydelse: »Då sådant ärende avgöres av regeringen skall dock hinder som nu sagts icke gälla för annan än statsråd på vars handläggning ärendet ankommer.» Omformuleringen är betingad av de ändringar, som författningsutredningen föreslagit beträffande formerna för regeringsärendenas avgörande (utöver behandlingen i konselj föreslås två nya former, nämligen beslut i ministerråd och beslut av enskilt statsråd).

Rörande föreskrifterna om kyrkolagstiftning (nuvarande RF § 87:2), vilka också de intagits bland övergångsbestämmelserna till FRF (2 § p. 4.), har författningsutredningen gjort vissa uttalanden om hur man bör förfara sedan ställning tagits i frågan om förhållandet mellan stat och kyrka (se härom kyrka-statutredningens betänkande VI, SOU 1965:70, s. 173 f.). Några motsvarande uttalanden har icke gjorts i fråga om övriga, till Svenska kyrkan hänförliga stadganden i 2 § övergångsbestämmelserna.

Förhållandena i våra nordiska grannländer

Såvitt angår kristendomslärare och lärare vid teologisk fakultet synes ett angivande av vad i konfessionellt avseende gäller i fråga om behörighetsvillkor icke kunna ske utan en ganska utförlig bakgrundsredovisning av kristendomsundervisningens anordnande respektive de teologiska fakulte-

[17] Successionsordningen, och därmed stadgandet om prinsar av det Kungl. huset, har dock icke berörts av författningsutredningens arbete (se SOU 1963:16, s. 12).

ternas ställning i de olika länderna. Dessa frågor — ävensom i förekommande fall å de båda kategorierna av lärare tillämpliga konfessionella behörighetsvillkor — har behandlats i två av utredningens tidigare betänkanden, nämligen SOU 1964: 30 (Kristendomsundervisningen) och SOU 1967: 17 (De teologiska fakulteterna), till vilka utredningen i detta sammanhang hänvisar.

I *Danmark* föreskriver grundlagen (av år 1953) att konungen skall tillhöra den evangeliskt-lutherska kyrkan (§ 6). Något motsvarande konfessionellt behörighetsvillkor finns däremot ej uppställt för statsrådets ledamöter. I § 70 i grundlagen fastslås den för bl. a. ämbetsmän i allmänhet gällande principen att ingen på grund av sin trosbekännelse kan förhindras att till fullo utnyttja borgerliga och politiska rättigheter.

Något konfessionellt behörighetsvillkor finns i *Finland* icke uppställt varken för statschefen (presidenten) eller för ledamöter av statsrådet. Ej heller innehåller den finska regeringsformen (av år 1919) något motsvarande stadgande, såvitt angår ämbetsmän i allmänhet. Fastmer fastslås i 9 § att finsk medborgares rättigheter och skyldigheter icke är beroende av vilket religionssamfund han tillhör eller huruvida han tillhör något sådant samfund.

I *Norge* innehåller grundlagen (av år 1814) i § 4 bestämmelsen att konungen skall bekänna sig till den evangeliskt-lutherska religionen, som — jämlikt § 2 — är statens »offentlige Religion». Grundlagen innehåller jämväl bestämmelse att av statsrådets ledamöter över halva antalet skall bekänna sig till den offentliga religionen (§ 12) samt att endast dessa äger deltaga i statsrådets handläggning av ärenden som angår statskyrkan (§ 27). Enligt § 1 i »Lov om Embedsmaends Troesbekjendelse» (av år 1894) skall — förutom »geistlige embetsmenn, de under et teologisk fakultet hørende universitetslaerere og overhodet embetsmenn, hvem det påligger å gi undervisning i kristendom» — alla vid folkskolan eller till dess »fremme ansatte» ämbetsmän samt föreståndare vid skolor för den högre undervisningen bekänna sig till den offentliga religionen. Konungen äger dock, såvitt angår till skolväsendet hörande ämbetsmän, som icke har att undervisa i kristendomskunskap, i särskilda fall dispensera från bestämmelsen. Andra ämbeten än de sålunda nämnda kan — enligt § 2 — beklädas jämväl av personer som ej bekänner sig till den offentliga religionen. En viss motsvarighet till den i svenska RF § 28 intagna jävsbestämmelsen återfinns i § 3 i lagen. I detta lagrum stadgas att konungen — i sådant fall att ämbetsman, som ej bekänner sig till den offentliga religionen, skall deltaga i ämbetsförrättning som avser »Staatskirken eller Bestyrelsen af Skolevaesenet» — har att bestämma hur med förrättningens utförande skall »forholdes».

I ett år 1963 framlagt betänkande med förslag till »Lov om trossamfunn» föreslås bl. a. att de i § 1 i 1894 års lag omförmälda befattningshavarna med anknytning till skolväsendet icke längre skall ha bekännelseplikt, d. v. s. — såsom stadgandet i praktiken tillämpats — behöva tillhöra statskyrkan.

B. Utredningen

A-läget

Beträffande *konungen* har utredningen tidigare (se ovan s. 317) uttalat, att ett upphävande av det i RF § 2 intagna bekännelsekravet varken praktiskt eller principiellt torde medföra några mera betydelsefulla konsekvenser för kyrka-statrelationen i vårt land. Med hänvisning till förhållandena i Finland har i sammanhanget framhållits, att förhandenvaron av ett statskyrkosystem inte nödvändigtvis förutsätter att statschefen tillhör vederbörande statskyrka. Vad sålunda anförts i fråga om konungen är i princip tillämpligt också i fråga om det i SO stadgade bekännelsekravet för *prinsar* »av det kungl. huset».

Att upphäva bekännelsekravet i fråga om *prästerlig befattningshavare* är uppenbarligen inte tänkbart. Riktigheten av vad vederbörande departementschef år 1951 uttalade i propositionen med förslag till religionsfrihetslag m. m. (se ovan s. 325), nämligen att Svenska kyrkans prästerskap »självfallet måste både tillhöra kyrkan och bekänna dess lära», torde icke på något håll ifrågasättas. Övervägas kan möjligen huruvida ifrågavarande behörighetsstadgande är av sådan art att dess placering i RF är naturlig. (Motsvarande gäller bestämningen av kristendomslärares och teologiska universitetslärares konfessionella ställning, vilka frågor behandlas ytterligare nedan.) Alternativet vore att föreskrift i hänseendet gavs i annan lag eller författning och att — eventuellt — RF endast innehöll en hänvisning till vad såiunda gällde.

Såvitt angår *lärare vid teologisk fakultet* har utredningen i sitt betänkande om de teologiska fakulteterna (SOU 1967:17) redovisat den avkonfessionalisering av nämnda fakulteter som efter hand ägt rum. Utredningen har funnit sig kunna konstatera att fakulteterna i dagens läge programmatiskt framträder som obundna av varje konfession och fria i förhållande till Svenska kyrkan. Den gällande konfessionsbestämmelsen i fråga om lärare vid teologisk fakultet står enligt utredningens mening i motsättning till denna programmatiska obundenhet; tillika kan ifrågasättas huruvida densamma har eller kan antagas komma att ha någon praktisk tillämpning. Ett undantag i hänseendet representeras av den fakultetsmedlem, som tjänstgör som föreståndare för den praktiskt-teologiska övningskursen. Den

verksamhet, som bedrives inom de teologiska övningsinstituten, är otvivelaktigt konfessionellt bestämd och har till direkt syfte att utbilda präster inom Svenska kyrkan. Skulle — något som är en tänkbar reform även i ett A-läge — den praktiska utbildningen frigöras från universiteten och förläggas till fristående kyrkliga institut, försvinner enligt utredningens mening alla motiv för bibehållandet av en konfessionsbestämmelse för de teologiska lärarna. Det må framhållas, att i linje med den av utredningen sålunda redovisade uppfattningen ligger, att ett upphävande av bestämmelserna om fakulteternas rätt att utse representanter i kyrkomötet samt i domkapitlen i Uppsala och Lund för utredningen framstår som en naturlig reform.[18]

Än svårare än som är fallet beträffande fakultetslärarna anser utredningen det i dagens läge vara att finna några bärande skäl för att bibehålla en konfessionsbestämmelse rörande *kristendomslärare*. Det är härutinnan att erinra om ett uttalande av utredningen i dess betänkande om Kristendomsundervisningen (SOU 1964:30, s. 161), nämligen att det inte är möjligt att finna något belägg för att den nuvarande kristendomsundervisningen i våra skolor är präglad därav att kyrkan är organisatoriskt förenad med staten. Vidare må hänvisas till departementschefens uttalande i propositionen med förslag till religionsfrihetslag (se ovan s. 328), att kursplaner och anvisningar samt kontroll över undervisningen och däri använda läroböcker tjänade som garantier för att undervisningen bedrevs på åsyftat sätt. Härtill kommer att det enligt utredningens mening är svårt att tänka sig några konkreta fall då den nuvarande konfessionsbestämmelsen skulle kunna få någon praktisk tillämpning.

Den för *befattningshavare i allmänhet* gällande jävsregeln i RF § 28 sammanhänger med det organisatoriska samband mellan stat och kyrka, som för närvarande föreligger i vårt land. Detta samband medför att statliga myndigheter i viss utsträckning har att handlägga frågor, vilkas avgörande — därest detta samband icke förelegat — skulle ha ankommit på inomkyrkliga organ (jfr departementschefsuttalandet ovan s. 335 f.). Under förarbetena till 1951 års religionsfrihetslagstiftning ansågs det såsom i det närmaste självklart att nu avsedda frågor inte borde på avgörandestadiet handläggas av andra än dem som tillhörde kyrkan. (Erinras må dock om länsstyrelsens i Göteborgs och Bohus län remissyttrande, se ovan s. 335.) Även om detta icke kom till klart uttryck, torde bakom ställningstagandet ha legat uppfattningen att fråga var om angelägenheter, som berörde endast kyrkans medlemmar.

Ställningstagandet synes utredningen grundat på en principiellt riktig tanke. Mot bakgrund särskilt av en för 1951 års religionslagstiftning bäran-

[18] Jfr beträffande kyrkomötesrepresentationen utredningens betänkande VI (om Lagstiftning — Rättskipning, SOU 1965:70, s. 103).

de grundtanke, nämligen att konfessionella behörighetsvillkor — och därmed bestämmelser som *kunde* (jfr ovannämnda remissyttrande) verka som sådana — borde undvikas, kan dock invändningar riktas mot den nuvarande jävsregeln. De skäl (se ovan s. 335) som låg till grund för departementschefens principförslag om konfessionell obundenhet för befattningshavare i allmänhet, torde sålunda kunna anföras också mot en på konfessionell grund uppbyggd jävsbestämmelse. Ifrågasättas kan vidare huruvida den nuvarande bestämmelsen fyller en praktisk funktion. Sålunda utgör självfallet det förhållandet i och för sig att en befattningshavare tillhör Svenska kyrkan inte någon garanti för att hans handläggning av ett kyrkoärende präglas av ett speciellt hänsynstagande till de kyrkliga intressena; lika litet utgör — för att ange den omvända problemställningen — det förhållandet i och för sig att befattningshavaren *inte* är kyrkomedlem, grund för antagandet att handläggningen sker utan sådant hänsynstagande. I sammanhanget kan också pekas på det mycket begränsade tillämpningsområde jävsregeln har (se ovan s. 336) samt erinras om att i nuläget cirka 98 procent av totalbefolkningen tillhör Svenska kyrkan.

Vid ett eventuellt framtida ställningstagande till frågan om den nuvarande jävsbestämmelsens berättigande måste en avvägning ske mellan, å ena sidan, synpunkten att de kyrkoärenden statlig myndighet har att handlägga ytterst utgör medlemsangelägenheter och, å andra sidan, de synpunkter av principiell och praktisk natur som ovan angivits.

I sitt tidigare betänkande om Lagstiftning—Rättskipning (SOU 1965: 70) har utredningen aktualiserat nya former för bestämmanderättens utövande i kyrkliga angelägenheter (se nämnda betänkande s. 110 ff.). Därvid har diskuterats dels en ordning med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de i vissa ärenden bestämmande organen, dels en ordning med viss självbestämmanderätt för kyrkomötet. I det föreliggande betänkandets allmänna del (s. 230 ff.) har behandlats möjligheterna att — även i ett A-läge — skapa någon form av kyrklig centralstyrelse med verkställande och beslutande uppgifter. Ett genomförande av reformer av sålunda aktualiserat slag kan komma att minska antalet av de kyrkliga ärenden, vilkas handläggning ankommer på statliga myndigheter, och därmed minska behovet av en särskild jävsregel.

Vad ovan anförts om befattningshavare i allmänhet är tillämpligt även å *statsrådets ledamöter*. Tidigare (s. 338) har angivits en del särskilda omständigheter, som bedömts böra motivera en restriktiv tillämpning av jävsregeln å regeringsledamöter. Genom olika organisatoriska förändringar kan, såsom ovan antytts, viktiga ärenden av intern kyrklig art tänkas överförda till kyrkliga organ. Därest i en sådan situation bibehållandet av en särskild jävsregel överhuvudtaget anses motiverat, föreligger med hänsyn till angivna omständigheter särskild anledning överväga att från regelns tillämplighet undantaga ledamöter av statsrådet.

B-, C- och D-lägena

I ettvart av B-, C- och D-lägena förutsättes det nuvarande organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka ha bringats att upphöra. Detta förhållande måste antagas på olika sätt få återverkningar på de grundlagsstadganden, varom här är fråga.

Beträffande bekännelsetvånget för *konungen* (och *prinsarna)* har tidigare anförts, att ett upphävande av detsamma är i och för sig tänkbart redan i ett A-läge. Därest på det organisatoriska planet sambandet mellan stat och kyrka skulle upphöra, synes det vara en naturlig följd att också det band, som ifrågavarande bekännelsekrav är ett uttryck för, avskäres.

I ett läge med en fri kyrka kan det självfallet inte vara en uppgift för staten, utan får ankomma på kyrkan själv, att reglera frågor om ett bekännelsekrav för *präster,* liksom eventuellt för andra kyrkliga befattningshavare. Den nuvarande legala regleringen i hänseendet måste därför i dessa lägen bringas att upphöra.

Vad utredningen under A-läget anfört beträffande *lärare vid teologisk fakultet* samt *kristendomslärare* är självfallet tillämpligt jämväl då fråga är om ett B-, C- eller D-läge. Såvitt angår fakultetslärarna är att erinra om utredningens uttalande i betänkandet om de teologiska fakulteterna (SOU 1967:17, s. 176), att det i angivna lägen synes naturligt att den praktiska prästutbildningen handhas av kyrkan själv.

Den för *befattningshavare i allmänhet* gällande jävsregeln i RF § 28 är motiverad av det organisatoriska samband mellan staten och kyrkan, som för närvarande råder i vårt land. Upphäves detta samband finns icke längre något behov av en dylik regel. I sitt betänkande om Lagstiftning—Rättskipning (SOU 1965:70) har utredningen visserligen diskuterat möjligheten av en begränsad, i form av rambestämmelser given statlig reglering av en fri kyrkas organisation och verksamhet. Även i ett B-, C- eller D-läge kan således statliga befattningshavare tänkas ha att handlägga frågor, som specifikt hänför sig till kyrkan. Då den diskuterade regleringen förutsättes betingad av de statliga intressen, som i vissa hänseenden kan göra sig gällande, och icke — enligt utredningens bedömande — bör omfatta »inre» kyrkliga frågor, synes nämnda förhållande inte kunna motivera ett bibehållande av en särskild jävsregel av konfessionell art.

I fråga om *statsrådets ledamöter* synes några synpunkter utöver dem, som ovan angivits beträffande befattningshavare i allmänhet, icke kunna anföras. Härav följer att, i B-, C- och D-lägena, regeringens sammansättning får förutsättas kunna ske utan några hänsynstaganden av konfessionell natur.

Kap. 3. Kyrkans böcker

A. Gällande rätt, m.m.

Allmänt

Till kyrkans böcker räknas bibelöversättning, psalmbok, evangeliebok, kyrkohandbok och katekes.[19]

Nu gällande *bibelöversättning* är antagen år 1917. För närvarande pågår utredning rörande förutsättningarna för en ny bibelöversättning m. m. I direktiven för de sakkunniga, vilka antagit namnet 1963 års bibelkommitté, förklarades utredningsarbetet böra i huvudsak begränsas till att avse de olika spörsmål och problem, som var förknippade med en nyöversättning eller en modernisering av den nuvarande editionen av Nya testamentet. En ny svensk *psalmbok* antogs år 1937. 1819 års psalmbok med tilläggspsalmer får dock fortfarande brukas i gudstjänstlivet, om församlingen så beslutar. *Evangelieboken* av år 1942, omfattar bibeltexter och vissa böner, som användes vid föreskrivna gudstjänster. *Kyrkohandboken* reglerar den rituella utformningen av gudstjänster och kyrkliga handlingar. Kyrkohandboken utfärdades i Sverige första gången år 1614. Den nu gällande är av år 1942. 1878 års utveckling av *Lilla katekesen* är den enda officiellt antagna läroboken för kyrkans undervisning.[20] Den första officiella katekesutvecklingen var ärkebiskop Svebilius' katekes av år 1689. Från denna tid har Svenska kyrkan alltid räknat en utläggning av Lilla katekesen bland sina officiella böcker.

Ordningen för bestämmanderättens utövande

Befogenheten att fastställa kyrkans böcker tillkommer Kungl. Maj:t i administrativ ordning. Kyrkomötet äger i dessa frågor formellt endast yttranderätt.[21] Av naturliga skäl utgår dock normalt initiativet till nyordningar på området från kyrkomötet, och endast i undantagsfall har Kungl. Maj:t frångått kyrkomötets beslut i hithörande frågor.

[19] Däremot räknas inte hit koralboken och mässboken, vilka ej finns upptagna i 15 § 2 mom. kyrkomötesförordningen (se nedan) och vilka Kungl. Maj:t äger utfärda utan kyrkomötets hörande. Gällande koralbok är av år 1939 och gällande mässbok av år 1942 (första delen) och år 1944 (andra delen).

[20] Det bör anmärkas att detta förhållande icke uppfattats så att en skyldighet skulle föreligga att använda katekesen i samband med konfirmationsundervisningen. Vederbörande konfirmationslärare anses sålunda ha full frihet att välja lärobok. Katekesen intager i detta avseende en särställning i förhållande till övriga kyrkans böcker.

[21] Jfr dock *Malmgren:* Sveriges grundlagar, nionde uppl., s. B 54. Som kommentar till nedan återgivna föreskrift i 15 § 2 mom. kyrkomötesförordningen uttalas där följande: »Stadgandet vilar uppenbarligen på uppfattningen, att något antagande av eller ändring i kyrkans böcker ej heller av Konungen kan fattas utan stöd av kyrkomötets sålunda uttryckta mening.»

Kyrkomötets yttranderätt grundar sig icke på något uttryckligt stadgande därom men hämtar stöd utifrån bestämmelsen i 15 § 2 mom. i 1949 års kyrkomötesförordning, som lyder: »I fråga om antagande av eller ändring i bibelöversättning, psalmbok, evangeliebok, eller katekes erfordras för bifall, att två tredjedelar av närvarande ledamöter äro ense.» Inom kyrkomötet beredes ärenden rörande de kyrkliga böckerna av ett beredningsutskott, bestående av ärkebiskopen samt fjorton ledamöter, som utses genom val (13 § 2 mom. första stycket kyrkomötesförordningen). Av de valda ledamöterna skall — i enlighet med den för utskottssammansättningen inom kyrkomötet allmänt gällande regeln — sex vara prästerliga ombud och åtta vara lekmannaombud. För de ärenden, varom nu är fråga, medger kyrkomötesförordningen tillsättande av en särskild prästerlig beredning. Stadgandet härom lyder: »Yrkar någon ledamot av kyrkomötet att — — — före eller efter utskottsbehandlingen skall avgivas särskilt betänkande av mötets prästerliga ombud, äga dessa, där de så akta nödigt, förordna om sådan prästerlig beredning» (13 § 2 mom. andra stycket). Att denna möjlighet finns torde få ses mot bakgrund av att beredningsutskottet tillkom först genom en år 1925 beslutad ändring av kyrkomötets arbetsordning och att dessförinnan mötets prästerliga avdelning fungerade såsom enda beredande organ beträffande frågor om de kyrkliga böckerna. Angående denna särskilda beredning, till vilken en motsvarighet fanns även före 1949 års kyrkomötesförordning, uttalade *kyrkomötessakkunniga* (SOU 1946:32), att sådan beredning visserligen endast i undantagsfall påkallats och att det därför kunde övervägas att upphäva bestämmelsen i fråga. Emellertid ansåg de sakkunniga, att det ur principiell synpunkt inte saknade sin betydelse att en erinran om den särskilda art och vikt, som tillkom ärenden rörande kyrkans böcker, alltjämt kom att kvarstå i kyrkomötesförordningen; fall kunde sålunda tänkas, då det kunde finnas lämpligt att före det slutliga avgörandet i kyrkomötet bereda de prästerliga ledamöterna tillfälle att avge ett samfällt utlåtande rörande någon viss sida av ett föreliggande ärende. I propositionen med förslag till kyrkomötesförordning (prop. nr 13/1949) förklarade sig departementschefen ansluta sig till de av de sakkunniga sålunda anförda synpunkterna.

Kungl. Maj:ts formellt exklusiva befogenhet att bestämma i fråga om kyrkans böcker har i olika sammanhang kritiserats från kyrkligt håll.

Inom kyrkomötet togs frågan om kyrkomötet och de kyrkliga böckerna upp vid 1951 och 1953 års kyrkomöten (motionerna nr 58 resp. 10).[22] I den förstnämnda motionen uttalades, att starka sakliga skäl fanns för att kyrkomötet i frågor om bl. a. kyrkans böcker erhöll ett lagfäst medinflytande. I den andra motionen framhölls önskvärdheten av att dylika frågor fick avgöras självständigt av kyrkomötet. Båda motionerna överlämnades efter

[22] Rörande dessa motioner, se SOU 1965:70, s. 62.

kyrkomötets hemställan därom till 1951 års kyrkomöteskommitté för kännedom.

Kyrkomöteskommittén finner önskvärdheten att ge kyrkomötet ett vidgat inflytande rörande bl. a. de kyrkliga böckerna motivera införandet av en ny lagstiftningsform. Kommittén anför härtill följande (SOU 1955:47, s. 209 f.).

Frågor rörande formerna för kyrkans religiösa verksamhet regleras för närvarande till största delen av Kungl. Maj:t i administrativ väg bl. a. genom stadfästande av kyrkans böcker: bibelöversättning, psalmbok, evangeliebok, kyrkohandbok och katekes. I allmänhet äger kyrkomötet i dessa angelägenheter endast yttranderätt. Så länge den evangeliskt lutherska läran, företrädd av kyrkan, omfattades av folket i dess helhet och således kunde anses som landets officiella religion, var det naturligt att i Konungens allmänna styrandemakt ingick att meddela ordningsföreskrifter för kyrkans rent religiösa verksamhet. Läget är emellertid numera ett annat. Statsmakterna se i kyrkans administrativa och ekonomiska upprätthållande sina egentliga religionsvårdande uppgifter. För modern uppfattning ter det sig mera främmande att frågor om formerna för kyrkans religiösa verksamhet skola på kyrkans vägnar avgöras av Kungl. Maj:t. Kyrkan bör i dessa frågor så långt möjligt åtnjuta samma frihet och självständighet som de enskilda samfunden. I praxis torde detta även vara såtillvida erkänt som kyrkomötets yttranderätt på detta område nästan undantagslöst torde få en utslagsgivande betydelse; vad särskilt gäller kyrkans böcker kan som ett lagligt erkännande av kyrkomötets inflytande anses, att kyrkomötesförordningen för positivt beslut rörande dessa böcker föreskriver kvalificerad majoritet inom kyrkomötet, låt vara att föreskriften härom statsrättsligt icke binder Kungl. Maj:t vid kyrkomötets önskemål. Det har emellertid synts kommittén riktigt att kyrkomötet erhåller grundlagsfäst medbestämmanderätt vid fastställande av kyrkans böcker och vid meddelande av föreskrifter i övrigt avseende ordningen för gudstjänstens och andra kyrkliga handlingars förrättande. *Kommittén föreslår därför, att för hithörande kyrkliga angelägenheter införes — genom tillägg till RF — en ny lagstiftningsform med Kungl. Maj:t och kyrkomötet såsom beslutande.*

Det bör anmärkas att kommittén föreslår att vad som — utöver de kyrkliga böckerna — skall höra under Kungl. Maj:ts och kyrkomötets lagstiftningskompetens samlas i en särskild författning, av kommittén benämnd kyrkoordning. (Utkast härtill har upprättats av kommittén och finns intaget som Bilaga 2 till kyrka-statutredningens betänkande VI, SOU 1965:70).

Rörande de synpunkter, som under remissbehandlingen av kyrkomötesskommitténs betänkande anförts med avseende å förslaget om en ny lagstiftningsform, må hänvisas till kyrka-statutredningens nyssnämnda betänkande (s. 64).

Förhållandena i våra nordiska grannländer

Enligt 529 § 1 i 1964 års kyrkolag ankommer det i *Finland* på kyrkomötet »att antaga ny bibelöversättning, katekes, psalmbok jämte koraler, kyrko-

handbok och mässmelodier samt förordna om deras tagande i bruk». Över förslag i dylika ärenden skall kyrkoråden i församlingarna avge utlåtande. Några befogenheter i fråga om de kyrkliga böckerna tillkommer ej statlig myndighet.

Såvitt angår förhållandena i *Norge* fastslås i § 16 av 1814 års grundlag konungens befogenhet att exklusivt bestämma om den norska statskyrkans »inre» angelägenheter, därunder inbegripet befogenheten att stadfästa de kyrkliga böckerna. Som i andra sammanhang framhållits saknas i Norge ett kyrkomöte eller motsvarighet därtill.

Liksom i Norge saknas i *Danmark* ett kyrkomöte (motsvarande). Stadfästandet av folkekirkens böcker ankommer på konungen och sker i administrativ ordning.

B. Utredningen

A-läget

Allmänt torde godtagas kyrkomöteskommitténs uppfattning att kyrkan — också i ett läge, där det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka kvarstår i princip oförändrat — bör så långt möjligt åtnjuta samma frihet och självständighet som de enskilda samfunden i fråga om formerna för kyrkans religiösa verksamhet; i detta hänseende intager de kyrkliga böckerna en central plats.

Kyrka-statutredningen har i sitt betänkande VI (om Lagstiftning—Rättskipning, SOU 1965:70) diskuterat möjligheten och lämpligheten av att i ett A-läge införa antingen den av kyrkomöteskommittén föreslagna nya lagstiftningsformen med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de i vissa ärenden beslutande organen eller också en ordning med självbestämmanderätt för kyrkomötet i vissa frågor. Å s. 110 ff. därstädes har hithörande spörsmål diskuterats med utgångspunkt från att det nuvarande förfarandet vid stiftande av kyrkolag kvarstår i princip oförändrat, medan å s. 176 ff. spörsmålen behandlats — i anslutning till en redovisning i vissa delar av författningsutredningens förslag till regeringsform — från den utgångspunkten att kyrkomötets medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag icke vidare består. Utredningen hänvisar till vad den i angivna sammanhang anfört rörande bl. a. den innehållsmässiga avgränsningen mellan olika former för bestämmanderättens utövande. Erinras må om synpunkten att ett beträffande bibel och psalmbok föreliggande allmänkulturellt, och icke enbart till Svenska kyrkan begränsat intresse kan anses motivera att nämnda böcker i ett A-läge icke helt undandrages en statlig bestämmanderätt.

B-, C- och D-lägena

I ett läge med en fri kyrka torde det vara uppenbart att bestämmanderätten i frågor som rör kyrkans böcker skall tillkomma kyrkan själv, och att följaktligen något stadfästelseförfarande från statens sida ej kommer i fråga. En annan sak är att beträffande bibeln staten kan finna sig böra genom ekonomiskt stöd eller på annat sätt främja tillkomsten av nya utgåvor. Som motiv för ett sådant agerande från statens sida kan bl. a. komma att åberopas — utöver att bibeln representerar ett allmänt kulturvärde — att en bibelöversättning, som är tidsenlig och står i överensstämmelse med vunna forskningsresultat, är erforderlig i såväl skolans som de teologiska fakulteternas undervisning.

AVDELNING II

Om gudstjänster, jordfästning, m.m.

I denna avdelning upptager utredningen till behandling frågor, som hänför sig till gudstjänstfirande, dop, konfirmation och nattvard, bikt, vignings- och invigningsakter samt jordfästning. I anslutning till behandlingen av gudstjänstfirandet kommer spörsmålet om kungörande i kyrka att beröras. Dopet har tidigare i detta betänkande (se ovan s. 186 ff.) behandlats utifrån synpunkter hänförliga till medlemskapet i kyrkan; ämnesområdet belyses här ur andra synpunkter. Allmänt beträffande de ifrågavarande ämnesområdena torde gälla, att endast en översiktlig behandling är erforderlig. Ett undantag utgör jordfästningen, vilket ämnesområde inrymmer ett flertal frågor av intresse ur kyrka-statsynpunkt. Det må erinras om att gudstjänstfirande, dop, konfirmation, nattvard, i viss utsträckning bikt samt jordfästning såsom former för kyrklig verksamhet behandlats i utredningens tidigare betänkande om Kyrkor och samfund i Sverige (SOU 1963:39, s. 31 ff.).

Kap. 1. Om gudstjänster

A. Gällande rätt, m.m.

Gudstjänster i allmänhet

De allmänna bestämmelserna om Svenska kyrkans gudstjänster finns i kap. 2 i 1686 års kyrkolag (»Om predikan och gudstjänstens ordentliga förrättande»). Sålunda stadgas i kapitlets § 3 om gudstjänster på sön- och helgdagar och om veckopredikningar, därvid för städernas del följande gudstjänster föreskrives, nämligen ottesång, högpredikan och aftonsång samt onsdags- och fredagspredikningar; »i de stora städer» tillkommer morgon- och aftonböner under veckans övriga dagar. Kyrkolagens bestämmelser om gudstjänster har i stor utsträckning ändrats genom senare lagar, antagna i den för kyrkolag stadgade ordningen. Av dessa må nämnas lag den 14 oktober 1898 (ang. utbyte av morgon- och aftonböner mot andra offentliga andaktsstunder), lag den 27 oktober 1903 (ang. utbyte av vissa ottesångsgudstjänster mot andra andaktsstunder), lag den 18 mars 1910 (ang. gemensam högmässa för två eller flera församlingar och inställande av vissa

ottesångs- och aftonsångsgudstjänster, lag den 25 april 1919 (ang. bl. a. inställande i vissa fall av ottesångs- och aftonsångsgudstjänster), lag den 4 mars 1927 (ang. högmässogudstjänsts förrättande å annan plats än i kyrka) samt lag den 20 mars 1942 (ang. anordnande av högmässogudstjänst såsom barngudstjänst). Härtill kommer de ändringar av kyrkolagens bestämmelser, som antagandet av nya utgåvor av kyrkohandbok och evangeliebok i praktiken inneburit (se rörande dessa böcker ovan s. 348 ff.).

Ovannämnda kapitel 2 i kyrkolagen ger olika föreskrifter av rent liturgisk art. De aktuella och uttömmande reglerna för ritualen innefattas dock i kyrkohandboken. I KL 2: 14 förbjudes varje avvikelse från den i KL eller kyrkohandboken föreskrivna ordningen och hänvisas till »den nyttan, som en likformighet i gudstjänstens övning med sig haver». Av det sagda följer, att t. ex. en försöksverksamhet på gudstjänstlivets område kan äga rum endast vid sådana gudstjänster, som icke i kyrkohandboken har fått sin fasta utformning och påbjudits till firande i församlingarna.

Bl. a. gudstjänster åtnjuter straffrättsligt skydd enligt brottsbalken 16 kap. 4 §, som i hithörande delar lyder: »Om någon genom våldshandling eller oljud eller på annat dylikt sätt stör eller söker hindra allmän gudstjänst, annan allmän andaktsövning, vigsel eller begravning eller dylik akt — dömes för störande av förrättning eller av allmän sammankomst till böter eller fängelse i högst sex månader.» Det bör framhållas att paragrafen avser ej endast Svenska kyrkans gudstjänst utan även motsvarande sammankomster hos andra trossamfund.

I olika författningar finns bestämmelser om förbud mot viss verksamhet under högmässotid. Sålunda stadgas i 58 § i 1920 års lag om val till riksdagen att, där högmässogudstjänst å valdagen hålles i den församling, till vilken valdistriktet hör, uppehåll i valet skall göras för den tid gudstjänsten pågår. Ett motsvarande stadgande finns i 22 § i 1930 års kommunala vallag. För fullständighetens skull kan nämnas, att 1956 års allmänna ordningsstadga icke innehåller någon motsvarighet till en i den gamla ordningsstadgan (av år 1868) intagen bestämmelse om bötesstraff för den, som å helgdagar under tid för allmän gudstjänst upplät eller begagnande »för förlustelse gjord inrättning».

Särskilda gudstjänster

Utöver de gudstjänster som ovan berörts förekommer en del gudstjänster av särskild karaktär. Av dessa skall här behandlas rättegångsgudstjänster och riksdagsgudstjänst. (Bl. a. sjukhusgudstjänst och korum vid militärförband kommer att behandlas nedan i Avd. V., om kyrkans extraparokiala uppgifter.)

Om *rättegångsgudstjänster* stadgas i KL 2:13. Enligt rättegångsbalkens

promulgationslag (10 §) skall bestämmelse i kyrkolagen eller särskild lag eller författning om gudstjänst vid allmän domstol lända till efterrättelse. Efter olika i KL 2:13 vidtagna ändringar gäller i hänseendet följande. Vid underdomstol på landet skall gudstjänst förrättas å första allmänna tinget på året. Vid hovrätt skall gudstjänst äga rum vid vårsessionens början och vid rådhusrätt vid början av varje år. Någon skyldighet för vederbörande befattningshavare att deltaga föreligger icke; författningsbestämmelserna talar sålunda endast om att befattningshavarna »böra» bevista gudstjänsten i fråga.

§ 34 i gällande riksdagsordning innehåller föreskrift om *riksdagsgudstjänst* i samband med riksdagens öppnande. I hänseendet stadgas, att »riksdagsmännen, sedan gudstjänst med dem hållen är», skall sammankomma på rikssalen. Författningsutredningens förslag till riksdagsordning (se SOU 1963: 16 och 18) har ej något motsvarande stadgande. Enligt författningsutredningen är en särskild sammankomst i högtidliga former mellan konungen, statsråden och riksdagens ledamöter vid början av lagtima riksmöte alltjämt motiverad. Ordningen för denna sammankomst anser utredningen dock ej böra regleras i riksdagsordningen eller över huvud i författning utan bestämmas av talmannen efter samråd med statsministern.

Kungörande i kyrka

KL 2:5 förutsätter kungörande av olika kyrkliga och världsliga tillkännagivanden såsom ett i högmässan ingående moment. Föreskrifter om kungörelsers uppläsande i kyrka finns i ett stort antal författningar. Denna form för kungörande har därvid ofta kombinerats med ett eller flera andra kungörelseförfaranden: införande i Post- och Inrikes tidningar, i länskungörelserna eller i en eller flera ortstidningar, anslag i rättens kansli o. s. v. Föreskrifter om kungörande i kyrka förekommer t. ex. i rättegångsbalken, i författningar rörande jorddelning, expropriation, lagfart, inteckning, lösöreköp, vägar, fiske m. m.

Sålunda förefintliga bestämmelser om kungörelsers uppläsande i kyrka tillämpas emellertid ej enligt ordalagen i de särskilda författningarna. Genom *lagen den 13 mars 1942 med vissa bestämmelser om kungörande i kyrka* har nämligen uppläsandet i kyrka av s. k. världsliga kungörelser i princip avskaffats. I 1 § i lagen stadgas, att om i lag eller författning är föreskrivet, att kungörelse skall uppläsas i kyrka, skall i stället före gudstjänstens början i vapenhuset eller å annan lämplig plats i eller invid kyrkan anslås kungörelsens rubrik eller kort uppgift om dess innehåll jämte tillkännagivande, att kungörelsen, där ej laga hinder möter, under den närmaste veckan finns tillgänglig för allmänheten å pastorsexpeditionen eller annat ställe, som av vederbörande präst bestämts. Hålles gudstjänsten annorstädes än i kyrkan, skall anslag äga rum, där den förrättas. Vad sålunda stadgas

skall icke äga tillämpning å kungörelse om vars uppläsande bestämmelse meddelas i kyrkohandboken, nämligen bl. a. pålysning om gudstjänster och församlingsarbete, meddelanden om barndop och dödsfall samt tillkännagivanden angående äktenskaps ingående (beträffande sistnämnda tillkännagivanden, se vidare nedan i Avd. III). Enligt 2 § i 1942 års lag äger konungen utan hinder av vad i 1 § sägs förordna, att kungörelse, som är av synnerlig betydelse eller rör kyrkliga angelägenheter, skall, jämte det rubrik eller uppgift om innehållet på angivet sätt anslås, uppläsas i kyrkan. Närmare föreskrifter rörande tillämpningen av lagen har meddelats i kungörelse den 29 maj 1942.

Föreskrifter om profan kungörelses uppläsande i kyrka innebär således numera i allmänhet endast att meddelande om kungörelsen anslås. Det må anmärkas, att i den proposition (nr 26/1942), varmed förslaget till 1942 års lag förelades riksdagen, framhölls, att den föreslagna anordningen var att se som ett provisorium och att det var en angelägenhet av ej ringa praktisk betydelse, att bekantgörandet av tillkännagivanden, som icke var av kyrklig natur, kom att ske i andra och mera effektiva former än genom kyrkokungörande. Riksdagen har därefter vid flera tillfällen i princip förordat, att kungörande i kyrka av världsliga kungörelser inskränkes eller upphäves.

I anledning av motioner (nr I:162 och II:205) väckta vid 1955 års riksdag anförde första lagutskottet (utlåtande nr 41), att ändring av bestämmelserna om kungörande i kyrka borde ske etappvis. De kommunala kungörelserna hade redan vid kommunallagsreformen år 1953 överförts till den kommunala anslagstavlan. Nästa uppgift borde bli en översyn av de viktigare författningar som alltjämt inrymde bestämmelser om kungörande i kyrkan, varvid denna publiceringsmetod utbyttes mot andra sådana eller slopades. Tillsatta utredningar borde beakta, att kyrkokungörandet i förekommande fall borde ersättas med ett mera tidsenligt publikationsförfarande. Vilka publiceringsförfaranden som därvid borde komma till användning, fick naturligen bero på de särskilda kraven inom olika lagstiftningsområden. Man borde söka skapa sådana publiceringsmetoder, vilka medförde ett verkligt allmänt bekantgörande. Från denna utgångspunkt syntes man böra eftersträva att använda annonsering i ortspressen, medan däremot anslagsförfaranden i allmänhet ej var ändamålsenliga. Att helt undvika publicering genom anslag torde dock, bl. a. av ekonomiska skäl, ej låta sig göra. Det kunde möjligen även visa sig lämpligt att, sedan kyrkokungörandet avskaffats i viktigare sammanhang, genom ett allmänt stadgande utbyta denna kungörelseform även i återstående författningar och att därefter använda sig av en annan form av anslagsförfarande. Vid försök att skapa en ny sådan publiceringsmetod genom anslag låg väl närmast till hands att söka begagna sig av de kommunala anslagstavlorna. På utskottets hemställan beslöt riksdagen att bringa de framförda synpunkterna till Kungl. Maj:ts kännedom. — Vid 1960 års riksdag behandlades i anledning av en väckt motion (nr II:574) ånyo frågan om kungörelseförfarandet. Första lagutskottet (utlåtande nr 15) fann vid övervägande av hur reformarbetet borde bedrivas ej skäl till ändring i den ståndpunkt riksdagen förut givit tillkänna.

B. Utredningen

Gudstjänster i allmänhet

De generella föreskrifterna rörande gudstjänstfirandet utfärdas för närvarande i den för kyrkolag stadgade ordningen, således genom samfällt beslut av Kungl. Maj:t, riksdag och kyrkomöte. Vissa ordningsföreskrifter och bestämmelser av begränsad lokal giltighet meddelas dock av Kungl. Maj:t i administrativ väg. Härtill kommer de föreskrifter av rituell art, som innefattas i kyrkohandboken.

Den sålunda rådande ordningen kan givetvis tänkas bibehållas i ett *A-läge*. Emellertid kan i detta läge även tänkas olika förändringar beträffande bestämmanderättens utövande i kyrkliga angelägenheter. Dessa förändringar har behandlats i utredningens tidigare betänkande om Lagstiftning—Rättskipning (SOU 1965:70, se s. 93 ff.; jfr s. 176 ff.). En sådan förändring är att den nuvarande formen för stiftande av kyrkolag bibehålles, men att — såsom kyrkomöteskommittén föreslagit — vid sidan därav införes en form med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de beslutande organen. En tänkbar fördelning i en sådan situation av bestämmanderätten i ärenden rörande gudstjänstfirandet har skisserats av kyrkomöteskommittén i av densamma upprättade utkast till ny kyrkolag och till kyrkoordning (utkasten finns intagna i kyrka-statutredningens ovan nämnda betänkande såsom Bil. 1 resp. Bil. 2; se 3 kap. i utkastet till ny kyrkolag och 1—6 kap. utkastet till kyrkoordning). En annan möjlig förändring, som utredningen angivit, är att i stället för den av kyrkomöteskommittén föreslagna nya lagstiftningsformen införes en ordning med kyrkomötet såsom ensamt bestämmande i vissa frågor. Skulle så ske synes det naturligt att under kyrkomötets självbestämmanderätt hänföra flertalet av de frågor rörande gudstjänstfirandet, som av kyrkomöteskommittén ansetts böra regleras genom beslut av Kungl. Maj:t och kyrkomöte. — I utredningens betänkande om lagstiftning har vidare behandlats den situationen att — såsom författningsutredningen, därest dess förslag om riksdagen såsom ensam behörig att stifta lag skulle godtagas, förutsatt vid ett fortsatt statskyrkosystem — kyrkomötets nuvarande medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag skulle upphöra. Kyrka-statutredningen har i sammanhanget bl. a. undersökt, vilka andra förändringar på den kyrkliga lagstiftningens område som skulle kunna tänkas ske i samband därmed. Närmast till hands har utredningen funnit ligga att — med därav åtföljande begränsning av det nuvarande kyrkolagsområdet — tillskapa en ordning med självbestämmanderätt för kyrkomötet i vissa frågor. Det synes i en sålunda föreliggande situation naturligt, att frågor rörande gudstjänstfirandet hänföres under kyrkomötets kompetens; de statliga intressen, som må göra sig gällande i sammanhanget, torde icke motivera att vissa frågor undandrages kyrkomötet och avgöras av riksdagen ensam.

Skulle det nuvarande organisatoriska sambandet mellan staten och Svenska kyrkan bringas att upphöra, och således ett *B-, C- eller D-läge* inträda, synes det helt klart att kyrkans egna organ skall äga bestämma i gudstjänstfrågor; detta givetvis i den mån icke generella, på samtliga trossamfund tillämpliga författningsstadganden uppställer begränsningar i kyrkans frihet härutinnan.

Vad angår övriga hithörande frågor, behandlade ovan i avsnittet om gällande rätt, saknas anledning att vidare beröra det i 16 kap. 4 § brottsbalken upptagna straffrättsskyddet för gudstjänster. Beträffande förekommande bestämmelser om förbud mot viss verksamhet under högmässotid bör framhållas att desamma väsentligen betingats av en önskan att söndagarna hålles i helgd; de torde således icke stå i omedelbart samband med det rådande kyrka-statförhållandet i vårt land. I fråga om utformningen skulle den synpunkten kunna anföras, att bestämmelserna ger Svenska kyrkan en privilegierad ställning och att de därför — i vart fall i ett läge med upphävt statskyrkosystem — borde ges en sådan utformning, att hänsyn togs inte endast till Svenska kyrkans högmässogudstjänst utan också till andra trossamfunds däremot svarande sammankomster. Gentemot en sådan argumentering kan invändas, att det — därest bestämmelserna anses böra bevaras — ur lagteknisk synpunkt är ändamålsenligt att kunna anknyta ifrågavarande förbud till tiden för ett visst samfunds söndagsgudstjänst. Vidare kan hävdas att likställighetshänsynen rent faktiskt är tillgodosedda eftersom de andra samfunden i allmänhet torde anse det lämpligt att förlägga sina huvudgudstjänster till samma tid som Svenska kyrkans högmässa. Undantag finns, t. ex. de mosaiska trosbekännarna, som har sin huvudgudstjänst på lördagen.

Särskilda gudstjänster

Förekomsten av rättegångsgudstjänster och riksdagsgudstjänst torde bottna i en traditionell syn på statsverksamheten såsom grundad på kristen etik och kristna värderingar och är således icke — i vart fall omedelbart — betingad av det rådande statskyrkosystemet. Däremot torde den omständigheten att förekomsten är i lag föreskriven — ävensom att det på Svenska kyrkan ensam ankommer att ombesörja gudstjänsterna i fråga — stå i visst samband med Svenska kyrkans nuvarande ställning i förhållande till staten. Den lagföreskrivna förekomsten av ifrågavarande gudstjänster innebär nämligen — och kan anses praktiskt förutsätta — att skyldighet att anordna desamma åvilar Svenska kyrkan. En sådan skyldighet hade uppenbarligen icke kunnat konstitueras, därest kyrkan i förhållande till staten hade intagit en ställning motsvarande de nuvarande fria samfundens.

Som behandlats i utredningens betänkande III (om Religionsfrihet, SOU 1964:13, s. 587 ff.) har från frikyrkligt håll kritik riktats mot den rådande

ordningen att anordnandet av ifrågavarande gudstjänster är förbehållet Svenska kyrkan. Utredningen hänvisar beträffande hithörande spörsmål till vad den i nämnda sammanhang uttalat samt erinrar om vad ovan upptagits om sambandet mellan den rådande ordningen och Svenska kyrkans ställning i förhållande till staten.

Skulle rättegångsgudstjänster och riksdagsgudstjänst i ett *A-läge* kvarstå såsom i lag föreskrivna — huruvida så bör vara fallet ankommer det icke på utredningen att taga någon ståndpunkt till — torde det av skäl som ovan angivits vara erforderligt att låta anordnandet av desamma kvarstå som en skyldighet för Svenska kyrkan. Detta förhållande utesluter emellertid icke att i vart fall beträffande rättegångsgudstjänster möjlighet skapas för en frivillig medverkan från de fria samfundens sida. Utredningen saknar anledning att gå in på den närmare utformningen av en sådan ekumenisk ordning på området i fråga. Beträffande riksdagsgudstjänst är i detta sammanhang att erinra om författningsutredningens uttalanden om ordningen vid öppnande av lagtima riksmöte (se ovan s. 355; jfr nedan).

I *B-, C- och D-lägena* torde det, såsom i det tidigare antytts, icke böra ifrågakomma att staten ålägger Svenska kyrkan — eller annat fritt samfund — skyldighet att utföra sådana religiösa förrättningar i offentliga sammanhang, varom här är fråga. Vid sådant förhållande kan det framstå som tveksamt huruvida i lag bör föreskrivas om hållande av riksdagsgudstjänst och rättegångsgudstjänster. Bedömes det vara ett allmänt intresse att dylika gudstjänster äger rum, torde man få inskränka sig till att ge en författningsmässig rekommendation härom. I fråga om rättegångsgudstjänst blir det sedan vederbörande domstolschefs uppgift att — naturligen på grundval av givna riktlinjer för en ekumenisk fördelning mellan samfunden — föranstalta om att gudstjänsten kommer till stånd. Vad gäller riksdagsgudstjänst må erinras om författningsutredningens förslag om en högtidlig sammankomst vid början av lagtima riksmöte med ordningen bestämd av talmannen efter samråd med statsministern. Denna sammankomst kan givetvis tänkas innefatta inslag motsvarande den nuvarande riksdagsgudstjänsten.

Kungörande i kyrka

I vad mån den ifrågavarande kungörelseformen har något historiskt samband med Svenska kyrkans ställning i förhållande till staten är svårt att uttala sig om; väsentligen torde den ordning som utvecklats ha betingats av praktiska överväganden i en tid, då myndigheternas möjligheter att nå ut till en bred allmänhet var begränsade.

Enighet råder om att kyrkokungörandet av icke kyrkliga tillkännagivanden är en föråldrad publicitetsform. I enlighet med av riksdagen uttalade önskemål har ett reformarbete påbörjats med mål att slutgiltigt avskaffa förfarandet. Mot den angivna bakgrunden synes frågan icke erbjuda något

intresse ur kyrka-statsynpunkt; till spörsmål, som avser lysningsförfarandet återkommer utredningen (se nedan i Avd. III, kap. 1).

Kap. 2. Om dop, konfirmation och nattvard

A. Gällande rätt, m.m.

Dop

1686 års kyrkolag (KL) innehåller i sitt tredje kapitel bestämmelser om dop. I § 2 föreskrives, att alla levande födda barn skall befordras till dop. Denna dopplikt kvarstår formellt fortfarande; bestämmelsen är dock att betrakta som obsolet. Dopet utgör, såsom utredningen i andra sammanhang framhållit, icke någon förutsättning för medlemskap i Svenska kyrkan men anses ur religiös synpunkt konstituera medlemskap i den kristna församlingen. Som anmärkts i inledningen till denna avdelning har utredningen i den allmänna delen i detta betänkande behandlat frågorna om dopet i relation till medlemskap i kyrkan. — Dopet skulle enligt KL 3:4 förrättas av församlingspräst (»helst av kyrkoherden själv»). Detta parokialtvång upphävdes genom en författning av år 1859.

Författningar rörande villkoren för dop samt om dopets huvudsakliga yttre gestaltning är av kyrkolags natur. Ifrågavarande författningar har redovisats i kyrkomöteskommitténs betänkande (SOU 1955:47, s. 175 f.); sammanställningen i fråga finns intagen jämväl i kyrka-statutredningens betänkande VI, SOU 1965:70, s. 31).

Dop inom Svenska kyrkan har *rättslig betydelse* i två avseenden. Sålunda stadgas i 10 § i 1951 års religionsfrihetslag beträffande de särskilda fall, då inträde i Svenska kyrkan vinnes genom ansökan, att den sökande skall upptagas i kyrkan därest han visar att han är döpt i Svenska kyrkans ordning. Vidare föreligger enligt folkbokföringskungörelsen skyldighet för dopförrättare inom Svenska kyrkan att tillse — i förekommande fall genom underrättelse — att vid dopet givna namn blir vederbörligen registrerade; dopet upphäver således eljest föreliggande skyldighet för vårdnadshavare (se nedan) att göra anmälan om förnamn, som givits barn.

Det kan i anslutning till det sist angivna förhållandet finnas anledning att något beröra den till dopet traditionsenligt anknutna förnamnsgivningen. De grundläggande reglerna om förnamnsgivningen finns i 1963 års namnlag. Enligt 23 § skall barn, om det lever, ges förnamn inom sex månader efter födelsen och skall namnet, om det givits annorledes än vid dop inom Svenska kyrkan, före utgången av nämnda tid anmälas till pastor av vårdnadshavaren. Anmälan skall, enligt 27 §, göras hos pastor i den försam-

ling, där barnet är eller skall vara kyrkobokfört eller — i visst undantagsfall — där barnet vistas. Möjlighet finns att senare komplettera givna förnamn. I 24 § stadgas sålunda, att om dop eller motsvarande religiös förrättning äger rum efter det förnamn givits enligt 23 § därvid må ges ytterligare förnamn. Sådant namn skall, om det ej givits vid dop inom Svenska kyrkan, anmälas hos pastor. Efter ansökan hos namnmyndigheten (patent- och registreringsverket) kan även eljest den som förvärvat förnamn erhålla ytterligare sådant namn; dock skall särskilda skäl vara därtill. — Icke vilka förnamn som helst är registreringstillåtliga. I 26 § namnlagen stadgas sålunda, att såsom förnamn ej må godkännas namn, som kan väcka anstöt, eller som kan antagas leda till obehag för bäraren eller som eljest uppenbarligen icke är lämpligt såsom förnamn. Som ett komplement härtill — 26 § namnlagen innefattar föreskrift för registrerande pastor — är att se 1946 års lag om tillägg till kap. 3 kyrkolagen (lagen har erhållit ändrad lydelse genom lag av år 1963), enligt vilken vid dop skall iakttagas att barnet ej ges namn som nyss sagts. Ifrågavarande lag är av kyrkolags natur. — Över pastors åtgörande i namnärende må ändring sökas hos domkapitlet. Talan mot domkapitlets beslut föres i sin tur hos Kungl. Maj:t (regeringsrätten).

Konfirmation

Enligt reformatorisk uppfattning är konfirmationen — i motsats till vad som gäller inom den romersk-katolska kyrkan — ej något sakrament. I 1686 års kyrkolag (KL) förekommer konfirmationen inte som någon legalt reglerad akt; dock talas i KL 8:2 om kristendomskunskaper som en förutsättning för rätt till första nattvardsgången. Som en formbunden akt framträder konfirmationen första gången i kyrkohandboken av år 1811 i bestämmelserna om »ungdomens första nattvardsgång». Termen konfirmation användes först i 1917 års handbok. I 1942 års handbok meddelas föreskrifter om konfirmation i 4 kap. Stadfästandet av kyrkohandboken — liksom av andra kyrkans böcker — sker genom beslut av Kungl. Maj:t i administrativ ordning. (Rörande kyrkans böcker, se ovan s. 348 ff.) Det må anmärkas, att kyrkomöteskommittén — med utgångspunkt från ett av kommittén antaget materiellt kyrkolagsbegrepp — till RF § 87:2 hänfört, utöver KL 8:2, »kyrkohandbokens viktigare bestämmelser» om konfirmation (se härom i kyrka-statutredningens betänkande VI, SOU 1965: 70, s. 31).

Äldre äktenskapslagstiftning förutsatte som villkor för kyrklig vigsel bl. a. att kontrahenterna konfirmerats eller i vart fall åtnjutit konfirmationsundervisning. Med ikraftträdandet av 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning upphörde detta krav att gälla, och konfirmationen är numera icke förenad med några rättsliga verkningar.

Frågan om *konfirmationsundervisningen i förhållande till skolundervisningen* har utredningen i någon mån berört i sitt betänkande om Kristendomsundervisningen (SOU 1964:30). 1962 års skolstadga[1] innehåller — i motsats till genom densamma upphävda motsvarande stadgor — icke någon föreskrift, som ger möjlighet för elev att erhålla ledighet för deltagande i konfirmationsundervisning (eller motsvarande undervisning inom andra trossamfund). Ej heller eljest finns föreskrifter som direkt hänför sig till förhållandet konfirmationsundervisning—skolundervisning. Anmärkas bör stadgandet i 2 kap. 32 § skolstadgan, enligt vilket lokaler får upplåtas för annat än skolans behov, om skolans verksamhet ej vållas större olägenhet; för frivillig bildningsverksamhet och liknande fostrande verksamhet bland ungdomen *skall* upplåtelse medges, om det ej medför olägenhet, som nyss sagts. Stadgandet ger möjlighet för skollokalernas användning för konfirmationsundervisning.

Det kan i förevarande sammanhang finnas anledning erinra om den i nyss omförmälda betänkande omnämnda motionen till *1962 års riksdag* (motion nr II:703, väckt i anslutning till riksdagens behandling av propositionen rörande grundskolan). I motionen hemställdes om åtgärder, som beredde möjlighet för en tillfredsställande samordning mellan den obligatoriska skolundervisningen, å ena, samt konfirmationsundervisningen och den av de frikyrkliga samfunden bedrivna motsvarande undervisningen, å andra sidan. *Särskilda utskottet* (utlåtande nr 1) sade sig ha erfarit, att sådan samordning i det övervägande antalet fall ordnades genom samarbete. Utskottet ansåg sig böra med eftertryck framhålla, att antalet veckotimmar i de aktuella årskurserna vid bifall till propositionen kom att minskas, vilket dels gav större möjlighet för eleverna att utanför schemat deltaga i frivillig undervisning, dels försvårade inpressande av timmar för denna frivilliga undervisning inom skoldagens timantal. Vidare uttalade utskottet bl. a., att Svenska kyrkans och frikyrkosamfundens verksamhet i ifrågavarande avseende är av konfessionell natur och sålunda inte överensstämmande med den objektivitet efter vilken skolans verksamhet skall bedrivas. Motionen föranledde ej någon åtgärd. Motsvarande spörsmål var även före vid *1963 års kyrkomöte*. I en motion (nr 47) hemställdes om utredning rörande samordnande av Svenska kyrkans respektive frikyrkornas konfessionella undervisning med grundskolans. Motionen avslogs på hemställan av vederbörande utskott. Under hänvisning till objektivitetens idé i skolans religionsundervisning ville utskottet inte knäsätta en princip, enligt vilken kyrkan inom skolans schematid för religionsundervisning skulle kunna bedriva en egen undervisning med annan målsättning än skolans (andra tillfälliga utskottets betänkande nr 8).

Avslutningsvis kan anmärkas, att i 32 § i 1949 års arbetarskyddslag före-

[1] Senare omtryckt, se SFS 114/1966.

skrives skyldighet för arbetsgivare att lämna minderårig arbetstagare erforderlig ledighet för deltagande i bl. a. kurs för religionsundervisning.

Nattvard

Om nattvarden ges föreskrifter i KL kap. 11. Bestämmelserna ger uttryck för »de två i grunden oförenliga tendenser, som behärska stormaktstidens kyrka i dess förhållande till altarets sakrament: å ena sidan strävan att värna om dess helgd, å den andra att göra dess undfående till en undersåtlig plikt och tecknet på medborgerlig oförvitlighet».[2] Enligt KL 11:2 förelåg skyldighet att gå till nattvarden minst en gång om året och nattvarden var — eller kom att utgöra — villkor för att träda i äktenskap, tillträda ämbeten, vinna borgarrätt, avlägga akademiska examina och vittna inför rätta.[3] Kommunionstvånget enligt KL 11:2 avskaffades genom en förordning av år 1863. Efterhand försvann också förekommande bestämmelser om nattvarden såsom kompetensvillkor i olika civila sammanhang; nattvarden saknar numera all rättslig betydelse.

De särskilda författningar, genom vilka KL:s regler om nattvarden har ändrats, har tillkommit i den för kyrkolag stadgade ordningen. Gällande bestämmelser om nattvarden är sålunda — i den mån de icke innefattas i kyrkohandboken — av kyrkolags natur.[4] Ett undantag utgör en KK av år 1929 angående präst rätt till självkommunion; denna fråga var ej reglerad i KL och då bestämmelser i ämnet första gången utfärdades (år 1904) skedde det genom beslut av Kungl. Maj:t i administrativ ordning.

B. Utredningen

Bestämmelser rörande kyrkans sakrament, dop och nattvard, är ur materiell synpunkt att hänföra till kyrkans »inre» angelägenheter. Motsvarande gäller konfirmationen. Det sagda synes medföra att — därest det nuvarande organisatoriska sambandet mellan staten och Svenska kyrkan skulle bringas att upphöra, och således ett *B-, C- eller D-läge* inträda — bestämmanderätten på ifrågavarande ämnesområden bör helt utövas av kyrkans egna organ. Vad gäller *A-läget* har utredningen i sitt tidigare betänkande om Lagstiftning—Rättskipning (SOU 1965:70) behandlat de olika förändringar i fråga om formerna för bestämmanderättens utövande, som i ett sådant läge synes tänkbara. Förändringarna har i korthet angivits tidigare i detta betänkande i anslutning till behandlingen av gudstjänstfirandet (se ovan s. 357). Vad utredningen i sistnämnda sammanhang uttalat i fråga om en

[2] *Brilioth:* Svensk kyrkokunskap, s. 251.
[3] *Brilioth:* a. a., s. 253.
[4] Se rörande dessa bestämmelser SOU 1965: 70, s. 31.

tänkbar kompetensfördelning har en motsvarande tillämpning i vad gäller dop, konfirmation och nattvard.[5] Detta innebär i princip att hithörande frågor icke bör avgöras utan kyrkomötets medverkan och att de därför bl. a. i den situationen att kyrkomötets medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag skulle upphöra (och en ordning med självbestämmanderätt för kyrkomötet i samband därmed införas), synes böra hänföras under kyrkomötets kompetens.

Av övriga i avsnittet om gällande rätt berörda frågor synes här finnas anledning att anlägga särskilda synpunkter endast såvitt angår den å s. 360 f. behandlade förnamnsgivningen.

Den betydelse dopet för närvarande har ur namngivningssynpunkt sammanhänger uppenbarligen med Svenska kyrkans nuvarande befattning med folkbokföringen. Upphör denna befattning torde därför olika förändringar av i hänseendet gällande bestämmelser framstå som påkallade. Utredningen saknar anledning att här närmare gå in på dessa. Den synpunkten må dock anföras att det — även vid kyrkobokföringens överförande å borgerlig myndighet — kan framstå som praktiskt och servicemässigt motiverat att bibehålla den nuvarande ordningen att dopanmälan från präst i Svenska kyrkan fyller funktionen av ersättning för vårdnadshavares namnanmälan. Det sagda gäller i vart fall A-läget. Vad angår B-, C- och D-lägena synes angivna ordning — då naturligen utvidgad till att avse jämväl dopanmälningar från andra fria samfunds sida — förutsätta, att ett begränsat ämbetsansvar för dopförrättare konstitueras, något som ur skilda synpunkter kan framstå som icke önskvärt.

Kap. 3. Om bikt

Bestämmelser om bikt (hemligt skriftermål) finns intagna i kap. 7 kyrkolagen. I § 1 stadgas sålunda att »det hemliga skriftermålet sker då, när en för Guds ords tjänare uppenbarar någon grov synd, såsom livs- eller högmålssak eller något annat, som hans samvete besvärar, på det honom må givas råd och tröst utav den heliga skrift».

Om *präst*s *tystnadsplikt* i fråga om vad han erfarit i samband med bikt

[5] Angående av kyrkomöteskommittén skisserad fördelning av bestämmanderätten i ärenden rörande dop, konfirmation och nattvard i en situation med bibehållen medbestämmanderätt för kyrkomötet vid stiftande av kyrkolag och inrättandet av en ny lagstiftningsform med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de beslutande organen, se kommitténs utkast till ny kyrkolag (kap. 4 och 5) och till kyrkoordning (kap. 7 och 8). Utkasten finns intagna i kyrka—statutredningens betänkande VI (SOU 1965:70) som Bil. 1 resp. Bil. 2.

stadgas i KL 7:2, som i sin ursprungliga lydelse föreskrev följande: »När synden är så hemlig, att hon ingen annan än Gud och syndaren eller flera i synden delaktiga kunnig är, och syndaren för prästen henne bekänner och ångrar samt bättring lovar, då skall han avlösas, och ingen prästman må en sådan syndare och hans brott röja vid livsstraff till görande. Utkommer något sådant av prästen eller någon, som står på lur, det skall aldrig äga vitsord, och en sådan lurant skall, ävensom prästen, straffas till livet.» Bestämmelse om brott mot tystnadsplikten inflöt sedermera i 1889 års lag om straff för ämbetsbrott av präst och om laga domstol i sådana mål. Enligt § 2 i nämnda lag skulle präst, som bröt mot tystnadsplikten enligt KL, dömas till avsättning. Behörighet att i första instans handlägga sådant mål tillkom domkapitlet. Med ikraftträdandet av 1948 års lagkomplex om brott mot staten och allmänheten upphävdes ovannämnda 1889 års lag, och ämbetsbrott av präst likställdes i princip med andra ämbetsbrott (se närmare härom utredningens betänkande VI, SOU 1965:70, s. 184 ff.). Särskilt i fråga om präst skyldighet att respektera bikthemligheten uttalades under förarbetena till den nya lagstiftningen (se prop. nr 94/1948, s. 40), att en särskild straffbestämmelse ej erfordrades i hänseendet; ifrågavarande ämbetsplikt, varom föreskrift gavs i KL 7:2, fick nämligen anses erhålla en tillräcklig sanktion genom det allmänna stadgandet om straff för ämbetsmans brott mot tystnadsplikt (strafflagen 25 kap. 3 §). Det nu gällande straffstadgandet för brott mot tystnadsplikt återfinns i 20 kap. 3 § brottsbalken. Enligt stadgandet skall ämbetsman, som yppar vad han är pliktig att hemlighålla eller som olovligen utnyttjar sådan hemlighet, dömas, om ej gärningen eljest är särskilt belagd med straff, till suspension eller avsättning; om skäl är därtill, skall tillika dömas till fängelse i högst ett år. I ringa fall skall dömas allenast till böter.

I enlighet med vad sålunda upptagits gäller, att prästs skyldighet att hemlighålla vad han erfarit i samband med bikt konstitueras genom stadgandet i KL 7:2; den i sammanhanget erforderliga straffsanktionen återfinns däremot i 20 kap. 3 § brottsbalken, således i lag stiftad utan kyrkomötets samtycke.

Berörda stadganden kompletteras av bestämmelse i 36 kap. 5 § femte stycket rättegångsbalken. Bestämmelsen, vari det heter att »om tystnadsplikt för präst inom svenska kyrkan är särskilt stadgat», innebär att sådan präst ej får höras såsom vittne om vad han erfarit under i KL 7:2 angivna förhållanden. Genom tillägg till bestämmelsen, vilket trädde i kraft den 1 januari 1961, har en motsvarande tystnadsrätt vid avgivande av vittnesmål införts även för vissa befattningshavare inom andra trossamfund än Svenska kyrkan. Sålunda stadgas: »Präst inom annat trossamfund än svenska kyrkan eller den som i sådant samfund intager motsvarande ställning må icke höras som vittne om något, som han vid hemligt skriftermål eller under därmed jämförliga förhållanden erfarit.» Beträffande de överväganden,

som låg bakom ifrågavarande lagändring må hänvisas till vederbörande proposition (nr 85/1960). Det bör framhållas, att friheten från vittnesplikt för frikyrkopastor (motsvarande) icke — såsom är fallet beträffande präst inom Svenska kyrkan — är förbunden med en straffsanktionerad tystnadsplikt. Införandet av en sådan tystnadsplikt diskuterades under förarbetena till ovannämnda lagändring men avvisades såsom icke erforderlig.

Liksom *utredningen* uttalat i fråga om dop, konfirmation och nattvard är bestämmelser rörande bikten som en form för kyrklig verksamhet att ur materiell synpunkt hänföra till kyrkans »inre» angelägenheter. Vad utredningen anfört ovan (s. 363 f.) angående utövandet av bestämmanderätten i frågor rörande dop, konfirmation och nattvard i de olika av utredningen hypotetiskt uppställda lägena är därför tillämpligt jämväl å biktfrågor.

Särskilda synpunkter gör sig gällande med avseende å den till bikten knutna *tystnadsplikten*. KL 7:2 konstituerar, såsom tidigare berörts, en ämbetsplikt för präst inom Svenska kyrkan, vars åsidosättande medför ansvar enligt brottsbalken. Bedömes i ett *A-läge* en straffsanktionerad tystnadsplikt böra bestå, förutsätter detta att tystnadsplikten är konstituerad i lag eller författning. Härav följer att i en situation med upphävd medbestämmanderätt för kyrkomötet vid stiftande av kyrkolag, bestämmelserna i fråga måste tillkomma utan kyrkomötets formella medverkan (detta såframt icke en lagstiftningsform med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de beslutande organen skulle tillskapas). I ett *B-, C- eller D-läge* måste — såsom utredningen angivit i sitt förenämnda betänkande VI (s. 188) — i princip gälla, att prästerna icke är underkastade ämbetsansvar jämlikt brottsbalken. Därest i ett dylikt läge en straffsanktionerad tystnadsplikt finnes böra bestå för Svenska kyrkans präster, förutsätter detta att ett särskilt stadgande därom införes i brottsbalken. Därvid aktualiseras självfallet frågan om en motsvarande tystnadsplikt för befattningshavare hos andra trossamfund än Svenska kyrkan.[6] Av hänsyn till önskvärd likställighet mellan olika trossamfund synes det icke böra komma i fråga att begränsa en av staten straffsanktionerad tystnadsplikt endast till Svenska kyrkans präster.

Det jämlikt 36 kap. 5 § femte stycket rättegångsbalken gällande förbudet för såväl präst inom Svenska kyrkan som präst (motsvarande) inom annat samfund att höras såsom vittne om något, som han erfarit vid hemligt skriftermål eller under därmed jämförliga förhållanden, påverkas i sak varken av en förändrad kyrka-statrelation eller av en ändrad ordning med avseende å tystnadspliktens legala reglering. Endast en formell omskrivning av stadgandet blir i förekommande fall erforderlig.

[6] Det bör anmärkas, att utredningen endast har anledning att syssla med en i lag föreskriven och sanktionerad tystnadsplikt och således icke med en tystnadsplikt, som kan gälla på grund av privaträttsliga bestämmelser (intagna exempelvis i ett samfunds stadgar eller ett anställningsavtal).

Kap. 4. Om vignings- och invigningsakter

Vigningsakter

De vigningsakter, som förekommer inom Svenska kyrkan är biskopsvigning, prästvigning, missionärsvigning, diakon- och diakonissvigning samt vigning av pastorsdiakon och församlingssyster. Av dessa akter är endast biskopsvigning och prästvigning behandlade i 1686 års KL. Kyrkohandboken innehåller ritual för biskopsvigning (kap. 11), prästvigning (kap. 12), missionärsvigning (kap. 14), diakonvigning (kap. 15) och diakonissvigning (kap. 16). Enligt särskilda föreskrifter i handboken må — med behövliga jämkningar — den ordning som meddelats för diakonvigning användas jämväl för vigning av pastorsdiakon och ordningen för diakonissvigning för vigning av församlingssyster. En kyrklig akt, som ligger nära de nu nämnda vigningsakterna, är kyrkoherdeinstallationen, vilken dock endast har karaktären av högtidlig konstateringsakt.

I KL kap. 21 stadgas rörande *biskopsvigning* att fullmakten skall upplåsas, ordinandus avlägga sin trosbekännelse och handpåläggning äga rum. Enligt kyrkohandboken skall akten äga rum antingen i Uppsala domkyrka eller i den utnämnde biskopens domkyrka och förrättas av ärkebiskopen eller av biskop, som i hans ställe blivit av Kungl. Maj:t därom anmodad. Biskopsvigningen anses vara på det sätt förenad med rättsverkningar att biskopen genom densamma erhåller en behörighet utöver den som följer med själva utnämningen. Härvid är främst att nämna behörigheten att förrätta prästvigning.[7]

Av övriga vigningsakter är som nämnts endast *prästvigningen* behandlad i KL. I KL 19:1 stadgas sålunda, att »ingen må träda till predikoämbetet, som icke är lagligen och ordentligen kallad och begärd och av biskop skicklig befunnen, godkänd och vigd». Hur vigningen skall tillgå anges i KL 22:1—3 samt i kyrkohandboken. Vigningen skall alltid förrättas av biskop. Genom prästvigningen blir den vigde innehavare av prästämbetet med de rättsliga konsekvenser, som därav följer, nämligen behörighet bl. a. att utföra alla sådana handlingar, som enligt kyrkans ordning är förbehållna präst (utdela sakramenten o. s. v.), att förrätta kyrklig vigsel och att söka och erhålla prästerlig tjänst. Vidare inträder bl. a. en förpliktelse att hålla sig till kyrkans lära; vid avfall från denna skall prästen genom beslut av domkapitlet skiljas från prästämbetet (13 § 5 mom. andra stycket domkapitelslagen). Sedvanerättsligt gäller att den som en gång prästvigts ej kan ånyo prästvigas.[8] Det bör framhållas, att prästämbetet icke är ett ämbete eller en

[7] Frågan om rättsverkningarna av biskopsvigning är av invecklad beskaffenhet. Hithörande spörsmål har behandlats av *Stenström:* Om biskops tjänst och ämbete (1959). Se även *Sundberg:* Kyrkorätt, s. 140 f.

[8] *Sundberg:* a.a., s. 89. Se även *Brilioth:* Svensk kyrkokunskap, s. 159.

tjänst i betydelsen av befattning. Innehav av prästämbete är en förutsättning för innehav av prästerlig befattning inom kyrkan (kyrkoherde, komminister o. s. v.), men en person kan vara prästvigd och således vara innehavare av prästämbete, utan att ha en dylik befattning. Så är fallet exempelvis med en prästvigd läroverkslärare.

Missionärsvigning, diakon- och diakonissvigning samt vigning av pastorsdiakon och församlingssyster är så till vida legaliserade akter som formerna för desamma är angivna i kyrkohandboken. Ifrågavarande vigningsakter synes sakna egentlig kyrkorättslig betydelse. Beträffande missionärsvigning och vigning av pastorsdiakon har dock *Stenström* (se a. a. s. 143) framhållit, att vigningarna innebär ett överlämnande av kyrkans läroämbete i begränsad omfattning.

Beträffande utövandet av bestämmanderätten rörande vigningsakterna i de olika av *utredningen* hypotetiskt uppställda lägena är följande att upptaga.

I *A-läget* synes bestämmanderätten i fråga om samtliga vigningar med undantag för prästvigningen kunna — utan att något statligt intresse åsidosättes — överföras på kyrkomötet ensamt, därest över huvud taget en sådan form för bestämmanderättens utövande skulle tillskapas. Beträffande prästvigningen är förutsättningarna för ett sådant överförande icke lika klara. Detta sammanhänger med det för närvarande föreliggande sambandet mellan innehav av prästämbete (vilket erhålles genom prästvigningen) och innehav av prästerlig befattning inom kyrkan. Sambandet kommer till uttryck i bl. a. det förhållandet att innehav av prästämbete utgör förutsättning för utnämning till prästerlig tjänst. De krav i fråga om t. ex. utbildning[9], som staten — utifrån bl. a. arbetsgivarsynpunkter — kan ha anledning ställa på den prästerlige befattningshavaren, är i nuvarande läge i huvudsak knutna till prästvigningen och icke till utnämningen. Bibehålles en sådan ordning kan det framstå som mindre lämpligt att helt undantaga prästvigningen från statlig reglering. (Att i förekommande fall till en kyrkomötets självbestämmanderätt kan överlämnas frågor, som hänför sig till den rent rituella utformningen av prästvigningen, synes klart.) Emellertid torde i ett A-läge den utvecklingen kunna tänkas att den i sammanhanget ur statlig synpunkt önskvärda »kvalitetskontrollen» flyttas från prästvigningens- till utnämningsstadiet. För sådant fall synes några allvarligare invändningar ej kunna resas däremot att kyrkomötet ensamt tillåtes bestämma förutsättningarna för prästvigning. Den omständigheten bör dock beaktas, att det från kyrkans sida kan antagas vara ett oavvisligt krav att till prästerlig befattning inom kyrkan får utnämnas endast den som är prästvigd. Detta medför att kyrkomötet — genom uppställandet av mer eller

[9] Härmed sammanhängande spörsmål har behandlats i utredningens tidigare betänkande om de teologiska fakulteterna (SOU 1967:17).

mindre långt gående krav såsom förutsättningar för prästvigning — kan påverka de faktiska utnämningsmöjligheterna.

I *B-, C- och D-lägena* synes några statliga intressen ej göra sig gällande med avseende å de ifrågavarande vigningsakterna. Det måste i dessa lägen få ankomma på kyrkans egna organ att utfärda erforderliga bestämmelser därom.

Invigningsakter

Kyrkohandboken (10 kap.) innehåller föreskrifter om ritual för invigning av ny kyrka och återöppnande av kyrka efter mera omfattande förnyelse, för grundstensläggning för ny kyrka samt för invigning av altare, dopfunt, predikstol, orgel och kyrkklocka ävensom för invigning av begravningsplats och gravkapell. Endast invigning av kyrka (eller för gudstjänstbruk avsett kapell) är omförmäld i KL (kap. 27). Av sålunda förekommande invigningsakter kommer invigning av begravningsplats (och gravkapell) att få sin huvudsakliga behandling nedan i Avd. III.

Rättslig betydelse torde kunna tänkas ifrågakomma endast såvitt angår invigning av kyrka (och motsvarande kapell); övriga här avsedda akter har enbart karaktär av kulturhandlingar och torde icke påkalla någon vidare behandling i denna redogörelse för gällande rätt.[10]

Kyrkoinvigningen anses i allmänhet i den kyrkorättsliga litteraturen förläna kyrkobyggnaden karaktär av »res sacra», varav anses följa att »den kommer *extra patrimonium privatorum*, d. v. s. den undandrages privaträttsliga förfoganden och får icke heller användas för ändamål, som strida mot dess sakrala natur» *(Stenström:* a. a., s. 143). *Sundberg* (a. a., s. 300) uttrycker samma förhållande så, att det bör »vara uteslutet, att en kyrka eller kapell skulle kunna exempelvis tagas i mät eller avhysas från mark, som visas vara i enskild ägo, eller över huvud bliva föremål för förfoganden, som angripa den sakrala naturen».[11]

Utredningen saknar anledning att närmare ingå på frågan om riktigheten av den sålunda återgivna uppfattningen. Det bör emellertid framhållas, att den sammankoppling, som här föreligger mellan å ena sidan en kultiskt religiös akt och å andra sidan konstituerandet av ett relativt omfattande, på en sådan akt grundat rättsskydd, framstår som främmande utifrån ett modernt juridiskt synsätt. Uppbyggnaden av 1963 års lag om gravrätt m. m. torde kunna ses som ett uttryck för detta senare synsätt. Enligt förut citerade författare ansågs invigning av allmän begravningsplats ha motsvarande

10 Det sagda utesluter givetvis icke att till invigda inventarier, som är att hänföra till fast egendom (jämlikt lag den 29 juli 1966) de rättsverkningar blir knutna, som må vara förenade med kyrkas invigning.

11 Det må i sammanhanget anmärkas att kyrkornas karaktär av invigda gudstjänstlokaler icke utgör något formellt hinder för deras ianspråktagande för andra ändamål vid krig eller krigsfara (se härom SOU 1965:59, s. 116 ff.).

rättsverkningar som invigning av kyrka. 1963 års lag förutsätter liksom tidigare lagstiftning i ämnet, att invigning av allmän begravningsplats äger rum. Det särskilda rättsskydd, som t. ex. Sundberg ansett följa av invigningen som sådan och vilket kan framstå som motiverat av hänsyn till begravningsplatsernas speciella funktion, har emellertid konstituerats genom lagföreskrifter därom (intagna i 3 § i lagen), vilka är tillämpliga jämväl å enskilda begravningsplatser. Invigning av allmän begravningsplats torde därför numera icke kunna anses äga annan betydelse än att den utgör en föreskriven kulthandling för att begravningsplatsen skall få tagas i bruk för sitt ändamål.

De enbart i kyrkohandboken behandlade invigningsakterna[12] har, såsom ovan angivits, enbart karaktär av kyrkliga kulthandlingar. Härav torde följa att i ett *A-läge* bestämmanderätten rörande desamma kan — därest över huvud taget en sådan ordning för bestämmanderättens utövande skulle tillskapas — överföras å kyrkomötet. Att i *B-, C- och D-lägena* staten saknar anledning att ingripa reglerande i dessa frågor är tveklöst.

Kyrkoinvigningen anses, såsom av det föregående framgått, förläna Svenska kyrkans gudstjänstlokaler ett rättsskydd, som icke tillkommer andra trossamfunds motsvarande lokaler. Förutsättningar för att bevara denna Svenska kyrkans särställning synes utredningen föreligga endast såvitt angår *A-läget*. I *övriga lägen* torde några skäl ej kunna andragas för att i hänseenden, varom nu är fråga, göra någon åtskillnad mellan Svenska kyrkans och andra fria trossamfunds gudstjänstlokaler. I den mån gudstjänstlokaler anses böra vara utrustade med ett särskilt rättsskydd — något som kan framstå som motiverat med hänsyn till byggnadernas speciella funktion — får detta rättsskydd tillskapas genom rättsregler av gängse typ. Av det sagda följer, att någon anledning för staten att i ett B-, C- eller D-läge befatta sig med frågor om invigning av kyrka icke föreligger. Sådan invigning får nämligen — jämväl vad gäller Svenska kyrkan — karaktär av enbart en kultiskt religiös handling. Såvitt angår *A-läget* kan man, som tidigare nämnts, tänka sig att invigningen behåller den funktion av rättskonstituerande akt som den för närvarande anses ha. För sådant fall torde åtminstone så till vida ett statligt bestämmande i hänseendet ifrågakomma att föreskrift om invigning av kyrka upptages i lag. Även i ett A-läge kan emellertid den utvecklingen tänkas att invigningen avlyftes sina nuvarande rättskonstitutiva moment och att det rättsskydd, som må anses vara påkallat, tillskapas genom lagreglering.[13] En sådan reglering torde då böra äga avseende jämväl å

[12] Det erinras om att invigning av begravningsplats särbehandlas nedan i Avd. III.

[13] Författningsbestämmelser av här åsyftat slag förekommer i viss utsträckning redan. Sålunda får — jämlikt 33 § i 1920 års KK med föreskrifter rörande det offentliga byggnadsväsendet — bl. a. kyrkor icke utan Kungl. Maj:ts medgivande användas till annat ändamål eller överlåtas. Vidare må erinras om den författningsreglering som finns i fråga om kyrkas upplåtelse för annat ändamål än Svenska kyrkans gudstjänst.

gudstjänstlokaler, tillhöriga andra trossamfund än Svenska kyrkan. Skulle denna utveckling komma till stånd, kan invigningsfrågorna helt undandragas statligt bestämmande.

Kap. 5. Om jordfästning

A. Gällande rätt, m.m.

Allmänt

Föreskrifter om »kristlig begravning» gavs i 18 kap. i *1686 års KL.* I lagen gjordes ingen bestämd skillnad mellan jordfästning och gravsättning. Den kristliga begravningen, varmed torde ha avsetts begravning under medverkan av präst inom Svenska kyrkan, omfattade sålunda både jordfästning och gravsättning. I KL 18:1 föreskrevs, att de, som kristligen levat, skulle ärligen och på behörigt sätt varda befordrade till graven. I § 4 förbjöds att egenvilligt sätta liken i gravarna och låta dem sedan framgent stå »obegravna». Utförligare bestämmelser om hur kristlig begravning skulle tillgå saknades. Endast i fråga om nyfödda barn, som icke blivit döpta, stadgades uttryckligen (i KL 18:9), att de skulle njuta föräldrarnas lägerstad och att prästen skulle vara tillstädes att kasta mull på dem och läsa en bön. Tyngdpunkten i den kristliga begravningen låg i själva jordfästningen sådan den av ålder förrättats inom Svenska kyrkan. Jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans berördes ej i KL och var ej heller eljest föremål för författningsreglering i vidare mån än ordnings- och hälsovårdssynpunkter gav anledning därtill.

Ovannämnda 18 kap. i KL upphävdes helt genom *1894 års lag ang. jordfästning.* Alltfort gjordes ingen egentlig åtskillnad mellan jordfästning och gravsättning, och fortfarande avsåg den legala regleringen endast jordfästning i Svenska kyrkans ordning. Då den avlidne tillhört Svenska kyrkan var kyrklig jordfästning obligatorisk. Detta s. k. kyrkliga jordfästningstvång upphävdes genom en *år 1926* vidtagen *ändring av jordfästningslagen.* Lagändringen, som tillkom efter förslag av religionsfrihetskommittén (SOU 1923:23), innebar att det blev även medlem av Svenska kyrkan medgivet att bli begravd utan jordfästning i Svenska kyrkans ordning. Förutsättning därför var dock att den avlidne, om han fyllt 18 år, skriftligen hade förordnat om sådan begravning eller att den avlidnes närmaste anhöriga eller de, som eljest stod den avlidne nära, framställt begäran därom och den avlidne icke efter fyllda 18 år skriftligen hade förordnat om jordfästning i kyrkans ordning. Framställning att begravning måtte få äga rum utan jordfästning i Svenska kyrkans ordning, skulle göras hos präst, som förde kyrkoböckerna i den församling, vilken var rätt inskrivningsort för dödsfallet.

Som motiv för lagändringen anfördes i kommittébetänkandet bl. a., att det inom frikyrkliga kretsar framvuxit en allt starkare önskan att begravning av medlem av Svenska kyrkan måtte kunna ske utan föregående kyrklig jordfästning och att det måtte stå frikyrklig officiant fritt att ensam förrätta däremot svarande ceremoni. Även från andra håll hade det, uttalades vidare, framställts önskemål om upphävande av det kyrkliga jordfästningstvånget, företrädesvis med avseende å personer, vilkas ställning till Svenska kyrkan eller kristen livsåskådning över huvud var av den art, att den kyrkliga ceremonien för dem själva i livstiden och för de efterlevande måste te sig som ett pinsamt tvång, oförenligt med den anda, i vilken begravningshögtidligheten borde begås. I samband med det kyrkliga jordfästningstvångets avskaffande infördes också i jordfästningslagen en bestämmelse, att vid begravning utan jordfästning i Svenska kyrkans ordning klockringning skulle äga rum, om detta begärdes, men att vid sådan begravning kyrka ej fick upplåtas, med mindre särskilda skäl var därtill.

1951 års religionsfrihetslagstiftning innebar förändringar jämväl av bestämmelserna i 1894 års jordfästningslag. I huvudsak innebar ändringarna att någon särskild framställning icke behövde göras för att begravning skulle få ske utan jordfästning i Svenska kyrkans ordning; bestämmelserna om sådan framställning ersattes med ett stadgande med syfte att sörja för att den avlidnes önskan i fråga om jordfästning blev respekterad. Vidare erhöll stadgandet om upplåtande av kyrka, då jordfästningen förrättades i annan ordning än Svenska kyrkans eller begravningen skedde utan jordfästning, en ändrad formulering.

Både inom riksdagen och i kyrkomötet anfördes kritik mot jordfästningslagen i den utformning lagen sålunda erhållit. Bl. a. pekades på att lagen i huvudsak avsåg endast sådana fall, då den avlidne tillhörde Svenska kyrkan, och att lagen var svårbegriplig på grund av denna begränsning i dess tillämplighet. Vidare framhölls, att genom lagen icke reglerades frågan om jordfästning i Svenska kyrkans ordning för sådana fall, då den avlidne icke tillhörde kyrkan. Den ifrågavarande kritiken föranledde chefen för justitiedepartementet att år 1952 tillsätta en utredning med uppgift att verkställa en översyn av gällande bestämmelser om jordfästning. I direktiven för utredningen anförde departementschefen bl. a., att det borde utredas i vad mån gällande bestämmelser i 1894 års lag borde ersättas av stadganden med en allmännare giltighet; även i övrigt borde sambandet med frågor, som ej var behandlade i nämnda lag, beaktas. Utredningens *betänkande* avgavs *år 1955* (SOU 1955:36). Såsom allmän motivering till i betänkandet intaget förslag till lag ang. jordfästning m. m. anfördes — sedan inledningsvis påpekats att de former, som iakttogs då en död människa begrovs, hade djupa rötter i folkliga och religiösa föreställningar — bl. a. följande.

En människas bortgång väcker alltid hos de anhöriga känslor av allvar och en

helt naturlig önskan att ordna den dödes sista färd på ett värdigt och pietetsfullt sätt. Gamla, hävdvunna former följas i stor utsträckning. Det torde vara en följd härav, att den kyrkliga jordfästningen är den form som i övervägande antalet fall anlitas. Men dessa känslor äro förvisso icke mindre starka i de fall där den döde och hans efterlämnade anhöriga icke omfatta den kristna tron. Och medan förhållandena på dessa områden tidigare voro tämligen okomplicerade och sällan gåvo upphov till känslo- och intressekonflikter, torde situationen nutilldags vara en helt annan. En konsekvens av 1951 års religionsfrihetslagstiftning synes ock böra vara, att i den mån 1894 års jordfästningslag till sin innebörd befinnes stridande mot de principer, som knäsatts i 1951 års religionsfrihetslag, detta spänningsförhållande blir avlägsnat. Därvid bör givetvis beaktas, att behörig hänsyn tages icke blott till deras intressen, som utträtt ur svenska kyrkan, vare sig detta skett för övergång till annat trossamfund eller utan anslutning till annat samfund, utan även till deras, som äro medlemmar av svenska kyrkan, och till dess prästerskaps. Det framstår sålunda vid övervägandet av hithörande frågor såsom angeläget, att, å ena sidan, icke givas sådana lagregler, som kunna anses strida mot de principer som funnit sitt uttryck i religionsfrihetslagen, men, å andra sidan, icke så bestämmes, att prästen genom lagbudens åtlydnad känner sig åsidosätta sitt prästlöfte eller utan tvingande skäl pålägges bördan av ett eget avgörande i en mången gång synnerligen svårbedömd och ömtålig situation och ej heller att de, som äro medlemmar av svenska kyrkan, med fog kunna finna kyrkans intressen eftersatta.

I betänkandet framhölls vidare angelägenheten av att en åtskillnad gjordes mellan jordfästning och gravsättning. Medan jordfästning merendels hade religiös karaktär och, såvitt angick Svenska kyrkan, till innehåll och förlopp var närmare reglerat i kyrkohandboken, framstod gravsättningen såsom en akt av icke religiös art, vars utformning och villkor närmast blev beroende av borgerlig lagstiftning utifrån allmänt etiska och samhälleliga synpunkter.

På grundval av det av utredningen framlagda lagförslaget utfärdades — med upphävande av 1894 års lag i ämnet — *lag om jordfästning m. m. den 25 oktober 1957*. I densamma, till vilken — såvitt angår i 6—11 §§ intagna bestämmelser om jordfästning inom Svenska kyrkan m. m. — kyrkomötet lämnat sitt samtycke, gjordes vissa ändringar i samband med ikraftträdandet av 1963 års lag om gravrätt m. m. (om denna lag se vidare i Avd. III).

Innebörden av *gällande bestämmelser* i fråga om jordfästning kan sammanfattas enligt följande. Jordfästningsakt kan ske enligt Svenska kyrkans ordning eller i annan ordning, av religiös eller icke-religiös karaktär; en särskild jordfästningsakt kan också helt underlåtas. Rätten till gravsättning på allmän begravningsplats är sålunda enligt 4 § jordfästningslagen ej beroende av att jordfästning ägt rum eller förrättats i viss ordning. Enligt 1 § bör, såvitt det är möjligt, den avlidnes önskan rörande jordfästning (och gravsättning) iakttagas av den som i egenskap av anhörig eller närstående eller eljest ombesörjer begravningen; härvid skall särskilt beaktas, om den avlidne givit uttryck åt sin önskan i skriftligt förordnande eller om denna

framgår av hans anslutning till visst trossamfund. Avliden som var medlem av Svenska kyrkan skall jordfästas i kyrkans ordning, om ej annat följer av vad i 1 § stadgas (7 §). Ändå att den avlidne icke tillhörde Svenska kyrkan, må på framställning av den som ombesörjer begravningen jordfästningen förrättas i Svenska kyrkans ordning, därest den avlidne önskat sådan jordfästning eller det eljest föreligger skäl därtill (9 §). Av de sålunda meddelade bestämmelserna följer, att någon möjlighet att med rättsligt bindande verkan ge föreskrifter om bl. a. den konfessionella karaktären av den egna begravningen (jordfästning och gravsättning) icke föreligger. I jordfästningslagen ålägges den som ombesörjer begravningen endast en moralisk förpliktelse att tillse att den avlidnes önskemål i berörda avseenden beaktas. I den till lagen hänförliga propositionen (nr 171/1957) förklarade departementschefen sig finna det omöjligt att i mera kategorisk form än som skett lagfästa principen, att den avlidnes vilja skall respekteras i fråga om jordfästning och gravsättning (jfr vidare nedan s. 375 ff.). Jordfästningslagen innehåller vidare en del bestämmelser, som direkt hänför sig till jordfästning i Svenska kyrkans ordning (se nedan).

Jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans regleras i lagen endast i begränsad utsträckning. I 10 § stadgas att kyrkorum, som invigts för Svenska kyrkans gudstjänst, må upplåtas för jordfästning i annan ordning, om särskilda skäl är därtill. I fråga om klockringning vid jordfästning (eller gravsättning) föreskrives i 11 §, att sådan skall, då det begäres av den som ombesörjer begravningen, äga rum på vanligt sätt, även om jordfästning icke förrättas i Svenska kyrkans ordning. Ett likartat stadgande inrymmes i 6 § andra stycket, enligt vilket tillkännagivande av dödsfallet vid högmässogudstjänst skall ske även i fall, då den avlidne icke tillhörde kyrkan; detta under förutsättning att det begäres av den som ombesörjer begravningen. Slutligen må erinras om den på såväl jordfästning i kyrkans ordning som på annan jordfästning tillämpliga bestämmelsen i 5 §, att vid jordfästning (och gravsättning) intet må förekomma som strider mot förrättningens helgd och allvarliga innebörd.

Utredningen kommer nedan under särskilda rubriker att närmare behandla frågor rörande *dels* jordfästning i Svenska kyrkans ordning, *dels* jordfästning i annan ordning och *dels* — utbrutet ur sistnämnda ämnesområde — kyrkas upplåtande för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans.

Jordfästning i Svenska kyrkans ordning

Under denna rubrik kommer utredningen att i korthet erinra om gällande — icke förut berörda — bestämmelser om jordfästning i Svenska kyrkans ordning. Vidare kommer att belysas två särskilda spörsmål, nämligen *dels* den i 7 § jordfästningslagen (se ovan) intagna regeln, innebärande att med-

lemskap i Svenska kyrkan utgör en presumtion för att den avlidne önskat att jordfästningen skall ske i kyrkans ordning, *dels* de i 8 § uppställda förutsättningarna för jordfästning i nämnda ordning för det fall att den avlidne icke tillhörde kyrkan.

Jordfästning i Svenska kyrkans ordning skall — jämlikt stadgande i 7 § andra stycket jordfästningslagen — förrättas i enlighet med föreskrifterna i kyrkohandboken (9 kap. därstädes). Jordfästningen skall enligt samma stadgande äga rum i den församling, där den avlidne var kyrkobokförd eller dödsfallet timade; dock må, om det åstundas, jordfästningen förrättas i annan församling. Stadgandet innehåller en föreskrift om platsen för jordfästningen; av detsamma följer emellertid också i vilken omfattning prästerskapet i församlingen har skyldighet att förrätta jordfästning. Härom anförde departementschefen i propositionen med förslag till jordfästningslag (prop. nr 171/1957), att en helt obegränsad skyldighet att på begäran biträda med jordfästningar skulle kunna bli alltför betungande, och att skyldighet borde föreligga endast om den avlidne var kyrkobokförd inom församlingen; i vilken omfattning präst därutöver förrättade jordfästning borde bero på åtagande.

Jordfästning i kyrkans ordning skall enligt 9 § förrättas i kyrkorum, som invigts för Svenska kyrkans gudstjänst, eller också på kyrkogård eller annan begravningsplats eller i begravningskapell, krematorium eller annat rum som inrättats för sådant ändamål. I det till grund för jordfästningslagen liggande betänkandet (SOU 1955:36) sade sig utredningsmannen ha övervägt att föreslå införande av regel, varigenom präst skulle erhålla befogenhet att, om begäran därom framställdes, förrätta jordfästning i den avlidnes hem eller på annan lämplig plats, som icke särskilt anvisats för jordfästning. Med hänsyn till att det av företrädare för Svenska kyrkan förklarats, att behov ej förelåg till en sådan utvidgning av antalet lokaler för jordfästning i kyrkans ordning och då det måhända med fog kunde begäras att, då jordfästning i kyrkans ordning skulle ske, denna förrättades å rum, som var avsett för ändamålet, sade sig utredningsmannen ha avstått från att framlägga förslag i angivet hänseende.

I fråga om *den som* vid sin död *tillhörde Svenska kyrkan* utgör, såsom tidigare angivits, detta hans medlemskap presumtion för att han önskat jordfästning i kyrkans ordning. Presumtionen brytes om den avlidnes önskan varit annorlunda. I *ovannämnda 1955 års betänkande* uttalades i hithörande frågor bl. a. följande. Den ledande grundsatsen i fråga om jordfästning borde vara att den avlidnes vilja skall vara avgörande. Regeln torde dock vara att den avlidne i livstiden icke givit något positivt uttryck för sin vilja i dessa stycken. Vad angick medlemmar av Svenska kyrkan syntes man emellertid utan att förgripa sig på realitetskravet kunna påstå, att, med den frihet att uträda ur kyrkan som står till buds, ett kvarstående i densamma,

varom kyrkobokföringen gav upplysning, innebar en presumtion för att den avlidne också, om än tyst, avsett att hans jordfästning skulle äga rum i Svenska kyrkans ordning. Klart var emellertid att denna presumtion skulle kunna brytas genom motbevisning. Under *remissbehandlingen* av betänkandet förklarade *Frikyrkliga samarbetskommittén* (numera Sveriges Frikyrkoråd), att den helt anslöt sig till ståndpunkten att den avlidnes vilja borde vara avgörande för formen för jordfästningen. Denna ledande princip kom emellertid enligt samarbetskommitténs mening inte till sin rätt om medlemskapet i Svenska kyrkan under nuvarande förhållanden — d. v. s. så länge medlemskapet icke var resultatet av ett aktivt personligt ställningstagande — utan vidare räknades som presumtion för att den avlidne önskat jordfästning i kyrkans ordning. I *propositionen* uttalade departementschefen, att förslaget att medlemskap i Svenska kyrkan skulle anses innebära en presumtion för att den avlidne också avsett att hans jordfästning skulle äga rum i denna kyrkas ordning, kunde godtagas; i det övervägande antalet fall torde en dylik presumtion leda till ett resultat som överensstämde med vad den avlidne önskat. Uppenbarligen borde emellertid presumtionen kunna brytas på grund av olika omständigheter. Presumtionsregeln borde sålunda icke vinna tillämpning då den avlidne i skriftligt förordnande givit uttryck åt en önskan att jordfästning icke skulle ske i Svenska kyrkans ordning. Även på annat sätt kunde han ha givit uttryck åt en önskan i detta hänseende, t. ex. genom medlemskap i frikyrkoförsamling eller genom anslutning till ideell förening, som verkade för konfessionslös begravning, eller genom något uttalande eller enbart genom sin av de anhöriga kända allmänna inställning till dylika frågor. Över huvud taget borde alltså presumtionen kunna brytas icke blott genom en skriftlig förklaring utan också genom en på annat sätt framkommen önskan hos den avlidne att icke bli jordfäst i Svenska kyrkans ordning. De nuvarande bestämmelserna i jordfästningslagen är utformade i enlighet med departementschefens sålunda uttalade uppfattning (se 7 § jämförd med 1 §).

I fråga om förutsättningarna för jordfästning i Svenska kyrkans ordning, då *den avlidne icke tillhörde kyrkan,* är presumtionen att sådan jordfästning icke skall äga rum; dock må på framställning av den som ombesörjer begravningen jordfästning förrättas i Svenska kyrkans ordning, därest den avlidne önskat sådan jordfästning eller det eljest föreligger skäl därtill (se 8 § jordfästningslagen). Prövningsrätten tillkommer den enskilde prästen, som fritt har att väga omständigheterna för och emot ett bifall. I *1955 års betänkande* sade sig utredningsmannen ha övervägt att framlägga en tvingande lagbestämmelse av innehåll att präst under vissa angivna förutsättningar skulle ha skyldighet att förrätta jordfästning i Svenska kyrkans ordning av den, som icke tillhörde kyrkan; någon prövningsrätt i det enskilda fallet skulle således icke behöva tillkomma prästen.

Till stöd för sin slutligt intagna ståndpunkt — att göra ifrågavarande regel icke tvingande — hänvisade utredningsmannen bl. a. därtill, att det under förekommande överläggningar med företrädare för Svenska kyrkan med skärpa hävdats, att, ehuru kyrkan var beredd att i vidsträckt omfattning tillmötesgå begäran om medverkan med sådan ämbetsåtgärd, det likväl ur principiell synpunkt inte kunde anses riktigt att i lag stadga en ovillkorlig förpliktelse för prästen att stå en ur kyrkan utträdd till tjänst med dylik kyrklig förrättning. Mot utredningsmannens förslag att införa en bestämmelse om jordfästning i fall, då den avlidne ej tillhörde kyrkan, invändes under *remissbehandlingen* (av *Frikyrkliga samarbetskommittén och Förbundet för religionsfrihet),* att risk förelåg för att jordfästning i Svenska kyrkans ordning kom att förrättas även i fall då så icke borde ske med hänsyn till respekten för den avlidnes önskemål. I *propositionen* anförde departementschefen härom, att vad sålunda påpekats endast var en sida av det mera omfattande problemet, i vad mån det över huvud taget var praktiskt möjligt att genom lagbestämmelser garantera att den avlidnes vilja blev tillgodosedd; det kom sålunda även i de nu avsedda fallen att bero på de efterlevandes etiska hållning, att icke den som t. ex. tagit avstånd från Svenska kyrkan genom ett utträde likväl utan grund påstods ha önskat kyrklig jordfästning. De kyrkorättsliga bestämmelserna i ämnet borde, uttalade departementschefen slutligen, ha det innehåll som utredningsmannen förordat, nämligen att prästen skulle kunna tillmötesgå en begäran om jordfästning i Svenska kyrkans ordning, om det fanns skäl till detta, men att å andra sidan någon ovillkorlig förpliktelse att förrätta sådan jordfästning icke skulle föreligga.

Jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans

Som tidigare berörts förutsätter jordfästningslagen att jordfästning kan äga rum i annan ordning än Svenska kyrkans (ävensom att begravning kan ske utan att vara förenad med någon särskild jordfästningsakt).

Medan i jordfästningslagen jordfästning i kyrkans ordning är relativt uttömmande reglerad, innehåller lagen endast ett fåtal bestämmelser, som hänför sig till jordfästning i annan ordning. Härom anfördes i det till grund för lagen liggande *betänkandet,* att en lagstiftning rörande jordfästning av uppenbara skäl icke kunde för dem, som tillhörde annat trossamfund än Svenska kyrkan, uppställa regler avseende deras relationer till det egna trossamfundet; ej heller för medlemmar av Svenska kyrkan kunde i lagen ges bestämmelser, som avsåg deras direkta förhållande till annat trossamfund. Det sagda ägde givetvis i motsvarande mån tillämplighet i avseende å dem, som icke tillhörde något trossamfund. Bestämmelser om jordfästning måste av dessa skäl, uttalades vidare, begränsas till att avse förutsättningarna för jordfästning i Svenska kyrkans ordning; bestämmelserna

borde emellertid å andra sidan ha avseende å såväl medlemmar av Svenska kyrkan som dem, vilka icke tillhörde kyrkan. Under *remissbehandlingen* ifrågasattes lämpligheten av de sålunda uppställda förutsättningarna beträffande lagstiftning på jordfästningens område. *Frikyrkliga samarbetskommittén* framhöll — med instämmande av *Metodistkyrkan i Sverige* och *Svenska baptistsamfundet* — att 1951 års religionsfrihetslag hade sin utgångspunkt icke i kyrkotillhörigheten utan i individens självbestämmanderätt. Ur allmänt demokratisk synpunkt och med religionsfrihetens princip för ögonen tedde det sig för samarbetskommittén riktigare, att också beträffande hithörande frågor skriva en allmän lag som utgick från den enskilde medborgarens självbestämmanderätt inom de gränser, vilka angavs av samhällets berättigade intressen i fråga om folkbokföring, hälsovård och allmän ordning, i stället för, såsom utredningsmannen föreslagit, en lag av kyrkolags natur, där utgångspunkten var frågan om tillhörigheten till Svenska kyrkan. Enligt samarbetskommitténs mening hade lagstiftningen i ett land, där religionsfrihetens princip erkändes, icke att befatta sig med själva jordfästningen i annan mån än det gällde för samhället att få nödiga garantier för att intet därvid förekom som stred mot aktens allvarliga innebörd. Lagstiftningen borde alltså inskränka sig till begravningens andra moment, gravsättningen, eller den akt, vid vilken den döda kroppen eller askan efter denna gravsattes. Valet av form för de ceremonier och handlingar, under vilka de efterlevande skiljes från den döda människan, borde däremot lämnas oreglerade av lagen och överlåtas till den enskilde. Till bemötande av de av samarbetskommittén sålunda anförda synpunkterna uttalade departementschefen i *1957 års proposition* bl. a., att de former som iakttogs, då en död människa begrovs, hade djupa rötter i folkliga och religiösa föreställningar och att därför — om hithörande frågor lämnades oreglerade av lagstiftningen — detta säkerligen icke skulle medföra några hastiga förskjutningar i de traditionella sedvänjorna. Då lagbestämmelser redan fanns på området i fråga borde dessa dock enligt departementschefens mening icke avlägsnas utan såvitt möjligt ges ett innehåll som kunde allmänt godtagas. Ett särskilt skäl att bibehålla lagbestämmelser på området var, anfördes slutligen, att eljest den viktiga principen, att den avlidnes önskemål i fråga om jordfästningens konfessionella karaktär borde respekteras, icke skulle komma till ett tydligt uttryck.

Av vad enligt det ovan upptagna och i övrigt förekom i samband med tillkomsten av nu gällande jordfästningslag, framgår, att *frågan om införande av en legaliserad, icke-kyrklig jordfästningsakt* därvid icke övervägdes. Under förarbetena till den år 1926 gjorda ändringen av 1894 års lag (se ovan s. 371), varigenom det kyrkliga jordfästningstvånget upphävdes, diskuterades en sådan ordning ganska ingående. I sammanhanget anförde *1918 års religionsfrihetskommitté*, vars betänkande (SOU 1923:23) låg till grund för lagändringen bl. a. följande.

För ställningstagande till frågan om införande av borgerlig jordfästning såsom en legal akt är det, enligt de sakkunnigas uppfattning, av stor betydelse att för sig klargöra, vilka motiv kunna ur *samhällelig (borgerlig)* synpunkt anföras för jordfästningsakten. Ett sådant klargörande är så mycket mer av behovet påkallat, som jordfästning till skillnad från begravning hittills varit en uteslutande kyrklig, icke borgerlig akt samt jordfästning enligt gällande lagstiftning endast är föreskriven i fråga om medlem av svenska kyrkan. — — — Vidare må i detta sammanhang erinras därom, att jordfästningsakten är påbjuden som en kyrklig kultakt och att det ur den borgerliga ordningens synpunkt icke har någon betydelse, om död i anslutning till begravning jordfästes eller ej. Härutinnan skiljer sig jordfästning på ett avgörande sätt från vigsel, med vilken akt den i detta sammanhang ofta jämförts. Ur det borgerliga samhällets synpunkt är det alltså icke på samma sätt motiverat att skapa en borgerlig motsvarighet till den kyrkliga jordfästningsakten för de fall, då den senare icke önskas, som förhållandet varit i fråga om vigselakten. — Härtill kommer, att stora svårigheter måste yppa sig att giva en borgerlig jordfästningsreform en tillfredsställande gestaltning och bringa densamma i tillämpning. Skall borgerlig jordfästning infogas i rättsordningen såsom ett särskilt institut, måste åt densamma givas en klar och bestämd karaktär, närmast med uttryck i ett borgerligt jordfästningsformulär. Men då en borgerlig jordfästningsakt icke lärer kunna hämta sin innebörd från kristligt-religiös eller någon viss livsåskådning över huvud, måste en sådan jordfästningsakt få sig påstämplad en helt annan innebörd, vilken må kunna ställas i samband med borgerlig samhällsåskådning. Detta torde komma att vålla betydande svårigheter vid formulärets avfattande; och det lärer icke kunna undvikas, att vid ett tillfälle, då de deltagande i särskild mening ställas inför livets och dödens gåta, en jordfästningsritual, där orden icke färgas av en bestämd livssyn, komme att te sig synnerligen färglös och torftig samt föga ägnad att förläna akten den avsedda högtidligt stämningsfulla prägeln. — På grund av berörda förhållande skulle i själva verket införande av borgerlig jordfästning som obligatoriskt alternativ till den kyrkliga jordfästningen ur samvetsfrihetens synpunkt kunna komma att innebära, att ett rådande tvång bleve ersatt med ett annat. För personer med religiös åskådning har nämligen jordfästningen nedärvd, traditionell karaktär av en religiös handling, och det torde kunna tagas för visst, att på den grund en borgerlig jordfästning, d. v. s. en jordfästningsakt utan religiöst innehåll, för dessa personer skulle verka profanerande och stötande. Den borgerliga jordfästningsakten skulle till följd härav utan tvivel komma att av de efterlevande i vida större utsträckning åsidosättas än vad förhållandet är med den i folkmedvetandet med stark pietet uppburna kyrkliga jordfästningen. Särskilt torde kunna förväntas, att det åsidosättande av den officiella jordfästningsförrättaren, som i samband med jordande av medlemmar inom frireligiösa samfund, såsom förut antytts, stundom förekommit, skulle alltmer vinna utbredning, därest borgerlig jordfästning påbjödes. — På grund av nu anförda omständigheter hava de sakkunniga ansett sig icke kunna biträda förslaget om anordnande av borgerlig jordfästning enligt fastställt formulär och av särskilt förordnade jordfästningsförrättare. Ett starkt stöd för denna sin mening hava de sakkunniga trott sig finna däruti, att en sådan ordning, såvitt de sakkunniga hava sig bekant, icke existerar i något annat land. Särskilt må nämnas, att vid upphävandet i Danmark av det kyrkliga jordfästningstvånget icke infördes borgerlig jordfästning av legal karaktär.

I *propositionen nr 8 till 1925 års riksdag*, genom vilken förslag till 1926 års lagändring första gången förelades riksdagen (ny proposition i ämnet nödvändiggjordes till följd av att kyrkomötet äskade ett för denna fråga

ovidkommande tillägg till det av 1925 års riksdag antagna lagförslaget) anförde departementschefen bl. a. följande.

Vad angår frågan huru det bör förfaras, då jordfästning icke skall äga rum i kyrkans ordning, synas de avgivna utlåtandena giva vid handen, att man i allmänhet funnit den av de sakkunniga angivna lösningen vara lämplig. — Från något håll har väl ifrågasatts införande vid sidan om den statskyrkliga jordfästningsformen av dels en frikyrklig och dels en borgerlig jordfästningsform med därtill hörande ritual. Inom religionsfrihetskommittén har tidigare (1920) utarbetats ett förslag, som följer denna linje. Detta förslag upptog fyra olika slag av legal jordfästning, nämligen statskyrklig jordfästning, två slag av frikyrklig jordfästning och borgerlig jordfästning. — — — För de olika slagen av jordfästning skulle gälla särskilda bestämmelser. Frikyrkliga jordfästningsförrättare skulle legitimeras av länsstyrelsen och borgerliga jordfästningsförrättare förordnas, i stad av magistraten resp. stadsstyrelsen och på landet av kommunalnämnden. Borgerlig jordfästning skulle förrättas med jordpåläggning och enligt av Konungen fastställt formulär. — Den sålunda föreslagna ordningen torde visserligen nära överensstämma med den lösning av frågan, som man vid dess tidigare behandling tänkt sig. De sakkunnigas skäl för frångående av denna lösning synas emellertid vägande. Väl innebär uppgivandet av tanken på en borgerlig legal jordfästningsform, varigenom begravning av statskyrkomedlem skulle kunna ske utan någon som helst högtidlig form, i viss mån en nyhet. Men i detta sammanhang bör beaktas, att även under nuvarande förhållanden begravning utan högtidlig form lagligen kan förekomma; och i utlandet är detta, såsom av den vid betänkandet fogade översikten av utländsk lagstiftning framgår, ingalunda ovanligt. Däremot lärer legal borgerlig jordfästning icke förekomma i något annat med Sverige jämförligt land. — På grund av det anförda ansluter jag mig till de av de sakkunniga uppdragna grundlinjerna för frågans lösning.

Frågan om legalisering av jordfästningsakter, som förrättas i annan än Svenska kyrkans ordning, synes därefter icke ha aktualiserats. Vid *1953 års riksdag* väcktes dock en motion, som — utan att taga sikte på en legalisering — dock hänförde sig till frågan, i vilken utsträckning samhället bör vara verksamt med avseende å ifrågavarande slag av jordfästningar. I *motionen (nr I:88, av herr Ture Nerman)* hemställdes, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, huruvida officiellt bistånd kunde anordnas för icke-kyrkliga begravningar i fall där så önskades. Motionären erinrade om att man för vigsel utan någon som helst religiös karaktär sedan länge hade den s. k. borgerliga vigseln, som förrättades av särskilt utsedd ämbetsman. Det syntes då vara konsekvent, att samhället även tillhandahöll en officiell ämbetsman som officiant vid icke-religiösa eller s. k. borgerliga begravningar där så önskades, antingen genom samma person som ägde förrätta den borgerliga vigseln eller annan kompetent person. Första lagutskottet beredde bl. a. Föreningen för Sveriges stadsdomare och Förbundet för religionsfrihet tillfälle att yttra sig. *Styrelsen för Föreningen Sveriges stadsdomare* anförde därvid bl. a., att motionärens jämförelse med vigseln icke syntes bärande; äktenskapet kunde ingås endast genom vigsel, och vigsel hade sålunda mycket betydelsefulla rättsverkningar för kontra-

henterna. Begravning medförde däremot inga som helst rättsverkningar och kunde förrättas av vem som helst. Enligt styrelsens uppfattning förelåg därför knappast någon anledning för samhället att ställa en ämbetsman till förfogande för att förrätta borgerlig begravning. *Förbundet för religionsfrihet* tillstyrkte att den i motionen begärda utredningen kom till stånd och anförde som skäl härför följande.

Icke-kyrklig begravning är i vårt land en relativt sällsynt företeelse. Antalet icke-kyrkliga begravningar motsvarar sannolikt inte på långt när antalet av de personer, som önskar att efter sitt frånfälle få sådan begravning. Att personer utan kristen livsåskådning i stor utsträckning begravs kyrkligt sammanhänger med svårigheterna att anordna en icke-kyrklig begravning under anslående och högtidliga former. Någon ritual för sådan begravning har inte skapats, och även begravningsbyråerna torde stå valhänta, då de skall medverka vid anordnandet av begravning i andra former än de kyrkliga eller frikyrkliga. — Det torde inte vara samhällets uppgift att skapa en ritual för icke-kyrklig begravning, ännu mindre att fastställa formerna för en sådan begravning. Däremot torde det böra anses som en allmänt medborgerlig angelägenhet att möjliggöra begravning av detta slag i de fall, då de efterlevande inte anser sig kunna efterkomma den avlidnes önskan om sådan begravning enbart därför att man inte har tillgång till en person med kvalifikationer att ge akten dess erforderliga höghet och stämning. Det är — speciellt ur religionsfrihetssynpunkt — inte tillfredsställande, att de efterlevande i dylika fall skall behöva tillgripa kyrklig begravning. — Sannolikt skulle problemet kunna lösas på det sätt motionären tänker sig. I varje kommun utses en eller flera personer i aktad medborgerlig ställning och med de personliga och formella kvalifikationerna att på begäran officiera vid icke-kyrklig begravning. Formerna härför liksom de ekonomiska konsekvenserna bör utredas. — Enligt Förbundets mening är denna fråga av stor betydelse rent principiellt sett. Även om antalet icke-kyrkliga begravningar endast långsamt kommer att stiga, och även om i många fall den avlidnes anhöriga önskar anordna den icke-kyrkliga begravningen utan medverkan av sådan officiant som här avses, torde vetskapen om att sådan officiant finnes att tillgå skapa en viss trygghet hos dem som utträder ur statskyrkan utan att ingå i annat kyrkosamfund. Som det nu är hindras mången att begagna sig av rätten till utträde av osäkerheten om hur de anhöriga skall kunna lösa frågan om begravningen. Det är inte tillfredsställande, att människor skall behöva ta sådan hänsyn vid valet mellan att stanna i eller utträda ur statskyrkan.

I sitt utlåtande (nr 22) förklarade sig *första lagutskottet* dela den uppfattning, åt vilken styrelsen för Föreningen Sveriges stadsdomare givit uttryck, nämligen att motionärens jämförelse med vigsel icke var bärande. Utskottet erinrade vidare om den bestämda skillnad som förelåg mellan själva begravningen, d. v. s. stoftets jordande eller i förekommande fall nedsättande av avlidens aska, å ena, samt jordfästningen, å andra sidan; för begravning i denna bemärkelse fanns icke stadgat någon bestämd form, vare sig jordfästning skett i Svenska kyrkans ordning eller i annan ordning, eller begravningen skedde utan jordfästning. Den medverkan av en ämbetsman vid borgerlig begravning, som motionären ifrågasatt, fick enligt utskottets mening därför närmast ha karaktären av en motsvarighet till kyrklig jordfäst-

ning. Med hänvisning till vad 1918 års religionsfrihetskommitté (se ovan s. 379) anfört därom, att jordfästning i Svenska kyrkans ordning var påbjuden som kyrklig kultakt, och att det ur den borgerliga ordningens synpunkt icke hade någon betydelse om en död före eller i samband med begravning jordfästes eller icke, förklarade sig utskottet icke finna något ur samhällelig synpunkt bärande skäl för att införa den av motionären ifrågasatta ordningen. Det fick i stället, uttalades avslutningsvis, ankomma på den enskilde eller det samfund eller förbund han kunde tillhöra att sörja för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans. Utskottets hemställan att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd bifölls av riksdagen.

Kyrkas upplåtande för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans

Som tidigare berörts stadgas i 10 § jordfästningslagen att kyrkorum, som invigts för Svenska kyrkans gudstjänst, må, när särskilda skäl är därtill, upplåtas för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans. Före ikraftträdandet av 1963 års lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall (om denna lag se vidare nedan) var nämnda stadgande det enda, som författningsmässigt reglerade frågan om kyrkas upplåtande.

Ifrågavarande bestämmelse i jordfästningslagen avser, såsom framgår av dess lydelse, icke andra kyrkorum än sådana, som är invigda för gudstjänständamål. *Begravningskapell, krematorier och dyl.* (ävensom givetvis kyrkogårdar och andra begravningsplatser) faller utanför stadgandet — och också utanför tillämpningsområdet för 1963 års lag. Över dessa lokaler förfogar — i den mån de vårdas av församling — kyrkorådet på grund av bestämmelserna i 43 § församlingsstyrelselagen. I ett i 1963 års proposition med förslag till lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall (prop. nr 149) intaget uttalande av *kammarkollegiet* anfördes rörande dessa lokaler, att desamma torde böra ställas till förfogande för sitt ändamål utan annan inskränkning än som följde av den allmänna ordningsföreskriften i 5 § första stycket jordfästningslagen, att vid jordfästning och gravsättning intet fick förekomma, som stred mot förrättningens helgd och allvarliga innebörd. I det till grund för jordfästningslagen liggande *betänkandet* (SOU 1955:36) framhölls också, att det syntes uppenbart att jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans borde kunna äga rum på kyrkogård eller annan begravningsplats liksom också i begravningskapell eller krematorium. Den uppfattning dessa uttalanden ger uttryck för har veterligen icke från något håll ifrågasatts.

Frågan om *villkoren för upplåtande av kyrkorummet* för andra ändamål än Svenska kyrkans gudstjänst har under årens lopp livligt diskuterats (närmare härom, se prop. nr 149/1963). Den första författningsmässiga reg-

leringen i hänseendet skedde år 1926 i samband med att det kyrkliga jordfästningstvånget upphävdes (se ovan s. 371). Därvid föreskrevs i fråga om begravning utan jordfästning i Svenska kyrkans ordning, att »ej må vid sådan begravning kyrka upplåtas, med mindre särskilda skäl därtill äro». Stadgandets avfattning är att se som en kompromiss mellan å ena sidan uppfattningen att i lag borde inskrivas att kyrka inte skulle få upplåtas för borgerlig begravning (1925 års kyrkomöte), och å andra sidan uppfattningen att frågan om kyrkas upplåtande vid sådan begravning borde avgöras efter prövning i de särskilda fallen på samma sätt som eljest skedde vid kyrkas upplåtande (departementschefen i prop. nr 8/1925). — I samband med religionsfrihetslagens antagande år 1951 erhöll stadgandet ändrad lydelse så att det gav den positiva utformningen »och må vid sådan begravning kyrka kunna upplåtas, om särskilda skäl därtill äro». Av förarbetena framgår, att man med den nya lydelsen inte åsyftade något ändrat sakligt innehåll, utan att den nya formuleringen valts av det skälet, att den ansågs mindre ägnad att framkalla missförstånd. — Den lydelse stadgandet har i 1957 års jordfästningslag innebär ej någon förändring i sak av vad förut gällde.

För att kunna avgöra vad som skall förstås med »särskilda skäl» är man hänvisad till en tolkning av olika motivuttalanden härom. Sådana gjordes bl. a. i samband med religionsfrihetslagens antagande (se prop. nr 100/1951, s. 105, riksdagens särskilda utskotts betänkande nr 1/1951, s. 79, och kyrkolagsutskottets utlåtande nr 20/1951, s. 24). Av uttalandena framgår i huvudsak att vad som var att betrakta som särskilda skäl inte kunde närmare anges utan fick bli beroende på praxis; riksdagsutskottet framhöll dock, att exempelvis olämpliga väderleksförhållanden borde kunna godtagas som särskilt skäl, och att stadgandet borde tillämpas i en generös anda. Kyrkolagsutskottet åter betonade vikten av att praxis inte ändrades, och att återhållsamhet i synnerlig grad var påkallad. — I *propositionen med förslag till gällande jordfästningslag* (prop. nr 171/1957) anförde departementschefen, att den närmare innebörden av lagregeln blev beroende på den praxis som fick utbilda sig på grundval av motivuttalanden vid frågans behandling. Liksom tidigare anförts av riksdagen ville departementschefen framhålla att tillämpningen borde ske i en generös anda. Det var enligt hans mening olämpligt och stötande, att stridigheter förekom i sådana frågor. Om de efterlevande av särskilda skäl önskade fira den dödes minne på ett värdigt och allvarligt sätt vid en högtid i kyrkan, borde det i allmänhet tillåtas dem, även om de icke önskade följa den kyrkliga jordfästningsritualen. Det syntes som om det också ur Svenska kyrkans synpunkt skulle vara av värde att kunna bistå sörjande som behövde rum för en begravningsakt, även om den icke skedde enligt kyrkans ordning; å andra sidan borde naturligtvis inte en förrättning som var stötande för församlingen få förekomma i kyrka. I sitt utlåtande (nr 31/1957) förklarade sig *första lagutskottet* ansluta sig

till departementschefens sålunda gjorda uttalanden. Vid *1957 års kyrkomöte* framhöll kyrkolagsutskottet (utlåtande nr 18) vikten av återhållsamhet vid stadgandets tillämpning; det torde sålunda näppeligen böra ifrågakomma att kyrka upplåts för begravningsakt med icke-kristen karaktär. Stadgandets restriktiva karaktär uteslöt dock inte en generositet då verkliga skäl förelåg för kyrkorummets upplåtande; det låg i linje med kyrkans eget budskap att visa en sådan generositet och den borde vara en självklar sak. Denna generositet fick dock ej betyda att kravet på verkliga skäl gjordes illusoriskt. Så blev enligt utskottets mening fallet om begränsningen särskilda skäl fattades så vitt, att redan en persons önskan att kyrkan skulle upplåtas för att akten skulle bli högtidligare, skulle gälla som ett sådant skäl.

1957 års jordfästningslag innehåller intet stadgande om *vem som äger bestämma om upplåtande av kyrka* i fall, varom här är fråga. Inte heller i samband med 1926 (eller 1951) års ändringar av 1894 års lag intogs någon föreskrift härom. I *1955 års betänkande* med förslag till jordfästningslag (SOU 1955:36) anfördes i ifrågavarande hänseende i huvudsak följande. Frågan om vem som ägde bestämmanderätten beträffande upplåtelse av kyrka var över huvud icke reglerad i lag. Av ålder hade bestämmanderätten emellertid ansetts tillkomma pastor; en praxis som även stadfästs i ett par avgöranden av regeringsrätten (Regeringsrättens årsbok 1931 ref. 21 och 1937 E 16). Det syntes oegentligt om särskilda regler skulle gälla för det nu ifrågavarande specialfallet. Att — något som föreslagits vid 1955 års riksdag (motionerna nr I:31 och II:42) — överflytta bestämmanderätten till kyrkorådet skulle icke innebära någon säker garanti för att ärendena städse skulle bli avgjorda enligt sakliga grunder. Då ärenden, varom nu var fråga, jämväl i regel var brådskande, skulle det ofta komma att bli förenat med betydande svårigheter för kyrkorådet att kunna hinna fatta beslut i dylikt ärende innan jordfästningen skulle äga rum. Av anförda skäl ansåg utredningsmannen att den gällande regeln, nämligen att pastor skulle bestämma om kyrkans upplåtande, borde i princip bestå. Någon uttrycklig bestämmelse härom inrymdes dock ej i den framlagda lagtexten; förhållandet framgick emellertid av föreslagen bestämmelse om underställning i vissa fall av pastors beslut (se nedan). Pastors rätt att sålunda bestämma ifrågasattes icke under remissbehandlingen av betänkandet, och i den på grundval av betänkandet avlämnade *propositionen* (nr 171/1957) utgick departementschefen från att det — såsom tidigare gällt — skulle ankomma på pastor att avgöra om kyrkan skulle upplåtas.

Vidkommande frågan om *överprövning av pastors beslut* innehöll *1955 års betänkande* förslag om att, »där pastor finner sig icke kunna tillmötesgå framställning om kyrkorummets upplåtande, han så ock den, som gjort framställningen», ägde att innan jordfästningen skedde underställa biskopen frågans avgörande. Förslaget innebar alltså ett underställningsförfaran-

de; något regelrätt besvärsförfarande med överklagningsrätt hos Kungl. Maj:t åsyftades icke. 1957 års jordfästningslag kom ej att innehålla något stadgande av den art sålunda föreslagits. I *propositionen* till lagen anförde departementschefen, att en möjlighet till överprövning redan förelåg i fråga om beslut rörande upplåtande av kyrka; sådant beslut torde nämligen kunna överklagas enligt de regler, som gällde för administrativa besvär i allmänhet. — Det må i detta sammanhang hänvisas till ett uttalande som gjordes av första lagutskottet vid *1950 års riksdag*. I två likalydande motioner (nr I:252 och II:303) hade begärts bestämmelser om rätt att till domkapitlet överklaga pastors beslut om upplåtande av kyrka. I sitt av riksdagen godkända utlåtande åberopade sig utskottet på ett av *besvärssakkunniga* avgivet yttrande. Enligt besvärssakkunnigas åsikt torde huvudregeln, att varje av statlig myndighet fattat slutligt beslut kunde överklagas, därest inte annat stadgats, gälla även beträffande kyrkliga organ. Pastors beslut i ärende rörande kyrkas upplåtande kunde därför överklagas (till biskop eller domkapitel). *Första lagutskottet* (utlåtande nr 16), som förklarade sig sakna anledning att ifrågasätta riktigheten av den av de sakkunniga uttalade ståndpunkten, utgick därför från att de i motionerna åsyftade besluten redan enligt gällande ordning kunde överklagas, och hemställde, att motionerna inte skulle föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen beslöt i enlighet härmed. Än vidare torde här kunna hänvisas till besvärssakkunnigas slutbetänkande (SOU 1964:27, s. 493), där vissa allmänna uttalanden görs i hithörande frågor.

Ett i viss mån förändrat läge i fråga om kyrkas upplåtande för jordfästningar i annan ordning än Svenska kyrkans har inträtt genom tillkomsten av *1963 års lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall*, vilken lag trädde i kraft den 1 januari 1964. Alltfort gäller — enligt föreskrift därom i 2 § andra stycket i 1963 års lag — att villkoren för sådan jordfästningsupplåtelse är att bestämma utifrån jordfästningslagens bestämmelser (»särskilda skäl» skall alltså föreligga). Ändringen hänför sig till frågan vem som i olika fall äger bestämma om upplåtelsen. Enligt 1 § i 1963 års lag är lagen tillämplig på sådan upplåtelse, som avser »annat ändamål än gudstjänst och därmed jämförlig förrättning». Till gudstjänst och därmed jämförlig förrättning är enligt förarbetena (se prop. nr 149/1963, s. 41) att hänföra begravning, vare sig den sker enligt Svenska kyrkans eller annat trossamfunds ritual, men däremot icke borgerlig begravning efter en ordning utan religiöst inslag. Härav följer beträffande sistnämnda jordfästningar, att föreskrifterna i 1963 års lag är att tillämpa på frågan vem som äger bestämma om kyrkas upplåtande. Enligt 3 § lagen ankommer det på kyrkorådet i församlingen att besluta om upplåtelse som avses i lagen; dock må rådet uppdraga åt kyrkoherden eller åt avdelning av rådet, i vilken kyrkoherden ingår, att besluta på rådets vägnar. Tillkommer beslutanderätten

icke kyrkoherden ensam och deltager han icke i handläggningen av ärende, som avses i lagen, skall han såvitt möjligt erhålla tillfälle yttra sig, innan ärendet avgöres. I 4 § stadgas, att talan mot kyrkorådets beslut skall föras genom besvär hos domkapitlet. Har beslut fattats i strid mot den mening, som uttalats av kyrkoherden, äger denne besvärsrätt. Mot domkapitlets beslut får klagan ej föras. — Utredningen saknar anledning att — i annan mån än som skett — redogöra för innehållet i 1963 års lag eller att gå in på de överväganden, som legat bakom lagen såsom sådan eller de enskilda bestämmelserna i densamma.

Som en *sammanfattning* av det ovan anförda må följande upptagas.

Begravningskapell, krematorium o. dyl. ävensom kyrkogård och annan begravningsplats får användas för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans utan annan inskränkning än att därvid inte får förekomma något, som strider mot förrättningens helgd och allvarliga innebörd. Bestämmanderätten tillkommer — i den mån lokalerna vårdas av församling — kyrkorådet, mot vars beslut talan kan föras i den för kommunalbesvär stadgade ordningen, således med länsstyrelsen och Kungl. Maj:t (regeringsrätten) som besvärsinstanser.

Beträffande upplåtelse av kyrka för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans gäller — enligt 10 § jordfästningslagen — att särskilda skäl skall föreligga för sådan upplåtelse. Bestämmanderätten tillkommer enligt sedvanerätt pastor (kyrkoherden), då fråga är om frikyrklig eller annan jordfästning av religiös karaktär. Är fråga om jordfästning utan religiös karaktär, utövas bestämmanderätten i enlighet med föreskrifterna i 1963 års lag om upplåtande av kyrkorum i vissa fall. Rätten tillkommer i princip kyrkorådet, mot vars beslut besvär kan anföras hos domkapitlet. Mot domkapitlets beslut i nu avsett ärende får talan ej föras.

B. Utredningen

A-läget

Några mera omfattande krav på reformering av nuvarande materiella reglering av till jordfästningen hörande frågor har icke framförts. Erinras må dock om den i motion till 1953 års riksdag (se ovan s. 380 f.) aktualiserade frågan om officianter vid icke-religiösa jordfästningar. De skäl, som från första lagutskottets sida åberopades som motiv för motionens avstyrkande, godtogs då av riksdagen, och något ändrat ställningstagande från riksdagens sida har därefter ej skett.

Det må anmärkas att frågan om dylika officianter har uppmärksammats på kommunalt håll, därvid också vissa initiativ tagits. Sålunda beslöt stadsfullmäktige i Stockholm år 1964 att bemyndiga kyrkogårdsnämnden att i

förekommande fall ge anvisning på personer, som är lämpliga och villiga att officiera vid borgerlig begravning ävensom att fastställa ersättningar för dylikt officierande. Beslutet, som efter överklagande fastställts av överståthållarämbetet, är för närvarande föremål för regeringsrättens prövning. I Malmö har stadsfullmäktige år 1966 beslutat om åtgärder för att borgerliga begravningsförrättare skall finnas att tillgå ävensom att ersättning (150 kronor per förrättning) skall utgå till officiant vid icke-religiös eller frikyrklig (motsvarande) jordfästning. Beslutet har icke överklagats. Enligt för utredningen tillgängliga uppgifter har frågan därutöver aktualiserats i Nynäshamn, där en år 1965 i ämnet väckt motion dock ej vann stadsfullmäktiges bifall.

I detta sammanhang må även erinras om den handledning rörande bl. a. formerna för en borgerlig begravning, som år 1962 utgavs av Förbundet för religionsfrihet.[14]

Vad angår *den konstitutionella naturen* av gällande jordfästningslag är att erinra om att bl. a. bestämmelserna om den ordning, i vilken jordfästning skall ske (1 §), och om att vid jordfästning intet får förekomma, som strider mot förrättningens helgd och allvarliga innebörd (5 §), stiftats som allmän civillag[15], medan bestämmelserna i 6—11 §§ (med rubriken Om jordfästning inom svenska kyrkan m. m.) tillkommit i den för stiftande av kyrkolag stadgade ordningen. Av de i 6—11 §§ intagna bestämmelserna hänför sig en del icke enbart till jordfästning i Svenska kyrkans ordning. Detta får anses gälla beträffande 6 § andra stycket (att tillkännagivande av dödsfall vid högmässogudstjänst skall, om det begäres av den som ombesörjer begravningen, äga rum ändå att den avlidne icke tillhörde Svenska kyrkan). Detsamma gäller bestämmelsen i 10 § om upplåtelse av kyrkorummet för jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans samt bestämmelsen i 11 § om möjlighet till klockringning vid sådan jordfästning. Den sålunda gjorda uppdelningen med avseende å jordfästningslagens bestämmelser blir av betydelse vid en diskussion rörande kompetensfördelningen i en situation med sådana förändrade former för bestämmanderättens utövande i kyrkliga angelägenheter, som utredningen behandlat i sitt lagstiftningsbetänkande (SOU 1965:70; beträffande A-läget se s. 93 ff., jfr s. 176 ff.).

För det fall kyrkomötet skulle bibehållas vid sin nuvarande medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag men vid sidan därav införas en ordning med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de beslutande organen eller en

14 *Ture Nerman* och *Per Anders Fogelström:* Borgerlig begravning.

15 Så är fallet jämväl med 2 § (om plats för gravsättning) och 4 § (om rätt till gravsättning å allmän begravningsplats oberoende av huruvida eller i vilken ordning jordfästning ägt rum). Dessa bestämmelser hänför sig materiellt dock icke till jordfästningen och kommer att behandlas nedan i Avd. III. Bestämmelsen i 3 § upphävdes i samband med ikraftträdandet av 1963 års lag om gravrätt m. m.

ordning med kyrkomötet som ensamt bestämmande i vissa frågor, synes några förändringar med avseende å den konstitutionella författningsregleringen av hithörande spörsmål ej aktualiseras. Utredningen bortser då från vad som i fråga om kyrkohandbokens föreskrifter om jordfästning följer av dess tidigare uttalade uppfattning om utövandet av bestämmanderätten i fråga om kyrkans böcker (se s. 351).

Skulle å andra sidan kyrkomötets medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag upphöra, blir bedömandet annorlunda. Som utredningen utvecklat i sitt lagstiftningsbetänkande finns det då anledning utgå från antingen att en lagstiftningsform med Kungl. Maj:t och kyrkomötet som de beslutande organen tillskapas eller — naturligare — att kyrkomötet tillerkännes en viss självbestämmanderätt. I det fortsatta resonemanget utgår utredningen från en ordning av sist angivet slag. Frågeställningen blir då i vilken utsträckning ämnen, som nu regleras i jordfästningslagens 6—11 §§, kan ifrågakomma att överlämna åt kyrkomötets självbestämmande. Ett sådant överlämnande synes kunna ske beträffande flertalet av bestämmelserna. Tvekan torde uppkomma i första hand beträffande sådana bestämmelser, som direkt eller indirekt hänför sig till jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans (beträffande dessa, se ovan). Kompetensfördelningen får i dessa fall ske på grundval av en avvägning mellan de statliga och kyrkliga intressen, som gör sig gällande i sammanhanget. En sådan avvägning leder måhända till att åt kyrkomötet anförtros att bestämma förutsättningarna för tillkännagivande av dödsfall vid högmässa, då den avlidne ej tillhörde Svenska kyrkan (motsvarande 6 § andra stycket i jordfästningslagen), och för klockringning vid icke kyrklig jordfästning (motsvarande 11 §). Vad angår förutsättningarna för upplåtelse av kyrka för annan jordfästning än i Svenska kyrkans ordning (motsvarande 10 §) torde däremot de statliga intressena vara av sådan styrka, att utfärdandet av de generella bestämmelserna därom måste tillkomma statliga organ; något som givetvis icke utesluter att vid bestämmelsernas utformning tillbörlig hänsyn tages till de kyrkliga synpunkter, som gör sig gällande i frågan. — Den nuvarande regleringen (jordfästningslagens 7 § jämförd med dess 1 §) innebär, att medlem i Svenska kyrkan är garanterad rätt till jordfästning i kyrkans ordning. Det kan möjligen framstå som ett statligt intresse att tillse att medlem bibehålles vid en sådan rätt. Från denna utgångspunkt kan övervägas att låta bestämmanderätten jämväl i ifrågavarande hänseende tillkomma statliga organ.

Såvitt angår lokaler, använda för jordfästningsändamål, må slutligen anmärkas, att en principiellt ändrad ordning i fråga om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna — en reform, som kan komma att ifrågasättas även i ett A-läge — i förvaltningsavseende får konsekvenser för sådana begravningskapell (motsvarande), vilka nu förvaltas av församling. Frågan om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna

upptager utredningen nedan i Avd. III. Vidare behandlar utredningen i sitt betänkande om kyrkans ekonomiska förhållanden (SOU 1967: 46) äganderätts- och därmed sammanhängande frågor, vilka aktualiseras vid ett förändrat huvudmannaskap för nämnda begravningsplatser.

B-, C- och D-lägena

Att den kyrkliga jordfästningen är i lag reglerad torde få anses betingat av det rådande organisatoriska sambandet mellan staten och Svenska kyrkan (jfr härtill uttalande av 1918 års religionsfrihetskommitté, ovan s. 379). Bringas detta samband att upphöra är det därför en naturlig följd att en författningsmässig reglering på det nu behandlade området begränsas till i huvudsak sådana allmänna frågor, som i nuläget regleras genom bestämmelserna i 1 och 5 §§ jordfästningslagen.[16] Skäl torde dock tala för en dylik reglering jämväl av förutsättningarna för tillgång till kyrka vid jordfästning i annan ordning än Svenska kyrkans; att möjlighet finns att för sådan jordfästning kunna använda kyrka får anses vara av stor betydelse i vart fall när det gäller orter, där kyrkan utgör den enda lämpliga lokalen för jordfästningsakter. Den närmare utformningen av en författningsbestämmelse i hänseendet saknar utredningen anledning gå in på; vad 10 § i gällande jordfästningslag innehåller torde emellertid därvid kunna tjäna som utgångspunkt. Till en bestämmelse med angivet syfte måste självfallet knytas ett överklagningsförfarande, där besvärsmyndigheten utgöres av statligt organ. Närmast till hands ligger att låta länsstyrelse och — därest en längre gående besvärsmöjlighet bedömes som erforderlig — regeringsrätten fungera som besvärsmyndigheter. Vid utformningen av bestämmelserna rörande förfarandet bör beaktas att tidsfristen för ett slutligt avgörande av naturliga skäl måste vara kort. Slutligen må, såvitt angår B-läget, erinras om den ovan under A-läget anförda synpunkten om staten som garant för en medlem tillkommande rätt att erhålla jordfästning i kyrkans ordning. Möjligen kan från något håll förhandenvaron i B-läget av någon form av beskattningsrätt tagas till intäkt för uppfattningen att staten i ett dylikt läge bör, på motsvarande sätt som angivits beträffande A-läget, tillvarataga medlemmens rätt att erhålla kyrklig jordfästning.

Ett särskilt spörsmål är om och i förekommande fall på vilket sätt en fri kyrka bör ekonomiskt kompenseras för de upplåtelser, om vilka här kan bli fråga. Detta spörsmål ingår emellertid i ett större sammanhang, nämligen det, under vilka villkor kyrkobyggnaderna kan antagas stå till en fri kyrkas disposition och i vilken utsträckning desamma över huvud kan anses böra ställas till förfogande för andra ändamål än Svenska kyrkans förrättningar.

[16] Beträffande 2—4 §§ i nämnda lag, se närmast föregående not.

Slutligen må erinras om vad utredningen ovan under A-läget anfört i fråga om vissa begravningskapell (motsvarande lokaliteter) vid ett allmänt överförande av huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna till den borgerliga kommunen.

AVDELNING III

Svenska kyrkan och vissa offentliga funktioner

Kap. 1. Om ingående av äktenskap

A. Gällande rätt, m.m.

Historisk översikt[1]

Enligt den germanska rätten ingicks äktenskapet genom två rättsakter, först ett avtal mellan friaren och kvinnans giftoman (fästningen), därefter överlämnandet av bruden åt brudgummen (giftermålet). Som ett tredje moment tillkom sängliggningen, till vilken viktiga rättsverkningar var knutna. Under kyrkans inflytande kom fästningen allt mer att betraktas som ett avtal mellan de omedelbart berörda parterna och själva giftermålet kom att få formen av en kyrklig välsignelseakt, som gärna förlades till kyrkan. Så småningom kom fästningen och giftermålet att sammanslås till en enda akt, vilken förrättades inne i kyrkorummet.

Enligt ursprunglig reformatorisk uppfattning var äktenskapet en borgerlig institution, som inte krävde kyrkans vigsel för att få rättsgiltighet. I anslutning till den givna traditionen gav dock reformatorerna vissa föreskrifter, hur den kyrkliga vigselakten skulle gestaltas i de fall den begärdes. Efter hand kan i reformationskyrkorna skönjas en allt mera medveten strävan för kyrkans medverkan vid äktenskaps ingående.

I 1571 års kyrkoordning (KO) framhölls vikten av att prästen medverkade vid fästningen. I densamma talades om »laga fästning», varmed avsågs fästning inför präst. Innan äktenskapet fullbordades eller fullkomnades genom sängliggningen skulle — enligt KO — parterna ha mottagit kyrkans välsignelse.

1686 års kyrkolag (KL) upptog i kap. 15 stadganden om trolovning och äktenskap. Bestämmelserna redovisar en kvarstående spänning mellan den nedärvda inhemska rätten och kyrkans ordning. KL stadgade om lysning och vigsel samt föreskrev, att folket »skulle varnas för otidigt sängelag och avrådas samt av vederbörande hindras att hålla hus och bohag tillsamman,

[1] För en mera utförlig redovisning må hänvisas till bl. a. dissenterlagskommitténs betänkande, SOU 1949: 20 (s. 125 ff.), *Josefson:* Äktenskap, skilsmässa och vigsel i Svensk luthersk tradition (uppsats i Ny kyrklig Tidskrift 1953, s. 47 ff.) samt *Janson:* Debatten om civiläktenskapets införande i Sverige (1964).

intill dess vigningen är förrättad» (15:17). Lysningen var kyrkans sak och avsåg att utröna, huruvida hinder mot kyrkans vigsel förelåg. Vigseln förrättades med »de böner och sånger, som uti handboken finnas införda» (15:21). KL:s bestämmelser bar emellertid spår av en äldre uppfattning. I 15:13 stadgades sålunda: »Om de trolovade varannan hävda, så är det ett äktenskap, som med kyrkans band fullkomnas skall. Undandrager han sig vigseln, då förklaras hon för hans hustru, och have så den ene som den andra att undfå hos världslig rätt vad lag förmår.»

1734 års lag gav uttryck för uppfattningar, motsvarande dem som låg till grund för KL:s stadganden i ämnet. Äktenskapets rättsverkningar var knutna till vigseln och genom denna fullkomnades äktenskapet. Liksom i KL hade emellertid könsumgänge mellan trolovade verkningar av äktenskapskonstitutiv natur. Ett äktenskap hade därigenom uppkommit, vilket skulle fullkomnas genom kyrkans vigsel. Undandrog sig någon av kontrahenterna denna vigsel, skulle den andra parten förklaras för hans äkta maka.

Möjligheten av s. k. ofullkomnade äktenskap kvarstod intill ikraftträdandet av 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning. I densamma, varigenom bl. a. 15 kap. i 1686 års KL slutgiltigt upphävdes, fastslogs att bindande äktenskap kunde ingås endast genom vigsel och efter föregången lysning. Bestämmelserna om lysning och vigsel i 1915 års lag intogs sedermera i så gott som oförändrat skick i ännu gällande giftermålsbalk av år 1920.

Om tillerkännandet av vigselrätt åt andra trossamfund än Svenska kyrkan, utvecklingen av den borgerliga vigseln och andra därmed sammanhängande spörsmål må följande här upptagas.

Genom det s. k. toleransediktet år 1781 medgavs främmande kristna trosbekännare rätt att ingå äktenskap med sin religions ceremonier och under medverkan av sina präster. Även vid främmande trosbekännares vigsel skulle lysning efter Sveriges lag föregå och äktenskapet skulle anmälas hos magistraten i staden eller kronofogden på landet. För de mosaiska trosbekännarnas del stadgades i det s. k. judereglementet år 1782, att judar ägde ingå giftermål endast med sina egna trosförvanter. Deras religionslärare gavs behörighet att förrätta vigsel. Förteckning över vigslarna skulle årligen avlämnas till magistraten i de städer, där judar fick vara bosatta, samt till kommerskollegium.

Dissenterlagen år 1860, som ej gällde för mosaiska trosbekännare, medförde ingen ändring i fråga om vigselrätten. Om båda kontrahenterna tillhörde med lagen avsett trossamfund, fick vigsel förrättas enligt samfundets ordning. Om endast en av dem tillhörde samfundet, skulle vigseln ske inom Svenska kyrkan. Genom att lagen gav infödd svensk medborgare rätt att övergå till annat erkänt samfund, innebar emellertid densamma att möjlighet skapades för en infödd svensk medborgare — som utträtt ur

kyrkan — att ingå äktenskap på annat sätt än genom vigsel i Svenska kyrkans ordning.

Genom KF den 20 januari 1863 angående giftermål mellan kristen och mosaisk trosbekännare blev det möjligt för medlem av Svenska kyrkan att ingå äktenskap med mosaisk trosbekännare. Äktenskapen skulle ingås inför borgerlig myndighet (magistrat eller kronofogde). Härmed infördes *civiläktenskapet* (den borgerliga vigseln) i Sverige.

1873 års dissenterlagstiftning medförde väsentliga förändringar i fråga om vigselbehörigheten. Främmande trossamfunds präster förklarades berättigade att viga endast om konungen funnit dem kunna anförtros att förrätta vigsel med laga verkan. De mosaiska trosbekännarna berördes dock ej av denna bestämmelse (beträffande de mosaiska religionslärarnas vigselbehörighet, se ovan). Äktenskap mellan medlemmar av ett och samma trossamfund, vars präster medgivits behörighet att viga, skulle ske genom vigsel efter samfundets kyrkobruk. Äktenskap mellan medlemmar av olika främmande kristna trossamfund eller mellan medlem av sådant samfund och medlem av Svenska kyrkan kunde avslutas antingen med vigsel av därtill behörig präst inom enderas trossamfund eller inför borgerlig myndighet. Vidare stadgades, att äktenskap skulle ingås inför borgerlig myndighet när ingendera kontrahenten tillhörde Svenska kyrkan eller trossamfund, vars prästerskap medgivits rätt att viga.

För vigsel i Svenska kyrkans ordning förutsattes enligt 1686 års kyrkolag att kontrahenterna — utom att vara medlemmar i kyrkan — skulle vara döpta och ha begått nattvarden. I KF den 15 oktober 1880 föreskrevs, att den (medlem i kyrkan) som saknade någon av dessa kvalifikationer, skulle ingå äktenskap inför borgerlig myndighet i den ordning som angående främmande trosbekännare stadgats i 1873 års förordning. En uppmjukning skedde sedermera genom lag den 13 maj 1898, i vilken stadgades att sådan medlem av Svenska kyrkan, som ej begått nattvarden men »efter förutgången konfirmationsundervisning funnits beredd att, efter undergången konfirmation, få tillträde till Herrens heliga nattvard», ägde erhålla kyrklig vigsel.

Lagen den 6 november 1908 om äktenskaps ingående upphävde de bestämmelser i förordningarna av år 1863 och år 1873, som gällde äktenskaps ingående genom vigsel eller inför borgerlig myndighet. Likaledes upphävdes ovannämnda förordning av år 1880 och lag av år 1898. 1908 års lag blev ensam tillämplig i fråga om ordningen för äktenskaps ingående. Bestämmelserna i denna lag innebar, att den borgerliga formen blev utan inskränkning tillgänglig för alla. Vigsel inom Svenska kyrkan medgavs endast då *båda* kontrahenterna tillhörde kyrkan och dessutom antingen begått nattvarden eller åtnjutit konfirmationsundervisning och funnits beredda att, efter undergången konfirmation, få tillträde till nattvarden. Vigsel inom främmande trossamfund, åt vars präster konungen anförtrott att förrätta vigsel med laga verkan, kunde ske endast när *båda* kontrahenterna tillhörde

samfundet i fråga. Efter ikraftträdandet av 1908 års lag kunde i det övervägande antalet fall kontrahenterna välja mellan att ingå äktenskapet inför borgerlig myndighet eller genom kyrklig vigsel. Lagen kan därför sägas bygga på principen om fakultativt civiläktenskap. Möjligheterna att erhålla kyrklig vigsel blev å andra sidan (se ovan) i icke obetydlig omfattning inskränkta, och för det fall kontrahenterna tillhörde skilda kristna trossamfund utgjorde äktenskapets ingående inför borgerlig myndighet den enda möjligheten.

Bl. a. resta invändningar mot den genom 1908 års lagstiftning inskränkta möjligheten att erhålla kyrklig vigsel ledde fram till utfärdandet av lagen den 12 november 1915 om äktenskaps ingående och upplösning. Genom denna lag infördes borgerlig vigsel som begrepp i lagstiftningen. I lagen fastslogs att äktenskap kunde ingås med kyrklig eller borgerlig vigsel. Vigsel inom Svenska kyrkan tilläts äga rum, om båda de trolovade var medlemmar av kyrkan eller om den ene var medlem därav och den andre tillhörde annat kristet trossamfund. Dop, konfirmation (eller nattvard) utgjorde däremot ej någon förutsättning. Beträffande sådant främmande trossamfund, vars prästerskap av konungen förklarats äga att förrätta vigsel, stadgades, att vigsel inom samfundet fick äga rum antingen om båda de trolovade var medlemmar av samfundet, eller, därest samfundet var kristet, om den ene var medlem därav och den andre medlem av annat kristet trossamfund.

De ovannämnda bestämmelserna om vigsel intogs sedan i oförändrat skick i giftermålsbalken av år 1920. I samband med 1951 års religionsfrihetslagstiftning skedde vissa ändringar av desamma. Redogörelse härför lämnas nedan.

Gällande bestämmelser, m.m.

En redovisning av gällande bestämmelser i alla dess enskildheter synes kunna här undvaras. Utredningen upptager nedan endast sådana bestämmelser, vilka antingen är nödvändiga som bakgrund för senare upptagen behandling av frågorna om obligatoriskt civiläktenskap och om präst skyldighet att viga frånskilda eller eljest bedömes vara av intresse ur kyrkastatsynpunkt.

De grundläggande bestämmelserna om förfarandet vid ingående av äktenskap finns intagna i giftermålsbalken. 3 kap. innehåller reglerna om lysning och 4 kap. reglerna om vigsel.

Enligt 4 kap. 6 § får — bortsett från visst undantagsfall — vigsel ej ske med mindre *lysning* har ägt rum. Har lysning blivit fullbordad, men är vigsel ej förrättad inom fyra månader därefter[2], erfordras förnyat lysningsför-

[2] Om de trolovade eller en av dem tillhör den nomadiserande lappbefolkningen gäller tidsfristen ett år.

farande. Lysningens ändamål är att utröna huruvida något av de hinder, som upptages i 2 kap. giftermålsbalken, föreligger mot det tillämnade äktenskapet. Till äktenskap skall lysas i den svenska församling, där kvinnan är kyrkobokförd, eller, om hon varken är eller bör vara kyrkobokförd i sådan församling, där hon vistas (3 kap. 1 §). Är mannen kyrkobokförd i annan församling än den, i vilken lysningen skall äga rum, skall han — enligt vad i 3 kap. 2 § stadgas — vid lysningsansökan förete intyg om vad kyrkoböckerna innehåller angående hans behörighet att ingå äktenskapet (äktenskapsbetyg). Finner prästen hinder ej möta mot äktenskapet, utfärdar han lysningssedel, som — genom uppläsning — kungöres i kyrkan tre söndagar i rad (3 kap. 3 §). Därmed är lysningen fullbordad och vigsel må äga rum, därest hinder mot äktenskapet ej är vigselförrättaren kunnigt (4 kap. 6 §).

Vigsel kan ingås med kyrklig eller borgerlig vigsel (4 kap. 1 §).

Såvitt angår *vigsel inom Svenska kyrkan* stadgades — såsom framgått av den historiska översikten — i 1920 års giftermålsbalk i dess ursprungliga lydelse, att sådan vigsel fick äga rum endast om *båda* de trolovade var medlemmar i kyrkan eller om den ene var medlem därav och den andre tillhörde annat kristet trossamfund. Dissenterlagskommittén (SOU 1949:20) föreslog den utvidgningen av möjligheten för erhållande av vigsel inom Svenska kyrkan att sådan vigsel skulle få äga rum även i det fall att den ene av de trolovade var medlem i kyrkan och den andre ej tillhörde något trossamfund. Ändringen betingades av kommitténs förslag om rätt till fritt utträde ur Svenska kyrkan; en rätt som sedermera stadfästes i 11 § 1951 års religionsfrihetslag. I propositionen med förslag till religionsfrihetslag m. m. (prop. nr 100/1951) uttalade departementschefen, att det syntes honom motiverat att för rätt till vigsel inom Svenska kyrkan kräva att åtminstone den ene av de trolovade tillhörde kyrkan; däremot syntes det icke behövligt att uppställa några särskilda krav i fråga om den andre av de trolovade. I enlighet med propositionsförslaget i denna del skedde år 1951 den (ännu gällande) ändring i 4 kap. 2 § giftermålsbalken att vigsel inom Svenska kyrkan förklarades få äga rum om de trolovade eller en av dem tillhörde kyrkan.

Även i fråga om *vigsel inom annat trossamfund* än Svenska kyrkan medförde 1951 års religionsfrihetslagstiftning ändring av de ursprungligen i giftermålsbalken intagna reglerna. Sålunda gäller sedan den 1 januari 1952 att kyrklig vigsel inom annat trossamfund må äga rum, om konungen medgivit att vigsel må förrättas inom samfundet och de trolovade eller en av dem tillhör samfundet. Bakom ändringen låg samma överväganden som de vilka ovan angivits beträffande vigsel inom Svenska kyrkan.

Rätt att förrätta vigsel har medgivits prästerskap hos: metodist-episkopalförsamlingen (1876), nya kyrkans äldsta församling i Stockholm (1892),

nya Jerusalems eller nya kyrkans svenska församling i Stockholm (1893), romersk-katolska kyrkan (1895), franska reformerta församlingen i Stockholm (1895), anglikanska (engelska-episkopala) kyrkan (1892, 1899), mosaiska församlingarna i Stockholm, Göteborg och Malmö (1909, 1955), nya kyrkans församling (1920), Frälsningsarmén i Sverige, Svenska baptistsamfundet, Svenska missionsförbundet, Örebro missionsförening, Svenska alliansmissionen, Svenska frälsningsarmén, Pingströrelsen, Missionssällskapet Helgelseförbundet och Fribaptistsamfundet (samtliga 1952), Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga och Estniska Evangeliska Lutherska kyrkan i Sverige (båda 1953), Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen och Grekisk-katolska ortodoxa Kristi Förklarings Kyrka (båda 1954), Sjundedagsadventistsamfundet (1955) samt Vännernas samfund i Sverige och Estniska Apostoliska Ortodoxa Kyrkans Synod i Sverige (båda 1960).

Med *borgerlig vigsel* kan äktenskap ingås, »evad de trolovade kunde erhålla kyrklig vigsel eller ej» (4 kap. 4 §).

Behörigheten att förrätta vigsel är inom Svenska kyrkan knuten till prästämbetet (ej till innehavet av prästerlig tjänst). Enligt 4 kap. 3 § giftermålsbalken äger de trolovade som vigselförrättare välja den präst inom kyrkan de vill ha; annan än präst i församling, av vilken endera är medlem, är dock ej skyldig viga.

Inom annat trossamfund förrättas vigsel av den som är behörig därtill enligt konungens förordnande. Närmare bestämmelser i hänseendet innefattas i KK 26 oktober 1951 med vissa bestämmelser ang. vigselförrättare inom annat trossamfund än Svenska kyrkan. Det må erinras därom att — jämlikt lag i ämnet den 30 juni 1948 i dess lydelse från den 1 januari 1965 — sådan vigselförrättare är underkastad ett begränsat ämbetsansvar enligt brottsbalken.

Behörig att förrätta borgerlig vigsel är, enligt närmare bestämmelser som konungen meddelar, lagfaren domare i allmän underrätt och den som länsstyrelsen särskilt förordnat som vigselförrättare (4 kap. 5 § giftermålsbalken i lydelse från den 1 januari 1965). Närmare föreskrifter finns intagna i KK 20 november 1964.

Beträffande *den konstitutionella karaktären* av ovan behandlade stadganden i giftermålsbalken må framhållas att bestämmelserna i 4 kap. 1, 2 och 3 §§ (samt 8 §, vari rörande ceremonielet hänvisas till kyrkohandboken) om äktenskaps ingående medelst vigsel inom Svenska kyrkan utfärdats med kyrkomötets samtycke. I kyrkomöteskommitténs betänkande (SOU 1955:47) hänföres stadgarna i fråga till kyrkolagsområdet enligt gällande rätt. I kommitténs utkast till ny kyrkolag uttalas, att ifrågavarande bestämmelsers karaktär av kyrkolag på något sätt bör komma till uttryck i en ny kyrkolag.

Familjerättskommittén föreslår i sina betänkanden »Äktenskapsrätt» (SOU 1964:34 och 35) vissa ändringar rörande *lysningsförfarandet*. (I fråga om vigsel innefattar bestämmelserna endast ändringsförslag av redaktionell art.) Av desamma synes följande vara av intresse att här redovisa. Det i gällande rätt till »tre söndagar i rad» bestämda kungörandet föreslås inskränkt till *en* söndag, och i fråga om lysningsbevis innebär förslaget att sådant skall kunna utfärdas när en vecka förflutit från lysningsdagen. Härav följer att vigseln skall kunna äga rum tidigast på andra måndagen efter lysningsdagen. Kungörandet föreslås såsom nu ske genom uppläsning i kyrkan med möjlighet dock för konungen att bestämma annan ordning.

Som motiv för sina sålunda gjorda ändringsförslag anför kommittén i huvudsak följande (SOU 1964:35, s. 88 f.).

Den fullständighet och tillförlitlighet som kännetecknar den svenska kyrkobokföringen gör, att ett publicitetsförfarande i allmänhet icke kan väntas medföra kännedom om äktenskapshinder som ej tidigare upptäckts av prästen vid hans hindersprövning. Lysningen torde nästan aldrig föranleda, att jäv anmäls mot det tillämnade äktenskapet. Kommittén har likväl ej ansett sig böra upptaga förslag om avskaffande av varje publicitetsförfarande i samband med äktenskaps ingående. Kungörande har starkt stöd i traditionen och kan möjligen i undantagsfall avhålla trolovad som vet äktenskapshinder föreligga från att söka förtiga detta vid hindersprövningen. Enligt kommitténs mening bör emellertid kungörelseförfarandet förenklas, lämpligen på det sätt att man låter kungörandet andra och tredje gångerna helt utgå. En sådan förenkling kan visserligen tänkas rubba en del av de traditioner som vuxit upp kring lysningsförfarandet. Dessa får emellertid naturligen jämkas till nya ordningen. Huvudregeln synes fortfarande böra vara, att kungörandet sker genom uppläsning. Enligt kyrkohandboken åtföljes uppläsningen av en kyrklig välsignelse. Häremot har anmärkts, att detta strider mot religionsfrihetens principer i fall, då de trolovade ej önskar sådan välsignelse. Enligt kommitténs mening bör denna synpunkt beaktas. Kommittén förordar därför införande av möjlighet till kungörande i annan ordning för den som önskar det. Kungörandet bör i sådana fall ske genom anslag. Men att anslå endast vissa lysningar kan verka förvillande. Enligt kommitténs mening bör därför förfarandet med anslag avse alla lysningar, således även dem som kungöres från predikstolen. En sådan ordning torde ej bli nämnvärt mera betungande än en ordning, enligt vilken endast vissa lysningar skall anslås. Liksom i fråga om kungörande genom uppläsning bör de närmare föreskrifterna om kungörande genom anslag meddelas i administrativ ordning.

Från *remissbehandlingen* av kommitténs betänkande kan följande upptagas. Nio remissinstanser, bland dem *Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* och *Folkpartiets ungdomsförbund*, har föreslagit att lysningskravet slopas under anförande att de skäl, vilka kommittén angivit för att bibehålla lysningen, inte kan anses bärande. Hovrätterna hänvisar i sammanhanget till att det traditionella lysningsförfarandet rubbas redan genom kommitténs förslag att slopa kungörelse andra och tredje lysningssöndagen. Enligt hovrätternas mening bör rättsverkningarna knytas i prin-

cip till hindersprövningen och bevis om hindersfrihet utfärdas så snart denna prövning skett, varefter äktenskap skall kunna ingås; dock bör de trolovade kunna begära lysning i kyrka i samma ordning som för närvarande. Jämväl *Göta hovrätt, Stockholms rådhusrätt* och *Folkpartiets kvinnoförbund* ifrågasätter om inte lysningskravet kan slopas. — Även vid ett ändrat lysningsförfarande bör enligt *Göta hovrätt* hindersprövningen åvila prästerna, i varje fall så länge de har hand om kyrkobokföringen. *Förbundet för religionsfrihet, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Folkpartiets ungdomsförbund* och *Riksförbundet för sexuell upplysning* anser däremot, att prövningen bör ankomma på civil myndighet. Förbundet för religionsfrihet finner det sålunda orimligt att representanter för en religiös meningsriktning skall handha dessa uppgifter som berör alla samhällsmedborgare och som är samhällets egna. Enligt *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund* bör lysningsförfarandet ändras till ett av civil myndighet ombesörjt kungörelseförfarande, om obligatoriskt civiläktenskap skulle införas. — Några remissinstanser vänder sig mot att lysning skall kungöras i kyrka. *Folkpartiets ungdomsförbund* anser det ytterst angeläget att publicering inte sker i eller i anslutning till kyrkan. *Förbundet för religionsfrihet* finner frånsett sina principiella invändningar att den föreslagna kungörelseformen med hänsyn till den låga besöksfrekvensen i kyrkorna inte är ändamålsenlig. Om publicering över huvud taget är nödvändig, bör enligt förbundets mening annonsering i ortspressen användas. *Socialstyrelsen* anser det uppenbart att kungörandet bör ske på sätt som bättre än uppläsning i kyrka motsvarar syftet att nå en större allmänhet. *Länsstyrelsen i Gävleborgs län* framhåller att lysningsförfarandet numera har betydelse från helt andra synpunkter än de sakrala. Endast befattningen med kyrkobokföringen motiverar att präst är prövande myndighet. Från den utgångspunkten talar enligt länsstyrelsens mening alla skäl för att kungörandet sker genom ett anslagsförfarande. Även *Stockholms rådhusrätt* anser att uppläsandet bör ersättas med kungörelse i annan ordning. Rådhusrätten hänvisar till vad kommittén anfört om hänsynstagande till religionsfrihetens principer. — Förslaget att låta kungörandet andra och tredje gångerna utgå biträds av ett flertal domkapitel. *Göteborgs domkapitel* framhåller att förslaget överensstämmer med den faktiska utvecklingen av förfarandet, som redan nu innebär att andra och tredje gångens lysningar ofta bara formellt tillkännages efter gudstjänstens slut. — Kommitténs förslag att alla lysningar skall tillkännages genom anslag, varvid uppläsning i kyrka på begäran skall kunna underlåtas, mottages med viss tvekan av några domkapitel. Flera av dessa ifrågasätter om församlingens bön om välsignelse över ett tilltänkt äktenskap verkligen kan anses strida mot religionsfrihetens principer. *Härnösands domkapitel* framhåller att i Svenska kyrkans gudstjänster välsignelseönskningar och förböner förekommer i mycket stor utsträckning och att dessa avser människor med vitt skilda inställningar till den

kristna tron. Enligt *Stockholms domkapitel* skulle det snarare strida mot religionsfrihetens principer, om församlingen vägras rätt till förbön.

Frågan om obligatoriskt civiläktenskap, m.m.

Som framgått av den tidigare framställningen blev en borgerlig form för äktenskaps ingående införd under senare delen av 1800-talet genom särskilda författningar, nämligen förordningen den 20 januari 1863 angående giftermål mellan kristen och mosaisk trosbekännare, förordningen den 31 oktober 1873 angående främmande trosbekännare och deras religionsövning samt förordningen den 15 oktober 1880 angående äktenskaps avslutande i visst fall inför borgerlig myndighet. Enligt dessa författningar hade det inför borgerlig myndighet ingångna äktenskapet huvudsakligen karaktären av s. k. nödciviläktenskap. Den borgerliga formen kunde användas — bortsett från vissa särskilda undantagsfall — endast då den kyrkliga formen av en eller annan anledning ej var tillåten.

Genom lagen den 6 november 1908 om äktenskaps ingående inträdde en genomgripande förändring beträffande tillåtligheten av borgerlig vigsel. Enligt nämnda lag blev den borgerliga formen tillgänglig för alla, och i det vida övervägande flertalet fall kunde kontrahenterna välja mellan denna och kyrklig vigsel; ett verkligt fakultativt civiläktenskap infördes.

I proposition (nr 2) till *1908 års riksdag* med förslag till lag om äktenskaps ingående övervägde departementschefen införande av obligatoriskt civiläktenskap men avvisade en sådan reform under hänvisning till främst praktiska svårigheter för dess genomförande. Bl. a. framhölls, att en sådan ordning skulle fordra att i varje kommun fanns en behörig vigselförrättare men att det ej var tillrådligt att åt någon av då befintliga kommunala myndigheter överlämna uppdraget att förrätta giftermål.

I en vid samma års riksdag i anledning av förenämnda proposition i andra kammaren väckt motion (nr 234) framlades förslag om införande av obligatoriskt civiläktenskap. Motionärernas huvudsakliga skäl därför synes ha varit att genom en sådan ordning likartade regler skulle komma att gälla för alla medborgargrupper. Vidare hemställdes i motionen om sådan ändring i det framlagda förslaget, att vigsel på landet skulle förrättas av kommunalnämndens ordförande eller vid förfall för denne av nämndens vice ordförande. Till stöd för sistnämnda yrkande anfördes i huvudsak, att den i propositionen föreslagna ordningen i praktiken skulle leda till att befolkningen i glesbygderna av ekonomiska och praktiska skäl skulle lämnas utan möjlighet att anlita den borgerliga formen för äktenskaps ingående.

Motionen avstyrktes av lagutskottet (utlåtande nr 30) och vann ej någondera kammarens bifall.

Jämväl lagen den 12 november 1915 om äktenskaps ingående och upp-

lösning byggde på principen om fakultativt civiläktenskap. Kretsen av borgerliga vigselförrättare utvidgades med avseende å städerna på det sätt, att i stad, där magistrat ej fanns, ordföranden i stadens styrelse blev behörig att förrätta vigsel. Beträffande landsbygden infördes den bestämmelsen att, där konungen så medgav för visst område, länsstyrelsen ägde förordna särskild vigselförrättare.

Under förarbetena till 1915 års lag upptog *lagberedningen* frågan om obligatoriskt civiläktenskap till övervägande och anförde därtill följande.

Från rättslig synpunkt är äktenskapet att anse såsom ett rent borgerligt förhållande. Onekligen skulle det äga ett visst värde, att denna åskådning komme till klart uttryck även så, att den enda lagliga formen för äktenskaps ingående vore en rent borgerlig akt. Ingen bleve då till följd av sin religiösa övertygelse utestängd från en valrätt, som tillkomme andra, och den stundom mötande föreställningen att samhället erkände två slags äktenskap, vilka ej hade samma förbindande karaktär, kunde ej av lagen hämta ett förment stöd. — Å andra sidan får emellertid ej förbises betydelsen därav att staten bereder sina medlemmar frihet att välja den av de båda historiskt givna formerna för äktenskaps ingående, som kontrahenterna i varje fall finna mest tilltalande. Därigenom lärer det viktiga intresset bäst befordras att äktenskapet av dem, som inträda däri, fattas såsom något verkligt värdefullt och att ej någon av motvilja för de med giftermål förenade formaliteterna låter bestämma sig att leva i fri förbindelse. Att i vårt land nödvändigheten att ingå äktenskap inför borgerlig myndighet skulle för mången bliva ett kännbart tvång, synes ej kunna betvivlas. Väl har antalet borgerliga giftermål avsevärt ökats efter det 1908 års lag trädde i kraft. Men även om antagas må att stegringen skulle varit än större, därest landsbygdens befolkning haft lättare tillgång till borgerliga giftermålsförrättare, visar statistiken oförtydbart, att det övervägande flertalet av vårt folk alltjämt föredrager den kyrkliga vigseln. Bleve hos oss den borgerliga formen obligatorisk, skulle säkerligen ett stort antal kontrahenter önska att erhålla en kyrklig välsignelse av sitt äktenskap. Särskilt på vår mångenstädes glest befolkade landsbygd bleve det förenat med omgång och kostnader att sålunda vid äktenskaps ingående anlita både prästen och den borgerliga myndigheten. Erinras må ock att, såsom i propositionen till 1908 års riksdag framhölls, allmänt obligatoriskt civiläktenskap hos oss näppeligen kan införas, med mindre tillika så ordnas, att i varje kommun finnes en behörig myndighet för giftermåls förrättande — en organisationsfråga, som — — — för närvarande icke torde kunna lämpligen lösas.

Beredningen fortsatte:

Det förtjänar även uppmärksammas att hos oss icke finnes någon motsvarighet till de stridigheter mellan olika kyrkosamfund eller mellan stat och kyrka, som i främmande länder kunnat åberopas till stöd för systemet med obligatoriskt civiläktenskap. I vårt land råder ej den religionssplittring och ofördragsamhet med olika tänkande att påbjudandet av en utav alla konfessionella skiljaktigheter oberoende, ensamt giltig form för äktenskaps ingående kan vara av hänsyn därtill erforderligt. Ej heller har här försports någon sådan kamp mellan den kyrkliga och den borgerliga uppfattningen om villkoren och formen för äktenskaps ingående, som annorstädes, särskilt i Tyskland, varit en huvudsaklig anledning till att staten fråntagit kyrkosamfunden all vigselbehörighet. Den svenska kyrkan, vilken de flesta svenska medborgare tillhöra, är organiserad såsom statskyrka, och

de i riket förefintliga främmande trossamfunden ställa sig villigt statens lagar till efterrättelse. Den frihet, de av gammalt åtnjutit, hava de icke missbrukat; de hava fastmer uppträtt så att deras funktionärer kunnat av staten anlitas för fullgörande av vissa allmänna uppgifter, däribland även den att förrätta vigsel med laga verkan. Där civiläktenskap är allmänt obligatoriskt, torde ock städse, vid införandet av denna form för äktenskaps ingående, det motsatta systemet med obligatorisk kyrklig vigsel varit rådande. Utan exempel lärer däremot vara att lagstiftningen i ett land, där kyrklig vigsel varit blott fakultativ, övergått till att göra civiläktenskapet allmänt obligatoriskt.

I detta sammanhang synes jämväl vara av intresse att redovisa vissa av lagberedningens uttalanden rörande lysningsförfarandet. I denna fråga anförde beredningen i huvudsak följande.

Då lysningen numera måste anses äga en uteslutande borgerlig karaktär, kunde det ifrågasättas, huruvida icke den nya lagstiftningen borde anförtro bestyret därmed åt borgerliga myndigheter och förlägga kungörandet till annat ställe än kyrkan. Särskilt kunde det synas lämpligt att så förfores i de fall, då det blivande äktenskapet är avsett att ingås i borgerlig form. I de främmande länder, där obligatoriskt civiläktenskap är infört, är också lysningsförfarandet överlämnat åt civil myndighet, och kungörandet sker genom anslag inom vederbörande kommun eller på annat därmed jämförligt sätt. — Frågan, vilken myndighet skall erhålla uppdraget att ombesörja lysningen, sammanhänger på det närmaste med det sätt, varpå anteckningar föras över befolkningens personliga förhållanden. Sådana anteckningar hava sedan gammalt inom den kristna kyrkan förts av dess prästerskap och särskilt kommit till användning vid rannsakningen om äktenskapshinder. På senare tider har dock i många främmande länder införts en särskild s. k. civilregistrering, anpassad uteslutande efter det borgerliga samhällets behov och ombesörjd av civila tjänstemän. Det är i allmänhet sådana civila registerförare, som i länder med obligatoriskt borgerligt äktenskap fått sig uppdraget att ombesörja lysning och förrätta vigsel. Hos oss har ett dylikt register icke kommit till stånd; de av prästerna förda kyrkoböckerna äro fortfarande de enda anteckningar av ifrågavarande slag som finnas. Tid efter annan har väl inrättandet av ett civilregister blivit bragt på tal; men nu förevarande revision av bestämmelserna om lysning kan uppenbarligen icke ställas i beroende av den särskilt till sina ekonomiska konsekvenser vittutseende frågan om överflyttande å borgerlig myndighet av prästernas befattning med den allmänna personregistreringen. Lagförslaget har måst byggas på förutsättningen att denna registrering fortfarande liksom hittills innefattas i kyrkoböckerna. Dessa böcker, vilka föras med synnerlig fullständighet, äro de förnämsta källorna för inhämtande av upplysning, huruvida mot ett ifrågasatt äktenskap möter laga hinder. Det är därför helt naturligt att hindersprövningen och i samband därmed lysningens utfärdande i övrigt förläggas till den myndighet, som har kyrkobokföringen om hand. En annan ordning skulle medföra omgång och besvär för såväl kontrahenterna som vederbörande myndigheter. Då härtill kommer att prästerna på ett synnerligen mönstergillt sätt fullgjort sina åligganden med avseende å äktenskapslysningar, har beredningen ansett att prästerna fortfarande böra vara lysningsförrättare, evad kontrahenterna taga kyrklig eller borgerlig vigsel. — Det är emellertid i prästernas egenskap av kyrkobokförare som ifrågavarande värv överlämnas åt dem. Att bestyret med lysningen skulle genom att uppdragas åt prästerna förlora sin rent borgerliga karaktär och bliva att reglera genom föreskrifter av kyrkolags natur, kan sålunda icke ifrågasättas. Ombesörjandet av lysningen blir en av de flera borgerliga sysslor, vilka

prästerna hava sig ålagda. Dit hör redan nu till viss del kyrkobokföringen, som i mycket tjänar rent borgerliga ändamål; så skola i böckerna upptagas även de, som icke tillhöra svenska kyrkan, och anteckningar göras om förhållanden, vilka övervägande eller uteslutande tjäna det borgerliga samhällets intressen. Dit hör tydligen ock lysningen till äktenskap mellan dem, som ej kunna erhålla eller ej vilja begagna sig av vigsel inom svenska kyrkan. — Varder en gång prästernas befattning med den allmänna personregistreringen överflyttad på civila tjänstemän, böra tvivelsutan dessa även handhava lysningsförfarandet. Ett sådant utbyte av prästerliga lysningsförrättare mot borgerliga kan ske utan någon rubbning av de grunder, å vilken förslaget vilar.

Jämväl i anledning av den proposition till *1915 års riksdag*, varigenom förslaget till 1915 års lag förelades, framfördes motionsvis (II:187) krav på att det inom varje kommun skulle finnas minst en borgerlig vigselförrättare, så att möjligheterna att erhålla borgerlig vigsel blev desamma som beträffande kyrklig sådan; den borgerliga vigseln borde ej få draga större kostnader och åstadkomma mer besvär och längre resor m. m. än den kyrkliga vigseln.

I sitt av riksdagen i hithörande delar godkända utlåtande (nr 32) hänvisade lagutskottet till den i förslaget öppnade möjligheten för länsstyrelse att förordna särskild borgerlig vigselförrättare.

I den år 1920 antagna giftermålsbalken upptogs de nu ifrågavarande stadgandena oförändrade, dock att landsfiskal i stället för kronofogde blev behörig att på landet förrätta vigsel.

Dissenterlagskommittén berörde i sitt år 1949 avgivna betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. (SOU 1949:20) i korthet frågan om obligatoriskt civiläktenskap. Kommittén förklarade, att den för sin del var övertygad om att det icke för det dåvarande fanns anledning att göra borgerlig vigsel till enda legala form för äktenskaps ingående. Kommittén anförde därefter följande.

Statistiska uppgifter angående vigslar åren 1925, 1935 och 1945 utvisa att antalet vigslar uppgick till resp. 34.419, 51.306 och 64.280 och att de kyrkliga vigslarna utgjorde resp. 93,5, 92,7 och 94,2 %. Dessa siffror tyda på att den kyrkliga vigseln har en så stark förankring i folket, att det otvivelaktigt skulle vara ett alltför radikalt ingrepp att genom införandet av obligatoriskt civiläktenskap fråntaga den kyrkliga vigseln dess rättsverkningar. Då de borgerliga vigslarna utgöra en så liten del av det totala antalet vigslar, synes det därför i nuvarande läge icke motiverat att införa obligatoriskt civiläktenskap. Det bör beaktas att i många fall, då äktenskap nu ingås mellan medlemmar av inomkyrkliga trossammanslutningar, borgerlig vigselförrättare anlitas därför att kontrahenterna önska att deras ingångna förbindelse efteråt skall i en eller annan form bekräftas av en frikyrkopastor och att på grund härav den kyrkliga vigseln är för dem mindre väl lämpad. Därest vigsel förrättad inom trossammanslutningar legaliseras, är det därför sannolikt att antalet borgerliga vigslar skulle komma att icke oväsentligt påverkas härav. — För den stora majoritet, som uppenbarligen fasthåller vid kyrkans vigsel, skulle det betyda en onödig omgång om civiläktenskapet bleve obligatoriskt. Införandet av ett tvång att alltid anlita en borgerlig vigselförrättare måste för

dem, som icke vilja avstå från en religiös akt vid äktenskapets ingående, te sig som en synnerligen opraktisk ändring av den nu gällande ordningen. Så länge kyrkan är förenad med staten och dess präster fylla viktiga samhälleliga funktioner, förefaller det också rimligt att den kyrkliga vigseln skall vara en av staten erkänd form för äktenskaps ingående. Därtill kommer att det religiösa momentet vid vigseln enligt dissenterlagskommitténs uppfattning måste anses bidraga till att bevara helgden kring äktenskapets ingående och att stärka den äktenskapliga gemenskapen.

Under *remissbehandlingen* av kommitténs betänkande uttalades av *domkapitlet i Härnösand,* som i likhet med kommittén avvisade tanken på obligatoriskt civiläktenskap, att införandet av en sådan ordning skulle påskynda samhällets sekularisering och bidraga till underminerande av äktenskapets helgd. *Domkapitlen i Karlstad och Lund* samt *Sveriges yngre prästers förbund* uttalade samma mening. *Juridiska fakulteten i Uppsala* hävdade däremot, att det principiellt riktiga var att helt särhålla det civilrättsliga äktenskapet från det kyrkliga, så att det förra tillerkändes civilrättsliga verkningar men det kyrkliga äktenskapets rättsverkningar fick bero av varje samfunds inre rätt. Det borgerliga äktenskapets ingående borde göras till en registreringsakt av rent civil natur utan kyrklig medverkan.

I proposition (nr 100) till *1951 års riksdag* med förslag till religionsfrihetslag uttalade föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg, att frågan om obligatoriskt civiläktenskap numera syntes ha i huvudsak teoretiskt intresse.

I anledning av nämnda proposition väcktes i andra kammaren två motioner (nr 487 och 496), vari frågan om obligatoriskt civiläktenskap togs upp och utredning angående införande av en sådan ordning påyrkades. I båda motionerna var utgångspunkten spörsmålet inom vilka trossamfund vigsel borde få förrättas.

I den förra motionen framhölls att, om den civila sidan av äktenskapets ingående alltid hade formen av en förrättning inför borgerlig myndighet, de religiösa samfunden och deras vigselförrättare skulle befrias från vissa civila bestyr, som var främmande för deras egentliga uppgift. Några betänkligheter kunde då ej heller möta emot att lämna de olika trossamfunden full frihet om den religiösa vigselförrättningen. I den senare motionen anfördes bl. a. följande.

Det kan emellertid starkt ifrågasättas, om icke den riktiga lösningen av berörda spörsmål vore införande av obligatoriskt civiläktenskap, en utväg som från inflytelserikt frikyrkohåll sedan lång tid tillbaka ofta anbefallts. På denna väg skulle en väsentlig förenkling kunna ernås i lagstiftningen utan minskad respekt för äktenskapets rättsliga innebörd. Genom civiläktenskapets införande skulle rättssamhället lagstifta om det som behöver lagstiftas om på detta område och ingenting annat. Staten torde icke böra befatta sig med de högtidliga former, i vilka medborgarna önska omgiva äktenskaps ingående, exempelvis ceremonier av religiös karaktär. — Acceptera statsmakterna denna lösning, måste det förutsättas, att formaliteterna vid civiläktenskaps ingående för att eliminera praktiska olä-

genheter särskilt på landsbygden begränsas till det minimum, som erfordras för att tillgodose civilrättens krav.

I fråga om vem som lämpligen borde förrätta borgerlig vigsel anfördes i motionen följande.

Det synes önskvärt, att de nuvarande funktionärerna vid borgerlig vigsel, vilka såsom rättsväsendets tjänare av psykologiska skäl knappast kunna anses som de utan vidare lämpligaste samhällsrepresentanterna för en dylik uppgift, vid införande av obligatoriskt civiläktenskap utbytas mot funktionärer, som äro mera lämpade att fylla de rent formella funktioner det då kan bli fråga om.

I utlåtande (nr 1) i anledning av förenämnda proposition och i samband därmed väckta motioner uttalade särskilda utskottet, såvitt nu är i fråga, att det icke fann påkallat att begära någon utredning om införande av obligatoriskt civiläktenskap. Enligt utskottet var det uppenbart att — så länge kyrklig vigsel begagnades i så stor omfattning som de statistiska uppgifterna gav vid handen — de gällande reglerna om äktenskaps ingående utgjorde ett enklare och mera praktiskt system än ett obligatoriskt civiläktenskap. Därtill kom, framhöll utskottet, att den gällande ordningen tillgodosåg den enskildes valfrihet och hade anknytning till rådande folksed. Beträffande den borgerliga vigseln framhöll utskottet såsom önskvärt, att sådana åtgärder vidtogs att denna vigsel kom att ske på ett sätt som motsvarade vigselns vikt och betydelse för kontrahenterna samt att särskilt sörjdes för en utökning av antalet vigselförrättare genom att vid sidan av de i lagen angivna behöriga vigselförrättarna även andra lämpliga personer med stöd av bestämmelserna i giftermålsbalken blev utsedda. I reservation till utlåtandet yrkades bifall till förenämnda utredningsyrkanden. Vid ärendets behandling i kamrarna stannade dessa i olika beslut, varför frågan om utredning om införande av obligatoriskt civiläktenskap föll.

I anslutning till *1951 års kyrkomötes* behandling av förslaget till religionsfrihetslag m. m. hemställde professor Halvar G. F. Sundberg i motion (nr 31), att kyrkomötet ville hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning angående lysningens ombildande till form för obligatoriskt civiläktenskap. Utgångspunkten för motionen angavs vara »den motsättning, som för närvarande föreligger mellan kyrkans och statens uppfattning av äktenskapet»; en motsättning som enligt motionären icke längre kunde döljas. I motionen anfördes vidare i huvudsak följande.

Normalt stiftas ett äktenskap för närvarande genom två myndighetsakter, lysningen och vigseln. Lysningen, som ursprungligen var en kyrklig akt, är numera en rent borgerlig registreringsåtgärd. Den ombesörjes visserligen av prästerskapet, men detta i egenskap av folkbokföringsmyndigheter, icke av svenska kyrkans präster. Den andra akten är vigseln, varigenom äktenskapet ingås i rättslig mening. Det synes ganska påtagligt, att den upprepade viljeförklaring från kontrahenternas sida, som vigseln innebär, borgerligt sett bör vara överflödig. Sedan äktenskapets

ingående i borgerligt hänseende blivit vederbörligen konstaterat genom lysningssedeln eller lysningsbeviset, kan äktenskapets borgerliga rättsverkningar inträda. Den som uppfattar äktenskapets ingående såsom en religiös akt, kunde därefter begära vigsel av den kyrka eller det samfund, han tilllhörde.

Med hänvisning till den före år 1916 förekommande möjligheten av s.k. ofullkomnade äktenskap (se ovan s. 392), anförde motionären slutligen, att den föreslagna reformen — obligatoriskt civiläktenskap genom den folkbokförarens registreringsåtgärd, som lysningen utgjorde — ingalunda var så revolutionerande som det kunde förefalla.

På kyrkolagsutskottets hemställan (betänkande nr 20) hänsköts motionen jämte ett flertal motioner, som hänförde sig till frågan om präst vigselplikt, till utredning av en kyrkomötets utredningsnämnd. I utredningsnämndens betänkande (nr 5) blev frågorna, som sammanhängde med vigselplikten de primära, och vad i Sundbergs motion yrkats behandlades såsom en tänkbar möjlighet till lösning av dithörande problem. Nämnden uttalade rörande införandet av obligatoriskt civiläktenskap följande.

Konsekvenserna av en dylik reform som, även om den kan anknyta till en viss äldre rättstradition, dock innebär ett brott mot den bestående ordningen, äro så vittutseende, att de icke kunna överblickas. Man vet sålunda icke, om kyrkan härigenom kommer att beredas större möjlighet att hävda sin äktenskapsuppfattning bland folket, eller om kyrkans vigsel skulle komma att betraktas som en bisak och reformen därigenom leda till ett ytterligare undergrävande av äktenskapets helgd. I vart fall framstår det obligatoriska civiläktenskapet såsom den sista möjligheten, som endast bör ifrågakomma, därest alla andra vägar till en lösning befinnas stängda.

Utredningsnämndens betänkande föranledde 1953 års kyrkomöte att hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning av frågan om rätt till befrielse för präst från skyldighet att viga i fall då användande av kyrklig vigsel skulle strida mot kyrklig ordning (se härom vidare nedan s. 412).

I utlåtande år *1959* (nr 16) berörde *riksdagens första lagutskott* frågan om obligatoriskt civiläktenskap. I anledning av två, vid nämnda års riksdag väckta motioner (I:37 och II:53) om utredning rörande präst skyldighet att viga frånskild yttrade utskottet i sitt av riksdagen godkända utlåtande:

Åtskilligt talar (alltså) för antagandet att en uppmjukning av präst vigselskyldighet icke kan i någon form genomföras inom ramen för nu gällande lagstiftning utan att spörsmålet härom för att kunna lösas måste upptagas i ett vidare sammanhang. Då motionerna icke har en så vidsträckt syftning anser utskottet icke erforderligt att nu ingå närmare härpå men vill ändock framhålla den möjlighet till lösning som erbjuder sig, därest obligatoriskt civiläktenskap införes. Underlag för en så genomgripande reform synes emellertid ännu ej föreligga och krav härpå har ej heller på senare tid rests från deras sida, vilka begär uppmjukning av vigselplikten.

År 1963 avlämnade *hovrättspresidenten Björn Kjellin* en av honom utar-

betad *promemoria med förslag till ändrad lydelse av 4 kap. 3 § giftermålsbalken* (avseende präst vigselskyldighet; se vidare nedan s. 412 ff.). I promemorian förklarade utredningsmannen sig utgå från rådande ordning i fråga om behörigheten att förrätta vigsel inom Svenska kyrkan. Frågan om obligatoriskt civiläktenskap lämnades sålunda åt sidan. »Denna fråga, som även skulle aktualisera problemet om frikyrkosamfundens vigselrätt, synes nämligen för kyrkans del knappast kunna behandlas, innan de pågående utredningarna om förhållandet mellan stat och kyrka resulterat i praktiska förslag.»

Oaktat den avgränsning, som sålunda gjorts i promemorian, togs under *remissbehandlingen* frågan om obligatoriskt civiläktenskap upp av några instanser, såväl som en reform i och för sig som också såsom en lösning av i promemorian behandlade problem.

Enligt *justitiekanslersämbetet* utgjorde införandet av obligatoriskt civiläktenskap den radikala lösningen på hithörande problem. Ämbetet anförde: »I den mån konfliktanledningarna icke kunna på annat sätt tillfredsställande lösas, aktualiseras — — — frågan om införande av obligatoriskt civiläktenskap. Såsom utredningsmannen framhållit har visserligen denna fråga nära samband med resultatet av de pågående utredningarna om förhållandet mellan stat och kyrka; något avgörande hinder mot en närmare undersökning av frågan redan nu synes emellertid de nämnda utredningarna icke innebära.»

Socialdemokratiska kvinnoförbundet förordade, i stället för utredningsmannens förslag till lösning av vigselpliktsproblemet, att frågan om obligatoriskt civiläktenskap skyndsamt utreddes. Enligt *domkapitlet i Skara stift* kunde det bli nödvändigt att införa obligatoriskt civiläktenskap. Då emellertid underlättandet av tillgången till kyrklig vigsel enligt domkapitlet var av betydelse för kyrkans möjlighet att nå ut med sin förkunnelse om äktenskapet till största möjliga antal människor, ansåg domkapitlet ej förenligt med kyrkans ansvar inför sin uppgift att kräva sådant äktenskap, innan andra tänkbara vägar prövats. *Domkapitlet i Luleå stift* anförde, att obligatoriskt civiläktenskap måste te sig som utslag av omotiverad radikalism, så länge ett så övervägande antal av svenska medborgare valde den kyrkliga formen för ingående av äktenskap. Enligt *Stockholms domkapitel* var frågan om präst vigselskyldighet av sådan betydelse att ställning till den slutliga lösningen måste tagas i ett större sammanhang, exempelvis i samband med utredningen om förhållandet mellan stat och kyrka; en av de möjligheter som då borde övervägas var obligatoriskt civiläktenskap, en annan att äktenskap ansågs ingånget, när lysning avkunnats tre gånger utan att jäv anmälts.

Som framgått av den tidigare framställningen har — i vart fall under senare tid — frågan om införande av obligatoriskt civiläktenskap ofta sam-

mankopplats med frågan om den präst inom Svenska kyrkan åvilande vigselplikten. En sådan sammankoppling gjordes också i två vid *1963 års riksdag* väckta, likalydande motioner (I:161 och II:191), i vilka föreslogs »att riksdagen måtte besluta att hemställa till Kungl. Maj:t att frågan om hur ett obligatoriskt civiläktenskap skall utformas skyndsamt utredes samt att förslag till erforderliga lagändringar därefter förelägges riksdagen».

I motionerna erinrades inledningsvis om att ett antal präster inom Svenska kyrkan till vederbörande statsråd riktat en fråga huruvida prästerskapets vigselplikt kunde anses förenlig med samvetsfrihetens bud. Härefter anfördes:

Oavsett vilken personlig inställning man har till de av en del präster sålunda demonstrerade samvetsbetänkligheterna, har dock under senare år en så pass livlig offentlig debatt förekommit kring dessa frågor att åtminstone de yngre prästerna, innan de avlagt prästlöftet och tillträtt avlönade befattningar inom svenska kyrkan, borde ha gjort klart för sig i vilken grad lagens föreskrifter komme att bilda ett för dem oöverkomligt hinder. Därmed är icke sagt att icke samvetsbetänkligheterna kan vara av allvarlig natur. — Förhållandet mellan stat och kyrka håller nu på att utredas, men det anses allmänt att det kommer att ta lång tid innan utredningens arbete blivit slutfört. Man vet heller icke om utredningen alls kommer att syssla med dessa problem. Det förefaller därför som om man redan nu, utan att avvakta utredningens resultat, borde kunna vidtaga en åtgärd, som åtminstone i många fall skulle kunna befria de ifrågavarande prästerna från deras samvetsbetänkligheter, nämligen att besluta att alla äktenskap skall ingås genom borgerlig vigsel, såsom förekommer i andra länder. För dem som har behov därav skulle det givetvis finnas full frihet att genom en särskild ceremoni inom den kyrka eller det religiösa samfund man tillhör bekräfta det ingångna äktenskapet. I sådant fall borde det kunna stå prästerna fritt att efter sitt samvete avgöra om de anser sig kunna konfirmera äktenskapet. Om borgerlig vigsel göres obligatorisk bör i konsekvens härmed lysningsförfarandet ändras till ett av civil myndighet ombesörjt kungörelseförfarande.

Första lagutskottet (utlåtande nr 45) uttalade — efter att ha konstaterat att av utskottet infordrade remissyttranden gått i avstyrkande riktning — bl. a., att det förhållandet att i vårt land äktenskap ingås med borgerlig vigsel i ett relativt ringa antal fall, icke kunde tolkas som ett direkt uttryck för allmänhetens principiella inställning till de båda förekommande vigselformerna. Andra omständigheter, såsom den regelmässigt bättre tillgången till kyrklig vigselförrättare, den i allmänhet värdigare ramen kring en kyrklig vigsel samt en viss traditionsbundenhet, kunde sålunda många gånger antagas ha utgjort motiv för valet av kyrklig vigsel.

Efter att såsom uppenbart ha konstaterat, att den kyrkliga vigseln alltjämt hade en stark förankring hos allmänheten, fortsatte utskottet:

Detta förhållande ävensom den omständigheten, att den gällande ordningen lämnar vederbörande frihet att välja borgerlig vigsel om han så önskar, ger enligt utskottets mening vid handen att frågan om övergång till ett system med obligatoriskt civiläktenskap för dagen ej framstår som ett problem, vilket är i behov av en snar lösning. Ej heller synes vad motionärerna anfört därom, att statskyrkopräst vig-

selskyldighet stundom kan leda till vissa komplikationer, vara av sådan beskaffenhet att man enbart av den anledningen nu bör upptaga frågan om obligatoriskt civiläktenskap till närmare övervägande. På denna fråga, som är av stor principiell och praktisk betydelse, bör anläggas mera allmänna synpunkter. Härvidlag bör 1958 års utredning kyrka-stat uppmärksammas. Väl ankommer det icke på denna utredning att framlägga konkreta förslag, men den kommer, som ovan antecknats, att taga upp ett flertal spörsmål som rör kyrkans och kyrkliga organs befattning med civila förvaltningsuppgifter, såsom frågor rörande vigsel, lysningsförfarandet och folkbokföringen. I samband därmed kommer utredningen, enligt vad den uppger, att även beröra frågan om obligatoriskt civiläktenskap. Enligt utskottets uppfattning bör de delresultat och det material, som utredningen sålunda kan komma att redovisa, vara tillgängligt innan slutlig ställning tagas till frågan om särskild utredning rörande obligatoriskt civiläktenskap bör komma till stånd. På grund härav och med hänsyn till vad utskottet i övrigt anfört i saken anser sig utskottet icke kunna i nuvarande läge förorda den av motionärerna påyrkade utredningen.

Avslutningsvis framhöll utskottet vikten av att de båda vigselformerna gavs faktisk likställighet. Härutinnan fann utskottet det vara betydelsefullt, dels att tillgång fanns till lämpliga borgerliga vigselförrättare, dels att värdiga lokaler kunde ställas till förfogande även vid borgerlig vigsel.

Till utskottsutlåtandet fogades en reservation av tre ledamöter. I densamma uttalades bl. a. följande.

Vad motionärerna anfört därom att statskyrkopräst vigselskyldighet stundom kan leda till vissa komplikationer synes, hur betydelsefullt detta än kan vara, ej heller vara av sådan beskaffenhet att man enbart av den anledningen nu bör upptaga frågan om obligatoriskt civiläktenskap till närmare övervägande. För den av motionärerna begärda utredningen talar å andra sidan det förhållandet, att eftersom äktenskapet ur rättslig synpunkt är en rent borgerlig angelägenhet det är inkonsekvent att en religiös ceremoni som icke bör vara bindande för annat än kontrahenternas samveten gives en juridisk innebörd, som mången gång icke står i överensstämmelse med det religiösa samfundets lära. Mot förslaget om utredning kan måhända invändas att en sådan icke f. n. bör ske, därför att detta problem i viss mån även kommer att tas upp av 1958 års utredning kyrka-stat. Som motionärerna framhållit torde dock avsevärd tid förflyta innan utredningen kan vara färdig med sitt omfattande uppdrag, och det kunde därför synas angeläget att detta specialproblem togs upp till granskning i en särskild utredning. Då emellertid 1963 års kyrkomöte antagit ett förslag till ändring av giftermålsbalken i syfte att i någon mån eliminera vissa konfliktproblem i samband med präst vigselskyldighet, synes det utskottet som om man först borde avvakta vad detta förslag kommer att leda till. Härefter torde förutsättningar föreligga att taga ställning till huruvida särskild utredning rörande den i motionerna upptagna frågan bör komma till stånd.

Utskottets förslag segrade i båda kamrarna. I första kammaren med 94 röster mot 28 för utskottsreservationen (11 ledamöter avstod från att rösta). I andra kammaren var siffrorna 124 resp. 63 (29 ledamöter avstod från att rösta).

I anledning av vad utskottet uttalade om önskvärdheten av att tillgång

fanns till borgerliga vigselförrättare må erinras om den år 1964 vidtagna ändringen av 4 kap. 5 § giftermålsbalken (berörd ovan s. 396). Sålunda äger numera borgerlig vigsel förrättas av lagfaren domare i allmän underrätt och den som länsstyrelsen särskilt förordnar till vigselförrättare. Ändringen, som närmast föranleddes av rådhusrätternas förstatligande och statens övertagande av huvudmannaskapet av polis-, åklagar- och exekutionsväsendet, förklarades i vederbörande proposition (nr 163/1964) föranleda, att även på landsbygden de flesta trolovade bereddes möjlighet att få borgerlig vigsel under högtidliga former.

Familjerättskommittén (SOU 1964:35) behandlar endast kortfattat frågan om obligatoriskt civiläktenskap. Efter att ha redovisat den tidigare offentliga debatten på området och efter att ha noterat att antalet borgerliga vigslar på senare år uppgått till endast omkring 6 procent av antalet ingångna äktenskap (1955 6,38 %, 1956 6,33 %, 1957 6,08 %, 1958 6,20 %, 1959 6,07 % och 1960 5,89 %), anför kommittén: »En ordning med obligatoriskt civiläktenskap skulle otvivelaktigt innebära ökad omgång och besvär för det stora flertalet. Att införa obligatoriskt civiläktenskap endast för att nå en lösning av frågan om präst vigselskyldighet kan ej komma i fråga. Men ej heller i övrigt föreligger enligt kommitténs mening tillräckliga skäl för reformen.»

Under remissbehandlingen har *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Förbundet för religionsfrihet, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, Folkpartiets ungdomsförbund* och *Riksförbundet för sexuell upplysning* framfört önskemål om införande av obligatoriskt civiläktenskap. *Kvinnoförbundet* framhåller att äktenskapet från rättslig synpunkt är att anse som ett rent borgerligt förhållande och menar att ett obligatoriskt civiläktenskap bäst torde överensstämma med principen om religionsfrihet. Det ringa antalet borgerliga vigslar anses inte kunna användas som en direkt mätare på medborgarnas inställning till en vigsel som inrymmer religiösa moment. I likhet med *Förbundet för religionsfrihet* pekar kvinnoförbundet härvid på svårigheterna på många håll i landet att erhålla borgerlig vigsel. Å andra sidan anser *Luleå domkapitel* att införande av obligatoriskt civiläktenskap knappast är påkallat med hänsyn till den ringa frekvensen borgerliga vigslar. *Svea hovrätt* delar kommitténs uppfattning att obligatoriskt civiläktenskap inte kan införas bara för att lösa frågan om präst vigselskyldighet. — *Förbundet för religionsfrihet* anger två alternativ för en lösning av frågan om obligatoriskt civiläktenskap. I första hand förordar förbundet att vigselns rättsverkningar anknyts till lysningsförfarandet i överensstämmelse med ett av professorn Halvar Sundberg år 1951 framlagt förslag (se ovan s. 404 f.). I andra hand förordas obligatorisk borgerlig vigsel. Den nuvarande ordningen, som innebär valfrihet mellan kyrklig och borgerlig vigsel, betecknar förbundet som den från religionsfrihets-

synpunkt minst önskvärda lösningen. Det i första hand förordade alternativet utgår från att de trolovade liksom hittills skall inställa sig inför kyrkobokföraren för att söka lysning. Utfärdandet av lysningssedel eller eventuellt lysningsbevis skall beteckna att äktenskap ingåtts i borgerligt hänseende. Äktenskapet ingås sålunda genom ett enkelt registreringsförfarande. Förbundet framhåller att man härigenom undviker de olägenheter i form av ökad omgång och besvär som kommittén åberopar mot obligatoriskt civiläktenskap. Var och en har sedan, anför förbundet, möjlighet att komplettera förfarandet med de ceremonier som önskas. Genom det antydda förfarandet vinnes att varje begränsning av vigselrätten blir onödig. Förbundet anser inte att förfarandet skulle avtrubba kontrahenternas känsla för äktenskapets vikt och betydelse. Enligt förbundets mening uppfattas särskilt de kyrkliga högtidligheterna och ceremonierna ofta som så centrala att äktenskapets rättsliga innebörd helt kommer i bakgrunden. Även *Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund* och *Folkpartiets ungdomsförbund* uttalar sympati för en sådan ordning som Förbundet för religionsfrihet i första hand förordar. — *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund* föreslår att obligatorisk borgerlig vigsel införs. *Förbundet för religionsfrihet* anser att vissa olägenheter är förenade med en sådan lösning. Både för dem som skulle nöja sig med en enkel registreringsakt och för dem som önskar högtidligare kyrkliga eller profana ceremonier skulle en borgerlig vigsel te sig onödig och besvärande; dock har denna lösning framför allt den fördelen att man inte av slentrian låter sig vigas av präst. Förbundet anser det kunna förutsättas att religiöst indifferenta personer inte skulle känna behov av en kyrklig vigsel efter den borgerliga. — Om den nuvarande ordningen skall bibehållas krävs enligt *Förbundet för religionsfrihet* kraftansträngningar för att ge den borgerliga vigseln en sådan yttre ram att den kan te sig lika lockande som den kyrkliga. Framför allt behövs lokaler som ger akten önskvärd högtidlig och festlig prägel. Musik skall kunna förekomma och tillräcklig tid skall kunna anslås för akten. Att åtgärder i nämnd riktning vidtages är enligt förbundets mening angeläget också om obligatorisk borgerlig vigsel eller det av förbundet i första hand förordade förslaget genomförs.

Vid *1966 års riksdag* behandlades ånyo frågan om obligatoriskt civiläktenskap. I två likalydande motioner (I:564 och II:684) hemställdes om tillsättande av en utredning med uppgift att inkomma med förslag om obligatoriskt civiläktenskap. Motionärerna fann det naturligt, att den borgerliga vigselakten gjordes till den enda rättsligt bindande formen för äktenskaps ingående och att den verkliga vigseln borde kvarstå som en frivillig form av kyrklig välsignelse av äktenskapet men utan rättslig innebörd.

I sitt utlåtande (nr 15) över motionerna hänförde sig första lagutskottet till vad det uttalat år 1963 (se ovan s. 407 f.). De då angivna skälen syntes utskottet alltjämt bärande. På grund härav och med hänsyn till det pågående arbetet på området — utskottet åsyftade därvid dels att familjerättskom-

mitténs betänkande var föremål för övervägande inom justitiedepartementet och att frågan om obligatoriskt civiläktenskap aktualiserats under remissbehandlingen (se ovan), dels att kyrka-statutredningen kom att behandla nämnda fråga — hemställde utskottet, att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Mot utlåtandet reserverade sig fyra ledamöter med yrkande om bifall till motionerna. Reservanterna fann det vara principiellt oriktigt att de civila myndigheterna, som ensamt hade avgörandet beträffande samtliga övriga rättsliga förhållanden kring äktenskapet, icke hade samma ställning beträffande vigseln. Hur det obligatoriska civiläktenskapet skulle utformas kunde icke bedömas utan särskild utredning. Enligt reservanterna borde därvid övervägas den under remissbehandlingen av familjerättskommitténs betänkande framförda tanken (av Förbundet för religionsfrihet, se ovan) att knyta rättsverkningarna till lysningsförfarandet.

Från debatten i kamrarna må nämnas, att flera talare uppehöll sig vid reservanternas påpekande om möjligheten att knyta äktenskapets rättsverkningar till lysningsförfarandet. Genom påvisandet av denna möjlighet hade, framhölls det, något principiellt nytt införts i diskussionen om det obligatoriska civiläktenskapet. I första kammaren bifölls utskottets hemställan utan rösträkning. I andra kammaren röstade 145 ledamöter för bifall till utskottet medan 55 röstade för bifall till reservationen. 17 ledamöter avstod från att rösta.

I motion (nr II:36) till *1967 års riksdag* hemställdes om utredning och förslag till sådan omreglering av bestämmelserna om lysning och vigsel att äktenskapets rättsverkningar kom att knytas till lysningen i stället för till vigseln. Riksdagen följde första lagutskottets hemställan att motionen ej måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. I sitt utlåtande (nr 12) framhöll utskottet bl. a. att någon omständighet, som föranledde ett ändrat ställningstagande i frågan om obligatoriskt civiläktenskap, icke inträffat sedan denna senast prövades av riksdagen (år 1966).

Avslutningsvis må rörande *förhållandena i utlandet* anmärkas att obligatoriskt civiläktenskap tillämpas i bl. a. Frankrike, Belgien, Holland, Schweiz och Tyskland. Fakultativt civiläktenskap förekommer i England, de flesta delstaterna i USA samt i de nordiska grannländerna.

Frågan om präst vigselskyldighet

Jämlikt 4 kap. 2 § första stycket giftermålsbalken må kyrklig vigsel äga rum inom Svenska kyrkan, om de trolovade eller en av dem tillhör kyrkan. I 3 § första stycket stadgas att de trolovade till vigsel inom kyrkan äger välja den präst inom kyrkan de själva åstundar. Det sägs vidare i paragrafen att annan dock ej är skyldig viga än präst i församling, av vilken endera är medlem.

Genom dessa stadganden, vilka är antagna såsom kyrkolag, har alltså rätt till vigsel inom den egna församlingen tillförsäkrats var och en som tillhör kyrkan. De lagliga förutsättningarna för äktenskapet prövas vid lysningen. Så till vida åvilar en viss prövning även vigselförrättaren att han enligt 6 § är skyldig vägra vigsel om han — trots lysningen — skulle känna till något hinder mot äktenskapet. Han har däremot, om vigseln avser församlingsbo och han således får anses skyldig att utföra den, icke rätt att eljest ingå på någon saklig prövning av förutsättningarna för det tillämnade äktenskapet.

I enlighet med det anförda föreligger för flertalet präster inom Svenska kyrkan en skyldighet att viga, vartill motsvarighet saknas med avseende å vigselförrättare inom de fria trossamfunden; i fråga om dessa konstituerar gällande lagstiftning endast en *rätt* att viga.

Det angivna förhållandet har alltsedan slutet av 1800-talet aktualiserat förslag av innebörd att begränsa vigselskyldigheten för präst inom Svenska kyrkan. Förslagen har i första hand knutits till frågan om vigsel av frånskilda. Utredningen har i ett tidigare betänkande om Religionsfrihet (SOU 1964:13, s. 151—200) utförligt redogjort för ifrågavarande förslag och därtill knuten debatt. I förevarande sammanhang torde utredningen därför kunna inskränka sig till ett angivande av den aktuella situationen i vad gäller den här avsedda frågan. Som en utgångspunkt synes härvid kunna väljas ovannämnda av hovrättspresidenten Kjellin utarbetade, i februari 1963 avlämnade promemoria med förslag till ändrad lydelse av 4 kap. 3 § giftermålsbalken.

Promemorian tillkom sedan såväl 1953 som 1957 års kyrkomöten hos Kungl. Maj:t hemställt om utredning av vigselpliktsfrågan. Det förstnämnda kyrkomötets framställning föregicks av — utöver debatt inom kyrkomötet — en utredning, som verkställts av en vid 1951 års kyrkomöte tillsatt utredningsnämnd (se ovan s. 405), och ett utlåtande av kyrkolagsutskottet (utlåtande nr 24/1953). I detta framfördes förslaget att präst skulle kunna genom beslut av Kungl. Maj:t beviljas dispens från skyldigheten att viga i fall då användande av kyrklig vigsel skulle strida mot kyrklig ordning.

I promemorian förklarade sig Kjellin dela av kyrkolagsutskottet vid 1953 års kyrkomöte uttalad uppfattning att frågan om vigsel av frånskilda icke är en bekännelsefråga utan en fråga om vad som kan anses strida mot kyrklig ordning. Han fann vidare, att det ur mera allmänna synpunkter ej var något att erinra mot ett utskottets principuttalande att det avgörande för om en vigsel skulle anses stridande mot kyrklig ordning var att endera eller båda kontrahenterna icke hade avsikt att bilda en livsvarig gemenskap.

Efter att bl. a. ha diskuterat och avvisat möjligheten att från rätten att erhålla kyrklig vigsel helt undantaga en objektivt bestämd grupp, t. ex. alla frånskilda, och såsom helt oantagligt avvisat framförda förslag om att åt den enskilde prästen uppdraga att från fall till fall avgöra om kyrklig vigsel borde få förekomma eller ej, gick utredningsmannen in på en bedöm-

ning av kyrkolagsutskottets förslag om att Kungl. Maj:t skulle äga meddela präst dispens från skyldigheten att viga i vissa fall. Utredningsmannen fann förslaget ha betydande förtjänster. Med hänvisning bl. a. till olägenheten av att prästen icke omedelbart kunde ge de vigselsökande besked om att han vägrade vigsel, svårigheterna att förebringa utredning för Kungl. Maj:ts ställningstagande, det prejudicerande i Kungl. Maj:ts beslut samt till den avsevärda tid förfarandet kunde antagas komma att taga, ställde sig utredningsmannen dock avvisande till förslaget.

En möjlighet att lösa problemet om vigselskyldigheten ansåg utredningsmannen i stället vara att finna i ett förslag, som framförts av justitiekanslersämbetet i remissyttrande över vid 1959 års riksdag väckta motioner i ämnet.

Ämbetets förslag, som avsåg att förena vederbörlig hänsyn till vigselsökande med möjlighet att beakta präst betänkligheter att medverka vid vigsel, innebar, att vigselskyldigheten lyftes bort från den enskilde prästen och i stället lades på den prästerliga organisationen. Präst skulle således i form av partiellt tjänstebefrielse kunna få ledighet från sin tjänst i vad angick viss förrättning; vikarie skulle då vid bifall till ledighetsansökningen förordnas på tjänsten i denna del. I fråga om den tekniska formen för en ändring ansåg ämbetet att det skulle räcka med att föreskrifter om rätt till ledighet upptogs i annan författning än lag; dock borde riksdagen och kyrkomötet medverka.

Den principlösning, som inrymdes i justitiekanslersämbetets yttrande, godtogs av utredningsmannen. Beträffande formen för en ändring anförde han, att frågan om vigselskyldigheten genom decennierna uppfattats och behandlats som en kyrkolagsfråga och att det torde stå utom tvivel, att bestämmelsen i 4 kap. 3 § giftermålsbalken nu innebär skyldighet just för församlingsprästen att förrätta vigseln. En ändring som den föreslagna skulle otvivelaktigt ge annan innebörd åt bestämmelsen; det syntes därför lämpligast att låta ändringen återspeglas i en justering av ordalagen däri.

Den närmare innebörden av sitt förslag utvecklade utredningsmannen på följande sätt.

Innebörden — — — skulle vara att vigselskyldighet icke följer med utnämning eller förordnande på viss prästerlig tjänst. I fall då kontrahenterna icke finner någon präst som är villig att viga — och detta oavsett motivet som kan vara t. ex. att alla präster de har frågat är överlupna med arbete — har de icke något krav på att en bestämd präst skall utföra förrättningen utan endast att denna blir utförd i församlingen. Det är då en intern fråga vem som förordnas därtill. Det bör givetvis finnas några administrativa föreskrifter hur förordnande meddelas. I större församling kan väl kyrkoherden och i annan församling kontraktsprosten bestämma på samma sätt som när det gäller en annan fråga om arbetsfördelning. Kan frågan icke lösas på detta plan måste frågan om förordnande ofördröjligen anmälas till biskopen eller i sista hand till Kungl. Maj:t, som då har att tillse att någon blir förordnad att utföra vigseln. En definitiv vägran att utföra vigseln kan alltså icke komma i fråga. I den mån kostnader för tjänsteresa uppkommer bör de

bekostas av gemensamma kyrkliga medel från kyrkofonden. — Det kommer enligt förslaget icke att finnas underlag för ett åtal för vigselvägran. Om en präst vägrar att utföra förrättning som han förordnats till, kan väl detta vara ett tjänstefel; denna situation torde dock kunna undvikas. I varje fall kommer den icke att på samma sätt som nu framstå som en kyrkans dom över de trolovade.

Utredningsmannen konstaterade i fortsättningen att man med föreslagna regler icke undvek att det blev en uppdelning mellan präster som vägrade att viga frånskilda och sådana som ansåg att man icke borde vägra. En liknande uppdelning mellan kyrkans präster var emellertid, enligt utredningsmannens mening, att finna i åtskilliga frågor om bekännelse och kyrklig ordning; en motsättning i fråga om vigseln intog icke någon särställning och kunde rimligen icke i särskild grad antagas äventyra kyrkans enhet.

Promemorian utmynnade i ett förslag att 4 kap. 3 § giftermålsbalken skulle erhålla följande ändrade lydelse: »Till vigsel inom svenska kyrkan kunna de trolovade anlita den präst inom kyrkan som de själva åstunda och som därtill är villig. De äga erhålla vigsel i församling endera tillhör av präst som därtill förordnas.»

Promemorian har blivit föremål för *remissbehandling*. De flesta remissinstanserna har, om än med reservationer, tillstyrkt utredningsförslaget. Helt avstyrkande yttranden har avgivits endast av *Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund* och *Centerns kvinnoförbund*, det förra förbundet under förordande av att frågan om obligatoriskt civiläktenskap skyndsamt utredes. Tanken på sådant civiläktenskap förs fram även i andra yttranden.

Flera remissinstanser har sammankopplat frågan om vigselskyldigheten med frågan om förhållandet mellan kyrkan och staten. Sålunda förklarar sig *Hovrätten för Västra Sverige* acceptera utredningsmannens förslag som ett provisorium i avvaktan på resultatet av utredningen om förhållandet kyrka-stat. *Stockholms domkapitel* framhåller att frågan om prästs vigselskyldighet är av sådan betydelse att ställning till den slutliga lösningen måste tagas i ett större sammanhang, exempelvis i samband med utredningen om förhållandet mellan stat och kyrka.

Utredningsmannens uppfattning att frågan om vigselskyldigheten inte är en bekännelsefråga, tages upp till granskning av några av de hörda kyrkliga mydigheterna. *Domkapitlet i Göteborgs stift* uttalar i sammanhanget att kyrkans medverkan vid vissa vigslar kan komma att motsäga det budskap, som kyrkan har uppdraget att förkunna; i sådana fall får frågan om kyrkans medverkan karaktären av en bekännelsefråga.

Den av utredningsmannen avvisade tanken att — något som dissenterlagskommittén på sin tid föreslog — överlåta prövningen åt den enskilde prästen har berörts i åtskilliga yttranden. *Domkapitlen i Linköpings, Skara* och *Göteborgs stift* menar att frågan om vigelskyldigheten i första hand borde ha lösts på detta sätt. En liknande ståndpunkt intager *Svenska präst-*

förbundet. Domkapitlet i Härnösands stift uttalar å andra sidan, efter en jämförelse mellan utredningsförslaget och bl.a. dissenterlagskommitténs förslag, att det förra är bättre ägnat att lösa de aktuella svårigheterna och undanröja konfliktsituationer. *Hovrätten för Västra Sverige* ansluter sig helt till utredningsmannens invändningar mot tanken att låta prästen från fall till fall pröva om kyrklig vigsel bör förekomma.

Icke någon av remissinstanserna har uttalat sig till stöd för det av 1953 års kyrkolagsutskott framförda förslaget (se ovan s. 412) om rätt till befrielse genom dispens från skyldighet att viga i fall då användande av kyrklig vigsel skulle strida mot kyrklig ordning. Åtskilliga instanser instämmer fastmer i utredningsmannens kritik mot utskottsförslaget.

Ärendet är beroende på Kungl. Maj:ts prövning. *1963 års kyrkomöte* avlät — i anledning av väckt motion därom (motion nr 2) — skrivelse till Kungl. Maj:t med anmälan att kyrkomötet för sin del antagit förslag till lag om ändrad lydelse av 4 kap. 3 § giftermålsbalken i enlighet med Kjellins förslag (kyrkolagsutskottets betänkande nr 7, kyrkomötets skrivelse nr 11). Vid II. kammarens behandling av vid *1963 års riksdag* väckta motioner rörande utredning av frågan om obligatoriskt civiläktenskap (se ovan s. 407 f.) uttalade justitieministern, statsrådet Kling, på direkt fråga därom, att man i departementet ännu icke tagit ställning till det ifrågavarande ändringsförslaget.

Familjerättskommittén föreslår ingen saklig ändring, såvitt angår den genom 4 kap. 3 § giftermålsbalken konstituerade vigselskyldigheten för präst inom Svenska kyrkan. Under *remissbehandlingen* av kommitténs betänkanden har flera remissinstanser framhållit önskvärdheten av att frågan om vigselskyldigheten löses i förevarande sammanhang. Med erinran om 1963 års kyrkomötes ställningstagande i frågan (se ovan) har sålunda *domkapitlen i Linköping, Lund, Göteborg, Karlstad och Luleå* uttalat önskemål om en reform i enlighet med de av Kjellin uppdragna riktlinjerna. *Lunds domkapitel* framhåller bl. a., att det synes domkapitlet svårt att finna något vägande skäl mot en sådan reform, om man inte dit räknar en principiell ståndpunkt att prästen är en statens tjänsteman.

Beträffande *förhållandena i våra nordiska grannländer*, där — såsom tidigare nämnts — en ordning med fakultativt civiläktenskap förekommer, må upptagas följande.

I *Danmark* är en förutsättning för kyrklig vigsel att en av de trolovade tillhör det samfund, vari vigsel påkallas. Detta gäller vigsel såväl inom folkekirken som inom annat vigselberättigat samfund. — Endast för präster inom folkekirken är frågan om vigselplikten legalt reglerad. Enligt § 30 i 1922 års lag om äktenskaps ingående och upplösning är sådan präst skyldig att viga endast om båda de trolovade tillhör folkekirken och om dessutom en av

dem tillhör prästens församling. Prästen har en ovillkorlig rätt att vägra viga frånskild. Anser han sig i andra fall av religiösa skäl inte kunna eller böra förrätta en vigsel, äger han underställa frågan biskopen, vilken efter verkställd prövning kan befria prästen från att företaga vigseln i fråga.

Förutsättningen för kyrklig vigsel i *Norge* är, såvitt angår vigsel i statskyrkan, att båda de trolovade är medlemmar av denna eller att den ene tillhör statskyrkan och den andre är dissenter[3], samt, såvitt angår vigsel inom annat vigselberättigat samfund, att båda de trolovade tillhör samfundet eller att den ene tillhör detta och den andre antingen är medlem av statskyrkan eller är dissenter. — För präst i statskyrkan gäller att han äger vägra vigsel om en av de trolovade inte tillhör statskyrkan eller om ingen av dem tillhör hans församling (§ 22 andra stycket i 1918 års lag om ingående och upplösning av äktenskap). I nämnda paragrafs tredje stycke stadgas rörande vigselförrättare inom annat samfund att denne äger vägra vigsel om en av de trolovade inte tillhör samfundet. För såväl präst i statskyrkan som annan kyrklig vigselförrättare gäller enligt paragrafens fjärde stycke att han icke, därest det strider mot hans samvete, är skyldig att förrätta vigsel om en av de trolovade är frånskild och den andra maken ännu lever.

I *Finland* bestämmer äktenskapslagen av år 1929 rätten att erhålla kyrklig vigsel negativt. Sålunda föreskrives (5 §) att, om de trolovade eller en av dem icke tillhör något religionssamfund eller om endera eller båda tillhör icke vigselberättigat religionssamfund, äktenskapet skall ingås genom borgerlig vigsel. Detsamma gäller om av de trolovade den ene tillhör kristet och den andre icke-kristet religionssamfund, eller om båda tillhör olika icke-kristna religionssamfund, även om dessa samfund eller något av dem har vigselrätt. — Rörande bl. a. vigselplikten uttalas i en till äktenskapslagen hänförlig tillämpningsförordning att frågan, huruvida präst inom religionssamfund med vigselrätt är berättigad och skyldig att förrätta vigsel, är beroende av vad därom inom samfundet är gällande samt av de bestämmelser, som vid vigselrättens beviljande åt samfundet kan ha meddelats. Den för evangelisk-lutherska kyrkan i Finland gällande kyrkolagen (av år 1964) innehåller inga begränsningar i hänseendet. En ovillkorlig vigselskyldighet med avseende å församlingsbor åvilar sålunda präst inom kyrkan. Finlands kyrkomöte antog år 1948 ett kyrkolagsförslag av följande lydelse: »Frånskild person, vars förra make är i livet, må icke vigas till kyrkligt äktenskap, ej heller hans borgerligt ingångna äktenskap välsignas, såvida icke präst anser synnerligen vägande skäl därtill förefinnas.» Presidenten vägrade emellertid stadfästa lagförslaget, vilket därmed föll.

[3] Härmed förstås i första hand sådana kristna trosbekännare, som ej är medlemmar av statskyrkan. Med dessa likställes i förevarande sammanhang unitarier och mosaiska trosbekännare.

B. Utredningen

Samtliga i det föregående avhandlade frågor är för närvarande föremål för övervägande inom justitiedepartementet, i första hand i anledning av familjerättskommitténs år 1964 avlämnade betänkanden. Med hänsyn härtill synes utredningens fortsatta behandling kunna göras relativt kortfattad och i huvudsak kunna begränsas till spörsmål, som är av direkt intresse ur kyrka-statsynpunkt.

Lysningsförfarandet

Lysningen — och den därmed avsedda hindersprövningen — ankommer enligt gällande bestämmelser på församlingsprästerskapet, och i sammanhanget förekommande publicitetsförfarande sker genom kungörande i kyrka. Familjerättskommittén föreslår att denna ordning skall i princip bibehållas. Beträffande av kommittén föreslagna ändringar och motiven härför, se ovan s. 397. Synpunkter, som i fråga om lysningen framkommit under remissbehandlingen, har redovisats ovan s. 397 ff.

Att *hindersprövningen* för närvarande åvilar prästerna är omedelbart betingat av folkbokföringens nuvarande utformning. Denna innebär, såvitt nu är i fråga, att pastorsämbetena genom kyrkobokföringen ombesörjer den fortlöpande lokala registreringen av befolkningen. Med denna registrering kvarstående som en uppgift för pastorsämbetena synes det utredningen vara svårt att finna några bärande skäl för att på annan myndighet överföra hindersprövningen. Några härtill syftande förslag har veterligen ej heller framförts i debatten. De förslag om ett överförande av hindersprövningen till civil myndighet, som framkommit under remissbehandlingen av familjerättskommitténs betänkanden, torde sålunda i sig innefatta förslag jämväl om ett överförande av kyrkans nuvarande folkbokföringsuppgifter å motsvarande civila myndighet.

Utredningen har i särskilt betänkande (SOU 1967:16) behandlat frågan om kyrkans framtida befattning med uppgifter inom folkbokföringen. Skulle dessa uppgifter överföras å borgerlig myndighet — något som är i och för sig tänkbart i vart och ett av de lägen utredningen hypotetiskt uppställt — kan därav anses böra följa, att jämväl den uppgift av rent borgerlig karaktär som hindersprövningen representerar överförs på samma borgerliga myndighet.

Sättet för kungörande av lysning må härefter uppmärksammas. Gällande ordning kan jämföras med vad som eljest gäller i fråga om kungörande i kyrka. Enligt 1 § första stycket i 1942 års lag med vissa bestämmelser om kungörande i kyrka skall, om i lag eller författning är föreskrivet att kun-

görelse skall uppläsas i kyrka, i stället före gudstjänstens början i vapenhuset eller på annan lämplig plats i eller invid kyrkan anslås kungörelsens rubrik eller kort uppgift om dess innehåll jämte tillkännagivande att kungörelsen under den närmaste veckan finns tillgänglig för allmänheten på pastorsexpeditionen eller annat ställe. Hålles gudstjänst på annan plats än i kyrkan, skall anslag äga rum där den förrättas. Dessa bestämmelser äger emellertid enligt 1 § andra stycket icke tillämpning på kungörelse, om vars uppläsande bestämmelse meddelas i kyrkohandboken, och gäller sålunda icke kungörande av lysning, som skall ske genom uppläsning.

Som i annat sammanhang redovisats (se ovan s. 356) har riksdagen vid flera tillfällen förordat, att kungörande i kyrka av s. k. världsliga kungörelser successivt inskränkes eller upphäves. Därvid har bl. a. uttalats att det, sedan kyrkokungörandet avskaffats i viktigare sammanhang, kunde visa sig lämpligt att genom ett allmänt stadgande utbyta denna kungörelseform även i återstående författningar och att — därest andra och bättre publiceringsmetoder av någon anledning ej borde komma i fråga — därefter använda sig av en annan form av anslagsförfarande.[4]

Familjerättskommittén (se ovan s. 397) föreslår vissa förenklingar av kungörelseförfarandet då det gäller lysning (uppläsning endast en gång) samt — med hänvisning till religionsfrihetens principer — möjlighet till kungörande endast genom anslag för den som önskar detta.

Som utredningen ovan angivit torde man kunna utgå från att hindersprövningen, därest kyrkobokföringen skulle överföras från kyrklig till borgerlig myndighet, blir en uppgift för denna borgerliga myndighet. Skulle ett särskilt publicitetsförfarande anses fylla en praktisk funktion eller av annan anledning anses böra bibehållas, synes i denna situation endast av hänsyn till traditionen påkallade skäl kunna åberopas för ett kungörande genom uppläsning (eller anslag) i kyrkan. Även om hindersprövningen (och kyrkobokföringen) skulle kvarstå som en uppgift för församlingsprästerskapet kan emellertid — vilket remissyttrandena över familjerättskommitténs betänkanden ger vid handen — skäl anses föreligga för ett till formen ändrat publicitetsförfarande. Utredningen vill härutinnan hänvisa till den enighet som torde råda i fråga om kyrkokungörandets otidsenlighet över huvud ävensom till att detta förfarandes överensstämmelse med religionsfrihetens principer ifrågasatts.

Som framgår av det föregående föreligger ett nära samband mellan här avhandlade spörsmåls praktiska lösning och det sätt, varpå folkbokföringen är ordnad. Mot denna bakgrund har utredningen ej funnit anledning föra diskussionen med utgångspunkt från de uppställda A-, B-, C- och D-lägena.

[4] Till sin redovisning av ifrågavarande uttalande anmärker *familjerättskommittén* (SOU 1964:35, s. 90) att det, därest framdeles återstående bestämmelser om kungörande i kyrka skulle upphävas genom en generell lag, måste uppmärksammas, att denna ej utan förnyat övervägande får omfatta jämväl lysning.

Uppgifter inom folkbokföringen kan nämligen i och för sig tänkas tillkomma även en från staten i organisatoriskt avseende friställd kyrka, lika väl som kyrkan i ett A-läge kan tänkas vara undandragen dylika uppgifter. Som tidigare nämnts har utredningen behandlat frågor rörande kyrkans befattning med uppgifter inom folkbokföringen i särskilt betänkande (SOU 1967:16).

Obligatoriskt civiläktenskap

Såvitt angår utredningens behandling av frågan om obligatoriskt civiläktenskap[5] bör inledningsvis framhållas att det inte ankommer på utredningen att närmare överväga de skäl, som ur allmänt principiella och praktiska synpunkter kan anses tala för införande av denna ordning för ingående av äktenskap. Utredningens uppgift är begränsad till att undersöka i vad mån ändrade kyrka-statrelationer må kunna anses motivera en övergång till en ordning med obligatoriskt civiläktenskap. Ur en synpunkt, nämligen religionsfrihetens, torde det dock ankomma på utredningen att ange principiella aspekter på frågan om obligatoriskt civiläktenskap.

Till en början må emellertid i korthet beröras *den tänkbara utformningen av en ordning med obligatoriskt civiläktenskap.* I nuläget erfordras — för att med äktenskapets ingående förenade rättsverkningar skall inträda — två myndighetsakter, lysningen och vigseln. Vigseln fyller ur rättslig synpunkt den funktionen, att kontrahenterna under iakttagande av vissa bestämda former bekräftar den vilja att ingå äktenskap med varandra, som de genom sin begäran om lysning ådagalagt. Vigseln är en legalt reglerad akt, som bl. a. kräver parternas personliga närvaro och som kan ombesörjas av kyrklig eller borgerlig vigselförrättare. Genom aktens fullbordande inträder äktenskapets rättsverkningar.

Den debatt som tidigare förts i frågan om obligatoriskt civiläktenskap har genomgående haft till utgångspunkt att förekomsten av en särskild vigselakt fortfarande skulle utgöra en förutsättning för att ett äktenskap rättsligen skulle anses ingånget, dock att akten alltid skulle äga rum inför borgerlig myndighet (»obligatorisk borgerlig vigsel»). På senaste tid har emellertid alltmer trätt i förgrunden möjligheten att slopa kravet på en särskild vigselakt och i stället knyta rättsverkningarna till en på visst sätt gjord registrering. Dessa nya tankegångar har kommit till klart uttryck under remissbehandlingen av familjerättskommitténs betänkanden (se ovan s. 409 f.) och kom också fram i samband med riksdagens behandling av 1966 års motio-

[5] Termen obligatoriskt civiläktenskap är av olika anledningar mindre lämplig för att beteckna det förhållandet att den akt eller det förfarande, som skall iakttagas för att de med ett äktenskap förenade rättsverkningarna skall inträda, får ombesörjas endast av en det borgerliga samhällets myndighet. Termen har dock vunnit sådan hävd i den offentliga debatten att utredningen även i fortsättningen använder densamma.

ner med yrkande om tillsättande av en utredning med uppgift att inkomma med förslag om obligatoriskt civiläktenskap (se ovan s. 410 f.). För fullständighetens skull må nämnas att förslag om obligatoriskt civiläktenskap med angiven utformning framfördes redan vid 1951 års kyrkomöte (se ovan s. 404).

Såvitt angår en ordning med obligatorisk borgerlig vigsel torde de skäl som kan anföras för respektive emot en sådan ordning på ett uttömmande sätt framgå av den redovisning av debatten kring det obligatoriska civiläktenskapet som intagits ovan s. 399 ff. Ett äktenskapsingående i form av ett registreringsförfarande har, såsom förut nämnts, kommit upp i debatten först på senare tid; det kan av denna anledning finnas skäl för utredningen att anlägga några synpunkter på denna form. En ordning med obligatorisk vigselakt — således en ordning som den i nuläget gällande eller som förutsättes vid obligatorisk borgerlig vigsel — är ägnad att tillgodose ett statligt intresse att rättshandlingar av särskild beydelse skall ingås under former, vilka medger säker bevisning om rättshandlingens företagande. Kravet på iakttagande av särskilda formföreskrifter inskärper därjämte hos medborgarna vikten och betydelsen av rättshandlingen i fråga. Som en bieffekt i det nu aktuella fallet vinnes — med nuvarande ordning i allmänhet i högre grad när det gäller den kyrkliga än den borgerliga vigseln — att äktenskapets ingående förlänas en viss helgd och högtidlighet. Frågan kan ställas huruvida ett registreringsförfarande är ägnat att tillgodose det ovan nämnda beviskravet. Svaret härpå är naturligtvis beroende av den tekniska utformning förfarandet erhåller, vilket spörsmål faller utanför utredningens uppgifter att undersöka. Det synes dock utredningen sannolikt, att några större svårigheter ej skall visa sig föreligga att ge förfarandet en sådan utformning att ifrågavarande statliga intresse skall anses tillgodosett. Huruvida ett registreringsförfarande i mindre mån än ett förfarande med en vigselakt är ägnat att för medborgarna framhäva rättshandlingens betydelse är en fråga, beträffande vilken skilda meningar kan råda. Såvitt angår högtidlighetsaspekten kan framhållas följande. Framförda förslag om en ordning med ett registreringsförfarande utgår från att de som så vill skall kunna komplettera förfarandet med de ceremonier de önskar, således ceremonier med eller utan religiös prägel. Någon anledning för staten (eller kommunerna) att genom tillhandahållande av lokaler eller på annat sätt befatta sig med ifrågavarande ceremonier föreligger icke. (Jfr riksdagens uttalande i frågan om officiellt bistånd vid icke-kyrkliga begravningar, ovan s. 381 f., samt den ovan s. 403 f. omnämnda motionen vid 1951 års riksdag. Erinras må dock om de tidigare (s. 386 f.) omförmälda initiativen på kommunalt håll i fråga om officianter vid icke-kyrkliga begravningar.) — Något bör nämnas om vilken myndighet som kan tänkas lämplig ombesörja registreringen. Praktiska skäl talar för att denna blir densamma som den, vilken handhar den fortlöpande lokala registreringen av befolkningen och därmed

den i samband med äktenskaps ingående erforderliga hindersprövningen (se ovan s. 417). Med folkbokföringens nuvarande organisation tillkommer dessa uppgifter pastorsämbetena. Det torde dock näppeligen stå i överensstämmelse med de motiv, som kan antagas komma att åberopas för införandet av en ordning med obligatoriskt civiläktenskap, att kyrklig myndighet fungerar som registreringsorgan. Skulle vid den tidpunkt reformen kan bli aktuell att genomföra pastorsämbetena i allt väsentligt ha kvar sina nuvarande folkbokföringsuppgifter, torde man därför få tänka sig att äktenskapsregistreringen (och hindersprövningen) förklaras skola ankomma på någon redan existerande eller för ändamålet tillskapad borgerlig myndighet, därvid till grund för hindersprövningen — och den efterföljande registreringen — ligger från pastorsämbetena inhämtade uppgifter.

Utredningen upptager härefter frågan huruvida lagbestämmelse om obligatoriskt civiläktenskap kan anses förenlig med *religionsfrihetens* principer. I sitt betänkande om Religionsfrihet (SOU 1964:13) har utredningen funnit sig böra skilja mellan religionsfrihet för trossamfunden och för individen. Med religionsfrihet för trossamfunden avses vanligen, har utredningen i sammanhanget uttalat, att varje religiöst samfund i princip skall kunna verka i enlighet med sin bekännelse. Utifrån denna definition blir här av intresse att ange hur Svenska kyrkans — och andra i landet verksamma trossamfunds — syn på äktenskapet förhåller sig till dess bekännelse. Inom Svenska kyrkan torde den uppfattningen vara förhärskande att äktenskapet är en borgerlig angelägenhet. Enligt dess lära är äktenskapet visserligen primärt en av Gud instiftad ordning; regleringen av formerna för äktenskaps ingående är emellertid anförtrodd det borgerliga samhället och kyrkans medverkan vid äktenskaps ingående anses i följd därav icke vara nödvändig.[6] Liknande synsätt torde vara rådande inom så gott som alla andra i landet verksamma trossamfund (romersk-katolska kyrkan betraktar dock äktenskapet som ett sakrament och därmed som en exklusivt kyrklig angelägenhet). Det anförda utesluter givetvis icke att trossamfunden på olika punkter — t. ex. i fråga om äktenskapets karaktär av ett livsvarigt förbund — kan anse sig böra hävda en äktenskapsuppfattning, som är mer eller mindre avvikande från den som gällande äktenskapslagstiftning kan anses ge uttryck för. Av vad utredningen anfört synes emellertid följa, att ett införande av obligatoriskt civiläktenskap — i form av obligatorisk borgerlig vigsel eller av ett registreringsförfarande — icke kan anses möta några hinder ur synpunkten av trossamfundens religionsfrihet. En förutsättning är givetvis att trossamfunden icke genom statliga åtgärder betages rätten och möjligheten att — i de fall kontrahenterna så önskar — till äktenskapets ingående knyta en välsignelseakt.

[6] Se härom 1951 års kyrkomötes utredningsnämnds betänkande nr 5, berört ovan s. 405.

Vad angår frågan om individens religionsfrihet vill utredningen inledningsvis erinra om det rådande förhållandet då det gäller frekvensen mellan å ena sidan kyrklig vigsel (cirka 94 %) och å andra sidan borgerlig vigsel (cirka 6 %). Ett religionsfrihetsproblem föreligger uppenbarligen endast om man har anledning antaga att religiösa bevekelsegrunder bestämt valet av vigselform. Att så icke varit fallet beträffande många av de kyrkliga vigslarna torde vara ostridigt. Det är härvidlag att peka på att valet av den kyrkliga formen i många fall huvudsakligen bestämts av konvention eller tradition, vars innehåll är svårbestämt, samt att de bättre servicemöjligheter (bättre tillgång till vigselförrättare, möjlighet till vigsel på lördagar och söndagar) och de större möjligheterna till en stämningsmättad akt, som den kyrkliga vigseln har att erbjuda, ofta kan antagas ha varit avgörande för valet. Utredningen har emellertid i detta sammanhang att utgå från att ingåendet av äktenskap av ett antal medborgare uppleves som en religiös handling samt att från denna utgångspunkt ställa frågan vad individens religionsfrihet kan anses kräva med avseende å formerna för äktenskapets ingående. Enligt utredningens mening måste svaret bli detsamma som ovan angivits i fråga om beaktandet av trossamfundens religionsfrihet. Hänsynen till individens religionsfrihet kan således icke anses kräva mera än att kontrahenterna äger möjlighet att till äktenskapets ingående knyta en religiös akt. Att — såsom förutsättes vid en ordning med obligatoriskt civieläktenskap — rättsverkningarna av äktenskapets ingående hänföres till ett särskilt registreringsförfarande eller till en akt av icke-religiös natur kan därför icke anses som något mot religionsfriheten stridande.

Innan utredningen ställer frågan om obligatoriskt civieläktenskap i relation till de olika, hypotetiskt uppställda lägena, synes böra beröras spörsmålet huruvida ur religionsfrihetssynpunkt något kan vara att invända mot den nuvarande ordningen med fakultativt civieläktenskap. I sammanhanget är det givetvis individens religionsfrihet som är av intresse. För att — vid en ordning med fakultativt civieläktenskap — religionsfrihetens krav skall anses tillgodosedda måste enligt utredningens bedömande gälla, att de trolovade i princip skall ha valmöjlighet mellan kyrklig och borgerlig vigsel samt — såvitt möjligt — att de båda formerna skall framstå som jämställda. Det första kravet får i nuläget anses uppfyllt därigenom att de trolovade alltid har tillgång till den borgerliga vigseln och att de inskränkningar, som finns i deras möjlighet att erhålla kyrklig vigsel, är föranledda enbart av deras egna ställningstaganden i fråga om kyrkotillhörigheten. Mera tveksamt är huruvida det angivna likställighetskravet kan anses vara tillgodosett. Det torde sålunda råda enighet därom, att — även efter år 1964 vidtagna lagändringar i giftermålsbalken (se ovan s. 396) — tillgången till såväl borgerliga vigselförrättare som värdiga lokaler för borgerlig vigsel är otillräcklig och att den kyrkliga vigseln i dessa hänseenden intager en gynnad ställning. Det bör anmärkas att förhållandet, vilket — såsom tidigare (s. 408)

berörts — uppmärksammats i riksdagen, enligt utredningens mening icke innefattar ett avgörande argument för införande av obligatoriskt civiläktenskap, eftersom den brist i religionsfriheten, som i hänseendet må anses föreligga, kan avhjälpas genom andra åtgärder.

Särskilt rörande de hypotetiskt uppställda A-, B-, C- och D-lägena vill utredningen anföra följande.

I *A-läget* förutsättes väsentligen oförändrade relationer mellan stat och kyrka bestå. Därest i detta läge en ordning med obligatoriskt civiläktenskap skulle införas, måste detta alltså ske på grund av andra överväganden än sådana som betingas av en ändrad kyrka-statrelation. Det ligger utanför utredningens uppgift att — i vidare mån än som skett — närmare behandla övervägandena i fråga. En särskild aspekt må dock uppmärksammas. Flera av de förslag, som framförts i kyrkomöte och riksdag under senare år och som haft avseende å frågan om obligatoriskt civiläktenskap, har haft som angivet primärt syfte att lösa den kontroversiella frågan om präst vigselskyldighet. Detta gäller bl. a. motionerna nr I:161 och II:191 vid 1963 års riksdag (se ovan s. 407 f.). Beträffande den sammankoppling som sålunda skett mellan obligatoriskt civiläktenskap och präst vigselskyldighet vill utredningen, som hänvisar jämväl till vad vederbörande lagutskott uttalade i anledning av nyssnämnda motioner, framhålla följande. Införandet av obligatoriskt civiläktenskap skulle väl vara ägnat att lösa den här aktuella frågan sett ur den enskilde prästens synpunkt; problem skulle emellertid kvarstå för kyrkomedlemmarna. Det torde nämligen kunna hållas för visst, att många av de fall, i vilka frågan om vigselskyldigheten nu aktualiseras, hänför sig till vigselsökande, vilka — vid en ordning med obligatoriskt civiläktenskap — skulle komma att söka en religiös ceremoni till bekräftelse av det ingångna äktenskapet. Det synes knappast böra komma i fråga att vid en ordning med obligatoriskt civiläktenskap lagstiftningsvägen konstituera en ovillkorlig rätt för makarna att erhålla (och en däremot svarande skyldighet för prästerna att ge) en sådan stadfästelse. Därmed skulle den situationen komma att inträda att makarnas möjlighet att erhålla ifrågavarande religiösa ceremoni blev beroende av huruvida de kunde finna en präst, som fann det stå i överensstämmelse med kyrkans ordning att äktenskapet religiöst stadfästes. Situationen kom således att bli i viss mån likartad den som nu gäller.

I ettvart av *B-, C- och D-lägena* förutsättes att det nuvarande organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan är upphävt. Kyrkans befattning med vigseln är icke ett uttryck för ett samband av organisatorisk art utan är att se som ett medgivande från staten till kyrkan att ombesörja en i princip borgerlig angelägenhet. Detta medgivande kan givetvis tänkas kvarstå även i ett läge med ett upphävt organisatoriskt samband mellan stat och kyrka. Utredningen anser sig dock kunna utgå från att frågan om

införande av en ordning med obligatoriskt civiläktenskap kommer att få särskild aktualitet i ett dylikt läge.

Det kan därvid antagas komma att hävdas att Svenska kyrkans vigselrätt sammanhänger med statskyrkosystemet samt att, därest detta system avskaffas, den kyrkliga vigselns funktion av rättskonstituerande akt bör upphöra. Huruvida ett samband föreligger eller ej mellan Svenska kyrkans vigselrätt och den ställning i förhållande till staten, som kyrkan intagit, är svårt att avgöra; frågan är dock enligt utredningens mening väsentligen av teoretiskt intresse. Det må i sammanhanget erinras därom, att i vårt land jämväl de fria samfunden tillerkänts vigselrätt ävensom att i ett sådant land som USA, där skilsmässa mellan stat och kyrka konstitutionellt hävdats mycket starkt, utbildats en ordning motsvarande den numera i vårt land rådande, att således både kyrklig och borgerlig vigsel godtages som rättsligt giltiga former för äktenskaps ingående. Även om ett samband skulle låta sig historiskt beläggas, måste rimligen — jämväl i ett B-, C- eller D-läge — frågan om den kyrkliga vigselns fortsatta bestånd bedömas med utgångspunkt från aktuella förhållanden. Endast på en punkt synes den ändrade kyrka-statrelation, som förutsättes i här behandlade lägen, kunna påverka bedömningen av de allmänna synpunkter, som gör sig gällande i frågan. Utredningen syftar därpå att det — lika litet som hittills ifrågasatts beträffande vigselförrättare inom andra samfund än Svenska kyrkan — torde komma att framstå som sakligt motiverat att, därest nuvarande ordning för ingående av äktenskap skulle bevaras, bibehålla vigselskyldighet för en fri kyrkas präster.

Frågan om präst vigselskyldighet

På motsvarande sätt som uttalats i fråga om obligatoriskt civiläktenskap torde det icke ankomma på utredningen att närmare granska de argument, som ur allmänt principiella och praktiska synpunkter kan anföras i frågan om vigselskyldigheten. Utredningen ser som sin uppgift att behandla frågan väsentligen ur synpunkten i vad mån ändrade kyrka-statrelationer kan anses få betydelse för frågans bedömande. De konsekvenser i fråga om vigselskyldigheten, som införandet av en ordning med obligatoriskt civiläktenskap skulle få, behandlas ej här. Spörsmålet har berörts ovan s. 423 f., vartill hänvisas.

Därest i ett *A-läge* Svenska kyrkan skulle bibehållas vid sin vigselrätt utgör frågan om vigselskyldigheten uppenbarligen ett problem som påkallar en lösning i någon form. Vad Kjellin i hänseendet föreslagit synes erbjuda en praktiskt framkomlig väg. Förslaget, vilket utgår från att i varje särskilt fall präst finns att tillgå som är villig att viga, innebär att vigselskyldigheten lyftes bort från den enskilde prästen och i stället lägges på den

prästerliga organisationen. Förslaget synes vara väl ägnat att i praktiken undanröja konfliktsituationer. Ur de vigselsökandes synpunkt synes detsamma ej innebära någon olägenhet; i allmänhet torde nämligen dessas intresse av *vilken* präst, som förrättar vigseln, vara sekundärt. Såsom framskymtat i några remissuttalanden kan dock gentemot förslaget göras den invändningen att det icke innefattar någon principiell lösning av frågan om vigselskyldigheten; denna står kvar, om än överförd på ett kollektiv och därmed på kyrkan som organisatorisk storhet.

De möjligheter som synes stå till buds att efter principiella linjer lösa frågan måste i sin praktiska utformning få den effekten, att rätt till vigsel inom kyrkan blir beroende av jämväl andra faktorer än den formella kyrkotillhörigheten. En dylik lösning skulle innebära, antingen att man från rätt att erhålla kyrklig vigsel helt undantog en objektivt bestämd grupp, t. ex. frånskild vars tidigare make alltjämt är i livet, eller att den enskilde prästen ägde att från fall till fall avgöra om kyrklig vigsel borde få förekomma eller ej. Det torde vara en allmän uppfattning i vårt land — något som framgår bl. a. av remissyttranden över Kjellins promemoria — att båda de angivna ordningarna är stötande från principiella synpunkter och icke tager tillbörlig hänsyn till de enskilda äktenskapssökandenas intressen i sammanhanget.

Som utredningen uttalat vid sin behandling av frågan om obligatoriskt civiläktenskap torde det i ett läge med en fri kyrka, således i *B-, C- och D-lägena,* icke böra komma i fråga att staten lagstiftningsvägen konstituerar en vigselskyldighet för präst. Regleringen av prästs plikter i hänseendet och därmed angivandet av den enskildes rätt till vigsel inom kyrkan, torde få betraktas som en uppgift för kyrkan själv. Den legala regleringen i sammanhanget synes enligt utredningens mening böra begränsas till ett fastställande av under vilka förutsättningar den kyrkliga vigseln äger karaktär av rättsligt konstitutiv akt. Man torde kunna utgå från att — under de förutsatta förhållandena — en viss begränsning av den nuvarande ovillkorliga rätten för kyrkomedlem att erhålla vigsel inom Svenska kyrkan kommer att inträda. De betänkligheter häremot, som ovan angivits föreligga med avseende å ett A-läge, gör sig givetvis i princip gällande även i ett läge med en fri kyrka. Därest det i ett sådant läge finnes motiverat att vidmakthålla möjligheten till kyrklig vigsel torde betänkligheterna dock få vika. Hänsynen till religionsfriheten — ävensom den däri liggande önskvärdheten av likställighet mellan olika trossamfund — kräver nämligen att en från staten i organisatoriskt avseende friställd kyrka har befogenhet att själv bestämma i frågor som rör kyrklig ordning. En annan sak är att den tidigare (se ovan s. 422) berörda synpunkten, nämligen att man i religionsfrihetens intresse bör skapa sådana yttre förutsättningar för den borgerliga vigselformen, att denna erbjuder mera likartade villkor med den kyrkliga formen än för närvarande, får särskild tyngd i en sådan situation.

Särskilt om de nuvarande fria trossamfundens vigselrätt

För utvecklingen av de fria trossamfundens vigselrätt ävensom för innebörden av gällande bestämmelser har utredningen tidigare redogjort.

Därest obligatoriskt civiläktenskap skulle införas synes i detta sammanhang inga andra synpunkter göra sig gällande än de, vilka tidigare anförts i fråga om vigselfunktionens upphörande inom Svenska kyrkan.

Bibehålles den kyrkliga vigseln som en giltig form för ingående av äktenskap finns enligt utredningens bedömande ingen anledning att antaga behov av några större förändringar av vad för närvarande gäller i fråga om de fria trossamfundens vigselrätt; detta oberoende av huruvida för Svenska kyrkans del väsentligen oförändrade relationer blir rådande, såvitt angår dess förhållande till staten, eller det organisatoriska sambandet med staten bringas att upphöra.

I ett mera principiellt avseende har kritik riktats mot de gällande bestämmelserna. I vissa fall tager påyrkad förändring sikte även på Svenska kyrkan; då emellertid det förhållande, som avsetts med kritiken, i nuläget är av praktisk betydelse endast såvitt angår andra samfund, synes det lämpligt att redovisa hithörande frågeställning i detta sammanhang.

På motsvarande sätt som är fallet i fråga om vigsel inom Svenska kyrkan förutsättes för vigsel inom fritt trossamfund med vigselrätt att åtminstone den ene av de trolovade tillhör samfundet. I motion (nr II:50, av herr Källstad) vid *1962 års riksdag* hemställdes, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t ville vidtaga åtgärder, syftande till förslag om en sådan förändring av 4 kap. 2 § giftermålsbalken att den innefattade bestämmelse om full vigselrätt för behörig vigselförrättare vid kyrklig vigsel inom Svenska kyrkan och inom annat trossamfund. I motionen framhölls, att de frikyrkliga samfunden hade ett stort antal gudstjänstbesökare och vänner, s. k. anhängare, vilka utan att vara matrikulerade medlemmar ändå var stödjande. Anhängarna kunde önska få sina kyrkliga förrättningar utförda i vederbörande trossamfund. Vid fråga om vigsel kunde emellertid anhängarnas önskemål inte tillmötesgås på grund av gällande inskränkning i vigselförrättarnas behörighet. Motionären anförde vidare:

Rent principiellt sett vore det en naturlig följd av att vederbörande prästerskap erhållit vigselbehörighet, att denna behörighet innebar full rätt att förrätta kyrklig vigsel oberoende av vilket trossamfund de trolovade tillhör. Är samhällets legitimation en gång given, bör den gälla i alla de fall det uttalas önskan om kyrklig vigsel, förutsatt att de trolovade tillhör något trossamfund. I en tid av allt större samverkan och ekumenisk förståelse samfunden emellan borde detta också te sig naturligt. Då detta är en fråga som berör svenska kyrkan såväl som övriga trossamfund bör den kunna lösas oberoende av pågående utredning rörande förhållandet mellan staten och svenska kyrkan.

Första lagutskottet (utlåtande nr 23) fann väl att fall kunde förekomma,

då begränsningen i vigselförrättarnas behörighet syntes medföra olägenheter och att därför vissa skäl förelåg för en ändring i gällande lagstiftning. Det förklarade sig emellertid ej kunna dela motionärernas uppfattning att det skulle vara en naturlig följd av att vederbörande prästerskap erhållit vigselrätt att denna rätt skulle innebära full rätt att förrätta vigsel, oberoende av vilket trossamfund de trolovade tillhörde. Utskottet anförde härtill:

Härvidlag vill utskottet erinra om att den rätt att förrätta vigsel, som prästerskapet inom svenska kyrkan har, är förenad med viss skyldighet att viga, medan motsvarande vigselplikt icke föreligger för prästerskap inom andra trossamfund. Starka skäl synes tala för att en utvidgning av vigselrätten icke genomföres annat än i samband med att problemet rörande omfattningen av vigselplikten för prästerskapet inom svenska kyrkan bringas till sin lösning. Detta spörsmål torde emellertid — såvitt nu kan bedömas — icke kunna lösas oberoende av den pågående utredningen rörande förhållandet mellan staten och kyrkan. Det av motionären aktualiserade önskemålet bör emellertid alltjämt följas med uppmärksamhet.

Av utskottet gjord hemställan att motionen ej måtte föranleda någon riksdagens åtgärd bifölls av riksdagen.

Vid *1964 års riksdag* återkom samme motionär med en motion (nr II:104) med enahanda syfte som motionen vid 1962 års riksdag och med i stort sett likalydande yrkande. I sitt avstyrkande utlåtande (nr 5), vilket följdes av riksdagen, anförde första lagutskottet bl. a. följande.

Utskottet vill ej bestrida att, såsom utskottet ock tidigare framhållit, ett visst, om ock begränsat behov av en utvidgning av behörigheten att förrätta kyrklig vigsel kan föreligga. Emellertid är å andra sidan uppenbart att gällande bestämmelser ej medför sådana olägenheter, att den i motionen väckta frågan fordrar en omedelbar lösning. Vad utskottet tidigare uttalat angående frågans samband med problemet om vigselskyldighet för präst inom svenska kyrkan äger alltjämt sin giltighet. En ändring i den av motionären angivna riktningen i nuvarande läge synes jämväl kunna ytterligare komplicera frågan om präst vigselskyldighet. Vid angivna förhållanden och då det — såvitt nu kan bedömas — ännu är ovisst huruvida frågan om präst vigselskyldighet kan erhålla någon form av lösning, innan klarhet vinnes i hur förhållandet mellan svenska kyrkan och staten i framtiden kommer att gestalta sig, bör enligt utskottets uppfattning det nu aktualiserade spörsmålet om behörighet att förrätta kyrklig vigsel i dagens läge ej tagas under närmare övervägande.

Familjerättskommittén har i sitt förslag till giftermålsbalk (SOU 1964:34 och 35) icke föreslagit någon saklig ändring i nu aktuella bestämmelser.

Även vid *1966 års riksdag* aktualiserades frågan om utvidgning av vigselrätten. I två likalydande motioner (I:63 och II:99) hemställdes om sådan ändring av giftermålsbalken, att trossamfund, som konungen medgivit eller medger rätt att genom pastorer förrätta vigsel, måtte få rätt att få förrätta sådan vigsel av varje svensk medborgare, som så önskar. Yrkandet sträckte sig således längre än de förslag i ämnet som riksdagen tidigare avvisat i det att ett bifall till motionsyrkandet skulle innebära ett upphävande av alla krav på samfundstillhörighet; 1962 och 1964 års motioner hade förutsatt

att de trolovade tillhörde något trossamfund. — I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 16) förklarade sig första lagutskottet icke ha funnit omständigheter föreligga som föranledde till ändrat ståndpunktstagande i frågan om utvidgning av vigselrätten och kunde därför icke tillstyrka motionerna. Fyra reservanter i utskottet tillstyrkte sådan ändring i giftermålsbalken att inom sådant kristet trossamfund, som konungen medgivit vigselrätt, skulle få förrättas vigsel under förutsättning att en av de trolovade tillhörde något kristet trossamfund. En blank reservation avgavs.

Vid *1967 års riksdag* yrkades i en motion (II:432) sådan ändring av giftermålsbalken att kristet trossamfund skulle få förrätta vigsel under förutsättning att en av de trolovade tillhörde något kristet trossamfund och att båda var svenska medborgare. Motionen avslogs på hemställan av första lagutskottet, som i sitt utlåtande (nr 13) hänförde sig till motsvarande frågas behandling vid 1966 års riksdag. I en gemensam reservation framhöll fem ledamöter av utskottet, att de nuvarande begränsningarna i de fria samfundens vigselrätt medförde olägenheter i åtskilliga fall samt att förslag i den riktning, som förordats i motionen, borde upptagas i kommande proposition i anledning av familjerättskommitténs betänkanden.

Såsom inledningsvis angivits äger det i motionerna aktualiserade spörsmålet i nuläget praktisk betydelse endast såvitt angår andra trossamfund än Svenska kyrkan; med förändrade regler för medlemskapet — föranledda av en ändrad kyrka-statrelation eller eljest — kan förhållandet komma att få reell betydelse även för sistnämnda samfund. De gällande bestämmelserna grundar sig på ett uttalande av lagberedningen under förarbetena till 1915 års lagstiftning om äktenskaps ingående och upplösning. Beredningen anförde, att det av hänsyn till god ordning var påkallat bl. a., att vigsel ej fick ske — vare sig inom Svenska kyrkan eller annat trossamfund — om ej åtminstone den ene av kontrahenterna tillhörde samfundet. I 1951 års proposition med förslag till religionsfrihetslag m. m. (prop. nr 100/1951) fann vederbörande departementschef det kunna ifrågasättas, huruvida det icke var möjligt att överlämna åt de trolovade själva att avgöra, vilken vigselförrättare de önskade anlita, och således göra möjligheten att erhålla kyrklig vigsel oberoende av samfundstillhörighet. Departementschefen ansåg, att man dock inte helt kunde bortse från att en så vidsträckt behörighet skulle kunna utnyttjas på ett sätt som verkade stötande. Särskilda utskottet (utlåtande nr 1) förklarade sig ha övervägt, huruvida det vore erforderligt med begränsningar i fråga om vigselförrättares behörighet vid kyrklig vigsel. Utskottet ansåg sig icke berett att taga ståndpunkt till problemet, vilket krävde närmare utredning. Utskottet uttalade emellertid önskvärdheten av att Kungl. Maj:t ägnade uppmärksamhet åt önskemålen om ökad frihet att välja vigselform.

Vad departementschefen år 1951 uttalade därom, att ett fullständigt upphävande av kravet om samfundstillhörighet skulle kunna medföra verk-

ningar, som var stötande, synes utredningen ha avseende endast å fall, i vilka ett samfunds vigselrätt är förenad med en vigselskyldighet, således — såvitt angår förhållandena i nuläget — då fråga är om vigsel inom Svenska kyrkan. Enligt utredningens bedömande är dock faran för dylika verkningar ganska obetydlig. Såsom torde ha framgått av behandlingen ovan av frågan om prästs vigselskyldighet delar utredningen den uppfattning, åt vilken första lagutskottet i sina utlåtanden synes ha velat ge uttryck, nämligen att nämnda fråga icke torde kunna vinna någon lösning — efter principiella linjer — i ett läge med ett fortsatt organisatoriskt samband mellan staten och Svenska kyrkan. Upplöses detta samband och — vilket utredningen tidigare utvecklat — den lagfästa vigselskyldigheten inom Svenska kyrkan som en följd därav upphäves, synes förutsättningar föreligga för i vart fall en sådan utvidgning av vigselbehörigheten, som åsyftats i motionerna vid 1962, 1964 och 1967 års riksdagar. Mot bakgrund av utredningens ovan intagna uttalande att — varom enighet torde råda — det aktualiserade problemet är av praktisk betydelse endast såvitt angår andra trossamfund än Svenska kyrkan kan frågan ställas, huruvida icke även vid ett bibehållande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan förutsättningar finns för en utvidgning av vigselbehörigheten, dock begränsad till vigselförrättare inom andra trossamfund än Svenska kyrkan. Några principiella betänkligheter av mera allvarlig art mot en sådan reform föreligger enligt utredningens mening icke. Det praktiska behov, som i hänseendet må göra sig gällande, saknar utredningen anledning ingå på en bedömning av.

Kap. 2. Om medling

A. Gällande rätt, m.m.

Under äldre tider hade i Sverige liksom i andra länder de kyrkliga myndigheterna att ingripa mot söndring i äktenskap. Bestämmelser härom fanns meddelade i 16 kap. av 1686 års kyrkolag. I anslutning till dessa bestämmelser gjorde äldre giftermålsbalken (1734 års) varning av prästen jämte ådömande genom domstol av böter till förutsättning för vinnande av dom å skillnad till säng och säte. Genom en förordning år 1860 borttogs bötesstraffet och bestämdes, att varning skulle äga rum först inför kyrkoherden och, om makarna ändå inte kunde sämjas, därefter inför kyrkorådet.

Genom 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning lagfästes principen om att makar skulle äga upplösa sitt äktenskap, då de var ense därom, och samtidigt ersattes varningarna inför kyrkliga myndigheter av ett medlingsförfarande för att förhindra förhastade skilsmässor. Medling skulle verkställas av präst inom Svenska kyrkan eller främmande trossamfund, av häradshövding, eller i stad rättens ordförande, eller av annan per-

son, som av häradshövdingen eller borgmästaren förordnats. I lagmotiven underströks, att man genom att på så sätt utforma stadgandet om medlare velat lämna tillfälle att till medlare utse vilken därtill lämplig person som helst.

Då bestämmelserna i 1915 års lag inarbetades i nu gällande giftermålsbalk av år 1920, infördes möjligheten att utse borgerliga (kommunala) medlare samtidigt som häradshövding och borgmästare fråntogs rätten att medla. Såsom motiv för sitt förslag om borgerliga medlare anförde lagberedningen bl. a., att — om rätten för häradshövding och borgmästare att vara medlare upphörde, för vilket fanns bärande skäl — såsom medlare skulle återstå endast prästen eller den, som i det särskilda fallet blivit utsedd att medla. I åtskilliga medlingsfall, särskilt sådana då tvisten gällde rent ekonomiska eller rättsliga frågor, skulle prästen kunna vara mindre lämplig som medlare. Det kunde också tänkas att i vissa fall make av annan anledning ej ville för ändamålet anlita prästen. En i det särskilda fallet på ene makens begäran utsedd medlare kunde lätt komma att mötas med misstro av den andre maken; förfarandet var vidare förenat med tidsutdräkt.

Nu gällande bestämmelser om medling finns i 14 kap. giftermålsbalken och ändrades bl. a. i samband med 1951 års religionsfrihetslagstiftning. Enligt 1 § nämnda kapitel må make påkalla medling i fall som avses i 11 kap. 2 § första stycket giftermålsbalken, d. v. s. då make på vissa sätt grovt åsidosätter sina skyldigheter mot andre maken eller barnen, liksom också i andra fall, då söndring uppkommit mellan makar. Vidare kan medling påkallas, om det uppkommit tvist mellan makarna angående underhållsskyldigheten eller vissa andra ekonomiska frågor. — Att medling verkställts är i vissa fall förutsättning för dom å hemskillnad. Makar, som är ense om att söka vinna hemskillnad, kan i gemensam ansökan begära dom härå enligt 11 kap. 1 § giftermålsbalken, då de på grund av djup och varaktig söndring finna sig ej kunna fortsätta sammanlevnaden. Sådan ansökan må enligt 15 kap. 7 § giftermålsbalken ej upptagas till prövning, såframt det ej visas, att medling ägt rum. Då endast den ene av makarna önskar hemskillnad kan dom härå erhållas enligt 11 kap. 2 § giftermålsbalken. Förutsättning för vinnande av hemskillnad enligt detta lagrum är enligt paragrafens första stycke att den ene maken på vissa närmare angivna sätt grovt åsidosatt sina skyldigheter mot den andre maken eller barnen eller, enligt paragrafens andra stycke, att djup och varaktig söndring uppkommit mellan makarna. Därjämte stadgas för båda fallen att om det på grund av särskilda omständigheter kan fordras att den som begär äktenskapets upplösning fortsätter sammanlevnaden, hemskillnad ej må beviljas. Enligt 15 kap. 8 § giftermålsbalken får mål om hemskillnad enligt 11 kap. 2 § samma balk ej upptagas till prövning med mindre det visas, att medling ägt rum eller att svaranden underlåtit att på kallelse infinna sig till medling eller ej kunnat anträffas

med kallelse. Enligt 15 kap. 23 § giftermålsbalken må ej heller mål mellan makar angående underhållsskyldigheten upptagas till prövning utan föregående medling, såframt makarna ej på grund av söndring lever åtskilda. Detsamma gäller mål angående vissa andra ekonomiska tvister mellan makar. — Behörig att medla är enligt 14 kap. 1 § präst i församling av Svenska kyrkan, där makarna eller endera är kyrkobokförd, eller behörig vigselförrättare inom annat trossamfund, som makarna eller endera tillhör. Det bör framhållas att behörigheten för församlingspräst inom Svenska kyrkan ej är inskränkt till medlem av kyrkan. Vidare kan make hos häradshövdingen i den ort eller rättens ordförande i den stad, där makarna eller endera har sitt hemvist, begära att särskild medlare utses. Slutligen kan medling företagas av kommunalt utsedd medlare, om sådan finns i den kommun där makarna eller endera av dem har sitt hemvist. Medlare av sistnämnda slag, s. k. borgerliga medlare, skall enligt 14 kap. 2 § giftermålsbalken utses, då kommun beslutar därom eller det eljest visar sig föreligga behov av sådana medlare. Dessa utses — enligt samma stadgande i dess lydelse från den 1 januari 1965 — av rätten. — Angående verkställande av medling stadgas i 14 kap. 3 § att medlare äger kalla makarna att sammankomma inför sig och att han skall på lämpligt sätt göra sig underrättad om anledningen till söndringen eller tvisten och söka förlika makarna. Enligt samma paragraf andra stycket har medlare att iakttaga tystnad om vad han erfarit vid medlingen, och han må ej heller höras som vittne därom.

Före den 1 januari 1952 hade 14 kap. 1 § giftermålsbalken den lydelse i fråga om medlare inom andra trossamfund än Svenska kyrkan att präst inom sådan församling av främmande trosbekännare, som hade rätt till offentlig religionsövning, var behörig att, utan särskilt förordnande, medla mellan makar. Stadgandet synes ha avsett präst i församling som vunnit erkännande enligt 1873 års förordning angående främmande trosbekännare och deras religionsövning. Denna förordning upphävdes i samband med ikraftträdandet av 1951 års religionsfrihetslagstiftning. I den härtill hänförliga propositionen (nr 100/1951) uttalade föredragande departementschefen, att detta förhållande borde föranleda ändring i ifrågavarande paragraf i giftermålsbalken. Därvid syntes det departementschefen knappast lämpligt att tillerkänna varje präst eller predikant inom ett trossamfund behörighet att vara medlare. Då medlingen i vissa fall utgjorde en förutsättning för att äktenskapsmål skulle få upptagas av domstol var det nämligen av vikt att det kunde fastställas om medling rätteligen skett. En lämplig utväg fann departementschefen vara att sammankoppla behörigheten att, utan särskilt förordnande, vara medlare med behörigheten att förrätta vigsel. Önskemål att även annan präst eller predikant inom trossamfund skall vara medlare kunde i sådant fall tillgodoses genom särskilt förordnande av häradshövding eller rättens ordförande i stad.

Beträffande *ändringsförslag* som efter år 1951 framkommit med avseende å medlingsförfarandet må följande upptagas.

Vid *1953 års kyrkomöte* hemställdes i motion nr 31, att kyrkomötet ville hos Kungl. Maj:t anhålla om sådan ändring av 14 kap. 1 § giftermålsbalken, att medling måtte kunna påkallas hos präst i Svenska kyrkan, dock att endast präst i församling, där make var kyrkobokförd, var skyldig verkställa sådan förrättning. I motionen pekades på det förhållandet att —i motsats till vad som gällde inom de fria trossamfunden — medlingsbehörigheten inom Svenska kyrkan icke var knuten till behörigheten att förrätta vigsel. Detta medförde, att den del av prästerskapet inom Svenska kyrkan, som utgjordes av icke församlingsanställda präster (t. ex. stiftsadjunkter) icke hade möjlighet att företaga medling i laga mening. — Kyrkolagsutskottet (betänkande nr 4) fann motionens syften i och för sig beaktansvärda. Den lösning som i motionen anvisats fann emellertid utskottet inge starka betänkligheter. Den frihet att välja medlare, som skulle inträda, skulle öppna möjligheter för en utveckling varigenom syftet med medlingen skulle kunna äventyras. Olika praxis beträffande medlingen tillämpades nämligen av olika präster; somliga företog den ej fullt så ingående som andra. Den risken kunde ej uteslutas att ett betydande antal makar, som önskade upplösning av sitt äktenskap och som betraktade medlingen mest som en tom formalitet, skulle välja medlare med tanke härpå. Utskottet framhöll vidare bl. a., att de olägenheter som i det av motionären berörda avseendet kunde föreligga med nuvarande ordning icke kunde anses vara särskilt betydande. Utskottet hänvisade därvid till möjligheten att förordna särskild medlare för visst fall. Utskottets hemställan att motionen ej måtte föranleda någon kyrkomötets åtgärd bifölls av kyrkomötet.

Spörsmål, hänförliga till de borgerliga medlarna, togs upp i två likalydande motioner (I:76 och II:103) vid *1955 års riksdag*. I desamma hemställdes om införande i 14 kap. 2 § giftermålsbalken av ett stadgande, innebärande skyldighet för kommun att utse borgerliga medlare. Motionärerna framhöll, att kommunernas rätt att utse sådana medlare icke utnyttjats i önskvärd utsträckning. Till följd härav utgjorde prästen den enda medlingsinstans som stod till buds för de flesta människor som befann sig i en skilsmässosituation; och detta även om i det enskilda fallet förutsättningar för den önskvärda personliga kontakten mellan prästen och den medlingssökande kunde komma till stånd eller inte. — Första lagutskottet (utlåtande nr 28) förklarade sig dela uppfattningen att borgerliga medlare borde finnas utsedda i större utsträckning än som var fallet. Att gå så långt som till att föreskriva obligatorisk skyldighet för varje kommun att utse medlare var dock »måhända icke behövligt». I åtskilliga kommuner förekom sålunda skilsmässor tämligen sparsamt och torde dessutom intresse saknas för att anlita borgerlig medling. Utskottet sade sig därför icke vara berett att för dåvarande förorda en lagändring av det innehåll motionärerna önskade men framhöll det

angelägna i att man vid framtida lagstiftning beaktade de framförda önskemålen om att flera kommuner måtte utse borgerliga medlare. Utskottet hemställde, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte som sin mening ge till känna, vad utskottet sålunda angivit. Riksdagen beslöt i enlighet härmed.

Familjerättskommittén (SOU 1964:34 och 35) föreslår en del ändrade bestämmelser i fråga om medlingsinstitutet i syfte att göra detta så effektivt som möjligt. Främst må här nämnas, att enligt förslaget borgerliga medlare skall finnas att tillgå i hela landet och utses av rätten samt att medling eller försök därtill skall krävas även i vissa fall då det är fråga om äktenskapsskillnad utan föregående hemskillnad, främst när skillnad yrkas på grund av andra makens otrohet. Såvitt angår den första punkten innebär förslaget att borgerlig medlare skall finnas för varje kommun, dock att samme person skall kunna utses till medlare i två eller flera kommuner, om det finnes lämpligt. I motiven anföres härtill bl. a., att starka skäl talar för att borgerlig medlare alltid skall finnas att tillgå utan särskild ansökan; härigenom kan de medlingssökande välja mellan olika medlare och kanske komma att omfatta medlingen med större förtroende.

Någon ändring av de kyrkliga medlarnas[7] ställning innefattas ej i kommitténs förslag. Särskilt rörande präst behörighet att vara medlare anför kommittén följande (SOU 1964:35, s. 315).

> Det har mot den nuvarande ordningen med kyrkliga medlare anmärkts, att medling är en uppgift som förutsätter särskilda kvalifikationer och att ingen uteslutande med hänsyn till sin tjänsteställning kan presumeras vara lämpad därför. På grund härav har förslag framförts, att samtliga medlare borde utses i särskild ordning. Ur organisatorisk synpunkt vinns emellertid avsevärda fördelar genom att uppdraget som medlare kan direkt i lag åläggas en yrkesgrupp som finns företrädd över hela landet. I allmänhet torde prästerskapet ägna ett betydande intresse åt medlingsuppgiften. Den omständigheten att enskilda präster kan vara mindre lämpliga som medlare blir av mindre betydelse, om borgerliga medlare, såsom kommittén förordar, finns att tillgå i hela landet. Kommittén föreslår därför ej någon ändring i fråga om prästernas legala ställning som medlare.

Under *remissbehandlingen* av kommitténs betänkanden har förslaget att prästernas legala ställning som medlare bör vara oförändrad kritiserats av *domareföreningarna, Förbundet för religionsfrihet* och *Riksförbundet för sexuell upplysning*. Dessa remissinstanser anser, att alla medlare bör utses i särskild ordning. Enligt Förbundet för religionsfrihet tycks kommittén genom sitt ställningstagande ha velat framhäva att prästerna bättre än andra skulle vara lämpade för medlingsuppdraget. Domareföreningarna finner att medlingen är en så viktig uppgift att den bör anförtros endast åt personer som på grund av personliga kvalifikationer och förvärvade insikter är särskilt lämpliga. Ifrågavarande tre remissinstanser anför också vissa särskilda synpunkter på personvalet. Domareföreningarna anser att det bör

[7] Under begreppet kyrkliga medlare innefattar utredningen jämväl behöriga medlare inom de fria trossamfunden.

finnas både borgerliga medlare och medlare från Svenska kyrkan och andra i orten företrädda trossamfund, inom vilka vigselrätt föreligger. Förbundet för religionsfrihet hävdar att högst halva antalet medlare bör få utgöras av präster och församlingsföreståndare. — Beträffande medlarnas lokala behörighet anser *domkapitlen i Linköping och Karlstad* samt *kyrkobokföringsinspektören i Stockholms stift* att kompetensen för präst inom Svenska kyrkan är för snäv. Linköpings domkapitel föreslår att vederbörande domkapitel skall få rätt att utse en eller flera präster till behöriga medlare i ett helt stift eller del därav. Domkapitlet i Karlstad och kyrkobokföringsinspektören föreslår generell behörighet att medla för präst inom Svenska kyrkan. Domkapitlet erinrar därvid om att inom annat trossamfund varje behörig vigselförrättare också är behörig medlare.

Bestämmelser om medling återfinns jämväl i äktenskapslagarna i *våra nordiska grannländer*. Enligt *dansk* rätt skall medling i princip alltid ha ägt rum innan hemskillnad eller äktenskapsskillnad beviljas i administrativ väg eller talan därom väcks vid domstol. Medling förrättas av borgerlig myndighet (overövrigheden, politimesteren), om båda makarna önskar det, men annars i allmänhet av präst. Den *finska* lagen kräver efter år 1963 vidtagna ändringar medling endast för hemskillnad, om vilken makarna är ense. Medlingen förrättas av kyrklig eller borgerlig medlare enligt vissa kompetensregler. Enligt *norsk* rätt krävs i allmänhet medling eller åtminstone försök därtill för hemskillnad samt för äktenskapsskillnad på grund av tre års faktisk särlevnad eller otrohet. Medling förrättas av präst i »offentlig kirkelig stilling», präst eller föreståndare i »ordnet dissentermenighet», ledamot i de förlikningsråd, som enligt processlagstiftningen har till uppgift att söka åstadkomma förlikning i tvistemål, eller person som fylkesmannen har godkänt som medlare.

B. Utredningen

Utredningen har självfallet icke att ingå på frågan om medlingsinstitutets bestånd eller de mera allmänna synpunkter som kan anföras med avseende å detsamma. Intresset för utredningens del knytes främst till frågan om de kyrkliga medlarnas framtida ställning.

Det mest aktuella problemet, såvitt angår förhållandena i nuläget, är de i vissa delar av landet begränsade möjligheterna att erhålla medling av borgerlig (kommunal) medlare. Den faktiska begränsning i valet mellan att anlita kyrklig respektive annan medlare som föreligger, är ur olika synpunkter otillfredsställande. Förhållandet är — på motsvarande sätt som antytts när det gäller den borgerliga vigseln (se ovan s. 422) — ägnat att inge betänkligheter ur religionsfrihetssynpunkt. Det förtjänar dock att i detta

sammanhang framhållas att lika litet som de brister, vilka för närvarande vidlåder den borgerliga vigselformen, utgör ett avgörande argument för införande av obligatoriskt civiläktenskap (se ovan s. 423), lika litet utgör den borgerliga medlarorganisationens bristande utbyggnad skäl för att i grunden förändra de nuvarande reglerna i fråga om behörigheten för de kyrkliga medlarna. Då hela frågan om medlingens utformning är föremål för övervägande inom justitiedepartementet i anledning av familjerättskommitténs betänkanden, anser sig utredningen sakna anledning att närmare ingå på hithörande spörsmål i nuläget. Utredningen erinrar om att församlingsprästernas automatiska ställning som medlare kritiserats under remissbehandlingen ävensom att därunder aktualiserats frågan om de icke församlingsanställda prästernas bristande behörighet att förrätta medling (beträffande denna fråga, se ovan s. 432). Avslutningsvis i detta sammanhang må anmärkas att för de medlingsbehöriga prästerna inom Svenska kyrkan gäller — på likartat sätt som är fallet i fråga om vigsel inom kyrkan — en mot behörigheten svarande skyldighet att verkställa medling. Erinringar häremot har veterligen ej anförts; några olägenheter synes ej heller vara förenade därmed.

Skulle en ordning med *obligatoriskt civiläktenskap* införas, torde frågan om de konfessionella medlarnas ställning komma att aktualiseras, och krav resas på att medling skall få verkställas endast av i viss ordning utsedda medlingsförrättare. Det kan därvid antagas komma att hävdas, att ett direkt samband föreligger mellan å ena sidan förekomsten av kyrklig vigsel och å andra sidan ordningen att medlingsbehörighet tillkommer i princip samtliga kyrkliga vigselförrättare. Synpunkten att historiskt sett ett visst samband av angivet slag förefinns kan enligt utredningens mening icke frånkännas berättigande. Nödvändigtvis behöver man utifrån detta förhållande ej draga den slutsatsen att införande av en ordning med obligatoriskt civiläktenskap måste föranleda en radikal ändring av de nuvarande reglerna i fråga om behörigheten att verkställa medling. Vad först gäller medlingsbehörigheten för präster inom Svenska kyrkan torde sålunda den nuvarande ordningen väsentligen vara betingad av praktiska hänsynstaganden. Dessa har berörts av familjerättskommittén (se ovan s. 433). Såvitt angår övriga trossamfund har visserligen medlingsbehörigheten sammankopplats med behörigheten att vara vigselförrättare. Detta förhållande torde dock icke kunna härledas ur ett antaget principiellt samband mellan å ena sidan förekomsten av den kyrkliga vigselformen och å andra sidan medlingsbehörigheten; fastmer framgår av departementschefens uttalanden vid genomförandet av 1951 års religionsfrihetslagstiftning (se ovan s. 431), att sammankopplingen skett uteslutande av lämplighetshänsyn. Sammanfattningsvis vill utredningen i den här behandlade frågan framhålla, att införandet av en ordning med obligatoriskt civiläktenskap icke i och för sig behöver föranleda

någon förändrad ställning för de kyrkliga medlarna. Det sagda utesluter givetvis icke att — såsom redan antytts — frågan om dessa medlare kan komma att få särskild aktualitet i en sådan situation. Under alla omständigheter måste ju den medlingsbehörighet, som nu föreligger för befattningshavare inom andra trossamfund än Svenska kyrkan, anknytas till annat förhållande än behörigheten att förrätta kyrklig vigsel.

Vidkommande de olika av utredningen hypotetiskt uppställda lägena synes till en början de för *A-läget* gällande förutsättningarna icke påkalla några förändringar i fråga om medlingsförfarandet såsom sådant eller, såvitt här är av särskilt intresse, behörigheten för de kyrkliga medlarna. De synpunkter utredningen ovan anfört med avseende å förhållandena i nuläget, är naturligtvis tillämpliga även såvitt angår ett A-läge. En särskild synpunkt är att vid en tidpunkt, då den borgerliga medlarorganisationen nått en tillfredsställande utbyggnad, det kan ifrågasättas huruvida icke församlingsprästernas medlingsbehörighet bör begränsas till att avse fall, då makarna eller endera av dem tillhör kyrkan.

Ej heller den i ett *B-, C- eller D-läge* förutsatta förändrade kyrka-statrelationen synes i och för sig påkalla några ur principiell synpunkt vittgående reformer i fråga om de kyrkliga medlarna. Även om fog må finnas för uppfattningen att den ställning som Svenska kyrkan intagit i förhållande till staten varit av betydelse för utvecklingen av institutet med dylika medlare, torde dock detta — såsom tidigare berörts — i dagens situation motiveras väsentligen utifrån praktiska hänsynstaganden, därvid förhandenvaron av ett organisatoriskt samband mellan staten och kyrkan icke utgör en förutsättning. En annan sak är att en utbyggnad av den borgerliga medlarorganisationen i ifrågavarande lägen kan framstå som särskilt angelägen. Detta sammanhänger med att efter en skilsmässa mellan stat och kyrka en större del av befolkningen än för närvarande kan komma att stå utanför Svenska kyrkan, och att den nuvarande medlingsskyldigheten för församlingspräster-na icke synes böra bestå. Vidare ter sig ur synpunkten av önskvärd likställighet mellan olika trossamfund vad ovan ifrågasatts om en begränsning av medlingsbehörigheten för Svenska kyrkans församlingspräster som en principiellt riktig reform i nämnda lägen. Ur samma synpunkt kan eventuellt tänkas komma att ånyo tagas upp frågan om den bristande medlingsbehörigheten för de icke församlingsanställda prästerna i Svenska kyrkan.

Kap. 3. Om begravning

A. Gällande rätt, m.m.

Vad som med en sammanfattande benämning brukar kallas begravning kan — i enlighet med i 1957 års lag om jordfästning m. m. tilllämpad terminologi — begreppsmässigt uppdelas i två moment, nämligen jordfästning och gravsättning. Till jordfästningen hänförliga spörsmål har behandlats ovan i Avd. II (se s. 371 ff.). I detta sammanhang avser utredningen att taga upp till gravsättningsmomentet hörande frågor. Den ur kyrka-statsynpunkt viktigaste frågeställningen är därvid huruvida — såsom för närvarande i princip gäller — skyldigheten att anordna och förvalta begravningsplats bör ankomma på kyrklig myndighet eller huruvida denna skyldighet bör överflyttas på borgerlig (kommunal) myndighet.

Historisk översikt

Enligt den romerska rätten räknades begravningsplatserna till res religiosae, d. v. s. åt de dödas andar helgade föremål. För att ett gravrum skulle övergå till att vara res religiosa fordrades ej någon invigning. Förändringen av platsens natur inträdde i och med nedläggandet av den döda kroppen (illatio mortui), vilket måste verkställas av behörig person. Att anordna begravningsplats inom staden var förbjudet. Sedan kristendomen, med vilken följde bruket att begrava i kyrkor, vunnit insteg i det romerska riket, upphävdes förbudet. Under den äldsta kristna tiden var katakomberna både begravnings- och gudstjänstlokaler. Sedermera uppkom bruket att begrava i kyrkor. Rätten till begravning inom själva kyrkan kom så småningom att förbehållas i huvudsak ecklesiastika befattningshavare. De övriga jordades utanför kyrkobyggnaden. Såväl kyrkorna som begravningsplatserna utanför dessa helgades genom en särskild ceremoni. I stället för den romerska rättens illatio mortui (se ovan) trädde alltså invigningen, vilken i regel förrättades av biskopen.

För Sveriges del uppkom under medeltiden — sedan bruket att begrava i ättehögar upphört — seden att jorda liken antingen i själva kyrkan eller också i den kyrkan omgivande gården. Bruket att begrava i kyrkorna upphörde i stort sett i början av 1800-talet och förbjöds i princip genom 1874 års hälsovårdsstadga. Vid 1800-talets början upphörde också i huvudsak begravning på de gamla kyrkogårdarna inne i städerna och begravningsplatser utanför dessa började anläggas genom församlingarnas försorg.[8] På

8 Beträffande Stockholm, se dock nedan s. 446 ff.

landsbygden användes i flertalet fall alltjämt kyrkogårdarna som begravningsplats.

Den kanoniska rättens[9] krav på begravningsplatsers kyrkliga invigning infördes i Sverige med den katolska läran; stadganden om invigning återfinns i de olika landskapslagarna. Även i Kristoffers landslags kyrkobalk meddelas föreskrift om kyrklig invigning av begravningsplats. Efter reformationen, som förde med sig en viss ovilja mot allt vad kyrkliga ceremonier hette, torde det åtminstone någon tid ha varit sed att taga begravningsplatser i anspråk utan föregången invigning. Kyrkoordningen av år 1571 innehöll t. o. m. förbud mot invigning av kyrkogård. I 1686 års kyrkolag finns intet stadgat om invigning av kyrkogård men väl om invigning av kyrka. Enligt *Rodhe*[10] torde dock lagen förutsätta även begravningsplatsers invigning. Ej ens så långt fram i tiden som år 1811, då ny kyrkohandbok utfärdades, fanns några bestämda föreskrifter om skyldighet att inviga begravningsplats eller om formerna härför. Sådana återfinns först i senare handboksritual, där de sägs ansluta sig till vedertagen praxis. I jordfästningslagen av år 1894 intogs föreskrift om invigning av begravningsplats.

Gällande bestämmelser

De grundläggande bestämmelserna på begravningsväsendets område innefattas i 1957 års jordfästningslag och 1963 års lag om gravrätt m. m., vilken senare trädde i kraft den 1 januari 1964. Till lagen om gravrätt anknyter 1963 års begravningskungörelse. Jordfästningslagens konstitutionella natur har utredningen tidigare angivit (se ovan s. 387). Lagen om gravrätt utfärdades utan samtycke av kyrkomötet; dock inhämtades mötets godkännande av övergångsbestämmelserna till lagen, såvitt i dessa stadgades, att lagen den 24 mars 1916 om nyttjanderätt till gravplats förklarades skola upphöra att gälla.[11] Begravningskungörelsen slutligen har utfärdats av Kungl. Maj:t i administrativ ordning.

Det är icke erforderligt för belysningen av de spörsmål utredningen har att upptaga att ge en fullständig redogörelse för här ifrågavarande författningsföreskrifter. Såvitt angår jordfästningslagen har denna i huvudsakliga delar behandlats ovan i Avd. II. Nedanstående redovisning av rättsläget på begravningsväsendets område hänför sig väsentligen till gravrättslagen och avser spörsmål som är av intresse ur kyrka-statsynpunkt. Frågor som rör gravrättens juridiska natur, rätten till gravplats och därmed sammanhängande problem faller sålunda utanför redovisningen.[12] Än vidare lämnas här åsido frågan om den civilrättsliga äganderätten till sådana allmänna

[9] Kanonisk rätt är romersk-katolsk rätt, skapad under medeltiden och kompletterad genom påvarnas och de allmänna kyrkomötenas beslut.
[10] *Edvard Rodhe:* Svenskt gudstjänstliv (1923).
[11] Närmare härom, se utredningens betänkande VI, SOU 1965:70, s. 42.
[12] Se rörande dessa frågor, *Digman:* Begravningslagstiftningen (1964).

begravningsplatser, vilka är hänförliga till Svenska kyrkan (frågan behandlas i utredningens betänkande om kyrkans ekonomiska förhållanden, SOU 1967:46).

Allmänt

Kyrkogård är den gamla, alltsedan medeltiden använda benämningen för gravområde. Benämningen förekom såväl i 1686 års kyrkolag som i 1734 års lag. Senare kom uttrycket begravningsplats att användas om gravområden som inte låg i omedelbar anslutning till kyrkan. Ur juridisk och språklig synpunkt har begreppen ansetts som synonyma. I gällande lagstiftning användes uttrycket begravningsplats som en sammanfattande benämning på alla gravområden.

I gravrättslagen 1 § skiljes mellan allmän och enskild begravningsplats. Med *allmän begravningsplats* förstås av församling eller annan kommun eller eljest av det allmänna anordnad, behörigen invigd kyrkogård, annan begravningsplats, urngård, urnhall, urnlund, urnmur, kolumbarium, minneslund eller annan sådan anläggning. Med *enskild begravningsplats* avses plats, som tillhör annat trossamfund än Svenska kyrkan eller ock annan enskild och som behörigen anordnats för förvaring av avlidnas stoft eller aska eller för utströende av avlidnas aska.

Liksom i fråga om jordfästning gäller att avlidens önskan rörande gravsättning bör, såvitt det är möjligt, iakttagas av den som i egenskap av anhörig, eller närstående eller eljest ombesörjer begravningen (jordfästningslagen 1 §). Gravsättning får — enligt 2 § i samma lag — ske endast på kyrkogård eller annan allmän begravningsplats, som blivit för sådant ändamål behörigen anordnad och invigd, eller på enskild begravningsplats. (Angående förfarandet med askan efter eldbegängelse se nedan s. 443 ff.) I 4 § jordfästningslagen stadgas, att rätt till gravsättning på allmän begravningsplats ej skall vara beroende av att den avlidne tillhörde visst trossamfund eller att jordfästning ägt rum eller förrättats i viss ordning.

Begravningsplats har karaktär av publik mark och är som sådan underkastad särskilda regler i förmögenhetsrättsligt hänseende. Detta kommer i gravrättslagen till uttryck bl. a. på det sätt att begravningsplats ej får intecknas eller utmätas eller utan länsstyrelsens tillstånd överlåtas eller användas för annat ändamål. Ej heller får begravningsplats helt eller delvis nedläggas utan att länsstyrelsen förordnat därom. Det må erinras därom, att 1942 års lag om fornminnen i vissa fall kan bli att tillämpa på nedlagd begravningsplats. I nämnda lag hänföres till fasta fornlämningar bl. a. övergivna kyrkor, kapell och kyrkogårdar.

Genom stadgande i brottsbalken — 16 kap. 10 § om brott mot griftefrid — är lik, grav, kista m. m. och gravvård straffrättsligt skyddade mot olika obehöriga förfoganden. Straffskyddet enligt stadgandet omfattar icke be-

gravningsplatsen såsom sådan (t. ex. inhägnad, planteringar utanför gravplatser o. dyl.); allmänna straffstadganden, avseende exempelvis skadegörelse och förargelseväckande beteende, kan givetvis i förekommande fall tillämpas.

Om allmänna begravningsplatser

I 2 § lagen om gravrätt stadgas, att det åligger församling eller, om konungen för särskilt fall så förordnat, borgerlig kommun att hålla allmän begravningsplats. Med stadgandet korresponderar bestämmelsen i 2 § i 1961 års lag om församlingsstyrelse, att med församlings angelägenheter avses bl. a. anskaffande av och vård om begravningsplats men att, om konungen för särskilt fall så förordnar, begravningsplats skall anskaffas eller vårdas av den borgerliga kommunen. Frågan om huvudmannaskapet — ett kyrkligt eller borgerligt (kommunalt) sådant — för de allmänna begravningsplatserna kommer utredningen att behandla närmare i ett efterföljande avsnitt (se nedan s. 446 ff.). Det må här nämnas att i Stockholm den borgerliga kommunen utövar förvaltningen av de staden tillhöriga eller åt staden upplåtna begravningsplatserna. Ytterligare undantag finns. I Djursholm förvaltas och innehas sedan år 1901 en begravningsplats, som ursprungligen med Kungl. Maj:ts medgivande inrättats av »Djursholms kyrkogårdsförening», av den borgerliga kommunen. En liknande anordning förekommer i Tranås. Vidare bör erinras om att staten äger och disponerar militära begravningsplatser, avsedda för avliden personal inom krigsmakten. En särställning intager den under riksmarskalksämbetets och byggnadsstyrelsens vård stående Riddarholmskyrkan, som utgjort begravningsplats för landets regerande konungar och drottningar.

Beträffande *omfattningen av skyldigheten att hålla allmän begravningsplats* stadgas i 2 § första stycket gravrättslagen att det åligger församling (i förekommande fall borgerlig kommun) att hålla allmän begravningsplats med erforderligt antal gravplatser av vedertagen typ. Försummas sådant åliggande torde länsstyrelsen kunna meddela vitesföreläggande.[13] Församling torde i regel inte vara skyldig att tillhandahålla gravplats för andra än medlemmar av församlingen. Har gravrätt förvärvats av någon, får dock självfallet innehavaren av sådan rätt utnyttja den oberoende av församlingstillhörighet. Rörande uttrycket »erforderligt antal» uttalades i propositionen med förslag till lag om gravrätt m. m. (prop. nr 141/1963, s. 40), att det naturliga betraktelsesättet torde vara att se detta antal i relation till det på grund av föreliggande efterfrågan framkallade behovet av gravplatser. Behovet behövde, anfördes vidare, ej nödvändigtvis vara avhängigt av antalet inom församlingen kyrkobokförda personer men givetvis kom detta antal i regel att bli normerande.

[13] *Digman:* a. a., s. 46.

Närmare bestämmelser om *anläggande m. m. av begravningsplats* har — med stöd av gravrättslagen — intagits i begravningskungörelsen. Nedanstående redogörelse hänför sig, såvitt annat ej anges, till såväl allmänna som enskilda begravningsplatser. Innan förslag upprättas att anlägga eller utvidga eller eljest väsentligt ändra begravningsplats bör tillfälle beredas riksantikvarien att meddela råd och anvisningar. Förslaget skall granskas av riksantikvarien, som — därest fråga ej är om anläggande av enskild begravningsplats — prövar huruvida förslaget skall godkännas. Avser förslaget anläggande av enskild begravningsplats skall riksantikvarien med eget utlåtande underställa ärendet Kungl. Maj:ts prövning. Vid ansökan om godkännande skall, utöver ritningar och andra handlingar av likartad beskaffenhet, fogas bl. a. yttrande av byggnadsnämnd och hälsovårdsnämnd. Riksantikvarien har att »allt efter ärendets beskaffenhet» inhämta yttrande från domkapitlet och, därest förslaget avser anläggande eller utvidgning av begravningsplats, från länsstyrelsen, som i sin tur ålägges att höra olika sakkunniga.

Allmän begravningsplats skall före begagnandet *invigas*. Något uttryckligt stadgande härom finns ej men att så sker förutsättes i 2 § jordfästningslagen och i 1 § lagen om gravrätt m. m. (se ovan s. 439). Invigningen förrättas av biskopen eller av den präst han förordnar och sker på sätt, varom stadgas i 10 kap. kyrkohandboken. Jämväl 1894 års jordfästningslag förutsatte att allmän begravningsplats skulle vara »för sådant ändamål behörigen invigd». Det till grund för 1957 års jordfästningslag liggande *betänkandet (SOU 1955:36)* innehöll intet om invigning utan där talades endast om att begravningsplats skulle vara »behörigen anordnad». Utredningsmannen (hovrättspresidenten Wijnbladh) framhöll härtill att det icke syntes uteslutet att av kommun framdeles anlagd allmän begravningsplats icke alltid kom att invigas enligt kyrkohandboken. Under *remissbehandlingen* av betänkandet uppmärksammades angivna förhållande av några remissinstanser (domkapitlen i Luleå, Uppsala och Visby stift samt kyrkorådet i Uppsala domkyrkoförsamling och länsstyrelsen i Uppsala län), och framhölls att av lagtexten borde framgå att begravningsplats skall vara invigd. Domkapitlet i Visby stift anförde i sammanhanget, att uttrycket »vila i vigd jord» hade en så allmän och stark ställning att kravet på begravningsplatsens invigning ej utan vägande skäl borde efterges. I den *proposition (nr 171/1957)*, varmed förslaget till ny jordfästningslag förelades riksdagen, uttalade föredragande departementschefen, att utredningsmannen med det ändrade ordvalet syntes ha avsett att allmänna begravningsplatser skulle kunna anläggas utan att invigas enligt kyrkohandboken. Denna mening förklarade departementschefen sig ej kunna biträda; fastmer borde av lagtexten framgå att invigning skulle ske beträffande begravningsplats, som upplåts till allmänt bruk. Ifrågavarande stadgande i jordfästningslagen utformades i enlighet härmed.

Ur kyrklig synpunkt har invigningen den betydelsen att begravningsplatsen erhåller karaktär av fridlyst och helgat rum.[14] Från juridisk synpunkt innebär invigningen att platsen rättsligen iordningställts för sitt ändamål; någon gravsättning får ej ske innan denna i lag uppställda formföreskrift iakttagits.[15]

Frågan om formerna för *förvaltningen av de* till församling hänförliga *allmänna begravningsplatserna* regleras i lagen om församlingsstyrelse (LFS). I allmänhet handhas förvaltningen av kyrkorådet. På många håll förekommer s. k. kyrkogårdsnämnd. Har sådan utsetts av det beslutande organet — kyrkofullmäktige (i förekommande fall kyrklig samfällighets fullmäktige) eller kyrkostämma — handhar nämnden självständigt de uppgifter som anförtrotts åt densamma (57 § LFS). Utses kyrkogårdsnämnden av kyrkorådet handlar den däremot i princip på rådets vägnar och på dess ansvar (56 § LFS). Närmare bestämmelser om förvaltningen finns ofta intagna i ett särskilt kyrkogårdsreglemente eller motsvarande ordningsföreskrifter. Eftersom församlingens organ saknar befogenhet, motsvarande den borgerliga kommunens, att fastställa påföljd av straffrättslig karaktär för överträdelse av lokal ordningsstadga, får kyrkostämma (fullmäktige), som önskar utrusta av densamma antagna ordningsstadgar med förvaltningsrättsligt tvångsmedel såsom vite, vända sig till den borgerliga kommunen eller länsstyrelsen. Tillsyn över församlings vård av begravningsplats tillkommer prost och biskop vid visitationer, domkapitel samt hälsovårdsnämnd och länsstyrelse. I den mån rättelse ej vinnes genom anmärkning vid visitation, torde anmälan böra ske till länsstyrelsen, som enligt 15 § lagen om gravrätt kan ålägga vite för vinnande av rättelse. — Såvitt angår förhållandena i Stockholm har kyrkogårdsnämnden ansvaret för de till begravningsväsendet hörande angelägenheter, som överlämnats till nämnden av stadskollegiet. Under kyrkogårdsnämnden lyder kyrkogårdsförvaltningen. — I beslut av myndighet, som förvaltar allmän begravningsplats, må — i fall, som anges i 16 § gravrättslagen — den som beslutet rör söka ändring genom besvär hos länsstyrelsen. Talan mot länsstyrelsens beslut föres genom besvär hos Kungl. Maj:t (regeringsrätten).

Om enskilda begravningsplatser

Med enskild begravningsplats avses, såsom i det föregående nämnts, begravningsplats som tillhör annat trossamfund än Svenska kyrkan och begravningsplats som tillhör annan enskild. Jämlikt 2 § andra stycket gravrättslagen ankommer det på Kungl. Maj:ts prövning, huruvida och på vilka villkor enskild begravningsplats må anordnas. Såsom villkor brukar föreskrivas invigning och fordras att området är i laga ordning avskilt och inhägnat

[14] SOU 1961: 5, s. 74 f.
[15] Jfr härom ovan s. 369 f.

samt att garantier lämnas för framtida vård. I fråga om de mosaiska begravningsplatserna förekommer ingen invigningsceremoni i vanlig mening; ianspråktagandet av marken för begravningsändamål får i dessa fall konstituera den rättsliga förändringen av markens natur.

Gravrättslagens allmänna bestämmelser om anläggande, överlåtelse, nedläggning m. m. (2 § tredje stycket samt 3—5 §§) gäller även enskilda begravningsplatser. I fråga om lagens tillämplighet i övrigt må nämnas, att, enligt 14 § i lagen, Kungl. Maj:t för särskilda fall äger förordna att bestämmelserna i 6—12 §§ (om gravrätt) helt eller delvis skall vara tillämpliga på gravplatser inom enskilda begravningsplatser. Utan sådant förordnande gäller bestämmelsen i 13 § — om förbud mot pantsättning och utmätning — i fråga om rätt till gravplats, som upplåtits inom enskild begravningsplats. Länsstyrelsens befogenhet jämlikt 15 § att vid vite förelägga innehavare av begravningsplats att fullgöra sina åligganden gäller även enskild begravningsplats. Begravningskungörelsens bestämmelser om gravar gäller i tillämpliga delar också för gravar å enskilda begravningsplatser.

Enskilda begravningsplatser förekommer i ganska ringa utsträckning i vårt land. Bland de konfessionella begravningsplatserna är främst att nämna sådana, som upplåtits för romersk-katolska och mosaiska församlingar. Såsom exempel på enskilda begravningsplatser av icke konfessionell natur kan anges Artur Hazelius' grav på Skansen och Stiftelsen Hälsingborgs krematoriums begravningsplats. Det må anmärkas, att 1916 års lag om nyttjanderätt till gravplats saknade bestämmelser om gravar å enskilda begravningsplatser. I vederbörande proposition (nr 24/1916) motiverades detta med att bestämmelser icke var erforderliga för dessa mycket sällsynta fall.

Särskilt om förfarandet med aska efter eldbegängelse

Bruket av eldbegängelse har skapat behov av andra områden eller anordningar än sådana för förvaring av den avlidnes stoft. Ifrågavarande områden och anordningar, vilka vad gäller allmän begravningsplats angivits med uttrycken urngård, urnhall, urnlund, urnmur, kolumbarium, minneslund eller »annan sådan anläggning», har i gravrättslagen (1 §) inordnats under begreppet begravningsplats antingen de är självständiga eller del av vanlig begravningsplats. I definitionen å enskild begravningsplats har, såvitt nu är i fråga, angivits plats, som behörigen anordnats för förvaring av avlidnas aska eller för utströende av avlidnas aska.

Som tidigare angivits får avliden gravsättas endast på kyrkogård eller annan allmän begravningsplats eller på enskild begravningsplats; efter eldbegängelse må dock med askan förfaras på sätt konungen bestämmer (2 § jordfästningslagen). Närmare föreskrifter i sistnämnda hänseende finns intagna i 25 § begravningskungörelsen. Enligt 1 mom. i denna paragraf skall inom ett år efter eldbegängelse askan gravsättas genom att nedsättas i grav

eller läggas i urna, som tillslutes och, om den ej är fast förenad med underlaget, insättes i förvaringsrum, vilket hålles stängt. I 2 mom. stadgas, att askan i stället för att gravsättas enligt ovan får nedgrävas eller utströs inom minneslund eller efter tillstånd av länsstyrelsen utströs på plats, som ej är begravningsplats. Det ifrågakommande tillståndet meddelas av länsstyrelsen i det län, där askan avses skola utströs. Tillstånd får lämnas endast om länsstyrelsen finner att den tillämnade platsen för utströendet ägnar sig härför samt att med askan uppenbarligen kommer att förfaras på ett pietetsfullt sätt.

Möjligheten att få *utströ askan* tillskapades genom 1957 års jordfästningslag. *I motion (nr I:87) till 1953 års riksdag* hemställdes om utredning med syfte att åstadkomma frihet för »efterlevande att i värdig form efter avlidens i livstiden uttalade önskan utströ hans aska å jord eller över vatten»; en möjlighet som alltså dåmera icke fanns. I samband med motionens behandling i riksdagens första lagutskott inkom begärda yttranden från Allmänna svenska prästföreningen, Sveriges yngre prästers förbund och Förbundet för religionsfrihet. Enligt *Allmänna svenska prästföreningen* förelåg bland allmänheten varken ett behov av eller överhuvud önskemål om behandling av avlidens aska på sätt som avsågs i motionen. I stället talade såväl pietets- som ordningsskäl samt traditionen för motsatsen. *Sveriges yngre prästers förbund* anförde, att den föreslagna reformen var helt främmande för kristen anda, kyrklig sed och svensk tradition och avstyrkte därför bestämt densamma. *Förbundet för religionsfrihet* var å andra sidan av den bestämda uppfattningen att lagändring i överensstämmelse med motionens syfte var erforderlig. Något hållbart religiöst argument mot rätten att låta en avlidens aska återförenas med moder jord eller naturen fanns enligt förbundet icke. Ur social synpunkt fann förbundet det vara naturligt, att begravning av en avliden, som ej undergått kremation, av sanitära skäl skedde under kontroll. Annorlunda förhöll det sig med askan; den var steril. Socialt sett var det vidare naturligt, att garanti skapades för att en avliden begrovs under värdiga former. Dessa former kunde emellertid vara enkla. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 21) uttalade *första lagutskottet,* att det i motionen angivna önskemålet visserligen torde omfattas endast av ett fåtal men att spörsmålet likväl förtjänade avseende. Utskottet avstyrkte dock motionen, enär den i densamma väckta frågan syntes vara av sådan art, att den väl kunde inrymmas under direktiven för den tillsatta *utredningen för omarbetning av jordfästningslagen.* — I nämnda utrednings betänkande (SOU 1955:36) uttalades, att man väl med Sveriges yngre prästers förbund kunde säga, att den i motionen föreslagna reformen var helt främmande för kristen anda och kyrklig sed; det var dock icke dessa synpunkter som borde anläggas på spörsmålet i fråga. Åtskillnad måste göras mellan själva jordfästningen och den efterföljande gravsättningen, vilken senare icke är en akt av religiös innebörd. Under det senare begreppet borde såväl krema-

tionen som det vidare förfarandet med askan inordnas. Utredningsmannen framhöll härtill, att inte heller kremationen torde kunna sägas vara i enlighet med kristen anda och kyrklig sed. Emellertid ansåg utredningsmannen, att något behov av en sådan reform, som avsetts i motionen, icke förelåg i vårt land. Under *remissbehandlingen* av betänkandet förklarade sig några kyrkliga remissmyndigheter dela utredningsmannens ståndpunkt. Andra remissinstanser, bland dem kammarkollegiet, byggnadsstyrelsen, Förbundet för religionsfrihet och Svenska eldbegängelseföreningen ställde sig däremot — mer eller mindre uttalat — positiva till att möjlighet skapades för ett förfarande av den art, som ifrågasatts i motionen vid 1953 års riksdag. I *propositionen med förslag till jordfästningslag m. m.* (prop. nr 171/1957) anförde vederbörande departementschef, att de gällande besämmelserna rörande förfarandet med aska efter avliden enligt hans mening var alltför restriktiva. Från det allmännas synpunkt fanns sålunda icke någon anledning att icke även andra önskemål kunde få tillgodoses än de redan brukliga sätten att gå tillväga efter eldbegängelsen. En förutsättning borde dock vara att det härvid tillgick på ett värdigt och pietetsfullt sätt. Det synes därför som allmän regel inte vara lämpligt att efterge kravet på att askan skall nedsättas eller förvaras på begravningsplats, vare sig allmän eller enskild sådan. Om man nämligen tillät efterlevande att bevara askan på annan plats, skulle all kontroll saknas att detta icke skedde på ett stötande eller mot den avlidne pietetslöst sätt. Då det gällde att tillgodose ett önskemål att få utströ aska i naturen borde, anfördes vidare, ett sådant förfaringssätt vara tillåtet inom begravningsplats, i den mån denna var lämpad härför. Möjlighet borde också finnas att utströ aska på annan plats än begravningsplats, t. ex. i öppna havet. Det var dock enligt departementschefen icke lämpligt att mera generellt medge ett sådant tillvägagångssätt, utan detta borde få förekomma endast under förutsättning att det förelåg betryggande garantier för att därvid kom att förfaras på ett sätt som ej var stötande eller pietetslöst. Särskild dispens borde därför krävas i sådana fall. — Den gällande ordningen har utformats efter sålunda av departementschefen angivna riktlinjer. Det må anmärkas, att *1957 års kyrkomöte* i anslutning till sitt godkännande av vissa delar av jordfästningslagen underströk, att utströende av aska var ett förfarande som stred mot kristen tradition och kunde vara förenat med olägenheter av olika art. Såvitt angår utströende av aska å kyrkogård förklarade sig mötet utgå från att sådant skulle kunna komma i fråga endast när särskild del av begravningsplats redan fanns ordnad för sådant ändamål. (Rörande dessa kyrkomötets uttalanden, se kyrkolagsutskottets betänkande nr 18/1957.)

Särskilt om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna

En egentlig åtskillnad såvitt angår handhavandet av borgerliga respektive kyrkliga uppgifter på den lokala självstyrelsens område skedde först genom 1862 års kommunallagstiftning. De uppgifter, som bedömdes ha borgerlig karaktär överlämnades åt en särskild enhet, socknen eller staden i deras egenskap av borgerliga kommuner, medan övriga kvarblev hos den kyrkliga enheten, kyrkosocknen eller församlingen. I KF den 21 mars 1862 om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd, vilken förordning ägde tillämpning såväl i stad (beträffande Stockholm se dock nedan) som på landet, angavs bland de frågor, vilkas handläggning ankom på kyrkostämman, ordnande av begravningsplatser. En motsvarande föreskrift fanns också intagen i den för Stockholms del utfärdade KF den 20 november 1863 om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd i Stockholm. Huruvida uppgiften att anordna begravningsplatser borde ankomma på den borgerliga eller på den kyrkliga enhetens organ var en fråga som inte var föremål för särskild diskussion under förarbetena till det ifrågavarande lagkomplexet. I det till grund för detsamma liggande kommittébetänkandet[16] uttalades allmänt rörande de ärenden som hänförts till kyrkostämman, att de samtliga torde »befinnas vara sådana, som från kyrkan hava sin upprinnelse och avse församlingen såsom ett yttre kyrkosamfund». Det må i sammanhanget erinras om det i den historiska översikten omnämnda förhållandet att fram till början av 1800-talet gravsättningarna skedde antingen i själva kyrkorna eller också å de dessa omgivande kyrkogårdarna.

Anordnandet och förvaltningen av de allmänna begravningsplatserna har därefter i princip kvarstått såsom en uppgift för kyrkoförsamlingarna; ett stadgande härom återfinns jämväl i gällande lag om församlingsstyrelse. För *Stockholms* del har däremot, såsom tidigare berörts, den förändringen skett att ifrågavarande uppgift övergått på de borgerligt-kommunala organen. Det synes vara av intresse i detta sammanhang att redovisa de omständigheter och de överväganden, som lett fram härtill.

På framställning av överståthållaren om otillräckligheten av de inom Stockholm belägna kyrkogårdarna och behovet av en allmän begravningsplats för huvudstadens församlingar upplåts genom beslut av Kungl. Maj:t år 1815 ett område av Karlbergs slotts mark för ändamålet. Arbetet med begravningsplatsens ordnande, vartill medel erhölls genom insamlingar, ombesörjdes av Stockholms stads drätselkommission. Sedan medlen år 1826 tagit slut anmälde kommissionen att den ansåg sin befattning med kyrkogården ha upphört. På framställning av Storkyrkoförsamlingens kyrkoråd medgav därefter Kungl. Maj:t, att begravningsplatsen, oaktat den ej till alla delar försatts i anbefallt skick, fick invigas för sitt ändamål och begagnas av Storkyrkoförsamlingen. För att möjliggöra platsens färdigställande tilläts kyrkorådet i denna församling att insamla kollekter i stadens

[16] Riksdagen 1859—1860, Bilagor till första samlingen, Kommittébetänkanden.

kyrkor. Invigning av begravningsplatsen skedde i juni 1827. Efter hand erhöll övriga territoriella församlingar i Stockholm Kungl. Maj:ts tillstånd att, i den mån deras enskilda kyrkogårdar befanns otillräckliga, använda begravningsplatsen mot villkor att de deltog i kostnaderna för dess underhåll och förskönande. Vissa utvidgningar skedde så småningom av denna den *äldre* delen av Norra begravningsplatsen. Vad angår den *nyare* delen av denna grundar sig tillkomsten på ett beslut av stadsfullmäktige i Stockholm år 1867 om förvärv av mark för iordningställande av en för hela huvudstaden gemensam begravningsplats, något som församlingarna förklarat sig inte ha något att erinra mot.

Förvaltningen av begravningsplatsen ombesörjdes alltifrån början av en kommitté, sedan år 1840 bestående av pastor primarius som ordförande samt fem för obestämd tid å sockenstämma valda ledamöter från vardera Storkyrkoförsamlingen och Klara församling. Kommittén antog år 1861 namnet »förvaltningen för huvudstadens norra begravningsplats». På 1870-talet aktualiserades frågan om en ändrad ordning för förvaltningen. Från stadsfullmäktiges sida anfördes därvid bl. a., att de skäl, som varit bestämmande för stadsfullmäktige, då de tog hand om frågan om anskaffande av en för huvudstadens invånare gemensam begravningsplats och för kommunens räkning förvärvade en sådan, med nödvändighet förde därtill, att begravningsplatsen borde förvaltas av en myndighet som lydde omedelbart under stadsfullmäktige. Det var nämligen av yttersta vikt, att vid en sådan begravningsplats tillämpades regler, vilka »vetenskapen och erfarenheten ur den allmänna hälsovårdens synpunkt uppställt»; en fråga som var en angelägenhet för den borgerliga kommunen. Ett förslag från stadsfullmäktige gick ut på att förvaltningen av stadens kyrkogårdar skulle handhas av en kyrkogårdsnämnd bestående av 7 ledamöter, varav 5 utsedda av stadsfullmäktige och en av vardera konsistorium och hälsovårdsnämnden. Konsistorium avstyrkte stadsfullmäktiges förslag under framhållande av att kyrkogårdsförvaltningen var en kyrklig församlingsangelägenhet. Även de territoriella församlingarna hördes. I beslut år 1879 uttalade Kungl. Maj:t, att enligt 1863 års förordning om kyrkostämma m.m. i Stockholm förvaltningen av det till begravningsplats för huvudstadens invånare använda området var en församlingarnas angelägenhet, som det tillkom dem att handlägga å kyrkostämma. Stadsfullmäktiges hemställan, vilken biträtts endast av *en* församling, att förvaltningen skulle uppdragas åt en i huvudsak av stadsfullmäktige utsedd styrelse, fann Kungl. Maj:t därför ej kunna bifallas. Påföljande år inkom stadsfullmäktige med ett nytt förslag till Kungl. Maj:t. I detsamma medgavs kyrkostämmorna rätt att genom medelbara val tillsätta 4 ledamöter i den förslagna kyrkogårdsnämnden. Stadsfullmäktige förklarade samtidigt, att de icke medgav att förvaltningen av den för Stockholms kommun förvärvade nyare delen av Norra begravningsplatsen överflyttades till någon annan eller annorlunda sammansatt nämnd än i enlighet med dess sistberörda förslag samt hemställde, att Kungl. Maj:t ville tillåta att kyrkogårdsnämnden även fick övertaga vården och förvaltningen av den äldre kyrkogården; det kunde nämligen ej vara ändamålsenligt att den äldre och den nyare delen av begravningsplatsen stod under olika förvaltningar. Över stadsfullmäktiges förslag hördes församlingarna å kyrkostämmor. Endast Storkyrkoförsamlingen och Klara församling vägrade att i alla delar godkänna av stadsfullmäktige framlagda förslag. I proposition år 1882 föreslogs att — utan hinder av vad 1863 års förordning om kyrkostämma m. m. i Stockholm innehöll i fråga om begravningsplatser — vården och förvaltningen av stadens begravningsplatser skulle utövas i huvudsaklig överensstämmelse med stadsfullmäktiges förslag. Riksdagen vägrade bifall till propositionen. Som skäl härför åberopades att bestämmelser om vården

och förvaltningen av Stockholms stads allmänna begravningsplatser på grund av stadgandena i nyssnämnda förordning var av kommunallags natur och förty enligt RF skulle stiftas av konung och riksdag gemensamt; riksdagen ansåg sig icke kunna för viss fråga avsäga sig det deltagande i lagstiftning, som grundlagen inrymt åt densamma. År 1885 aktualiserades ånyo frågan om kyrkogårdsförvaltningen. Denna gång av överståthållarämbetet. I skrivelse till Kungl. Maj:t anförde ämbetet bl a., att de rådande anordningarna, enligt vilka två av varandra oberoende myndigheter förvaltade var sin del av Norra begravningsplatsen, måste verka förlamande på kyrkogårdens förvaltning i dess helhet. Stadsfullmäktiges sist berörda förslag, vilket hade godkänts av sex av huvudstadens åtta församlingar, syntes ämbetet i väsentliga delar ägnat att på ett tillfredsställande sätt tillgodose såväl den borgerliga som den kyrkliga kommunens anspråk på delaktighet i förvaltningen och jämväl i övrigt innebära nödiga garantier för förvaltningens bestridande på ett lämpligt och ändamålsenligt sätt. Vissa smärre korrigeringar föreslogs i stadsfullmäktiges förslag. Församlingarna i Stockholm, utom Klara församling, tillstyrkte den ifrågasatta förvaltningsordningen. I en till 1886 års riksdag avlämnad proposition anfördes, att det var av synnerlig vikt, att den länge avhandlade frågan om förändring i vården och förvaltningen av huvudstadens gemensamma begravningsplatser snart blev avgjord. Departementschefen förklarade sig inte ha något att erinra mot det — ursprungligen av överståthållarämbetet — framförda förslaget. Propositionen utmynnade i — utöver förslag till förordning om kyrkogårdsnämnd i Stockholm — följande förslag om tillägg till § 2 i 1863 års förordning om kyrkostämma m. m. i Stockholm: »Om vård och förvaltning av vissa kyrkogårdar genom kyrkogårdsnämnd är särskilt stadgat; dock må frågor om vård och förvaltning av den äldre kyrkogården utanför Norrtull samt vad därtill hörer å kyrkostämma handläggas, intill dess genom vederbörligt beslut kyrkogårdsnämnden bemyndigas att desamma behandla.» Den i stadgandet intagna reservationen föranleddes — enligt vad i propositionen uttalades — av att icke alla stadens församlingar tillstyrkt den med propositionsförslaget avsedda ordningen. Propositionen godtogs av riksdagen. KF ang. tillägg till kyrkostämmoförordningen utfärdades den 29 april 1886. Förordning om kyrkogårdsnämnd i Stockholm utfärdades samma dag. I § 1 av densamma förklarades kyrkogårdsnämnden vårda och förvalta de Stockholms kommun tillhöriga kyrkogårdarna. Vården och förvaltningen av den äldre kyrkogården utanför Norrtull förklarades skola övertagas av nämnden, då stadens territoriella församlingar därtill samtyckt och konungen så beslutat. Genom en förordning av år 1903 upphävdes den i 1863 års förordning om kyrkostämma m. m. i Stockholm alltifrån år 1863 intagna föreskriften om anordnandet av begravningsplatser som en uppgift för kyrkostämman ävensom den ovan omnämnda reservationen rörande den äldre kyrkogården utanför Norrtull. I vederbörande proposition förklarades ändringarna vara av redaktionell karaktär (stadgandena sades ha »omredigerats till sådan lydelse, som de numera synas böra äga»).

Genom den ovan redovisade utvecklingen hade beträffande kyrkogårdarna i Stockholm en sådan ordning åstadkommits att vården och förvaltningen av desamma hade anförtrotts åt ett organ (kyrkogårdsnämnden) av blandad borgerlig och kyrklig karaktär. Det slutliga steget för att helt överföra begravningsväsendet till en uppgift för den borgerliga kommunen togs år 1924. Genom förordningar detta år gjordes den ändring i 1863 års förordning om kyrkostämma m. m. i Stockholm att beträffande vården av

vissa kyrkogårdar hänvisades till vad därom särskilt stadgades varjämte (genom KF den 16 maj) föreskrevs, att vården av de Stockholms stad tillhöriga eller åt staden upplåtna kyrkogårdarna skulle utgöra en för hela staden gemensam angelägenhet, vilken staden såsom kommun hade att ombesörja. KF den 29 april 1886 om kyrkogårdsnämnd i Stockholm förklarades samtidigt skola upphöra att gälla.

Upphovet till de sålunda gjorda författningsändringarna var en inom Stockholms stadsfullmäktige väckt motion med yrkande, bl. a., att fullmäktige måtte hos Kungl. Maj:t göra framställning om sådan författningsändring att stadsfullmäktige själva fick rätt att välja hela kyrkogårdsnämnden. Stockholms stadskollegium anförde i utlåtande över motionen bl. a., att — vilket kyrkogårdsnämnden i avgivet yttrande hade framhållit — staden redan i egentlig mening hade övertagit vården och förvaltningen av begravningsplatserna och att kyrkogårdsnämnden numera kunde betraktas som en av stadsfullmäktiges permanenta nämnder. Vid sådant förhållande borde den omständliga och tidsödande valtekniska apparat, som för närvarande måste igångsättas i och för församlingarnas val av ledamöter m. fl. i kyrkogårdsnämnden, kunna undvikas. Kollegiet framhöll vidare, att förvaltningen av begravningsplatserna i ekonomiskt hänseende sedan länge helt ankommit på den borgerliga kommunen och tillstyrkte en sådan omorganisation av kyrkogårdsnämndens förvaltningsområde, att dithörande uppgifter även formellt blev för hela staden gemensamma angelägenheter, vilka staden som kommun hade att besörja. Stadsfullmäktige biträdde vad stadskollegiet sålunda uttalat och i enlighet därmed föreslagit. I proposition (nr 164) till 1924 års riksdag förklarade vederbörande departementschef, att han fann de av stadskollegiet i ärendet anförda skälen bärande och framlade de författningsförslag, för vilka ovan redogjorts.

1930 års församlingsstyrelselagstiftning medförde ej några ändringar — varken sakligt eller lagtekniskt — av den år 1924 för Stockholms del tillskapade ordningen. 1961 års lag om församlingsstyrelse gäller för hela landet. Detta har nödvändiggjort en annan lagteknisk konstruktion på det nu ifrågavarande området. I 2 § 1 mom. i nämnda lag förklaras att med församlings angelägenheter avses bl. a. frågor om anskaffande av och vård om begravningsplats medan i 2 mom. i samma paragraf intagits, att begravningsplats anskaffas eller vårdas av borgerlig kommun, om konungen för särskilt fall så förordnar. Till sistnämnda stadgande anknyter för Stockholms del ovannämnda KF den 16 maj 1924. Det må anmärkas, att begravningsplatserna i vissa territoriella ytterförsamlingar, som under 1900-talet inkorporerats med Stockholms stad, icke sorterar under stadens kyrkogårdsnämnd. Sålunda förvaltas Bromma kyrkogård av Bromma församlings kyrkogårdsnämnd, Spånga kyrkogård av Spånga församlings kyrkogårdsnämnd, Hässelby begravningsplats av Hässelby församlings kyrkogårdsnämnd samt kyrkogården vid Brännkyrka kyrka och den nya begravningsplatsen vid Västberga (Solberga) av Brännkyrka församlings kyrkogårdsnämnd. Vidare bör anmärkas, att frågan om ifrågavarande församlingsförvaltade begravningsplatsers organisatoriska inlemmande med stadens

verksamhet varit föremål för utredning inom stadens kyrkogårdsnämnd. I utredningen, som innefattas i en den 10 november 1965 dagtecknad promemoria, har ett sådant inlemmande avstyrkts med hänvisning till de skäl, som angivits »i statliga utredningar och vid riksdagsbehandling» av frågan rörande huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna. (Beträffande nämnda promemoria, se vidare nedan s. 461 f.)

För utvecklingen för Stockholms vidkommande av en ordning innebärande begravningsväsendets övergång från en kyrklig till en i princip borgerligt-kommunal angelägenhet har ovan redogjorts. Förslag har icke saknats att även för *landet i övrigt* åstadkomma en motsvarande överflyttning eller i vart fall skapa möjligheter därför.

Spörsmålet togs upp av *kyrkofullmäktigesakkunniga* i deras år 1922 avgivna betänkande (SOU 1923:4). De sakkunniga uttalade som sin principiella uppfattning att frågor rörande ordnande av begravningsplats borde anses vara en borgerlig angelägenhet men fann en allmän överflyttning från kyrklig till borgerlig förvaltning möta betydande praktiska svårigheter. I betänkandet anfördes följande (s. 179 f.).

Enligt den mening, som omfattas av de sakkunniges flertal, bör frågan om begravningsplats principiellt anses vara av borgerlig natur. Såsom grund för ett sådant betraktelsesätt kan ett flertal omständigheter andragas. Närmast till hands ligger att påpeka det sakförhållandet, att en begravningsplats är behövlig för alla utan anseende till religiös uppfattning. Vidare kan erinras om det intima samband, som frågan om begravningsplats har med allmänt hygieniska spörsmål, vilkas borgerliga karaktär av ingen torde förnekas. Slutligen må ihågkommas, att främmande trosbekännare tillika med de personer, som utträtt ur kyrkan, fortfarande till viss del erlägga avgifter för kyrkliga behov, däribland även för begravningsplatsers anläggning och underhåll. Inom kyrkoförsamlingen äga de dock icke inflytande vid avgörandet av hithörande frågor, vilket däremot bleve fallet, om dessa frågor flyttades över till den borgerliga kommunen. — Av de synpunkter, som kunna andragas mot nyss anförda argument, torde visserligen pieteten mot hävdvunnen ordning, enligt vilken begravningsplatserna ansetts böra falla under den kyrkliga församlingens vård, förtjäna allt möjligt beaktande. Men av avgörande vikt torde vara, att betydande praktiska svårigheter resa sig mot en *allmän* överflyttning av ärenden av ifrågavarande natur till den borgerliga kommunen. — I flertalet fall, särskilt på landsbygden, lärer man kunna utgå ifrån, att begravningsplatsen tillika utgör kyrkans tomtplats. Kyrkan och tomten varpå den är byggd tillhöra den kyrkliga organisationen. Ett överförande av äganderätten till enbart tomtplatsen från den kyrkliga till den borgerliga kommunen kan icke ifrågasättas; kyrkan och dess tomt höra oskiljaktigt tillsammans. Men om så är förhållandet, lärer även vården om och dispositionsrätten över den å kyrkotomten befintliga begravningsplatsen böra förbliva hos de kyrkliga styrelse- och förvaltningsorganen. I annat fall skulle lätt förvecklingar, jämväl av rättslig art, kunna uppstå, när frågor uppkomme om platsens ordnande, om ny- eller tillbyggnad av kyrka eller klockstapel, om inhägnad, om ledningar för belysning, vatten o. d. för antingen kyrkans eller begravningsplatsens behov med flera liknande angelägenheter. Kyrka, tomt och begravningsplats höra i många, kanske de flesta fall, särskilt på

landsbygden, så nära tillsammans, att ett särskiljande av ägande- och dispositionsrätten och dessas fördelande på kyrklig och borgerlig kommun och skilda kommunala styrelse- och förvaltningsorgan icke ur vare sig juridisk eller praktisk synpunkt i allmänhet torde kunna äga rum. — Naturligt är, att i städer, där begravningsplatsen är belägen utanför stadens planlagda område och således skild från dess kyrka eller kyrkor, en sådan för sig belägen begravningsplats ställes under förvaltning av den borgerliga kommunen. Denna anordning innebär ingenting nytt. I vissa större städer tillämpas redan nu ett sådant förfaringssätt. För huvudstadens del vilja de sakkunniga härutinnan hänvisa till kungl. förordningen om kyrkogårdsnämnd i Stockholm den 29 april 1886 med därtill hörande tilläggsförfattningar.[17] — Även i en eller annan landskommun, som har en särskild, från kyrkan avlägset belägen begravningsplats, exempelvis vid ett i församlingens utkant beläget industrisamhälle, kunna förhållandena vara sådana, att motsvarande anordningar böra vidtagas.

På sålunda gjorda överväganden grundade sig de sakkunnigas angivande av församlings kompetens i det av dem upprättade förslaget till lag om församlingsstyrelse. I detsamma förklarades anskaffande och ordnande av begravningsplatser utgöra en kyrklig angelägenhet, dock ej där konungen för särskilt fall förordnat att vården om dessa angelägenheter skulle tillkomma den borgerliga kommunen.

1925 års religionsfrihetssakkunniga (SOU 1927:13) behandlade frågan om begravningsplatserna — icke ur allmän kompetenssynpunkt — utan främst ur synpunkten huruvida ärenden rörande desamma vid handläggning å kyrkostämma borde hänföras till den grupp av ärenden, i vilka endast statskyrkomedlemmar skulle äga deltaga, eller om de borde räknas till »allmänna ärenden». Beträffande den i detta sammanhang mera intressanta frågan om begravningsplatserna såsom föremål för kyrklig eller borgerlig förvaltning anförde de sakkunniga — efter att först ha angivit som riktigast att i allmänhet räkna ärenden rörande begravningsplatser såsom rent kyrkliga ärenden — följande (betänkandet s. 198).

Emellertid är det tydligt, att fall kunna förekomma, då frågan om begravningsplatser lämpligen bör överföras från de kyrkliga till de allmänna angelägenheterna. Det synes då icke böra finnas något hinder att få en dylik överflyttning verkställd. Frågan blir härvid närmast, om ärendet i sådant fall bör inrangeras bland de kyrkostämmoärenden, i vilkas behandling, enligt vad de sakkunniga föreslå, samtliga röstberättigade församlingsmedlemmar skulle äga deltaga, eller om det bör alldeles avföras från kyrkostämmans befattningsområde och upptagas bland de ärenden, som falla under den borgerliga kommunens beslutanderätt. De sakkunniga anse den senare ordningen lämpligast och kunna härvid hänvisa ej mindre till vad 1922 års sakkunniga föreslagit än även till att en sådan ordning redan är genomförd för Stockholms vidkommande genom förordningen den 16 maj 1924 (nr 135) om vården av vissa kyrkogårdar i Stockholm. — — — Det synes vara i såväl statskyrkomedlemmars som icke-statskyrkomedlemmars intresse, att denna angelägenhet, ehuru i regel tillhörande de kyrkliga ärendena, dock fakultativt må

[17] Senare författningsreglering — av år 1924 — se ovan *(utredningens anm.)*.

kunna, när särskilda förhållanden det påkalla, överflyttas från den kyrkliga till den borgerliga kommunen.

De sakkunniga föreslog i enlighet därmed sådan ändring i § 2 av den allmänna kyrkostämmoförordningen, att frågor om ordnande och förvaltning av begravningsplatser samt avgifter för dem kunde, på särskild, hos Kungl. Maj:t gjord framställning, bliva överflyttade från kyrkostämman till behandling och avgörande av den borgerliga kommunen.

I avgivet yttrande över religionsfrihetssakkunnigas betänkande uttalade sig styrelsen för *Svenska stadsförbundet* för en lagstiftning, som medgav städerna att lägga förvaltningen av begravningsplatserna under den borgerliga kommunen. I den mån eldbegängelsen kom till större användning, syntes enligt styrelsens mening de med denna begravningsform sammanhängande förhållandena lättare kunna ordnas genom den borgerliga kommunen.

I *1930 års lag om församlingsstyrelse* bibehölls begravningsväsendet såsom en — utanför Stockholm — kyrklig angelägenhet. I densamma förklarades frågor om anskaffande och ordnande av begravningsplats samt avgifter för gravplatser utgöra objekt för den territoriella församlingens självstyrelse. Angivandet av församlingens kompetens anslöt sig i huvudsak till den förteckning, som innefattades i 1862 års kyrkostämmoförordning. I den till lagen hänförliga *propositionen* (nr 100/1930) uttalade departementschefen allmänt, att en del anmärkningar visserligen kunde framställas mot denna förteckning, men att det inte syntes lämpligt att i det aktuella sammanhanget företaga en genomgripande omarbetning av förteckningen. Särskilt beträffande den av styrelsen för Svenska stadsförbundet berörda frågan anförde departementschefen, att densamma icke borde upptagas till avgörande i det förevarande sammanhanget. Frågan sammanhängde med vissa andra spörsmål, som behandlats i religionsfrihetssakkunnigas betänkande, vilket — något som departementschefen tidigare uttalat — icke utan ytterligare omprövning kunde läggas till grund för lagstiftning.

Frågan om huvudmannaskapet för de allmänna begravningsplatserna berördes icke av dissenterlagskommittén och aktualiserades ej heller i övrigt under förarbetena till *1951 års religionsfrihetslagstiftning*. Även under förarbetena till *1957 års jordfästningslag* lämnades denna fråga åsido.

Församlingsstyrelsekommittén (SOU 1957:15) behandlade däremot frågan ganska ingående och anförde följande (betänkandet s. 132).

Såvitt kommittén kunnat finna har den nuvarande ordningen med församlingen som huvudman för begravningsplatserna icke medfört några olägenheter av betydelse. Begravningsplatsernas vård och förvaltning har ett nära samband med den kyrkliga kommunens övriga uppgifter, och församlingsorganen får anses äga förtrogenhet med de stundom ömtåliga spörsmål som uppkommer inom gravrättens område. Icke heller de till begravningsplatsernas förvaltning hörande ekonomiska frågorna är till sin natur artskilda från vad som i övrigt sedan gammalt tillhör församlingens hushållning. Jordfästning och vad därtill hör har i det stora flertalet fall en kyrkligt-religiös prägel, och så torde det komma att förbli

även i framtiden. Flera skäl talar därför för ett bibehållande av den nuvarande ordningen. Ett generellt överförande av ifrågavarande angelägenhet till borgerlig kommun skulle för övrigt stöta på svårigheter, särskilt med tanke på det förhållandet att de gamla kyrkogårdarna omkring eller invid en kyrka alltjämt i mycket stor utsträckning användes som begravningsplatser på landsbygden. — Å andra sidan torde det icke kunna förnekas att de spörsmål som sammanhänger med anläggande och vård av nya begravningsplatser — kommittén tänker härvidlag särskilt på begravningsplatserna i större samhällen — understundom är sådana att det kan synas lämpligare att låta borgerlig kommun få övertaga ansvaret. De ekonomiska frågornas storleksordning kan motivera en sådan anordning. Vidare kan stadsplaneringen beröras genom att mark måste reserveras för begravningsplatser. Den utveckling som i Stockholm lett till att den borgerliga kommunen berättigats övertaga handhavandet av begravningsplatserna synes härvidlag vara värd att beakta. — Om sålunda — som kommittén vill förorda — den nuvarande ordningen bör i princip bibehållas, bör det av nyssnämnda skäl beredas en möjlighet att, där så i särskilda fall befinnes påkallat, låta borgerlig kommun övertaga handhavandet av begravningsplatserna. Det synes lämpligen kunna tillkomma Kungl. Maj:t att bestämma när så skall ske. Kungl. Maj:t bör då även — om förhållandena så påkallar — kunna föreskriva att handhavandet av endast viss eller vissa begravningsplatser skall tillkomma den borgerliga kommunen, medan exempelvis kyrkogården skall kvarbli under församlingen. Överflyttningen bör rimligtvis som regel endast avse i bruk varande begravningsplats.

Kommitténs lagförslag upptog anskaffande av begravningsplats samt vård om sådan som en angelägenhet för församlingen, dock att vad sålunda stadgats ej skulle gälla i den mån konungen för särskilt fall förordnat, att vården därom skulle tillkomma den borgerliga kommunen.

Under *remissbehandlingen* av kommitténs betänkande konstaterade flera remissinstanser med tillfredsställelse att den ifrågavarande angelägenheten föreslagits i princip alltjämt skola handhas av församlingen. Däremot väckte förslaget, att Kungl. Maj:t för särskilt fall kunde förordna, att vården skulle tillkomma den borgerliga kommunen, gensaga från ett stort antal kyrkliga remissinstanser samt en länsstyrelse. Av de kritiskt inställda myndigheterna uttalade *1957 års kyrkomöte,* att ärenden om anskaffande och vård av begravningsplats inte borde kunna flyttas över till borgerlig kommun, med mindre det medgivits av församlingen, samt att sådant överflyttande inte skulle få avse kyrkogård i omedelbar anslutning till kyrka. I *kyrkolagsutskottets* betänkande (nr 17) anfördes närmare härom, att utskottet visserligen ansåg sig ha anledning räkna med att Kungl. Maj:t inte skulle medge att anskaffande och vård om begravningsplats överflyttades till borgerlig kommun, med mindre församlingen medgivit det, och att ett överflyttande av kyrkogård i omedelbar anslutning till kyrka inte skulle komma i fråga. Dessa villkor syntes emellertid utskottet vara av den vikt, att de borde intagas i lagen. Det av kyrkomötet framförda önskemålet kom även till uttryck i yttranden av bl. a. ett flertal *domkapitel.* Därvid betonades särskilt kyrkogårdens karaktär av invigd griftegård. *Länsstyrelsen i Västernorrlands län* uttalade sig likaledes — med instämmande i kommit-

téns uppfattning, att den nuvarande ordningen med församlingen som huvudman i princip borde bibehållas — för att en överflyttning endast fick ske i sådana fall, då trängande skäl gjorde den önskvärd, och knappast mot församlings bestridande. En klart negativ inställning till förslaget intog *domkapitlet i Lund,* som förklarade sig inte till någon del vilja biträda förslaget om möjlighet till överflyttning. Domkapitlet framhöll därvid bl. a., att förvaltningen av kyrkogården helt var uppbyggd på gemenskapen med den övriga kyrkliga förvaltningen i församlingen och att utgångspunkten för bedömandet av denna fråga måste vara kyrkogårdens karaktär av invigt rum. I infordrade yttranden från församlingar och kyrkliga samfälligheter uttalades i ett tjugotal fall ogillande av den föreslagna överflyttningsmöjligheten; i ungefär lika stor utsträckning vann den av kyrkomötet förordade begränsningen instämmanden.

I *propositionen* med förslag till lag om församlingsstyrelse (prop. nr 70/1961) konstaterade departementschefen inledningsvis, att 1862 års kommunallagsreform inte innebar, att församlingens verksamhetsområde begränsades till vad som med ett nutida betraktelsesätt menades med kyrkliga uppgifter. Även om därefter ett flertal ärenden av borgerlig natur överflyttats till den borgerliga kommunen, kvarstod alltfort hos församlingen vissa uppgifter, som inte kunde betraktas som enbart kyrkliga. Såsom exempel härpå nämnde departementschefen kyrkobokföringen och begravningsväsendet. Med framhållande av att kommitténs förslag att i princip bibehålla uppgiften att anskaffa och vårda begravningsplats hos församlingen icke rönt någon erinran från remissinstansernas sida, förklarade sig departementschefen beredd att i allt väsentligt förorda förslaget i denna del. Han sade sig vidare dela kommitténs uppfattning, att det kunde vara ändamålsenligt med en regel, som möjliggjorde att vården för visst fall kunde överflyttas på den borgerliga kommunen. Dock borde en överflyttning ske endast då starka praktiska skäl förelåg; som regel fick det anses uteslutet att vården om en kyrkogård, på vilken sockenkyrkan var belägen, skulle kunna överflyttas. Vissa kyrkliga myndigheters farhågor fann departementschefen därför överdrivna och någon uttrycklig regel på sätt kyrkomötet föreslagit fann han icke vara nödvändig. Med hänvisning till ett par remissuttalanden framhölls i propositionen vidare, att begravningsplatsens natur av invigd plats — som alltså krävde särskild pietet och som i vissa hänseenden var undandragen världsliga förfoganden — inte gick förlorad genom att själva förvaltningen överflyttades.

Under *riksdagsbehandlingen* av lagförslaget väcktes bl. a. en motion (nr II:765) med yrkande om sådana bestämmelser i lagen att överflyttande av begravningsplats skulle kunna få ske endast efter medgivande av vederbörande församling och att kyrkogård, varå sockenkyrkan var belägen, kom att bevaras i församlingens förvaltning. I sitt utlåtande (nr 16/1961) förklarade sig *konstitutionsutskottet* ansluta sig till den i propositionen

uttalade meningen, att anskaffandet och vården av begravningsplatserna borde ankomma på församlingarna, dock med möjlighet för vårdens överflyttande för visst fall på den borgerliga kommunen. Utskottet förutsatte, att denna möjlighet begagnades endast då synnerliga skäl förelåg och under iakttagande av tillbörlig pietet samt fann det uppenbart att överflyttning icke fick ske av kyrkogård omkring sockenkyrkan. Vidare syntes det enligt utskottet naturligt att — då fråga uppkom om ett överflyttande — församlingens egen inställning vann beaktande; en särskild föreskrift av innehåll, att församlingens medgivande krävdes för åtgärden, fann utskottet under sådana förhållanden ej erforderligt och avstyrkte det i ovannämnda motion framställda yrkandet därom. Beträffande den i samma motion gjorda framställningen om lagstadgande att kyrkogård, varå sockenkyrkan var belägen, skulle bevaras i församlingens förvaltning, anförde utskottet, att syftet med densamma fick anses tillgodosett med vad utskottet enligt ovanstående uttalat.

Såsom tidigare angivits erhöll stadgandet om begravningsplatserna den utformningen i 1961 års lag om församlingsstyrelse att fråga om anskaffande av och vård om sådan plats förklaras avse församlings angelägenheter (2 § 1 mom.). Om konungen för särskilt fall så förordnar, skall dock begravningsplats anskaffas eller vårdas av borgerlig kommun (2 § 2 mom.).

Under förarbetena till *1963 års lag om gravrätt m. m.* berördes icke frågan om huvudmannaskapet för begravningsplatserna.

B. Utredningen

Om huvudmannaskapet för begravningsplatserna

Den nuvarande ordningen med avseende å huvudmannaskapet för begravningsplatserna är väsentligen historiskt betingad. Som berörts i den historiska översikten uppkom i Sverige under medeltiden seden att jorda liken antingen i själva kyrkan eller också i den kyrkan omgivande gården. När dessa områden efter hand visade sig otillräckliga, något som främst gällde städerna, började — på av församlingarna disponerad mark — särskilda begravningsplatser anläggas på andra ställen än i anslutning till kyrka. Enär någon uppdelning av organen på den lokala självstyrelsens område icke fanns, uppkom därvid icke spörsmålet om borgerligt eller kyrkligt huvudmannaskap. Som jämväl tidigare berörts skedde genom 1862 års kommunallagstiftning den första åtskillnaden såvitt angår handhavandet av borgerliga respektive kyrkliga uppgifter på det kommunala planet. Bland frågor, vilkas handläggning därvid hänfördes till vederbörande kyrkliga organ (kyrkostämman), ingick anordnande och vård av begravningsplatser. Bl. a. begravningsplatsfrågorna förklarades tillhöra ärenden som »torde befinnas vara sådana, som från kyrkan hava sin upprinnelse och avse församlingen såsom ett yttre kyrkosamfund».

Den nyss återgivna uppfattningen om det naturliga i att församlingarna har att för medborgarna i gemen ombesörja hithörande frågor, torde numera — med hänsyn bl. a. till att Svenska kyrkan mer och mer kommit att betraktas som ett självständigt, låt vara med staten i organisatoriskt avseende förbundet, samfund — ha mycket få förespråkare. Det torde sålunda allmänt anses som självklart att det borgerliga samhället icke kan frånsäga sig ansvaret för att begravningsplatsfrågorna är lösta på ett ur olika synpunkter tillfredsställande sätt. Den nuvarande ordningen i fråga om huvudmannaskapet innefattar enligt en sådan uppfattning ett uppdrag från staten till kyrkan att handha hithörande frågor. Såsom skäl för att vidmakthålla detta uppdrag må kunna åberopas inte bara det rådande, historiskt betingade förhållandet att i stort sett samtliga begravningsplatser äges (eller i vart fall besittes) av församlingarna utan även att endast en mindre del av befolkningen står utanför kyrkan och att den rådande kyrka-statrelationen ger möjlighet till ett tillsyns- och finansieringsförfarande, likvärdigt med det som skulle ha varit för handen vid den alternativa lösningen, nämligen ett borgerligt-kommunalt huvudmannaskap. När man från kyrkligt håll hävdar uppfattningen om begravningsplatsfrågornas kyrkliga natur, torde däri icke ligga ett förnekande av det borgerliga samhällets yttersta ansvar för dessa frågor. Ej heller torde i denna uppfattning ligga något mera än att kyrkan har en förpliktelse att för sina *medlemmars* räkning anskaffa och vårda begravningsplatser. Härav följer att det rådande förhållandet, nämligen att de församlingsförvaltade begravningsplatserna upplåtes även för icke-kyrkomedlemmar, anses ha sin grund i ett medgivande därtill från kyrkans sida.

Utredningen anser sig sakna anledning att i vidare mån än som skett redovisa och granska de skäl, som i olika sammanhang och med utgångspunkt från den nuvarande kyrka-statrelationen anförts för, å ena sidan, ett principiellt borgerligt huvudmannaskap och, å andra sidan, ett principiellt kyrkligt sådant. De nuvarande bestämmelserna på området utgår från det faktiskt rådande besittningsförhållandet i fråga om begravningsplatserna men medger att, där så prövas lämpligt, främst nya begravningsplatser läggas under ett borgerligt huvudmannaskap. Dessa bestämmelser står enligt utredningens uppfattning i stort sett i överensstämmelse med den målsättning som bör vara vägledande i sammanhanget, nämligen att — oberoende av vilken kyrka-statrelation som är rådande — ordna huvudmannaskapet på ett ur praktisk synpunkt så ändamålsenligt sätt som möjligt.

Innan de olika av utredningen uppställda hypotetiska lägena föres in i resonemanget, synes lämpligt att något beröra de aspekter, vilka utifrån principen om *religionsfrihet* kan läggas på frågan om huvudmannaskapet. Den från kyrkligt håll hävdade uppfattningen om begravningsplatsfrågornas kyrkliga natur får, såsom tidigare berörts, ges den innebörden att ett krav uppställes att få handha dessa frågor såvitt angår de egna medlemmarna.

Med den definition utredningen i olika sammanhang givit åt begreppet trossamfundens religionsfrihet, nämligen att varje samfund i princip skall kunna fritt verka i enlighet med sin bekännelse, uppställer sig frågan huruvida föreliggande krav är grundat å kyrkans bekännelse. Att så skulle vara fallet torde icke ha gjorts gällande från något håll. Nödvändigheten av ett kyrkligt huvudmannaskap för de nuvarande begravningsplatserna kan alltså icke hävdas med utgångspunkt från religionsfrihetens principer. Lika litet kan — därest i en framtid begravningsplatsfrågorna skulle få en principiellt annorlunda lösning än för närvarande — kyrkan med åberopande av religionsfrihetens principer kräva att få anlägga begravningsplatser, förbehållna kyrkans egna medlemmar. I den mån under angivna förhållanden ett sådant medgivande kan komma att ges från statens sida, synes det alltså få motiveras utifrån andra hänsynstaganden än till religionsfriheten. — Ett särskilt spörsmål må tagas upp i detta sammanhang, enär det ofta anföres såsom ett problem av religionsfrihetskaraktär. Utredningen syftar här på frågor om begravningsplatsernas utformning, tillåten symbolik å gravstenar m. m. dylikt. Från kyrkligt håll framföres stundom uppfattningen att den nuvarande ordningen med församlingarna såsom huvudmän utgör en garanti för att här avsedda frågor får en ur kyrklig synpunkt tillfredsställande lösning, och att en sådan garanti ej föreligger vid ett borgerligt huvudmannaskap. Synpunkten kan givetvis ej frånkännas berättigande, och det är uppenbart att här är fråga om ett område, där utrymme finns för intressemotsättningar mellan den borgerliga kommunen och kyrkan. Endast med en mycket extensiv tolkning av begreppet religionsfrihet synes dock dessa frågor kunna tillskrivas religionsfrihetskaraktär. Det bör anmärkas, att det här avsedda spörsmålet sammanhänger med frågan om invigning av begravningsplats, vilken fråga utredningen närmare behandlar nedan under särskild rubrik (s. 465 ff.).

A-läget

Det nuvarande förhållandet mellan staten och Svenska kyrkan kännetecknas bl. a. därav, att genom statlig lagstiftning (kommunallag) regleras bl. a. församlingarnas kompetens och församlingsorganens sammansättning och befogenheter. Än vidare följer av den rådande kyrka-statrelationen att till beslut av de kyrkokommunala organen är knutet ett besvärsförfarande, som motsvarar vad som gäller för beslut av den borgerliga kommunens organ, ävensom att ledamöter i församlingsorgan i ansvarshänseende intager enahanda ställning som ledamöter i den borgerliga kommunens motsvarande organ. Angivna omständigheter — liksom andra sådana (exempelvis att församlingarna äger beskattningsrätt), som sammanhänger med församlingarnas karaktär av primärkommuner — är naturligen av betydelse, när det gäller att bedöma förutsättningarna för ett kyrkligt huvudmannaskap för

de allmänna begravningsplatserna. Någon ändrad situation med avseende å sålunda angivna förhållanden är icke att förutse i ett A-läge. Ej heller eljest synes vara anledning att i detta läge räkna med sådana förändringar av församlingarnas rättsliga status att genom desamma påkallas en principiell förändring av den nuvarande ordningen i fråga om huvudmannaskapet för begravningsplatserna.[18] Av betydelse för bedömandet kan också det förhållandet vara att man på grund av A-lägets utformning knappast har anledning att räkna med några större förändringar i fråga om medlemsanslutningen till Svenska kyrkan; den omständigheten att för närvarande så gott som hela svenska folket är att räkna som medlemmar av kyrkan har framförts som ett argument för bibehållande av det kyrkliga huvudmannaskapet.

Redan det förhållandet att Svenska kyrkans ställning i samhället genom pågående utredningsarbete gjorts till föremål för en allmän omprövning, utgör emellertid ett skäl för att till diskussion upptaga frågan om huvudmannaskapet för begravningsplatserna. Ett annat förhållande, som kan anses motivera en sådan diskussion, är den fortgående befolkningsomflyttningen från landsbygden till städer och andra tätorter; för den genom 1961 års församlingsstyrelselag tillskapade möjligheten att i särskilda fall låta begravningsplats anskaffas eller vårdas av borgerlig kommun, utgjorde sålunda förhållandena i städer och större samhällen ett avgörande motiv (se ovan s. 453). Innebörden och konsekvenserna i ett A-läge av en ändrad huvudregel i fråga om huvudmannaskapet skall belysas i det följande.[19]

En princip om ett borgerligt huvudmannaskap, vilkens lagfästande kan ske utan kyrkomötets formella medverkan, skulle till en början innebära att *nya* begravningsplatser kom att anläggas och förvaltas av den borgerliga kommunens organ. Några svårlösta praktiska problem föranledes ej härav. Vad angår *de i bruk varande begravningsplatser*, som står under kyrklig förvaltning, torde det vara mindre lämpligt att lösa frågan om huvudmannaskapet efter rent principiella riktlinjer. En bedömning av vad i varje särskilt fall framstår som mest ändamålsenligt, synes böra vara avgörande för valet av huvudmannaskap. I en del fall — särskilt i avfolkningsförsamlingar och där på grund av denna församlingens karaktär eller eljest den befintliga begravningsplatsen bedömes som tillräcklig för det framtida behovet — kan detta leda till bibehållen församlingsförvaltning. I andra

[18] Här må dock erinras om de förslag, som vid olika tillfällen väckts om överflyttande av församlings beslutanderätt i angelägenheter av ekonomisk art till borgerlig kommun (se härom ovan s. 65 ff.). Skulle en sådan överflyttning komma till stånd, kom det kyrkliga huvudmannaskapet för begravningsplatserna att förlora en betydande del av sitt reella innehåll. I en sådan situation skulle en principiell förändring i fråga om huvudmannaskapet kunna framstå som en naturlig reform.

[19] Därvid förutsättes att reformen tager sikte på hela landet. I och för sig skulle kunna tänkas den ordningen att reformen begränsades till större städer och andra orter, som erfarenhetsmässigt har karaktär av inflyttningsområden och där således behovet av nya begravningsplatser är mest framträdande.

fall kan den praktiskt mest lämpliga lösningen befinnas vara att ställa begravningsplatsen under den borgerliga kommunens direkta förvaltning. I vart fall dispositionsrätten till begravningsplatserna skulle således överföras å den borgerliga kommunen. I vad mån ett överförande jämväl av äganderätten kan befinnas lämplig och genomförbar torde få bedömas på grundval av en undersökning i varje särskilt fall. I sitt betänkande om kyrkans ekonomiska förhållanden (SOU 1967: 46, s. 207 f.) har utredningen anlagt vissa principiella synpunkter på hithörande spörsmål. Särskilda synpunkter gör sig gällande i fråga om sådana begravningsplatser, som är belägna i omedelbar anslutning till församlingskyrka. De svårigheter, som i dessa fall är förknippade med att överföra förvaltningen, utvecklades på sin tid av kyrkofullmäktigesakkunniga (se ovan s. 450 f.; jfr även den debatt rörande förutsättningarna för överflyttande av vården om i bruk varande begravningsplatser, som föregick antagandet av 1961 års församlingsstyrelselag, ovan s. 453 ff.). Därest av särskilda skäl förvaltningen av begravningsplats, varom nu är fråga, anses böra överföras å den borgerliga kommunen, finns möjligheten att genom avstyckning eller annan jorddelningsförrättning avskilja lämpligt område såsom tomtplats för kyrkan, å vilket avskilda område gravsättningar ej vidare skulle få äga rum. Förvaltningen av begravningsplatsen i övrigt skulle överföras å den borgerliga kommunen.

Utredningen kan självfallet inte gå in på och ange tänkbara lösningar på alla de olika problem av ekonomisk och annan art, som skulle uppkomma vid överförandet av i bruk varande begravningsplatser till förvaltning av borgerlig kommun. Dessa problem måste i förekommande fall göras till föremål för särskild utredning. Ledning i skilda hänseenden synes kunna hämtas utifrån det förfarande, som iakttogs vid exempelvis folkskoleväsendets överförande å den borgerliga kommunen. Så länge fråga är endast om ett överförande av dispositionsrätten till begravningsplatserna[20] torde mera sällan någon ekonomisk kompensation till församlingen aktualiseras; med den gällande ordningen i fråga om skyldigheten att erlägga församlingsskatt har nämligen i princip samtliga kommunmedlemmar bidragit till kostnaderna för anläggandet av de inom kommunen befintliga begravningsplatserna. Däremot får förutsättas att den borgerliga kommunen i förekommande fall övertager betalningsansvaret för lån som församling kan ha upptagit för anläggandet av begravningsplats. Ett förhållande, som må kunna tagas till intäkt för kompensationsanspråk, sammanhänger därmed, att en kommun kan komma att få övertaga både begravningsplatser, vilkas anläggande bekostats med skattemedel, och begravningsplatser, vilka helt eller delvis bekostats med upplånade medel. Hur hithörande problem bör lösas torde få övervägas i särskild ordning.

[20] De ekonomiska problemen i samband med överförande jämväl av äganderätten har berörts i utredningens ovannämnda betänkande om kyrkans ekonomiska förhållanden (s. 208).

I det föregående har utredningen utgått från att samtliga här avsedda begravningsplatser, således både sådana som borgerlig kommun nyanlägger eller övertager och sådana, som kan befinnas böra kvarstå under kyrklig förvaltning, liksom för närvarande står till förfogande för samtliga kommun- respektive församlingsmedlemmar, oberoende av t. ex. konfessionell tillhörighet. Att så bör vara fallet i ett A-läge synes icke behöva närmare utvecklas. Däremot kan det vara av intresse att något behandla spörsmålet, huruvida i den här behandlade situationen krav kan antagas komma att resas från bl. a. olika samfunds sida att få anlägga egna begravningsplatser. Vad först gäller mosaiska och katolska trosbekännare med deras uppfattning om begravningsplatsers speciella karaktär, innebärande bl. a. att de i princip önskar ha egna konfessionella begravningsplatser, torde situationen ej bli annorlunda än den som gäller för närvarande. För dem får man således räkna med att de i allmänhet kommer att beredas lägerstad på befintliga eller nyanlagda begravningsplatser av enskild karaktär. På frikyrkligt håll torde intresset av egna begravningsplatser vara ringa; detta i vart fall under förutsättning att t. ex. gravkapellen erhåller en relativt neutral utformning så att de praktiskt kan anpassas för jordfästning i frikyrklig ordning. Vad sålunda anförts om den frikyrkliga inställningen torde äga motsvarande tillämpning i fråga om konfessionslösa. För Svenska kyrkans del torde situationen vara följande. Som utredningen tidigare anfört (s. 457) synes man stundom på kyrkligt håll uppfatta ett kyrkligt huvudmannaskap som en garanti för att frågor om begravningsplats' utformning, tillåten symbolik på gravstenar o. dyl. får en ur kyrklig synpunkt tillfredsställande lösning. Utredningen har jämväl tidigare uttalat, att dessa frågor hänför sig till ett område, där utrymme finns för intressemotsättningar mellan den borgerliga kommunen och kyrkan. Det är möjligt att dessa motsättningar i särskilda fall kan utmynna i krav från en församlings sida att få anlägga en egen begravningsplats. I ett A-läge förutsätter bifall till en sådan begäran att församlingsstyrelselagen under församlings kompetens hänför rätt att i särskilda fall och under vissa villkor anlägga begravningsplats. Att en så utformad kompetensregel skulle komma att anses som förenlig med den här förutsatta, lagfästa principen om ett borgerligt huvudmannaskap synes utredningen föga sannolikt.[21]

En tänkbar väg att tillmötesgå det samfundsintresse, som framför allt från Svenska kyrkans sida kan göra sig gällande med avseende å utformning och användningssätt då det gäller av borgerlig kommun förvaltade begravningsplatser, är att man i samband med anläggandet av nya och utvidgning av äldre begravningsplatser gör en viss områdesindelning. En del

[21] Däremot får antagas att församling medges möjlighet att i förekommande fall låta utvidga begravningsplats, som står under dess förvaltning. Dock torde i många fall en sådan tilltänkt utvidgning aktualisera frågan om ett borgerligt huvudmannaskap för begravningsplatsen i fråga.

av begravningsplatsen skulle sålunda kunna tänkas anordnad på sådant sätt att den tillgodosåg önskemål från konfessionslösa medan återstoden skulle få kristen karaktär. Tänkbart är att stundom även en längre gående uppdelning skulle kunna befinnas lämplig. Det må anmärkas att ett genomförande av den här antydda ordningen — för vilken intresse kan föreligga jämväl å konfessionslöst håll — i vissa fall kan komma i konflikt med allmänhetens önskemål om familjegravar.

De av utredningen skisserade lösningarna, såvitt angår i bruk varande begravningsplatser, inrymmer möjligheten av att vissa begravningsplatser — i första hand sådana som är belägna i anslutning till församlingskyrka — kan komma att kvarstå under ett kyrkligt huvudmannaskap.

I enlighet med vad sålunda anförts skulle — om man bortser från begravningsplatser av enskild karaktär — inom en kommun kunna finnas begravningsplatser enligt ettdera av följande alternativ, nämligen 1. endast av den borgerliga kommunen förvaltad(e), 2. endast av församlingar förvaltade eller 3. både av den borgerliga kommunen förvaltad(e) och av församling(ar) förvaltad(e).

En utgångspunkt när det gäller ekonomiseringen av begravningsplatserna måste givetvis vara att samtliga kommunmedlemmar skall bidraga till kostnaderna efter i princip samma grunder. I hänseendet erbjuder alternativet 1. icke några svårigheter. Såvitt angår alternativet 2. kan man givetvis tänka sig ett bibehållande av den nuvarande ordningen i fråga om skyldigheten att gälda församlingsskatt, således att även kommunmedlemmar, vilka ej tillhör kyrkan, erlägger en procentuellt reducerad skatt. En annan lösning är att vederbörande församling erhåller ett anslag från den borgerliga kommunen, som motsvarar de kostnader — för bl. a. underhåll och gravsättningar — vilka hänför sig till respektive begravningsplats. Anslaget kan tänkas schablonmässigt beräknat och t. ex. ställas i relation till antalet gravsättningar eller underhållna gravar. Vid alternativ 3. synes endast en lösning efter de sist angivna riktlinjerna tänkbar.

I Stockholm, där de stora allmänna begravningsplatserna förvaltas av den borgerliga kommunen genom dess kyrkogårdsnämnd, men där också församlingsförvaltade begravningsplatser förekommer (se ovan s. 449), är problemet med att åstadkomma en rättvis kostnadsfördelning aktuellt. Problemet togs upp i den förut (s. 450) omförmälda promemorian, vilken upprättats inom Stockholms stads kyrkogårdsnämnd. I promemorian konstaterades, att invånarna i de ytterförsamlingar, varom här är fråga, hade att dels i samma mån som stadens övriga invånare dela på underskottet på den av stadens kyrkogårdsnämnd bedrivna verksamheten, dels därutöver erlägga sin andel i respektive församlings underskott på begravningsplatsverksamheten. I syfte att åstadkomma en rättvisare ordning föreslogs, att staden till berörda församlingar skulle utge ett årligt bidrag, beräknat med visst belopp (40 kronor) per underhållen grav. Bidraget, för vars utfående vissa villkor skulle gälla, föreslogs skola utgå fr. o. m. den 1 januari 1967. Aktuella församlingar var — sedan Bromma församling under utredningsarbetets bedrivande förklarat sig vilja avstå från bidrag — Spånga, Hässelby och Brännkyrka

församlingar. På grundval av utredningsförslaget har kyrkogårdsnämnden upptagit överläggningar med dessa församlingar. Därvid har kyrkorådet i Hässelby församling förklarat sig icke önska »någon förändring i fråga om sitt kyrkogårdsväsen». Något ställningstagande från Spånga och Brännkyrka församlingar föreligger ännu (på våren 1967) ej. — Det må anmärkas, att i utredningspromemorian behandlades jämväl frågan om bidrag för drivandet av mosaiska församlingens i Stockholm begravningsplatser. Nämnda församling erhöll — i enlighet med i promemorian innefattat förslag — för år 1966 bidrag om tillhopa 120.000 kronor för skötseln av församlingens begravningsplatser.

Frågan hur de borgerliga kommunerna kan komma att praktiskt organisera förvaltningen av de begravningsplatser, som kan komma att ställas under deras administration, saknar utredningen anledning att närmare gå in på. Särskilda svårigheter betingas därav att en storkommun kan komma att ha att förvalta kanske 10—15 små begravningsplatser, utspridda över kommunens hela område. Det synes utredningen icke uteslutet att kommun i många fall kan finna det lämpligt att åt församling, som är villig därtill, uppdraga att — i enlighet med av kommunen angivna riktlinjer och mot överenskommen ersättning — ombesörja den direkta vården av en tidigare församlingsförvaltad begravningsplats.

B-, C- och D-lägena

Den omständigheten att i B-, C- och D-lägena det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan bringas att upphöra synes icke i och för sig utesluta att — på grundval av praktiska överväganden — anskaffande och vård av begravningsplatser bibehålles som en uppgift för församlingarna. I angivna lägen gör sig dock framför allt de principiella skälen för ett borgerligt huvudmannaskap starkt gällande. Härvid må erinras om vad utredningen vid sin behandling av A-läget (se ovan s. 457) anfört om betydelsen, såvitt angår förutsättningarna för ett kyrkligt huvudmannaskap, av bl. a. församlingarnas karaktär av kyrkokommuner, en karaktär som de självfallet ej kommer att behålla efter en skilsmässa mellan stat och kyrka. Vidare bör framhållas den i nämnda sammanhang anförda synpunkten om medlemsantalet i Svenska kyrkan såsom en faktor att beakta vid ett ställningstagande till frågan om huvudmannaskapet. Det finns anledning räkna med att medlemsantalet i en fri kyrka kommer att bli mindre än i en A-lägeskyrka. Slutligen må här anföras synpunkten att det av hänsyn till en i ett fritt läge önskvärd likställighet mellan olika trossamfund kan framstå som principiellt oriktigt att bibehålla den nuvarande ordningen i fråga om huvudmannaskapet. Ett bevarande av denna ordning skulle nämligen lätt kunna uppfattas som en av staten given auktorisation av ett av samfunden, Svenska kyrkan.

Skulle det kyrkliga huvudmannaskapet i princip bibehållas, påfordras lösning av olika problem, som betingas av den förändrade kyrka-statrelation,

vilken förutsättes i ett fritt läge. Självfallet måste det ankomma på samtliga kommunmedlemmar — icke endast de, som tillhör Svenska kyrkan — att efter sinsemellan likartade grunder bidraga till kostnaderna för begravningsplatserna. Den ordning, varpå detta för närvarande sker, kan icke bibehållas. (Detta är helt klart, såvitt angår C- och D-lägena; vad angår B-läget torde — såsom närmare utvecklas i utredningens betänkande om kyrkans ekonomiska förhållanden, se SOU 1967:46, s. 232 — i princip böra gälla, att den medverkan från statens sida, som i detta läge förutsättes i fråga om uppbörd och/eller indrivning av avgifter, inskränkes till att avse medlemmar i kyrkan.) Man synes i stället få tänka sig att — på motsvarande sätt som för visst fall beträffande A-läget uttalats (se ovan s. 461) — den borgerliga kommunen lämnar anslag till församlingarna, motsvarande kostnaderna för respektive begravningsplatsers vård och underhåll (däri inbegripet gravsättningskostnader) ävensom — i förekommande fall — anläggningskostnaderna för ny begravningsplats. Den ändrade kyrka-statrelationen föranleder vidare, såsom tidigare berörts, att den nuvarande möjligheten för även församlingsbo, som ej tillhör Svenska kyrkan, att anföra besvär över församlingsorganens beslut försvinner. Det kan komma att bedömas som erforderligt att i den här behandlade situationen tillskapa ett särskilt förfarande, vilket ger kommunmedlem rätt att till statlig myndighet (exempelvis länsstyrelsen) anföra besvär över församlingsorgans beslut i fråga om vården och förvaltningen av begravningsplats.[22]

Vid en förändrad huvudprincip i fråga om huvudmannaskapet för begravningsplatserna uppkommer i ett fritt läge i stort sett samma problem som de, vilka för motsvarande fall berörts i samband med behandlingen av A-läget. Vad utredningen där anfört rörande tänkbara lösningar av problemen synes i allt väsentligt vara tillämpligt jämväl såvitt angår ett läge med en från staten i organisatoriskt avseende friställd kyrka.

Anledning saknas att antaga annat än att de borgerliga kommunerna i sin förvaltning av begravningsplatserna kommer att söka tillmötesgå önskemål från skilda intressegrupper, bland vilka medlemmar av Svenska kyrkan av naturliga skäl torde komma att vara den största. Lokala konflikter kommer väl inte helt att kunna undvikas; ett förhållande som utredningen dock saknar anledning att gå närmare in på. — Särskilda synpunkter gör sig gällande beträffande den eventuella konfliktsituation, som kan vara för handen vid själva övergången till en ordning med ett i princip borgerligt huvudmannaskap. I ett läge med en fri kyrka kan sålunda dennas önskemål om egna, eller i vart fall för kyrkans medlemmar förbehållna begravningsplatser antagas komma att hävdas betydligt starkare än i det statskyrkobetonade A-läget. Även efter en skilsmässa kan en betydande del av befolkningen förutsättas vara medlemmar av Svenska kyrkan. Om de kyrk-

[22] Därjämte förutsättes givetvis den särskilda besvärsbefogenhet för enskild, som nu innefattas i 16 § gravrättslagen, i princip kvarstå.

liga önskemålen över huvud taget skall tillmötesgås, krävs därför att en stor del av begravningsplatserna får en specifikt kyrklig karaktär. Praktiskt kan frågan tänkas löst så att ett visst antal av de nuvarande begravningsplatserna antingen står kvar under kyrklig förvaltning eller i vart fall förbehålles kyrkans medlemmar. I båda fallen föreligger faktiska möjligheter att i olika avseenden tillmötesgå kyrkliga önskemål i fråga om tillåten symbolik, gravkapells utformning o. dyl. För att — utan ett omfattande nyanläggande av begravningsplatser — gravplatser skall stå till förfogande även för andra än kyrkomedlemmar, synes det icke möjligt att varje enskild församling inom Svenska kyrkan disponerar egen begravningsplats; i vissa fall torde det visa sig nödvändigt att två eller flera församlingar gemensamt förvaltar eller disponerar en begravningsplats.

Därest man på angivet sätt godtager en ordning med begravningsplatser av specifikt kyrklig karaktär synes konsekvensen kräva att det också bör vara tillåtet för den fria kyrkan att i särskilda fall anlägga nya begravningsplatser. Utredningen vill dock erinra om den i anslutning till behandlingen av A-läget påvisade möjligheten att man i samband med anläggandet av ny eller utvidgning av äldre begravningsplats gör en viss uppdelning av densamma.

Vad utredningen tidigare (se ovan s. 459) anfört rörande de ekonomiska problem, som direkt betingas av att i ett A-läge förvaltningen av i bruk varande begravningsplatser överföres å borgerlig kommun, är tillämpligt jämväl när fråga är om ett dylikt överförande i ett fritt läge. Endast i undantagsfall torde sålunda — i vart fall så länge fråga är endast om ett överförande av dispositionsrätten till begravningsplatserna — någon ekonomisk kompensation till församling aktualiseras. När det gäller den fortlöpande finansieringen av sådana begravningsplatser, som i ett fritt läge och med ett i princip förändrat huvudmannaskap kan komma att stå under direkt kyrklig förvaltning, synes två olika argumenteringslinjer kunna drivas.[23] Desamma är tillämpliga även då fråga är om anläggningskostnaderna för nya kyrkliga begravningsplatser, som kan komma till stånd. Å *ena* sidan kan hävdas, att kyrkan, därest den ej vill godtaga de begravningsplatser, som den borgerliga kommunen är skyldig och beredd att ställa till förfogande jämväl för kyrkans medlemmar, bör få taga de ekonomiska konsekvenserna av sitt ställningstagande. Förekomsten av särskilda kyrkliga begravningsplatser anses utifrån en sådan uppfattning ha sin grund i ett medgivande därtill från det borgerliga samhällets sida, och en ordning, innebärande att kommunen helt eller delvis skulle svara för kostnaderna för de församlingsförvaltade begravningsplatserna, betraktas som principiellt

[23] För det ovan antydda fallet att vissa begravningsplatser (eller delar av begravningsplatser) skulle reserveras för medlemmar av Svenska kyrkan, men förvaltningen av dem handhas av den borgerliga kommunen, synes icke böra komma i fråga annat än att kommunen svarar för förekommande kostnader.

oriktig. Enligt den *andra* argumenteringslinjen fullgör en församling genom att svara för anskaffande och vård av begravningsplats en för den borgerliga kommunen gagnelig uppgift och en på denna i princip ankommande skyldighet. Det är enligt denna argumentering fråga om en delegerad uppgift, och kommunen bör då helt eller delvis svara för kostnaderna för denna uppgifts fullgörande.

Om invigning av begravningsplats

Som tidigare angivits förutsättes såväl i jordfästningslagen (2 §) som i gravrättslagen (1 §) att allmän begravningsplats skall före begagnandet invigas. Invigning sker på sätt, varom stadgas i 10 kap. kyrkohandboken. Erinras må därom (se ovan s. 441), att i det till grund för jordfästningslagen liggande betänkandet (SOU 1955:36) icke talades om invigning utan endast om att begravningsplats skulle vara »behörigen anordnad», men att departementschefen — sedan angivna förhållande uppmärksammats under remissbehandlingen av betänkandet — i propositionen med förslag till jordfästningslag förklarade sig icke kunna biträda en ordning att allmän begravningsplats skulle kunna anläggas utan att invigas enligt kyrkohandboken; att invigning skulle ske borde fastmer framgå av lagtexten. Departementschefen motiverade icke närmare detta sitt ställningstagande.

Vad angår invigningens rättsliga betydelse i nuläget hänvisar utredningen till vad den i det föregående anfört därom (se ovan s. 369 f. och 442). I enlighet med vad i angivna sammanhang anförts torde invigningen numera icke kunna anses äga annan rättslig betydelse än att den utgör en i lag uppställd förutsättning för att allmän begravningsplats skall få tagas i bruk för sitt ändamål. Utredningen anser sig böra i det följande huvudsakligen behandla spörsmålet huruvida — vid olika tänkbara anordningar av huvudmannaskapet i A-, B-, C- och D-lägena — dylik föreskrift om invigning bör bibehållas eller ej.

Innan de av utredningen uppställda hypotetiska lägena föres in i bilden, finns anledning uppmärksamma frågan huruvida den nuvarande ordningen är ägnad inge betänkligheter från religionsfrihetssynpunkt. Sett ur individens synpunkt knytes intresset därvid främst till personer, vilka har en till kristendomen negativ inställning och vilka — enär andra möjligheter normalt ej föreligger — för sin gravsättning är hänvisade till den invigda begravningsplatsen. Den i kyrkohandboken reglerade invigningsakten, som väsentligen består av psalmsång, uppläsning av bibelord och bön, i samband varmed begravningsplatsen förklaras invigd i »Guds, Faderns och Sonens och den Helige Andes, namn», torde av de personer, varom nu är fråga, i allmänhet framstå såsom för dem själva skäligen betydelselös. Fall torde emellertid förekomma då tvånget att behöva begravas på en invigd begravningsplats av den enskilde uppfattas som ett ingrepp i hans religionsfrihet.

Veterligen har dock ej i någon större utsträckning några av hänsyn till individens religionsfrihet betingade erinringar mot begravningsplatsernas invigning framförts i debatten. — Ur synpunkten av trossamfundens religionsfrihet skulle från frikyrkligt håll invändningar kunna tänkas resta däremot, att invigningen förutsättes ske enligt Svenska kyrkans ordning. I detta hänseende är bl. a. att anföra, att de nuvarande fria evangeliska samfunden i allmänhet icke torde vara benägna att tillmäta invigningen någon betydelse ur teologisk synpunkt. Vidare bör framhållas, att intet hindrar att ett fritt samfund, som så önskar, anordnar någon form av invigningsakt i samband med att en allmän begravningsplats tages i bruk.

Av vad sålunda anförts torde framgå, att enligt utredningens uppfattning invändningar av religionsfrihetskaraktär svårligen kan riktas mot det faktiska förhållandet *att* Svenska kyrkan förrättar invigning av begravningsplats. Den omständigheten att staten lagstiftningsvägen sanktionerar förfarandet kan däremot på vissa håll uppfattas som betänkligt ur religionsfrihetssynpunkt. Att så sker betingas emellertid av det föreliggande organisatoriska sambandet mellan staten och Svenska kyrkan, vilket nödvändiggör att genom lagstiftning (eller däremot svarande statliga bestämmelser) kyrkans verksamhet regleras även såvitt angår frågor av den kultiskt-religiösa art, som invigningen representerar. Ifrågavarande, av hänsyn till religionsfriheten föranledda betänkligheter får därför anses hänföra sig till den väsentligt större frågan, nämligen om den nuvarande kyrka-statrelationens överensstämmelse med religionsfrihetens principer.

Vad angår *A-läget* erinrar utredningen därom, att statsmakterna så sent som i samband med jordfästningslagens antagande tog principiell ställning till frågan om invigning av begravningsplats. Som antytts i det föregående saknas möjlighet att av förarbetena till lagen utläsa de överväganden, som låg bakom ställningstagandet. Då — vilket utredningen tidigare utvecklat — invigningen numera torde sakna egentlig rättslig betydelse, finns anledning antaga att ställningstagandet betingats av hänsyn till traditionen och till den av Svenska kyrkan från teologiska utgångspunkter hävdade uppfattningen om invigningens betydelse.

Oberoende av hur förhållandet mellan staten och Svenska kyrkan kan tänkas utformat i framtiden och oavsett vilken principiell ståndpunkt, som kan komma att tagas till frågan om huvudmannaskapet för begravningsplatserna, kan man räkna med att kyrkan kommer att se det som en uppgift att inviga begravningsplatser, vilka kan komma att tagas i anspråk av kyrkans medlemmar. Därest i ett A-läge ordningen för bestämmanderättens utövande i kyrkliga angelägenheter skulle bestå och det nuvarande kravet på invigning anses böra vidmakthållas, synes erforderliga föreskrifter om invigning få utfärdas på likartat sätt som nu, således genom statsmakternas bestämmande. Om en sådan ordning skulle införas att kyrkomötet ägde

utöva en självständig bestämmanderätt på vissa områden, synes det naturligt att därunder föres frågor om invigningens rituella utformning.

Därest — något som får förutsättas vid ett principiellt förändrat huvudmannaskap — nya begravningsplatser genomgående skulle komma att anläggas och förvaltas av de borgerliga kommunerna, kan, såsom utredningen tidigare (s. 457) antytt, särskilda problem uppkomma med avseende å invigningen. Från kyrkligt håll kan sålunda komma att hävdas, att en förutsättning för att invigning av dylik begravningsplats skall förrättas är — utöver exempelvis att förekommande gravkapell har en utformning som lämpar sig för den kyrkliga jordfästningsakten — att vissa garantier finns för att förvaltningen av begravningsplatsen sker på ett sätt som är tillfredsställande ur kyrkliga synpunkter. Som exempel på frågor som härvidlag är av betydelse må nämnas tillåtligheten av symbolik på gravstenar. Den situationen kan givetvis icke uteslutas att i särskilt fall biskop (eller annan behörig prästerlig invigningsförrättare) finner berörda förutsättningar för invigning saknas. Även om — erfarenheterna från Stockholm pekar därpå — risken för uppkomsten av konflikter av angivet slag icke bör överdrivas, kan förhållandet dock ge anledning överväga, huruvida man icke vid ett principiellt ändrat huvudmannaskap bör upphäva det nuvarande absoluta kravet på att begravningsplats skall invigas enligt Svenska kyrkans ordning, innan den får tagas i bruk för sitt ändamål. En rekommendation om att invigning bör ske, kunde vara tillfyllest.

Vad gäller de ekumeniska aspekter, som må kunna anföras i fråga om invigningen, har redan sagts att de nuvarande fria samfunden i allmänhet ej torde vara benägna att tillmäta invigningen någon betydelse ur teologisk synpunkt. Detta utesluter dock ej att en fortgående ekumenisk samverkan i vårt land kan komma att avse jämväl frågor om invigning av begravningsplatser. Eventuellt kan en sådan utveckling tänkas att man finner någon form för samverkan mellan — inte bara Svenska kyrkan och andra trossamfund — utan även den borgerliga kommunen.

Avslutningsvis i detta sammanhang må sägas något om möjligheten av en utveckling i den riktningen att vissa grupper i samhället bestämt skulle motsätta sig Svenska kyrkans krav på invigning. Vid ett hänsynstagande till dessa gruppers inställning finns två sätt att lösa den uppkomna konfliktsituationen. Det ena sättet är att man inför en ordning med invigda respektive icke invigda begravningsplatser. Det andra sättet anknyter till den av utredningen å s. 460 f. antydda möjligheten att i samband med anläggande av ny och utvidgning av äldre begravningsplats göra en viss områdesindelning. Det torde ligga i sakens natur att den invigning — enligt Svenska kyrkans ordning eller eventuellt under ekumeniska former — som i dessa sammanhang kan bli aktuell, begränsas till att avse den del av begravningsplatsen som har konfessionell karaktär.

En utgångspunkt, såvitt angår i *B-, C- och D-lägena* förekommande statlig reglering med avseende å begravningsplatserna, synes böra vara, att regleringen tager sikte endast på ett tillgodoseende av förekommande allmänna intressen; i dessa lägen försvinner sålunda de motiv för reglering, som i ett A-läge kan härledas ur ett kvarstående organisatoriskt samband mellan staten och Svenska kyrkan (se ovan). Mot denna bakgrund synes det naturligt att i ett B-, C- eller D-läge frågan om invigning av begravningsplats lämnas helt oreglerad i lagstiftningen. I övrigt synes de synpunkter rörande invigningsspörsmålen, som utredningen ovan anfört vid behandlingen av A-läget, vara tillämpliga jämväl då fråga är om ett B-, C- eller D-läge.

AVDELNING IV

Kyrkliga befattningshavare

Kap. 1. Den kyrkliga personalorganisationen

Till de sektorer inom det kyrkliga området, som under de senaste årtiondena blivit föremål för en mera omfattande reformverksamhet, hör den kyrkliga personalorganisationen. I det följande skall lämnas en redogörelse för de mest betydelsefulla av de genomförda reformerna och för den ordning, som nu gäller på ifrågavarande område. Till behandling upptages endast befattningshavare inom den egentliga kyrkoorganisationen. Exempelvis sådana tjänstemän vid centrala verk och departement, vilka sysslar med kyrkliga frågor, lämnas sålunda åsido. Utanför framställningen faller vidare personer, vilkas till kyrkan hänförliga arbete har bisyssle- eller uppdragskaraktär, t. ex. kyrkokommunala förtroendemän, domkapitelsledamöter samt ledamöter i stiftsnämnd och boställsnämnd.

A. Den prästerliga personalen

Församlingspräster

Enheten för den prästerliga personalorganisationen är pastoratet. I varje territoriellt pastorat finns en kyrkoherde. (I domkyrkoförsamling är vederbörande domprost kyrkoherde. I Visby församling är biskopen kyrkoherde.) I de militära församlingarna (Skeppsholms församling och Karlskrona amiralitetsförsamling) — vilka liksom hovförsamlingen och de tre förekommande nationella församlingarna (tyska och finska församlingarna i Stockholm samt tyska församlingen i Göteborg) var och en bildar egna pastorat — benämnes motsvarande befattningshavare amiralitetspastor. Som fast anställda prästerliga medarbetare i församlingsarbetet kan kyrkoherden ha en eller flera komministrar eller kyrkoadjunkter. Komminister eller kyrkoadjunkt kan vara tjänstgöringsskyldig i två olika pastorat. De mot komminister och kyrkoadjunkt svarande befattningshavarna i de militära församlingarna benämnes amiralitetspredikanter. Befattningarna som kyrkoherde (domprost, amiralitetspastor) och komminister är ordinarie, medan befattningarna som kyrkoadjunkt (amiralitetspredikant) är extra ordinarie.

Om pastoratsindelning och prästerlig tjänsteorganisation i pastorat för-

ordnar Kungl. Maj:t (2 § i prästlönekostnadslagen). I större omorganisationsfrågor brukar Kungl. Maj:t dock underställa frågorna riksdagens prövning och inhämta yttrande från kyrkomötet.

Vid 1957 års riksdag fattades beslut om en allmän reform av pastoratsindelningen och den församlingsprästerliga tjänsteorganisationen i enlighet med förslag till allmänna normer härför, vilka framlagts av Kungl. Maj:t i proposition nr 153/1957. Efter ingående beredning, bl. a. genom domkapitlens och kammarkollegiets försorg, förordnade sedermera Kungl. Maj:t — genom beslut den 2 juni 1961 — om ny indelning av riket i pastorat och om församlingsprästerlig tjänsteorganisation att tillämpas från den 1 januari 1962. I det följande skall redovisas huvuddragen i reformen och grundlinjerna i de överväganden, som låg bakom densamma.

I den ovannämnda propositionen nr 153 till 1957 års riksdag, vilken byggde på ett av pastoratsindelningssakkunniga år 1953 avgivet betänkande (SOU 1953: 11) och vilken i allt väsentligt godtogs av riksdagen, uttalades bl. a. följande.

Reformen förklarades vara betingad av den ojämnhet i avseende å fördelningen av de prästerliga arbetsuppgifterna, som under årens lopp uppkommit på grund av en betydande omflyttning av befolkningen och andra folkmängdsförändringar samt en markerad strukturförändring av samhället. I vissa pastorat hade folkmängden nedgått så att den 1 januari 1948 fanns 5 pastorat med mindre än 600 och 210 med mindre än 1 500 personer. I andra pastorat hade invånarantalet ökat kraftigt. Sålunda fanns det storstadspastorat, vars folkmängd översteg 100 000 personer. Det erinrades om, att en mycket väsentlig del av prästernas löner bestreds genom medel, som uttogs för riket i dess helhet genom beskattning efter lika grund, och att det därför var ett riksintresse att tillse, att samhällets ekonomiska uppoffringar för ifrågavarande ändamål gav bästa möjliga utbyte. Detta kunde ske endast om de vid varje tidpunkt tillgängliga prästerliga arbetskrafterna så fördelades, att de blev fullt och effektivt utnyttjade.

Enligt de allmänna normer, som enligt propositionen borde tjäna som riktlinjer för pastoratsregleringen, skulle prästantalet i ett pastorat stå i viss relation till pastoratets invånarantal, varvid räknades med större folkmängdstal per präst i tätortspastorat. Pastoraten uppdelades på tre olika grupper med olika folkmängdsserier. Den första gruppen bestod av pastorat med mer än 90 % av befolkningen boende i tätort (F-ortspastorat), den andra gruppen av pastorat där mellan 70 och 90 % var bosatta i tätort (E-ortspastorat) och den tredje gruppen av övriga pastorat (landsbygdspastorat). Såsom minimital för bildande av pastorat gällde för samtliga pastoratstyper ett invånarantal av 2 000, vilket ansågs innebära full, om än ej högsta, sysselsättning för en präst. Av nedanstående tablå framgår relationerna mellan folkmängd och tjänsteorganisation för de olika pastoratstyperna.

Pastoratstyp	Antal präster och invånare i pastoratet						
	1 präst		Flera präster				
	invånare		2	3	4	5	6
	lägst	upp till	invånare upp till				
F-ortspastorat	2 000	5 000	10 000	16 000	24 000	32 000	42 000
E-ortspastorat	2 000	3 500	7 000	12 000	18 000	25 000	—
Landsbygdspastorat	2 000	3 000	6 000	9 500	13 500	18 000	—

Jämlikt sedermera av Kungl. Maj:t i proposition nr 67/1958 angivna och av riksdagen godkända riktlinjer och normer för inordnande av den andliga vården vid sjukhusen i församlingsprästernas tjänsteuppgifter, skulle i pastorats invånarantal inräknas på visst sätt evalverat vårdplatsantal å sjukhus inom pastoratet.

I normerna för pastoratsindelningsreformen ingick även begreppet »måttlig areal», innebärande att som riktpunkt borde tjäna en areal av två kvadratmil för pastorat med endast en präst. För pastorat med flera präster skulle arealen räknas i motsvarande förhållande högre, dock icke direkt multiplicerad med antalet präster. Ett skäl för avvikelse från den angivna riktpunkten kunde vara, att samfärdseln inom ett pastorat av någon anledning var försvårad eller att bebyggelsen var ojämnt spridd över hela pastoratets område.

Såvitt angår förekomsten av olika befattningshavare i ett pastorat innebar de tillämpade normerna, att i pastorat, där organisationen endast bestod av en kyrkoherde, kyrkoadjunktur borde inrättas om folkmängdstalet väsentligen översteg 5 000 för F-orts-, 3 500 för E-orts- respektive 3 000 för landsbygdspastorat och viss tendens till fortsatt stegring förelåg samt under förutsättning att normala förhållanden i avseende på arbetsbördan rådde. Om folkmängden ytterligare ökade, t. ex. med mer än 50 % av nämnda grundtal och så att två prästers fulla arbetskraft erfordrades, borde i regel adjunkturen ombildas till komministratur. Då behov av en tredje tjänst inträdde, borde denna under motsvarande förutsättning bli en kyrkoadjunktur. Vid en ökning av organisationen utöver detta antal fick arbetsförhållandena i varje särskilt fall bli avgörande.

Under tiden före pastoratsindelningsreformen hade organisationen i regel varit så utformad att prästerna var anställda i visst pastorat och hade sin tjänstgöring uteslutande förlagd inom detta. I de få fall, då avsteg gjorts härifrån, hade det nästan alltid varit fråga om ett samhälle, som vuxit upp på ömse sidor om en pastoratsgräns. Den präst — dittills hade anordningen använts endast i fråga om kyrkoadjunkter — som tillsatts för att tjänstgöra huvudsakligen inom samhället, hade blivit gemensam för båda pastoraten. Enligt direktiven för reformen borde för att förbättra möjligheterna till utjämning i arbetsuppgifterna mellan skilda pastorat

denna organisationsform komma till ökad användning och utsträckas att avse jämväl komministrar. Vid inrättande av sådan gemensam tjänst borde bestämmas hur stor del av tjänstgöringen som skulle anses belöpa på vartdera pastoratet. Uppdelning av lönekostnader på pastoraten skulle sedan ske i proportion härtill.

Pastoratsindelningsreformen medförde en kraftig reducering av antalet pastorat och därmed kyrkoherdetjänster i riket, medan antalet komministrar och framför allt kyrkoadjunkter ökade. Utfallet av reformen belyses av följande sammanställning, i vilken jämväl upptages den organisation, som gällde den 1 mars 1967.

Stift	Kh			Km			Kadj			Summa		
	före 1.1.62	efter 1.1.62	1.3.67	före 1.1.62	efter 1.1.62	1.3.67	före 1.1.62	efter 1.1.62	1.3.67	före 1.1.62	efter 1.1.62	1.3.67
Uppsala	127	98	98	76	80	82	35	40	41	238	218	221
Linköping	130	90	90	66	71	72	20	40	40	216	201	202
Skara	115	88	88	83	78	79	19	34	33	217	200	200
Strängnäs	99	73	73	48	54	55	21	31	31	168	158	159
Västerås	98	80	80	72	71	71	23	43	44	193	194	195
Växjö	147	114	114	93	81	82	31	48	49	271	243	245
Lund	220	168	168	74	111	112	62	77	79	356	356	359
Göteborg	129	121	124	97	95	103	52	65	67	278	281	294
Karlstad	78	72	72	69	64	63	21	28	28	168	164	163
Härnösand	90	82	82	67	70	70	23	35	33	180	187	185
Luleå	58	69	70	81	83	85	40	46	47	179	198	202
Visby	30	21	21	6	16	16	5	3	3	41	40	40
Stockholm	57	55	56	69	88	93	53	69	74	179	212	223
Summa	1 378	1 131	1 136	901	962	983	405	559	569	2 684	2 652	2 688

Sammanställningen bör kompletteras med uppgifter rörande de icke territoriella församlingarna, vilka ej berördes av pastoratsregleringen. I vardera Skeppsholms och Karlskrona amiralitetsförsamling finns en amiralitetspastor samt i den förra församlingen därjämte en och i den senare tre amiralitetspredikanter. Hovförsamlingen och de tre nationella församlingarna har vardera en kyrkoherde.

Det bör anmärkas, att samtliga prästtjänster till följd av rådande prästbrist ej kunnat besättas. Antalet kyrkoherdar, komministrar och kyrkoadjunkter uppgick den 1 mars 1967 till 2 375 (1 117, 898 resp. 360). Antalet vakanta tjänster utgjorde således 313. En del av dessa tjänster uppehölls av pastoratsadjunkter eller av andra vikarier.

Lönekostnaderna för församlingsprästerskapet uppgick år 1964 till 85,2 miljoner kronor.

Frågor rörande pastoratsreglering och prästerlig tjänsteorganisation aktualiserades motionsledes vid 1963 års kyrkomöte. I motion nr 65 hemställdes, att kyrkomötet i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om åtgärder

för fortsatt pastoratsreglering genom inrättande av nya pastorat. Enligt vederbörande motionär hade man vid den genomförda pastoratsindelningen låtit folkminskningen på vissa håll i riket föranleda indragning av kyrkoherdetjänster, medan man däremot icke låtit motsvarande folkökning på andra håll medföra en motsvarande ökning av antalet pastorat. I motion nr 44 hemställdes om revidering av den prästerliga tjänsteorganisationen, innebärande en ökning av antalet prästtjänster. Båda motionerna avslogs av kyrkomötet på hemställan av första tillfälliga utskottet (betänkande nr 13 respektive 9). En annan motion (nr 42), berörande hithörande spörsmål, vann emellertid kyrkomötets bifall. På hemställan av nyss nämnda utskott (betänkande nr 6) anhöll sålunda kyrkomötet i skrivelse till Kungl. Maj:t, att åtgärder måtte vidtagas för sådan ändring av den församlingsprästerliga tjänsteorganisationen, att i pastorat, där mer än en kyrkoadjunktstjänst finns inrättad, kyrkoadjunktstjänst skall ersättas med komministertjänst i sådan utsträckning att icke i något pastorat må, annat än för särskilt fall, vara inrättad mer än en kyrkoadjunktstjänst.

Andra prästerliga medarbetare i pastorat

Pastoratsadjunkter finns anställda i varje stift. De tjänstgör regelmässigt i pastorat som medhjälpare till kyrkoherden. Tjänst som pastoratsadjunkt finns icke inrättad i visst pastorat utan domkapitlet bestämmer i vilket pastorat pastoratsadjunkten skall tjänstgöra. Om Kungl. Maj:t ej bestämmer annat, får domkapitel inrätta tjänster i befordringsgång för pastoratsadjunkt till det antal, som oundgängligen fordras för att uppehålla den prästerliga verksamheten i stiftet (KC 17 dec. 1965 ang. vissa bestämmelser i anledning av prästlönereglementets upphävande m. m.). Antalet pastoratsadjunkter varierar självfallet från tid till annan. Den 1 mars 1967 uppgick antalet pastoratsadjunkter till 167, varav dock 62 åtnjöt tjänstledighet.

I pastorat kan efter domkapitlets bestämmande tjänstgöra mera tillfälliga medhjälpare åt kyrkoherden, främst då *icke prästvigda tjänstebiträden.*

Lönekostnaderna för pastoratsadjunkter, som icke innehar vikariatslöneförordnande som församlingspräst, gäldas ur kyrkofonden och uppgick för budgetåret 1965/66 till 6,8 miljoner kronor.[1] Under samma budgetår utbetalades ur fonden 1,2 miljoner kronor i ersättningar till icke prästvigda tjänstebiträden.

Stifts- och kontraktsprästerna

Stiftets främste präst är givetvis *biskopen.* Uppsala ärkestift förestås av ärkebiskopen. Som biskopens främste prästerlige medhjälpare i stiftsarbe-

[1] I summan ingår ett mindre belopp utgörande ersättningar till emeriterade och pensionerade befattningshavare vid det statliga undervisningsväsendet.

tet framstår *domprosten* (sådan finns i alla stift utom Visby stift). Denne är visserligen, som tidigare nämnts, församlingspräst i domkyrkoförsamlingen, men han har också betydelsefulla uppgifter i fråga om stiftsledningen. I hovkonsistorium är överhovpredikanten preses.

Som speciella prästerliga medhjälpare i stiftsarbetet finns *stifts- och kontraktsadjunkter* samt — fr. o. m. den 1 juli 1965 — jämväl *förste stiftsadjunkter* anställda. De verkar i allmänhet på särskilda områden, som t. ex. inom ungdomsvården eller som föreståndare för stiftsgårdar. Tjänsterna, vilka är extra ordinarie, tillsättes av domkapitlen[2] till det antal, som Kungl. Maj:t medgivit. Enligt av Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelser (KBr 29 juni 1966) får tills vidare, dock längst intill utgången av juni 1969, finnas anställda 13 förste stiftsadjunkter, 34 stiftsadjunkter samt 3 kontraktsadjunkter.[3] Till dessa kommer två förste stiftsadjunkter, avsedda för den finskspråkiga befolkningen i landet. Samtliga kontraktsadjunktstjänster finns inrättade i Luleå stift. Övriga med nyssnämnda brev avsedda tjänster har av Kungl. Maj:t fördelats sålunda, att Uppsala och Lunds stift erhållit vardera sex (1+5), Stockholms och Göteborgs stift vartdera fyra (1+3), Luleå stift fem (1+4), Visby stift en (förste stiftsadjunkt) samt vart och ett av övriga stift tre tjänster (1+2). En av stiftsadjunkterna i Uppsala stift skall — med förordnande som förste stiftsadjunkt — biträda ärkebiskopen och tjänstgöra som sekreterare vid biskopsmöte. Antalet tjänster i 1966 års KBr överensstämmer med tidigare reglering av år 1963. Vid denna reglering togs hänsyn till att ett betydande antal ungdomar på grund av studier vistas å annan ort än där de är kyrkoskrivna. En stiftsadjunktstjänst i vartdera Uppsala, Lunds, Göteborgs och Stockholms stift motiverades utifrån detta förhållande, dock att tjänsten icke avsågs tagas i anspråk enbart av befattningshavare med så speciella arbetsuppgifter som de, vilka förutsattes åligga en studentpräst. Den angivna ordningen föranledde, att — i motsats till vad tidigare skett — särskilda bidrag till avlönande av studentpräst icke längre utgår ur kyrkofonden.

Såsom stiftspräster kan också i viss mån *domkyrkosysslomännen* betraktas. Deras uppgifter hänför sig dock till domkyrkan och icke till stiftet. Sysslomannatjänsten grundar sig på stadgande i KL 26: 1 och faller icke under för präster i allmänhet gällande författningsreglering. Tjänsten har ibland inte heltidskaraktär. Sin lön erhåller sysslomännen ur respektive domkyrkas medel. Tjänster som domkyrkosyssloman finns för närvarande inrättade vid Uppsala, Linköpings, Skara, Strängnäs, Västerås, Växjö, Karl-

[2] Undantag gäller för nedannämnda tjänst som ärkesbiskopens sekreterare och för den i not 3 omnämnda nyinrättade stiftsadjunktstjänsten, vilka båda tjänster tillsättes av ärkebiskopen.

[3] Vid de på försommaren 1967 avslutade kollektivavtalsförhandlingarna har överenskommits att två stiftsadjunktstjänster (en i vardera Uppsala och Lund) skall förvandlas till förste stiftsadjunktstjänster. Den 1 juli 1967 har inrättats ytterligare en stiftsadjunktstjänst, vars innehavare skall biträda ärkebiskopen främst i internationella ärenden (se prop. nr 35/1967).

stads, Kalmar och Visby domkyrkor. Förslag om att sysslomannabefattningarna skulle indragas framlades av domkyrkosakkunniga år 1949 (SOU 1949: 63). Förslaget förelades 1951 års kyrkomöte i samband med ett förslag till ny lag om domkyrkostyrelse. Kungl. Maj:ts framställning i ärendet vann dock inte kyrkomötets bifall.

Rikets stift är indelade i kontrakt, som ettvart förestås av en *kontraktsprost*. Denne är samtidigt ordinarie präst i något av kontraktets pastorat. I sin egenskap av kontraktsprost uppbär han särskilt arvode. I samband med 1961 års pastoratsindelningsreform ändrades också kontraktsindelningen i riket. Följande normer tillämpades därvid (se prop. 153/1957). Antalet församlingar i ett kontrakt borde i allmänhet icke understiga 8 eller överstiga 16. Antalet präster i ett kontrakt borde vara 10—20, dock att den sistnämnda siffran borde höjas i stadsförsamlingskontrakt. Till arealen togs endast i undantagsfall hänsyn. De fattade besluten om ändring i kontraktsindelningen innebär, att antalet kontrakt nedgått från 189 till 179 (den 1 januari 1967).

Budgetåret 1965/66 utbetalades i lön till biskopar 1,1 miljoner kronor, till stifts- och kontraktsadjunkter 1,6 miljoner kronor och till kontraktsprostar som särskilt arvode 0,2 miljoner kronor. Samtliga här ifrågakommande ersättningar gäldas ur kyrkofonden.

Speciella prästerliga tjänster

Bestämmelser om *kyrkoherdar för döva* återfinns i KBr 26 maj 1961 (ä. KBr 17 december 1965). Landet är för nu berörda ändamål indelat i sex distrikt, nämligen Stockholms, Lunds, Vänersborgs, Örebro, Härnösands och Luleå distrikt, vartdera verksamhetsområde för en ordinarie kyrkoherde. Överinseendet över verksamheten tillkommer domkapitlet i Stockholms stift, vilket även tillsätter befattningshavarna. Dessa avlönas över riksstaten, som tillföres bidrag härför ur kyrkofonden. I riksstaten för budgetåret 1965/66 upptogs i hänseendet en anslagspost å cirka 250 000 kronor.

Som svensk utlandsförsamling räknas församling, för vilken Kungl. Maj:t fastställt kyrkoordning. Sådana församlingar finns i Paris, London, Berlin, Köpenhamn, Oslo, Helsingfors och Buenos Aires. *Kyrkoherdetjänst vid* sådan *svensk utlandsförsamling* är ordinarie och inrättas av Kungl. Maj:t. Avlöningarna till dessa kyrkoherdar gäldas ur kyrkofonden och uppgick för budgetåret 1965/66 till cirka 470 000 kronor.

Av speciell karaktär är vidare de tjänster såsom *kyrkoherde för samer* och *garnisonspastor i Boden*, som finns inrättade inom Luleå stift och för vilka avlöningsförmånerna gäldas ur kyrkofonden. Ävenledes må här nämnas en tjänst som resesekreterare inom kriminalvården, och en tjänst som stabspastor inrättad vid personalvårdsbyrån i försvarsstaben. Ifrågavarande befattningshavare avlönas över riksstaten.

Avlöningsbidrag till *präster*, som tjänstgör *vid Svenska kyrkans centralråd* för evangelisation och församlingsarbete (tidigare diakonistyrelsen) eller såsom *föreståndare för* olika *diakonianstalter*, utgår ur kyrkofonden. Budgetåret 1965/66 uppgick bidraget till cirka 125 000 kronor.

Bidrag ur kyrkofonden utgår jämväl till avlönande av präster, verksamma som *sjömanspräster*. Bidraget uppgick för budgetåret 1965/66 till cirka 375 000 kronor.

Sammanlagt uppgick antalet prästerliga tjänsteinnehavare den 1 mars 1967 till 3 024, varav 13 biskopar, 2 375 församlingspräster, 43 stifts- och kontraktsadjunkter, 167 pastoratsadjunkter, 26 eljest stiftsanknutna präster (kyrkoherdar för döva m.fl.), 5 befattningshavare vid hovkonsistorium, 81 anställda i de centrala kyrkliga styrelsernas tjänst, 225 tillhörande universitet och skolor samt 89 knutna till stiftelser eller dylikt.

B. Kyrkomusiker

De grundläggande reglerna om kyrkomusikerverksamheten återfinns i *kyrkomusikerlagen* den 27 juni 1947 (nr 275). Lagen kompletteras av *kyrkomusikerstadgan* den 2 juni 1950 (nr 375). Stadgan har i ett flertal hänseenden ändrats i samband med genomförandet vid årsskiftet 1965/66 av förhandlingsrättsreformen för de offentliga tjänstemännen (rörande ändringarna, se SFS 730/1965). Särskilt tillkallad sakkunnig avgav den 4 februari 1966 betänkande med förslag till reviderad kyrkomusikerstadga (ecklesiastikdepartementets promemorior 1966:2). På grundval av förslaget har därefter (se SFS 189/1967) vissa, i förhållande till förslaget begränsade ändringar i kyrkomusikerstadgan vidtagits.

För kyrkomusikerverksamheten inom de territoriella församlingarna skall rikets stift vara indelade i kyrkomusikerdistrikt, därvid som huvudregel gäller att varje församling skall utgöra ett kyrkomusikerdistrikt. Kungl. Maj:t kan emellertid förordna om annan indelning. Församling kan sålunda uppdelas på skilda distrikt eller helt eller delvis förenas med annan församling eller del därav till ett distrikt. Vid ingången av år 1965 var landet indelat i 2 343 kyrkomusikerdistrikt, av vilka 1 957 sammanföll med församling. Vid samma tidpunkt utgjorde antalet territoriella församlingar 2 563.

I varje kyrkomusikerdistrikt skall normalt finnas en organist- eller kantorstjänst. Organist i domkyrkoförsamling benämnes domkyrkoorganist och har vissa särskilda åligganden. *Organisttjänst* är en självständig kyrkomusikalisk tjänst, med vilken dock i viss utsträckning kan förbindas fyllnadstjänstgöring såsom musiklärare vid statlig eller statsunderstödd läroanstalt, som står under överinseende av musikaliska akademien eller skol-

överstyrelsen. *Kantorstjänst* är en kombinerad tjänst som kyrkomusiker och folk- eller småskollärare *(skolkantorstjänst)* eller en självständig kyrkomusikalisk tjänst *(kyrkokantorstjänst)*. Organisttjänst får inrättas endast i distrikt med högre invånarantal än 5 000 och kantorstjänst endast i distrikt med högst nämnda invånarantal, såvida ej domkapitlet för särskilt fall medger annat. I princip ankommer det på domkapitlet att — efter förslag av vederbörande kyrkoråd — fastställa distriktets tjänstetyp (organist- eller kantorstjänst). I visst undantagsfall skall dock frågan härom underställas Kungl. Maj:t.

I distrikt, där de kyrkomusikaliska arbetsuppgifterna är ringa och kantorstjänst av organisatoriska skäl ej lämpligen kan inrättas eller bibehållas, kan för fullgörande av nämnda uppgifter efter medgivande av domkapitlet anställas en *orgelspelare*. Vid sidan av organist- eller kantorstjänst kan i distrikt, där arbetsuppgifterna kräver det, efter domkapitlets medgivande inrättas en eller flera tjänster som *biträdande kyrkomusiker*.

Utanför den författningsmässiga regleringen på det kyrkomusikaliska området faller de s. k. *församlingsmusikerna*, vilka får anställas för särskilda kyrkomusikaliska uppgifter inom ett distrikt.

Kyrkomusikerorganisationen vid ingången av år 1965 framgår av nedanstående sammanställning, hämtad från ovannämnda departementspromemoria (E 1966: 2).

Avlöningsförmånerna åt de under kyrkomusikerstadgan fallande kyrkomusikerna bestrides av vederbörande pastorat efter samma grunder som gäller för motsvarande förmåner åt församlingsprästerna.[4] Kostnaderna uppgick år 1964 till 23,1 miljoner kronor.

Kyrkomusikerorganisationen vid ingången av år 1965

	Uppsala	Linköping	Skara	Strängnäs	Västerås	Växjö	Lund	Göteborg	Karlstad	Härnösand	Luleå	Visby	Stockholm	Summa	
Kyrkomusikerdistrikt	209	207	330	146	134	250	277	257	142	133	95	88	75	2 343	
Organisttjänster	30	21	12	14	28	21	90	53	16	16	36	2	35	374	
(därav vakanta)	7	4	1	3	5	—	14	12	5	8	15	—	3		(77)
Skolkantorstjänster	154	156	307	123	103	164	136	148	122	117	48	81	30	1 689	
(därav vakanta)	24	29	155	21	22	14	61	42	50	46	22	57	9		(552)
Kyrkokantorstjänster	4	—	1	1	2	5	45	21	—	—	7	1	—	87	
(därav vakanta)	1	—	1	—	—	—	10	3	—	—	3	1	—		(19)
Orgelspelare	48	54	157	22	22	65	61	59	50	46	24	57	9	674	
Bitr. kyrkomusiker	6	5	7	2	3	3	4	13	5	10	18	—	17	93	
Kyrkomusiker å äldre stat	3	4	10	3	1	2	32	12	2	—	2	4	9	84	
													Summa	3 001	(648)

[4] En redogörelse för ifrågavarande grunder återfinns i utredningens betänkande om kyrkans ekonomiska förhållanden (SOU 1967: 46, s. 144).

C. Andra medhjälpare i församlingsarbetet

För kristen verksamhet bland barn, ungdom, ålderstigna och andra som är i behov av omvårdnad har alltsedan 1800-talet utbildats *diakoner* och *diakonissor*. I stor utsträckning har dessa personer vunnit anställning hos de kyrkliga kommunerna och vigts för sin tjänst (formerna för sådan vigning finns angivna i kyrkohandboken). Även tjänster för *diakoniassistenter* förekommer i församlingarna. Någon statlig reglering av denna personals anställningsförhållanden föreligger ej. Kyrkokommunens kompetens att anställa befattningshavarna härledes ur stadgandet i 2 § 1 mom. församlingsstyrelselagen. Det bör anmärkas, att diakonipersonal finns anställd jämväl hos andra huvudmän än församlingar, t. ex. hos de borgerliga kommunerna och hos de olika diakonianstalterna.

Åtskilliga församlingar, framför allt i städerna, har anställt lekmän som medarbetare i församlingsarbetet och då i synnerhet för arbetet bland ungdomar. De vanliga tjänstebenämningarna är *ungdomssekreterare* och *ungdomsassistent*. Nämnda personers utbildning varierar starkt och deras löne- och anställningsförhållanden regleras ej i något avseende av statliga författningar.

Biskopsmötet beslöt år 1960 att rekommendera inrättande av särskilda tjänster som *församlingssekreterare* och *-assistenter* samt fastställde en utbildningsgång för sådana. Avsikten var att församlingsarbetet härigenom skulle tillföras kvalificerad, icke prästvigd arbetskraft. Rekommendationen innebär inte att någon församling kan bli skyldig att inrätta sådan tjänst eller att ge befattningshavaren vissa villkor. Om inrättande av tjänst beslutar församlingen själv.

Uppgifter om förekomsten i församlingarna av ovan särskilt angivna, eller med hänsyn till arbetsuppgifterna jämförliga befattningshavare har kunnat erhållas såvitt angår rikets samtliga städer och köpingar samt landskommuner med över 7 000 invånare (50 kommuner). Enligt dessa uppgifter uppgår det sammanlagda antalet befattningshavare till 313.[5]

D. Kyrkovaktmästare och kyrkogårdspersonal

Skötseln av kyrka och kyrkogård kräver betydande personal. Den anställes av vederbörande kyrkliga kommun, och statliga författningsföreskrifter på området saknas. Officiell statistik över antalet här avsedda befattningshavare finns ej. Enligt en av Svenska kommunförbundet gjord uppskattning kan antalet *kyrko-* och *kyrkogårdsvaktmästare* beräknas uppgå till cirka 2 550, varav omkring 1 600 anställda på deltid.

[5] Flertalet uppgifter hänför sig till år 1965.

E. Personal för kyrkokommunal administration och folkbokföring

För den ekonomiska förvaltningen finns i ett flertal av de större kyrkokommunerna kvalificerad personal anställd. Ifrågavarande befattningshavare benämnes i allmänhet *kyrkokamrerare* eller *kyrkokassör*. I några kyrkokommuner finns särskilda *kyrkogårdsföreståndare* anställda för begravningsplatsförvaltningen.

Kontorspersonal har tidigare endast sparsamt funnits anställd för kyrkokommunala förvaltningsuppgifter (därunder inbegripet uppgifter inom folkbokföringen). En ökning av antalet torde dock ha skett under senare år, och bl. a. har särskilda tjänster som *kyrkobokföringsassistenter* och *kyrkoskrivare* inrättats. Någon uppgift om det nuvarande antalet av här avsedda befattningshavare är icke tillgänglig för utredningen.[6]

F. Stiftskansliernas personal

Den kollegialt utövade stiftsstyrelsen är uppdelad på två organ, domkapitel och stiftsnämnd. I Stockholms stift saknas dock stiftsnämnd; där förekommande stiftsnämndsuppgifter är fördelade mellan statskontoret samt stiftsnämnderna i Uppsala och Strängnäs. Personalen vid domkapitel och stiftsnämnder är anställda på samma sätt som statstjänstemän i allmänhet, och avlöningsförmåner — ävensom kostnader i övrigt för dessa organ — utgår över riksstaten; dock belastas slutligt kyrkofonden för betydligt mer än hälften av kostnaderna i fråga.

Ifrågavarande personalorganisation blev år 1960 föremål för en ganska omfattande reform. På grundval av den s. k. stiftskansliutredningens betänkanden (stencilerade) framlade Kungl. Maj:t i proposition nr 101 till 1960 års riksdag olika förslag i syfte att rationalisera arbetet vid stiftskanslierna. Mot bakgrund av de förordade rationaliseringsåtgärderna framlades jämväl förslag till sedermera fastställd personalorganisation, som bl. a. innebar en reducering av antalet juristtjänster. Denna personalorganisation har därefter i olika avseenden undergått förändringar.

Den senast fastställda förteckningen över tjänstemän å ordinarie stat hos *domkapitlen* upptager — utöver en kansliskrivartjänst i Ao 11 vid domkapitlet i Uppsala — i tabell å s. 480 angivna befattningshavare.

Såsom tjänstemän på övergångsstat upptages därjämte bl. a. 11 kontorsbiträden i Ao 5.

Bland de extra ordinarie tjänstemännen är att märka 6 förste stiftsnotarier i Ae 24 (2 vid domkapitlet i Lund samt 1 vid vart och ett av domkapitlen i Uppsala, Västerås, Växjö och Visby).

[6] Se dock i utredningens betänkande om Folkbokföringen (SOU 1967:16) vissa av utredningen inhämtade uppgifter angående kontorspersonalen i ett antal kyrkobokföringsenheter.

Domkapitel	Stifts-sekreterare		Byrå-direktör		Kontors-skrivare	Expedi-tionsvakt	Kontorist
	Bo 5	Ao 30	Ao 28	Ao 26	Ao 13	Ao 9	Ao 9
Uppsala	1	—	1	—	1	1	—
Linköping	1	—	—	1	1	1	—
Skara	1	—	—	1	1	1	—
Strängnäs	1	—	—	1	1	1	1
Västerås	1	—	—	1	1	1	1
Växjö	1	—	—	1	1	1	—
Lund	1	—	1	1	1	1	2
Göteborg	1	—	—	1	1	1	—
Karlstad	1	—	—	1	—	1	—
Härnösand	1	—	—	1	1	1	—
Luleå	1	—	—	1	1	1	—
Visby	—	1	—	—	—	—	—
Stockholm	1	—	—	1	1	—	—
Summa	12	1	2	11	11	11	4

Personalförteckningen för den skogliga personalen hos *stiftsnämnderna* upptager följande tjänstemän å ordinarie stat.

Stiftsnämnd	Stiftsjägmästare		Biträdande stiftsjägmästare		Stifts-skogvaktare
	Bo 5	Ao 30	Ao 26	Ao 24	Ao 16
Uppsala	1	—	1	—	—
Linköping	1	—	—	—	—
Skara	1	—	—	—	—
Strängnäs	—	1	—	—	—
Västerås	1	—	—	1	—
Växjö	1	—	1	—	—
Lund	1	—	—	—	—
Göteborg	—	1	—	—	—
Karlstad	1	—	1	—	1
Härnösand	1	—	—	1	—
Luleå	1	—	—	1	—
Visby	—	1	—	—	—
Summa	9	3	3	3	1

Därjämte finns inrättade tre tjänster som biträdande stiftsjägmästare i Ae 24 med placering vid stiftsnämnderna i Linköping, Skara och Lund.

Avlöningsstaten för budgetåret 1965/66, såvitt angår befattningshavare vid domkapitel och stiftsnämnder, slutar på cirka 4,3 miljoner kronor, varav omkring en miljon kronor är hänförliga till den skogliga personalen hos stiftsnämnderna. Av totalbeloppet 4 miljoner kronor belastade cirka 1,6 miljoner riksstaten medan återstoden utgjorde bidrag från kyrkofonden.

G. Övriga befattningshavare

Under denna rubrik är att behandla skogsbiträdesorganisationen. Pastorat skall jämlikt 44 § ecklesiastika boställsordningen anställa särskilt biträde *(pastorats skogsbiträde)* för skötseln av löneboställes skog. Stiftsnämnden kan föreskriva, att skogsbiträde skall anställas av två eller flera pastorat gemensamt. Antalet heltidsanställda skogsbiträden kan beräknas till cirka 75, vartill kommer ungefär 200 med deltidstjänstgöring. Kostnaderna för skogsbiträdena bestrides ur kyrkofonden och uppgick budgetåret 1964/65 till drygt 1,2 miljoner kronor.

Kap. 2. Befattningshavarnas rättsliga ställning

Inledning

De kyrkliga befattningshavarna kan uppdelas i två huvudgrupper, nämligen dels sådana beträffande vilkas anställningsförhållanden mer eller mindre omfattande offentligrättslig reglering är given, dels sådana beträffande vilka en sådan offentligrättslig reglering saknas. Till den förra gruppen hör präster, kyrkomusiker och stiftskanslitjänstemän, till den senare olika kategorier kyrkokommunalt anställda befattningshavare, såsom församlingssekreterare, diakoner, diakonissor, kyrkokamrerare, kontorspersonal, kyrkovaktmästare och kyrkogårdsvaktmästare. En mellangrupp kan anses representerad av pastorats skogsbiträden, vilka enligt lag skall finnas anställda, men för vilka i övrigt en författningsreglering i stort sett saknas.

I förevarande sammanhang knytes intresset främst till ovanstående första grupp. Detta motiveras icke endast därav att antalet till denna grupp hänförliga befattningshavare sammantaget är störst utan i första hand därav att denna grupp vid en mera radikalt förändrad kyrka-statrelation erbjuder de mest svårlösta övergångsproblemen.

Före den 1 januari 1966 var ifrågavarande befattningshavares rättsliga ställning att helt bedöma utifrån vad — utöver RF, kyrkolag, brottsbalken samt en del särskilda författningar, till vilka utredningen återkommer — olika statliga avlönings- och pensionsreglementen innehöll. Bland dessa är att nämna följande.

1. *Statens allmänna avlöningsreglemente* (SAAR) med tilläggsbestämmelser (tillämpligt å bl. a. stiftskanslitjänstemän samt — såvitt angick lärartjänstgöringen — å skolkantorer).

2. *Prästlönereglementet* (Pr) med tilläggsbestämmelser (tillämpligt å i stort sett samtliga till Svenska kyrkan hörande präster; bland undantagen är att nämna prästerliga befattningshavare hos kyrkans centrala styrelser,

således bl. a. missionärer och sjömanspräster, eller hos till kyrkan hänförliga diakonianstalter samt kyrkoherdar för döva).

3. *Avlöningsreglementet för kyrkomusiker* med tilläggsbestämmelser (tillämpligt å kyrkomusiker, anställda enligt bestämmelserna i kyrkomusikerstadgan, vartill — såsom förut angivits — församlingsmusiker icke räknas; beträffande skolkantor, jfr ovan under 1.).

4. *Statens allmänna tjänstepensionsreglemente* (SPR) med tilläggsbestämmelser (med något undantag tillämpligt å samtliga här avsedda befattningshavare, således även å t. ex. missionärer och sjömanspräster).

Den vid årsskiftet 1965/66 genomförda reformen av de offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt har medfört vittgående förändringar i fråga om de urkunder, utifrån vilka dessa tjänstemäns rättsliga ställning är att bedöma. Det synes lämpligt att här något redogöra för nämnda reform samt att — med huvudintresset inriktat på präster och kyrkomusiker — ange det nuvarande regelsystemets uppbyggnad i vad avser såväl den offentligrättsliga delen (författningar m. m.) som den civilrättsliga delen (kollektivavtal).

Förhandlingsrättsreformens allmänna innebörd

Förhandlingsrättsreformen innebar en övergång från en formellt helt offentligrättslig till en i princip privaträttslig reglering av de offentliga tjänstemännens anställningsvillkor och till förhandlingsrätt enligt 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt även för tjänstemän, som är underkastade ämbetsansvar enligt brottsbalken. I samband med reformen står den av 1964 och 1965 års riksdagar antagna ändringen av RF § 36, innebärande att — såvitt här är av intresse — de grundläggande bestämmelserna om statstjänstemännens rättsställning (om bl. a. förutsättningarna för avsättning) utgick ur RF och förklarades skola ges i annan lag, stiftad av Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt efter lagrådets hörande.

Som ovan nämnts var anställningsvillkoren för de offentliga tjänstemännen före den 1 januari 1966 till betydande del intagna i olika avlönings- och pensionsreglementen. Med förhandlingsrättsreformens genomförande var dessa reglementens upphävande och deras ersättande av kollektivavtal en naturlig följd. Så har också skett beträffande samtliga i det föregående nämnda reglementen (mera härom nedan) med undantag för SPR. Detta reglemente — liksom också exempelvis det statliga allmänna resereglementet och utlandsresereglementet — har i samförstånd med vederbörande personalorganisationer provisoriskt förlängts att gälla under en övergångstid till dess kollektivavtal rörande hithörande frågor kommit till stånd.

De upphävda avlöningsreglementena innehöll emellertid icke uteslutande bestämmelser av den art att de kunde omfattas av en avtalsmässig reglering. Detta förhållande — i förening med nödvändigheten att lagstiftnings-

vägen ange gränserna för det avtalstillåtna området och en önskan att åstadkomma en erforderlig modernisering och systematisering av författningsmaterialet på den offentliga tjänstemannarättens område — har föranlett utfärdandet av ett flertal nya eller omarbetade författningar, som här är av intresse. Följande författningar av mera allmän karaktär må nämnas.

1. *Statstjänstemannalagen* (StjL) den 3 juni 1965, nr 274, jämte *statstjänstemannastadgan* (StjS) den 3 december 1965, nr 601.

2. *Lag* den 3 juni 1965, nr 275, *om tjänstemän hos kommuner m. fl.* (KomtjL) jämte *KS* den 3 december 1965, nr 602, *om vissa tjänstemän hos kommuner m. fl.* (KomtjS).

3. *Allmänna verksstadgan* (AVS) den 3 december 1965, nr 600.

Rörande dessa författningars innehåll och tillämplighetsområde må följande upptagas.

I *StjL* har samlats grundläggande bestämmelser om avtalsrätt, tjänstetillsättning, tjänsteåligganden, arbetskonflikter, åtal och disciplinär bestraffning, avstängning, anställnings upphörande och administrativ klagorätt på det offentligrättsliga området. Av särskilt intresse är angivandet i 3 § av de förhållanden, beträffande vilka avtal icke må ingås. Allmänt stadgas, att i anställningsförhållande, varå lagen är tillämplig (se nedan), gäller vad som är bestämt i avtal. Avtal må *ej* träffas om

a) inrättande eller indragning av tjänst eller tjänsteorganisationens utformning i övrigt;

b) myndighets arbetsuppgifter, ledningen och fördelningen av arbetet inom myndigheten, arbetstidens förläggning eller rätt till annan ledighet än semester;

c) anställnings- eller arbetsvillkor som regleras i StjL eller i författning vartill lagen hänvisar eller enligt lagen tillhör Konungens, riksdagens eller myndighets beslutanderätt.

StjL äger tillämpning på anställning med staten såsom arbetsgivare och tjänsteman såsom arbetstagare. Särskilt undantagna — utöver vissa högre befattningshavare, såsom statsråd och justitieråd — är befattningshavare som innehar eller uppehåller prästerlig tjänst. Härom uttalades i den proposition (nr 60/1965), varmed förslaget till förhandlingsrättsreformen förelades riksdagen, att för präster — av vilka några kategorier syntes vara att betrakta som statstjänstemän — gällde andra regler än de i StjL föreslagna i fråga om bl. a. tjänstetillsättning, skyldighet att utöva annan tjänst, disciplinär bestraffning och anställnings upphörande. Dessa frågor tillhörde delvis området för kyrkolagstiftning enligt RF § 87: 2, och det borde undvikas att i StjL intaga bestämmelser av kyrkolags karaktär. Det må för tydlighetens skull anmärkas att ej heller kyrkomusiker faller under StjL; rekvisitet »staten såsom arbetsgivare» är ej tillämpligt såvitt angår dessa tjänstemän. Däremot är stiftskansliernas tjänstemän hänförliga under lagen.

StjS, vilken gäller anställning på vilken StjL är tillämplig, innehåller bestämmelser om bl. a. tjänstetillsättning, läkarundersökning och förening av tjänster, vilka kompletterar bestämmelserna i StjL.

Flertalet präster, nämligen alla församlingspräster, och kyrkomusikerna faller i stället under *KomtjL*, vilken äger tillämpning på anställning med kommun såsom arbetsgivare och tjänsteman såsom arbetstagare. Med kommun likställes därvid bl. a. församling och kyrklig samfällighet. KomtjL är innehållsmässigt avsevärt mer begränsad än StjL. I stort sett innehåller lagen endast bestämmelser, som preciserar ifrågavarande tjänstemäns ställning vid arbetskonflikter, samt ett angivande av det avtalsförbjudna området. Detta innefattar motsvarande frågor som anges i 3 § StjL (se ovan s. 483). Såvitt angår punkten c) därstädes är i KomtjL området angivet till att avse anställningsvillkor, som regleras i lag eller annan författning och angår tjänstetillsättning, disciplinär bestraffning eller anställnings upphörande. *KomtjS* innehåller bestämmelser som i fråga om statstjänstemännen har sin motsvarighet dels i StjL, dels i StjS. KomtjS gäller för anställning, på vilken KomtjL är tillämplig, dock endast i den mån Kungl. Maj:t så förordnar. I vilken mån för prästers och kyrkomusikers vidkommande sådant förordnande givits kommer att beröras nedan.

I enlighet med vad ovan upptagits om tillämplighetsområdet för StjL respektive KomtjL framgår, att en del prästerliga befattningshavare faller utanför detsamma. Detta gäller — utöver innehavare av prästtjänster av renodlad statstjänstemannakaraktär, såsom kyrkoherdar för döva — bl. a. biskopar och stiftsadjunkter. Rörande bl. a. dessa tjänstemäns ställning i arbetsrättsligt hänseende uttalades i prop. nr 60/1965 följande (s. 139): »Liksom andra tjänstemän med ämbetsansvar får de förhandlingsrätt enligt 1936 års lag; förhandlingsområdet begränsas i den mån deras anställningsförhållanden är reglerade i lag eller med stöd av lag utfärdad administrativ författning samt genom ämbetsansvaret. Något lagligt hinder mot reglering i kollektivavtal av löner och andra förhandlingsbara frågor föreligger icke. Enligt den av mig föreslagna ändrade lydelsen av 20 kap. 4 § brottsbalken anses icke som tjänstefel att tjänsteman deltager i strejk eller därmed jämförlig stridsåtgärd beslutad av arbetstagarförening han tillhör. Detta stadgande gäller samtliga tjänstemän underkastade ämbetsansvar.»

I anslutning till det citerade departementschefsuttalandet må anmärkas, att det under det remissförfarande som föregick förhandlingsrättsreformen ifrågasattes huruvida icke prästerlig befattningshavare borde undantagas jämväl från KomtjL:s tillämpningsområde. Som ett skäl härför anförde kammarkollegiet, att beträffande präster strejk torde strida mot vissa bestämmelser i kyrkolagen. Vidare uttalade Uppsala domkapitel, att präster med hänsyn till prästlöftet ej torde kunna medges strejkrätt. I propositionen förklarade sig departementschefen finna det uppenbart att av kammarkollegiet åsyftade bestämmelser i 1686 års kyrkolag ej kunde avse prästs

rätt att deltaga i arbetsinställelse med fackligt syfte; ej heller syntes prästlöftet utgöra något rättsligt hinder mot att präst tillerkändes strejkrätt.

AVS, som utöver vissa allmänna bestämmelser om myndighets uppgifter och om arbetet inom myndighet innehåller föreskrifter om bl. a. arbetstidens förläggning, skall tillämpas på statsmyndighet i den mån Kungl. Maj:t bestämmer. I KInstr:er den 3 december 1965, nr 738 och 739, för domkapitlen respektive stiftsnämnderna har AVS med vissa angivna undantag förklarats skola tillämpas å myndigheterna i fråga.

Utöver de sålunda angivna författningarna må nämnas *KK 3 dec. 1965 (nr 915) om inrättande av vissa statligt reglerade tjänster m. m.* (i princip tillämplig å bl. a. samtliga präst- och kyrkomusikertjänster) samt *KK 22 juli 1966 (nr 462) om inrättande av vissa tjänster i befordringsgång, m. m.* (tillämplig, såvitt här är av särskilt intresse, å pastoratsadjunkter).

Ovan har i mycket stora drag angivits förhandlingsrättsreformens innebörd samt berörts huvudurkunderna i det för de offentliga tjänstemännen föreliggande offentligrättsliga regelsystemet. Närmast skall en översikt lämnas av det *civilrättsliga* regelsystemet för dessa tjänstemän.

Inledningsvis bör nämnas de fyra grundläggande lagarna på arbetsrättens område, nämligen *lagen* den 22 juni 1928 *om kollektivavtal, lagen* den 11 september 1936 *om förenings- och förhandlingsrätt, lagen* den 28 maj 1920 *om medling i arbetstvister* och *lagen* den 22 juni 1928 *om arbetsdomstol.* Tillsammans med ett *huvudavtal* den 29 december 1965 mellan staten och tjänstemännens huvudorganisationer, det s. k. Slottsbacksavtalet, bildar dessa lagar stommen i det civilrättsliga regelsystemet. Huvudavtalet utgör en överenskommelse om en förhandlingsordning och en ordning för undvikande av samhällsfarliga konflikter; däremot innehåller det icke några bestämmelser om materiella förmåner för tjänstemännen. Avtalet gäller — enligt stadgande i 1 § — »statens tjänstemannaområde och den del av det i kommunaltjänstemannalagen den 3 juni 1965 (nr 275) avsedda tjänstemannaområdet inom vilken statens avtalsverk företräder arbetsgivaren.» Jämlikt *KInstr* den 3 december 1965 *för statens avtalsverk* och — såvitt angår församlingspräster och kyrkomusiker — *lag* samma dag *om ställföreträdare för kommun vid vissa avtalsförhandlingar m. m.* föreligger ett företrädarskap av angivet slag såvitt angår samtliga präster och kyrkomusiker, som var underkastade tidigare, i sammanhanget aktuella statliga avlöningsreglementen (Pr, avlöningsreglementet för kyrkomusiker och — undantagsvis — SAAR). Av det sagda följer — inte endast att ifrågavarande huvudavtal är tillämpligt å nämnda befattningshavare — utan även att avtalsverket *(SAV)* är den part som på arbetsgivarsidan förhandlar i frågor rörande dessas anställnings- och arbetsvillkor.

Själva förmånsfrågorna regleras i enskilda tjänsteavtal och i kollektivavtal. Bland de senare är i första hand att uppmärksamma »Allmänt avlö-

ningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän» *(AST)* samt »Tjänsteförteckningsavtal beträffande statliga och vissa andra tjänster» *(ATF)*.

AST, som i väsentliga delar motsvarar SAAR överfört i kollektivavtalsform, är tillämpligt på sådana statliga tjänstemän och i bilaga till avtalet angivna icke-statliga tjänstemän, som innehar ordinarie, extra ordinarie eller extra tjänst. Bland de i den åsyftade bilagen upptagna tjänstemännen återfinns samtliga till Svenska kyrkan omedelbart hänförliga präster (uppräknade enligt följande: ärkebiskopen, övriga biskopar, domprostar, kyrkoherdar, komministrar, kyrkoadjunkter, garnisonspräster, amiralitetspräster, förste stiftsadjunkter, stiftsadjunkter, kontraktsadjunkter och pastoratsadjunkter) ävensom organister, biträdande kyrkomusiker, kyrkokantorer och skolkantorer. AST är uppbyggt med huvudbestämmelser jämte specialbestämmelser i 15 delar, av vilka del XIII avser kyrkoväsendet. I denna del upptages den specialreglering i förhållande till huvudbestämmelserna, som framstått som påkallad beträffande präster och kyrkomusiker. Anledning saknas att i detta sammanhang gå närmare in på innehållet i AST. En allmän uppfattning därom torde erhållas genom angivandet av följande kapitelrubriker: Vissa allmänna anställningsvillkor, Allmänna bestämmelser om avlöning, Lön, Kostnadsersättningar, Semester och semesterersättning, Sjukvårdsförmåner och Begravningshjälp. I sammanhanget bör omnämnas en omedelbart till AST anknytande författning, nämligen *KK 30 juni 1967 (nr 481) om utövande av arbetsgivarens befogenhet i vissa fall enligt allmänt avlöningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän (AST)*, i vilken Kungl. Maj:t i vissa fall förbehållit sig eller myndighet, som Kungl. Maj:t bestämmer särskilt, rätten att utöva i avtalet fastställda arbetsgivarfunktioner.

ATF gäller, såvitt i detta sammanhang är av intresse och med vissa här icke aktuella undantag, lönegradsplacering för tjänster, som i övrigt är reglerade i AST (lönegrads*beteckningarna* framgår däremot av AST). I fråga om lönegradsplacering innehåller ATF i gällande lydelse det allmänna stadgandet att med avtalet avsedda tjänster skall — därest annat ej överenskommits — ha samma lönegradsplacering som gällde den 31 december 1966. Utöver bestämmelser om lönegradsplacering innehåller ATF bl. a. föreskrifter om befordringsgång och om tjänstetidsbefordran.

Såsom i annat sammanhang angivits pågår arbete med att till kollektivavtal omforma bl. a. gällande pensions- och resereglementen.

Tvister om tolkning och tillämpning av kollektivavtal biläggs genom förhandlingar eller avgörs av arbetsdomstolen. Detta förhållande har naturligen fått konsekvenser i fråga om tjänstemans möjlighet att i administrativ ordning besvära sig över av myndighet meddelat beslut i anställningsfrågor. Genom *lag* den 3 juni 1965, nr 276, *om inskränkning i rätten att föra talan mot offentlig arbetsgivares beslut* har de kollektivavtalsbundna tjänstemännen betagits den rätt de eljest skulle haft att anföra besvär över myndighets

beslut, om saken är sådan att den kan bli föremål för prövning hos arbetsdomstolen.

Vad ovan upptagits om kollektivavtalsmässig reglering hänför sig omedelbart till den organiserade tjänstemannen. Några ord bör nämnas om *den oorganiserade tjänstemannens ställning*. I allmänhet gäller att sådan tjänsteman, som innehar en kollektivavtalsreglerad tjänst, är bunden av anställnings- och arbetsvillkor i kollektivavtalet. I *KK* den 30 juni 1965, nr 465, *om vissa statliga kollektivavtal m. m.* har, såvitt angår arbetsgivarsidan, föreskrivits att myndighet som är bunden av kollektivavtal skall inom yrkesgrupp och område, som avses med avtalet, tillämpa detta även på arbetstagare som icke omfattas av avtalet eller annat tillämpligt kollektivavtal. Också oorganiserad tjänsteman äger möjlighet att deltaga i strejk, som i vederbörlig ordning beslutats, utan att han därigenom ådrager sig straffansvar. Lockout kan vidtagas även mot dylik tjänsteman. Vad tidigare anförts om tvister rörande tolkning och tillämpning av kollektivavtal är icke tillämpligt i fråga om den oorganiserade tjänstemannen. Menar sådan att det till tjänsten hänförliga kollektivavtalet, varav han såsom ovan anförts i allmänhet får anses vara bunden, exempelvis tillämpas oriktigt för hans del får han — därest överenskommelse ej kan nås — utverka ett formligt beslut och besvära sig över detta i administrativ ordning.

Beträffande *de kyrkokommunalt anställda* tjänstemännen (församlingssekreterare, diakoner, kyrkokamrerare m. fl.) må i detta sammanhang följande anföras. En offentligrättslig reglering av deras anställningsförhållanden saknas. Deras ställning i förhandlingsrättsligt avseende regleras i KomtjL, för vars innehåll tidigare redogjorts. Anställningsförhållandets materiella innebörd är — i de frågor, varom avtal må träffas — i första hand att bestämma utifrån centralt ingångna överenskommelser. Härvidlag är att främst uppmärksamma *Allmänna bestämmelser i kollektivavtal för heltidsanställda tjänstemän (ABT)*, träffad mellan, å ena sidan, Svenska kommunförbundet och Svenska stadsförbundet samt, å andra sidan, olika arbetstagareorganisationer. Vidare må nämnas de centrala allmänna specialbestämmelser (CAS), vilka innehåller bl. a. löneplanerna på det kommunala området. Själva lönesättningen för olika kategorier tjänstemän bestämmes antingen genom centrala tjänsteförteckningsbestämmelser (FCTJ) eller lokala sådana.

Vad gäller sådana kyrkokommunalt anställda, t. ex. kyrko- och kyrkogårdsvaktmästare, vilka icke är att hänföra till tjänstemän, gäller fullt ut samma ordning som för arbetstagare i allmänhet. Härav följer att anställningsförhållandets materiella innebörd är att bestämma utifrån vad de enskilda tjänsteavtalen och gällande kollektivavtal innehåller. Såvitt angår förekommande centrala överenskommelser är här särskilt att nämna den som ingåtts mellan Svenska kommunförbundet och Svenska stadsförbundet, å ena, samt Svenska kommunalarbetareförbundet, å andra sidan, angående

Allmänna bestämmelser i kollektivavtal för heltidsanställda arbetstagare (ABK).

I fråga om pastorats skogsbiträden regleras förhandlingsordning, anställnings- och arbetsvillkor av två särskilda, i december 1966 dagtecknade avtal mellan å ena sidan SAV och å andra sidan Tjänstemännens centralorganisations statstjänstemannasektion. Beträffande skogsbiträde med mindre än halvtidstjänstgöring har dock — genom skrivelse den 4 januari 1967 från SAV till samtliga stiftsnämnder — åt vederbörande stiftsnämnd uppdragits att handlägga frågor om anställnings- och arbetsvillkor.

Särskilt om präster och kyrkomusiker

Ovanstående allmänna översikt bör kompletteras med ett närmare angivande av förhandlingsrättsreformens konsekvenser, såvitt angår den offentligrättsliga regleringen av prästers och kyrkomusikers anställningsförhållanden.

Präster

Förhandlingsrättsreformen innebar ej någon förändring av de bestämmelser i *1686 års KL,* som i förevarande sammanhang kan vara av intresse (särskilt då Kap. 19, Om predikoämbetet). Ej heller skedde genom reformen någon ändring av *domkapitelslagens* bestämmelser i fråga om prästs ansvar för ämbetsbrott. (Erinras må dock om den tidigare å s. 484 anmärkta förändrade lydelsen av 20 kap. 4 § brottsbalken, innebärande att såsom tjänstefel icke anses att tjänsteman deltager i strejk eller därmed jämförlig stridsåtgärd som beslutats av arbetstagarförening han tillhör.) Bland de författningar, som ej berördes av förhandlingsrättsreformen, må här vidare nämnas *1963 års lag om biskopsval* och *1957 års lag om prästval* med därtill hörande stadgor.

Som tidigare nämnts upphävdes i samband med förhandlingsrättsreformens genomförande ett flertal av de författningar utifrån vilka prästs ställning i rättsligt avseende tidigare varit att bedöma. Bland dessa är i första hand att nämna prästlönereglementet. Som förut antytts innehöll bl. a. detta reglemente bestämmelser av den art att de bedömdes icke kunna omfattas av en avtalsmässig reglering. De nya författningar som nödvändiggjordes härav har delvis berörts i det tidigare. Innehållet i *KomtjL* ävensom tillämplighetsområdet för densamma när det gäller präster har angivits ovan s. 484. Vad angår *KomtjS* har å samma sida uttalats, att densamma gäller för anställning på vilken KomtjL är tillämplig, dock endast i den mån Kungl. Maj:t så förordnar. Sådant förordnande har för prästernas vidkommande givits i *KK 3 dec. 1965 (nr 729) med vissa bestämmelser om anställning som präst.* Enligt denna KK skall KomtjS med vissa angivna undantag tillämpas icke endast på sådan anställning som präst, som faller under KomtjL, utan

även — med samma undantag — på annan anställning som präst. Undantagen hänför sig till bl. a. frågor om minimiålder för anställning, ledigkungörande och tillsättning av präst, åtal och disciplinär bestraffning samt ordningen för prövning av anställnings upphörande. Dessa frågor regleras i huvudsak av de ovan angivna författningarna, nämligen domkapitelslagen, lagarna om biskopsval och om prästval samt 1965 års KK med vissa bestämmelser om anställning som präst. Vissa kompletterande föreskrifter ges i *KC 17 dec. 1965 ang. vissa bestämmelser i anledning av prästlönereglementets upphävande m. m.*

Kyrkomusiker

De grundläggande bestämmelserna om den kyrkomusikaliska verksamheten finns intagna i *lag den 27 juni 1947 (nr 275) om kyrkomusiker.* I lagen vidtogs i samband med förhandlingsrättsreformen ingen annan ändring än att en hänvisning om författningsmässig reglering av rätt till avlöningsförmåner och tjänstepension ersattes med bestämmelse att sådana anställnings- och arbetsvillkor för kyrkomusiker, som må bestämmas genom avtal, fastställes, efter av riksdagen godkända grunder, under medverkan av konungen eller myndighet konungen förordnar (SAV). Den närmare regleringen av kyrkomusikerverksamheten återfinns i *Kungl. Maj:ts kyrkomusikerstadga 2 juni 1950 (nr 375).*[7] Förhandlingsrättsreformen och i samband därmed verkställd översyn av författningar rörande de offentliga tjänstemännens förhållanden föranledde ett flertal ändringar i kyrkomusikerstadgan.[8] Motsvarighet till åtskilliga av de bestämmelser, som för prästs vidkommande intagits i 1965 års KK med vissa bestämmelser om anställning som präst, återfinns sålunda i nya eller omarbetade bestämmelser i nämnda stadga. Bl. a. har i en ny paragraf KomtjS med vissa angivna undantag — beträffande vilka regleringen sker huvudsakligen genom bestämmelser i kyrkomusikerstadgan — förklarats skola tillämpas på anställning som organist, kyrkokantor och biträdande kyrkomusiker (e. o. eller extra). Vissa särskilda bestämmelser, som av olika skäl ej befunnits lämpliga inarbeta i kyrkomusikerstadgan, har sammanförts i *KC 17 dec. 1965 ang. vissa bestämmelser i anledning av upphävandet av avlöningsreglementet för kyrkomusiker m. m.*

Anställningsförhållandets materiella innebörd

Som framgått av den tidigare framställningen kan de kyrkliga befattningshavare, som är föremål för utredningens behandling, indelas i två huvud-

[7] Betänkande med förslag till reviderad kyrkomusikerstadga (stencilerat, E 1966: 2) har — såsom tidigare anmärkts — den 4 februari 1966 avgivits av särskilt tillkallad sakkunnig.

[8] Rörande dessa ändringar, se SFS nr 730/1965. Vissa senare ändringar, se SFS nr 189/1967.

grupper, nämligen *dels* sådana, vars anställningsförhållanden i högre eller lägre grad regleras genom bestämmelser i lag och författning (präster, kyrkomusiker och stiftskanslitjänstemän), *dels* sådana till kyrkokommunerna hänförliga befattningshavare, för vilka ingen motsvarande reglering givits. En mellangrupp representeras av pastorats skogsbiträden, vilka enligt lag skall finnas anställda men beträffande vilka en författningsmässig reglering i övrigt saknas.

I det följande skall det närmare innehållet i olika befattningshavares rättsliga ställning undersökas. Undersökningen inriktas på sådana frågor, som har särskilt intresse för kyrka-statutredningen, såsom ordningen för befattningshavares tillsättning, kompetensvillkor, regler om entledigande och förflyttning samt befattningshavares rätt till löneförmåner m. m. Bestämmelser, som övergångsvis kan gälla för vissa befattningshavare, berörs därvid ej.

Innan framställningen föres vidare enligt ovanstående synes böra anges de grundläggande bestämmelserna om inrättandet av sådana tjänster, beträffande vilka en närmare författningsmässig reglering är given. Huvudförfattningen i hänseendet är *KK 3 december 1965 (nr 915) om inrättande av vissa statligt reglerade tjänster m. m.* Kungörelsen gäller — utöver rent statliga tjänster, vartill tjänsterna å stiftskanslierna är att hänföra — bl. a. tjänster som är avsedda för följande till Svenska kyrkan hörande tjänster, nämligen *dels* ärkebiskopen och övriga biskopar, *dels* följande i territoriella pastorat samt, i den mån Kungl. Maj:t och riksdagen beslutar, i icke-territoriella pastorat anställda präster, nämligen domprostar, kyrkoherdar, komministrar samt kyrkoadjunkter eller med dem likställda garnisons- eller amiralitetspräster, *dels* kyrkoherdar i sådana utlandsförsamlingar, för vilka kyrkoordning fastställts, *dels* kyrkoherde för samer, garnisonspastorn i Boden, förste stiftsadjunkter, stiftsadjunkter, kontraktsadjunkter och pastoratsadjunkter. Under kungörelsen faller vidare tjänster avsedda för organister, biträdande kyrkomusiker, kantorer och orgelspelare. Ordinarie tjänst inrättas, såvitt här är av intresse, med beteckningen Ao, Bo, Co eller Uo (tjänster tillsatta med fullmakt eller konstitutorial), Ap, Bp, Cp eller Up (tjänster tillsatta med förordnande på bestämd tid) eller Ar, Br, Cr eller Ur (tjänster tillsatta med förordnande tills vidare). Extra ordinarie tjänst inrättas med beteckningen Ae, Be, Ce eller Ue och extra tjänst med beteckningen Ag, Bg, Cg eller Ug. Härutöver förekommer arvodestjänster. För tjänster i befordringsgång, till vilken kategori pastoratsadjunktstjänsterna hör, gäller *KK 22 juli 1966 (nr 462) om inrättande av vissa tjänster i befordringsgång, m. m.* Tjänsterna inrättas som extra ordinarie tjänster med beteckningen Ag (eller Ug).

Såsom huvudregel i fråga om inrättandet av statliga tjänster gäller, att ordinarie tjänst samt extra ordinarie tjänst i lägst lönegrad A 23 eller U 15 och extra tjänst i lägst lönegrad B 6 eller U 26 inrättas av Kungl. Maj:t.

Annan extra ordinarie eller extra tjänst och arvodestjänst inrättas av vederbörande myndighet, om annat ej följer av beslut eller bestämmelse som Kungl. Maj:t meddelar. För *prästtjänster* finns särskilda bestämmelser. Sålunda skall ordinarie eller extra ordinarie tjänst för präst alltid inrättas av Kungl. Maj:t medan extra tjänst och arvodestjänst inrättas av vederbörande domkapitel. Vissa begränsningar av domkapitlets befogenhet i hänseendet har givits. Tjänst i befordringsgång (för pastoratsadjunkt) inrättas av vederbörande domkapitel. Som tidigare nämnts gäller enligt KC 17 dec. 1965 ang. vissa bestämmelser i anledning av prästlönereglementets upphävande m. m., att domkapitlet må, om ej Kungl. Maj:t bestämmer annat, inrätta dylika tjänster till det antal, som oundgängligen fordras för att uppehålla den prästerliga verksamheten i stiftet. Beträffande inrättande av *tjänster som kyrkomusiker* hänvisas i ovannämnda KK 3 december 1965 (nr 915) till vad särskilt gäller. Hänvisningen avser kyrkomusikerstadgan, jämlikt vilken tjänsternas antal och art är beroende av den distriktsindelning och den tjänstetyp (organisttjänst eller kantorstjänst), vars fastställande — enligt i stadgan angivna grunder — ankommer på vederbörande domkapitel eller, i särskilda fall, på Kungl. Maj:t. Beslut om inrättande av tjänst som biträdande kyrkomusiker fattas av domkapitlet på framställning av vederbörande församling. Tjänst som orgelspelare (arvodestjänst) inrättas av vederbörande församlings (församlingars) kyrkoråd efter medgivande av domkapitlet.

Avslutningsvis må nämnas att inrättandet av rent kyrkokommunala tjänster tillkommer vederbörande kyrkokommunala myndighet.

A. Tillsättning

Biskopar

»Till ärkebiskop och biskopar utnämne Konungen en av de tre, som i den ordning kyrkolagen stadgar, föreslagne blivit» (RF § 29). Upprättandet av förslag sker i enlighet med bestämmelserna i *lag den 13 december 1963 om biskopsval* med därtill anknytande stadga av den 30 juni 1965 (nr 486). Val av biskop förrättas av en särskild valkorporation, bestående av såväl präster som lekmän. De sistnämnda utgöres därvid av elektorer, i allmänhet utsedda av vederbörande pastorats beslutande organ (kyrkofullmäktige eller församlingsdelegerade). Val av ärkebiskop förrättas dels i Uppsala stift av en valkorporation, som är sammansatt enligt vad gäller för biskopsval i allmänhet, dels i övriga stift av domkapitlen, vart och ett såsom en valkorporation. Biskop, som är innehavare av ordinarie tjänst, tillsättes medelst fullmakt (KK 3 december 1965 med vissa bestämmelser om anställning som präst).

Församlingspräster

Nu gällande *lag om prästval* är *av den 25 oktober 1957*. Den reglerar tillsättningen av det ordinarie församlingsprästerskapet, dvs. domprostar, kyrkoherdar och komministrar. Enligt lagen utnämnes domprost av Kungl. Maj:t. Tillsättningen föregås av val, om tjänsten inte tillsättes genom förflyttning. Kyrkoherdetjänst tillsättes efter val vid två av tre efter varandra inträffade ledigheter i tjänsten. Domkapitlet utfärdar fullmakt i dessa fall för den som vid valet erhållit de flesta rösterna. Var tredje gång kyrkoherdetjänst är ledig, tillsättes tjänsten utan förutgånget val av Kungl. Maj:t genom utnämning av präst, som sökt tjänsten, eller genom förflyttning av präst, som innehar domprost- eller kyrkoherdetjänst.

Även komministertjänst tillsättes i princip genom val, i vilket fall domkapitlet utfärdar fullmakt å tjänsten. Var tredje gång i ett pastorat komministertjänst är ledig tillsättes dock tjänsten utan föregånget val genom att domkapitlet utnämner präst, som sökt tjänsten, eller genom att Kungl. Maj:t till tjänsten förflyttar präst, som innehar annan prästerlig tjänst.

Särskilda bestämmelser om tillsättning av kyrkoherde- och komministertjänster vid nyindelning av riket i pastorat innefattas i lag i ämnet den 17 oktober 1958.

Då val av domprost, kyrkoherde eller komminister skall ske, skall domkapitlet av de sökande uppföra tre på förslag, mellan vilka valet skall ske. Församlingen äger rätt att vid val av domprost och kyrkoherde kalla en fjärde provpredikant. Om en sådan kallats, skall tjänsten alltid tillsättas av Kungl. Maj:t, som därvid har att utnämna en av dem, som stått under val.

När prästerlig tjänst skall tillsättas efter val, är vid valet de personer rösträttigade, som äger rösträtt å kyrkostämma i församling inom pastoratet. Om tjänst skall tillsättas utan val, skall kyrkorådet i envar församling inom pastoratet beredas tillfälle att yttra sig.

Som ovan nämnts äger prästvalslagen ej tillämpning å tjänst som kyrkoadjunkt. Sådan tjänst, som är extra ordinarie, tillsättes av vederbörande domkapitel med förordnande tills vidare. Tillsättandet sker utan att tjänsten kungjorts ledig till ansökan.

Denna redovisning av tillsättningsförfarandet beträffande församlingspräster må avslutas med ett återgivande av den i prästvalslagen intagna bestämmelsen (10 §), att präst, som ej under minst fem år fullgjort prästerlig tjänstgöring inom det stift, till vilket han efter prästvigningen först knutits, endast under särskilda villkor, kan på grund av egen ansökan komma i fråga till prästerlig tjänst inom annat stift. Berörda villkor finns angivna i KK 23 maj 1958 med särskilda bestämmelser om tidsbegränsad stiftsbundenhet för präst.

Pastoratsadjunkter

Pastoratsadjunkter tillsättes av vederbörande domkapitel. För tjänsterna gäller bestämmelserna i ATF om befordringsgång för viss icke-ordinarie personal. Tjänsterna tillsättes med förordnande för bestämd tid eller tills vidare.

Stifts- och kontraktsadjunkter

Tjänst som förste stiftsadjunkt, stiftsadjunkt och kontraktsadjunkt tillsättes av vederbörande domkapitel[9] med förordnande för bestämd tid eller tills vidare. Liksom är fallet beträffande kyrkoadjunkter (och pastoratsadjunkter) sker tillsättandet utan att tjänsten kungjorts ledig till ansökan. Ifrågavarande tjänster är extra ordinarie.

Kontraktsprostar

Kontraktsprost utnämnes av biskopen (KL 24: 18 jfrt med KBr 19 juli 1737 ang. biskops uteslutande rätt att utnämna prostar).

Domkyrkosysslomän

Jämlikt KL 26: 1 utses domkyrkosysslomän av biskopen »med konsistorii vetskap och samtycke». Biskopen anses ha rätt att själv utse vederbörande. Domkapitlets rätt inskränker sig till att göra föreställningar hos biskopen (Kungl. utslag 28 oktober 1808). För sysslomannen utfärdas konstitutorial (Kungl. cirkulärbrev 1 juni 1791).

Kyrkoherdar i svenska utlandsförsamlingar

Tjänsterna som kyrkoherdar i de svenska utlandsförsamlingarna, för vilka Kungl. Maj:t fastställt kyrkoordning, tillsättes enligt bestämmelserna i varje särskild kyrkoordning. Å tjänsterna, som är ordinarie, utfärdar Kungl. Maj:t fullmakt.

Kyrkoherdar för döva

Tjänst som kyrkoherde för döva tillsättes av domkapitlet i Stockholms stift. Å tjänsten, som är ordinarie, utfärdas fullmakt. Innan tjänst tillsättes skall domkapitlet bereda Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete samt styrelsen för varje statlig dövskola inom vederbörande distrikt tillfälle att yttra sig.

9 Visst undantag, se not ovan s. 474.

Präster i icke-territoriella församlingar

Som tidigare nämnts äger prästvalslagen ej tillämpning på de icke-territoriella församlingarna. Särskilda, och för varje församling i viss mån olikartade regler gäller i fråga om tillsättningen av prästtjänster i dessa. Här må endast nämnas att amiralitetsprästerna efter visst valförfarande utnämnes av Kungl. Maj:t, som utfärdar fullmakt. Som utredningen nämnt i annat sammanhang är de militära församlingarnas framtida ställning föremål för särskild utredning.

Kyrkomusiker

Domkyrkoorganisttjänst är ordinarie och annan organisttjänst ordinarie eller extra ordinarie. Av kantorstjänsterna är skolkantorstjänst ordinarie och kyrkokantorstjänst extra ordinarie. Biträdande kyrkomusiker innehar extra ordinarie tjänst eller arvodestjänst medan orgelspelare alltid innehar arvodestjänst.

När organisttjänst skall tillsättas åligger det domkapitlet att efter domkyrkoorganistens eller, när det gäller domkyrkoorganist, musikaliska akademiens hörande upprätta förslag å tre behöriga sökande, som domkapitlet i angiven ordning finner främst böra komma i åtanke till tjänsten. Sedan förslaget vunnit laga kraft skall vederbörande kyrkoråd förrätta val. Tillsättningen sker sedan, då fråga är om ordinarie tjänst, med konstitutorial och eljest med förordnande.

Tjänst som extra ordinarie biträdande kyrkomusiker tillsättes i samma ordning som organisttjänst. Annan biträdande kyrkomusiker tillsättes utan föregånget valförfarande av kyrkorådet. Tjänst som biträdande kyrkomusiker tillsättes alltid med förordnande.

Skolkantorstjänst skall i princip tillsättas i samma ordning som folk- och småskollärartjänst. Förslag till skolkantorstjänst upprättas av en särskild nämnd, bestående av sex personer, av vilka tre utses av kyrkorådet och tre av skolstyrelsen. Tillsättningen handhas av länsskolnämnden efter samråd med domkapitlet. Beträffande tillsättning av kyrkokantorstjänst äger vad ovan sagts om förfarandet vid tillsättning av organisttjänst motsvarande tillämpning.

Orgelspelare slutligen förordnas av kyrkorådet.

Den kyrkokommunalt anställda personalen

Jämlikt bestämmelserna i församlingsstyrelselagen tillkommer det församlingens beslutande organ att utse befattningshavare. Detta organ kan dock delegera sin befogenhet till särskild förvaltningsmyndighet — i allmänhet kyrkorådet. Formerna för anställandet är i allmänhet reglerade i kollektivavtal.

Stiftskansliernas personal

För domkapiteltjänstemännen gäller regler, överensstämmande med dem som gäller inom statsförvaltningen. I 8 § StjS föreskrives bl. a. beträffande ordinarie tjänster att tjänst med beteckningen Co eller Bo tillsättes med fullmakt. Detsamma gäller tjänst med beteckningen Ao, om den har lägst lönegradsnumret 19. I annat fall tillsättes tjänst med beteckningen Ao med konstitutorial. I 1965 års instruktion för domkapitlen (SFS 738/1965) hänvisas beträffande tillsättning av tjänst som stiftssekreterare till 12 § i lagen om domkapitel, enligt vilket stadgande dylik tjänst tillsättes av konungen. Förslag till tjänsten avges av domkapitlet. Beträffande övriga tjänsters tillsättande och annan personals antagande föreskrives i instruktionen, att uppgifterna ombesörjes av domkapitlet. I ärende om tillsättning av tjänst som stiftssekreterare eller av annan ordinarie eller extra ordinarie tjänst i lägst lönegrad A 25[10] skall domkapitlet bereda stiftsnämnden tillfälle att yttra sig.

Beträffande den skogliga personalen vid stiftskanslierna gäller att tjänst som stiftsjägmästare tillsättes av Kungl. Maj:t efter förslag av stiftsnämnden medan biträde åt stiftsjägmästare antages av stiftsnämnden (6 § 2. ecklesiastika boställsordningen). I dylikt ärende skall stiftsnämnden bereda domkapitlet tillfälle att yttra sig (23 § i 1965 års instruktion för stiftsnämnderna). Enligt samma paragraf i instruktionen tillsättes övriga tjänster och antages annan personal av stiftsnämnden.

Annan personal

Pastorats skogsbiträde utses av stiftsnämnden efter av vederbörande pastorat företaget val. Innan valet skall stiftsjägmästaren beredas tillfälle avge yttrande rörande de sökandes lämplighet för uppdraget. Den av pastoratet valde skall utses, om stiftsnämnden finner honom lämplig. Berörda bestämmelser innefattas i 44 § i ecklesiastik boställsordning.

Icke prästerlig befattningshavare vid domkyrka antages av vederbörande domkyrkoförvaltnings organ.

B. Kompetensvillkor

Biskopar

Några särskilda kompetensvillkor för ärkebiskop och biskop är ej uppställda; även annan än präst kan således komma i fråga. I KL 20:1 — kapitlet upphävdes i samband med ikraftträdandet av 1963 års lag om biskopsval — fanns stadgat att domkapitlet skulle »nämna sådana män, som de till ämbetet tycka vara för Guds kyrka och stiftet de nyttigaste, i lära och leverne skickligaste, de där frukta Gud, hava ett gott rykte, äro redliga

10 Torde komma att ändras till att avse lönegrad A 26.

och sannfärdiga, hata girigheten, och vid akademier, gymnasier eller uti andra förnäma ämbeten hava gjort sig kunniga och väl förtjänta».

Övriga präster

Om prästämbetet, vilket erhålles genom prästvigningen, ges vissa allmänna kompetensbestämmelser i KL 19: 2. Enligt detta stadgande skall den »som vill betjäna Guds församling uti prästeståndet vara gudfruktig och av ärbart, stilla, nyktert och tuktigt leverne samt obefläckat namn och rykte, äga ett rent och tydligt målföre och hava utstått ett allvarsamt förhör utav en biskop och konsistorium». Jämlikt 4 § KS den 18 april 1884 angående prästexamen får sådan examen ej utan Kungl. Maj:ts tillstånd anställas med annan än den som avlagt teologie kandidat- eller licentiatexamen jämte praktisk-teologiska prov. Enligt KK den 13 december 1889 är vissa personer, när de vilja inträda i prästämbetet, befriade från att avlägga prästexamen. Det gäller »teologie professorer, de som avlagt godkända prov för teologisk professur, teologie docenter samt de teologie lektorer, som vid universitetet avlagt teologisk examen».

Den för prästvigning fastställda minimiåldern är 23 år, dock att Kungl. Maj:t äger medge dispens därifrån.

I praxis tillåter Kungl. Maj:t i ganska stor omfattning att andra personer än sådana, som enligt ovan är behöriga, får undergå prästexamen. Innan sådan dispens ges, inhämtas vederbörande domkapitels yttrande. Understundom inhämtas också yttrande från teologisk fakultet.

Den som blivit prästvigd har icke därmed erhållit prästerlig tjänst. Som allmän förutsättning härför stadgas (6 § prästvalslagen) att vederbörande skall prövas ha den förmåga och de egenskaper, vilka erfordras för tjänstens nöjaktiga bestridande. Härutöver gäller enligt KK 3 december 1965 med vissa bestämmelser om anställning som präst, att prästerlig tjänst må innehas endast av den som fyllt 23 år.

I vissa fall uppställs i prästvalslagen speciella kompetensvillkor. Här bortses då från dem, som stadgar skyldighet att tjänstgöra inom visst stift eller att viss tid inneha tjänst. Enligt 7 § gäller, att präst ej utan tillstånd av Kungl. Maj:t får komma i fråga till domprost- eller kyrkoherdetjänst om han ej fyllt trettio år och minst tre år fullgjort prästerlig tjänstgöring inom Svenska kyrkan. Vidare får till komministertjänst icke utan Kungl. Maj:ts tillstånd komma ifråga präst, som inte i aderton månader fullgjort tjänstgöring som nyss sagts.

Kyrkomusiker

Om behörighetsvillkor för ordinarie eller extra ordinarie organist stadgas i 24 § kyrkomusikerstadgan. Enligt detta stadgande skall sökande bl. a.

vara känd för hedrande vandel och för att vilja främja församlingslivet, i allmänhet ha avlagt högre organistexamen, högre kantorsexamen och musiklärarexamen, äga god förmåga att meddela undervisning i musik och gott sätt att handleda elever samt under viss tid ha tjänstgjort som musiklärare och organist eller kantor. En allmän dispensmöjlighet för domkapitlet är stadgad.

Som behörighetsvillkor för tjänst som skolkantor gäller — enligt 26 § — att sökande skall vara behörig till den folk- eller småskollärartjänst, som ingår i kantorstjänsten, vara känd för att vilja främja församlingslivet samt att i allmänhet ha avlagt organist- och kantorsexamen eller lägre organistexamen.

För kyrkokantorstjänst gäller motsvarande bestämmelser i fråga om behörighet som för skolkantor, bortsett från behörighet till lärartjänsten; dock måste kyrkokantor med godkänt vitsord ha genomgått pedagogisk kurs för kyrkokantorer.

Församlingssekreterare och -assistenter

Tjänst som församlingssekreterare och -assistent är icke i lag reglerad. I sina rekommendationer beträffande tjänsterna har biskopsmötet uppställt vissa krav för tjänsterna och anordnat en särskild utbildningsväg. För församlingssekreterare krävs enligt rekommendationerna dels fackutbildning, som kan bestå antingen av teol. kand. examen eller av utbildning som t. ex. psykolog, samhällsvetare, socionom, diakon, kristendomslärare eller folkskollärare med viss komplettering, dels översiktskursen i teol. kand. examens första del. För församlingsassistenter är kravet blott nämnda översiktskurs. Härtill kommer för bägge grupperna praktisk utbildning under ungefär ett år. I för berörda personalkategorier gällande centrala tjänsteförteckningsavtal har — för inplacering i viss lönegrad — uppställts vissa formella kompetensvillkor, vilka anknyter till de refererade rekommendationerna.

Diakonipersonal

Det står kyrkokommunen fritt att anställa vilken person som helst för att bedriva diakoniverksamhet. Titeln diakon eller diakonissa har dock brukat reserveras för dem, som genomgått diakonianstalt och som vigts för sin tjänst. Liksom beträffande församlingssekreterare och -assistenter har i tjänsteförteckningsavtal uppställts vissa formella kriterier, som påverkar lönegradsplaceringen.

Övriga kyrkokommunalt anställda

Beträffande här avsedda befattningshavare torde särskilda kompetensvillkor i allmänhet ej finnas uppställda. Det kan nämnas att gällande centrala tjänsteförteckningsbestämmelser för bl. a. ungdomssekreterare förutsätter att vederbörande befattningshavare — för inplacering i viss lönegrad — genomgått kurs vid RKU:s (Riksförbundet kyrklig ungdoms) ungdomsledarinstitut eller har annan likvärdig utbildning.

Stiftskansliernas personal

För tjänst som stiftssekreterare fordras, att vederbörande avlagt juris kandidatexamen (12 § lagen om domkapitel). Särskilda behörighetsvillkor finns numera i övrigt ej uppställda beträffande domkapitelstjänstemän.

Stiftsjägmästare skall ha avlagt fullständig avgångsexamen från skogsinstitutets högre kurs eller skogshögskolans jägmästarekurs, dock må i särskilda fall till stiftsjägmästare antagas den, som avlagt avgångsexamen från skogsinstitutets lägre kurs eller skogshögskolans forstmästarekurs (6 § 2. ecklesiastik boställsordning). Samma kompetensregler gäller för biträdande stiftsjägmästare (24 § i 1965 års instruktion för stiftsnämnderna).

Pastorats skogsbiträde

Pastorats skogsbiträde skall ha skoglig utbildning (44 § ecklesiastik boställsordning). Där särskilda omständigheter det föranleder, kan dock utses person utan skoglig utbildning, som förvärvat praktisk erfarenhet i skogsskötsel. Kungl. Maj:t äger förordna, att för vården av större boställsskog skall utses skogsbiträde med högre utbildning.

C. Åliggande

Såsom innehavare av viss tjänst har den enskilde befattningshavaren att fullgöra de med tjänsten förenade åliggandena. Det möter ofta svårigheter att fastställa omfattningen av dessa. Instruktioner för de särskilda befattningshavarna är inte alltid utfärdade utan frågan om tjänsteplikten får lösas genom tillämpning av gällande bestämmelser från fall till fall.

I det följande kan inte komma i fråga att kartlägga den exakta tjänsteplikten för varje befattningshavare. Beträffande prästerna har för övrigt, som kommer att framgå av det följande, en utredning i sådant syfte gjorts av Elving-Josefson på biskopsmötets uppdrag (se Präst ämbetsplikt, Diakonistyrelsens bokförlag). Här skall blott ges några allmänna synpunkter, där huvudvikten lägges på att ange, vem som bestämmer om tjänstepliktens omfattning.

Prästerliga befattningshavare

När det gäller frågan om prästs ämbetsplikt torde man få göra skillnad mellan hans plikt i egenskap av präst och hans plikt i egenskap av innehavare av viss tjänst.

När det gäller den plikt, som åligger prästen i och med prästvigningen, må här erinras om att kyrkomötet i skrivelse till Kungl. Maj:t den 4 december 1948 anhöll om utfärdande av en instruktion rörande prästs ämbetsplikt, som utgjorde en klargörande sammanfattning av gällande bestämmelser. Kungl. Maj:t överlämnade skrivelsen till ärkebiskopen för vidtagande av den åtgärd vartill han i samråd med övriga biskopar kunde finna anledning. Sedermera utgavs på biskopsmötets uppdrag den nämnda av Elving-Josefson gjorda sammanfattningen av gällande bestämmelser. Ärkebiskopen framhöll i samband med utgivandet, att de plikter, som ålåg prästen i kraft av hans vid prästvigningen avgivna löften icke kunde begränsas i några författningsbestämmelser. Som sammanfattning av vad som är prästs ämbetsplikt anföres i den nämnda skriften följande.

Prästs ämbetsplikt framgår av gällande kyrkolag och därmed sammanhängande författningar samt av gällande kyrkohandbok.

Envar som blivit vigd till präst inom Svenska kyrkan är förpliktad att utöva sitt ämbete i trohet mot de löften, han vid sin prästvigning avgivit.

Präst är kallad att vara Guds ords tjänare och bör så handhava sitt prästämbete, att han låter syftemålet med kyrkans lära och ordning komma till otvetydigt uttryck i sin verksamhet och sitt leverne.

Prästs ämbetsplikt är sålunda:

1. *Beträffande förkunnelse och undervisning*
att efter bästa förstånd och samvete rent och klart framställa Guds ord så som det är givet i den Heliga Skrift och så som Svenska Kyrkans bekännelseskrifter därom vittna.

2. *Beträffande gudstjänst, sakramentsförvaltning och övriga kyrkliga förrättningar*
att följa kyrkans gällande ordning och därvid iakttaga den heliga tjänstens krav på värdighet och omsorg.

3. *Beträffande enskild själavård*
att städse hava i sikte att bringa enskilda den andliga hjälp och vägledning, som kyrkans nådemedel erbjuda, därvid vara redo att mottaga bikt och efter Herrens ord och löfte meddela avlösning samt iakttaga ovillkorlig tystnadsplikt i fråga om allt vad honom under biktens insegel anförtros.

4. *Beträffande kyrkoförvaltning*
att ställa sig till efterrättelse vad enligt gällande lagstiftning föreskrives.

5. *Beträffande allmän ämbetsutövning*
att bevisa sina förmän tillbörlig aktning och hörsamhet och, i vad på honom beror, vinnlägga sig om ett av förtroende och hänsyn präglat förhållande till ämbetsbröder, övriga medarbetare och församlingsmedlemmar.

6. *Beträffande sitt enskilda förhållande*
att, såväl i familjeliv som i umgängelse, samvetsgrant söka att fylla de krav, som gälla för levernet i enlighet med kristendomens religiösa och etiska grundsatser, att han varder ett föredöme för var man och ingen till anstöt.

Rörande frågan vad som åligger präst i hans egenskap av innehavare av viss tjänst är i första hand att uppmärksamma det allmänna stadgandet i KomtjS (15 §), att tjänsteman skall ställa sig till efterrättelse instruktion, arbetsordning och andra allmänna bestämmelser om arbetet samt särskilda föreskrifter rörande hans tjänsteutövning. Stadgandet kompletteras för prästernas vidkommande av vissa bestämmelser i KC 17 december 1965 ang. vissa bestämmelser i anledning av prästlönereglementets upphävande m. m. Enligt desamma åligger det i allmänhet domkapitlet bl. a. att efter samråd med vederbörande kyrkoråd och präster meddela föreskrifter i fråga om de prästerliga arbetsuppgifterna i pastorat och om fördelningen av dessa ävensom att meddela tjänstgöringsföreskrifter för kontraktsadjunkt. Enligt samma KC ankommer det på biskopen att meddela dylika föreskrifter för förste stiftsadjunkt och stiftsadjunkt.

Frågan om församlingspräst tjänsteplikt har i åtskilliga sammanhang diskuterats. Den är nämligen av betydelse inte endast för frågan om vilka göromål prästen skall utföra utan även för hans rätt till förmåner, t. ex. rätt att mottaga särskild ersättning för förrättningar eller till reseersättning. Man har stundom (se *Ekenberg:* Den svenska statsförvaltningens avlöningsväsen. Del 3 s. 43) indelat prästens verksamhet i följande grupper.

1) arbete, som tillhör prästen helt oberoende av enskilt initiativ jämlikt legala regler (t. ex. hållande av fastställda gudstjänster och utförande av administrativa sysslor),

2) förrättningar, tillkomna på enskilt initiativ (vigsel, dop, begravning m. m.) samt

3) den prästerliga fria verksamheten.

Grupp 1) faller uppenbarligen inom tjänsteplikten. Vad angår grupp 2) torde som en allmän regel kunna uppställas att präst i förevarande hänseende endast är skyldig att ta befattning med dem som tillhör hans församling (exempelvis i fråga om vigsel är denna regel lagfäst i 4 kap. 3 § giftermålsbalken). Att bestämma gränserna för tjänsteplikten inom grupp 3) är mycket svårt. Viss ledning i hänseendet torde kunna hämtas av utfärdade tjänstgöringsföreskrifter.

Det må erinras därom, att frågan om präst tjänsteplikt när det gäller att förrätta vigsel diskuterats mycket under senare år (se härom ovan s. 411 ff.).

För biskop är ämbetsområdet icke tydligt avgränsat. Det kan räcka med att framhålla att förrättningarna under 2) ovan icke åligger honom i tjänsten och att någon klar gränsdragning mellan vad som åligger biskop i denna egenskap och i hans egenskap av domkapitelsledamot knappast föreligger.

Kyrkomusiker

Liksom gäller i fråga om prästerna är å kyrkomusikerna tillämpligt stad-

gandet i 15 § KomtjS (se ovan). Enligt 7 § kyrkomusikerstadgan skall domkapitlet för varje kyrkomusikertjänst fastställa en instruktion, i vilken den med tjänsten förenade kyrkomusikaliska verksamheten enligt stadgan närmare regleras. Förslag till sådan instruktion upprättas av kyrkorådet, som har att höra kyrkoherden, skolmyndigheter (beträffande skolkantorstjänst) och eventuell tjänsteinnehavare. Kungl. Maj:t har fastställt en normalinstruktion för kyrkomusikertjänst (Kungl. cirkulär den 5 december 1952, nr 804).

Domkapitlet bestämmer för varje kyrkomusikertjänst liksom för orgelspelarbefattning det antal veckotimmar, som den med tjänsten förenade kyrkomusikaliska verksamheten skall anses motsvara. Reglerna härom är i huvudsak beroende på distriktets invånarantal (23 § kyrkomusikerstadgan).

I olika hänseenden innefattar kyrkomusikerstadgan en närmare reglering av kyrkomusikers åligganden (2 kap., motsvarande 10—23 §§). Vad gäller organists åligganden ingår i dem i första rummet helt naturligt att biträda vid allmänna gudstjänster och vid förrättningar, att leda kyrkokör och undervisa konfirmander i psalmsång samt att vårda orgeln. Därjämte har organist att i viss omfattning meddela fri musikundervisning åt ungdom. Kantor och orgelspelare har i princip samma kyrkomusikaliska åligganden som organist. Endast kyrkokantor har dock ovillkorlig skyldighet att meddela fri musikundervisning. Beträffande skolkantor gäller den allmänna bestämmelsen att han ej må tagas i anspråk för kyrkomusikaliska åligganden på sådana tider, att han därav hindras fullgöra sin lärartjänst. Biträdande kyrkomusikers åligganden bestämmes omedelbart av den instruktion, som enligt vad tidigare sagts gäller för varje särskild tjänst.

Det bör nämnas, att en kyrkomusiker är skyldig att underkasta sig de jämkningar i sina tjänsteåligganden, som föranledes av ändringar i kyrkomusikerstadgan, i instruktioner för tjänsten eller i indelningen i kyrkomusikerdistrikt (8 § kyrkomusikerstadgan).

Frågan om kyrkomusikers skyldigheter har vid olika tillfällen varit föremål för skiljaktiga meningar när det gäller musikerns plikt att spela av annan bestämd musik. Hithörande problem förbigås dock här.

Den kyrkokommunalt anställda personalen

För den här avsedda personalen bestämmes tjänsteplikten av anställningsavtalet, således normalt av bestämmelser i kollektivavtal.

Stiftskansliernas personal

För personalen vid stiftskanslierna bestämmes tjänsteplikten av gällande författningar. Grundbestämmelsen innefattas i 10 § StjL, enligt vilken

tjänsteman skall ställa sig till efterrättelse instruktion, arbetsordning och andra allmänna bestämmelser om arbetet samt särskilda föreskrifter rörande hans tjänsteutövning. Nämnas bör i sammanhanget — utöver Allmänna verksstadgan — de särskilda instruktionerna för domkapitel respektive stiftsnämnd (båda av år 1965).

Pastorats skogsbiträde

Beträffande ifrågavarande befattningshavare har stiftsnämnden att för varje särskilt pastorat bestämma de arbetsuppgifter, som av skogsbiträdet skall för pastoratets räkning fullgöras. Innan sådant beslut fattas skall pastoratet få tillfälle att anmäla sina önskemål (3 kap. 1 § 1 mom. tredje stycket tillämpningsbestämmelserna till ecklesiastik boställsordning).

D. Entledigande och förflyttning

Det synes lämpligt att inleda förevarande avsnitt med en kortfattad redogörelse för det å den s. k. oavsättlighetsparagrafen i RF (§ 36) grundade rättsläget för »ämbets- och tjänstemän», såvitt angår tiden före förhandlingsrättsreformens genomförande.[11]

RF § 36 hade före grundlagsändring år 1965 följande lydelse: »De som bekläda domareämbeten, så högre som lägre, samt alla andra ämbets- och tjänstemän — — — kunna icke, utan medelst rannsakning och dom, ifrån sina innehavande sysslor av Konungen avsättas, ej heller, utan efter egna ansökningar, till andra tjänster befordras eller flyttas.» Enligt stadgandets bokstav var sålunda samtliga ämbets- och tjänstemän tillförsäkrade ett i princip ovillkorligt avsättnings- och förflyttningsskydd. Syftet med bestämmelsen var, utöver att garantera den enskilde befattningshavarens »välfärd», att i det allmännas intresse skapa en gentemot konungen självständig tjänstemannakår. På olika vägar uppluckrades efter hand det principiellt ovillkorliga avsättnings- och förflyttningsskyddet. Sålunda kom bestämmelsen, att avsättning kunde ske endast genom domstols utslag att anses gälla allenast sådana befattningshavare, som erhållit *fullmakt* å tjänsten. Därmed kom stadgandet att äga tillämpning endast på ordinarie befattningshavare. Av dessa föll emellertid utanför stadgandet befattningshavare, tillsatta medelst konstitutorial. I SAAR inflöt sålunda bestämmelse att dylik befattningshavare kunde avsättas i administrativ väg, ehuru endast för fel eller försummelse i tjänsten. Vidare infördes efter hand en förpliktelse att med pension avgå vid viss ålder eller dessförinnan vid långvarig tjänsteoduglighet. I avlöningsbestämmelser infördes även en allmän skyldighet att avgå från tjänsten under förutsättningar, som kunde gälla »på

[11] Rörande det följande, se bl. a. *Malmgren:* Sveriges grundlagar (åttonde uppl., 1961, s. 43 ff., nionde uppl., 1966, s. 44 ff.).

grund av bestämmelser antagna av Kungl. Maj:t och riksdagen». På liknande sätt underkastades befattningshavare en vidsträckt förflyttningsskyldighet genom förbehåll i fullmakten eller stadgande i avlöningsbestämmelser.

Den sålunda angivna utvecklingen medförde att innebörden av oavsättligheten kom att begränsas till en rätt för vederbörande befattningshavare att bibehålla de med befattningen förenade eller eljest utfästa ekonomiska förmånerna (lönegaranti). Vid indragning av en befattning överfördes därför innehavaren å s. k. indragningsstat.

Redan före förhandlingsrättsreformens aktualiserande framstod avsättnings- och förflyttningsförbudet i den kategoriska och onyanserade gestalt det erhållit i RF § 36 såsom icke passande för moderna förhållanden, och krav framfördes om omarbetning av stadgandet. Frågan sammankopplades så småningom med förhandlingsrättsreformen och vid 1965 års riksdag antogs slutligt ändrad lydelse av RF § 36, att tillämpas från den dag StjL trädde i kraft (den 1 januari 1966).

Genom 1965 års grundlagsändring har den i RF grundade oavsättligheten inskränkts att gälla endast domare (ordinarie sådan, men oavsett vilket anställningsdokument som begagnats vid tillsättandet). Samtidigt har oavsättlighetens innebörd för dessa begränsats genom förbehåll att avgå med pension och att — om det är erforderligt av organisatoriska skäl — förflyttas till annan jämställd domartjänst.

Den omständigheten, att RF § 36 icke längre garanterar oavsättlighet för andra ämbets- och tjänstemän än domare, innebär ej något övergivande av den grundsats, på vilken stadgandet byggde. Ifrågavarande grundsats återspeglas fastmer i olika stadganden i den lag (StjL), vilken — enligt vad i RF § 36 i dess nuvarande lydelse föreskrives — skall ange de grundläggande bestämmelserna om statstjänstemännens rättsställning. Även om — såsom kommer att framgå av den senare framställningen — StjL:s bestämmelser är tillämpliga endast å ett fåtal av de befattningshavare, som utredningen här behandlar, synes lämpligt att redovisa lagens mera väsentliga bestämmelser rörande anställnings upphörande och tjänstemans förflyttningsskyldighet. Det må anmärkas att det förhållandet att berörda frågor regleras i StjL också innebär, att frågorna ej är avtalsbara (3 § StjL).

Enligt grundstadgandet i 29 § må tjänsteman skiljas från tjänsten endast av allmän domstol efter åtal eller av Kungl. Maj:t eller myndighet med stöd av bestämmelse i StjL. I 30 § regleras frågan om arbetsgivarens rätt att uppsäga tjänsteman. Bestämmelserna tillåter icke uppsägning av andra tjänstemän än de icke ordinarie samt sådana ordinarie som är förordnade tills vidare. Tjänstemän, som är anställda med fullmakt, konstitutorial eller förordnande för bestämd tid, kan alltså inte sägas upp. Beträffande uppsägbara tjänstemän gäller att uppsägning får ske endast på objektivt godtagbar grund. Som sådan nämns i 30 § att tjänstemannen visat bristande

lämplighet för tjänsten, att det finns anledning draga in tjänsten eller att uppsägningen av annat skäl är påkallad från allmän synpunkt. Överläggningsrätt för vederbörande tjänstemans personalorganisation finns lagfäst. I 31 § föreskrives om tjänstemans skyldighet att avgå vid uppnådd pensionsålder. 32 § innehåller vissa bestämmelser med syfte att en tjänsteman (ordinarie eller icke ordinarie) skall kunna tvångsentledigas (förtidspensioneras), om han inte förmår fullgöra sin tjänst tillfredsställande och detta beror på bl. a. förlust eller nedsättning av arbetsförmågan. Beträffande vissa särskilda förvaltningsområden (utrikesförvaltningen, krigsmakten och polisväsendet) stadgas i 33 § möjlighet att låta tjänsteman inträda i disponibilitet, om det är påkallat med hänsyn till rikets bästa. — Vad angår tjänstemans förflyttningsskyldighet innehåller 34 § bl. a., att tjänsteman som är anställd med fullmakt eller konstitutorial (således ordinarie befattningshavare) får förflyttas till annan statlig tjänst som tillsättes med samma anställningsform. Om förflyttning av andra tjänstemän än de ordinarie nämns — bortsett från ett här icke aktuellt undantagsfall — intet. Härav följer av lagens konstruktion att icke ordinarie tjänsteman inte är skyldig underkasta sig förflyttning. Beträffande sådan tjänsteman föreligger i stället möjligheten till uppsägning.

Efter denna inledande översikt skall olika kyrkliga befattningshavares rättsliga ställning i de avseenden, varom här är fråga, närmare granskas.

Prästerliga befattningshavare

Som tidigare nämnts är StjL icke tillämplig på den som innehar eller uppehåller prästerlig tjänst. Även sådana präster, såsom kyrkoherdar för döva samt innehavare av prästerlig befattning inom kriminalvården eller försvaret[12], vilkas ställning av statstjänstemän anses klar, faller således utanför tillämplighetsområdet. De huvudsakliga bestämmelserna rörande präst i nu ifrågavarande hänseenden återfinns i stället i KomtjS, vilken — med vissa här icke aktuella undantag — genom KK 3 december 1965 med vissa bestämmelser om anställning som präst förklarats skola tillämpas på anställning som präst.

Bestämmelserna i KomtjS i fråga om anställnings upphörande är i alla väsentliga delar likalydande med motsvarande bestämmelser i StjL (beträffande dessa, se ovan). Grundstadgandet i KomtjS (35 §) skiljer sig så till vida från stadgandet i 29 § StjL att till stöd för Kungl. Maj:ts eller myndighets beslut om skiljande från tjänsten kan — utöver bestämmelse i stadgan — ligga bestämmelse i annan författning. För prästernas vidkommande är

[12] Resesekreterare och stabspastor.

här att erinra om den enligt lag 30 juni 1948 om tillägg till kyrkolagen[13] stadgade skyldigheten för den, som innehar prästerlig befattning inom Svenska kyrkan eller eljest i allmän tjänst, att avgå från befattningen om han överger kyrkans lära. Vidare är att nämna KK 2 juni 1961 om prästerliga övergångsbefattningar, som inrättas vid nyindelning av riket i pastorat. Enligt denna KK är kyrkoherde eller komminister, vars tjänst indrages vid nyindelning, skyldig att övergå till prästerlig övergångsbefattning, om han icke genom förflyttning eller annorledes erhåller annan ordinarie tjänst som församlingspräst eller beviljas avsked med pension. Någon motsvarighet till den i StjL i vissa fall medgivna möjligheten att inrätta särskilda disponibilitetsstater föreligger ej enligt KomtjS. Ej heller andra å prästernas anställningsförhållanden tillämpliga författningar medger inrättandet av disponibilitetsbefattningar. Det numera upphävda prästlönereglementet innehöll i 13 § 1 mom. föreskrift om skyldighet för ordinarie präst att avgå från tjänsten under förutsättningar som — utöver vad följde av gällande tjänstepensionsbestämmelser — kunde gälla på grund av bestämmelser antagna av Kungl. Maj:t och riksdagen. Stadgandet medgav inrättandet av särskilda disponibilitetsbefattningar för präster.[14] Skulle i nuläget dylika befattningar komma att inrättas måste det ske med stöd av särskilt utfärdad författning.

Frågan om ordinarie präst förflyttningsskyldighet regleras ej i KomtjS utan i ovannämnda KK med vissa bestämmelser om anställning som präst. Utanför dennas tillämpning faller dock tidigare nämnda tjänster som kyrkoherde för döva, resesekreterare och stabspastor. Enligt 11 § i berörda KK är präst, som är tillsatt med fullmakt, d. v. s. innehavare av ordinarie tjänst, skyldig att låta sig förflytta till annan prästerlig tjänst, som tillsättes med samma anställningsform, om det är påkallat av organisatoriska eller andra synnerliga skäl. Någon motsvarande förflyttningsskyldighet synes icke vara konstituerad i fråga om de som ordinarie inrättade tjänsterna som kyrkoherde för döva och resesekreterare. Tjänsten som stabspastor är icke ordinarie, varför befattningshavaren — liksom innehavare i övrigt av icke ordinarie prästtjänster — i förekommande fall kan uppsägas. Ifrågavarande 11 § gäller icke biskop, vilken således ej kan förflyttas.

Kyrkomusiker

Regleringen av anställnings upphörande och förflyttningsskyldighet för kyrkomusiker är uppbyggd som och i materiellt avseende i stort sett över-

13 Närmare härom, se utredningens betänkande om Lagstiftning — Rättskipning (SOU 1965: 70 s. 182 ff.).

14 Som utredningen i annat sammanhang (SOU 1965: 70 s. 193) angivit har år 1963 såväl biskopsmötet som kyrkomötet hos Kungl. Maj:t hemställt om åtgärder för tillskapandet av ett antal disponibilitetsbefattningar för präster. En PM innefattande förslag till kungörelse i ämnet har upprättats inom ecklesiastikdepartementet.

ensstämmande med motsvarande reglering för präst. Frågan om anställnings upphörande regleras sålunda av bestämmelserna i KomtjS, vilken i bl. a. här aktuella delar förklarats skola tillämpas på anställning som organist, kyrkokantor samt extra ordinarie och extra biträdande kyrkomusiker. Genom föreskrift i skolstadgan är ifrågavarande regler i KomtjS att tillämpa jämväl å skolkantor. Tjänst som orgelspelare, vilken är arvodestjänst, tilldrager sig i detta sammanhang intet intresse. Beträffande kyrkomusikertjänsternas karaktär må erinras om att domkyrkoorganisttjänst alltid är ordinarie medan annan organisttjänst är ordinarie eller extra ordinarie. Skolkantorstjänst är ordinarie, kyrkokantorstjänst extra ordinarie samt biträdande kyrkomusikertjänst extra ordinarie eller arvodestjänst.

I fråga om förflyttningsskyldigheten, vilken här som eljest tarvar en reglering såvitt angår de ordinarie befattningshavarna, återfinns bestämmelserna i kyrkomusikerstadgan. Enligt 45 § är innehavare av ordinarie organisttjänst pliktig att efter beslut av Kungl. Maj:t låta sig förflytta till annan sådan tjänst, då hans tjänst indrages eller då eljest synnerliga skäl föreligger. Tillika föreskrives att församling är skyldig mottaga organist som sålunda förflyttas. I 55 § finns motsvarande bestämmelser beträffande skolkantor.

Den kyrkokommunalt anställda personalen

Ifrågavarande befattningshavare kan — med de begränsningar som må följa av gällande kollektivavtalsreglering — av kyrkokommunen uppsägas från sina tjänster. För tjänstemännens del gäller enligt ABT principen att tjänsteman får uppsägas om saklig grund därtill föreligger. De uppsägningstider som är att tillämpa är fastställda i ABT. — I ABK — tillämpliga på arbetstagare i allmänhet — är kyrkokommunens frihet att uppsäga så till vida inskränkt att vid uppsägning på grund av arbetsbrist och vid lika duglighet och lämplighet den arbetstagare först skall avskedas, som har den kortaste sammanlagda anställningstiden hos kommunen.

Stiftskansliernas personal

För befattningshavarna vid stiftskanslierna gäller de bestämmelser som är att tillämpa beträffande statstjänstemän i allmänhet, således bestämmelserna i StjL. För innebörden av dessa har tidigare redogjorts (se ovan s. 503 f.).

Pastorats skogsbiträde

Ifrågavarande befattningshavare innehar tjänster av arvodeskaraktär. Enligt gällande kollektivavtal (se ovan s. 488) skall dock huvudbestämmel-

serna i AST tillämpas å skogsbiträde med minst halvtidstjänstgöring, därvid tjänsterna anses motsvara extra tjänster i de lönegrader efter vilka arvodet utgår. Av det sagda följer, såvitt här är av intresse, att skogsbiträdena är tillförsäkrade en månads uppsägningstid.

E. Avlönings- och pensionsförmåner

Som framgått av den tidigare framställningen gäller efter den 1 januari 1966 den ordningen att i stort sett samtliga förmånsfrågor för här avsedda befattningshavare regleras eller avses bli reglerade genom kollektivavtal. Det sagda gäller fullt ut de betydelsefulla frågorna om avlönings- och pensionsförmåner.

Avlöningsförmåner

Såvitt angår de *under AST hänförliga befattningshavarna,* således präster, kyrkomusiker (utom orgelspelare) samt stiftskanslitjänstemän, gäller enligt AST att avlöningsförmånerna utgöres av lön, lönetillägg, gottgörelse för övertidstjänstgöring, kostnadsersättningar, semester och semesterersättning, naturaförmåner, sjukvårdsförmåner samt begravningshjälp. Det kan självfallet inte komma i fråga att här gå in på den materiella innebörden av alla de bestämmelser i AST eller andra urkunder, vilka hänför sig till befattningshavarnas avlöningsförmåner. Utredningen begränsar sig till att ange för olika befattningshavare överenskommen, från den 1 juli 1967 gällande lönegradsplacering.

Präster

Ärkebiskop	C 5	Garnisonspastor, Boden	A 23
Biskop	C 4	Komminister	A 23
Domprost	B 6	Stabspastor	A 23
Utlandskyrkoherde	A 28	Kyrkoadjunkt	A 22
Kyrkoherde[1] (215)	A 28	Stiftsadjunkt	A 22
Kyrkoherde (600)	A 26	Kontraktsadjunkt	A 22
Kyrkoherde (300)	A 25	Pastoratsadjunkt befordringsgång	A 18—20—22
Förste stiftsadjunkt	A 24		

[1] Tillämplig lönegrad särskilt fastställd för varje pastorat.

Kyrkomusiker

Domkyrkoorganist	U 17
Ord. och e. o. organist	
med full behörighet	U 14
utan full behörighet	U 11

Extra organist
- med tre högre examina ..... U 10
- med minst en högre examen ..... U 8
- med organist- och kantorsexamen ..... U 6

Biträdande kyrkomusiker
- med tre högre examina ..... U 14
- med minst en högre examen ..... U 10
- med organist- och kantorsexamen ..... U 8

Kyrkokantor ..... U 8

På löneplan U motsvaras lönebeloppen av de belopp enligt löneplan A som är 8 löneklasser högre: U 6 = A 14, U 8 = A 16 etc. *Skolkantor* åtnjuter för varje enligt kyrkomusikerstadgan bestämd veckotimme skolkantorstillägg med ett belopp för månad motsvarande 1/30 av månadslönen för den löneklass på löneplan U enligt vilken hans lön utgår, dock lägst 10 löneklassen. Arvode till *orgelspelare*, som är anställd i samma kyrkomusikerdistrikt mer än sex dagar i följd, skall per månad utgöra för varje enligt kyrkomusikerstadgan bestämd veckotimme 1/30 av månadslönen för löneklass U 7, om orgelspelaren avlagt lägst organist- och kantorsexamen eller motsvarande kunskapsprov, samt eljest löneklass U 2. Arvode till orgelspelare, som anställs för en tid av högst sex dagar, bestämmes av vederbörande kyrkoråd.

Beträffande lönegradsplaceringen för *stiftskanslitjänstemännen* må hänvisas till de å s. 480 intagna personalförteckningarna för domkapitlen respektive stiftsnämnderna.

Redovisningen må kompletteras med uppgiften att — enligt föreskrift i specialbestämmelserna till AST — biskop ävensom kyrkoherde i svensk utlandsförsamling äger åtnjuta fri bostad med uppvärmning och elektrisk ström.

Till *under ABT hänförliga befattningshavare* hör de kyrkokommunalt anställda befattningshavare, vilka klassificerats som tjänstemän. Liksom gäller för de under AST hänförliga befattningshavarna ligger som grund för lönen vederbörandes inplacering i lönegrad. Inom den kommunala tjänstemannasektorn förekommer två löneplaner, en KA-plan och en KB-plan. KA-planen är identisk med den statliga A-planen. KB-planen motsvarar från och med KB 3 den statliga C-planen (KB 3 = C 1). KB 1 och KB 2 överstiger med drygt två procent de närmast motsvarande statliga lönegraderna B 5 och B 6.

Lönegradsplaceringen den 1 januari 1967 enligt gällande centrala tjänsteförteckningsavtal för en del av de kyrkokommunalt anställda befattningshavarna framgår av följande sammanställning.

Församlingssekreterare	KA 21
Församlingsassistent	KA 18
Församlingsdiakon	KA 17
Församlingsdiakonissa	KA 14, 16, 17[1]
Diakoniassistent	KA 14
Ungdomssekreterare	KA 16
Ungdomsassistent	KA 13
Kyrkobokföringsassistent	KA 16
Kyrkoskrivare	KA 13
1:e kontorist	KA 11
Kontorist	KA 9

[1] Inplaceringen i lönegrad beroende på arbetsuppgifternas art.

Kyrko- och kyrkogårdsvaktmästare ävensom kyrkogårdspersonal i övrigt är hänförliga under *ABK*. För vaktmästarpersonalen utgår för de ordinarie uppgifterna lön enligt lönegraderna 10 eller 11 å särskild löneplan (ifrågavarande lönegrader är beloppsmässigt lika med motsvarande lönegrader å den statliga A-planen). För annan personal utgår löneförmånerna i form av tim- eller ackordslön.

Pensionsförmåner

Bestämmelserna om bl. a. de statsanställdas pensioner återfinns i statens allmänna pensionsreglemente (SPR) med därtill anknytande författningar. Såsom tidigare nämnts har bl. a. nämnda reglementes giltighet provisoriskt förlängts i avvaktan på bestämmelsernas intagande i kollektivavtal. Administrationen av pensioneringen handhas av statens personalpensionsverk (SPV).

Av de befattningshavare utredningen behandlar faller — utöver stiftskanslitjänstemännen — i stort sett samtliga präster och kyrkomusiker under reglementet (orgelspelare, vilka är innehavare av arvodestjänst, dock undantagna). De till Svenska kyrkan hörande präster, å vilka reglementet är tillämpligt, uppräknas i särskild bilaga enligt följande: *dels* ärkebiskopen och övriga biskopar, *dels* följande i territoriella pastorat samt, i den mån Kungl. Maj:t och riksdagen beslutar, i icke-territoriella pastorat anställda präster, nämligen domprostar, kyrkoherdar, komministrar, kyrkoadjunkter eller med dem likställda garnisons- eller amiralitetspräster, *dels* kyrkoherdar i svenska församlingar i utlandet, för vilka kyrkoordning fastställts av Kungl. Maj:t, *dels* kyrkoherde för samer, garnisonspastorn i Boden, förste stiftsadjunkter, stiftsadjunkter, kontraktsadjunkter eller pastoratsadjunkter. I samma bilaga upptages jämväl följande befattningshavare, nämligen fångvårdspastor (resesekreterare), kyrkoherde för döva, direktor och sekreterare hos Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete, föreståndare för Svenska kyrkans lekmannaskola i Sigtuna,

direktor, sekreterare och missionär hos Svenska kyrkans missionsstyrelse, sjömanspräst och sekreterare hos Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse, föreståndare för och biträdande pastor vid sådan diakonianstalt inom Svenska kyrkans diakoniverksamhet för vilken gäller av Kungl. Maj:t fastställda stadgar, föreståndare för Stockholms stadsmission samt predikant vid S:t Johanneskyrkan i Göteborg.

Det kan självfallet inte komma i fråga att här närmare ange den materiella innebörden av SPR:s bestämmelser. Det må erinras därom att pension utgår som egenpension och familjepension. Rätt till pension tillkommer inte bara ordinarie befattningshavare utan även extra ordinarie och i allmänhet extra tjänsteman. Pensionsförmånerna enligt reglementet är samordnade med pensionsförmånarna från den allmänna försäkringen på så sätt att pensionären garanteras en viss bruttopension. Denna utgör, då fråga är om egenpension, i princip 65 % av slutlönen, varmed förstås den lön som gäller i högsta löneklassen i den lönegrad vederbörande innehade närmast före pensionsavgången.

Beträffande frågan om befattningshavares avgångsskyldighet på grund av uppnådd ålder må anföras, att det för varje kategori av befattningshavare finns fastställd en pensioneringsperiod (för i stort sett samtliga präster 65—67 år och för kyrkomusiker 63—65 år). Befattningshavaren äger avgå vid periodens lägre gräns och är skyldig att avgå när han uppnått periodens övre gräns.

Det bör framhållas att pensionsförmånerna ej är oföränderliga. Detta följer redan av dessa frågors numera principiellt avtalsmässiga reglering. Motsvarande gällde även tidigare. Enligt övergångsbestämmelserna till den numera upphävda statens löneförordning av år 1957 var tjänsteman underkastad generell ändringsskyldighet i fråga om bestämmelser rörande pensionsförmåner. Det provisoriskt gällande SPR innehåller i 18 § stadgandet att den som lyder under reglementet är skyldig att underkasta sig ändrade bestämmelser i de hänseenden, varom förmäles i reglementet.

Av den kyrkokommunalt anställda personalen torde flertalet äga rätt till pension utöver pensionsförmåner enligt ATP. Tillämpliga bestämmelser återfinns i särskilda reglementen och administreringen sker i huvudsak genom försorg av kommunernas pensionsanstalt (KPA). Pensioneringen är liksom på den statliga sidan konstruerad enligt bruttopensionssystemet och överensstämmer till sin uppbyggnad i allt väsentligt med den statliga tjänstepensioneringen.

Stats- eller kommunalanställda?

Efter den i det föregående gjorda genomgången av anställningsförhållandets materiella innebörd för olika befattningshavare kan det vara motiverat

att ställa frågan i vad mån befattningshavarna är att betrakta som stats- eller kommunalanställda. Frågeställningen synes kunna begränsas till församlingspräster och kyrkomusiker. Stiftskanslitjänstemännens ställning av statstjänstemän är sålunda helt tveklös. På motsvarande sätt är odiskutabelt att de befattningshavare, som i den tidigare framställningen sammanförts under rubriken den kyrkokommunalt anställda personalen (församlingsassistenter, diakoner, kyrkovaktmästare m. fl.) är att betrakta som kommunalanställda. Beträffande andra inom Svenska kyrkan anställda präster än församlingspräster, t. ex. biskopar och stiftsadjunkter, saknas i stort sett kommunal anknytning; de för en statstjänstemannaanställning karaktäristiska dragen är för dessa befattningshavare helt övervägande.

I den juridiska doktrinen har församlingsprästerna i allmänhet ansetts som statstjänstemän (se t. ex. *Jägersköld:* Svensk tjänstemannarätt, del I, s. 224; *Myrberg:* Om statstjänstemäns oavsättlighet, s. 52 f. Även *Ekenberg:* Den svenska statsförvaltningens avlöningsväsen, del I, s. 43, synes anlägga ett sådant beraktelsesätt). Den kommunala anknytningen har dock betonats, se t. ex. Myrberg: a. a., s. 22. Kyrkomusikerna har merendels betraktats som kyrkokommunalt anställda (se t. ex. Ekenberg: a. a., s. 46; Jägersköld: a. a., s. 225). Myrberg (a. a., s. 53) är dock inte främmande för att ur vissa synpunkter betrakta kyrkomusikerna som statsanställda.

I samband med förhandlingsrättsreformen för de offentliga tjänstemännen blev det av praktiska skäl nödvändigt att åtminstone så till vida taga ställning till präst- och kyrkomusikertjänsternas karaktär att frågan om befattningshavarnas hänförande under StjL eller KomtjL måste lösas. Såsom framgått av den tidigare framställningen löstes frågan så att varken präster eller kyrkomusiker hänfördes under StjL. Under KomtjL fördes kyrkomusikerna och flertalet präster, nämligen församlingsprästerna. Den valda lösningen innebär att — utöver kyrkoherdar för döva och innehavare av andra prästtjänster av mer eller mindre utpräglad statstjänstemannakaraktär — biskopar samt stifts-, kontrakts- och pastoratsadjunkter kom att stå utanför både StjL och KomtjL.

Under förarbetena till förhandlingsrättsreformen diskuterades icke närmare prästernas och kyrkomusikernas ställning av stats- eller kommunalanställda. Det i KomtjL för lagens tillämpning uppställda kriteriet — anställning med kommun såsom arbetsgivare, därvid med kommun likställes bl. a. församling och kyrklig samfällighet — synes sålunda utan vidare ha ansetts uppfyllt i fråga om församlingspräster och kyrkomusiker. I den proposition (nr 60/1965), varmed förslaget till förhandlingsrättsreformen förelades riksdagen, uttalade departementschefen beträffande andra präster än församlingspräster att vissa av dem, t. ex. kyrkoherdar för döva samt innehavare av prästerlig befattning inom fångvården eller försvaret, var att anse som statstjänstemän samt att till sådan tjänsteman stundom också räknades biskopar och stiftsadjunkter. Att innehavare av prästerlig tjänst

överlag undantogs från StjL:s tillämpning motiverade departementschefen därmed, att för präster gällde rörande olika frågor andra regler än de i StjL ingående. Dessa frågor tillhörde delvis området för kyrkolagstiftning enligt RF § 87: 2, och det borde undvikas att i StjL intaga bestämmelser av kyrkolagskaraktär.

Den omständigheten att församlingsprästerna och kyrkomusikerna i samband med förhandlingsrättsreformen hänfördes under KomtjL kan icke anses innebära att den omtvistade frågan om deras ställning av stats- eller kommunaltjänstemän därmed en gång för alla lösts. För båda grupperna av befattningshavare föreligger sålunda — såsom framgått av den tidigare framställningen — i anställningsförhållandet moment, som är karaktäristiska för eller i vart fall likartade med dem som gäller för anställning som statstjänsteman. Här må erinras om ordningen för tjänsternas inrättande och tillsättande, formerna för reglering av tjänsteplikten samt befattningshavarnas hänförande under statliga tjänstepensionsbestämmelser. Även i själva förhandlingsordningen — med Statens avtalsverk som den på arbetsgivarsidan förhandlande parten — ligger en viktig anknytning till den statliga tjänstemannakategorien. Man synes därför icke entydigt kunna klassificera ifrågavarande befattningshavare som stats- eller kommunalanställda. En dylik generell klassificering torde ej heller vara erforderlig för att lösa de inom ramen för kyrka—statutredningens arbete uppkommande problemen med avseende å befattningshavarna.

Kap. 3. Personalorganisationen i de olika lägena

Utformningen av den kyrkliga personalorganisationen i de olika av utredningen uppställda hypotetiska lägena är beroende av ett flertal omständigheter, huvudsakligen av organisatorisk och ekonomisk art. Det kan självfallet icke komma i fråga att här till behandling upptaga hela detta omfattande problemkomplex. Utredningen begränsar sin behandling till att i huvudsak avse den principiellt betydelsefulla frågan om ordningen för bestämmandet av personalorganisationen. Tonvikten måste därvid av naturliga skäl läggas vid två personalkategorier, nämligen präster och kyrkomusiker. Som en bakgrund till den vidare framställningen må först erinras om vad som för närvarande gäller på området i fråga.

Vad angår *prästerliga befattningshavare* gäller att Kungl. Maj:t förordnar om pastoratsindelning och prästerlig tjänsteorganisation i pastorat (2 § prästlönekostnadslagen). Tjänster i befordringsgång för pastoratsadjunkter får domkapitel — därest Kungl. Maj:t ej bestämmer annat — inrätta till det antal, som oundgängligen fordras för att uppehålla den prästerliga verksamheten i stiftet (KC 17 december 1965 ang. vissa bestämmelser i anledning

av prästlönereglementets upphävande m. m.). Stifts- och kontraktsadjunktstjänster får inrättas till det antal Kungl. Maj:t medger (gällande medgivande i KBr 29 juni 1966).

Kyrkomusikerorganisationen är ytterst beroende av bestämmelser utfärdade av Kungl. Maj:t. Enligt kyrkomusikerstadgan skall rikets stift vara indelade i kyrkomusikerdistrikt, därvid — om Kungl. Maj:t ej förordnar om annan indelning — varje församling skall utgöra ett distrikt. Dettas tjänstetyp (organist- eller kantorstjänst) fastställes i princip av domkapitlet; i vissa fall skall dock frågan härom underställas Kungl. Maj:t.

Vad angår *den kyrkokommunalt anställda personalen* härledes kyrkokommuns kompetens att anställa personal ur de regler i församlingsstyrelselagen, som anger vad som utgör församlingsangelägenheter (2 § 1. mom.). Några bestämmelser som begränsar ifrågavarande kompetens — så länge fråga är om personal för utövande av församlingsangelägenheter — är icke givna.

Personalorganisationen vid stiftskanslierna fastställes enligt de regler som gäller för statsförvaltningen i allmänhet.

A-läget

Några reformer av vad enligt ovan gäller i fråga om ordningen för bestämmandet av personalorganisationen synes i ett A-läge icke tänkbara såvitt angår andra befattningshavare än präster och kyrkomusiker.

Några mera vittgående reformer med avseende å prästerna synes ej kunna ske utan en sådan principiellt betydelsefull organisationsförändring på riksplanet att en kyrklig centralstyrelse tillskapas. Utan en sådan styrelse saknas nämligen förutsättningar för att i hithörande frågor ge kyrkan det ökade inflytande, varpå eventuella reformer rimligen måste taga sikte. I samband med diskussionen tidigare i detta betänkande av de uppgifter, som i ett A-läge skulle kunna tänkas tillkomma en kyrklig centralstyrelse, har förts fram tanken (se ovan s. 241 f.) att styrelsen i nu avsedda frågor skulle fungera som en central kyrklig remissinstans, som hade att avväga olika intressen mot varandra och söka tillgodose den samlade kyrkoenhetens bästa. Ävenledes har antytts möjligheten att bestämmanderätten rörande indelnings- och tjänsteorganisationsfrågor skulle tilläggas styrelsen. Rörande denna sist angivna möjlighet synes här böra tilläggas följande. Även om en kyrklig centralstyrelse skulle tillskapas, torde få förutsättas att en sådan för kyrkans organisation (och för tjänsteorganisationen i vad gäller antalet kyrkoherdar) grundläggande fråga som indelningen i pastorat alltfort ankommer på Kungl. Maj:t. Däremot synes det i och för sig tänkbart att beslutanderätten rörande den församlingsprästerliga tjänsteorganisationen i övrigt så till vida skulle kunna tilläggas styrelsen, att denna ägde att mellan pastoraten fördela ett av Kungl. Maj:t fastställt antal komminister-

och kyrkoadjunktstjänster. En motsvarande anordning skulle kunna tänkas i fråga om tjänsterna som stifts- och kontraktsadjunkt. Några ur statlig synpunkt betydelsefulla intressen synes icke bliva åsidosatta genom en sålunda skisserad ordning.

I fråga om kyrkomusiker synes redan utifrån i nuläget gällande förutsättningar vissa reformer kunna tänkas ifrågakomma, närmast då i syfte att decentralisera beslutsfattandet. I den förutnämnda departementspromemorian (E 1966:2, se ovan s. 476), innefattande betänkande med förslag till reviderad kyrkomusikerstadga, har en del dylika reformer aktualiserats. Enligt förslaget skulle — samtidigt som indelningen i kyrkomusikerdistrikt ändrades till att normalt avse pastorat i stället för församling — domkapitlen i samtliga förekommande fall ha att besluta om ändrad distriktsindelning samt om tjänstetyp. I viss utsträckning har — genom en tidigare berörd författning (SFS 189/1967) — en dylik decentralisering av beslutsfattandet genomförts.

B-läget

Rörande den reella innebörden av »beskattningsrätt» i B-läget må hänvisas till diskussionen därav i utredningens betänkande om kyrkans ekonomiska förhållanden (SOU 1967:46). I detsamma har jämväl behandlats omfattningen och arten av den statliga reglering, som skulle kunna övervägas därest staten på det långtgående sättet skulle biträda kyrkan vid uttagandet av medlemsavgifter att dessa uttogs tillsammans med de allmänna skatterna. I sammanhanget avvisar utredningen (betänkandet s. 311) tanken att detta biträde skulle motivera en reglering med syfte att ge kyrkans organisation en viss utformning eller att allmänt dirigera kyrkans verksamhet (s. k. organisationsreglering). I linje med detta bedömande ligger att det enligt utredningens mening näppeligen bör komma i fråga att staten i ett B-läge — med motiv utifrån »beskattningsrätten» — med normerande bestämmelser ingriper reglerande i den kyrkliga personalorganisationen. Dock kan staten — såsom jämväl diskuteras i nämnda betänkande — genom att fastställa ett »tak» för avgifterna rent faktiskt påverka personalorganisationens storlek och utformning.

Frågan huruvida innehavet av kyrklig egendom kan vara ett skäl för statlig reglering av personalorganisationen i ett B-läge behandlas nedan under C-läget.

C-läget

I detta läge är att beakta betydelsen av de kyrkliga avlöningstillgångarna. Dessa består i huvudsak av fastigheter, som donerats av enskilda eller förlänats eller anslagits av kronan, eller av fonder, som innehåller köpeskil-

lingar för försålda sådana fastigheter. I C-läget förutsättes, att dessa avlöningstillgångar fortfarande skulle få disponeras av kyrkan med någon form av besittningsrätt.

Ifrågavarande tillgångar har i allmänhet ursprungligen avsetts för att avlöna befattningshavare vid en viss församlingskyrka. Vad gäller egendom, som donerats av enskild, skulle staten kunna vilja tillse att det ursprungliga stiftarintresset uppehölls. Detta intresse har emellertid genom den senare utvecklingen i hög grad kommit att utsuddas. Det nuvarande systemet medför sålunda att avkastningen av en avlöningstillgång inom ett pastorat kan komma att användas för avlöningsändamål utanför pastoratet. Förefintligheten av en avlöningstillgång har ej heller någon betydelse för frågan om en viss befattning skall inrättas eller ej. När redan nu stiftarintresset uppgivits så långt, kan det icke finnas tillräckliga skäl för att staten — på den grund att kyrkan blir fri — skulle främja en återgång till vad tidigare gällt; det förhållandet att avlöningstillgångarna — såsom förutsättes i C-läget — kommer kyrkliga ändamål till godo, synes innefatta ett tillräckligt hänsynstagande till förekommande stiftarintressen.

Av det anförda följer att enligt utredningens mening den för ett C-läge särskilt uppställda förutsättningen med avseende å den kyrkliga jorden icke motiverar en statlig reglering av personalorganisationen.

D-läget

Något skäl för staten att i ett D-läge ingripa reglerande i frågor rörande den kyrkliga personalorganisationen föreligger uppenbarligen icke.

Kap. 4. Befattningshavarnas ställning vid övergång till fri kyrka

Inledning

Därest det nuvarande organisatoriska sambandet mellan staten och Svenska kyrkan skulle bringas att upphöra uppstår självfallet en mångfald problem, som hänför sig till de befattningshavare, som vid tiden för övergången är i tjänst hos kyrkan eller åtnjuter pension. Problemen hänför sig i första hand till präster, kyrkomusiker och stiftskanslitjänstemän och är betingade av den ställning av offentliga tjänstemän, som dessa befattningshavare intager.

Beträffande *den kyrkokommunalt anställda personalen* är läget annorlunda. Som utredningen i annat sammanhang angivit får efter en skilsmässa församlingarna förutsättas bestå som juridiska personer. Existerande avtalsförhållanden mellan å ena sidan församling och å andra sidan församlingsanställd personal beröres därför icke i och för sig därav, att det orga-

nisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan bringas att upphöra. Församlings befogenhet att i den situation, som inträder genom skilsmässan, uppsäga personal är inskränkt endast genom de bestämmelser därom, som för befattningshavarna gällande anställningsavtal kan innehålla. Härutinnan är att erinra om att enligt ABT tjänsteman må — med iakttagande av fastställd uppsägningstid — uppsägas från sin tjänst om saklig grund därtill föreligger. Uppsägningsåtgärder, som efter en skilsmässa vidtages från församlings sida och som motiveras exempelvis med den försämrade ekonomiska situation församlingen i följd av beskattningsrättens upphörande kan ha kommit i eller med att uppgifter inom folkbokföringen eller begravningsväsendet avförts från församlingens verksamhet, torde otvivelaktigt komma att framstå som sakligt grundade. Några förpliktelser från församlings sida gentemot sålunda entledigade befattningshavare kvarstår icke. Härvid bortses då från vad som följer därav att befattningshavare må ha förvärvat pensionsrätt enligt för honom gällande tjänstepensionsreglemente.

I fråga om *präster, kyrkomusiker och stiftskanslitjänstemän* är — såsom antytts tidigare — de i en skilsmässosituation uppkommande problemen icke lika enkla att lösa. Detta sammanhänger med att dessa befattningshavares anställningsförhållanden i hög grad är präglade av eller ett direkt uttryck för det historiskt utvecklade sambandet mellan staten och Svenska kyrkan. En del av befattningshavarna, nämligen stiftskanslitjänstemännen, är otvivelaktigt att betrakta som statstjänstemän. Vissa andra befattningshavare, t. ex. biskopar och stiftsadjunkter, ligger denna kategori mycket nära. För övriga här avsedda befattningshavare, nämligen flertalet präster samt kyrkomusikerna, är en sådan direkt klassificering icke möjlig. Deras ställning av offentliga tjänstemän är emellertid klar och i olika avseenden är deras anställningsförhållanden reglerade på enahanda sätt som statstjänstemännens. Härutinnan är att erinra om den förhandlingsmässiga ordningen med Statens avtalsverk som förhandlingsorgan på arbetsgivarsidan ävensom om ifrågavarande befattningshavares inordnande under det statliga pensionsreglementet. Vidare må erinras om den särskilda författningsmässiga reglering, som är given rörande präster och kyrkomusiker.

En skilsmässa mellan stat och kyrka innebär att regleringen av kyrkans förhållanden i princip överföres från den offentliga rättens till privaträttens område. Härav följer att någon ställning av offentliga tjänstemän icke längre tillkommer befattningshavarna inom kyrkan. Detta innebär bl. a. — för att anknyta till de ovan särskilt angivna kriterierna — att Statens avtalsverk upphör att fungera som förhandlingspart och måste ersättas av ett kyrkans eget förhandlingsorgan. Vidare innebär det att de statliga tjänstepensionsbestämmelserna endast övergångsvis blir att tillämpa å kyrkliga befattningshavare samt att den särskilda författningsmässiga regleringen av anställningsförhållandena upphör.

Det nuvarande organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka kommer

till uttryck inte bara på det sättet att här ifrågavarande befattningshavares anställningsförhållanden i högre eller lägre grad är offentligrättsligt reglerade, utan även på det sätt att själva tjänsterna inrättats genom beslut av Kungl. Maj:t eller med stöd av författningsföreskrifter, utfärdade av Kungl. Maj:t. Efter en skilsmässa måste det — såsom utredningen tidigare uttalat — ankomma på den fria kyrkan själv att bestämma om sin personalorganisation. En naturlig följd av ett sådant betraktelsesätt är, att vid ett upplösande av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka de nuvarande offentligrättsligt reglerade tjänsterna indrages.[15] I en sådan situation aktualiseras spörsmålet vilka rättigheter innehavarna av tjänsterna i fråga har möjlighet att hävda. Av särskilt intresse i sammanhanget är att belysa frågan om deras möjlighet att göra anspråk på lön för tid efter det tjänsterna indragits. Bl. a. denna fråga skall behandlas i det följande. Därvid bortses till en början från de modifikationer i berörda avseende, som kan föranledas därav att — vilket låter sig antagas — flertalet av befattningshavarna fortsätter i den fria kyrkans tjänst.

Ansvar för lön

Att de befattningshavare, varom här är fråga, skulle kunna göra anspråk på lön för tid efter det deras tjänster indragits, sammanhänger i första hand med den ouppsägbarhet, som genom statliga bestämmelser tillförsäkrats de ordinarie befattningshavarna (mera härom nedan).

De icke-ordinarie prästerna, kyrkomusikerna och stiftskanslitjänstemännen är icke tillförsäkrade ett dylikt anställningsskydd. Enligt gällande bestämmelser (i KomtjS, såvitt angår präster och kyrkomusiker, och i StjL, såvitt angår stiftskanslitjänstemän) kräves för att uppsägning av icke-ordinarie befattningshavare skall få ske — i andra fall än då fråga är om till tjänstemannen själv hänförliga förhållanden — att det finns anledning draga in vederbörande tjänst eller att uppsägning av annat skäl är påkallad från allmän synpunkt. Härav följer att vid ett upplösande av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka, varmed — såsom tidigare angivits — en indragning av inrättade präst-, kyrkomusiker- och stiftskanslitjänster naturligen måste förenas, vederbörande befattningshavare kan uppsägas från sin tjänst. Någon rätt för honom att erhålla löneförmåner under längre tid än den fastställda uppsägningstiden finns ej.

I fråga om *de ordinarie prästerna, kyrkomusikerna och stiftskanslitjänste-*

[15] Enär — vilket senare kommer att utvecklas — det övervägande flertalet av de befattningshavare, som är i tjänst vid en eventuell skilsmässa, kan förutsättas komma att fortsätta i den fria kyrkans tjänst såsom innehavare av tjänster, vilka är inrättade av *kyrkan*, kommer denna indragning endast mera sällan att få betydelse för den enskilde befattningshavarens fortsatta tjänsteutövning.

männen ter sig läget annorlunda. Behandlingen rörande dessa synes böra inledas med en kortfattad redogörelse för hur man beträffande statstjänstemän i allmänhet har att bedöma hithörande spörsmål.

Som antytts i den tidigare framställningen kom innebörden av den hävdvunna, på RF § 36 grundade oavsättligheten för de ordinarie statstjänstemännen att efter hand begränsas till en rätt för vederbörande befattningshavare att bibehålla de med befattningen förenade eller eljest utfästa förmånerna *(lönegaranti)*. Därest en tjänst av någon anledning indrogs och befattningshavaren ej kunde förflyttas, placerades denne därför — om han ej på grund av ålder eller dylik anledning var skyldig att avgå — på specialstat (övergångs- eller indragningsstat) med bibehållen, i princip oreducerad lön intill pensionsålderns inträde.

Statens löneförordning av år 1957 innehöll bland övergångsbestämmelserna stadgandet att tjänsteman, å vilken förordningen erhöll tillämpning[16], skulle vara underkastad generell ändringsskyldighet i fråga om bestämmelser rörande avlönings- och pensionsförmåner. Stadgandet var ägnat att i hög grad rubba principen om lönernas oantastbarhet, och omfattningen av lönegarantien blev oklar. I en av justitieråd *Yngve Söderlund* på uppdrag av chefen för inrikesdepartementet utarbetad, och den 30 september 1959 dagtecknad promemoria angående vissa statliga och kommunala befattningshavares rättsliga ställning, uttalades sålunda, att de rättsligt tillförsäkrade anspråk på att utfå avlöningsförmåner, som i den med promemorian avsedda situationen, där fråga var om överflyttning av huvudmannaskapet för bl. a. befattningshavare vid statliga sinnessjukhus till landstingen, kunde tillkomma tjänsteinnehavare, som fråntogs de med befattningen förenade göromålen, endast torde avse »vad som under hänsynstagande till alla på frågan inverkande faktorer rimligen» borde utgå. Söderlund anförde vidare, att de normer, som tidigare i liknande sammanhang tillämpats, syntes föranleda att en dylik befattningshavare (utan tjänstgöringsskyldighet) i allt fall icke borde tillerkännas avlöningsförmåner med lägre belopp än det som skulle tillkommit honom, därest han avgått från tjänsten vid uppnådd pensionsålder, samt att bedömningen i sista hand kunde ankomma på domstol.

En ytterligare uppluckring av den s. k. lönegarantien torde få anses ha skett genom den vid årsskiftet 1965—1966 genomförda förhandlingsrättsreformen för de offentliga tjänstemännen. Rörande konsekvenserna såvitt angår lönegarantien av en övergång till en avtalsmässig ordning i fråga om statstjänstemännens löner och andra anställningsvillkor anförde *1956 års förhandlingsrättsutredning* bl. a., *att* lönegarantien icke torde kunna undgå att påverkas av att löner och andra tjänsteinnehavet åtföljande förmåner blev föremål för privaträttslig reglering, *att* löneskyddet därvid blev av-

[16] Enligt huvudregeln varje löneplansanställd tjänsteman, som icke före viss angiven tidpunkt anmälde att han icke ville underkasta sig löneförordningen.

hängigt av vad de avtalsslutande parterna överenskom samt *att* dettas innebörd vid bristande överenskommelse torde bli beroende på skälighetsprövning. Under de fortsatta förarbetena till förhandlingsrättsreformen behandlades icke vidare frågan om lönegarantiens innebörd ur aspekter, vilka här är av intresse.

Som en sammanfattning av rättsläget för de ordinarie statstjänstemännen i de hänseenden, om vilka nu är fråga, kan anföras följande. Förhandlingsrättsreformen och i samband därmed vidtagna förändringar i övrigt inom statstjänstemannarätten har icke inneburit något övergivande av principen om ordinarie befattningshavares överförande å specialstat i de fall hans tjänst indrages och han icke kan förflyttas till eller är villig övergå å annan statlig tjänst. Anses han icke vidare behövas i statstjänsten, överföres han å indragningsstat, eljest å övergångsstat, därvid hans arbetskraft, i den mån så erfordras och författningsenligt kan ske, fortfarande står till statsmakternas disposition. Även i det fall befattningshavaren föres å indragningsstat kan han undantagsvis vara skyldig tjänstgöra i liknande verksamhet. Rörande sådan befattningshavares rätt till avlöningsförmåner gäller numera att dessa — efter att tidigare ha bestämts formellt ensidigt av staten — är direkt avhängiga av den överenskommelse därom som kan träffas mellan staten och vederbörande arbetstagare och/eller hans arbetstagarorganisation; i vad mån man därvid har att beakta något befattningshavaren med utgångspunkt från en lönegaranti tillkommande minimibelopp är en fråga, varom skilda meningar kan komma att göra sig gällande. Avlöningsförmånerna utgår till dess befattningshavaren uppnått föreskriven pensionsålder, då han avföres från specialstaten och erhåller pension från vederbörligt pensionsanslag.

Vad sålunda anförts är direkt tillämpligt å de ordinarie *stiftskanslitjänstemännen,* vilkas ställning av statstjänstemän såsom tidigare uttalats är odiskutabel, och beträffande vilka den principiella ouppsägbarheten följer av StjL:s bestämmelser. Ett överförande av befattningshavarna å särskild stat torde dock i flertalet fall kunna undvikas med hänsyn till den möjlighet att förflytta vederbörande, som föreligger jämlikt 34 § i StjL. Enligt detta stadgande må tjänsteman, som är anställd med fullmakt eller konstitutorial, förflyttas till annan statlig tjänst, som tillsättes med samma anställningsform. För att förflyttning skall få ske till tjänst hos myndighet inom annat verksamhetsområde krävs dock att arbetsuppgifterna skall vara likartade eller att tjänstemannen i allt fall skall med hänsyn till sin utbildning vara lämpad för tjänsten. Prövningen av huruvida förutsättningar för förflyttning föreligger ankommer jämlikt 37 § andra stycket i StjL på Kungl. Maj:t. Det må i fullständighetens intresse anmärkas, att förflyttad tjänsteman är tillförsäkrad de löneförmåner han hade innan förflyttningen. Enligt bestämmelse i AST skall således tjänsteman, som utan egen ansökan förflyttas från högre till lägre ordinarie tjänst, i avlöningshänseende behandlas som om han innehade tjänst i den lönegrad den högre tjänsten tillhörde.

Tvekan torde ej heller råda därom att — vid den allmänna indragning av tjänster, som utredningen förutsätter komma till stånd i en skilsmässosituation — principen om förande å särskild stat måste gälla jämväl beträffande ordinarie *präster och kyrkomusiker*.[17] Dessa befattningshavares uppsägbarhet är som tidigare nämnts tillförsäkrad dem genom bestämmelser i KomtjS. Möjligheterna att genom utnyttjande av förflyttningsregler undvika ett mera allmänt förande å specialstat är avsevärt mer begränsade i fråga om dessa befattningshavare än som ovan angivits beträffande stiftskanslitjänstemännen. Enligt 11 § i KK 3 dec. 1965 med vissa bestämmelser om anställning som präst är ordinarie präst skyldig att låta sig förflytta endast till annan ordinarie prästerlig tjänst. För biskop gäller överhuvudtaget ingen förflyttningsskyldighet. Enligt kyrkomusikerstadgan är innehavare av ordinarie organisttjänst pliktig att låta sig förflytta endast till annan sådan tjänst. Skolkantor kan enligt huvudregeln förflyttas endast till annan skolkantorstjänst; finns ej lämplig sådan, är han skyldig låta sig förflytta till folkskollärar- eller småskollärartjänst.

I det föregående har endast den konsekvensen av de ordinarie befattningshavarnas uppsägbarhet behandlats som består däri, att de vid den förutsatta indragningen av deras tjänster överföres å någon form av specialstat med rätt till den lön, som efter förhandlingar kan tillkomma dem. Frågan om vem som har att svara för utgivandet av denna lön — och därmed också på arbetsgivarsidan fungera som förhandlingspart — har sålunda icke berörts.

I fråga om avlöningarna till stiftskansliernas personal råder i nuvarande läge den ordningen att kostnaderna belastar såväl statsverket som kyrkofonden. På statsverket faller helt avlöningskostnaderna för personalen vid domkapitlet i Stockholm. På kyrkofonden faller alla utgifter för avlönande av den skogliga personalen hos stiftsnämnderna. Kostnaderna för kanslipersonalen vid andra domkapitel än domkapitlet i Stockholm delas lika mellan statsverket och kyrkofonden. Vad angår präster och kyrkomusiker åligger det kyrkokommunerna och kyrkofonden att efter grunder, för vilka redogjorts i utredningens betänkande om kyrkans ekonomiska förhållanden (SOU 1967: 46, s. 143 f.), svara för avlöningskostnaderna. Genom att kyrkokommunerna medgivits en beskattningsrätt, som riktar sig mot alla — dock att de som ej är medlemmar i kyrkan betalar mindre skatt — har den ekonomiska grundvalen för fullgörandet av avlöningsförpliktelserna tillförsäk-

[17] Som ett uttryck i nuläget för principens tillämplighet i fråga om präster är att se KK 2 juni 1961 om prästerliga övergångsbefattningar, som inrättas vid nyindelning av riket i pastorat. Enligt densamma är kyrkoherde och komminister, vars tjänst indrages vid nyindelningen av riket i pastorat och som då icke genom förflyttning eller annorledes erhåller annan ordinarie tjänst som församlingspräst eller beviljas avsked med pension, skyldig att övergå till prästerlig övergångsbefattning. I fråga om löneförmåner anges i författningen såsom huvudregel att till prästen skall utgå övergångsarvode, motsvarande lön i ortsgrupp 3 i den löneklass, vari prästen var placerad i sin tidigare tjänst.

rats kyrkokommunerna. Kyrkofondens ekonomiska bärkraft är till övervägande delen beroende av bidrag från kyrkokommunerna och vilar således ytterst på dessas beskattningsrätt.

Ansvaret för de på specialstat förda befattningshavarnas löner kan tänkas åvila staten eller den fria kyrkan eller dessa båda subjekt gemensamt. Från rent rättsliga utgångspunkter torde man närmast komma fram till att ansvaret bör åvila kyrkan; det direkta ansvaret för lönerna före skilsmässan har sålunda helt ankommit på kyrkofonden och pastoraten i fråga om präster och kyrkomusiker samt till större delen i fråga om stiftskanslitjänstemännen. Mot ett exklusivt ansvar för den fria kyrkan kan dock en rad rimlighetsskäl anföras, vilka har sin utgångspunkt i det för närvarande föreliggande organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan. Det är härvidlag att erinra om att de tjänster, om vilka nu är fråga, inrättats genom beslut av statliga organ eller i vart fall med stöd av författningsföreskrifter, som meddelats av staten. Vidare har det organisatoriska sambandet haft till följd att vederbörande befattningshavares anställningsförhållanden i många stycken kommit att bestämmas genom en författningsmässig reglering. Den kyrkokommunerna medgivna beskattningsrättens betydelse för löneförpliktelsernas fullgörande är också ett förhållande att beakta i sammanhanget. I fråga om församlingsprästerna tillkommer slutligen synpunkten att dessa befattningshavare i icke obetydlig omfattning fullgör uppgifter inom det allmänt sett borgerliga verksamhetsområde som folkbokföringen representerar.

Lösningen av frågan om ansvaret för lönerna åt befattningshavarna å specialstat kan förutsättas bli beroende av resultatet av överläggningar mellan företrädare för staten, kyrkan och vederbörande personalorganisationer. Självfallet kan därvid inte bortses från att frågan utgör endast en av många, som påkallar sin lösning vid ett upplösande av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka, och dess lösning får förutsättas bli avhängig av hur den nya kyrka—statrelationen i stort utformas. De av utredningen ovan antydda rimlighetsskälen för ett statligt ansvar gör sig sålunda gällande med olika styrka, beroende på vilket läge varom är fråga. Ytterlighetslägena i nu ifrågavarande hänseende är å ena sidan D-läget, i vilket kyrkans ekonomiska möjligheter att svara för lönerna blir synnerligen begränsade, och å andra sidan B-läget, i vilket dels kyrkans ekonomiska situation kan förutsättas bli relativt god, dels statens medverkan med avseende å medlemsavgifterna kan betraktas som åtminstone ett delvis fullgörande av de statliga förpliktelser i hänseendet, vilka kan härledas ur de tidigare angivna rimlighetsskälen.

Av det anförda följer att utredningen ser sig ur stånd att på ett mera preciserat sätt avhandla ansvarighetsfrågan. Endast beträffande den i och för sig tänkbara möjligheten att förutsatta överläggningar skulle utmynna i en överenskommelse om ett gemensamt ansvar för staten och den fria kyr-

kan torde några kompletterande synpunkter böra anges. Ett dylikt gemensamt ansvar kan tänkas utformat så att det omedelbara ansvaret förklaras ankomma på kyrkan men med skyldighet för staten att till kyrkan utge antingen ett på visst sätt beräknat engångsbelopp eller viss del av de årsvis utgående ersättningarna till befattningshavarna på specialstaten. I överenskommelsen kan därjämte komma att ingå ett mera allmänt garantiåtagande från statens sida, att träda i tillämpning därest den fria kyrkan ej skulle bli i stånd att fullgöra sina förpliktelser. I vart fall om statens ansvar konstitueras som en skyldighet att utge viss del av de årsvis utgående ersättningarna torde det vara erforderligt att tillskapa ett för staten och kyrkan gemensamt förhandlingsorgan, som har att för framtiden förhandla om förmånerna åt befattningshavarna å specialstaten. Det må anmärkas, att olika lösningar av ansvarsfrågan självfallet kan ifrågakomma för skilda kategorier av befattningshavare. Så t. ex. utesluter en överenskommelse om ett gemensamt ansvar i fråga om präster och kyrkomusiker icke att staten påtager sig ett exklusivt ansvar beträffande stiftskanslitjänstemännen, vilkas ställning av statstjänstemän är allmänt godtagen.

Utredningen saknar anledning att närmare behandla frågan om eventuell ansvarighetsfördelning *inom* den fria kyrkan, således om fördelning i första hand mellan kyrkofond och pastorat[18]; denna fördelning synes det få ankomma på kyrkan själv att bestämma om. Ur olika synpunkter synes det ligga närmast till hands att låta hithörande kostnader belasta kyrkofonden, på motsvarande sätt som i nuläget kostnaderna för prästernas pensioner utgår ur fonden. Bl. a. skulle därigenom den fördelen vinnas att den fria kyrkan får möjlighet att ändra pastoratsindelningen utan att därvid vara beroende av hänsynstaganden hur pastoratens skyldigheter gentemot befattningshavarna å specialstat för framtiden skall regleras.

Den fria kyrkans övertagande av befattningshavare

I det föregående har diskuterats den tekniska möjlighet som står till buds att åvägabringa ett upphörande av stiftskanslitjänstemäns, prästers och kyrkomusikers ställning av offentliga tjänstemän, således indragning av tjänsterna i fråga och — såvitt angår ordinarie tjänstemän — befattningshavarnas överförande å specialstat i de fall möjlighet till förflyttning ej föreligger. Därjämte har behandlats frågan om statens respektive kyrkans ansvar för lön åt dessa befattningshavare. I diskussionen skall nu föras in det faktiskt förutsebara förhållandet att det övervägande antalet av de kyrk-

[18] Utredningen förutsätter att kyrkofonden kommer att bestå som en central kyrklig fond i den fria kyrkan ävensom att denna i princip kommer att behålla pastoratet som enhet för den prästerliga personalorganisationen.

liga befattningshavare, som vid tiden för skilsmässan är i tjänst, kommer att fortsätta denna i den fria kyrkan.

Såsom utredningen tidigare uttalat måste det i princip ankomma på den fria kyrkan att genom sina stadgar själv bestämma om bl. a. sin organisation. I sitt lagstiftningsbetänkande (SOU 1965: 70, s. 125) har utredningen gjort det antagandet, att en fri kyrkas stadgar kommer att erhålla den utformningen att kyrkan bibehålles vid en organisation och kommer att bedriva sin verksamhet i former, som i görligaste mån anknyter till vad för närvarande gäller. Utredningen har tillagt att anledning finnes antaga att — åtminstone såvitt angår tiden närmast efter skilsmässan — i de nämnda hänseendena inga andra förändringar vidtages än sådana som är direkt föranledda av det upphävda organisatoriska sambandet med staten och av den förändrade kyrka—statrelationen i övrigt. Mot bakgrund av det sagda anser sig utredningen kunna utgå från, inte bara att indelningen i stift (med särskild stiftsstyrelse), pastorat och församlingar kommer att i princip bestå utan även att den fria kyrkan kommer att söka bibehålla den personalstat som var för handen före skilsmässan och att söka bereda fortsatt anställning åt de vid denna tidpunkt i tjänst varande befattningshavarna. Huruvida detta låter sig göras blir självfallet till stor del beroende av de ekonomiska villkor som står den fria kyrkan till buds. Dessa villkor får bedömas som mest gynnsamma i ett B-läge och minst gynnsamma i ett D-läge. Oberoende av de ekonomiska förutsättningarna kan givetvis olika i samband med en skilsmässa vidtagna åtgärder, främst hänförliga till folkbokföring och begravningsväsende, nödvändiggöra vissa personalinskränkningar. Dessa torde dock i första hand drabba den nuvarande kyrkokommunalt anställda personalen (beträffande denna, se ovan). Visserligen upptages församlingsprästernas arbetstid till icke obetydlig del av folkbokföringsgöromål; med hänsyn till för närvarande föreliggande och för i vart fall överblickbar framtid förutsebara vakanser å prästtjänster ävensom till inom kyrkan förefintliga önskemål om ökat utrymme för församlingsvården saknas dock anledning antaga att folkbokföringsgöromålens bortfallande i någon större grad skulle minska den fria kyrkans villighet att bereda de nuvarande prästerliga befattningshavarna fortsatt anställning.

Någon skyldighet för befattningshavarna att övergå i den fria kyrkans tjänst föreligger icke. Bortsett från den samtliga här avsedda befattningshavare författningsenligt tillkommande rätten att efter uppsägning lämna tjänsten, är att framhålla, att gällande regler om förflyttningsskyldighet icke för någon befattningshavarekategori är tillämpliga i ett fall som det här förutsatta, där fråga är om överflyttning av anställningen från ett offentligrättsligt till ett i princip privaträttsligt subjekt. Ett frivilligt åtagande från befattningshavarnas sida är alltså erforderligt.

Den omständigheten i och för sig att kyrkan skiljes från staten torde endast i undantagsfall komma att vara av betydelse för en befattningshava-

res villighet att fortsätta i den fria kyrkans tjänst eller icke. Av avgörande betydelse — såvitt angår ordinarie befattningshavare, om vilka här i första hand är fråga — får däremot antagas vara, å ena sidan vilka förmåner, som erbjudes vid fortsatt tjänstgöring i kyrkan och, å andra sidan, vilka förmåner vederbörande eljest har att påräkna. Härvidlag är till en början att uppmärksamma frågan huruvida samtliga ordinarie befattningshavare skall föras på specialstat med tillåtelse för dem att tjänstgöra i den fria kyrkan mot den ersättning, varom överenskommelse kan träffas, eller om endast de befattningshavare, som ej fortsätter i den fria kyrkan, skall föras på sådan stat. Av förvaltningstekniska skäl torde det vara erforderligt att föra samtliga befattningshavare på specialstat. Därav följer emellertid inte att ersättningen på specialstaten sättes lika för å ena sidan dem, som fortsätter i kyrkans tjänst, och å andra sidan dem, som avstår eller nödgas avstå från sådan fortsatt tjänstgöring. Övervägande skäl synes fastmer tala för att endast de, vilka ej fortsätter i kyrkans tjänst, erhåller ersättning å specialstaten. Det är härutinnan att erinra om att — för det fall att ett statligt ansvar för lön åt befattningshavarna å specialstaten skulle komma att konstitueras — en annorlunda lösning realiter skulle innebära, att staten under en relativt lång övergångstid kom att bidraga till lönerna åt den fria kyrkans befattningshavare. En dylik ordning skulle möjligen kunna övervägas beträffande stiftskanslitjänstemännen, för vilkas löner i nuläget ett mera direkt statligt ansvar föreligger, och beträffande vilka, bl. a. på grund av nämnda förhållande, ett exklusivt ansvar för staten i fråga om löner åt på specialstat förda befattningshavare kan ligga nära till hands att antaga. Beträffande präster och kyrkomusiker synes den angivna ordningen mera främmande. Ur rättsliga synpunkter torde intet vara att invända mot den här ifrågasatta »diskrimineringen» av dem, som fortsätter i den fria kyrkans tjänst. Om, vilket låter sig antagas, genom samverkan mellan företrädare för staten, kyrkan och personalorganisationerna en ordinarie befattningshavare beredes fortsatt tjänst i den fria kyrkan mot en lön, som överensstämmer med eller icke alltför mycket understiger den han haft i anställningen i den med staten förbundna kyrkan, synes de rättsligt tillförsäkrade anspråk på att utfå avlöningsförmåner, som befattningshavaren i den här avsedda situationen kan ha, vara tillbörligen tillgodosedda. I den fortsatta framställningen utgår utredningen från att endast de befattningshavare, som ej fortsätter i den fria kyrkan, kan påräkna avlöningsförmåner å den förutsatta specialstaten. Endast sådan befattningshavare åsyftas med uttrycket befattningshavare å specialstat.

Förmånerna såväl åt den, vilken fortsätter i kyrkans tjänst, som åt befattningshavare på specialstat är beroende av förhandlingsuppgörelser med kyrkan, vederbörande personalorganisationer och — för det fall ett statligt ansvar gentemot befattningshavarna å specialstaten konstituerats — staten som förhandlingsparter. Utredningen saknar anledning att spekulera

rörande utfallet av sålunda förutsebara förhandlingar. Endast några reflektioner av allmän karaktär må göras. För kyrkan och även för staten torde det vara ett intresse att så många som möjligt av de vid skilsmässan i tjänst varande kyrkliga befattningshavarna fortsätter i den fria kyrkans tjänst. Härvidlag är bl. a. att beakta det gemensamma ansvar för å specialstat förda befattningshavares löner, som — enligt vad tidigare upptagits — kan komma att konstitueras för staten och den fria kyrkan. Ett ur kyrkans synpunkt än starkare skäl sammanhänger med dess strävan att, såsom angivits tidigare, söka bibehålla en organisation och bedriva sin verksamhet på ett sätt som i görligaste mån anknyter till förhållandena före skilsmässan. Även ur befattningshavarnas synpunkt torde möjligheterna att fortsätta den kyrkliga tjänsten te sig värda att eftersträva; de beredes därmed tillfälle att få ägna sig åt en verksamhet, som man får förutsätta de har intresse av och ur utbildnings- och erfarenhetssynpunkt är väl lämpade för. Bl. a. mot bakgrund av det anförda låter sig antagas att lönesättningen å den förutsatta specialstaten kommer att hållas vid en nivå, som — därest icke i enskilda fall särskilda förhållanden är för handen — medför, att en befattningshavare finner det vara att föredraga att fortsätta i den fria kyrkans tjänst framför att uppbära förmåner på specialstat. Som tidigare antytts framstår det för utredningen som oklart huruvida med utgångspunkt från ett lönegarantiresonemang någon nedre gräns för förmånernas storlek kan härledas.

Skulle den situationen inträda att antalet av de kyrkliga befattningshavare, som är villiga att fortsätta sin tjänst i den fria kyrkan, är större än det antal kyrkan ser sig ha möjlighet utnyttja, måste erforderliga urvalsprinciper fastställas i samband med de förutsatta förhandlingarna mellan företrädare för staten, kyrkan och berörda personalorganisationer. Det låter sig antagas att därvid den ur skilda synpunkter rimliga principen stadfästes, att till tjänster inom den fria kyrkan i första hand skall ifrågakomma de ordinarie befattningshavare, som därtill är villiga.

Pensionsfrågor

Problem, hänförliga till pensionsområdet, uppkommer i ett skilsmässoläge i första hand såvitt angår stiftskanslitjänstemän, präster och kyrkomusiker. Det kan självfallet icke anses falla inom ramen för denna utrednings arbete att närmare belysa eller att ange lösningar av dessa problem. En särskild anledning till begränsning av utredningens behandling ligger däri att hithörande frågor måste antagas få sin lösning på grundval av förhandlingar mellan företrädare för staten, kyrkan och vederbörande personalorganisationer. Några allmänna synpunkter av principiell karaktär må dock anföras.

Ifrågavarande befattningshavarkategorier[19] är i nuläget berättigade till — utöver pension enligt lagen om allmän försäkring, således folkpension och tilläggspension (ATP) — tjänstepension enligt statens allmänna tjänstepensionsreglemente (SPR).[20] Befattningshavarnas rätt till förmåner enligt lagen om allmän försäkring röner icke någon påverkan av det förhållandet i och för sig att en skilsmässa mellan stat och kyrka äger rum. En sådan får däremot i olika avseenden betydelse när det gäller den försäkringen kompletterande tjänstepensioneringen.

Såsom tidigare uttalats torde det i princip ej kunna komma i fråga att eventuella, den allmänna försäkringen kompletterande pensionsförmåner för befattningshavarna i den fria kyrkan fortsättningsvis regleras av förekommande statliga tjänstepensionsbestämmelser. I den mån dylika kompletterande anordningar bedömes som önskvärda får frågan därom regleras avtalsvägen, och den tekniska utformningen ske med för närvarande å den privata arbetsmarknaden förekommande lösningar som mönster.

För de vid skilsmässan i tjänst varande befattningshavare, vilka vunnit pensionsrätt enligt SPR eller detta ersättande kollektivavtal, fordras självfallet en särskild reglering. Hur hithörande frågor, vilka tillhör avtalsområdet, kan komma att lösas ur de enskilda befattningshavarnas synpunkt, saknar utredningen anledning att göra några antaganden om. En grundförutsättning vid regleringen bör givetvis vara att den enskilde befattningshavaren i vart fall icke skall gå miste om den pensionsrätt han vid tidpunkten för skilsmässan har förvärvat. Vidare synes beträffande befattningshavare, som fortsätter i den fria kyrkans tjänst, böra gälla att de förmåner denne tillförsäkras vid uppnådd pensionsålder icke mera markant understiger dem han skulle ha erhållit, därest han alltfort varit underkastad statliga tjänstepensionsbestämmelser.

En väsentlig fråga i förevarande sammanhang är vem som skall bära det ekonomiska ansvaret för de pensioner, vilka kan komma att utgå åt de vid tiden för en skilsmässa i tjänst varande stiftskanslitjänstemännen, prästerna och kyrkomusikerna. För bedömandet av denna fråga torde det vara erforderligt att ha belyst hur finansieringen av pensionerna är anordnad i nuvarande läge.

I fråga om *stiftskanslitjänstemännen* gäller — liksom beträffande statstjänstemän i allmänhet — att kostnaderna för deras tjänstepension, d. v. s. pensionsförmåner enligt SPR, tillföres statens personalpensionsverk (SPV) via anslag över civildepartementet. Samma ordning — med inbetalning dock till riksförsäkringsverket (RFV) — tillämpas i fråga om arbetsgivaravgifterna till ATP. Kostnaderna för *prästernas* tjänstepension åvilar kyrko-

[19] I fråga om kyrkomusiker gäller det följande lönegradsplacerade organister, biträdande kyrkomusiker och kyrkokantorer ävensom skolkantorer (orgelspelare faller utanför SPR).

[20] Vid tiden för en eventuell skilsmässa kan dessa bestämmelser antagas ha intagits i kollektivavtal.

fonden. Utgående pensionsbelopp utbetalas av SPV, som sedan infordrar beloppen från statskontoret i dettas egenskap av förvaltare av kyrkofonden. Fonden svarar jämväl för arbetsgivaravgifterna till ATP. Såvitt angår församlingspräster̈na erlägger visserligen pastoraten avgifterna men de erhåller gottgörelse därför i samband med avräkningen mellan pastoraten och kyrkofonden. — Kostnaderna för *kyrkomusikernas* pensionering bestrids i princip av pastoraten. Kostnaderna får — liksom kostnaderna för avlöning — upptagas i den avräkning mellan pastoraten och kyrkofonden, som ligger till grund för beräknandet av tillskott ur fonden. Vad gäller tjänstepensioneringen debiterar SPV pastoraten pensionsavgifter på grundval av uppgifter från kyrkoråden i kyrkomusikerdistrikten. Avgifterna inbetalas därefter till SPV.[21] Såvitt angår arbetsgivaravgifterna inbetalas dessa av pastoraten till RFV och upptages vid beräkningen av pastorats präst- och kyrkomusikerkostnad med belopp som domkapitlet bestämt.

Av ovanstående redovisning framgår att staten iklätt sig ett direkt ekonomiskt ansvar endast i fråga om stiftskanslitjänstemännens pensioner. På motsvarande sätt som utredningen angivit i fråga om ansvaret för lön åt befattningshavare förda på specialstat (se ovan s. 521), synes detta förhållande dock icke utesluta ett statligt ansvar även för präster̈s och kyrkomusikers pensioner. De skäl, som gör sig gällande i sammanhanget är i stort sett desamma som de vilka angivits i diskussionen om löneansvaret (se nyssnämnda s. 521). Frågan om ansvaret för pensionerna får — liksom gäller för löneansvaret — förutsättas bli beroende av en förhandlingsöverenskommelse. På motsvarande sätt som skett i fråga om löneansvaret skall några särskilda synpunkter anföras beträffande den i och för sig tänkbara möjligheten att förhandlingarna utmynnar i en överenskommelse om ett gemensamt ansvar för staten och den fria kyrkan. En sådan ordning skulle kunna tänkas utformad så att det omedelbara ansvaret för pensionerna förklarades ankomma på kyrkan men att staten skulle bidraga till kostnaderna antingen med ett på visst sätt beräknat engångsbelopp eller med viss del av beloppet för de årsvis utgående pensionerna. Ett för staten och kyrkan gemensamt ansvar synes dock böra vara begränsat till att avse — utöver pensioner åt befattningshavare förda å specialstat och redan vid skilsmässotillfället utgående pensioner — den del av pensionerna åt befattningshavare, vilka fortsatt i den fria kyrkans tjänst, som hänför sig till anställning, vilken ligger i tiden före skilsmässan. Vad i fråga om lönerna anförts om ett garantiåtagande från statens sida för det fall kyrkan ej skulle bli i stånd att fullgöra sina förpliktelser, får anses tillämpligt jämväl i fråga om pensionerna.

Den skisserade ordningen med ett gemensamt ansvar för staten och den fria kyrkan ligger närmast till hands att antaga beträffande präster och

[21] Pensionsavgifterna för skolkantorer tillgodoföres dock SPV över vederbörande pastorats avräkningslängd med kyrkofonden och inbetalas alltså icke direkt av pastoratet.

kyrkomusiker. I fråga om stiftskanslitjänstemännen synes övervägande skäl tala för ett exklusivt statligt ansvar, dock självfallet — såvitt angår befattningshavare, som fortsätter i den fria kyrkans tjänst — begränsat på sätt ovan angivits beträffande präster och kyrkomusiker, således till att avse den del av pensionerna som hänför sig till anställning före skilsmässan.

AVDELNING V

Extraparokiala uppgifter

A. Gällande rätt, m.m.

Den andliga vården vid sjukhusen

Redan under medeltiden fanns i Sverige ett stort antal sjukvårdsanstalter, vilka hade eget kapell och egen präst. Många av dessa sjukhus kom att leva kvar även efter reformationen. I *1571 års kyrkoordning* fanns en rad bestämmelser om de s. k. hospitalen, den närmaste motsvarigheten till våra lasarett. Där stadgades, att präst skulle vara anställd vid dessa. *1686 års kyrkolag* upptog bestämmelser, som i stort motsvarade föreskrifterna i kyrkoordningen.

Efter hand kom beteckningen hospital att avse vårdanstalter för sinnessjuka medan övriga större sjukvårdsinrättningar kallades lasarett. I särskilda instruktioner för lasaretten av år 1864 föreskrevs, att direktionen skulle anta en prästman »att vid lasarettet biträda i vad till hans ämbete hörde». Beträffande hospitalen stadgades i ett kungl. cirkulärbrev år 1833 om anställandet av prästman. I olika *sjukhusstadgor under 1800- och 1900-talen* infördes bestämmelser om den andliga vården. Den nuvarande ordningen föregicks närmast beträffande landstingens och kommunernas sjukhus av stadga av den 20 december 1940 (nr 1045), beträffande Karolinska sjukhuset och Serafimerlasarettet, som är statliga sjukhus, av reglemente av den 16 januari 1953 (nr 9) samt beträffande sinnessjukhusen av stadga av den 19 september 1929 (nr 328). Enligt dessa bestämmelser skulle med vissa undantag prästman anställas vid de allmänna sjukhusen och antagas respektive entledigas av direktionen.

Det ålåg prästmannen 1) att enligt överenskommelse mellan honom och direktionen ombesörja gudstjänster och andaktsstunder, 2) att svara för vissa kyrkobokföringsuppgifter, 3) att stå till tjänst vid förekommande kyrkliga förrättningar.

Denna andliga vård vid sjukhusen ombesörjdes huvudsakligen av församlingspräster såsom bisyssla vid sidan av annan prästerlig tjänst. Vid de nuvarande bestämmelsernas ikraftträdande år 1962 hade endast Lunds lasarett en heltidsanställd sjukhuspräst. En särställning intar diakonianstalternas sjukhus, som sedan många år betjänas av anstalternas präster.

Kostnaderna för den andliga vården vid de allmänna sjukhusen bestreds av huvudmännen, d. v. s. staten, vederbörande landsting eller primärkommun.

Önskemål om en förbättring av den andliga vården vid sjukhusen framfördes av *kyrkomötet år 1932* (skrivelse nr 22) och år *1941* (skrivelse nr 29), av utredning verkställd av *Svenska Kyrkans Diakonistyrelse år 1943*, samt i två likalydande motioner (I: 94 och II: 147) vid *1943 års riksdag*. Bristerna i den rådande organisationen ansågs särskilt vara, att sjukhusprästernas möjlighet att ägna sig åt de sjuka starkt begränsades av anställningens karaktär av extrauppgift och bisyssla.

På grund av nämnda framställningar tillsattes av Kungl. Maj:t *år 1943 sakkunniga* för den andliga vården vid sjukhusen. De sakkunnigas betänkande avlämnades år *1949* (SOU 1949: 53).

1958 års B-riksdag beslöt en omorganisation av den andliga vården vid sjukhusen. Beslutet innebar bifall till en hemställan av statsutskottet (utlåtande nr B 91) om godkännande av de riktlinjer och normer för ordnande av sagda vård, som chefen för ecklesiastikdepartementet förordat i proposition nr 67 vid 1958 års A-riksdag. De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 januari 1962.

I sitt betänkande hade de sakkunniga avgivit förslag till särskild lag för ordnande av den andliga vården vid sjukhusen. Någon lag har dock icke antagits. Riktlinjer och normer för vårdens utformning får i stället hämtas från uttalanden i propositionen samt i statsutskottets utlåtande.

Enligt riksdagens beslut skall den andliga vården vid sjukhusen ombesörjas av prästerskapet i de Svenska kyrkans territoriella pastorat, inom vilka sjukhusen är belägna. Särskilda sjukhusprästbefattningar skall således icke finnas inrättade. Beträffande den frikyrkliga insatsen se nästa sida.

Vad gäller riktlinjerna för vårdens utformning kan följande noteras.

Den principiella utgångspunkten. »Såsom de sakkunniga framhållit bör — — — den principiella utgångspunkten vara att ordna så att sjukhusens patienter i största utsträckning kan få åtnjuta samma religiösa förmåner som utanför sjukhuset. Samtidigt måste självfallet tillses, att icke den andliga vården på sjukhusen får karaktären av ett religiöst tvångserbjudande, som begränsar patienternas personliga frihet. Den andliga vården bör därför utövas så, att den göres beroende av patienternas frivilliga deltagande. Den största vikten bör läggas vid den enskilda själavården» (departementschefen).

Sjukhusprästens uppgifter. Den prästerliga verksamheten vid sjukhusen bör omfatta de uppgifter, som normalt ankommer på en församlingspräst: enskild själavård, gudstjänster och andaktsstunder, ifrågakommande kyrkliga förrättningar i övrigt samt vissa kyrkobokföringsuppgifter.

Den prästerliga organisationen. Vid bestämmandet av den församlingsprästerliga organisationen skall hänsyn tas till sjukhustjänstgöringen. I större pastorat skall antalet vårdplatser vid sjukhusen multipliceras med tre och läggas till pastoratets folkmängdstal. I mindre pastorat skall antalet platser multipliceras med två. En ökning av antalet präster i ett pastorat på grund av sjukhusets storlek förutsättes dock icke få medföra någon ändring i det totala antalet prästtjänster, som enligt 1957 års riksdagsbeslut beräknats för riket. — 1943 års sakkunniga hade föreslagit, att särskilda sjukhusprästbefattningar på heltid borde inrättas vid större sjukhus med minst 1 000—1 200 vårdplatser eller gemensamt för flera närbelägna sjukhus. 1957 års kyrkomöte, som hade att yttra sig över de sakkunnigas förslag, anslöt sig i princip till förslaget på denna punkt (andra tillfälliga utskottets betänkande nr 19).

Finansieringen. Kostnaderna för den andliga vården vid sjukhusen skall bestridas i samma ordning som kostnaderna för den församlingsprästerliga verksamheten i övrigt. — De sakkunniga hade föreslagit, att kostnaderna skulle gäldas av kyrkofonden. I detta förslag instämde kyrkomötet.

Enligt de sakkunniga borde vid sjukhusen finnas en särskild nämnd med uppgift att närmare ordna den andliga vården. Förslaget avvisades i propositionen. Likaså avvisades tanken på prästens medverkan i sjukhusets allmänkulturella och sociala verksamhet. Beträffande prästens verksamhet bland sjukvårdspersonalen ansågs den vara analog med den verksamhet han ägnar sina församlingsbor i övrigt.

Beträffande *den frikyrkliga insatsen* på sjukhusen utgick de sakkunniga ifrån, att varje patient bör äga rätt till andlig omvårdnad av en representant från det samfund patienten tillhör. För att främja den frikyrkliga insatsen i den andliga vården föreslog de sakkunniga, att en assistent skulle kunna anställas vid sidan av sjukhusprästen under förutsättning att huvudmannen för sjukhuset eller annan ställde medel till förfogande.

Departementschefen uttalade, att de frikyrkliga samfunden självfallet borde beredas möjlighet att utöva andlig verksamhet vid sjukhusen. Den frikyrkliga insatsen borde dock ske helt i fria former utan annan reglering från samhällets sida än vad som kunde finnas påkallat av hänsyn till sjukvården.

I egenskap av officiellt samarbetsorgan mellan kristna samfund i Sverige gjorde *Svenska Ekumeniska Nämnden* år 1963 ett uttalande om den andliga vården vid sjukhusen. I detta hävdades vikten av en samordning mellan den reglerade vård, som ombesörjdes av Svenska kyrkan, och de frikyrkliga samfundens motsvarande fria verksamhet. Vidare upplystes, att man från frikyrkligt håll utsett en frikyrkopastor (kontaktpastor) för varje sjukhus med uppgift att främja och svara för samordningen av de olika frikyrkoförsamlingarnas insatser.

Detta samarbete kan ta sig uttryck på olika sätt. Följande exempel kan anges. I Göteborg finns ett samarbetsorgan med representanter för det kyrkliga sjukvårdsrådet och för de frikyrkliga samfunden. Detta organ planlägger den andliga vården vid samtliga sjukhus. Uppdelningen sker så, att en präst och en pastor från frikyrkligt håll gemensamt svarar för vården vid två avdelningar. Man följer ett visst överenskommet gudstjänstritual. Tjänsteförrättaren skall vara fast anställd i ett samfund, som accepterat den fastställda samarbetsformen. I Sundsvall svarar Svenska kyrkans präster för söndagsgudstjänsterna medan de frikyrkliga samfundens pastorer turas om att svara för övriga andaktsstunder. Gudstjänstschemat görs upp av sjukhusprästen. På de flesta håll torde det tillgå så, att de frikyrkliga representanterna får svara för vissa av gudstjänsterna i det schema som sjukhusprästen gör upp.

Inför omorganisationen år 1962 utarbetade en särskild kommitté, bestående av representanter för olika kyrkliga och prästerliga sammanslutningar, ett förslag till riktlinjer för ordnande av vissa praktiska och organisatoriska frågor beträffande den andliga vården vid sjukhusen. Detta tillställdes styrelserna för Svenska Landstingsförbundet och Svenska Stadsförbundet, Kungl. Medicinalstyrelsen och biskopsmötet med anhållan, att de måtte rekommendera förslaget. De uppställda riktlinjerna har på de flesta håll blivit normgivande för verksamheten. Nämnda kommitté utarbetade också ett förslag till »Instruktion för sjukhuspräst».

En särskild kommitté inom Svenska kyrkans centralråd har sedan år 1961 anordnat utbildningskurser för sjukhuspräster. Vid två tillfällen har bidrag utgått av kyrkofondsmedel.

Den andliga vården vid kriminalvårdens anstalter

Föreskrifter om prästerlig själavård bland fångar återfinns i *1686 års kyrkolag,* det sjuttonde kapitlet. Vederbörande myndigheter har under århundradenas lopp dragit försorg om, att föreskrifterna i princip kunnat åtföljas, i första hand genom anställandet av präster på hel- eller halvtid vid fångvårdsanstalterna.

En omläggning av den andliga vården vid fångvårdsanstalterna till en helt ny ordning ägde rum den 1 november 1952. Tidigare fanns vid de mindre, slutna fångvårdsanstalterna deltidsanställda präster, benämnda predikanter, med särskilt arvode. Vid de större anstalterna Långholmen, Malmö och Härnösand fanns heltidsbefattning för präst. En tidigare tjänst vid Härlanda hade dragits in år 1946. Befattningshavarna avlönades genom statsmedel. Bestämmelser angående prästerlig befattningshavare ingick i instruktionen för fångvårdsstyrelsen och fångvårdsanstalterna (nuv. kriminalvårdsstyrelsen resp. kriminalvårdsanstalterna) av den 21 juni 1946 (nr 395).

1951 års fångvårdsutredning hade framhållit, att »det religiösa inslaget i anstalternas liv borde kunna förstärkas i betydande mån, om det nuvarande predikantsystemet vid småanstalterna frånginges och ersattes med friare valmöjligheter». Genom en samverkan mellan Svenska kyrkan och de frikyrkliga samfunden skulle en rikare omväxling i fråga om gudstjänsterna kunna erbjudas.

I utlåtande till Kungl. Maj:t över fångvårdsutredningens förslag framlade fångvårdsstyrelsen riktlinjer för den andliga vården inom fångvården, vilka godkändes av *1952 års riksdag*. I skrivelse den 27 oktober 1952 till styresmännen vid berörda fångvårdsanstalter meddelade fångvårdsstyrelsen föreskrifter och anvisningar för den nya ordningen.

Enligt de nya bestämmelserna skulle systemet med särskilt förordnade predikanter på deltid frångås. Vid varje sluten anstalt skulle tillsättas en s. k. religionsvårdskommitté, bestående av en präst utsedd av fångvårdsstyrelsen efter hörande av biskopen och en frikyrklig representant utsedd efter förslag av dåvarande frikyrkliga samarbetskommittén. De båda representanterna skulle vara oavlönade. De skulle ha till uppgift att biträda styresmannen vid anstalten beträffande uppläggningen av religionsvården. Ersättning till gudstjänstförrättare — ledamot av religionsvårdskommittén eller utomstående — skulle utgå med visst belopp per gång.

Den nya reformen avsåg närmast de mindre, slutna anstalter, som tidigare betjänats av deltidsanställda predikanter. Fångvårdsstyrelsen prövade dock den nya ordningen även vid de större anstalterna, som haft heltidsanställd tjänsteinnehavare. Endast på Långholmen fanns fortfarande en präst anställd på deltid mot månadsarvode.

I skrivelse till Kungl. Maj:t anhöll *1953 års kyrkomöte* att pastorstjänster måtte upptagas i organisationen för anstalterna vid Långholmen, i Malmö, Härlanda och Härnösand, samt att innehavarna av dessa tjänster skulle få i uppdrag att också öva tillsyn över den andliga vården vid de mindre anstalterna inom respektive räjong. Kyrkomötet, som inte hade något att erinra mot anordnandet av gudstjänster efter ekumeniska principer ansåg dock, att en försämring hade inträtt i fråga om den kontinuerliga enskilda själavården med anledning av hel- och deltidstjänsternas försvinnande.

I yttrande över kyrkomötets skrivelse anförde *fångvårdsstyrelsen* (år 1957), att en stegring av antalet fångar motiverade en omprövning av den andliga vården vid de större anstalterna. Då det visat sig svårt att bedriva den andliga vården med tillfälliga, delvis oavlönade krafter, föreslog fångvårdsstyrelsen, att prästmän med heltidstjänstgöring skulle knytas till Långholmen, Härlanda och anstalten i Malmö. Beträffande det ekumeniska samarbetet framhölls, att det hade varit till nytta för fångvården, att olika trossamfund gemensamt haft ansvaret för den andliga verksamheten. En organisatorisk förändring fick icke inkräkta på det inledda samarbetet mellan Svenska kyrkan och frikyrkorna. Även deltidsanställda representanter

för frikyrkorna skulle knytas till de nämnda större anstalterna, två till Långholmen och en till var och en av de båda andra. I Härnösand borde en präst och en representant för frikyrkorna anställas på deltid. Prästmän och frikyrkorepresentanter borde vara jämställda i arbetet. Beträffande sidoanstalterna inom räjongerna ansågs, att fångvårdsstyrelsen borde äga att bemyndiga innehavare av pastorstjänst vid centralanstalt att vid behov företaga resa till sidoanstalt.

I anledning av kyrkomötets och fångvårdsstyrelsens skrivelser uppdrog Kungl. Maj:t år 1957 åt fångvårdsstyrelsen att verkställa utredning och framlägga förslag angående den andliga vården vid de större fångvårdsanstalterna och därmed sammanhängande frågor. Utredningens resultat samt förslag angående den andliga vården vid kriminalvårdens anstalter överlämnades till Kungl. Maj:t år 1961, och förslaget antogs i oförändrat skick av *1962 års riksdag.*

Enligt *nuvarande ordning* skall vid varje anstalt gudstjänster och andaktsstunder anordnas i samarbete mellan Svenska kyrkan och de frikyrkliga samfunden. Andlig vård bör dessutom bedrivas i form av enskilda samtal och gruppsamtal i religiösa frågor och livsåskådningsproblem (fångvårdsstyrelsens vårdcirkulär nr 5/1962 § 45).

I den s. k. behandlingslagen av den 6 maj 1964 § 29 fastslås den intagnes rättighet att »beredas tillfälle att inom anstalten utöva sin religion» samt »att mottaga besök av präst eller annan själasörjare».

Vid alla anstalter inom kriminalvården (såväl vid de slutna anstalterna som vid kolonierna och häktena) skall finnas en *nämnd för den andliga vården* (NAV). Bestämmelser angående NAV finns i Kungl. Maj:ts brev till fångvårdsstyrelsen den 28 juni 1962. NAV ersätter anstalternas tidigare religionsvårdskommittéer. Nämnden består av en präst i Svenska kyrkan och en företrädare för frikyrkorna (pastor eller annan lämplig person). Ledamöterna utses av vederbörande kriminalvårdsdirektör (chefen för den räjong, som anstalten tillhör) på förslag av stiftets biskop resp. Sveriges frikyrkoråd. Nämnden skall biträda styresmannen vid handhavandet av den andliga vården vid anstalten. Trossamfund som icke erhåller representation i nämnderna förutsättes kunna medverka i den andliga vården genom att nämnderna bereder dem möjlighet därtill. Till ledamöterna i nämnderna skall utgå arvode med upp till 500 kronor per år beroende på anstalternas storlek. Därutöver utgår högst 100 kronor till varje ledamot för »havda kostnader». Till den som förrättar gudstjänst eller andaktsstund utgår ett arvode om högst 30 kronor per gång.

Under motivering att trossamfunden skall stimuleras att ägna sig åt s. k. fängelsemission har statsmedel anslagits till anställande av tre resesekreterare, av vilka en företräder Svenska kyrkan och de båda övriga Frälsningsarmén respektive Sveriges frikyrkoråd. För den förstnämnde

har en tjänst som fångvårdspastor inrättats på fångvårdens stat. Till de båda övriga utgår ett årligt anslag för täckande av löne- och pensionskostnader. Därtill kommer särskilda reseanslag. Fångvårdspastorn utses av kriminalvårdsstyrelsen på förslag av biskopen i Stockholm. De båda andra utses av sina respektive huvudmän sedan de av kriminalvårdsstyrelsen förklarats lämpliga för uppdraget.

Kyrkomötets förslag om pastorstjänster på heltid vid fyra centralanstalter avvisades i fångvårdsstyrelsens ovannämnda utredning. Beträffande Långholmen har i enlighet med utredningens förslag anställning av präst på deltid mot månadsarvode fortsatt.

Den andliga vården inom krigsmakten

Någon form av militär själavård synes ha utövats redan under medeltiden av de präster, som åtföljde härarna. I Gustav Vasas krigs- och sjöartiklar, som förnyades av flera av de följande regenterna, fanns stadganden om militära gudstjänster. Den första verkliga militära kyrkoordningen fick den svenska krigsmakten i Gustaf II Adolfs krigsartiklar av år 1621. I sina huvuddrag blev denna ordning gällande under de följande århundradena. Krigsmakten försågs med ett förhållandevis stort antal präster.

Vid 1900-talets ingång fanns särskilda regements- eller garnisonspastorer knutna till de flesta truppförbanden. Denna organisation avskaffades av 1925 års riksdag. Som regel fortsatte prästerna att fungera vid de olika truppförbanden mot smärre arvoden, som riksdagen årligen beviljade. Särskilt anställda präster fanns kvar efter 1925 vid de marina församlingarna i Stockholm och Karlskrona. I Boden och Karlsborg fanns garnisonspastorer. Fr. o. m. år 1960 drogs tjänsten i Karlsborg in.

Efter olika framställningar från såväl militära myndigheter som flera kyrkomöten tillsatte Kungl. Maj:t år 1937 sakkunniga för utredning angående den militära själavården. De sakkunniga avgav sitt förslag år 1938 (SOU 1938: 33). Med anledning av utredningen och framlagd proposition (nr 139) fastställde *1939 års riksdag* en ny organisation för den militära själavården. Vid förbanden skulle finnas s. k. militärpastorer, förordnade som regel på tre år mot särskilt arvode. Verksamheten skulle ledas av en fältprost i försvarsstaben.

Vid *1959 års riksdag* fattades beslut om ny personalvårdsorganisation inom krigsmakten. Försvarets personalvårdsutredning, som avgav principförslag till den nya organisationen, utarbetade i samband därmed också ett förslag angående själavårdsverksamheten, vilket framlades år 1960 (Betänkande III. Själavårdsverksamheten inom krigsmakten, stencilerat). Utredningen hade i sitt arbete bl. a. haft att beakta en framställning från 1953 års kyrkomöte om särskild utredning angående vissa förhållanden beträffande den militära själavården.

Den *nuvarande själavårdsverksamheten* omfattar enligt »Tjänstereglemente för krigsmakten» (TjRK 1960) åtgärder för att vägleda personalen i religiösa frågor och livsåskådningsfrågor. Den omfattar även handläggning av frågor, som berör vapenfrihet (under vissa förhållanden), soldat- och örlogshemsverksamhet samt gravtjänst. Själavårdsverksamheten skall utövas genom gudstjänster och annan andlig verksamhet, genom upplysning i livsåskådningsfrågor samt genom enskild rådgivning i andliga frågor. Gudstjänster och liknande förrättningar skall i regel förrättas i den ordning som anges i Fältkyrkohandboken. Med anledning av 1965 års riksdags behandling av frågan om gudstjänst och korum har överbefälhavaren den 27 maj 1966 meddelat provisoriska anvisningar, som skall vara vägledande vid tillämpningen av tjänstereglementets bestämmelser för gudstjänst och korum (införda i TLB nr 20/1966).

Fredsorganisationen

Själavårdsverksamheten ingår som en gren i den verksamhet, som bedrives av krigsmaktens personalvårdsorganisation.

I *central instans* handläggs frågor rörande krigsmaktens själavårdsverksamhet av försvarsstabens personalvårdsbyrå. I denna ingår en fältprost, anställd mot ett årligt arvode, och enligt beslut av 1959 års riksdag en stabspastor (sedan år 1964 på heltid). Kostnaderna utgår från avlöningsanslag för Försvarets personalvård.

I *regional instans* finns vid varje militärbefälsstab en stabspastor, förordnad på deltid mot årligt arvode. Det åligger stabspastorn att i första hand biträda vid mobiliserings- och krigsplanläggning.

I *lokal instans* — vid fredsförbanden — ombesörjes i regel den andliga vården av präster, vilka efter hörande av vederbörande domkapitel förordnas av förbandschefen som militärpastorer vid sidan av annan prästerlig tjänst (på KBr den 28 juni 1963 utfärdade föreskrifter; införda i TLA nr 58/1963). Förordnandet sker för tre år. Sammanlagt ingår i fredsorganisationen ett 80-tal militärpastorer. Arvodena till dessa utgår ur kyrkofonden. Beträffande militärpastorernas åligganden har överbefälhavaren meddelat tillämpningsbestämmelser i anslutning till ovan nämnda kungabrev (införda i TLB nr 40/1963). Militärpastor skall bl. a. göra upp förslag till plan för själavårdsverksamheten och i regel minst två gånger i månaden förrätta gudstjänst eller korum för hela förbandet eller del därav.

Heltidsanställda präster finns fortfarande i Boden (garnisonspastor) samt i Karlskrona amiralitetsförsamling och Skeppsholms församling i Stockholm. Dessa två församlingars framtida ställning är för närvarande föremål för en särskild utredning. — På flottans långresefartyg förordnas särskild militärpastor av chefen för marinen.

Enskilda föreningar och stiftelser bedriver en omfattande *soldathems-*

verksamhet — ofta på ekumenisk grund — som spelar en väsentlig roll i den militära själavården.

I det betänkande angående själavårdsverksamheten, som försvarets personalvårdsutredning framlade år 1960 (se ovan), diskuterades olika alternativ till ordnandet av den andliga vården vid förbanden. Utredningen föreslog att själavårdsverksamheten vid de militära förbanden i fred skulle inordnas i församlingsverksamheten. Ansvaret för verksamheten skulle närmast åvila församlingens kyrkoherde. En av församlingens präster skulle dock avdelas som militärpastor. Värnpliktsstyrkan vid förbandet borde tas i beaktande vid bestämmandet av den församlingsprästerliga organisationen. Därvid borde samma principer tillämpas, som förutsattes vid beslutet om den andliga vården vid sjukhusen. Under motivering att flera av militärpastorernas uppgifter icke kunde räknas till den ordinarie prästerliga verksamheten i församlingen och icke heller torde ha någon motsvarighet i fråga om den andliga vården vid sjukhusen, föreslog utredningen, att militärpastorerna skulle erhålla årligt arvode av kyrkofondsmedel. — Utredningens förslag har hittills ej föranlett någon åtgärd.

Krigsorganisationen

I krigsorganisationen ingår ett betydande antal fält-(marin-)präster. Med utgångspunkt från krigsorganisationens behov framtas genom försvarsstabens personalvårdsbyrå ett erforderligt antal präster. Som fältpräster uttas såväl präster från Svenska kyrkan som pastorer från de frikyrkliga samfunden. Uttagning sker beträffande de förstnämnda efter samråd med domkapitel och beträffande de sistnämnda efter samråd med samfunden eller med Sveriges frikyrkoråd.

I regel är fältprästerna placerade i en stab och svarar inom denna närmast för själavårdsärendena såväl inom staben som vid staben underlydande förband. Huvuduppgifter för fältprästerna är gudstjänster, enskild själavård och förrättningar samt soldataftnar. Fältpräst åligger även att handha ledningen av krigsgravtjänsten.

Ett villkor för erhållande av placering som fältpräst är att vederbörande är villig att i den utsträckning hans behörighet tillåter följa Fältkyrkohandboken, som innehåller vissa utdrag ur Svenska kyrkans handbok jämte en del tillägg.

Den andliga vården bland döva

Genom riksdagsbeslut år 1905 medgavs särskild anställning av präster, som skulle utöva »kyrklig själavård åt dövstumma». Deras verksamhetsområden sammanföll med de gamla dövstumskoldistrikten. Vid förstatligandet

av dövstumvården år 1938 hade de flesta distrikten särskilda dövstumpräster.

Enligt KK den 20 maj 1938 (nr 345) angående dövstumpräster skulle landet vara indelat i fem dövstumprästdistrikt med en präst inom varje distrikt, nämligen Stockholms, Lunds, Vänersborgs, Örebro och Härnösands distrikt. Det närmaste inseendet över verksamheten i de olika distrikten skulle utövas av domkapitlen i Uppsala, Lund, Skara, Karlstad och Härnösand. Kungörelsen innehöll vidare bl. a. bestämmelser om dövstumprästens åligganden, om behörighet till tjänsten och om tillsättningsförfarandet.

Med anledning av två avgivna motioner (nr 28 och 29) anhöll *1958 års kyrkomöte* i en skrivelse till Kungl. Maj:t om en allmän översyn av lagstiftningen rörande de dövas omvårdnad i religiöst hänseende. Vidare anhölls om åtgärder ägnade att underlätta möjligheterna för präst att skaffa sig sådan utbildning, som fordras för behörighet att uppehålla befattningen såsom kyrkoherde för döva. Kyrkomötet påtalade bl. a. olägenheterna med den rådande organisationens decentralisering på fem domkapitel. Denna uppdelning hade icke befrämjat en enhetlig och fast målsättning för den andliga vården bland döva eller kunnat framkalla nya och fruktbringande initiativ. En enda chefsmyndighet vore att föredraga. Kyrkomötet reste också krav på medinflytande från de döva vid tillsättning av dövpräst.

Kyrkomötets skrivelse samt remissyttrandena över denna kommenterades av chefen för ecklesiastikdepartementet vid *1961 års riksdag* (proposition nr 47 angående vissa anslag ur kyrkofonden m. m.). Därvid angavs också riktlinjer för nya bestämmelser.

I *KBr den 26 maj 1961* meddelade Kungl. Maj:t bestämmelser om kyrkoherdar för döva samt bestämmelser angående särskild utbildning av präst för kyrklig verksamhet bland döva. Samtidigt upphävdes kungörelsen den 20 maj 1938 (nr 345) angående dövstumpräster. Ändring av vissa av de nya bestämmelserna meddelades i KBr den 17 december 1965 (nr 138).

Enligt *nu gällande bestämmelser* finns det sex distrikt för kyrklig verksamhet bland döva (utöver de tidigare nämnda, Luleå distrikt). Inom vart och ett av dessa skall finnas en kyrkoherde för döva.

Kyrkoherden skall inom sitt distrikt skaffa sig kännedom om de döva, hålla gudstjänster och utföra andra kyrkliga förrättningar, meddela konfirmationsundervisning vid statlig dövskola samt i övrigt utöva och befrämja kristen verksamhet bland de döva.

Inseende över samtliga kyrkoherdar för döva skall utövas av domkapitlet i Stockholm, som också tillsätter kyrkoherdarna. Innan tjänst tillsättes skall Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete samt styrelsen för varje statlig dövskola inom distriktet beredas tillfälle att yttra sig.

Behörig till tjänsterna är präst inom Svenska kyrkan, som erhållit särskild utbildning för verksamhet bland döva eller eljest är förtrogen med de

dövas åtbördsspråk samt för övrigt förvärvat sådana insikter och färdigheter, som gör honom lämpad att inneha tjänsten.

Lönekostnaderna för tjänsteinnehavarna bestrides ur kyrkofonden.

Särskild utbildning av präst för kyrklig verksamhet bland döva skall efter medgivande från Kungl. Maj:t anordnas av Svenska kyrkans centralråd för evangelisation och församlingsarbete i samråd med domkapitlet i Stockholm och rektorn för dövlärarseminariet. Kostnaderna för utbildningen skall bestridas ur kyrkofonden.

Inom några samfund finns heltidsanställda predikanter, som anordnar gudstjänster och sammankomster för döva på olika platser i landet. Frälsningsarmén har sammanlagt nio expeditioner för verksamhet bland döva och blinda.

Kyrkoberedskapsutredningen

Det synes lämpligt att i förevarande sammanhang något beröra det betänkande (SOU 1965: 59), som avgivits av den år 1960 tillsatta utredningen rörande Svenska kyrkans och de frikyrkliga samfundens själavårdsverksamhet under krig.

I inledningen till betänkandet framhålles, att Svenska kyrkans och i viss utsträckning även övriga trossamfunds verksamhet omfattar flera områden utöver den rent själavårdande verksamheten. Utredningen hade därför funnit det nödvändigt att behandla även andra för kyrkoberedskapen viktiga frågor. Bland problem, som ägnats särskild uppmärksamhet, kan nämnas användningen av gudstjänstlokaler, kyrkobokföring och arkivtjänst, det psykologiska försvaret samt omhändertagandet av döda under krig. Ansvaret för den kyrkliga[1] beredskapen, som måste planläggas i fred och genomföras i krig, borde enligt utredningen åvila Svenska kyrkan. Detta finge anses naturligt med hänsyn till Svenska kyrkans riksomfattande organisation och anknytning till staten. Även om Svenska kyrkan skildes från staten, borde den med hänsyn till sin fasta organisation och spridning till varje del av landet bli ledande i fråga om kyrkoberedskapen. Ett nära samarbete borde äga rum med övriga trossamfund. Sveriges frikyrkoråd föreslås bli centralt organ för övriga trossamfund i kyrkoberedskapsfrågor. De samfund, som ej är representerade i rådet, borde överväga att beträffande dessa frågor acceptera rådet som samarbetsorgan.

Den *centrala* ledningen av den kyrkliga beredskapen skall enligt förslaget utövas av en kyrkoberedskapsnämnd, som har ärkebiskopen till ordförande och i vilken bl. a. två representanter för Sveriges frikyrkoråd ingår. *Regionalt* skall biskopen och *lokalt* kontraktsprosten och kyrkoherdarna svara för den kyrkliga beredskapen. Frikyrkorådet föreslås utse för tros-

[1] Då kyrkoberedskapsutredningen använder ordet »kyrklig» sker det i vid bemärkelse och åsyftar icke enbart Svenska kyrkan.

samfunden gemensamma kontaktmän för samråd med biskopar och kontraktsprostar.

Kyrkoberedskapsutredningens förslag är för närvarande föremål för övervägande inom ecklesiastikdepartementet.

Förhållandena i våra nordiska grannländer

Finland

Vid sjukhusen i Finland finns 30 heltidsanställda präster och 8 lektorer (utexaminerade kvinnliga teologer). Dessutom tillkommer några deltidstjänster. En tjänst i Helsingfors avlönas med statsmedel. I övrigt svarar kyrkan genom församlingarna eller på annat sätt för lönerna. Mindre lokalsjukhus betjänas av församlingsprästerna.

Själavården vid landets fängelser handhas av 14 ordinarie fängelsepräster och 5 andra präster med deltidstjänstgöring. Samtliga tjänsteinnehavare avlönas av staten.

Inom försvarsväsendet finns 24 heltidsanställda präster (bl. a. en fältbiskop och 8 fältprostar). En av dem företräder den grekisk-ortodoxa kyrkan. Därtill kommer ytterligare 10 halv- eller deltidsanställda präster. Samtliga avlönas av staten.

För dövstumvården avlönar staten 4 heltidsanställda präster. Församlingarna avlönar 9 heltidsanställda och 15 deltidsanställda s. k. dövstumsystrar.

Norge

I Norge finns omkring 25 heltidsanställda sjukhuspräster, som avlönas av staten, kommunen eller respektive sjukhus. Dessutom tjänstgör ett par kvinnliga teologer som själasörjare. Flera sjukhus är organiserade som självständiga kyrkobokföringsdistrikt med fullständig kyrkobokföring. På en del håll förekommer sjukhuspräster anställda på deltid mot särskilt arvode. Vid de minsta sjukhusen ombesörjes den andliga vården av församlingsprästerna.

De fyra största fängelserna betjänas av var sin heltidsanställd präst. På tre platser finns kombinerade fängelse- och sjukhusprästtjänster. I övrigt svarar församlingsprästerna för den andliga vården vid fängelserna.

I den omfattande fältprästorganisationen ingår 25 heltidsanställda präster, som avlönas med statsmedel. Därtill kommer ett större antal fältprästassistenter bland de värnpliktiga teologerna. Som chef för organisationen fungerar i fred som krig en fältprost, som är underställd biskopen i Oslo.

För den andliga vården bland de döva verkar 5 präster på heltid, avlönade av staten. Ytterligare ett par präster utför en del arbete på området vid sidan av sina ordinarie tjänster. En av de heltidsanställda prästerna är

de övrigas förman (prost) och har till uppgift att samordna arbetet i hela landet.

Danmark

Vid de största sjukhusen i Köpenhamn finns 3 heltidsanställda präster. Deltidsanställningar förekommer på många sjukhus i landet. För övrigt svarar församlingspräster na för själavården vid sjukhusinrättningarna utan särskilt arvode. — I Danmark liksom i de övriga nordiska länderna har dessutom de olika diakonianstalterna heltidsanställda präster, som svarar för den andliga vården vid anstalternas sjukhus.

Fängelserna betjänas av 8 heltidsanställda präster, som avlönas av staten. Vid de mindre fängelserna tjänstgör församlingspräster na utan särskilt arvode.

Danmark har länge saknat en militärprästorganisation men en sådan håller nu på att byggas upp. Några heltidsbefattningar finns inte ännu men för att organisera den andliga vården har tillsatts tre fältprostar, en för armén, en för marinen och en för flygvapnet. Utmärkande för Danmark är den omfattande själavårdsverksamhet, som utföres vid flottan av värnpliktiga teologer.

För den andliga vården bland de döva är Danmark indelat i fyra distrikt med en av staten avlönad präst för varje distrikt. Dessutom tillkommer en extra befattning i Köpenhamn och en heltidsanställd präst för landets lomhörda.

B. Utredningen

Allmänna synpunkter

Hur än förhållandet mellan kyrka och stat kommer att ordnas i framtiden torde följande *principiella synpunkter*, som ofta framförts i utredningar och debatter, bli vägledande för den andliga vården inom de ovan berörda områdena.

a) Personer på sjukhus etc. bör i möjligaste mån ha tillgång till samma andliga vård som under normala förhållanden.

b) Denna vård bör utövas så, att den icke får något inslag av tvång.

För att kunna erbjuda denna vård åt personer, som tillhör olika trossamfund, fordras ett *samarbete mellan trossamfunden*.

Som framgått av den tidigare redogörelsen bär Svenska kyrkan huvudansvaret för den andliga vården inom de berörda områdena (med undantag för kriminalvården). Frågan om bästa sättet att utöva denna vård har ständigt varit föremål för debatt. Olika vägar har prövats med olika resultat.

En genomgående erfarenhet är att huvudansvaret för den andliga vården på ett sjukhus etc. bör åvila en person och ej fördelas på flera. Detta motiveras dels av det fortlöpande samarbetet med chefer och personal, dels av den kontinuerliga själavården bland dem som finns på de ifrågavarande inrättningarna. Ett starkt önskemål är inrättandet av fler heltidstjänster. Ett sådant förfarande behöver icke innebära ett favoriserande av det trossamfund, till vilket befattningshavaren hör. Tvärtom kan samtliga berörda samfund vara betjänta av att en befattningshavare får tid och möjlighet att effektivt organisera den andliga vården.

Beträffande samarbetet mellan trossamfunden (Svenska kyrkan och övriga samfund) föreligger olika praxis och olika uppfattningar. Endast inom kriminalvården finns fasta bestämmelser. Som ovan framhållits skall nämnderna för den andliga vården vid kriminalvårdens anstalter bestå av en präst i Svenska kyrkan och en företrädare för frikyrkorna, vilken föreslås av Sveriges frikyrkoråd.

I samband med riksdagens behandling av den andliga vården vid sjukhusen år 1958 föreslogs i flera motioner, att den nya ordningen skulle kompletteras med en rekommendation till Frikyrkliga samarbetskommittén (nuv. Sveriges frikyrkoråd) att för frikyrklighetens räkning avdela kontaktpastorer för verksamheten vid sjukhusen i överensstämmelse med ordningen vid fångvårdsanstalterna. Statsutskottet ville icke tillmötesgå detta yrkande. Man påpekade bl. a., att såväl formellt som praktiskt rådde helt andra förutsättningar vid fångvårdsanstalterna än vid sjukhusen. Utskottet förutsatte dock, att Frikyrkliga samarbetskommittén skulle vidtaga erforderliga åtgärder för tillgodoseendet av den frikyrkliga verksamheten vid sjukhusen enligt av departementschefen uppdragna riktlinjer. För att främja och svara för samordningen av de olika frikyrkoförsamlingarnas insatser utser numera Sveriges frikyrkoråd en kontaktpastor för varje sjukhus.

Ett motsvarande förfaringssätt beträffande själavårdsverksamheten inom krigsmakten föreslogs i det ovan (s. 535) nämnda betänkandet av år 1960. Förslaget gick ut på att de frikyrkliga samfunden skulle utse gemensamma kontaktmän på de olika garnisonsorterna.

Vare sig huvudansvaret för den andliga vården vid sjukhusen etc. åvilar Svenska kyrkan eller ansvaret är fördelat på annat sätt torde frågan om ett samarbete mellan de olika trossamfunden vara väsentlig. Det gäller inte bara förhållandet mellan Svenska kyrkan och de frikyrkliga samfunden. Genom de senaste årens tilltagande immigration har frågan om den andliga vården bland olika trosbekännare i hög grad aktualiserats. Som patienter på sjukhus etc. bör samtliga ha tillgång till samma andliga vård som de erhåller under normala förhållanden. Organiserandet av en sådan vård på de olika inrättningarna innebär många olika problem, som kräver en lösning.

För främjande av den frikyrkliga insatsen föreslog sakkunniga för den

andliga vården vid sjukhusen år 1949, att en särskild assistent skulle kunna anställas vid sidan av sjukhusprästen.

Ett annat sätt att lösa den ekumeniska frågan framkom i ett par motioner vid 1958 års riksdag. Det föreslogs där, att särskilda tjänster skulle inrättas för den andliga vården vid sjukhusen och att dessa skulle tillsättas efter sökandes lämplighet för tjänsten oavsett kyrkotillhörighet.

Det torde vara uppenbart, att det inom de speciella själavårdens områden det här gäller är önskvärt med särskilt utbildade själasörjare och att lämplighet och utbildning i många fall kan vara av större betydelse än samfundstillhörighet. Såväl beträffande den enskilda själavården som framför allt i fråga om förrättande av dop, nattvardsgudstjänst m. m. spelar dock tillhörigheten till visst samfund en betydande roll.

A-läget

För en organisering av den andliga vården på de berörda områdena inom ett A-läge kan följande alternativ vara aktuella.

1. Principen att låta den andliga vården på de berörda områdena ingå i *församlingsorganisationen* kan genomföras efter hela linjen (med undantag för vården bland döva) d. v. s. inkludera inte bara sjukhusen utan också kriminalvården och krigsmakten. Den *frikyrkliga insatsen* kan, såsom föreslagits, ske t. ex. genom kontaktpastorer, eventuellt via särskilda ekumeniska nämnder.

2. Ekumeniskt sammansatta nämnder med representanter från Svenska kyrkan och från andra trossamfund svarar för uppläggningen av den andliga vården vid sjukhusen etc. på samma sätt som sker i nämnderna vid kriminalvårdens anstalter.

3. Om den här berörda andliga vården ej knytes till församlingsorganisationen, kan frågan om inrättandet av speciella hel- eller deltidstjänster prövas. I samband därmed får övervägas vilka kvalifikationskrav, som bör uppställas för innehavare av sådana tjänster. Ett särskilt problem blir frågan hur ifrågavarande tjänster skall finansieras.

De anförda alternativen utesluter inte varandra. Även om den andliga vården inom berörda områden inordnas i församlingsorganisationen kan därjämte ett antal hel- eller deltidstjänster inrättas. En jämförelse med våra nordiska grannländer är här av intresse.

B-, C- och D-lägena

En huvudfråga i dessa lägen är om och i vilken utsträckning staten resp. landsting och primärkommun kan tänkas ikläda sig ansvar för den andliga vården på de berörda områdena efter en skilsmässa mellan kyrka och stat. Två möjligheter synes här tänkbara.

Den ena möjligheten är att staten tar ett direkt ansvar för den andliga vården. Ett område, där det på sina håll anses föreligga ett bestämt intresse från statens sida att ta ansvar för den andliga vården, är krigsmakten. Själavårdens betydelse i krig är allmänt omvittnad och understrykes starkt i ovan nämnda utredning om själavården vid krigsmakten.

Det kan i detta sammanhang erinras om förhållandena i U. S. A., där det finns en omfattande fältprästinstitution med flera tusen hel- eller deltidsanställda pastorer. Statliga myndigheter anställer och avlönar fältpräster från alla större samfund.

Den andra möjligheten skulle innebära att staten ej tar något ansvar för den andliga vården men ej heller hindrar att sådan vård utövas, såvitt den ej stör verksamheten på de ifrågavarande inrättningarna.

Följande alternativ för organiserandet av den andliga vården på sjukhus etc. kan vara tänkbara i B-, C- och D-lägena.

1. Den andliga vården vid sjukhus etc. anslutes till Svenska kyrkans församlingsorganisation genom överenskommelse mellan staten och kyrkan. Finansieringen kan utformas på olika sätt beroende på de olika lägena. I ett B-läge skulle kyrkan kunna tänkas svara för kostnaderna. I annat fall torde resp. huvudmän få ersätta kyrkan med belopp, som är beroende av antalet vårdplatser resp. antalet värnpliktiga.

En särställning intar vården bland de döva, vilken inte kan inordnas i församlingsorganisationen.

För reglering av insatsen från övriga samfund tillsättes på de olika platserna en eller flera kontaktpastorer med uppgift att organisera enskild själavård och gudstjänster. Eventuellt tillsättes särskilda nämnder för samarbetet. Ersättning utgår från huvudmannen.

2. Ett visst antal heltidstjänster inrättas som uppehålles av präster inom Svenska kyrkan. Dessa kompletteras med hel- eller deltidstjänster med innehavare från andra trossamfund.

Vid medelstora och mindre inrättningar inrättas deltidstjänster med innehavare från Svenska kyrkan och övriga trossamfund efter särskilda överenskommelser. — Samtliga tjänster finansieras av resp. huvudman.

3. Ekumeniskt sammansatta nämnder, som består av representanter från Svenska kyrkan och andra trossamfund, svarar för uppläggningen av den andliga vården på det sätt som sker i nämnderna vid kriminalvårdens anstalter. Ersättning utgår från huvudmannen till nämndens ledamöter och till gudstjänstförrättare.

4. Hel- och deltidstjänster inrättas, som tillsättes efter sökandes lämplighet för tjänsten oavsett samfundstillhörighet. Tjänsterna tillsättes och avlönas av resp. huvudman.

I B-, C- och D-lägena liksom i A-läget utesluter icke alternativen varandra. Olika kombinationer är tänkbara.

Den andliga vården inom krigsmaktens krigsorganisation löses efter spe-

ciella principer. I stort sett torde nu gällande organisation med uttagande av fältpräster från skilda samfund efter viss fördelningsprincip kunna tillämpas även efter skilsmässa mellan kyrka och stat.

Som en avslutande synpunkt kan anföras att det överhuvudtaget torde kunna ifrågasättas om en förändrad relation mellan kyrka och stat behöver medföra några förändringar beträffande den andliga vården på de områden, som här behandlats.

AVDELNING VI

Om sön- och helgdagar

I denna avdelning kommer utredningen att belysa i första hand spörsmål, som hänför sig till sön- och helgdagarnas ställning av i princip arbetsfria dagar och de konsekvenser, som därav kan anses följa i fråga om den ordning, i vilken helgdagarnas antal och förläggande bör bestämmas. Behandlingen sker med utgångspunkt från de förändrade kyrka—statrelationer, som förutsättes i de olika av utredningen uppställda hypotetiska lägena, samt mot bakgrund av bl. a. en historisk redogörelse och en redovisning av gällande bestämmelser på området.

A. Gällande rätt, m. m.

Historik

Den allmänna utvecklingen

Vår veckoindelning är — i motsats till tideräkningen i dygn, månader och år — icke beroende av astronomiska iakttagelser. Vår sjudagars vecka och regeln att en av veckans dagar är vilodag leder sitt ursprung från judarna, vilka i denna regel såg en tillämpning av vad dekalogens tredje bud föreskriver i anslutning till skapelseberättelsen: »Sex dagar skall Du arbeta och förrätta dina sysslor; men den sjunde dagen är Herrens, din Guds, sabbat; då skall Du ingen syssla förrätta». De första kristna iakttog, liksom Jesus och hans lärjungar, den judiska sabbaten på veckans sista dag. Redan före år 100 synes emellertid vissa icke-judiska kristna ha lösgjort sig från den judiska sabbaten och firat Herrens dag den första dagen i veckan, d. v. s. på söndagen (uppståndelsens dag). De judekristna fortsatte emellertid länge att fira sabbaten på lördagen. Kyrkomötet i Nicea år 325 beslöt, att den judiska sabbaten inte längre skulle firas utan endast söndagen, och småningom kom de gammaltestamentliga bestämmelserna att överföras på söndagen, som därför blev betraktad som de kristnas sabbat.

Av avgörande betydelse såväl för själva söndagsfirandet som för uppfattningen av söndagen såsom sabbatsdag blev att kejsar Konstantin år 321 förbjöd nästan allt arbete utom skördearbete på söndagar. Många inom kyrkan sökte länge hävda en evangelisk syn, enligt vilken det var guds-

tjänstbesöket och ej arbetsvilan som gav söndagen dess karaktär. Snart började dock de kyrkliga synoderna tävla med den världsliga makten i fråga om straffbestämmelser för arbete på söndagen, och på 800-talet synes ha inträtt en fullständig identifikation mellan sabbat och söndag. Uppfattningen att sjudagarsveckans första dag bör vara vilodag har därefter varit allmänt accepterad i Västerlandet.

De första kristnas *högtider* torde ha varit veckofester och inte årsfester; Jesu död och uppståndelse firades varje vecka. Så småningom började påsken firas som en årlig högtid, därvid dock till en början rådde viss oenighet om när på året firandet skulle äga rum. Vid kyrkomötet i Nicea år 325 avgjordes frågan genom antagandet av den ännu gällande regeln att påskdagen skall firas på den söndag, som följer på första fullmånen efter vårdagjämningen.

Historiskt sett har icke blott de högtidsdagar, som hör till påskkretsen av kyrkoåret, utan också övriga delar av det nuvarande kyrkoåret vuxit fram ur påsken. Julen är den yngsta av kyrkoårets stora högtider och anses vara den enda av dessa som är av västerländskt ursprung. Till en början firades Jesu födelse den 6 januari (nuvarande trettondedagen) under den för denna dag ännu brukade benämningen Epifania (uppenbarelse), men småningom övergick man — kanske för att utkonkurrera hedniska midvinterfester — till att högtidshålla Jesu födelse den 25 december. På 400-talet hade man i Västerlandet allmänt accepterat denna förändring. Epifania förbands i stället med de heliga tre konungarnas tillbedjan. De söndagar, som inföll mellan Epifania och fastan samt mellan pingst och advent, fick inte förrän på 700-talet särskild kyrkoårskaraktär. Sedan emellertid dessa söndagar börjat räknas med fortlöpande nummer var hela kyrkoåret utbildat.

Omkring kyrkoårets huvudfester grupperade sig andra, som inte stod i omedelbart samband med de stora högtiderna. Så uppstod Kristusfester, som till föremål hade enskilda tilldragelser i Jesu liv, såsom t. ex. Kristi himmelsfärdsdag, Kristi förklarings dag och Kristi lekamens fest (Corpus Christi).

Redan tidigt började man inom kyrkan fira minnesfester för jungfru Maria och andra helgon. Bland de åt Marias minne ägnade dagarna må nämnas Maria reningsdag, Maria bebådelsedag, Maria besökelsedag, Maria himmelsfärdsdag och Maria obefläckade avlelses dag.

Åtminstone sedan 900-talet firas Johannes Döparens födelsedagsfest (vår midsommardag). Med tiden utbildade sig nära nog en hel Johannescykel i kyrkoåret; man högtidlighöll även Johannes' bebådelse, dop och dödsdag. Redan tidigt högtidlighölls Jesu apostlars åminnelse, först troligen Petri och Pauli dag. Kretsen av apostladagar utvidgades alltmera; den romerska kyrkan firar sålunda inte mindre än fyra fester till Petri ära.

Det ökade antalet martyrer, särskilt under den diokletianska förföljelsen,

samt den allmänna utvidgningen av kyrkans minnesfirande ledde till instiftande av en högtid ägnad alla helgon, Alla helgons dag (den 1 november). Påföljande dag ägnades, under benämningen Alla själars dag, åt de avlidnas minne.

Ehuru den kristna kyrkan till en början ställde sig avvisande till dyrkan av änglar, uppkom en omfattande kult i synnerhet av ärkeänglarna Mikael, Gabriel och Rafael, och särskilda dagar ägnades åt dessa änglar.

Av vad nu sagts framgår, att de kyrkliga helgdagarnas antal efterhand blev betydande. Under första hälften av 1200-talet beräknas antalet arbetsfria dagar ha varit 45 förutom söndagarna. Därtill kom ganska talrika fester av lokal natur. Det stora antalet arbetsfria dagar väckte opposition, och år 1642 inskränktes antalet fester inom den katolska kyrkan till 35 utom söndagarna. Detta antal minskades år 1911 av Pius X till åtta. Därjämte har på många håll de stora högtidernas annandagar indragits.

Reformationen medförde en inskränkning av antalet helgdagar. Luther ville, enligt vissa uttalanden av honom, avskaffa alla andra festdagar än söndagarna. En anledning härtill var de moraliska vådor, som Luther ansåg följa av sysslolösheten under helgerna. Luthers inställning till det medeltida kyrkoåret blev emellertid senare mera konservativt. Ett skäl för Luther att bibehålla vissa fester var att dessa utgjorde fasta punkter i den folkliga tideräkningen. Vad som framför allt var bestämmande för Luther var dock festdagarnas förhållande till den heliga skrift. I första hand avskaffades därför sådana helgdagar som inte hade stöd i skriften.

Luther bröt också med den medeltida lagiska uppfattningen av söndagen. Hans avfattning av tredje budet och förklaring till detta i lilla katekesen ger vid handen, att han lade huvudvikten vid deltagandet i gudstjänsten. Arbete på söndagen torde Luther ha ansett vara ett brott endast om det förhindrade deltagande i gudstjänsten. Augsburgska bekännelsen återger samma tankegång. Den heliga skrift, heter det där, har avskaffat sabbaten — men emedan det är av nöden att förordna en viss dag, för att folket skall veta, när det bör komma samman, har den kristna kyrkan förordnat söndagen därtill. Denna evangeliska uppfattning av söndagen kom dock snart att få vika för en lagisk, gammaltestamentlig; en utveckling som torde kunna ses som en reaktion mot den slapphet som kännetecknade söndagens firande i många protestantiska länder.

Utvecklingen i Sverige

Under medeltiden firades i Sverige i stort sett samma högtider som eljest inom den katolska kyrkan. Därjämte högtidlighölls emellertid minnet av svenska och andra nordiska helgon, t. ex. Ansgar, Sigfrid, Erik, Olav och Birgitta, namn som fortfarande återfinns i vår almanacka på den dag då

helgonets minne firades. Det medeltida kalendariet upptog således ett mycket stort antal högtidsdagar, vilka firades liturgiskt av prästerna i kyrkorna. Alla dessa dagar iakttogs dock inte som arbetsfria dagar. Det har emellertid beräknats, att i början av 1500-talet cirka 80 av årets dagar, inberäknat söndagar, var helt arbetsfria. Därjämte hade man troligen ett trettiotal halvvilodagar.

Den kanoniska rättens regler för sabbatsfirandet synes ha blivit ganska sent accepterade i svensk borgerlig rätt. Den äldre västgötalagen saknar således bestämmelser om sabbatsbrott. Den yngre västgötalagen, som anses ha tillkommit i slutet av 1200-talet, innehåller däremot stadganden om böter för den som på söndag eller någon av vissa uppräknade helgdagar utförde »något stort arbete».

Reformationen medförde även i Sverige en inskränkning av antalet helgdagar, och de principer för söndags- och högtidsfirandet, som uttalades av Luther, går i stort sett igen hos de svenska reformatorerna. Man torde dock ha iakttagit försiktighet med avskaffande av sådana högtidsdagar, som på grund av traditionen varit starkt förankrade hos folket. I en kyrkoordning av år 1540 blev det reformerade evangeliska kyrkoåret för första gången klart fixerat. De helger, som skulle bibehållas, var jul, påsk och pingst — vardera med tre efterföljande dagar — samt tre Mariadagar, nyårsdagen, Heliga tre konungars dag, Kristi himmelsfärdsdag och Helga Trefaldighets söndag. Därjämte tilläts åtta »helga manna» dagar med den motiveringen att de flesta av dem var marknadsdagar och därför inte kunde avskaffas. 1571 års kyrkoordning och nova ordinantia av år 1575 upptog ett större antal helgdagar än 1540 års kyrkoordning. Troligen innebar detta icke något annat än ett stadfästande av en ännu fortlevande tradition.

Enligt *1686 års kyrkolag* (14: 1) skulle »jul-, påsk- och pingstdagarna behållas och firas på sätt och vis, som härtill vant varit». Detta torde ha inneburit, att envar av dessa högtider firades i fyra dagar; vid påsken tillkom därjämte skärtorsdagen och långfredagen. Såsom helgdagar upptog kyrkolagen vidare nyårsdagen, trettondedagen, Kristi himmelsfärdsdag, kyndelsmässan, Marie bebådelsedag, Marie besökelsedag, Johannes Döparens dag, S:t Mikaels dag, Allhelgonadagen samt »alla apostladagar».[1] Om Marie bebådelsedag inföll i dymmelveckan, skulle helgdagen firas på palmlördagen; inföll Marie bebådelsedag längre fram, skulle den firas tredjedag påsk.

Den genom 1686 års kyrkolag tillskapade ordningen bestod i stort sett oförändrad intill år 1772. Detta år utfärdades — med hänvisning till att »myckenheten av helgdagar» bidragit bl. a. till »lättja och syndig levnad» — en förordning, varigenom vissa helgdagar indrogs. I *1772 års förordning* stadgades, att i de tre stora helgerna skulle endast de två första dagarna

[1] Apostladagarna var halva helgdagar men firades ofta som hela.

firas såsom helgdagar och att som helgdagar vidare skulle firas nyårsdagen, trettondedag jul, Marie bebådelsedag, långfredagen, Kristi himmelsfärdsdag och midsommardagen. Därjämte bibehölls Marie kyrkogång, Mikaelsmässodagen och Allhelgonadagen, men då någon av dessa dagar inföll på en söckendag skulle den i stället firas nästföljande söndag. Om Marie kyrkogång inföll i veckan före fastlagssöndagen, skulle den dock flyttas till närmast föregående söndag. Alla övriga dittills brukliga helgdagar indrogs.

Det kom att dröja en god bit in på 1900-talet innan några förändringar ägde rum med avseende å helgdagarnas antal eller förläggande. Den senaste direkta helgdagsreformen skedde år 1952. Närmast skall lämnas en översiktlig redogörelse för hithörande frågors behandling i *riksdag, kyrkomöte och utredningssammanhang* under tiden fram t. o. m. nämnda 1952 års reform.

Förslag om *indragning* (eller flyttning till söndagar) *av* vissa *helgdagar* väcktes vid såväl *1815* som *1828—1830 års riksdagar*. Motionerna tog sikte på trettondedagen, Marie bebådelsedag, Kristi himmelsfärdsdag och annandag pingst samt därjämte på midsommardagen (1815 års riksdag) och långfredagen (1828—1830 års riksdag). Motionerna avslogs av respektive riksdagar på hemställan av vederbörande utskott. — Vid *1867 års riksdag* motionerades om borttagande av annandagarna vid jul, påsk och pingst, indragning av trettondedagen samt överflyttning av Marie bebådelsedag och Kristi himmelsfärdsdag till söndagar. Motionen avslogs. — Vid *riksdagen år 1885* väcktes åter en motion i ämnet. Lagutskottet tillstyrkte nu indragning av trettondedagen och överflyttning av Marie bebådelsedag till söndag. Kamrarna stannade emellertid i olika beslut, varför frågan föll. — I en vid *1903 års riksdag* väckt motion yrkades, att trettondedagens egenskap av helgdag måtte upphävas. Lagutskottet tillstyrkte motionen, vilken emellertid avslogs av båda kamrarna.

Även i kyrkomötet framställdes förslag om indragning av kyrkliga helgdagar. Vid *1910 års kyrkomöte* yrkades sålunda i en motion att Marie bebådelsedag och midsommardagen (Johannes Döparens dag) skulle avskaffas som kyrkliga helgdagar men eventuellt bibehållas som fridagar och »folkfestdagar». Motionen avslogs under åberopande av att kyrkomötet inte borde taga initiativ rörande avskaffande av helgdagar och ej var behörigt att taga befattning med frågan om borgerliga helgdagar.

Vid *1915 års riksdag* framställdes för första gången i detta forum yrkande om *införande av helgdagar utan kyrklig karaktär*. I en motion hemställdes, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag angående införande av bestämmelser om dylika helgdagar i syfte att bereda olika anställda tillfälle till vila och rekreation under den ljusa och varma årstiden. I enlighet med lagutskottets förslag beslöt riksdagen avlåta skrivelse till Kungl. Maj:t i huvudsaklig överensstämmelse med motionärens hemställan.

Vid *kyrkomötet år 1915* yrkades i en motion, att mötet skulle pröva den genom riksdagsskrivelsen samma år väckta frågan om införande av helgdagar utan kyrklig karaktär. Motionären ansåg, att Marie bebådelsedag, annandag pingst och midsommardagen inte behövde vara kyrkliga helgdagar. Motionen avslogs efter avstyrkande från kyrkolagsutskottet, som i huvudsak hänvisade till vad som anförts i anledning av den vid 1910 års kyrkomöte väckta frågan rörande vissa helgdagar (se ovan).

Förslag om införande av en ny kyrklig helgdag framställdes motionsledes vid *1924 års riksdag*. Motionären hemställde, att riksdagen måtte uttala sig för att allhelgonadagen blev en åt minnet av alla döda ägnad helgdag. Motionen avslogs av riksdagen på hemställan av första lagutskottet.

1915 års riksdagsskrivelse slutbehandlades först vid *1931 års riksdag*, då vissa ändringar i 1912 års lag om arbetarskydd genomfördes. I nämnda lag infördes en bestämmelse av innehåll, att åt arbetare, som utan avsevärt uppehåll användes till arbete året runt och varit anställd hos arbetsgivaren någon längre tid, borde, i allmänhet under den varmare årstiden, beredas semesterledighet under minst fyra söckendagar. I propositionen framhöll föredragande departementschefen, att genom den föreslagna bestämmelsen om arbetarsemester det syftemål, som legat till grund för 1915 års riksdagsskrivelse, syntes vara i väsentlig mån tillgodosett, varför departementschefen ansett vidare åtgärd ej böra företagas i anledning av skrivelsen.

Vid *1934 års riksdag* hemställdes i en motion om en utredning angående införande i Sverige av en motsvarighet till Englands *bank holidays* och Tysklands Bankfeiertage. I anledning av motionen anhöll riksdagen, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning rörande lämpligheten av sådan ändring i gällande lagstiftning rörande bestämd tid för utförande av vissa rättshandlingar inom affärslivet, att hinder ej mötte att hålla bankerna stängda påskafton, midsommarafton och julafton, då dessa dagar inföll å söckendag, samt möjligen ytterligare någon helgfri dag i anslutning till söndag under den senare hälften av året. Sedan utredning verkställts, förelades *1935 års riksdag* förslag dels om sådana ändringar i växel- och checklagarna att påskafton, midsommarafton och julafton skulle vara likställda med allmän helgdag enligt nämnda lagar, dels att vad i lagen om beräkning av lagstadgad tid fanns stadgat om fatalietids infallande å söndag eller annan allmän helgdag kom att avse jämväl dessa tre dagar. I propositionen uttalades bl. a., att då den föreslagna lagstiftningen inskränkts till att avse påskafton, midsommarafton och julafton, indragning av någon av de dåvarande allmänna helgdagarna inte kunde anses motiverad. På hemställan av andra lagutskottet biföll riksdagen propositionen.

Den 1 maj fick sin nuvarande helgdagskaraktär genom beslut av *1938 års riksdag*. Till grund för den i ärendet avlämnade propositionen låg en inom socialdepartementet upprättad promemoria. I densamma anfördes bl. a., att enär den 1 maj redan i mycket stor utsträckning var arbetsfri, anled-

ning icke syntes föreligga att i då förevarande sammanhang upptaga till övervägande frågan om indragning av någon av de allmänna helgdagarna. Vid remissbehandlingen framställdes i flera yttranden, bl. a. av Svenska Arbetsgivareföreningen, förslag om att någon helgdag — i första hand trettondedagen, Marie bebådelsedag eller Kristi himmelsfärdsdag — skulle indragas eller att spörsmålet därom skulle tagas under omprövning. — I propositionen uttalades bl. a. att legaliserandet av den 1 maj såsom likställd med allmän helgdag inte såsom kompensation påkallade indragning av annan helgdag, enär den 1 maj redan i avsevärd utsträckning var arbetsfri. I anledning av propositionen yrkades i en motion att riksdagen icke måtte bifalla propositionen med mindre samtidigt sådan lagändring genomfördes, att Marie bebådelsedag upphörde att vara helgdag. Andra lagutskottet avstyrkte med knapp majoritet bifall till propositionen under åberopande bl. a. av att den föreslagna lagstiftningen var ägnad att föranleda olägenheter inom vissa arbetsområden, exempelvis inom jordbruket. Riksdagen biföll emellertid propositionen.

År 1937 avgav *1936 års semestersakkunniga* betänkande med förslag till lag om semester (SOU 1937: 49). I betänkandet meddelades, att representanter för vissa arbetsgivareorganisationer vid överläggningar med de sakkunniga uttalat önskemål om att vissa helgdagar avskaffades. De helgdagar, som man därvid främst haft i åtanke, hade varit trettondedagen, Marie bebådelsedag, annandag påsk, Kristi himmelsfärdsdag och annandag pingst. Det hade anförts, att en dylik reform i viss utsträckning skulle kompensera industrien för den ökade belastning, som en lagstadgad semester om tolv arbetsdagar kom att innebära. De sakkunniga framhöll emellertid för egen del, att en lagstiftning om avskaffande av vissa helgdagar förutsatte en särskild utredning, varvid hänsyn måste tagas till faktorer av religiös och psykologisk natur. En ledamot av kommittén uttalade i reservation, att en utredning om avskaffande av vissa helgdagar snarast borde komma till stånd. Vissa remissinstanser anslöt sig till reservantens krav, medan Landsorganisationen uttalade, att avskaffande av helgdagar skulle innebära en klar förfuskning av hela semesterreformen. — När förslag till lag om semester förelades *1938 års riksdag* (prop. nr 286), framhöll föredragande departementschefen, att frågan om borttagande av vissa helgdagar för sin lösning krävde en längre tids utredning med hänsynstagande till skilda faktorer och att ett sådant borttagande krävde medverkan av kyrkomötet. Skäl syntes inte förefinnas att för en lagstiftning om semester avvakta en lösning av den nu berörda frågan. I anledning av propositionen yrkades i en motion (II: 491), att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om skyndsam utredning rörande en kalenderreform i syfte att minska antalet helgdagar. Motionären ansåg, att semesterlagstiftningen borde förenas med indragning av trettondedagen, Marie bebådelsedag och Kristi himmelsfärdsdag. Andra lagutskottet (utlåtande nr 58) uttalade, att frågan om borttagande av vissa

helgdagar otvivelaktigt var förtjänt av uppmärksamhet, men att det inte kunde anses lämpligt att i detta sammanhang upptaga frågan till närmare undersökning. Utskottet avstyrkte därför motionen. Två reservanter i utskottet ansåg att tanken på en kalenderreform inte borde utan vidare undanskjutas. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid *1939 års riksdag* återkom i en motion (II: 46) yrkandet om indragning av trettondedagen, Marie bebådelsedag och Kristi himmelsfärdsdag; desamma borde utbytas mot ledighetsdagar i anslutning till söndagar under andra halvåret. Såsom skäl för yrkandet åberopades dels att ifrågavarande helgdagar medförde nackdelar för industrien, dels att ledighetsdagarna borde fördelas mera jämnt över året. Andra lagutskottet avstyrkte motionen (utlåtande nr 5). Utskottet uttalade bl. a., att hänsyn till religiös uppfattning och gammal sed krävde, att varsamhet iakttogs vid prövningen av förslag om avlysande av kyrkliga helgdagar. Enligt utskottets mening var den övervägande stämningen bland kyrkfolket i vårt land alltjämt för ett bevarande av de dåvarande helgdagarna. Skälen för en flyttning av ifrågavarande fridagar till annan årstid ansåg utskottet ha till väsentlig del förlorat i styrka efter genomförandet av semesterreformen. Riksdagen avslog motionen.

Vid *1944 års riksdag* hemställdes i en motion (nr II: 31) om utredning av frågan huruvida en kyrklig högtidsdag under höstens lopp kunde inrättas, eventuellt på bekostnad av antalet helgdagar under förra hälften av året. Motionärerna framhöll, att under den förra delen av kyrkoåret firades tio kyrkliga och en borgerlig helgdag, vilka inte med nödvändighet inföll på söndagar, medan under den senare delen av kyrkoåret inte förekom någon sådan helgdag. En jämnare fördelning var enligt motionärernas mening önskvärd såväl ur religiösa som ur sociala synpunkter. I utlåtande (nr 50) över motionen uttalade första lagutskottet, att de skäl som — bl. a. i yttranden som utskottet infordrat — anförts för en allmän högtidsdag under senare halvåret var av sådan styrka, att frågan borde göras till föremål för utredning. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

År 1945 uppdrog Kungl. Maj:t åt sakkunniga att utreda den av riksdagen väckta frågan. Senare uppdrogs åt de sakkunniga att utanför de först givna direktiven upptaga till prövning frågan om midsommardagens förläggande, vilken fråga aktualiserats genom en från Sveriges textilindustriförbund inkommen skrivelse. De sakkunniga, vilka antog benämningen *helgdagssakkunniga,* framhöll i sitt år 1947 avgivna betänkande (SOU 1947: 27), att det ur såväl sociala som religiösa synpunkter var lämpligt att söka genomföra en jämnare fördelning av årets helgdagar. Beträffande frågan om en nettoökning av antalet helgdagar borde genomföras anförde de sakkunniga, att så starka skäl talade för en reform på detta område, att reformen borde genomföras även om följden skulle bli något minskad produktion. Med hänsyn till de starka betänkligheter näringslivets organisationer anfört mot en utökning av antalet helgdagar ansåg sig dock de sakkunniga böra

begränsa sitt förslag till endast en ny dag. I frågan om vilka helgdagar som skulle kunna indragas ansåg de sakkunniga, att endast trettondedagen, Marie bebådelsedag samt annandagarna vid påsk och pingst kunde komma ifråga. Bl. a. ur rekreationssynpunkt ville de sakkunniga emellertid bibehålla sistnämnda dubbelhelger. I valet mellan trettondedagen och Marie bebådelsedag stannade de sakkunniga för att förorda överförande av Marie bebådelsedag till de rörliga helgerna. — Av två nya helgdagar under hösten borde enligt de sakkunnigas mening åtminstone en ges prägel av helg och högtid. De sakkunniga föreslog inrättande av en allmän kyrklig helgdag för firandet av de bortgångnas minne. Den andra nya helgdagen skulle däremot inte erhålla kyrklig karaktär utan bli en rent borgerlig fridag förlagd till lördag i anslutning till Mikaelidagen. — I fråga om midsommarhelgen uttalade de sakkunniga bl. a., att det inte fanns grundad anledning att förlägga midsommardagen till just den 24 juni. En förändring av midsommarhelgen till en rörlig helg ansåg de sakkunniga kunna göras utan menlig inverkan på det traditionella midsommarfirandet.

I enlighet med sålunda gjorda överväganden föreslog de sakkunniga, *att* midsommardagen skulle förläggas till den lördag som infaller under tiden den 20—26 juni, *att* Marie bebådelsedag inte längre skulle firas såsom fristående helgdag utan förläggas till den söndag som infaller under tiden den 22—28 mars samt *att* två nya helgdagar skulle inrättas på hösten, nämligen dels Mikaelidagen eller Mikaeliafton, förlagd till den lördag som infaller under perioden den 28 september—den 4 oktober, dels Alla helgons dag, förlagd till lördagen före allhelgonasöndagen och således infallande under tiden den 31 oktober—den 6 november. Därest endast en ny helgdag skulle inrättas på hösten, gav de sakkunniga förord åt Alla helgons dag.

Förslaget om ändrad ordning för midsommardagens förläggning tillstyrktes i samtliga *remissyttranden*. Landsorganisationen ansåg dock lämpligare att förlägga midsommardagen till tiden den 24—30 juni, vilket de sakkunniga avvisat närmast av trafiktekniska skäl. De sakkunnigas förslag att indraga Marie bebådelsedag som fristående helgdag tillstyrktes av nästan alla icke-kyrkliga remissinstanser, i allmänhet med den motiveringen att dåvarande ordning föranledde splittring av arbetsveckan. Bland de kyrkliga remissinstanserna var meningarna delade. Det framhölls emellertid att Marie bebådelsedag ur religiös synpunkt var den minst oumbärliga helgdagen. Flertalet icke-kyrkliga remissinstanser avstyrkte förslaget om ökning av helgdagarnas antal under åberopande framför allt av att en sådan ökning skulle leda till produktionsminskning och belastning för näringslivet. Dock tillstyrkte bl. a. Landsorganisationen och TCO förslaget. I vissa remissyttranden framställdes önskemål om en mera genomgripande kalenderreform.

År 1950 framlades av *arbetstidsutredningen* förslag angående tre veckors semester (SOU 1950: 32). Denna utredning berörde även frågan om en

kalenderreform. Utredningen framhöll, att denna fråga med hänsyn till de motiv som legat bakom framförda reformförslag fått viss anknytning till frågan om utsträckt semestertid. Därest tre veckors lagstadgad semester infördes, var det enligt utredningens mening uteslutet att i samband med en kalenderreform välja ett alternativ som skulle komma att ytterligare minska antalet arbetsdagar. Ville man genomföra en kalenderreform i anslutning till helgdagssakkunnigas förslag, hade man därför endast att överväga det mindre förslaget, d. v. s. att överföra en helgdag till kyrkoårets senare del och eventuellt att ändra ordningen för midsommarhelgen. Utredningen ansåg, att förlängningen av semestertiden skulle skapa en tendens till sänkning av den materiella levnadsstandarden på grund av att ett visst produktionsbortfall och en ökning av produktionskostnaderna kom att göra sig gällande. Ett sätt att motverka dessa tendenser var enligt utredningens uppfattning att genomföra en rationellare ordning för helgdagarna i syfte att undvika den splittring av arbetsveckorna som vissa helgdagar förorsakar. Utredningen framhöll emellertid, att man ingalunda fick glömma de ursprungliga anledningarna till helgdagarna och att dessa för det kyrkliga livet spelade en stor roll. Utredningen ansåg helgdagssakkunnigas förslag utgöra en medelväg, som kunde accepteras av alla. Utredningen hemställde, att frågan om en kalenderreform snarast måtte prövas av Kungl. Maj:t, samt förordade att en sådan reform skulle omfatta överförande av Marie bebådelsedag till de rörliga helgdagarna med förläggning till söndag, förläggning av midsommardagen till lördag samt införande av en ny helgdag (Alla helgons dag), förlagd till lördagen före allhelgonasöndagen. Utredningen underströk emellertid, att ifrågavarande kalenderreform icke var någon förutsättning för treveckorssemesterns förverkligande.

Förslag angående tre veckors semester förelades *1951 års riksdag* (prop. nr 72). I en med anledning av propositionen väckt motion (nr I: 336) yrkades, att riksdagen vid behandlingen av propositionen skulle uttala, att riksdagen förutsatte att förslag om en kalenderreform skulle komma att föreläggas 1952 års riksdag. Andra lagutskottet (utlåtande nr 28) sade sig ha anledning förvänta att spörsmålet kom att föreläggas riksdagen sedan 1951 års kyrkomöte behandlat frågan.

Kungl. Maj:t förelade *1951 års kyrkomöte* förslag rörande helgdagarna. Enligt förslaget skulle Marie bebådelsedag firas å den söndag som inföll under tiden den 22—28 mars eller, om denna söndag var palmsöndag eller påskdag, å söndagen före palmsöndagen samt midsommardagen firas å den lördag som inföll under tiden den 20—26 juni och allhelgonadagen firas å den lördag som inföll under tiden den 31 oktober—den 6 november. Kyrkomötet godkände förslaget. Kyrkolagsutskottet (betänkande nr 19) anförde betänkligheter mot att förlägga Marie bebådelsedag på sätt Kungl. Maj:t föreslagit men ansåg att någon annan framkomlig väg icke fanns.

Förslaget angående en kalenderreform förelades sedan *1952 års riksdag* (prop. nr 3). I anledning av propositionen yrkades i en motion (nr II: 232), att även trettondedagen och Kristi himmelsfärdsdag skulle avföras som »fasta» helgdagar. I motionen påtalades olägenheterna av att arbetsveckorna splittrades. Andra lagutskottet tillstyrkte Kungl. Maj:ts förslag (utlåtande nr 4). Utskottet uttalade, att starka skäl onekligen talade för att man försökte undvika det produktionsbortfall, som förorsakades av en splittring av arbetsveckorna, och att det även för många tim- och dagavlönade syntes vara ett önskemål att få hela arbetsveckor. Spörsmålet fick emellertid enligt utskottets mening icke betraktas enbart ur rationaliseringssynpunkt, utan varsamhet måste iakttagas vid genomförandet av en sådan reform. I en reservation påyrkade fem av utskottets ledamöter utredning angående avförande av trettondedagen och Kristi himmelsfärdsdag såsom helgdagar. Riksdagen biföll propositionen. *Lag* i ämnet utfärdades *den 22 februari 1952* och trädde i kraft den 1 januari 1953.

Avslutningsvis må i denna historiska översikt beröras de numera alltid på söndagar avhållna böndagarna ävensom tidigare förekommande bestämmelser om sabbatsbrott.

Den första officiellt (av Gustav Vasa) påbjudna *böndagen* hölls år 1544. Böndagar förekom sedan sporadiskt och av särskilda anledningar under 1600-talet. Sedan år 1676 har böndagarna i regel varit fyra, och sedan år 1807 har de alltid firats på söndagar. Den andra böndagen har (år 1888) bestämts till reformationsdag och den tredje (år 1873) till missionsdag. Den första och den fjärde böndagen har genom hävd blivit botdag respektive tacksägelsedag.

Den evangeliska uppfattning av söndagen, som de svenska reformatorerna i likhet med Luther hävdade, innebar att söndagen i princip löstes från det gammaltestamentliga sabbatsbudet; något som självfallet fick betydelse för uppfattningen om *sabbatsbrott*. Söndagen betraktades som en Guds gåva, given åt den kristne för att bereda honom tillfälle att höra och läsa Guds ord. Denna synpunkt gjordes gällande i 1571 års kyrkoordning, som emellertid också framhöll söndagsvilans sociala betydelse. Sabbatsbudet åberopades icke, utan syftet med bestämmelserna om helgandet av sön- och helgdagar var religiöst — att hålla folket till Guds ord — och socialt — att bereda vila åt arbetsfolket. På 1600-talet återgick man emellertid till en mera lagisk uppfattning med därav följande identifikation mellan söndag och sabbat. Uppfattningen kom först till uttryck i ett antal provinsiella stiftsstadgor men kom också att prägla 1686 års kyrkolag (14: 1): »Såsom sabbaten, som nu är söndagen hos oss, bör efter Guds lag helgas — — —». Som ett uttryck för samma uppfattning är att se en år 1687 utfärdad stadga om eder och sabbatsbrott, vilken innehöll bestämmelser om straff för sabbatsbrott. Husliga sysslor och oundgängligt arbete var dock undantagna från straff.

I missgärningsbalken i 1734 års lag stadgades bötesstraff för den som idkade arbete eller hantverk på söndag eller högtidsdag, »utan det sker till egen eller annans nödtorft, som uppskov ej tåla kan». Såsom sabbatsbrott ansågs också att företaga resa innan gudstjänsten var avslutad samt att hålla salubod öppen, dock att »mat och dricka må säljas till nödtorft, sedan gudstjänsten är förbi». Den som begick brott på söndag eller högtidsdag »emellan klockan fyra om morgonen och nio om aftonen» fick böta för sabbatsbrott »och för gärningen särskilt».

Missgärningsbalkens bestämmelser om straff för arbete på sön- och helgdagar överfördes väsentligen oförändrade till 1864 års strafflag (7:3). I strafflagen stadgades också, att den omständigheten, att brott begicks på sabbatstid, skulle anses som försvårande (7:4). När dessa bestämmelser upphävdes genom år 1948 antagen lagstiftning, var de i stort sett obsoleta.

Gällande bestämmelser, m.m.

Vilka dagar, som skall anses som allmänna helgdagar, anges i kap. 14 kyrkolagen, Kungl. förordningen den 4 november 1772 angående sabbatens firande samt vissa helgdagars flyttning eller indragning samt lagen den 22 februari 1952 angående tiden för firandet av Marie bebådelsedag, midsommardagen och allhelgonadagen. Helgdagar är enligt dessa författningar juldagen, annandag jul, nyårsdagen, trettondedag jul, Marie kyrkogång (kyndelsmässodagen), Marie bebådelsedag, långfredagen, påskdagen, annandag påsk, Kristi himmelsfärdsdag, pingstdagen, annandag pingst, midsommardagen, mikelsmässodagen och allhelgonadagen.

Enligt lagen den 8 april 1938 om den 1 majs likställande i vissa hänseenden med allmän helgdag skall vid tillämpning av lag eller särskild författning den 1 maj, då denna dag inte infaller å sön- eller helgdag, vara likställd med allmän helgdag, dock ej med avseende å de föreskrifter som i kyrkligt avseende är meddelade för sön- eller helgdag. Enligt lagen den 30 maj 1930 om beräkning av lagstadgad tid med däri senare vidtagna ändringar är lördagar ävensom midsommarafton och julafton på det sättet likställda med sön- och helgdagar, att om tid, då enligt lag eller särskild författning åtgärd sist skall företagas, infaller å sådan dag, åtgärden må företagas å nästa söckendag. Motsvarande bestämmelser återfinns i växellagen, checklagen och skuldebrevslagen.

Enligt ovannämnda lag angående *tiden för firandet* av Marie bebådelsedag, midsommardagen och allhelgonadagen skall Marie bebådelsedag firas å den söndag, som infaller under tiden den 22—28 mars eller, om denna söndag är palmsöndag eller påskdag, å söndagen före palmsöndagen, midsommardagen firas å den lördag som infaller under tiden den 20—26 juni samt allhelgonadagen firas å den lördag som infaller under tiden den 31 oktober—den 6 november. I övrigt har tiden för firandet av de kyrkliga

helgdagarna icke fixerats i de förut nämnda författningarna. När helgdagarna skall firas framgår emellertid av vad som i den av Kungl. Maj:t år 1942 fastställda evangelieboken sägs om kyrkoåret.

Det svenska kyrkoåret, som inleds med första söndagen i advent någon av dagarna den 27 november—den 3 december, uppdelas i tre perioder: julkretsen, påskkretsen och trefaldighetstiden. Julkretsen och trefaldighetstidens längd är beroende av när påsken infaller.

Julkretsen inleds med de fyra söndagarna i advent och omfattar vidare juldagen och annandag jul (den 25 och 26 december, den senare dagen även kallad den helige Stefanus' dag), söndagen efter jul, därest söndag infaller under tiden den 27—31 december, nyårsdagen (den 1 januari), söndagen efter nyår, därest söndag infaller under tiden den 2—5 januari, trettondedagen (epifania, den 6 januari) samt två till sex söndagar efter trettondedagen. Vissa år infaller kyndelsmässodagen under trettondedagstiden.

Påskkretsen inleds med nionde och åttonde söndagarna före påsk. Dessa söndagar bildar en övergång till faste- eller passionstiden. Fastan inleds med fastlagssöndagen (sjunde söndagen före påsk) och omfattar ytterligare fem söndagar, bland dem midfastosöndagen (fjärde söndagen i fastan). Passionstiden avslutas med stilla veckan (dymmelveckan), vilken inleds med palmsöndagen (den söndag som infaller närmast före påskdagen). I denna vecka ingår skärtorsdagen, långfredagen och påskafton, av vilka dagar endast långfredagen är allmän helgdag. När kyndelsmässodagen (Marie kyrkogångsdag), den 2 februari, infaller på en söckendag, skall den jämlikt förutnämnda Kungl. förordning den 4 november 1772 firas nästföljande söndag; inträffar kyndelsmässodagen i veckan före fastlagssöndagen, flyttas den dock till söndagen förut. Marie bebådelsedag skall såsom förut nämnts firas å den söndag, som infaller under tiden den 22—28 mars eller, om denna söndag är palmsöndag eller påskdag, å söndagen före palmsöndagen. Enligt dessa regler infaller Marie bebådelsedag alltid i fastan. I påskkretsen infaller dessutom första allmänna böndagen (botdagen). Påskkretsen är så till vida fixerad att den omfattar ett bestämt antal dagar, men i sin helhet är den rörlig, beroende på när påsken infaller. Enligt den vid kyrkomötet i Nicea år 325 antagna och för hela den kristna kyrkan gällande påskregeln skall påskdagen firas första söndagen efter den fullmåne som följer närmast efter vårdagjämningen, vilken sistnämnda tidpunkt därvid fastställdes till den 21 mars. Påskkretsens senare del, pingsttiden, inledes med söndagarna efter påsk, sex till antalet, och avslutas med pingstdagen och annandag pingst. Mellan påsk och pingst firas bönsöndagen å femte söndagen efter påsk och Kristi himmelsfärdsdag å torsdagen efter bönsöndagen. Vidare infaller under pingsttiden den borgerliga helgdagen, den 1 maj, och den andra allmänna böndagen (reformationsdagen).

Den senare delen av kyrkoåret, trefaldighetstiden, börjar med trefaldighetssöndagen (söndagen omedelbart efter pingst) och avslutas med domssöndagen (söndagen närmast före advent). Mellan dessa två söndagar infaller 22—26 söndagar efter trefaldighet, av vilka den sista benämnes söndagen före domssöndagen och den sjunde firas som Kristi förklarings dag. Under denna tid infaller därjämte midsommardagen, den helige Mikaels dag, allhelgonadagen och de två sista allmänna böndagarna (missionsdagen och tacksägelsedagen). Såsom förut nämnts skall midsommardagen (Johannes Döparens dag) firas å den lördag som infaller under tiden den 20—26 juni samt allhelgonadagen firas å den lördag som infaller under tiden den 31 oktober—den 6 november. I förutnämnda Kungl. förordning

den 4 november 1772 stadgas, att den helige Mikaels dag, den 29 september, skall, då den infaller på söckendag, firas nästföljande söndag.

De fyra allmänna böndagarna påbjuds årligen av Kungl. Maj:t genom böndagsplakatet. Böndagarna förläggs till söndagar. Att allmänna böndagar skall finnas förutsättes i kyrkolagen (2: 3), vilken ger föreskrifter om vilka gudstjänster som då skall förekomma. Antalet böndagar och tiden för deras firande regleras ej i kyrkolagen. Enligt evangelieboken infaller botdagen vanligen i mars, reformationsdagen i maj, missionsdagen i juli och tacksägelsedagen i oktober.

Såsom av den nu lämnade redogörelsen framgår, är vissa kyrkliga helgdagar utsatta att firas på ett bestämt datum, oavsett på vilken veckodag detta datum för året infaller. Dessa kallas *fasta helgdagar*. Hit hör juldagen, annandag jul, nyårsdagen och trettondedagen. Den »borgerliga helgdagen» den 1 maj, vilken formellt sett endast är i vissa hänseenden jämställd med allmän helgdag, brukar också räknas till de fasta helgdagarna. Dessa helgdagar är således sammanlagt fem till antalet.

Övriga helgdagar kallas *rörliga*. Hit hör kyndelsmässodagen, Marie bebådelsedag, långfredagen, påskdagen, annandag påsk, Kristi himmelsfärdsdag, pingstdagen, annandag pingst, midsommardagen, Mikaels dag och allhelgonadagen. Sex av dessa helgdagar — långfredagen, annandag påsk, Kristi himmelsfärdsdag, annandag pingst, midsommardagen och allhelgonadagen — infaller alltid på söckendag, medan de övriga alltid infaller på söndag. Ofta brukar såsom helgdagar även räknas andra i evangelieboken särskilt angivna högtidsdagar, nämligen första söndagen i advent (adventssöndagen), nionde och åttonde söndagarna före påsk, fastlagssöndagen, midfastosöndagen, palmsöndagen, bönsöndagen, trefaldighetssöndagen, Kristi förklarings dag, domssöndagen samt de fyra allmänna böndagarna. Dessa högtidsdagar firas alltid på söndagar.

De helgdagar (fasta eller rörliga), som ej alltid infaller på söndag, betecknas ofta såsom *extra helgdagar*. Dessa är, såsom av det ovanstående framgått, fem fasta helgdagar(juldagen, annandag jul, nyårsdagen, trettondedagen och den 1 maj) samt sex rörliga helgdagar (långfredagen, annandag påsk, Kristi himmelsfärdsdag, annandag pingst, midsommardagen och allhelgonadagen). Av de nämnda dagarna infaller, jämlikt förutnämnda 1952 års lag, midsommardagen och allhelgonadagen alltid på en lördag.

Av de sammanlagt elva helgdagar, som kan inträffa på söckendag, infaller åtta under den förra delen av kalenderåret. Sex eller i sällsynta undantagsfall fem av dessa helgdagar infaller under sommarhalvåret (från vårdagjämningen till höstdagjämningen). Flertalet infaller vid jul- och nyårstid samt på våren. Under den 132 dagar långa perioden mellan midsommardagen och allhelgonadagen infaller icke någon extra helgdag. Den därnäst längsta perioden utan extra helgdag är tiden mellan trettondedagen och långfredagen, en period om minst 72 och högst 106 dagar.

Den författningsmässiga regleringen av de kyrkliga helgdagarna har i praxis räknats till kyrkolag i regeringsformens mening. Lagen den 22 februari 1952 angående tiden för firandet av Marie bebådelsedag, midsommardagen och allhelgonadagen har sålunda tillkommit efter samfällt beslut av Kungl. Maj:t, riksdagen och kyrkomötet. Lagstiftning rörande helgdagar utan kyrklig karaktär antages däremot av Kungl. Maj:t och riksdag utan medverkan av kyrkomötet. Detsamma är fallet med lagstiftning (se ovan s. 557) enligt vilken söckendag i vissa, icke kyrkliga hänseenden jämställes med helgdag.

Sedan den 1 januari 1949 finns icke några allmänna bestämmelser om *sabbatsbrott*. Bestämmelser av i viss mån motsvarande karaktär återfinns emellertid i allmänna ordningsstadgan den 14 december 1956. Enligt denna stadga (10 §) må offentlig tillställning icke anordnas å juldagen, långfredagen och påskdagen efter klockan 6 på morgonen. Länsstyrelsen äger dock medgiva undantag för tillställning vars innehåll och syfte kan anses förenligt med högtidens helgd. Den som anordnar tillställning i strid mot förbudet straffas med dagsböter (29 §).

Även i flera andra författningar finns bestämmelser som är ägnade att medverka till att kyrkliga högtidsdagar hålles i helgd. Dessa stadganden har emellertid ofta därjämte ett socialt syfte. I arbetarskyddslagen den 3 januari 1949 (21 §) föreskrives sålunda, att arbetstagares veckovila såvitt möjligt skall förläggas till söndag. Enligt affärstidslagen den 16 december 1966 får butik i princip ej hållas öppen å sön- och helgdagar. I lagen den 26 november 1920 om val till riksdagen (58 §) och kommunala vallagen den 6 juni 1930 (22 §) stadgas, att vid valförrättning uppehåll i valet skall göras för den tid högmässogudstjänst pågår i den församling, till vilken valdistriktet hör. I detta sammanhang bör också nämnas de tidigare berörda bestämmelserna i växellagen, checklagen, skuldebrevslagen och lagen om beräkning av lagstadgad tid.

Efter ikraftträdandet av 1952 års lag angående tiden för firandet av vissa helgdagar har *helgdagsreformer* vid olika tillfällen diskuterats i offentliga sammanhang.

I *1954 års arbetstidsutrednings* betänkande (SOU 1956: 20), vilket låg till grund för 1957 års lagstiftning om 45 timmars arbetsvecka, behandlades frågan om relationen helgdagar—arbetstid ganska utförligt. Ur betänkandet må följande återges. Utredningen framhöll, att den föreslagna arbetstidsförkortningen, som möjliggjorde och kunde väntas leda till fem dagars arbetsvecka inom vissa delar av arbetslivet, aktualiserade frågan om en helgdagsreform med syfte att motverka splittring av arbetsveckorna samt att minska det bortfall av produktion och arbetsförtjänst, som helg- och lördagsledigheter i förening kunde förorsaka. Vid en sådan reform syntes det

av olika skäl onödigt att överväga några ändringar beträffande juldagen, nyårsdagen, långfredagen, första maj, midsommardagen och Alla Helgons dag eller beträffande de till jul, påsk, pingst och midsommar anknutna aftnarna. I fråga om annandagarna ansåg utredningen med visst fog kunna anföras, att det rekreationsbehov, som tillgodosågs genom dessa dagar, blev mindre, om fem dagars arbetsvecka blev en vanlig företeelse. Utredningen framhöll, att något uttryckligt ställningstagande till frågan om trettondedagens förläggning inte syntes ha gjorts. Beträffande nyårsafton anförde utredningen, att en del industrier arbetade denna dag, vilken inte räknades till bankfridagarna. I fråga om Kristi himmelsfärdsdag åberopade utredningen, att riksdagen i samband med 1944 års riksdagsskrivelse i helgdagsfrågan (se ovan s. 553) uttalat, att det syntes förtjäna övervägas huruvida inte denna helgdag alltid skulle kunna förläggas till en lördag eller måndag, varigenom dagens värde för allmänheten som fridag skulle ökas.

Utredningen anmärkte, att arbetstidsbortfallet genom införande av fria lördagar skulle reduceras med hänsyn till att påskafton, pingstafton, midsommardagen och Alla Helgons dag alltid infaller på lördagar och att de till fasta data förlagda dagarna inte sällan infaller på lördagar. Detta arbetstidsbortfall skulle ytterligare reduceras, om trettondedagen och Kristi himmelsfärdsdag alltid firades på lördagar, och än mer om en eller flera av annandagarna drogs in. Därest arbetstiden förkortades från 48 till 45 timmar i veckan, skulle detta i och för sig innebära en reducering av antalet ordinarie arbetstimmar med 6,25 %. Om denna arbetstidsförkortning fick formen av fria lördagar, skulle emellertid — med hänsyn till att vissa helgdagar och helgdagsaftnar infaller på lördagar — bortfallet av arbetstimmar bli endast 5,7 %. Förlades trettondedagen och Kristi himmelsfärdsdag till lördagar och slopades annandag pingst, skulle femdagarsvecka med fria lördagar medföra en minskning av arbetstiden med allenast 4,5 %. Utredningen ansåg denna effekt vara mycket väsentlig och därför böra tagas med i bedömningen av produktionsutvecklingen vid en arbetstidsförkortning. Därest helgledigheterna radikalt ändrades sålunda, att annandagarna vid jul, påsk och pingst samt nyårsafton, trettondedagen och Kristi himmelsfärdsdag drogs in som fridagar, skulle antalet arbetsdagar under året vid fria lördagar och tre veckors semester bli 240—244 i stället för 234—241.

Utredningen fann sig icke vara beredd att taga ställning till frågan om en helgdagsreform, enär utredningen varit i tillfälle att betrakta spörsmålet endast ur produktionens och arbetsinkomstens synvinkel. Emellertid ansåg utredningen dessa problem vara av sådan vikt att de borde upptagas till ytterligare behandling inför genomförandet av en allmän arbetstidsförkortning. Utredningen föreslog därför, att särskilda sakkunniga skulle tillkallas för att utreda frågan om behovet av en helgdagsreform i samband med en allmän arbetstidsförkortning.

Förslag rörande 45 timmars arbetsvecka förelades *1957 års riksdag* (prop.

nr 80). Rörande helgdagarna uttalades i propositionen endast, att frågan om utredning angående behovet av en helgdagsreform syntes få övervägas i annat sammanhang. Frågan berördes ej i andra lagutskottets utlåtande (nr 14) i anledning av propositionen, vilken bifölls av riksdagen.

I en motion (nr II: 393) vid *1962 års riksdag* yrkades, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om sådana överväganden och förslag att julafton måtte kunna erhålla karaktären av kyrklig eller civil helgdag. Allmänna beredningsutskottet inhämtade yttrande över motionen från landsorganisationen och Svenska arbetsgivareföreningen, vilka båda avstyrkte motionen. I sitt yttrande erinrade LO om att 1954 års arbetstidsutredning (se ovan) funnit påkallat, att särskilda sakkunniga tillkallades för att utreda frågan om behovet av en helgdagsreform. LO tillstyrkte en sådan utredning och ansåg, att frågan om julafton bör erhålla helgdagskaraktär borde prövas i en sådan utredning. Med hänvisning till LO:s och arbetsgivareföreningens avstyrkande yttranden hemställde beredningsutskottet (utlåtande nr 30), att motionen ej måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen beslöt i enlighet härmed.

Vid *1963 års kyrkomöte* yrkades i en motion (nr 71), att kyrkomötet måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning angående Marie bebådelsedags återinförande som fristående helgdag att firas å lördag, som infaller under tiden den 22—28 mars eller, om denna lördag är påskafton, å lördagen före palmsöndagen. I sitt av kyrkomötet godkända betänkande (nr 15) anförde kyrkolagsutskottet, att vissa olägenheter väl hade visat sig förenade med den år 1952 vidtagna ändringen i fråga om tidpunkten för Marie bebådelsedags firande men att tillräckliga skäl icke kunde anses föreligga att efter så kort tid söka uppriva den helgdagsordning, som infördes nämnda år.

I en motion (nr II: 21) vid *1963 års riksdag* framställdes enahanda yrkande med avseende å Marie bebådelsedag, som nyss angivits. På andra lagutskottets hemställan (utlåtande nr 61) avvisade riksdagen motionen. I ärendet inkom till utskottet begärda yttranden från ärkebiskopen, Sveriges frikyrkoråd, Arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen och Tjänstemännens centralorganisation. Samtliga avstyrkte motionen. I de yttranden, som avgavs av arbetsmarknadsorganisationerna, framhölls att den i motionen aktualiserade frågan borde prövas i ett större sammanhang, såsom i samband med en allmän kalenderreform eller — enligt Landsorganisationens uppfattning — inom en utredning angående generell förkortning av arbetstiden.

Vid *1966 års riksdag* hemställdes i en motion (nr I: 45), att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära utredning om en partiell kalenderreform. I motionen framhölls, att en sådan reform i första hand borde syfta till att förlägga trettondedagen och Kristi himmelsfärdsdag till en lördag i anslutning till närmast infallande söndag, så att i båda fallen dubbelhelg skapades. I sitt utlåtande (nr 8) över motionen anmärkte andra lagutskot-

tet, att den år 1963 tillsatta arbetstidskommittén enligt sina direktiv bl. a. hade att pröva frågan om en kalenderreform i samband med en eventuell arbetstidsförkortning samt hemställde, att ifrågavarande motion måtte överlämnas till nämnda kommitté. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

I en motion till *1967 års riksdag* (nr II: 442) hemställdes om utredning och förslag rörande bl. a. flyttning till lördagar av i första hand trettondedagen och Kristi himmelsfärdsdag. Riksdagen avslog motionen i enlighet med andra lagutskottets hemställan därom (utlåtande nr 35).

1963 års arbetstidskommitté har enligt sina direktiv (se 1964 års riksdagsberättelse, I S: 44) att överväga en generell arbetstidsförkortning samt framlägga förslag till en ny allmän arbetstidslag. I direktiven uttalas, att ändrade förhållanden beträffande arbetstidens längd och förläggning kan ge utredningen anledning att gå in på tiden för firande av vissa helgdagar. Enligt vad som inhämtats från utredningens sekretariat kommer utredningen att till behandling upptaga frågor av angiven art. Utredningens betänkande beräknas framläggas i slutet av år 1967.

B. Utredningen

Som torde ha framgått av den tidigare framställningen är den nuvarande ordningen med avseende å helgdagarna resultatet av en utveckling, där olika motiv, i första hand kyrkligt-religiösa, medicinskt-sociala och produktionstekniska, gjort sig gällande. De angivna motiven har framträtt med olika styrka och tillmätts olika betydelse under skilda tidsperioder. Under ett tidigare skede spelade sålunda de religiösa motiven den allt överskuggande rollen. Så småningom kom de medicinskt-sociala motiven, utifrån vilka hävdades behovet att folk bereddes vila från arbetet, in i bilden. Såvitt angår de praktiska konsekvenserna sammanföll i stor utsträckning de religiösa och de medicinskt-sociala motiven. I början av 1930-talet infördes bestämmelser om lagstadgad semester och under tiden därefter har dennas längd efter hand ökat. Samtidigt har en successiv arbetstidsförkortning genomförts. Angivna förhållanden har medfört, att de produktionstekniska aspekterna i fråga om helgdagarna har trätt i förgrunden på ett helt annat sätt än tidigare. I motsvarande mån har de medicinskt-sociala aspekterna minskat i betydelse.

1952 års kalenderreform stod i nära samband med den år 1951 beslutade semesterlagstiftningen (införande av tre veckors semester). Den diskussion, som därefter förts med avseende å helgdagarna, har i huvudsak knutits till frågan om arbetstidens längd och förläggning (se ovan s. 560 ff.). Såsom av det föregående framgått har åt 1963 års arbetstidskommitté uppdragits att pröva frågan om en helgdagsreform, naturligtvis främst utifrån de sociala och ekonomiska aspekter, som gör sig gällande i sammanhanget.

Kyrka—statutredningen saknar bl. a. mot den angivna bakgrunden anledning att särskilt ingå på frågan om helgdagarnas antal och förläggande.

Utredningens fortsatta behandling av sön- och helgdagarna kommer väsentligen att avse frågan, hur bestämmanderätten med avseende å helgdagarnas antal och förläggande kan tänkas utformad i de olika av utredningen uppställda hypotetiska lägena. Innan så sker synes emellertid lämpligt att beröra frågan om grunden för den i vårt land tillämpade ordningen att — utöver söndagarna — de i laga ordning fastställda helgdagarna är i princip arbetsfria. Denna ordning saknar numera stöd av en generell legal reglering.[2] Å arbetstidens förläggande tillämplig lagstiftning — i första hand 1949 års arbetarskyddslag och 1930 års lag om arbetstidens begränsning — innehåller sålunda inga bestämmelser, som, i vad gäller utförande av arbete, ger helgdagarna en annorlunda karaktär än söckendagarna.[3] Frågan om förläggandet av den arbetstid en arbetstagare har att fullgöra, är en sak som — inom ramen för vad arbetarskyddslagen och förekommande arbetstidslagstiftning föreskriver — är förbehållen arbetsmarknadens parter. Frågan regleras således i kollektivavtal eller motsvarande överenskommelser. Stundom utsäges därvid direkt att helgdagarna (och söndagarna) skall vara i princip arbetsfria. I andra fall framgår detta av förekommande bestämmelser om arbetstidens förläggning och om övertidsersättning eller annan kompensation för utfört sön- eller helgdagsarbete. Vidare är här att uppmärksamma de under senare år allt vanligare bestämmelserna i kollektivavtal om helgdagslön. Full samstämmighet råder mellan arbetsmarknadens parter därom, att allmänna helgdagar (liksom söndagarna) skall vara i princip arbetsfria.[4] Motsvarande princip råder på bl. a. undervisningens område. Det är mot den angivna bakgrunden som frågan om helgdagarnas antal och förläggande blir av produktionsteknisk och därmed samhällsekonomisk betydelse och som — för att föregripa den fortsatta framställningen — ett statligt bestämmande icke kan undvaras, såvitt angår frågan vilka kyrkliga högtidsdagar som skall äga karaktär av allmänna helgdagar.

Avslutningsvis i detta sammanhang skall beröras de konsekvenser förekomsten av bl. a. skiftarbete kan ha med avseende å här behandlade spörsmål. Kyrkans strävan att bibehålla söndagar och särskilda kyrkliga hög-

[2] Annorlunda förhöll det sig tidigare. Se vad ovan s. 556 f. anförts beträffande sabbatsbrott.

[3] Beträffande söndagarna stadgar 1949 års lag att arbetstagare skall, där ej särskilt förhållande tillfälligtvis påkallar undantag, för varje period om sju dagar åtnjuta minst tjugufyra timmars sammanhängande ledighet, vilken såvitt möjligt skall förläggas till söndag. — 1930 års lag om vissa inskränkningar beträffande tiden för förläggande av bageri- och konditoriarbete innehåller ett principiellt förbud mot arbete för tillverkning av bageri- och konditorivaror å sön- och helgdagar. Bakom denna reglering ligger särskilda skäl, vilka utredningen saknar anledning gå in på. För fullständighetens skull kan också nämnas, att hembiträdeslagen (av år 1944) stadgar rätt för hembiträde att åtnjuta fridagar bl. a. varannan söndag eller »annan allmän helgdag av kyrklig karaktär».

[4] Ofta förekommer härutöver i kollektivavtal bestämmelser att julafton, påskafton, pingstafton, midsommarafton och nyårsafton skall vara fridagar.

tidsdagar som arbetsfria har bl. a. sin grund däri, att kyrkan ser som en av sina viktigaste uppgifter att då förkunna Guds ord med det särskilda budskap, som förknippats med var och en av dessa dagar. De som är upptagna av förvärvsarbete kan inte nås av kyrkans förkunnelse under hävdvunna former. Detta förhållande — liksom än mer det i praktiken på samma sätt verkande förhållandet att människor i allt större utsträckning börjat tillbringa sin fritid utanför den ordinarie bostadsorten (i fritidshus o. dyl.) — är naturligtvis ägnat att medföra problem för kyrkan att nå ut med sin förkunnelse. Dessa problem har man inom kyrkan sökt bemästra genom att förlägga gudstjänster och andra sammankomster även på andra tider än de traditionella. En i detta sammanhang intressantare aspekt är emellertid, att det kyrkliga intresset av att bibehålla söndagar och andra kyrkliga högtidsdagar som arbetsfria kan antagas bli mindre framträdande, om skiftarbetet — och då naturligtvis i första hand det kontinuerliga — skulle få en stor utbredning. Det torde emellertid här vara fråga om en utveckling på mycket lång sikt. För närvarande har sålunda det skiftarbete, som inkluderar jämväl söndagarna, nått en relativt begränsad omfattning i vårt land.

A-läget

Såsom förut nämnts räknas nu den författningsmässiga regleringen av de kyrkliga helgdagarna till kyrkolag jämlikt RF 87: 2. Kyrkomöteskommittén (SOU 1955: 47) har föreslagit en oförändrad ordning härutinnan. Därest i ett A-läge kyrkomötet skulle bibehållas vid sin nuvarande medbestämmanderätt vid stiftande av kyrkolag, synes vad sålunda föreslagits vara ägnat att på det praktiskt bästa sättet tillgodose de statliga och kyrkliga intressen, som gör sig gällande med avseende å helgdagarna. Det bör anmärkas, att de frikyrkliga intressen, som gör sig gällande i sammanhanget, i allt väsentligt torde sammanfalla med Svenska kyrkans; de fria samfunden i vårt land har också accepterat den helgdagsordning som råder.

I sitt lagstiftningsbetänkande (SOU 1965: 70) har utredningen diskuterat bl. a. en sådan ordning för bestämmanderättens utövande i kyrkliga angelägenheter att stiftandet av kyrkolag skulle ske utan kyrkomötets formella medverkan men att kyrkomötet i vissa hänseenden skulle äga utöva en självständig bestämmanderätt. I denna situation uppkommer spörsmålet om en kompetensfördelning mellan de statliga organen (i första hand riksdagen) och kyrkomötet i vad angår bestämmanderätten i helgdagsfrågor. Som princip synes därvid böra gälla att det på kyrkan själv (kyrkomötet) bör ankomma att bestämma vilka högtidsdagar — därunder inbegripet de nuvarande böndagarna — den vill fira. Det måste däremot bli en uppgift för staten att bestämma, vilka av dessa kyrkliga högtidsdagar som skall tillerkännas karaktär av allmänna helgdagar i den mening vi nu avser med

detta begrepp. Utrymme för intressemotsättningar mellan stat och kyrka finns uppenbarligen icke, såvitt angår högtider som kyrkan finner alltid kunna firas på en söndag; med den utveckling som pågår mot att göra lördagarna arbetsfria — något som i sin tur fört med sig att lördagarna genom statlig lagstiftning kommit att i olika hänseenden bli jämställda med söndagarna — kan efter hand samma synpunkt göra sig gällande beträffande högtidsdagar förlagda å lördag. Annorlunda förhåller det sig uppenbarligen med kyrkliga högtidsdagar, som kan infalla å sådan veckodag att en löpande arbetsvecka brytes. Bland dessa är — med nuvarande helgdagsordning — i första hand att uppmärksamma trettondedagen och Kristi himmelsfärdsdag. Man torde dock ha anledning utgå från att de kyrkliga högtidsdagarna och av staten fastställda helgdagar i stort sett skulle anpassas till varandra. Härför talar icke minst den djupa, på traditionen grundade förankring, som flertalet av de nuvarande kyrkliga helgdagarna torde ha i folkmedvetandet. Den religionsfrihetsaspekt, som gör sig gällande i sammanhanget, må jämväl beröras. Religionsfrihetens principer får anses kräva, att tillbörlig hänsyn tages till de önskemål i fråga om helgdagar, som kan härledas ur ett samfunds trosåskådning. Sålunda har i en år 1960 inom Förenta Nationerna upprättad redogörelse för religionsfrihetsfrågor (Study of Discrimination in the Matter of Religious Rights and Practices), innefattande förslag till en konvention rörande religionsfriheten, föreslagits en regel av innehåll, att de föreskrifter, som varje religion eller trosåskådning vill uppställa i fråga om helgdagar och vilodagar, skall beaktas men vara underkastade de hänsynstaganden, vilka har sin grund i hela samhällets intressen.[5] Under FN-organens vidare behandling av religionsfrihetsfrågorna har ifrågavarande regel kommit att föras ur diskussionen. Aktuella förslag till deklaration eller konvention i ämnet innehåller sålunda — enligt vad utredningen erfarit — intet rörande helgdagar.

B-, C- och D-lägena

Vad ovan uttalats rörande ett A-läge med upphävd medbestämmanderätt för kyrkomötet vid stiftande av kyrkolag och med befogenhet för kyrkomötet att självständigt bestämma i vissa frågor, är i princip tillämpligt jämväl å förhållandena i ett B-, C- eller D-läge. Det torde sålunda i dessa lägen tillkomma kyrkan själv — liksom övriga samfund — att bestämma vilka högtidsdagar den vill fira; på staten måste det däremot ankomma att bestämma, vilka av dessa dagar som skall ha karaktär av allmänna helgdagar.

[5] Närmare rörande ifrågavarande redogörelse, se utredningens betänkande III, Religionsfrihet (SOU 1964:13), bl. a. s. 556 f. I nämnda betänkande (s. 557) återges jämväl från regeringshåll uttalad uppfattning rörande de till individens religionsfrihet hänförliga spörsmål, avseende t. ex. frågan om rätt till ledighet från arbete å vissa söckendagar, som uppkommer beträffande personer, som tillhör sådan religiös grupp, vars bestämmelser om helgdagar avviker från svenskt bruk.

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1967

1. Nordiskt institut för samhällsplanering.
2. Nordiskt samarbete inom forskningens och den högre undervisningens område.
3. Mellanriksväg Kiruna—Nordnorge.
4. Internordisk verkställighet med anledning av beslut rörande vårdnad om barn m. m.
5. Nordisk Institut for videreuddannelse i havekunst og landskabsplanlægning.
6. Dansk, norsk og svensk presses indhold af nordisk stof.
7. Nordisk radio- och TV-konferens på Biskops Arnö.
8. Nordiska bestämmelser för skeppsapotek.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Allmänna arvsfonden. [2]
Utsökningsrätt VI. [3]
Ny domkretsindelning för underrätterna. [4]
Partiell författningsreform. [26]
Förtidsröstning och gemensamma tvådagarsval. [27]
Tryckfrihet och upphovsrätt. [28]
Firmaskydd. [35]

Försvarsdepartementet

Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. [15]

Socialdepartementet

Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. [8]
Medicinalstyrelsens narkomanvårdskommitté. 1. Narkotikaproblemet. Del I. [25] 2. Narkotikaproblemet. Del II. [41]
1964 års nykterhetsvårdsundersökning. 1. Nykterhetsvårdens läge. Del I. [36] 2. Nykterhetsvårdens läge. Del II. Bilagor. [37]
Samhällets barntillsyn, barnstugor och familjedaghem. [39]

Kommunikationsdepartementet

Länsförvaltningsutredningen. 1. Den statliga länsförvaltningen. I. [20] 2. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. [21]
Skatteförvaltningen. [22]
Länsindelningsutredningen. [23]
Transportkostnaderna i Gotlandstrafiken. [29]
Kanaltrafikutredningen. 1. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. [32] 2. Vänerns och Vätterns förbindelse med västerhavet. Bilagor. [33]

Finansdepartementet

Statlig publicering. [5]
Finansiella långtidsperspektiv. [6]
Statskontorets programbudgetutredning. 1. P grambudgetering. Del I. [11] 2. Programbudge ring. Del II — Studier och försök. [12] 3. Progra budgetering. Del III — En sammanfattning.
Lag om Skatterätt. [24]
Kompensation i vissa fall för bensinskatt som går vid användande av motorsåg och snöskot [34]

Ecklesiastikdepartementet

Rikskonserter. [9]
Linköpings högskola. Del I. [10]
Skolans arbetstider. [14]
1958 års utredning kyrka—stat: VII. Folkbok ringen. [16] VIII. De teologiska fakulteterna. IX. Kyrklig organisation och förvaltning. [45]
1962 års ungdomsutredning. Statens stöd till u domsverksamhet V. [19]
Filmens inflytande på sin publik. [31]

Jordbruksdepartementet

Den framtida jordbrukspolitiken. [7]
Skoglig yrkesutbildning. II. [38]
1964 års naturresursutredning. 1. Utsädesbetninge effekter. [42] 2. Miljövårdsforskning. Del I. Fors ningsområdet. [43] Utkommer senare. 3. Mil vårdsforskning. Del II. Organisation och resurs [44] Utkommer senare.

Inrikesdepartementet

Kommunal bostadsförmedling. [1]
Invandringen. [18]
Höga eller låga hus? [30]
Företagareföreningarnas framtida organisation o verksamhet. [40]

K L BECKMANS AB, STOCKHOLM 1967